conf. univ. dr.
TUDOREL BUTOI
asist. univ.
IOANA TEODORA BUTOI

TRATAT UNIVERSITAR DE PSIHOLOGIE JUDICIARĂ

-teorie şi practică-

asist. univ. IOANA-TEODORA BUTOI
– avocat apărător –

conf. univ. TUDOREL BUTOI
– psih. dr. expert criminalist –

352586

TRATAT UNIVERSITAR DE PSIHOLOGIE JUDICIARĂ

– teorie şi practică –

„Readucând în realitatea demersului către adevăr personalitatea umană implicată în drama judiciară cu toate atributele care o definesc: libertate, demnitate, inviolabilitate, prezumţie de nevinovăţie etc., psihologia modernă impune dreptului o serie de exigenţe fără îndeplinirea cărora actul de justiţie rămâne un exerciţiu steril, tehnicist, lipsit de credibilitate şi forţă, erodat continuu de propria-i ineficienţă şi căzând în desuetudine..."

psih. dr. Tudorel BUTOI

10 MAR 2005

CUPRINS

În loc de prefaţă: opinii ale unor specialişti 13
Introducere 16

Cap. I – Repere orientative ale definirii psihologiei judiciare pe terenul dreptului

1.1. Scurt istoric 21
  1.1.1. Analiza asupra evoluţiei şcolii româneşti de psihologie judiciară 21
  1.1.2. Stadiul psihologiei judiciare în plan mondial 23
1.2. Argumente privind necesitatea studiului psihologiei judiciare în contextul problematicii dreptului 26
1.3. Exigenţele psihologiei judiciare faţă de actul de justiţie. Definiţia psihologiei judiciare . . . 28
1.4. Obiectul psihologiei judiciare şi conexiunile interdisciplinare 30
  1.4.1. Conexiunile psihologiei judiciare cu psihologia generală, cu psihologia socială şi cu alte ramuri ale psihologiei 32
  1.4.2. Conexiunile psihologiei judiciare cu diferite ramuri ale ştiinţelor juridice 35

Cap. II – Actul infracţional din perspectivă exploratorie (Exemplificări pe cazuistică specifică crimelor cu mobil sexual)

2.1. Actul infracţional din perspectivă exploratorie („scena crimei" – perspectiva psihologică asupra interpretării comportamentelor umane cu finalitate criminogenă – personalitatea făptuitorului şi amprenta psihocomportamentală – „profiling crime") – „Serial killers" . . . 37
2.2. Componenţa psihologică: motivul şi raţiunea de a ucide (perspectiva psihologiei judiciare) . . . 40
2.3. Determinarea motivaţiei 40
2.4. Infractorii organizaţi (cei care îşi premeditează acţiunea) şi infractorii neorganizaţi (cei care nu-şi premeditează acţiunea) 41
2.5. Infracţiunea premeditată (predilect finalizată de psihopatul sexual) 41
2.6. Infracţiunea nepremeditată (predilect finalizată de psihotici) 41
2.7. Clasificări 44
2.8. Violenţa interpersonală 44
2.9. Atacul cu viol şi/sau sodomia 44
2.10. Devianţa orientată către atac 45
2.11. Crima în serie 45

Cap. III – Personalitatea infractorului (Particularităţi tipologice. Factori conjuncturali – Situaţie declanşatoare – Cuplul penal „victimă-agresor" – Trecerea la act)

3.1. Concepte, tipologii, particularităţi 49
3.2. Conceptul de personalitate în psihologia judiciară 53

3.3. Componentele personalității 57
3.4. Trăsăturile personalității 58
3.5. Tipuri de personalitate 59
3.5.1. Tipologia lui C. G. Jung 59
3.5.2. Valoarea tipologiilor 60
3.6. Personalitatea infractorului recidivist 60
3.7. Particularitățile psihologice ale diferitelor categorii de infractori 62
3.8. Cuplul penal victimă-agresor (identificarea agresorilor și autoprotecția victimală) 65
3.8.1. Psihologia victimei – sursă orientativă în conturarea de versiuni, ipoteze și cerc de bănuiți 65
3.8.2. Strategii preventive și de contracarare a victimizării 67

Cap. IV – Exigențele psihologiei judificare din perspectiva personalității martorului și forței probante a mărturiei

4.1. Instituția martorului și a mărturiei 72
4.1.1. Martorul și mărturia din perspectiva principiului aflării adevărului în procesul judiciar 72
4.1.2. Considerații juridice vizând forța probantă a mărturiei 73
4.1.3. Considerații psihologice vizând martorul în demersul judiciar (jurământul de martor; comentariu psihologic) 76
4.2. Eveniment judiciar. Eveniment testimonial. Mărturia – proces psihologic 78
4.2.1. Recepția senzorială a evenimentului judiciar 78
4.2.2. Decodificarea evenimentului judiciar. Interpretare. Atribuire de sens 90
4.2.3. Memorarea evenimentului judiciar. Stocarea informației în raport cu dinamica uitării 91
4.2.4. Redarea – reactualizarea evenimentului judiciar. Evenimentul testimonial 95
4.3. Perspectiva magistratului asupra aprecierii forței probante a mărturiei 101
4.3.1. Izvorul mărturiei din punct de vedere al sursei 101
4.3.2. Mărturia din perspectiva legăturii martorului cu pricina și cu părțile în proces 103
4.4. Repere particulare vizând mărturia și martorul 108
4.4.1. Martorul persoană minoră. Aspecte psihologice ale etiologiei minciunii în comportamentul juvenil 108
4.4.2 Psihologia martorului minor 109
4.4.3. Probleme tactice cu privire la ascultarea minorilor 110
4.4.4 Mărturia între bună și rea-credință 117
4.4.4.1. Martorul de bună-credință. Consecințele disfuncționale din perspectiva factorilor psihologici (Iluziile. Martorul în eroare. Martorul mincinos) 117
4.4.4.2. Protecția martorilor – perspective juridice și psiho-sociale 124
4.4.4.2.1. Martorul între vulnerabilitate și protecție. Cazuistica exemplificativă comentată 124
4.4.4.2.2. Protecția martorului – exigența complexă a justiției contemporană 125
4.4.4.2.3. Colaborarea internațională în materia protecției martorilor 127
4.4.5. Mărturia din perspectiva structurii caracteriale a martorului și a mediului de proveniență. Mentalități. Cutume. Obiceiuri 128
4.4.6. Mărturia și concordanța conținuturilor 132
4.4.7. Mărturia și contradictorialitatea conținuturilor 135
4.4.8. Reguli și procedee tactice aplicate în ascultarea martorilor. Strategii și atitudini în identificarea și contracararea martorului de rea-credință 139
4.4.9. Raționamente (deducții/inducții). Analogii. Interpretări asupra conținutului mărturiei 142

Cap. V – Psihologia interogatoriului judiciar – Ancheta (personalitatea umană în raporturi de opozabilitate şi confruntare)

5.1. Noţiuni introductive – distincţii şi conotaţii asupra interogatoriului judiciar din perspectiva adunării dovezilor (urmărirea penală din perspectivă psihologică) 148
5.2. Investigarea personalităţii din unghiul observaţiei comportamentului expresiv 155
5.3. Problematica psihologică a relaţiei anchetator – anchetat 162
  5.3.1. Contactul interpersonal în biroul de anchetă judiciară 163
  5.3.2. Comunicarea non-verbală – reguli tactice specifice raporturilor interpersonale de opozabilitate şi confruntare 166
  5.3.3. Reguli tactice specifice raporturilor interpersonale de opozabilitate şi confruntare . . . 168
5.4. Etape şi strategii de interogare a învinuitului sau inculpatului 169
  5.4.1. Etapele ascultării învinuitului sau inculpatului 169
  5.4.2. Strategii de interogare a învinuitului sau inculpatului (bănuitului) 171
5.5. Sondarea sentimentului de vinovăţie 179
5.6. Elemente explicative privind procesele psihologice post-infracţionale 181
5.7. Elemente de psihologie a infractorului din perspectiva tipologiilor umane. Contracararea atitudinilor de rezistenţă la interogatoriu 183
5.8. Coordonatele psihologice ale recunoaşterii comiterii faptei. De la refuzul recunoaşterii la mărturisire 184
5.9. Aspecte psihologice privind calităţile personale ale anchetatorului 191
  5.9.1. Calităţile psiho-intelectuale şi moral-afective ale anchetatorului 192
5.10. Intima convingere 198
5.11. Modele de conduită şi tipuri de anchetatori 199

Cap. VI – Simptomatica comportamentului simulat – aparent – inaparent pe terenul duplicităţii – detecţia matricei infracţionale – tehnica „lie detector“

Secţiunea I – Comportamentul infracţional din perspectivă psihologică

6.1.1. Consideraţii de psihologie judiciară asupra vinovăţiei ca atitudine psihică şi realitate juridică 203
6.1.2. Matricea infracţională (culpabilizatoare). Matricea morală din perspectiva contradictorialităţii 204
6.1.3. Comportamentul infracţional din perspectiva reperelor sale psihologice 205
  6.1.3.1. Dinamica secvenţelor comportamentale 205
  6.1.3.2. Etiologia suportului psihologic 207
6.1.4. Matricea morală 209

Secţiunea II – Comportamentul simulat – indici şi indicatori orientativi în selecţia cercului de bănuiţi –

6.2.1. Noţiuni şi definiţii asupra comportamentului simulat 210
6.2.2. Exprimarea aspectului inaparent în comportamentul simulat 211
6.2.3. Indicatorii verbali, motori şi fiziologici ai conduitei simulate în expresia aparentă (semnificaţia şi sensul stimulilor declanşatori de emoţie) 212
  6.2.3.1. Indicatorii fiziologici, semnificaţia şi sensul stimulilor declanşatori de emoţie în simulare 213
  6.2.3.2. Mijloace psihologice de detectare a tensiunii psihice cuprinse în chestionare şi teste de personalitate 214

Secțiunea III – Detectarea științifică a conduitelor duplicitare (simulate, mincinoase) Utilizarea tehnicii „lie detector" – poligraf

6.3.1. Scurt istoric și evoluție în materie 215
6.3.2. Fundamentul științific al constatării stresului psihologic 217
6.3.3. Mijloace tehnice de exprimare 223
6.3.4. Caracteristici care pun în evidență emoția determinată de disimularea adevărului 224
6.3.5. Etapele examinării 228
6.3.6. Constatări tehnico-științifice ce se pot efectua 232
6.3.7. Detecția comportamentelor simulate privită din perspectiva legislației române în vigoare .. 259

Secțiunea IV – Concluzii cu caracter practic-aplicativ

6.4.1. Apartenența mijloacelor de detecție a stresului emoțional 262
6.4.2. Locul și momentul utilizării 262
6.4.3. Forța probantă 262
6.4.4. Exigențele tehnicii 262
6.4.5. Raportul de constatare tehnico-științifică 263
6.4.6. Statutul legal 263

Cap. VII – Psihologia judecății (Psihologia contradictorialității din perspectiva aflării adevărului)

Secțiunea I – Duelul judiciar

7.1.1. Instituția judecății din perspectiva duelului judiciar 266
    7.1.1.1. Instituția judecății 266
    7.1.1.2. Implicațiile psihologice ale duelului judiciar 270
    7.1.1.3. Considerații psihologice asupra rolului activ al judecătorului vis-á-vis de principiul contradictorialității în judecarea pricinii 270
    7.1.1.4. Considerații psihologice asupra rolului activ al judecătorului vis-á-vis de principiul nemijlocirii în judecarea pricinii 271
    7.1.1.5. Implicații psihologice privind imparțialitatea și echilibrul pe care-l dă judecătorul aprecierii probelor 272
7.1.2. Problematica raportului apărare-acuzare (Psihologia acuzatorului public. Psihologia avocatului) 273
7.1.3. Testarea intersubiectivă – expresie a raționamentului juridic al judecătorului 279
7.1.4. Prevențiunea specială și prevențiunea generală ca efect al duelului judiciar 280

Secțiunea II – Psihologia intimei convingeri (De la interogatoriul la luarea hotărârii)

7.2.1. Intima convingere – realitate mentală, cognitiv-afectivă, energizată volitiv 282
    7.2.1.1. Definiții. Considerații 282
7.2.2. Evaluarea și coroborarea probelor în procesul formării convingerii intime ca trăire psihică de nezdruncinat 285
    7.2.2.1. Declarațiile învinuitului sau ale inculpatului 285
    7.2.2.2. Declarațiile părții vătămate 286
    7.2.2.3. Declarațiile martorului 286
    7.2.2.4. Înscrisurile 286
    7.2.2.5. Înregistrările audio sau video 287
    7.2.2.6. Fotografiile 287

B.C.U. "M. EMINESCU" IAȘI

7.2.2.7. Constatările tehnico-științifice 287
7.2.2.8. Constatările medico-legale 288
7.2.2.9. Expertizele 288
7.2.2.10. Mijloacele materiale de probă 288
7.2.3. Garanții psihologice și de personalitate ale intimei convingeri (Exigențe morale, exigențe profesionale, exigențe legale) 289
7.2.4. Problematica psihologică a deliberării și opiniei separate 289
7.2.4.1. Deliberarea 289
7.2.4.2. Opinia separată (profesionalism, curaj, echilibru psihic) 290

Secțiunea III – Psihologia magistratului
(Repere psihologice, exigențe psihointelectuale și moral-afective)

7.3.1. Comentarii juridice și socio-psihologice asupra actelor normative care reglează implicarea judecătorului ca personalitate în actul de justiție 291
7.3.2. Considerații socio-juridice cu privire la implicația judecătorului în stadiul actual al societății românești 292
7.3.3. Exigențe morale, juridice și social-etice impuse de „Codul de conduită pentru persoanele răspunzătoare de aplicarea legii“ 294
7.3.4. Profilul psiho-intelectual și moral-afectiv al magistratului 294
7.3.4.1. Integritatea funcțiilor senzoriale 294
7.3.4.2. Gândirea 294
7.3.4.3. Memoria 295
7.3.4.4. Capacitatea înțelegerii psihologice (empatia) 295
7.3.4.5. Clarviziunea 296
7.3.4.6. Echilibrul. Toleranța 296
7.3.4.7. Lipsa prejudecăților, a antipatiei sau simpatiei pentru justițiabili 297
7.3.4.8. Buna-credință 297
7.3.5. Conotații psihologice asupra deliberării în pronunțarea sentinței 298

Secțiunea IV – Avocatul – Personalitatea în templul justiției
(coordonate psihologice)

A. Considerații generale

7.4.1. Talent și vocație în arta avocatului. Comentarii asupra conceptului de talent 303
7.4.2. Inteligența în arta avocatului. Avocatul ca om de știință 304
7.4.3. Avocatul artist 305
7.4.4. Avocatul profesionist al vocației 306
7.4.5. Moral și imoral pe terenul apărării 306
7.4.6. Personalitatea avocatului-profesionist și strateg 307

B. Psihologia apărării – Metode psihologice utilizate de avocat

7.4.7. Persuasiune. Sugestie. Transparență 308
7.4.8. Comunicarea în raporturile interpersonale (manipulare mentală) 310
7.4.9. Influențarea convingerii intime. Procedee: argumentarea și persuasiunea 311
7.4.10. Pledoaria. Comentarii psihologice. Talent, inspirație, improvizație 313

Cap. VIII – Eroarea judiciară. Mecanisme psihologice

8.1. Punerea problemei 321
8.2. Erori judiciare – scurt istoric 322
8.3. Problematica erorii judiciare în drept. Problematica psihologică a intimei convingeri 323

8.4. Surse de distorsiune psihologică implicate în erorile judiciare 328
8.5. Izvoare şi surse de eroare în demersul judiciar 332
  8.5.1. Motivul probaţiunii ca sursă de eroare. Expertiza criminalistică (posibilităţi, limite, surse de eroare) 332
  8.5.2. Motivul cercetării judecătoreşti ca sursă de eroare (instanţa vis-á-vis de eroarea judiciară) 338

Cap. IX – Probleme juridice şi psihologice privind detenţia penitenciară

Secţiunea I – Făptuitorul din perspectiva mediului privativ de libertate

9.1.1. Noţiuni generale. Puncte de vedere şi accepţiuni asupra pedepsei prin privarea de libertate 342
9.1.2. Reglementări internaţionale privind tratamentul infractorilor 342
9.1.3. Consecinţele sociopsihologice ale privării de libertate 344
9.1.4. Mediul închis (închisoarea) 344
9.1.5. Problematica deţinutului 345
9.1.6. Potenţialul patogen al mediului privativ 345
9.1.7. Principiul deschiderii mediului privativ 346
9.1.8. Tratamentul diferenţiat în mediul privativ 346
9.1.9. Etichetarea socială 346
9.1.10. Paradoxul penitenciar 347
9.1.11. Psihologia individului care a săvârşit infracţiunea 347
9.1.12. Factorii implicaţi în determinarea comportamentului infractorului 348
9.1.13. Personalitatea infractorului 348
9.1.14. Caracteristici ale personalităţii şi modificările sale pe parcursul executării pedepsei cu închisoarea 349
9.1.15. Tipologia infractorului 349
9.1.16. Problematica recidivei şi factorii care influenţează recidiva 350
9.1.17. Personalitatea infractorului recidivist 351
9.1.18. Pedepse şi sancţiuni 351
9.1.19. Aplicarea şi executarea pedepsei închisorii 351

Secţiunea II– Fenomene psihosociologice ale mediului privativ de libertate

9.2.1. Şocul depunerii (încarcerării) 353
9.2.2. Percepţia deţinutului asupra pedepsei şi a mediului privativ 353
9.2.3. Fenomenul de prizonizare şi deprizonizare 354
9.2.4. Ierarhia şi statutul 354
9.2.5. Agresivitatea şi violenţa 355
9.2.6. Frustrarea 356
9.2.7. Problema frustrare-agresiune 357
9.2.8. Teritorialitatea 357
9.2.9. Stresul 358
9.2.10. Violenţa colectivă 359
9.2.11. Panica 360
9.2.12. Automutilările. Refuzuri de hrană. Tatuajele 361
9.2.13. Tulburări psihice 362
9.2.14. Suicidul 363
9.2.15. Homosexualitatea 364
9.2.16. Zvonul 365
9.2.17. Grup. Relaţii interumane 366

Secţiunea III – Consideraţii şi interpretări juridice asupra recidivei ca instituţie de drept penal

9.3.1. Tratamentul penal al recidivei 370
9.3.2. Unele particularităţi psihologice ale infractorului recidivist 370
9.3.3. Problematica psihologică a recidivei 371
9.3.4. Aspecte psihologice determinante pentru delicvenţa şi recidiva minorilor 373
9.3.5. Deţinuţi adulţi recidivişti în închisoare 376

Secţiunea IV – Modelarea personalităţii umane în închisoare

9.4.1. Posibilităţi de diagnoză a periculozităţii unor deţinuţi 376
9.4.2. Educatorul în mediul penitenciar 378
9.4.3. Relaţia de ajutor în mediul penitenciar 379
9.4.4. Opiniile deţinuţilor privind mesajul educativ 382
9.4.5. Probleme specifice ale performanţelor şi creativităţii în munca deţinuţilor 383

Secţiunea V – Noi direcţii de cercetare

9.5.1. Noi direcţii în perfecţionarea regimului pedepselor. Sistemul probaţiunii în România 401
9.5.2. Scurtă prezentare a instituţiei probaţiunii 402
9.5.3. Probaţiunea în România 403
9.5.4. Activitatea practică în programele experimentale 404
9.5.5. Implicaţiile legislative şi administrative ale constituirii unui serviciu de probaţiune şi reabilitare socială în domeniul justiţiei penale în România 406

Cap. X – Conduite dizarmonice din perspectiva expertului psiholog şi a psihologiei judiciare

10.1. Problematica simulării – disimulării 409
10.2. Problematica psihologică a conduitelor autodistructive (actul suicidar) 411
10.3. Problematica psihologică a conduitelor heteroagresive (conduite agresive) 412
10.4. Problematica psihologică a disfuncţionalităţii principalelor procese şi funcţii psihice 416
10.5. Efectele produselor psihofarmacologiei în tratamentele psihopatologice 420
  10.5.1. Expertiza medico-legală psihiatrică 420
  10.5.2. Influenţa personalităţii asupra actului infracţional 421
10.6. Investigaţia psihologică 422
  10.6.1. Posibilităţi, limite şi obiective ale investigaţiei psihologice pe terenul psihologiei judiciare 424
10.7. Instrumentar de psihodiagnoză – testul standardizat 426
  10.7.1. Metoda Rorschach 426
  10.7.2. Testul Szondi 427
  10.7.3. Testul Lüscher 429
  10.7.4. M. M. P. I. 431
  10.7.5. T. A. T. 432
  10.7.6. Testul Rosenzweig 433
10.8. Investigaţia psihologică în expertiza şi psihologia judiciară 434
  10.8.1. Scop şi deziderat în expertiza psihiatrică 434
  10.8.2. Consideraţii psihologice asupra problematicii discernământului 437
  10.8.3. Aportul instrumental de investigaţie psihologică în expertiza psihiatrică 438
  10.8.4. Examinări paraclinice în expertiza psihiatrică 439
  10.8.5. Cercetări asupra potenţialului delincvent în incidenţa judiciară 440

Cap. XI – Problematica psihologică a actului de administraţie publică

11.1. Justiţia administraţiei publice din perspectivă psihologică 443
  11.1.1. Consideraţii psihologice asupra implicaţiei funcţionarului public în înfăptuirea actului de justiţie 443
  11.1.2. Reglementări juridice şi psihologice privind conduita profesională a organelor de urmărire şi cercetare penală 444
11.2. Perspectiva psihologică asupra comportamentului reprezentanţilor autorităţilor de stat . . . 447
  11.2.1. Laturi structurale ale personalităţii umane 447
  11.2.2. Personalitatea şi comportamentul uman 449
  11.2.3. Metode utilizate în investigarea fenomenelor psihice 451
  11.2.4. Comportamentul normal şi comportamentul deviant 454
11.3. Factori psihologici implicaţi în relaţia interpersonală cetăţean – funcţionar public 460
  11.3.1. Timiditate. Afectivitate. Agresivitate 460
  11.3.2. Determinanţi psihologici ţinând de temperament 461
  11.3.3. Determinanţi psihologici ţinând de caracter 462
  11.3.4. Aspecte psihologice particulare ale contactului dintre funcţionarul public şi publice (grupuri sau mulţimi) 462
11.4. Concluzii 463

Consideraţii finale 465

În loc de prefață:
Opinii ale unor specialiști

Fără îndoială că așa cum ne-a obișnuit, prin publicarea „Tratatului universitar de psihologie judiciară“, domnul dr. Tudor Butoi, face încă o dată dovada atașamentului său față de catedra universitară.

Scris în coautorat cu d-ra asist. univ. Ioana-Teodora Butoi, tratatul acoperă un gol acut resimțit încă în componența interdisciplinarității dreptului cu psihologia.

De data aceasta, abordarea problematicii este cvasiexhaustivă ca întindere și de strictă specialitate ca profunzime.

Abordarea clasică, act infracțional – mărturie – anchetă – judecată etc., este în această lucrare pretențios nuanțată din perspectiva actului infracțional ca provocare exploratorie, iar duelul judiciar zăbovește cu seriozitate asupra psihologiei apărării (problematică până acum inexistentă în literatura de specialitate), fără a mai vorbi de personalitatea criminală abordată complex în relația exploratorie cu mediul habitatual și circumstanțele favorizante.

Tratatul este, din punctul nostru de vedere, o reușită și, dincolo de toate, un exercițiu benefic studenților în drept și nu numai lor. Odată cu apariția tratatului, aprofundarea psihologiei judiciare în programele facultăților de drept, capătă, iată, un reper solid apt să contribuie la componenta informativ-formativă și de cultură profesională a magistratului în statul de drept.

Felicităm autorii și-i asigurăm de întreaga noastră colegialitate și prietenie.

Prof. dr. Viorel Ciobanu
Decan al Facultății de Drept

Din perspectiva unei îndelungate practici, dar și a omului de catedră, consider apariția „Tratatului de psihologie judiciară“ o reușită remarcabilă.

Sinteză a tot ceea ce s-a scris în psihologia românească din perspectivă juridică[1], abordare modernă a celor mai recente cercetări ale domeniului[2], cât și o inedită și curajoasă perspectivă originală, tratatul se impune prin profesionalism și rigoare.

---

[1] Autorii valorifică prin prelucărări personale, scurte extrase și citate selective, o serie de materiale scrise în coautorat (operă comună și, după caz, colectivă) cu distinși specialiști în materie: Tiberiul Bogdan, Nicolae Mitrofan, Voicu Zdrenghea, precum și elaborate individual de somități ale ariei de referință: Emilian Stancu, Aurel Ciopraga, Zevedei Barbu, Petre Pandrea, Vintilă Dongoroz, Alexandru Roșca și alții nominalizați în cuvenitele referințe de text.

[2] Autorii valorifică prin prelucrări personale, scurte extrase și citate selective, o serie de contribuții ale unor autori străini cu preocupări directe sau conexe psihologiei judiciare Myra y Lopez – Spania; Stanley Brodsky, Vernon J. Geberth, Robert K. Ressler, Pierce Brooks, John Reid, Fred Inbau – S.U.A.; Francesco Bruno, Gaetano de Leo, G. Gulotta, F. Ferracuti, U. Fornari, Adeline Cavedon, M. G. Calyolari, M. C. Biscione – Italia și alții nominalizați în cuvenitele referințe de text.

Aprofundarea studiului „psihologici umane implicată în drama judiciară“(de la actul infracţional la depoziţia testimonială, de la interogatoriu la judecată, conduită simulată sau erori judiciare) prilejuieşte descoperirea unui demers riguros şi exigent cu o excepţională forţă pragmatic-aplicativă. Recomand lucrarea prioritar studenţilor la drept, dar fără rezerve, în egală măsură, şi magistraţilor consacraţi, corpului apărătorilor, medicilor legişti, experţilor criminalişti şi tuturor celor care slujesc cu devotament echilibrul balanţei justiţiei.

Prof. univ. dr. Gheorghe Diaconescu
Decan al Facultăţii de Drept „Spiru Haret“

„Tratatul universitar de psihologie judiciară“ se înscrie în peisajul editorial specific elaborărilor creatoare ale cadrelor universitare, corpului de specialişti şi cercetătorilor care desfăşoară o prestaţie intelectuală de înaltă ţinută în familia generoasă a celor care alcătuiesc componenta umană a Universităţii „Spiru Haret“.

Fără a exagera câtuşi de puţin, tratatul este o lucrare de referinţă, impunându-se atât prin profunzimea de idei, cât şi prin complexitatea şi întinderea abordărilor de probleme.

Dimensiunea demersului descriptiv-demonstrativ este dublată de o excepţională conotaţie aplicativ-pragmatică, autorii reuşind valorificarea unei documentaţii reale (vezi T. Butoi – arhiva personală) selecţionată din cazuistica complexă a cărei soluţionare, în calitate de expert psiholog criminalist, a fost preocuparea dlui dr. Tudorel Butoi aproape treizeci de ani.

Dincolo de toate acestea, „Tratatul universitar de psihologie judiciară“ apare într-un moment oportun, acum când emulaţia specifică pieţei concurenţiale impune apariţia în programele de învăţământ a unor discipline fascinante, care intercondiţionază juridicul: logica, psihologia, sociologia, retorica etc., apte să garanteze condiţia profesională solidă a magistratului statului de drept, personalitate complexă în templul justiţiei şi fin psiholog.

Iată de ce, o dată cu aceste câteva „gânduri de început“, salut apariţia excelentului tratat, felicit autorii şi le doresc studenţilor, viitori magistraţi, un studiu temeinic, o lectură plăcută şi, fără îndoială, utilă.

Conf. univ. dr. Petre Buneci
Prodecan al Facultăţii de Drept – Universitatea „Spiru Haret“

„Tratatul de psihologie judiciară“ ce ni se înfăţişează astăzi într-o admirabilă complexitate, reprezintă, tocmai prin această evidenţă tangibilă, o invitaţie la studiu adresată magistraţilor[3].

Psihologia judiciară, această ştiinţă explorată îndelung, constituie obiectul preocupărilor de studiu şi în cadrul Institutului Naţional al Magistraturii, această clinică judiciară creată pentru viitorii magistraţi, al căror interes pentru ştiinţa amintită a fost amplu suscitat, de-a lungul timpului, şi de măiestria şi profesionalismul cu care unul dintre autorii tratatului de azi, profesorul doctor Tudor Butoi şi-a cucerit auditoriul.

---

[3] Prezentele opinii aparţin actualităţii trecute, când distinsele noastre colege îndeplineau onorantele funcţii pentru care semnează. Autorii găsesc necesar să aprecieze realitatea conform căreia, azi psihologia judiciară continuă să se impună prin realism şi fascinaţie în paleta atâtor discipline interesante predate de valorosul corp profesoral al I.N.M. Oamenii trec, vremurile trec, provocările cărora psihologia judiciară le răspunde, rămân...

Iată de ce, în dublă calitate de judecători şi experţi la Institut, recomandăm, cu toată convingerea, această lucrare cursanţilor Institutului, în strădaniile şi eforturile noastre conjugate de a deplasa limitele cunoaşterii comportamentului fiinţei umane cât mai departe, ca o garanţie a succesului în această complexă şi responsabilă meserie.

Prezentarea tratatului şi a calităţilor sale ar putea fi mult mai amplă. Aflându-ne însă în faţa unui cuvânt introductiv, ne limităm la a adresa calde felicitări autorilor, lăsând pe seama cititorilor plăcerea şi privilegiul lecturării şi al aprecierii lui.

Georgeta Nicolae
Ex-director I.N.M.

Florica Bejinariu
Ex-director Adjunct I.N.M.

Introducere

Demers către o psihologie judiciară operaţională, realistă, pragmatic-aplicativă

Se împlinesc, iată, zece ani de când adunându-se fărâmă cu fărâmă dintr-un trist şi nedrept exil aflător în aria unor discipline, de altfel generoase: criminalistica (tactică), psihologia generală, criminologia, medicina legală, dreptul procesual penal etc., psihologia judiciară revine ca disciplină distinctă – şi nu exagerăm cu nimic dacă afirmăm –, ca specialitate pe terenul dreptului.

Predată la din ce în ce mai multe facultăţi de ştiinţe judirice şi de psihologie, nelipsită ca modul distinct în aria de pregătire poliţienească, penitenciară, detectivistică, magistratură etc., psihologia judiciară conferă noi valenţe algoritmului căutării adevărului pe terenul dreptului.

Autorii prezentului tratat găsesc necesară acum o regândire şi redimensionare a disciplinei din perspectiva, atât a experienţelor acumulate în predarea şi seminarizarea studenţilor, dar mai ales, din perspectiva noilor provocări pe care practica aplicaţiei psihologiei judiciare în soluţionarea cauzelor concrete le reclamă[4].

Demersul nostru nu este uşor, căci, a alege între psihologizarea juridicului sau juridicizarea psihologicului (ambele variante fiind existente ca tentaţii la autorii prezentului tratat, din perspectiva practicienilor pe terenul aflării adevărului – avocat apărător şi, respectiv, psiholog criminalist), am decis a răspunde prin opţiunea alegerii căii de mijloc dictată de abordarea operaţională realistă pragmatic-aplicativă.

Tratatul de faţă va păstra psihologicul sau va accentua juridicul în mod nuanţat, atât cât să poată servi ca înţelegere şi soluţionare de către studenţi şi magistraţi a speţei în planul realului.

Dorim ca atât studenţii noştrii, cât şi magistraţii consacraţi (cu toţi interesaţi nu de o psihologie narativ-descriptivă, ci de o specialitate operaţională spectaculoasă prin soluţii pragmatice şi eficienţă în sprijinul juridicului) să găsească în prezenta lucrare repere de permanent pragmatism. **Cu alte cuvinte, informaţia să genereze simultan algoritmul soluţiei.**

Această atitudine este dictată de viaţă, de prezent, dar mai ales de provocările viitorului şi, nu mai puţin, este rezultatul propriilor reflexii autocritice şi experienţe, al dialogului cu studenţii şi practicienii domeniului atât din ţară, cât şi din străinătate. Dezideratul viitorului obligă la **a şti** (informaţie), dar în egală măsură la **a şti să faci** şi la **a şti cum să faci** (soluţie) – pragmatism eficienţă.

---

[4] În acest sens, cu excepţia valorificării unor scurte extrase şi citate selective din opera comună sau, după caz, colectivă: N. Mitrofan, V. Zdrenghea, T. Butoi – **Psihologia judiciară**, Ed. Şansa, Bucureşti, 1992, autorii revăd critic întregul demers decriptiv-demonstrativ al acestei prime lucrări de referinţă.

Pe de altă parte, formaţia de practicieni cu grade universitare a autorilor nu putea să nu încline în această direcţie demersul aplicativ-pragmatic al lucrării, dar dincolo de toate a contat dezideratul statuării psihologiei judiciare pe terenul eficienţei imediate realismului şi credibilului.

În mod concret, prezentul tratat renunţă[5] la abordări exclusiv teoretice şi speculaţii, teorii, puncte de vedere şi accepţiuni (exemplificativ, asupra etiologiei actului infracţional), câtă vreme acestea rămân în demersul lor destul de contradictorii şi discutabile sub raport ştiinţific.

Vom prefera analizele de caz, discuţiile pe speţe reale şi dezbaterile seminariilor, redimensionând câmpul psihologic către valenţele concretului vis-á-vis de actul infracţional pus în discuţie: viol, tâlhărie, omor etc., al soluţiilor juridice şi, în egală măsură, cu privire la protagonişti: autori, coautori, complici, victime etc.

Similar, ne interesează mai puţin, de exemplu, tipologiile şi caracterizarea infractorilor (în funcţie de criteriile utilizate acestea fiind, de asemenea, discutabile şi nu o dată confuze) accentuând asupra comportamentului criminal în situaţia reală a câmpului faptei, cu alte cuvinte „tipologia infractorului în context“: personalitate – habitat conjunctural – act infracţional. Exemplificativ: pe studentul în ştiinţe juridice îl interesează mai puţin şi nu-l vor ajuta cu nimic în munca de zi cu zi (magistrat, poliţist, judecător etc.) teoriile asupra agresivităţii[6], explicaţiile şi justificările asupra conceptelor şi definiţiilor în materie, câtă vreme ele nu se sprijină pe analize de caz şi nu relevă periculozitatea latentă şi potenţialul agresiv manifest al infractorului X sau Y, din perspectiva modului său de a reacţiona, fie în arest sau detenţie, fie în libertate supravegheată, fie într-un nou habitat conjunctural, potenţat de factori provocatori după liberare etc.

În acelaşi sens, victima şi victimologia (din punctul nostru de vedere) rămâne o captivantă incursiune criminologică (mai degrabă) câtă vreme nu oferă soluţii dintr-o perspectivă mai realistă, concretă (credem noi) a abordării „cuplului penal victimă – agresor“, singura aptă să ofere practicienilor informaţii în câmpul reţinerii, de exemplu, a unor circumstanţe agravante sau atenuante, a dozării ulterioare a pedepsei, a evidenţierii rolului provocator, neglijent, iniţiator al victimei în polarizarea atenţiei de către viitorul făptuitor (toate, desigur, în interesante şi complexe analize de caz).

Deşi dureroase, o serie de renunţări ne-au fost dictate şi de acurateţea obiectului psihologiei judiciare, aceasta neputându-şi permite acceptarea tratării, de exemplu, a delicvenţei juvenile, câtă vreme această realitate se revendică mai degrabă criminologiei sau sociopsihologiei devianţei.

Similar stau lucrurile şi în referirea la contribuţiile vizând măsurarea potenţialului delicvenţial care, mai degrabă, îşi găseşte locul pe terenul expertizei medico-legale psihiatrice sau în contextul unui curs de psihodiagnostic.

În ceea ce priveşte detecţia comportamentului simulat, autorii de faţă consideră că familiarizarea studenţilor şi a magistraţilor exclusiv cu metodologia tehnicii poligraf în sens clasic american[7], le este acestora suficientă[8].

---

5. Discutabile sub aspectul pragmatismului imediat şi mai ales sub aspectul apartenenţei lor câmpului de aplicaţie al psihologiei judiciare, o serie de contribuţii valoroase vor regăsi studenţii interesaţi în **Nicolae Mitrofan, Voicu Zdrenghea, Butoi Tudorel – Psihologia judiciară**, Ed. Şansa, Bucureşti, 1992 – prima lucrare de referinţă în materie.

6. Programa încărcată a studenţilor la Drept ne face să fim extrem de exigenţi asupra problematicilor vizate, acordând prioritate elementelor pragmatic-instrumentale minime. A acorda prioritate nu înseamnă a minimaliza alte domenii şi contribuţii. Credem, însă, că ele îşi găsesc acoperirea în cursuri de masterate, doctorate, module de pregătire profesională specifică etc., unde, de altfel, la un al nivel, ne vom regăsi în faţa foştilor noştri strudenţi.

7. Vezi metodologia redutabilei şcoli americane în materie: **John Reid, Fred Inabu– Truth and deception – (lie detector) – The polygraph Technique**, Baltimore, 1966 – citat selectiv.

8. Studenţii interesaţi de profundarea materiei vor putea studia: **Zdrenghea Voicu, Butoi Tudorel – Investigaţia psihologică a comportamentului simulat**, Serv. Editorial M. I., Bucureşti, 1991; **Voicu Zdrenghea, Butor Tudorel – Biodetecţia judiciară**, Serv. Editorial M. I., Bucureşti, 1992 – primele lucrări în materie, în spaţiul juridico-psihilogic românesc.

Renunţând, aşadar, la o serie de interesante abordări în câmpul psihobiociberneticii (biodetecţiei) etc., şi a unei terminologii speculative, pe cât de inteligent şi interdisciplinar construită, pe atât de inutilă în câmp pragmatic aplicativ, ne vom opri exclusiv asupra clarificării aspectelor funcţional metodologice ale tehnicii poligraf (când şi cum se dispune, când şi cum se valorifică, forţa probantă, posibilităţi, limite, vulnerabilitate etc.), detaliile interpretării diagramelor, prelucrării acestora şi punerii concluziilor fiind totalmente în sfera de interese a specialiştilor avizaţi – experţii psihologi criminalişti.

Pe de altă parte, tratatul de faţă introduce o serie de noutăţi şi perspective de abordare inedite care izvorăsc din necesităţi practice şi care reclamă soluţii imediate în câmpul aplicativ juridic.

Este tratată, aşadar, pentru prima dată argumentat şi imperativ în literatura psihologică de specialitate **necesitatea prezenţei în echipa de cercetare a expertului psiholog, atât cu ocazia explicării „scenei crimei", cât şi ulterior, de-a lungul urmăririi penale cu ocazia creionării profilului psihologic al făptuitorului – „profiling" – a elaborării ipotezelor şi versiunilor rezonabile, credibile, apte identificării făptuitorilor şi anticipării viitoarelor lor acte infracţionale, similar procedurilor americană, engleză şi italiană în materie (vezi „serial killers"), amprenta psihocomportamentală, tipul criminal, profiller crime etc., – analize de caz.**

O altă noutate a tratatului este **interogatoriul judiciar** abordat aplicativ-pragmatic, strategie cu strategie, soluţie cu soluţie, în funcţie de materialul cauzei, forţa probantă a coroborării incriminatorii, structura psihocomportamentală şi caracterul persoanelor incluse în cercurile de bănuiţi – analize de caz.

Studenţii şi magistraţii se familiarizează cu dificultăţile climatului de opozabilitate şi confruntare presupus de interogatoriu, sunt avertizaţi asupra mizei şi riscului unui atare demers şi asimilează strategii moderne de interogare care exclud violenţa şi coerciţia de orice fel. În această direcţie, la seminarii şi cursuri se va insistat pe **specificul interogatoriului de tip psihanalitic** ca reper modern, ca strategie şi tactică a viitorului – analize de caz.

Din perspectiva **judecăţii** şi, în genere, a actului de justiţie, autorii tratatului îi avertizează deja pe studenţi asupra disfuncţiilor existente pe parcursul duelului judificar apărare – acuzare (evidenţiindu-se strategiile şi rolul apărătorului ca personalitate distinctă în templul justiţiei), dar şi ulterior, pe parcursul coroborării şi aprecierii probelor, a deliberării, a convingerii intime, a opiniei separate şi pronunţării sentinţei.

Un loc distinct ca exerciţiu practic-aplicativ îl deţine în tratat **eroarea judiciară**. Autorii tratatului consideră eroarea judiciară ca pe un nefericit, tragic, dar excelent experiment natural. Reluarea întregii afaceri, odată cu descoperirea adevăratei stări de fapt şi drept, precum şi cu identificarea adevăratului făptuitor, va prilejui studenţilor ocazia ca (după „darea filmului înapoi" şi îndreptarea erorii judiciare) în analizele de caz specifice seminariilor, să evidenţieze toate neghiobiile, disfuncţiile şi impotenţele în plan tehnic, tactic, juridic, dar, mai ales, psihologice, repunându-se în discuţie o serie de grave disfuncţii şi mecanisme psihologice perturbatoare (mecanismele uitării, iluziile, unghiul de deviere, memoria lacunară, mecanismele sugestiei, teama, alterările în contextul senzorio-perceptiv, psihologia complicităţilor şi solidarităţilor criminale, mărturia între bună şi rea-credinţă, simularea – disimularea etc.), dar şi disfuncţiile etapelor următoare.

Familiarizarea studenţilor în drept cu câteva realităţi extrem de complexe care le vor reclama implicarea ulterioară în calitate de profesionişti (procurori, judecători, notari, avocaţi, poliţişti, detectivi etc.) a inspirat autorii prezentului tratat să aducă în câmpul psihologiei judiciare şi alte module realiste vizând: psihologia detenţiei, psihologia actului de administraţie publică şi, în sfârşit, psihologia şi psihopatologia principalelor procese psihice.

*
* *

Credem că, pe de o parte, **păstrarea reperelor fundamentale ale demersului discursiv aplicativ centrat în exclusivitate asupra obiectului psihologiei judiciare şi a diferenţierilor interdisciplinare specifice**, respectiv: actul infracţional din perspectivă exploratorie, martor şi mărturie, interogatoriu, comportament simulat, judecată – eroare judiciară, privare de libertate – detenţie, administraţia publică, psihopatologia principalelor procese şi funcţii psihice, iar pe de altă parte, abordarea pragmatic-aplicativă a soluţiilor în materie, **va permite psihologiei judiciare să parcurgă saltul imperios necesar de la disciplină (conotaţii teoretice) la specialitate (conotaţii pragmatic-aplicative)**, răspunzând provocărilor exigente şi permanente ale dezideratelor dreptului, printr-un demers aplicativ, credibil, argumentat ştiinţific şi validat public, pe terenul fascinant al aflării adevărului.

Asist. univ. Ioana Teodora Butoi
– avocat apărător –

Conf. univ. Tudorel B. Butoi
– psiholog dr. expert criminalist –

CAP. I – Repere orientative ale definirii psihologiei judiciare pe terenul dreptului

1.1. Scurt istoric 21
  1.1.1. Analiza asupra evoluţiei şcolii româneşti de psihologie judiciară 21
  1.1.2. Stadiul psihologiei judiciare în plan mondial 23

1.2. Argumente privind necesitatea studiului psihologiei judiciare în contextul problematicii dreptului 26

1.3. Exigenţele psihologiei judiciare faţă de actul de justiţie. Definiţia psihologiei judiciare 28

1.4. Obiectul psihologiei judiciare şi conexiunile interdisciplinare 30
  1.4.1. Conexiunile psihologiei judiciare cu psihologia generală, cu psihologia socială şi cu alte ramuri ale psihologiei 32
  1.4.2. Conexiunile psihologiei judiciare cu diferite ramuri ale ştiinţelor juridice . . . 35

Capitolul I

Consideraţii introductive[1]

„...Înainte de a fi existat raporturile de drept, între oameni s-au dezvoltat raporturi naturale, cu conţinut şi motivaţie psihologică, interesele părţilor fiind determinate de motivaţii şi scopuri, energizate de mobilizarea voinţei fizice şi psihice a agenţilor de drept, precedate sub aspect cognitiv de mai mult sau mai puţin complexe procese de deliberare sub aspectul prevederii şi anticipării urmărilor..."

„...Psihologia judiciară are ca obiect studierea nuanţată şi aprofundată a fiinţei umane implicată în drama judiciară, în scopul obţinerii cunoştinţelor şi evidenţierii legităţilor psihologice, apte să fundamenteze interpretarea corectă a conduitelor umane cu finalitate judiciară sau criminogenă..."

1.1. SCURT ISTORIC

1.1.1. Analiza asupra evoluţiei şcolii româneşti de psihologie judiciară

Şcoala românească de psihologie judiciară îşi are începuturile în eforturile deosebit de serioase ale unor psihologi experimentalişti (Ştefănescu Goangă, Alexandru Roşca – psihologia martorului; Zevedei Barbu – psihologia onestităţii; Tiberiu Bogdan – psihologia martorului şi problematica psihologică a detenţiei), toate acestea în lumina şi sub influenţa rezultatelor experimentale obţinute de unii cercetători din Europa şi S.U.A. (Wundt – psihofiziologie experimentală; Alfred Binet care ţine un ciclu de 16 lecţii la Universitatea Bucureşti; William Stern – psihologia martorului; Eduard Claparede – capacitatea testimonială etc.).

Din cercetările lui A. Roşca

Cam în direcţia cercetărilor lui W. Stern şi F. List, merg şi experimentele efectuate de A. Roşca la Cluj, în 1933[2].

---

[1] Vezi opera comună N. Mitrofan, V. Zdrenghea, T. Butoi – **Psihologia judiciară**, Ed. Şansa, Bucureşti, 1992 – selectiv, scurte extrase cpt. I operă colectivă.

[2] „Iată cum s-au petrecut faptele: în timp ce făceam o serie de experimente cu studenţii (medicină, an I), intră în sala de curs un individ (necunoscut studenţilor) şi cere microscopul care se găsea pe masă, pentru profesorul P. La riposta mea că avem şi noi nevoie de microscop, spune că-l va aduce imediat. Îi dau microscopul şi pleacă. Aştept câteva minute. Văzând că individul în chestiune nu venea cu microscopul, rog pe un coleg care mă asista la experienţă, să meargă să vadă ce este. După câteva minute, colegul vine şi mă anunţă că individul care a luat microscopul nu a fost trimis de nimeni şi că a dispărut cu microscopul. Stundeţii aud această afirmaţie şi îi informez şi eu că microscopul a fost furat, ceea ce produce o surprindere generală. Ca o consecinţă a acestui fapt, anunţ suspendarea experienţelor şi îi rog pe studenţi să nu plece, dat fiind că s-a furat un bun public, până ce nu va da fiecare o declaraţie în care să se înscrie faptul aşa cum s-a întâmplat şi să dea semnalmentele celui care a furat microscopul, pentru a-i putea da mai uşor de urmă".

Interogatoriul scriptic al celor 106 de subiecţi a dat un procent de fidelitate de 82-86%. Aplicând aceloraşi subiecţi, însă, şi metoda prezentării unui tablou (metoda Stern), A. Roşca obţine un coeficient de fidelitate de 90%, ceea ce îl determină să adopte mai departe în cercetare această metodă. Privind conţinutul depoziţiilor, un procentaj de fidelitate de 90% şi peste, s-a obţinut la datele despre persoane, animale, obiecte şi relaţii spaţiale; o fidelitate mijlocie între 80-90% s-a obţinut la calităţi şi acţiuni şi, în fine, fidelitate scăzută la întrebările privind culoarea, numele şi semnalmentele. (A. Roşca – **Psihologia martorului**, Ed. Institutului de Psihologie al Universităţii din Cluj, 1934).

A. Roşca, în opoziţie cu W. Stern, constată că cei ce apreciază bine mărimile mari, tind să aprecieze la fel de bine şi pe cele mici. În schimb, cercetările lui Roşca converg cu cele ale lui W. Stern arătând superficialitatea depoziţiei prin relatare liberă faţă de interogatoriu.

Unele cercetări ale lui T. Bogdan

O personalitate distinctă pe terenul psihologiei judiciare, cu studii şi cercetări predilect asupra martorului şi mărturiei, este, fără îndoială, profesorul T. Bogdan, peste 40 de ani nelipsit de la catedră, cu excepţionale cursuri audiate în aule permanent pline de magistraţi şi poliţişti[3].

Studiul actual al psihologiei judiciare

Din păcate, în dezvoltarea acestei discipline a existat o regretabilă discontinuitate, factorii politici exprimându-şi rezerva în raport cu domeniul psihologiei în general. Dată fiind această situaţie, în fiecare din domeniile de aplicabilitate ale psihologiei s-au realizat şi unele performanţe, dar, totodată, s-au soldat şi numeroase nerealizări. Cu privire la psihologia judiciară putem menţiona ca aspecte pozitive următoarele:

– dată fiind absoluta necesitate a cunoaşterii particularităţilor psihice ale persoanelor implicate în activitatea judiciară, studiul disciplinei s-a impus în cadrul catedrelor de criminalistică ale fostelor şcoli de miliţie şi ale facultăţilor de drept (tactica ascultării învinuitului şi inculpatului, a martorului, elementele psihologice ale anchetei judiciare etc.);

– interesul deosebit al unor cercetători din cadrul Institutului de Psihologie al Academiei (de exemplu, dr. I. Ciofu) pentru studiul asupra comportamentului simulat, detecţia şi evidenţierea acestuia în parametrii psihofiziologici, a condus la studii experimentale finalizate cu concluzii interesante pentru psihologia judiciară;

– dat fiind interesul Institutului de Criminalistică[4] de a soluţiona cauzele complexe rămase nesoluţionate (crime comise cu mod de operare deosebit, dispariţii de persoane, tâlhării şi violuri cu moartea victimelor etc.), s-a apelat la investigarea comportamentelor simulate, prin tehnicile de biodetecţie („lie detector"), psihologii fiind specializaţi în acest sens.

În prezent, orizonturile psihologiei judiciare sunt mult mai favorabile[5] unui pronostic pozitiv, dată fiind integrarea disciplinei cu statut de sine stătător în programele facultăţilor de psihologie şi drept, situaţie ce concură cu o acută nevoie de specialişti psihologi în poliţie şi magistratură. Din această perspectivă, ne apare ca firească realizarea următoarele deziderate:

---

[3] În 1955, T. Bogdan şi-a imaginat în Halele Obor un experiment în care, într-o aglomeraţie, un individ (actor de teatru instruit special) plătindu-i cumpărăturile cu o bancnotă de 25 lei, pretinde rest de la 100 de lei. Această pretenţie vizibil nefondată, a fost urmată de vii discuţii şi chiar un început de violenţă, căreia organele de ordine i-au pus capăt, invitând pe toţi participanţii (fără agresor) să depună depoziţii ca martori ai conflictului. Toată lumea, cu excepţia actorului „agresor", a fost în totală necunoştinţă de cauză, scena întreagă fiind filmată cu ajutorul unor teleobiective din puncte camuflate, iar partea sonoră fiind înregistrată pe bandă de magnetofon de către doi asistenţi care stăteau în apropierea actorului. De asemenea, depoziţiile martorilor au fost şi ele înregistrate pe bandă de magnetofon, audierile efectuându-se prin metoda relatării spontane, prin interogare şi întocmirea unui proces-verbal obişnuit, la diferite intervale de timp după „infracţiune".

Rezultatul acestui experiment a demonstrat că, prin relatarea spontană şi interogarea obişnuită, s-a putut reconstitui (prin „mozaicare") întreaga realitate obiectivă. De asemenea, s-au obţinut date preţioase cu privire la subiectivitatea perceptivă, atât la nivel auditiv, cât şi la cel vizual, demonstrându-se practic superioritatea recepţiei umane faţă de înregistrarea mecanică. Evident că această superioritate se referă la utilitatea practică, nu şi la exactitatea „fotografică". (T. Bogdan – **Psihologia judiciară**, Bucureşti, 1957).

[4] Este cazul de a aminti aici meritele regretatului gr. dr. Ion Anghelescu, directorul Institutului de Criminalistică sub coordonarea căruia, criminalistica românească a evoluat îndrăzneţ şi competitiv.

[5] Psihologia judiciară se predă ca materie de examen în programa „auditorilor de justiţie", studenţi ai Institutului Naţional de Magistratură, structura cursului insistând pe o bibliografie strictă.

– admiterea „expertizei psihologice judiciare“ legiferată, ca obligatorie în cauzele cu minori şi ale autorilor unor infracţiuni grave cu mod de operare deosebit, după cum este cazul;
– crearea „Asociaţiei de Psihologie Judiciară“ din cadrul magistraturii române;
– înfiinţarea specializărilor postuniversitare şi a doctoratelor în psihologie judiciară.

1.1.2. Stadiul psihologiei judiciare în plan mondial

Alfred Binet (1897) a atras atenţia asupra dificultăţilor pe care le întâmpinăm atunci când trebuie să descriem exact un obiect, şi a dovedit experimental că, de pildă, în cadrul unei interogări se pot strecura erori în relatare, pe măsură ce punem întrebări foarte exacte[6]. Întrebările, cu cât sunt mai exacte, cu atât conţin mai multe elemente de sugestie şi, ca atare, pot influenţa asupra veridicităţii relatărilor. Cu aceste două idei esenţiale, A. Binet a fundamentat, de fapt, psihologia judiciară şi a dat un impuls unor cercetări ştiinţifice menite să scoată din empiric un teren de activitate atât de important cum este **psihologia mărturiilor**. În baza cercetărilor sale, Binet formulează două legi, în aparenţă paradoxale, arătând că:„**o amintire poate fi foarte precisă şi totodată completamente falsă**“ şi „**exactitatea unei amintiri nu este proporţională cu forţa ei de reactualizare**“.

Nu mult după publicarea rezultatelor obţinute de A. Binet, în Germania, psihologul W. Stern[7] şi colaboratorii lui întreprind alte investigaţii asupra mărturiei. Într-una din încercările sale experimentale, Stern a expus în faţa subiecţilor 3 tablouri, timp de 45 de secunde. După 14 zile, respectiv 21 de zile, subiecţii trebuiau să relateze în scris asupra conţinutului celor văzute. Din analiza rezultatelor obţinute în această serie de experimente, W. Stern trage următoarele concluzii:

- exactitatea amintirilor nu este o regulă, ci o excepţie;
- uitarea, la bărbaţi, este mai accentuată, decât la femei;
- amintirile femeilor, de cele mai multe ori, sunt inexacte.

T. Bogdan consideră că experimentele lui Stern, cu toată valoarea lor, sunt foarte departe de o simulare a realităţii. Mărturia este un proces complex, prin esenţă dinamic, şi nu se poate „simula“ prin imagini statice, expuse în condiţiile unei receptibilităţi (vizibilităţi) optime. Meritul acestor cercetări este, totuşi, mare, deoarece arată care sunt limitele mărturiilor, chiar şi în aceste condiţii optime, şi, pe de altă parte, atrage atenţia asupra diferenţelor individuale, precum şi asupra diferenţelor datorate sexului, care pot intra în joc în procesul formării mărturiilor.

W. Stern mai are meritul de a fi stabilit felurile de întrebări care puse martorului, includ un grad mai mare sau mai mic de sugestibilitate[8]. Astfel, Stern arată că o întrebare **determinativă** (de ex.:„Ce culoare avea haina agresorului?“) sau o întrebare **complet disjunctivă** (de ex.: „Agresorul avea haina pe el sau nu?“) nu sunt în sine prea sugestive, câtă vreme întrebările **incomplet disjunctive** (de ex.:„Haina agresorului a fost neagră sau albastră?“), arată clar că anchetatorul susţine existenţa hainei şi, deci, această întrebare este puternic sugestivă.

Deosebit de sugestive se dovedesc a fi alte două tipuri de întrebări, recomandându-se insistent evitarea lor: întrebări de tip **expectativ-pozitive**(de ex.:„Nu-i aşa că agresorul avea pe el o haină nagră?“), întrebări de tip **expectativ-negative** (de ex.:„Nu-i aşa că agresorul nu avea nici haină pe el?“).

---

[6] A. Binet – **La description d’un objet**, în „Annee Psychol“, vol. IV, pag. 296-332; **La suggestibilité**, Paris, Schleicher, 1906; **La science du temoignage**, în „Annee Psychol“, vol. XI, 1905, pag. 120-137 (apud Bogdan, T., – **Probleme de psihologie judiciară**, Ed. Ştiinţifică, Bucureşti, 1973, pag. 147-148).

[7] Stern, W. – **Aussagestudium**, în vol. „Beitrage für die Psychologie der Aussage“, 1903 (apud Bogdan, T., **op. cit.** pag. 148-151).

[8] Studenţii vor consulta excelenta lucrare elaborată de prof. dr. P. Bieltz – **Logica juridică**, Ed. Pro Transilvania, Bucureşti, 1998, pag. 169-378.

În opinia lui Stern, un răspuns fals la o întrebare poate proveni din 4 surse:

a) întrebarea provoacă în mod mecanic la subiecți, o asociație falsă;
b) deoarece întrebarea se referă la o lacună din memoria martorului, acesta tinde s-o completeze, fie încercând diverse alte posibilități, fie complinind-o printr-un oarecare procedeu logic. În lipsa unei imagini mnezice, în baza elementelor întrebării, martorul stabilește o legătură logică, care însă nu este în mod obligatoriu neconformă cu realitatea;
c) răspunsul nu este rezultatul convingerii martorului, ci un produs al fricii sau al sugestiei;
d) răspunsul este o minciună.

Referitor la erorile ce por fi cuprinse în cadrul mărturiilor, Stern le împarte în două categorii:

a) ***Erorile substanțiale*** care pot lua mai multe forme ce merg de la simple omisiuni de elemente și până la negarea lor categorică. Eroarea **omisiunii** apare în cadrul relatării spontane, iar în cazul interogării – omisiunea de **negare**. Erori substanțiale pot apare, de asemenea, și sub aspectul adăugărilor de obiecte, de oameni, de fapte, care, în special, la relatările spontane sunt în funcție de fantezia martorului. Pe de altă parte, același gen de erori ce apar în cadrul interogării, sunt obișnuit rezultate ale sugestiei.

b) ***Erorile accidentale*** nu se referă la existența, poziția sau negarea obiectelor sau persoanelor, ci la modificarea calităților (culoare, formă etc.), a cantităților și a relațiilor lor. Stern subliniază că, prin factorii optici, în cadrul mărturiilor, cele mai mari devieri de la realitate se referă la culori, și apoi, în ordine descrescândă, la relațiile spațiale și cele cantitative.

Cu ocazia unei conferințe a juriștilor ce a avut loc în 1904 la Viena, în urma sintetizării rezultatelor cercetărilor sale W. Stern formulează o serie de teze, cum ar fi:

a) în cazul identificării de obiecte sau persoane, se recomandă prezentarea simultană electivă care este mai puțin agresivă;
b) depozițiilor făcute de copii trebuie să li se acorde puțin credit. Copiii sub 7 ani, sub nici un motiv nu sunt capabili de a depune mărturie. Când într-un proces singura dovadă este depoziția unui copil, declarațiile acestuia nu pot constitui o bază pentru o sentință de condamnare;
c) relatările cu privire la exteriorul persoanelor, în special culoarea părului, forma bărbiei, felul îmbrăcămintei etc., dacă în momentul perceperii lor nu au fost urmărite cu atenție conștientă, nu prezintă nici un fel de garanție de fidelitate;
d) aprecierea timpului în care a decurs o acțiune, de obicei, tinde să fie denaturată. Astfel, orice fapt care durează mai puțin de 5 minute, tinde să fie subapreciat, subaprecierea fiind cu atât mai mare cu cât durata evenimentului a fost mai scurtă. În privința duratelor între 5 și 10 minute, nu există tendințe de sub- sau supraapreciere, în schimb, evenimentele care, în realitate, au durat mai mult de 10 minute sunt obișnuit supraapreciate de martori.

Experimentul Asociației Juriștilor Ruși[9]

În 1904, Asociația Juriștilor Ruși, a inițiat următoarea anchetă psihologică: la ieșirea din sala de teatru, unde s-a jucat piesa „Iulius Caesar“ de Shakespeare, echipa de cercetători a dat spectatorilor un chestionar în care erau incluse o seamă de întrebări privind amănuntele asasinării lui Caesar de către Brutus (care a fost poziția protagoniștilor, unde a ținut Brutus armat etc.). Spectatorilor li s-a explicat că este vorba de o anchetă psihologică și au fost rugați să trimită răspunsurile lor la sediul Asociației. În urma analizei acestor răspunsuri, s-a constatat că ele au excelat prin mulțimea de inexactități și contradicții.

---

[9] În vol. **Sudjenoie Obsrenie**, sub redacția profesorilor Bechterev și Foinițki, 1904, (apud T. Bogdan, **op. cit.**, pag. 151).

Asemenea experimente, precum și altele, cum ar fi cazul celor efectuate de Fr. List, au evidențiat faptul că, în domeniul mărturiilor, trebuie să se utilizeze scenarii cu un număr mare de participanți, care să fie antrenați sub diferite pretexte în urmărirea evenimentului cercetat.

Cercetările lui Ed. Claparede

Inițiind o serie de cercetări asupra mărturiei, în 1906[10], Ed. Claparede s-a orientat în mod predominant asupra **problemei memoriei involuntare** și asupra **problemei recunoașterii.** Aplicând un chestionar studenților lui, el a putut să stabilească un adevăr simplu, dar de mare importanță, anume că putem percepe de repetate ori același fenomen fără ca acesta să ne rămână întipărit în memorie. De exemplu, studenții nu erau în stare să spună precis câte ferestre și coloane și de ce formă sunt la intrarea în clădirea universității, deși treceau zilnic de repetate ori prin această clădire. Într-un alt experiment, introducând un student mascat în sala de curs, colegii săi nu au putut recunoaște, printre mai multe măști asemănătoare, pe aceea cu care venise studentul în clasă.

Introducând termenul de **capacitate testimonială,** care, întocmai capacității de a sări în înălțime, are limite naturale peste care media indivizilor nu poate să treacă, Claparede a formulat o serie de concluzii, precum:

a) în mărturie nu este important numai să reții, ci să-ți dai seama exact de ceea ce ai reținut;
b) valoarea mărturiei nu este în raport cu numărul martorilor, căci adesea o infimă minoritate poate avea dreptate, față de majoritatea imensă.

În contemporaneitate, psihologia judiciară a făcut mari progrese, fiind întâlnită ca disciplină autonomă mai ales la facultățile de drept, academiile de poliție, departamentele de psihologie sau ca specializare postuniversitară și de doctorat a magistraților (Franța, Italia, Spania, S.U.A. etc.).

În **Spania**, de exemplu, s-a impus școala apreciatului psiholog Myra y Lopez, care se caracterizează prin aceea că abordează toată gama problematicii psihologice ridicate de individul aflat sub incidența legii (mărturie, interogatoriu, pedeapsă etc.).

În **Franța**, psihologia judiciară constituie argumentul curentului „noii apărări sociale“, promovat de Marcaselle, care, în tendința de recuperare a individului, pledează pentru existența, alături de dosarul cauzei, a dosarului psihologic al persoanei, acesta din urmă având rolul de a ajuta la stabilirea pedepsei și la stabilirea programelor de recuperare socială.

Similar stau lucrurile și în **Italia**, unde argumentele psihologiei judiciare îl inspiră pe avocatul Fillipo Gramattica să scrie lucrarea „Principiile dreptului subiectiv“, care stă la baza apărării sociale împotriva delicvenței, nu atât prin pedeapsă, cât, mai ales, prin măsuri terapeutice și de resocializare.

Față de sus-amintitele exigențe, **școala italiană contemporană** este remarcabilă atât prin contribuțiile teoretice, cât și prin cele practic-aplicative. **Se remarcă preocupările promovării psihologiei judiciare în perimetrul crimonologic și clinic**[11]**. fără a neglija însă aspectele strict pragmatice cu tentă eficientă aplicativă a psihologiei judiciare în cadrul urmăririi penale**[12].

---

[10] Ed. Claparede – **Experiences collectives sur le temoignage,** în „Arch. De Psychol“, vol. V, 1906, pag. 344-383; **La psychologie judiciare,** în „Annee Psychol“, vol. XII, 1906, pag. 274-302, (apud. T. Bogdan, **op. cit.**, pag. 151-152).

[11] Dr. Gaetano de Leo – **La psicologo criminologo – la psichologia clinica nella giustizia penale,** Giuffre, Milano, dr. G. Gulotta – **Trattato di psichologia giudiziaria nel processo penale**, Giuffre, Milano; F. Ferracuti – **Appunti di crimologia**, Bulzoni, Roma; U. Fornari – **Compendio di psichiatria forense**, Utet, Torino; prof. Francesco Bruno – **Mostro di Firenze – Studio psiho-criminologico sulla serie di delitti e sugli atti attribuiti al cosi detto**, Roma, 6 Luglio 1994.

[12] Prof.-ssa Adeline Cavedon, Dr-ssa M. G. Calzolari – **Tecniche di interrogatorio di adulti e bambini per la Forze di Polizia**; Dr-ssa M. C. Biscione – **L'ascolto protetto del minore, strumenti e metodi** – Corso di criminologia, investigatione e sicurezza – Anno Accademico 1999/2000.

În **S.U.A.**, psihologia judiciară joacă un rol important în sistemul activităţii judiciare, parcurgând un drum lung între Antropologia criminală şi Psihologia ştiinţifică[13]. Primele încercări de aplicare a psihologiei în justiţie sunt legate de numele lui H. Munsterberg, la începutul sec. XIX. Cartea lui „On the Witness Stand" (1907) a identificat mulţi factori psihologici care influenţează percepţia şi retenţia martorilor. Activitatea lui Munsterberg a constituit un cadru de referinţă pentru investigaţiile majore asupra mărturiei.

Când W. Healy a înfiinţat Institutul Tânărului Psihopat (1909), clinica psihologică şi-a extins acţiunile şi asupra unor activităţi judiciare. De exemplu, acest institut oferea consultaţii judecătorului de la Juvenile Court of Chicago, făcea recomandări şi oferea tratamente tinerilor aflaţi sub jurisdicţia curţii. De asemenea, Healy s-a ocupat de fiziologia emoţiei, patologia socială, problemele generale ale neonestităţii şi neadaptării (Healy, 1915; Healy, Bronner, Baylor, Murphy, 1929).

În timpul primului război mondial, psihologii au fost foarte mult solicitaţi şi implicaţi inclusiv în agenţiile judiciare. Astfel, când a fost înfiinţat primul program de calificare în închisoare, în 1918, în New Jersey, psihologii l-au dezvoltat şi l-au controlat pretutindeni. La începutul sec. XX, psihanaliza a fost tot mai mult utilizată ca bază pentru înţelegerea şi tratarea comportamentelor deviante. Astfel, în lucrarea „The Criminal, the Judge and the Public" (1931), Alexander şi Staub interpretează criminalitatea prin intermediul principiilor psihanalitice.

În continuare, aplicarea psihologiei în studiul infractorilor a urmat mai multe direcţii. Printre cele mai importante dezvoltări pot fi menţionale:

- cercetări organizate longitudinal asupra caracteristicilor infractorului şi recidivismului ulterior (Glueck şi Glueck, 1933);
- intensive studii de caz ale infractorilor (Karpman, 1933);
- integrarea cunoştinţelor profesionale despre psihologie şi infractori (Linder şi Seliger, 1947);
- cum se poate face faţă „stigmatului" de psiholog ce lucrează în agenţiile judiciare (Corsini, 1945; Corsini şi Miller, 1954).

Actualmente, după cum arată Brodsky, psihologia judiciară este confruntată cu două întrebări fundamentale: **În ce măsură psihologii identifică problemele judiciare ca intrând în sfera lor de interes? Care este rolul şi contribuţia activităţii psihologice, comparativ cu alte discipline, în sistemul activităţilor judiciare?**

În ceea ce priveşte şcoala americană de psihologie judiciară, aceasta se regăseşte în tot ceea ce înseamnă prevenirea şi rispostă anticrim, începând cu politici manageriale şi selecţie de personal în poliţie şi terminând cu metodologia de identificare a criminalilor în serie. De altfel, interogatoriile şi dezbaterile din procesele americane (duelul judiciar între apărare – acuzare) sunt oglinda elocventă a încărcăturii psihologice specifice raporturilor de contradictorialitate necesare aflării adevărului. De altfel, şi demersul tratatului de faţă, aproape în majoritate, face referire la autorii americani citaţi în extenso.

1.2. Argumente privind necesitatea studiului psihologiei judiciare în contextul problematicii dreptului

Fundamentarea prezenţei psihologiei judiciare pe terenul dreptului este demonstrată de faptul că înainte de a fi existat raporturile de drept, în societate au evoluat raporturi naturale, interumane, cu conţinut şi motivaţie psihologică, interesele părţilor fiind determinate de motivaţii şi scopuri, energizate de mobilizarea voinţei fizice şi psihice a agenţilor de drept, precedate sub aspect cognitiv de mai mult sau mai puţin complexe procese de deliberare sub aspectul prevederii şi anticipării urmărilor.

---

[13] S. L. Brodsky – **op. cit.**

În sens exemplificativ ne vom opri asupra instituției cardinale a raporturilor de drept și anume **voința** (a cărei sorginte primordial psihologică este dincolo de orice comentariu). Actele juridice din toate timpurile sunt rezultatul voinței juridice – „înțelegeri“ – a agenților de drept (persoane fizice, persoane juridice), în literatura juridică străină plecându-se de la principiul libertății contractuale în sensul ei cel mai general. Voința juridică s-a bazat pe conceptul de libertate și inițiativă individuală a agentului juridic.

Agentul juridic pentru a-și exprima libertatea contractuală are garantată exprimarea voinței libere, manifestă prin producerea de efecte juridice care, evident, se bazează pe conceptul psihologic de voință în toată amplitudinea sa psihologică. De fapt, voința juridică este considerată, în întreg sistemul de drept, ca o categorie cardinală sau perenă de care depinde evoluția întregii ordini juridice și include o corelare între voințele private la nivelul domeniului privat și voința colectivă la nivelul instituției statale și al societății civile. În cazul statului de drept, echilibrul între individ și societate are la bază tot efectul voinței juridice în accepțiunea sa de consens.

Dacă vrem să ne reprezentăm exact forța voinței juridice este suficient să reflectăm asupra spectaculoaselor rezultate obținute recent în dreptul internațional: unificarea Germaniei și pulverizarea zidului Berlinului, consensul între state și puteri cu interese altminteri deosebite, voința juridică reconciliind interesele statelor respective și oglindindu-se în acte de drept internațional.

Toate aceste considerații reflectă dimensiunea psihologică a dreptului, insuficient cercetată atât la noi, cât și pe plan internațional.

Voința juridică exprimată în acte juridice consensuale de formă autentică (scrisă), trebuie să se manifeste în afara oricăror vicii de consimțământ. Problema este de a ști dacă realmente voința exprimată în actele juridice este neviciată, dacă voința liber exprimată este conformă cu cea internă.

În ultimă instanță, a decide dacă un act este valabil din punctul de vedere al exprimării voinței sale, înseamnă o analiză psihologică introspectivă. Metodele utilizate în prezent sunt relative cu privire la aceste aspecte, sistemul probator clasic neputând realiza întotdeauna acest obiect fundamental. Teama rezultă din existența actelor juridice simulate, vânzări deghizare, care, după experiența ilicită, pot constitui convenții secrete și convenții aparente față de terți. De aici rezultă faptul că dimensiunea psihologică în dreptul civil vis-á-vis de categoria juridică și psihologică a voinței este o problemă de esență. Soluția este utilizarea mijloacelor moderne de detecție a comportamentului simulat în cauzele civile, declarații ale părților contractante în afaceri comerciale, mărturii depuse în cauze civile etc. Numai așa părțile contractante pot să-și tatoneze reciproc acordurile, corespondențele între voința liber exprimată și voința internă.

În ce privește **vinovăția**, noțiune indiscutabil psihologică, distinsul prof. univ. dr. Constantin Mitrache, subliniază următoarele:„vinovăția există când fapta care prezintă pericol social este săvârșită cu intenție sau din culpă“[14], evidențiind în continuare subtile diferențieri, primordial psihologice[15] și, evident, cu ulterioare efecte sub aspect juridic, după cum urmează:

1. – fapta este săvârșită cu intenție când infractorul:
  - **a)** prevede rezultatul faptei sale, urmărind producerea lui prin săvârșirea acelei fapte (intenție directă);
  - **b)** prevede rezultatul faptei sale și deși nu-l urmărește, acceptă posibilitatea producerii lui (intenție indirectă);

---

[14] C-tin Mitrache – **Drept penal român – partea generală**, Ed. Șansa, București 1995, pag. 12.

[15] În seminarii se vor studia cauze complexe soluționate definitiv. Din declarațiile inculpaților se vor evidenția elementele care conduc către conturarea vinovățiilor sub forma intenției și culpei – vezi cazul Valache – omor, și cazul Andrieș Marta Isabella –omor prin împușcare. (T. Butoi – arhiva personală).

2. – fapta este săvârșită din culpă când infractorul:

a) prevede rezultatul faptei sale, dar nu-l acceptă, socotind fără temei că el nu se va produce (ușurința);

b) nu prevede rezultatul faptei sale, deși trebuia și putea să-l prevadă (neglijența);

3. – intenția depășită (praeterintenția) – formă mixtă: intenția și culpa reunite – săvârșirea unei fapte cu intenție și producerea unui rezultat mai grav decât cel urmărit și acceptat de făptuitor prin săvârșirea faptei, rezultat ce i se impută acestuia sub forma culpei, deoarece nu l-a prevăzut, deși trebuia și putea să-l prevadă. Esențială este împrejurarea că făptuitorul săvârșește o faptă urmărind un anumit rezultat, dar care rezultat se amplifică devenind mai grav și realizând conținutul unei alte infracțiuni (ex. lovituri cauzatoare de moarte – art. 183 C. pen.), ori o variantă agravantă a infracțiunii inițiale (ex. tâlhăria cu moartea victimei – art. 211 C. pen.).

Vinovăția, din punct de vedere psihologic, **este o atitudine rezultantă a interacțiunii conștiinței cu voința (factorul cognitiv și volitiv)**. Voința – pentru a exista – cere o atitudine conștientă în sensul că făptuitorul își dă seama, are reprezentarea acțiunilor sau inacțiunilor sale, al rezultatului acestora (ca urmare socialmente periculoasă în raport cu valorile ocrotite de lege) și săvârșite cu voință, aceste acțiuni mobilizându-i energia fizică și psihică în sensul realizării rezultatelor urmărite.

În esență, voința de a săvârși fapta este determinată numai după reprezentarea în conștiința făptuitorului a urmărilor socialmente periculoase ale fapt. (N. A. – Vinovăția nu poate exista, cu alte cuvinte, la săvârșirea unei fapte dacă făptuitorul nu a voit această faptă – constrângere – ori nu a putut avea reprezentarea rezultatului din cauze neimputabile lui – lipsa discernământului).

Similar, în încheieri, rechizitorii, pledoarii, sentințe etc., abundă noțiuni prioritar psihologice: minor-minorat, responsabilitate-iresponsabilitate, agresivitate, afect, duplicitate-simulare-minciună, atenție, raționament, memorie, temperament, convingere intimă, prevedere, deliberare, mobil, scop, voință, conștiință etc., **fără a mai vorbi despre faptul că în însăși esența lor o serie de instituții procesual penale sunt intrinsece psihologicului**: confruntarea, percheziția, reconstituirea, experimentul judiciar, interogatoriul (ancheta, audierea etc.), **motiv pentru care, o dată mai mult, magistratul este ținut să aprofundeze terenul psihologiei judiciare**[16].

1.3. Exigențele psihologiei judiciare față de actul de justiție (definiția psihologiei judiciare)

Actul de justiție nu poate fi înțeles și acceptat în afara dezideratului princeps care guvernează intenția legiuitorului, și anume: „aflarea adevărului“[17]. Numai așa poate fi garantat scopul procesului penal:„constatarea la timp și în mod complet a faptelor care constituie infracțiuni (N. A. – putându-se evita ghilotina, nu o dată ireparabilă a erorilor judiciare), astfel ca orice persoană care a săvârșit o infracțiune să fie pedepsită potrivit vinotăției sale și nici o persoană nevinovată să nu fie trasă la răspundere penală“[18].

---

[16] În seminarii, studenții vor face analiza pe text, aprofundând conotațiile realităților psihologice și contextul juridic în care spețele au fost soluționate (vezi T. Butoi – arh. pers.).

[17] C. pr. pen. Titlul I, Cap. I, art. 3 – „...**trebuie să se asigure aflarea adevărului cu privire la faptele și împrejurările cauzei, precum și cu privire la persoana făptuitorului**“.

[18] C. pr. pen., Titlul I, Cap. I, art. 1 – „...**procesul penal are ca scop constatarea la timp și în mod complet a faptelor care constituie infracțiuni**“.

Este limpede, aşadar că, **înfăptuirea actului de dreptate, în efortul ecforării realităţii infracţionale sub aspectul său material obiectiv (fapta), se adresează nu unor concepte abstracte, ci unor realităţi concrete, aflate prin excelenţă pe terenul psihologiei judiciare:„persoana făptuitorului din perspectiva laturii sale subiective – vinovăţia". Din această perspectivă, psihologia judiciară impune o serie de exigenţe fără îndeplinirea cărora actul de justiţie rămâne un exerciţiu steril, tehnicist, lipsit de credibilitate şi forţă, erodat continuu de propria-i ineficienţă şi căzând în desuetitudine.**

Magistratul mileniului trei, motivat de simţul datoriei dusă până la capăt, **nu poate fi decât un jurist competent şi, totodată, un fin psiholog.**În arsenalul ştiinţifico-tehnic al pregătirii sale, informaţiile pendinte ariei de aplicabilitate a psihologiei judiciare vor avea, aşadar, o prioritate absolută.

De altfel, în generozitatea sa ca ştiinţă şi practică, psihologia judiciară se adresează tuturor categoriilor de specialişti care participă la înfăptuirea justiţiei şi ale căror hotărâri produc un impact asupra destinului oamenilor aflaţi sub incidenţa legii.

Din această perspectivă, **psihologia judiciară** se defineşte drept **„disciplină distinctă, cu un pronunţat caracter pragmatic, informativ-formativ şi de cultură profesională a magistratului în statul de drept, care are ca obiect studierea nuanţată şi aprofundată a fiinţei umane (persoana) implicată în drama judiciară, în scopul obţinerii cunoştinţelor şi evidenţierii legităţilor psihologice, apte să fundamenteze interpretarea corectă a conduitelor umane cu finalitate judiciară sau crimonogenă"**[19].

Impactul psihologiei judiciare asupra demersului actului de dreptate este resimţit pe mai multe direcţii majore:

a) Pe de o parte, îl ajută pe magistrat la înţelegerea aprofundată şi nuanţată a individului uman (autor, victimă, martor etc.), participant al dramei judiciare şi, pe de altă parte, îi oferă un ajutor imediat, avertizându-l asupra propriilor sale limite caracterial-psihologice şi atitudinal-aptitudinale, exersându-i autocontrolul şi oferindu-i, totodată, acele strategii tehnice şi mijloace cu ajutorul cărora aceste limite pot fi depăşite;
b) De asemenea, face ca magistratul să înţeleagă omul în complexitatea sa, prin sublinierea faptului că în viaţa psihică aplicarea legilor cauzalităţii mecanice este o eroare[20], comportamentul uman atât cel conformist, cât şi cel deviant – în lumina ştiinţei actuale – neputând fi înţeles decât în termeni probabilistici subordonaţi teoriei sistemelor[21] în viziunea psihocibernetică;
c) Având deci de judecat omul, magistratul trebuie să-l privească din perspectiva persoanei, care în mod obişnuit acţionează raţional, de multe ori automat, nu o dată însă şi iraţional, justiţia în evoluţia ei tinzând prin intervenţie preventiv-ofensivă eficace să reducă şi să îngrădească din ce în ce mai mult potenţialul de iraţionalitate criminogenă al fiinţei umane;
d) Psihologia judiciară îi atrage magistratului atenţia asupra faptului că:
    - a înţelege persoana umană[22] înseamnă a recunoaşte inegalitatea înzestrării native a indivizilor, recunoscând faptul că încă din codificarea genetică, oamenii nu sunt

---

[19] V. Zdrenghea, N. Mitrofan, T. Butor – **Psihologia judiciară**, Ed. Şansa, Bucureşti, 1992, pag. 3.

[20] T. Bogdan – **Probleme de psihologie judiciară**, Ed. Ştiinţifică – Colecţia Psyche, Bucureşti, 1973, pag. 9.

[21] T. Odobleja – **Psihologia consonantistă**, Ed. Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1982, pag. 500.

[22] Studenţii vor aprofunda rapoartele de constatare tehnico-ştiinţifică şi expertizele psihologice realizate din dispoziţia organelor de cercetare penală cu privire la profilul personalităţii autorilor unor infracţiuni grave sau ale unor martori care au influenţat hotărâtor cercetările vis-á-vis, de asemenea, de personalitatea unor categorii speciale de victime – provocatoare, neglijente, minore etc. (vezi T. Butor – arh. pers.).

cu toţii la fel de permeabili actului de educaţie şi învăţare (interiorizare şi conformare a normei juridice) – limite individuale;

- înţelegerea omului trebuie să însemne şi recunoaşterea inegalităţii şi a neomogenităţii mediilor sociale de provenienţă, medii care au virtutea de a exercita presiuni diferite, cantitative şi calitative, asupra tipurilor individuale cu necesităţi psihologice şi motivaţii diferite pentru fiecare caz în parte;
- înţelegerea omului înseamnă şi faptul că prin înzestrarea nativă şi prin valorificarea sau nevalorificarea potenţialelor educaţionale, fiecare individ are o anumită rezistenţă faţă de tentaţii[23], ceea ce trece dincolo de aceste limite constituind volens-nolens, măcar parţial, o culpabilitate tacită a societăţii.
- înţelegerea omului înseamnă şi cunoaşterea faptului că la omul normal mintal, atitudinile antisociale sunt, în general, reversibile. Studierea căilor de realizare a acestei reversibilităţi, elaborarea creatoare a noi sisteme mai rapide şi mai eficiente de reversibilitate înseamnă a abandona căile cu precădere punitive, angajând strategii extrapunitive şi esenţialmente constructiv-terapeutice[24].

e) Interpretând conduitele umane în raporturile interpersonale specifice actului de justiţie, magistratul este înarmat cu informaţiile referitoare la legităţile psihologice vizând cunoaşterea cât mai exactă a personalităţii şi sensibilităţii umane, a actului senzorio-perceptiv, a reprezentărilor memoriei, capacităţilor mental-cognitive şi a potenţialului afectiv-emoţional exercitându-şi competenţele la nivelul exigenţelor actuale fără a fi pândit tot timpul de riscul unor inadmisibile erori.

f) În final, dobândind solide cunoştinţe de psihologie, magistratul implicat în actul de dreptate, mai ales în cazurile complexe, grave, va şti când şi cum să apeleze la serviciile cabinetelor de psihologie judiciară şi a specialiştilor psihologi[25], din ce în ce mai prezenţi în criminalistica modernă[26], în vederea valorificării unor rapoarte de expertiză sau constatări tehnico-ştiinţifice specifice psihologiei judiciare.

1.4. Obiectul psihologiei judiciare şi conexiunile interdisciplinare

Coordonatele majore care definesc preocupările şi conturează obiectul psihologiei judiciare se profilează a fi următoarele:

A. **Definirea domeniului de referinţă**, din perspectiva:

a) preocupărilor teoretice:
- de a-şi organiza şi îmbunătăţi aparatul teoretico-conceptual cu care operează şi, pe de altă parte, de a asigura funcţionalitatea acestui construct;
- de a elabora modele teoretico-explicative privind etiologia unor fenomene psihice care se ocupă în mod preponderent;

---

[23] Vezi concepţia lui Jean Pinatel – **Ecuaţia personală în trecerea la act.**

[24] Vezi conceptele de **„probaţiune“** la reeducare – metodele **„art-terapiei“** şi **„psihodramei“** în retuşarea personalităţii deţinutului.

[25] C. pr. pen., Titlul III, Cpt. III, Secţ. IX, art. 112 – **„...este necesară lămurirea urgentă a unor fapte sau împrejurări ale cauzei, organul de urmărire penală poate folosi cunoştinţele unui specialist“.**

[26] Vezi tehnica **„lie dector“** şi sistemul **„psihocrim“** (în consens cu preocupările americane – **„serial crime“**, italiene **„scena del crimen“**, **„modus operandi“**). Revista de psihocriminalistică an II, nr. 3, Fondaţiunea Alecu Bagdat, Rm. Sărat, 1999, pag. 25/65.

- de a urmări validarea unor modele conceptuale teoretico-explicative, elaborate de psihologia generală şi psihologia socială în urma testării acestora pe terenul specific activităţii judiciare;
- de a oferi informaţii în vederea susţinerii unor modele ştiinţifice elaborate de psihologia generală şi psihologia socială;

b) preocupărilor practic-aplicative:

- de a-şi elabora o metodologie specifică de cercetare-investigare a realităţii psihice din domeniul judiciar;
- de a surprinde şi evidenţia prin intermediul cercetării concrete, legităţi şi regularităţi specifice fenomenelor psihice din domeniul de studiu;
- de a oferi organelor judiciare informaţii pertinente şi utile privitoare la realitatea psihică în sistemul judiciar;
- de a ajuta efectiv organele judiciare în a stabili adevărul şi a aplica legea. În acest sens, psihologia judiciară are un rol important în a contribui la evitarea comiterii unor erori judiciare datorate unor cauze psihologice;
- de a contribui la elaborarea unor programe recuperative şi de a testa eficienţa acestor programe în cadrul instituţiilor sociale specifice;
- dea contribui prin mijloace specifice la organizarea unor programe de acţiune socială preventivă;
- de a oferi asistenţă psihologică[27] concretizată în expertizele de specialitate oferite atât organelor judiciare pe parcursul procesului penal, cât şi infractorilor atât pe perioada detenţiei, cât şi în perioada post-detenţională.

B. **Analiza psihologică a actului infracţional – algoritmul infracţional** – din perspectivă exploratorie („scena crimei“ – perspectiva psihologică asupra interpretării comportamentelor umane cu finalitate criminogenă – personalitatea făptuitorului şi amprenta sa psihocomportamentală – „profiling crime“).

C. **Problematica psihologică a mărturiei şi martorului** – abordare complexă care debutează reliefând premisele psihologice ale mărturiei, legile recepţiei senzoriale în formarea depoziţiilor testimoniale, limitele psihofiziologice ale sensibilităţii, influenţa factorilor obiectivi şi subiectivi în procesele perceptive, calităţile proceselor de memorare oglindite în potenţialele de reproducere şi recunoaştere, aprecierea mărturiei în raport cu personalitatea şi interesele martorului în cauză, precum şi problematica bunei-credinţe.

D. **Analiza psihologică a interogatoriului judiciar**, din perspectiva relaţiei interpersonale de tip special care opune parametrii ecuaţiei anchetat-anchetator, pleacă de la psihologia infractorului, evidenţiind ample aspecte psihocomportamentale şi de contact interpersonal, oglindite în atitudini şi forme de manifestare ale conduitei (sincere sau simulate) persoanei care face obiectul interogatoriului judiciar. Din această perspectivă sunt abordate inclusiv limitele anchetatorului şi magistratului, tributare structurilor lor temperamental-caracteriale, ilustrând existenţa diferitelor tipologii şi conduite care pot apare pe parcursul anchetei judiciare şi îndemnând, totodată, la serioase reflecţii şi atitudini de autocontrol.

---

[27] Unii autori subliniază faptul că precizarea obiectivelor psihologiei judiciare trebuie să se facă ţinându-se seama, în primul rând, de cei ce vor beneficia şi vor utiliza efectiv cunoştinţele şi rezultatele cercetării în acest domeniu. Astfel, în opinia lui Stanley Brodsky, **Psichologist in the Criminal Justice System**, (Univ. of Illinois, Press, 1973, pag. 16), cunoştinţele de psihologie judiciară sunt adresate atât celor ce administrează justiţia (vezi Gaetano De Leo – Manuale di psicologia giuridica, Ed. U.L.E.D., Milano, 1995), şi care utilizează şi beneficiază de serviciile psihologice, cât şi psihologilor care au mai puţin tangenţă cu agenţiile judiciare. În acest sens, rolurile şi activităţile psihologiei judiciare sunt foarte largi şi foarte variate: **Care sunt factorii determinanţi ai comportamentului infracţional? Cum sunt mecanismele psihologice şi psihosociale implicate în activitatea infracţională? Care sunt mecanismele recidivei? Care sunt caracteristicile personalităţii criminale? Care este eficienţa modalităţilor frustrant-punitivo-recuperatorii?** etc.

E. **Domeniul investigării erorii judiciare**[28], care insistă asupra declicului etiologic şi asupra mecanismelor complexe implicate în eroarea judiciară (disfuncţii psihologice în prelucrarea şi interpretarea elementelor probaţiunii, în formarea mărturiei judiciare, în derularea duelului judiciar, în deliberarea completului şi sentinţei etc.).

F. **Psihologia judecăţii** pe coordonatele a patru mai direcţii:**duelul judiciar**[29] (acuzare, apărare, testare intersubiectivă etc.), **psihologia intimei convingeri** (evaluarea şi coroborarea probelor, psihologia deliberării, opinia separată etc.), **personalitatea magistratului** (integritatea senzorio-perceptivă, gândirea, capacitatea empatică, intuiţia, buna-credinţă etc.) şi **psihologia apărării din perspectiva apărătorului.**

G. **Comportamentul simulat**– indicii orientativi asupra credibilităţii rezonabile vizând sentimentul de vinovăţie, detectarea ştiinţfiică a conduitelor simulate.

H. **Psihologia detenţiei penitenciare**, consecinţele psihologice ale privării de libertate – frustrarea penitenciară – comportamente generate de izolarea penitenciară, tipologii şi caracterisitci ale deţinutului încarcerat, perspective moderne asupra retuşării personalităţii şi reinserţiei sociale.

I. **Conduitele dizarmonice** din perspectiva expertului psiholog şi a psihologiei judiciare. Domeniu deosebit de complex care debutează cu simularea şi care, după investigarea principalelor disfuncţii ale proceselor şi funcţiilor psihice, reiterează norma de periculozitate a conduitelor hetero- şi autodistructive din perspectiva instituţiei discernământului şi responsabilităţii.

J. **Problematica psihologică a actului de administraţie publică** pune funcţionarul statului în slujba cetăţeanului şi a intereselor sale private. Ecuaţia raportului funcţionar-cetăţean vizează o realitate extrem de complexă începând de la doleanţele petiţionarului simplu, până la psihologia mulţimilor. Sunt trecute în revistă implicaţii psihologice cu un înalt grad de reciprocitate şi finalitate sub aspect judiciar.

1.4.1. Conexiunile psihologiei judiciare cu psihologia generală, cu psihologia socială şi cu alte ramuri ale psihologiei

Faptul că adâncirea cunoaşterii unor domenii ştiinţifice reclamă interdisciplinaritatea, nu mai este de mult o noutate. La graniţa dintre ştiinţe există domenii conexe interdisciplinare care-şi „întind mâna“, împrumutându-şi metodologii, cunoştinţe şi instrumentar în vederea conturării de noi adevăruri care, devenind ulterior certitudini, vor consta ca „pământ desţelenit“ şi vor fi reclamate puţin câte puţin ca ştiinţe independente. Exemplificativ, în studiul lumii vii, în domeniul tangent biologiei şi chimiei, a luat naştere biochimia cu resursa ei deosebit de spectaculară, genetica. Similar, în domeniul tangent psihologiei generale şi dreptului (ştiinţelor juridice) a luat naştere psihologia judiciară.

---

[28] La seminarii se vor face analize de speţe în care varii disfuncţii au condus la grave erori judiciare (vezi T. Butoi – arh. pers. – Cazul „Anca“).

[29] La seminarii se va face analiza unor rechizitorii şi, respectiv, a unor pledoarii în cauze celebre (vezi T. Budoi – arh. pers. – Cazul „Mihalea“).

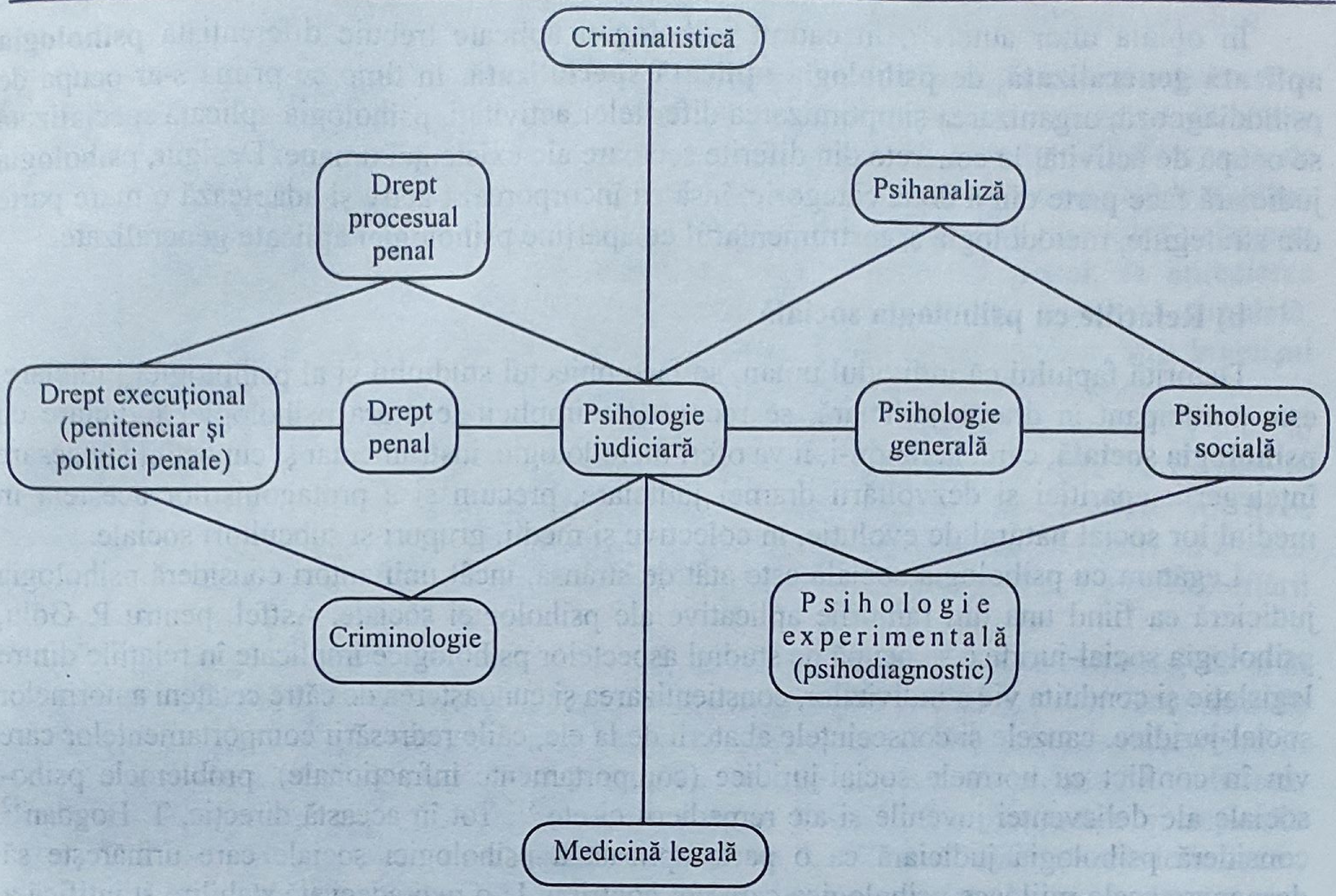
Criminalistică
Drept procesual penal
Psihanaliză
Drept execuţional (penitenciar şi politici penale)
Drept penal
Psihologie judiciară
Psihologie generală
Psihologie socială
Criminologie
Psihologie experimentală (psihodiagnostic)
Medicină legală

Fig. 1 – **Relaţiile psihologiei judiciare cu alte ramuri ale psihologiei şi unele ştiinţe juridice**

a) **Relaţiile cu psihologia generală**

Psihologia judiciară, definită ca disciplină formativ-aplicativă şi de cultură profesională a magistratului în statul de drept, al cărei obiect îl constituie studiul şi înţelegerea aprofundată şi nuanţată a personalităţii individului uman implicat în procesul judiciar, are legături de subordonare şi intercondiţionare reciprocă în primul rând cu **psihologia generală**, de la care împrumută şi aplică metode de abordare a domeniului, cunoştinţe asupra unor legi psihologice şi instrumente de investigaţie cu arie de largă aplicabilitate, constituind, dintr-un anumit punct de vedere, un domeniu experimental al psihologiei şi al dreptului.

Studiind legile fenomenelor psihice, psihologia generală oferă o bază solidă pentru rezolvarea problemelor practice, specifice din cadrul sistemului activităţilor judiciare şi, invers, încercând să ajute la soluţionarea unor probleme practice prin ramura sa aplicativă, **psihologia judiciară**, îşi poate extrage şi fundamenta, din punct de vedere ştiinţific, adevărurile sale mai generale cu caracter de lege. **Psihologia generală studiază general-umanul din psihic, ca reflectare în omul individual a planului general-social, alcătuit din ceea ce este comun întregii istorii a existenţei umane**. De aceea, perspectiva de abordare a psihicului uman este mai abstractă şi mai generală. Ea oferă însă aparatul conceptual şi metodologic pentru disciplinele aplicative, deci şi pentru psihologia judiciară, care, la rândul ei, este adaptată specificului preocupărilor proprii ale acestora.

Psihologia judiciară verifică o serie de informaţii asupra legităţilor evidenţiate de psihologia generală într-un compartiment distinct al existenţei umane şi, totodată, furnizează noi informaţii, evidenţiază noi aspecte cu caracter de legitate specifice domeniului, în urma cercetărilor şi investigaţiilor efectuate.

În opinia unor autori[30], în cadrul psihologiei aplicate trebuie diferenţiată **psihologia aplicată generalizată,** de **psihologia aplicată specializată**. În timp ce prima s-ar ocupa de psihodiagnoză, organizarea şi optimizarea diferitelor activităţi, psihologia aplicată specializată se ocupă de activităţile concrete din diferite sectoare ale existenţei umane. Desigur, psihologia judiciară face parte din a doua categorie, însă ea încorporează activ şi adaptează o mare parte din strategiile, metodologia şi instrumentarul ce aparţine psihologiei aplicate generalizate.

b) Relaţiile cu psihologia socială

Datorită faptului că individul uman, se face obiectul studiului şi al psihologiei judiciare, este participant la drama judiciară, se recunoaşte implicit legătura psihologiei judiciare cu **psihologia socială**, care, la rându-i, îi va oferi metodologie, instrumentar şi cunoştinţe necesare înţelegerii, apariţiei şi dezvoltării dramei judiciare, precum şi a protagoniştilor acesteia în mediul lor social natural de evoluţie, în colective şi medii, grupuri şi subculturi sociale.

Legătura cu psihologia socială este atât de strânsă, încât unii autori consideră psihologia judiciară ca fiind una din ramurile aplicative ale psihologiei sociale. Astfel, pentru P. Golu, psihologia social-juridică se ocupă de studiul aspectelor psihologice implicate în relaţiile dintre legislaţie şi conduita vie a indivizilor, conştientizarea şi cunoaşterea de către cetăţeni a normelor social-juridice, cauzele şi consecinţele abaterii de la ele, căile redresării comportamentelor care vin în conflict cu normele social-juridice (comportamente infracţionale), problemele psihosociale ale delicvenţei juvenile şi ale remedierii ei etc.[31]. Tot în această direcţie, T. Bogdan[32] consideră psihologia judiciară ca o parte aplicată a psihologiei sociale care urmăreşte să descopere acele mijloace psihologice care pot contribui la o mai adecvată stabilire ştiinţifică a adevărului material, deci la o mai echitabilă administrare a justiţiei.

Desigur, fără a neglija raporturile cu psihologia generală, psihologia judiciară este, într-adevăr, foarte strâns legată de psihologia socială care, studiind planul particular-social din construcţia omului, se caracterizează printr-o abordare mai concretă a omului, urmărind efecte individuale şi de grup ale unor determinări concret-istorice[33]. Pentru psihologia judiciară explicaţia psihosocială, bazată pe considerarea individului uman în contextul interacţiunilor sale cu grupurile de apartenenţă, cu alte persoane, cu normele social-morale şi social-juridice cu valoare reglatorie pentru conduita sa, se dovedeşte a fi deosebit de utilă pentru organizarea demersurilor sale teoretice şi practice.

c) Relaţiile psihologiei judiciare cu alte ramuri ale psihologiei

Fără îndoială că, în organizarea demersului său teoretic şi practic, psihologia judiciară se va adresa şi altor ramuri ale psihologiei, cum ar fi: **psihodiagnosticul** şi **psihologia diferenţială**, care oferă date asupra tipologiilor şi a diferenţelor interindividuale. **Psihologia experimentală** oferă, de asemenea, date deosebit de interesante referitoare la instrumentarul investigatoriu ce poate ajuta la abordarea diferitelor componente ale personalităţii subiecţilor, în vederea, mai ales, a evaluării conduitelor simulate şi a posibilelor dezechilibre ce se pot finaliza criminogen. Trebuie subliniat ajutorul oferit de psihologia experimentală prin expresia ei psihofiziologică, la evaluarea funcţionalităţii analizatorilor atât de mult discutaţi în faza senzorio-perceptivă a mărturiei, cât şi pentru biodetecţia comportamentului simulat.

---

[30] P. Popescu-Neveanu – **Dicţionar de psihologie**, Ed. Albatros, Bucureşti, 1978, pag. 577.

[31] P. Golu – **Psihologie socială**, Ed. Didactică şi Pedagogică, Bucureşti, 1974, pag. 35.

[32] T. Bogdan – **op. cit.**, pag. 30.

[33] P. Golu – op. cit., pag. 25.

1.4.2. Conexiunile psihologiei judiciare cu diferite ramuri ale ştiinţelor juridice

Legătura psihologiei judiciare cu **ştiinţa dreptului** este reclamată de necesitatea de a oferi dreptului un instrumentar al interpretării corecte a conduitelor umane cu finalitate criminogenă. Din acest punct de vedere, dreptul îi limitează psihologiei judiciare aria de extensie, strict la conduita umană analizată din perspectiva normelor juridice (autor, martor, persoană bănuită, conduită simulată etc.) şi a soluţionării sub just temei a pricinilor judiciare. Astfel, cunoştinţele de psihologie judiciară contribuie, în **dreptul penal,** la aprecierea elementelor de culpă, vinovăţie, intenţie, prevedere, stare emoţională, conduită simulată, responsabilitate etc. şi, în genere, prin transparenţa către subietivul existent sub învelişul normei juridice, ajută la o bună dozare a pedepselor şi o justă încadrare a faptelor.

Legăturile **procedurii penale** cu psihologia judiciară se regăsesc în aceea că o serie întreagă de activităţi, cum ar fi: confruntarea, percheziţia, prezentarea spre recunoaştere, ascultarea etc., nu pot fi eficiente decât în măsura în care organele de cercetare vor avea cunoştinţele psihologice necesare cunoaşterii corecte a conduitelor umane, în raport cu a căror interpretare şi obiectivare, actul procedural să aibă maximum de eficienţă sub aspectul aflării adevărului.

Relaţia cu **criminalistica** este biunivocă, regăsindu-se atât în aspectele teoretice, cât şi în cele practice ale ambelor discipline. În acest sens, cercetarea la faţa locului, reclamată de criminalistică, prilejuieşte o risipă de elemente psihologice asupra interpretării şi obiectivării în câmpul faptei a rezultatelor conduitei autorului. Numai cunoscând psihologie judiciară, criminaliştii vor putea trage concluzii juste cu privire la intenţiile, motivaţiile şi acţiunile autorilor şi victimelor acestora, anticipându-se conduitele de simulare, disimulare, victimizare, eludare a identificării, fabricare de alibiuri etc., toate acestea apte să ofere indicii de descoperire a autorilor şi probării vinovăţiei acestora. În ceea ce priveşte tactica criminalistică, numai dacă ne referim la vasta şi complexa activitate de ascultare a învinuitului, este clară necesitatea cunoaşterii întregului registru al potenţialului psihologic al individului uman (învinuit, martor, victimă, organ judiciar, părţi, experţi etc.) implicaţi în drama judiciară.

Psihologia judiciară menţine, de asemenea, legături strânse cu **criminologia**, aceasta din urmă având sub lupă în mod expres conduita infractogenă din punct de vedere al genezei şi trecerii de la potenţial la act criminogen ca fenomen sociopsihologic. La rândul ei, psihologia judiciară oferă cu generozitate criminologiei date şi legităţi, instrumentar şi metodologie, susţinându-i cu tărie eforturile de sanogeneză şi ecologie morală.

Psihologia judiciară are legături de interdisciplinaritate şi cu **medicina legală**, căreia-i oferă tabloul psihocomportamental şi caracterial al personalităţii umane ca infractor, ilustrând în mod nuanţat motivaţiile, tendinţele, potenţialul intelectual, acţional, coeficientul de agresivitate, structura temperamentală şi echilibrul emoţional în vederea circumstanţierii conduitelor autorului din punct de vedere psihologic şi, ulterior, psihiatric, în legătură cu necesitatea juridică a stabilirii gradului de responsabilitate penală[34].

---

[34] Arsenalul psihologic obiectivat în instrumentarul de investigaţie a personalităţii: Lücher Szondy, Rorshach – tehnici proiective – sunt indispensabile concluziilor expertizei medico-legale psihiatrice.

CAP. II – Actul infracţional din perspectivă exploratorie

– Exemplificări pe cazuistica specifică crimelor cu mobil sexual –

2.1. Actul infracţional din perspectivă explorator („scena crimei“ – perspectiva psihologică asupra interpretării comportamentelor umane cu finalitate criminogenă – personalitatea făptuitorului şi amprenta psihocomportamentală – „profiling crime“) – „Serial killers“ 37
2.2. Componenta psihologică: motivul şi raţiunea de a ucide (perspectiva psihologiei judiciare) 40
2.3. Determinarea motivaţiei 40
2.4. Infractorii organizaţi (cei care îşi premeditează acţiunea) şi infractorii neorganizaţi (cei care nu-şi premeditează acţiunea) 41
2.5. Infracţiunea premeditată (predilect finalizată de psihopatul sexual) 41
2.6. Infracţiunea nepremeditată (predilect finalizată de psihotici) 41
2.7. Clasificări 44
2.8. Violenţa interpersonală 44
2.9. Atacul cu viol şi/sau sodomia 44
2.10. Devianţa orientată către atac 45
2.11. Crima în serie 45

Capitolul II

Actul infracţional din perspectivă exploratorie

– Exemplificări pe cazuistica specifică crimelor cu mobil sexual –

> *„...Expertului psiholog îi revine sarcina de a-şi imagina şi reproduce filmul crimei în dinamica sa, schiţând nu numai profilul psihocomportamental al făptuitorului, dar şi anticipând, totodată, viitoarea sa mişcare..."*
>
> *„Psihologul criminalist îşi depăşeşte, întotdeauna, epoca; el apare ici-colo în structurile judiciare şi poliţieneşti de la noi şi de aiurea, face ceea ce trebuie să facă pentru timpul, locul şi momentul hărăzit, apoi dispare meteoric, lăsând în urma sa amintirea unor intuiţii de laser, şi, pe măsură ce timpul trece, devine legendă".*

2.1. Actul infracţional din perspectivă exploratorie („scena crimei" – perspectiva psihologică asupra interpretării comportamentelor umane cu finalitate criminogenă – personalitatea făptuitorului şi amprenta psihocomportamentală – „profiling crime") – „Serial killers"

Dincolo de identificarea şi prelucrarea urmelor materiale descoperite în câmpul faptei – preocupare ce intră predilect în sfera criminalisticii – suntem de părere că eforturile „anticrim" ale mileniului trei vor fi orientate către „interpretarea comportamentelor umane cu finalitate criminogenă".

Dacă „câmpul faptei" – expresie consacrată în criminalistica clasică – conduce către materialitatea obiectuală a urmelor clasice apte să permită conturarea probaţiunii şi identificarea autorilor, noile concepte între care:„scena crimei", „scena del crimen" sau în alt sens „profiling crime", provoacă în direcţia acceptării unei realităţi dinamice în derulare, a secvenţelor comportamentale, forţând componenta psihologică a omului legii (procuror, judecător de instrucţie, organ de urmărire penală etc.) să interpreteze motivaţiile, intenţiile, habitudinile, raţionamentele, logica, sensul, organizarea conduitelor criminogene, în ideea conturării profilului psihologic, „amprenta comportamentală" aptă schiţării unei galerii de potenţiale portrete ale personalităţii pretabililor incluşi în cercurile de bănuiţi.

Profesionistul investigator – **expertul psiholog** – este chemat ca, în virtutea celor sus-menţionate:

1) să reproducă prin propria-i imaginaţie împrejurările şi acţiunile derulate de făptuitor, oferind organelor de urmărire penală „filmul crimei în dinamica sa";

2) să-şi imagineze profilul făptuitorului, oferind organelor de urmărire penală, „amprenta sa psihocomportamentală";

3) să anticipeze „comportamentul următor pretabil" contracarând pentru viitor „mişcările" autorului prin intuirea versiunilor optime cu grad rezonabil de credibilitate în identificarea acestuia[1].

---

[1] Toate aceste deziderate vor fi satisfăcute la dispunerea lor de către organele de urmărire penală, fiind materializate în rapoarte de constatare tehnico-ştiinţifică semnate de specialistul psiholog – expert criminalist. Studenţii vor studia şi vor purta discuţii la seminarii asupra unor astfel de mijloace de probă: rapoarte de constatare tehnico-ştiinţifică şi expertize, utilizate în speţe complexe (vezi T. Butoi – arhiva personală).

Toate acestea fac obiectul psihologiei judiciare din perspectiva impactului interdisciplinarităţii sale cu criminalistica clasică, pe coordonatele unei idei îndrăzneţe: **„psihocriminalistica“**.

Din aceste considerente, actul infracţional ca expresie dinamică a comportamentelor criminogene suferă impactul interpretării sale din perspectivă **psihoexploratorie**.

Literatura de specialitate în sens clasic, de exemplu pentru omoruri, a evidenţiat o grilă de exigenţe căreia trebuie să-i răspundă investigarea ştiinţifică a acestui gen de infracţiune:

1. Ce s-a petrecut la locul faptei şi care sunt motivele crimei?

– sens juridic – încadrarea juridică a faptei (viol, omor, suicid etc.);

– sens psihologic (satisfacţie sexuală, suprimarea vieţii, însuşirea bunului, răzbunare, premeditare, jaf, interes material etc.)

2. Omorul s-a comis pe locul unde s-a găsit cadavrul?

– sens criminalistic (interpretarea urmelor traseologice şi dinamice);

3. Cine este ucis?

– sens juridic;

– sens criminalistic (identitatea victimei).

4. Când a fost comisă crima?

– sens criminalistic (verificarea eventualului alibi);

– sens medicol-legal (modificări cadaverice etc.).

5. În ce fel s-a comis crima?

– sens juridic;

– sens psihologic (sub aspectul laturii subiective: intenţie, culpă, legitimă apărare etc.).

6. Criminalul a luat măsuri pentru ascunderea omorului şi în ce constau aceste măsuri?

– sens psihologic (profilul pshilogic al autorului, experienţa infracţională, duplicitatea, inteligenţa, simularea etc.).

7. Crima a fost comisă de o singură persoană sau de mai multe?

– sens juridic (autorat, coautorat, complicitate etc.);

– sens medico-legal (numărul şi felul leziunilor, raportul de cauzalitate leziune – arma de apărare sau atac, rezistenţa victimei, dinamica şi dispunerea leziunilor etc.).

8. Care sunt căile de acces ale criminalilor în câmpul faptei, în ce mod au părăsit câmpul faptei, cât timp au rămas acolo şi ce acţiuni au săvârşit?

– sens criminalistic (interpretări dinamice şi traseologice);

– sens psihologic (siguranţa, precipitarea, logica comportamentelor în derularea scenei crimei).

9. Cine este făptuitorul?

– sens juridic (stabilirea răspunderii şi a pedepsei);

– sens criminalistic (identificarea autorului).

10. Care sunt experienţele pozitive şi limitele investigaţiei ştiinţifice desprinse din soluţionarea cauzei?

– sens juridic;

– sens criminalistic;

– sens psihologic (interpretarea modului de operare; ex.: dacă este vorba de un criminal în serie?).

O problemă deosebită în perspectiva viitorului va fi, fără îndoială, abordarea psihoexploratorie a „scenei crimei“ în cazurile care presupun investigarea omuciderilor de natură sexuală[2].

---

[2] Sub aspect criminalistic şi medico-legal, vezi lucrarea **L.t.cmd. (rez.)** Vernon J. Geberth – **Investigarea omuciderilor de natură sexuală**, din care se desprind aspecte deosebit de interesante – citâm integral – „investigarea omuciderilor de natură sexuală implică proceduri elementare întrebuinţate şi în alte cazuri de omor; totuşi, un număr suplimentar de investigaţii trebuiesc făcute în aceste cazuri particulare. Aceste investigaţii depind atât de circumstanţele incidentului, precum şi de tipul de activităţi observate la locul crimei. De exemplu, în investigaţiile omorului de natură sexuală, motivul infracţiunii poate să nu fie întotdeauna la fel de clar ca în cazul omorului în scop de jaf sau al omorului organizat (premeditat) de tip „lovitură“.

Anchetatorii experimentaţi în cazul omorurilor, sunt conştienţi de faptul că omuciderile de natură sexuală pot implica atât victime homosexuale, cât şi heterosexuale, la fel copiii şi adulţii pot fi implicaţi, ambele categorii ca victime sau agresori. De asemenea, motivele pot include un număr de posibilităţi ce merg de la violenţa interpersonală şi viol cu omor, până la perversiuni sexuale şi crime în serie.

Un omor este clasificat ca „omor de natură sexuală“, atunci când sunt observate dovezi de activitate sexuală la locul crimei sau pe corpul victimei. Acestea includ: tipul de haine sau lipsa lor; evidenţierea de lichid seminal pe lângă sau în corp; evidenţa leziunilor sexuale; poziţionarea „sexualizată“ a corpului; dovezi ale substituţiei activităţii sexuale ca: masturbare, fantezie erotică sau ritualism. Multiple înjunghieri şi tăieturi ale corpului, precum şi plăgi tăiate la nivelul abdomenului victimei sunt, de asemenea, sugestive cu privire la motivaţia sexuală.

Prezenţa lichidului seminal în vagin, gură sau rect, precum şi sperma descoperită pe exteriorul corpului sau pe haine sunt importante în determinarea tipului de activitate sexuală care a avut loc.

O cercetare atentă trebuie, întotdeauna, făcută asupra zonei înconjurătoare colului crimei, în vederea descoperirii de dovezi a activităţii sexuale sau a fanteziilor sado-masochiste. Astfel de dovezi pot apărea sub formă de cărţi pornografice, reviste, filme video sau fotografii găsite la locul crimei, ce descriu victima implicată în activităţi sexuale sau mesaje scrise lăsate de agresor, deopotrivă la locul crimei sau pe corpul victimei: măşti, frânghii, harnaşamenturi, bandă adezivă, „jucării“ sexuale, lubrefianţi şi alte lucruri asociate în mod normal cu activitatea sexuală.

Omorul poate avea implicaţii sexuale chiar şi fără dovezi evidente sau observabile ale actului sexual sau activităţii sexuale, ca în omorurile psihotice, unde motivele nu sunt uşor decelabile. Dacă corpul este al unei femei sau al unui copil dezbrăcat sau parţial îmbrăcat, anchetatorii ar trebui să-l considere ca un posibil caz de crimă de natură sexuală.

Investigarea locului crimei:

Un criminalist pregătit, va examina locul crimei cu un dublu scop. Primul obiectiv este documentarea completă asupra evenimentelor prin intermediul fotografiilor (alb-negru şi color) şi/sau al filmării video al întregului loc al crimei. Al doilea obiectiv este să se asigure că a avut loc o cercetare atentă şi completă pentru oricare detaliu ce ar putea să furnizeze un indiciu atât cu privire la crimă, cât şi la identitatea criminalului, prin identificarea şi colectarea probelor după cum urmează:

– proba lichidului seminal trebuie colectată cât de curând posibil înainte de a fi distrusă sau pierdută. Petele de sânge, salivă şi păr (incluzând pieptănarea părului pubian), trebuie obţinută la locul crimei; probele ambalate corespunzător sunt trimise la laborator;

– urmele probelor găsite pe victimă/sau pe hainele victimei trebuiesc colectate;

– vânătăile şi semnele victimei, incluzând prezenţa leziunilor sadice, trebuiesc notate;

– corpul victimei trebuie examinat pentru a găsi urme de muşcături. Se vor colecta şi nota:

a) saliva de pe urma de muşcătură în vederea determinării grupei sanguine. Se vor folosi beţişoare sterile cu vată de bumbac 100% îmbibate cu apă distilată. **Important**: Se va lua o probă de control (etalon) de pe o altă zonă a corpului (lipsită de urme de muşcături);

b) se va fotografia muşcătura. Se va folosi un aparat de fotografiat 1x1 (modelul folosit pentru amprentare) şi se vor lua atât fotografii alb-negru, cât şi color. Se va utiliza un etalon de măsură în fotografie şi se va obţine un reper anatomic;

c) se va lua un mulaj (dacă este posibil) folosind materiale dentare.

– locul crimei trebuie examinat pentru a determina dacă a avut loc o luptă. Prezenţa hainelor sfâşiate, nasturi lipsă, fâşii textile, semne pe pământ sau pe podea şi stropi de sânge, toate trebuiesc fotografiate, documentate şi colectate ca probe;

– anchetatorul va colabora cu medicul-legist şi se va asigura că eşantioanele de probe sunt luate de pe corp (ex.: păr din diferite zone ale corpului). În plus, spălătura vaginală, precum şi cea anală, nazală şi orală vor trebui cerute de la medicul patolog pentru evaluarea şi examinare serologică;

– fragmentele din unghiile degetelor de la mâini vor trebui obţinute în vederea analizei pentru a determina probele de sânge, piele sau păr provenite de la agresor;

– dacă vreun suspect este reţinut, hainele lui trebuiesc luate în vederea examinării pentru probe fizice. Fiecare probă va trebui ambalată într-un ambalaj separat. Corpul suspectului va trebui examinat în vederea descoperirii de zgârieturi de unghii, muşcături sau alte indicaţii ale unei lupte violente. În plus, probe de sânge şi păr vor trebui obţinute (asiguraţi-vă că aceste probe sunt obţinute legal).

2.2. Componenta psihologică: motivul şi raţiunea de a ucide (perspectiva psihologiei judiciare)

O bună înţelegere a comportamentului uman[3] şi a naturii sexualităţii umane este o condiţie prealabilă, importantă pentru anchetatorul criminalist ce trebuie perfecţionată. Aceasta, împreună cu experienţa practică, asigură faptul că analiza adecvată a crimelor de natură sexuală poate fi inteligent urmărită.

Componentele comportamentului sexual se pot împărţi în trei segmente elementare: **biologic (instinctiv), fiziologic (funcţional) şi emoţional (mental)**. Componenta emoţională sau mentală este cea mai puternică dintre cele trei segmente. Ar putea fi o presupunere logică aceea că **„mintea controlează actul“**, în sensul că mintea dictează ce este şi ce nu este excitant pentru un individ. Aceasta poate fi un considerent important când se analizează ce s-a întâmplat la locul crimei de natură sexuală.

Sexul este, de asemenea, un act senzitiv, implicând toate cele cinci simţuri: pipăit, văz, auz, miros şi gust. Fiecare simţ este implicat într-un grad diferit de la individ la individ, care asociază un mesaj sexual semnificativ la un anumit simţ. De exemplu: vederea unei femei îmbrăcată sumar poate fi excitantă pentru cineva, sau mirosul atunci când este legat de un anume parfum plăcut poate fi stimulul ce influenţează excitarea unei alte persoane. Acestea sunt răspunsurile perfect corespunzătoare, legate de sexualitatea umană atunci când mintea este stimulată de informaţii senzoriale semnificative. Oricum, când stimularea este dusă la extrem şi un individ devine obsedat, cu simţurile exacerbate, începe să apară o deviaţie. Din această atracţie nesănătoasă poate rezulta o acţiune corespunzătoare în afara fanteziei, incluzând omuciderea.

De asemenea, oamenii care sunt inhibaţi sexual pot avea expresii sexuale neconvenţionale, care pot fi periculoase. Aceste răspunsuri sunt cunoscute ca **parafilia** („paraphilias“ – o atracţie până la deviaţie). Exemple de activitate sexuală neconvenţională sunt: voayorismul, exhibiţionismul, travestismul şi fetişismul, care, în general, sunt considerate dăunătoare. Exemple de parafilia considerate periculoase sunt: sadismul, masochismul, sado-masochismul, pedoficilia şi necrofilia. Dacă o activitate este considerată sau nu periculoasă, substituţia activităţii sexuale şi a activităţilor de natură psihosexuală se pot evidenţia chiar ele însele la anumite scene ale crimei de natură sexuală şi trebuiesc luate în considerare în determinarea motivaţiei.

2.3. Determinarea motivaţiei

Un aspect extrem de important al investigării omorurilor este determinarea motivului uciderii.

Omuciderile de natură sexuală – incluzând violul cu omor şi uciderea – implică atât sodomia anală, cât şi orală, la fel ca şi alte acte de perversiune sexuală. Victimele, de obicei, sunt femei şi copii mici, iar ucigaşul este, de obicei, bărbat.

Omuciderile de natură homosexuală sunt chiar obişnuite şi implică victime bărbaţi ucişi de altă bărbaţi, sau victime femei implicate într-un fel de relaţie de lesbianism şi sunt ucise de alte femei. Adesea, aceste cazuri implică metode sadice şi bizare.

În mod cert sunt întrebări preliminare pe care un anchetator trebuie să le pună când examinează locul crimei:**„Ce s-a întâmplat?“**, **„De ce s-a întâmplat?“** şi **„Cine ar fi putut să o facă?“**

Examinarea locului crimei cu scopul de a identifica şi interpreta anumite detalii ce pot servi ca indicii asupra tipului de personalitate implicată, este o tehnică excelentă în determinarea profilului mental a **tipului** de persoană care ar fi putut comite crima. În mod cert sunt legături între aspectul psihologic al criminalului şi indiciile psihologice dezvăluite de locul crimei.

---

[3] Perspectiva psihoexploratorie ca procedeu de investigaţie (redată aici prin exemplificarea omorurilor cu mobil sexual) este o strategie modernă aplicabilă soluţionării versiunilor viabile şi în alte direcţii: sinucidere vero, ştergerea şi disimularea urmelor pentru a ascunde omoruri veritabile, omor deghizat în sinucidere etc.

Cercetările efectuate de Grupul de Studii Comportamentale din cadrul FBI (Behavioral Science Unit) în domeniul omorurilor de natură sexuală, au dezvăluit o remarcabilă consecvenţă în cadrul tipului de persoane ce comit anumite acte. Deşi există o gamă largă de diferenţe între infractorii care comit acte similare, aceşti infractori au, de asemenea, similarităţi şi trăsături comune.

2.4. Infractorii organizaţi (cei care îşi premeditează acţiunea) şi infractorii neorganizaţi (cei care nu-şi premeditează acţiunea)

Delimitarea între organizat (premeditat) şi neorganizat (nepremeditat), elaborată de Grupul de Studii Comportamentale din cadrul FBI, este o descriere a tipologiilor criminale. Informaţia prezentată aici, aşa cum este ea legată de fenomenul infracţiunilor premeditate şi nepremeditate, este bazată pe studii şi cercetări ale Grupului de Studii Comportamentale, interviuri personale cu agentul supervizor Robert K. Ressler şi cu alţi membri implicaţi în acest proiect, precum şi pe experienţele personale de criminalist practician ale lui Vernon J. Geberth.

2.5. Infracţiunea premeditată (predilect finalizată de psihopatul sexual)

Infractorul care îşi premeditează crima are, de obicei, inteligenţa peste medie, este metodic şi viclean, iar crimele lui sunt bine gândite şi cu atenţie plănuite. Este probabil, genul de persoană care are maşina bine întreţinută. Crima este de obicei comisă în afara zonei unde locuieşte sau lucrează, autorul dând dovadă de mobilitate şi călătoreşte mai mulţi kilometri decât o persoană obişnuită.

Fantezia şi ritualul sunt importante pentru acest tip de personalitate. Victimele sunt oameni pe care el îi consideră tipul „corect", pe care el îi poate controla (fie prin manipulare sau dominare), de obicei străini, cu care are ceva trăsături comune.

Infractorul este considerat sociabil şi foloseşte abilităţile verbale pentru a-şi manipula victimele şi a prelua controlul asupra lor. El este pe deplin conştient de gravitatea criminală a actului său şi este încrezător în abilităţile sale în confruntarea cu ancheta poliţiei. Probabil că urmăreşte reportajele de ştiri privind crima şi frecvent poate lua un obiect personal al victimei, pe care îl poate folosi pentru a retrăi evenimentul sau pentru a-şi continua fantezia. El este excitat de cruzimea actului său şi poate declanşa torturarea victimei. Controlul sexual asupra victimei joacă un rol important în scenariul său. El evită să lase dovezi în urma sa şi, de obicei, îşi aduce propria armă.

Cadavrul este, de cele mai multe ori, mutat de la locul crimei. Autorul face probabil acest lucru pentru a lua „peste picior" poliţia sau pentru a preveni descoperirea lui prin transportarea într-un loc unde poate fi bine ascuns.

2.6. Infracţiunea nepremeditată (predilect finalizată de psihotici)

Infractorul care nu îşi premeditează crima are de obicei, inteligenţa sub medie, singuratic, necăsătorit, trăieşte fie singur, fie cu o rudă, în imediata vecinătate a locului crimei. El are dificultăţi în a stabili relaţii interpersonale şi este descris ca un inadaptat social. (Vezi Rîmaru Ion şi Ursache Ion, structuri inhibate, nesociabile, introvertite, cu acumulări tensionale în sfera pulsional-sexuală şi raptusuri violente exteriorizate biociclic: viol şi jaf cu moartea victimelor).

Infractorul acţionează impulsiv sub stres şi, de obicei, va selecta o victimă din propria lui zonă geografică. El nu posedă un vehicul şi evită oamenii, în general. Este, de obicei, descris ca un incompetent din punct de vedere sexual şi nu are relaţii sexuale în adevăratul sens al cuvântului. Locul crimei va fi dezorganizat.

Infractorul care nu premeditează crima utilizează stilul de atac „fulger", luându-şi victima prin surprindere. Această acţiune este spontană, agresorul acţionând brusc în afara fanteziei sale nu are un „plan de joc", nu se gândeşte că poate fi prins[4].

Agresorul dezorganizat, de obicei, îşi depersonalizează victima prin mutilare facială sau o răneşte în exces. Alte acte sexuale sadice sunt îndeplinite după moartea victimei. Mutilarea organelor sexuale, a rectului, a sânilor femeilor, a gâtului, a gâtlejului şi a feselor este făcută deoarece aceste părţi au o puternică semnificaţie sexuală pentru el. Acolo poate fi o dovadă a eviscerării, amputării şi/sau vampirism.

Locul morţii şi locul crimei coincid, în general, şi de obicei nu există nici o încercare de a ascunde cadavrul. Dacă cadavrul a fost mutilat, este posibil ca el să poziţioneze cadavrul într-o manieră specială care are semnificaţie pentru el. Arma crimei este adeseori lăsată la locul faptei.

Comportamentul uman, deşi imprevizibil, este de multe ori repetitiv. Anumite acţiuni desfăşurate la locul crimei de anumite tipuri de personalităţi vor fi repetate şi în alte cazuri de omor investigate.

O investigare criminalistică se poate dovedi a fi o bună strategie investigativă în cazurile care relevă unele tipuri de personalitate aberantă. Centrul Naţional pentru Analiza Crimei Violente (National Center For The Analysis Of Violent Crime), cu sediul la Academia FBI în Quantico, Virginia, poate furniza suport legal autorităţilor, cum ar fi: analize sau alte servicii ce pot fi utile în anumite tipuri de crime.

Un anchetator criminalist, prin experienţa şi analiza cazurilor similare, poate atinge un nivel de cunoştinţe pe care îl poate aplica în fiecare investigare. Natura actului şi tipul de persoană care ar fi putut să comită un anumit tip de act sunt elemente importante în scenariul **„Cine ar fi putut să o facă?"**. Oricum, trebuie ţinut minte că „lucrurile nu sunt întotdeauna ceea ce par a fi". Motivaţia din spatele actului este un considerent important. **A fost o ceartă între îndrăgostiţi? Sau este un agresor psihotic, în care caz, câteodată, crima pare să fie lipsită de motivaţie sau bizară? Ori omuciderea este opera unui psihopat, cu implicaţii sadice şi impulsive?**

Nimeni nu acţionează fără motivaţie. Potrivit dr. James Brussel – psihiatru criminalist – „chiar şi actele unui nebun au un oarecare tip de logică. Aceasta este o metodă pentru nebunia lor. O logică şi chiar o raţiune ascunsă există în spatele a ceea ce el a făcut sau cum a făcut, oricât de sălbatic, bizar sau complet lipsit de motiv ar părea să fie". Provocarea investigativă a anchetatorului este descoperirea acestei logici perverse şi aparent iraţională şi aplicarea acestei informaţii în caz.

Identificarea victimei este crucială în determinarea victimizării. **„Cine este decedatul?"**.

Investigarea „background"-ului victimei (a trecutului, a grupului social din care face parte, a stilului de viaţă, şi a cercului de prieteni etc.), de multe ori va dezvălui posibila motivaţie a ucigaşului. Examinarea oricăror relaţii, cunoştinţe şi factori de risc pot furniza un indiciu la scenariul **„Cine ar fi putut să o facă?"**. De exemplu: **Cu cine trăia victima? Cine a fost ultimul în compania victimei? Face impresia că victima îl cunoştea pe atacant? Care este statutul social curent al victimei? De ce a fost selectată această victimă în mod deosebit? Face impresia că, crima este „crimă cu autor necunoscut"? A avut decedatul o ocupaţie cu risc mare (prostituată)? A fost victimă fugar sau autostopist? Sau, a fost victima un lucrător întârziat, de exemplu chelneriţă sau muncitor în service care era nevoit să călătorească singur în noapte?**

---

[4] Vezi psihopatul sexual, criminal în serie Ursache Ion, care a acţionat în perioada 1970-1972, în zona Braşov-Predeal (3 omoruri şi 5 tentative) – comportament primitiv, animalic: pândă, urmărirea victimelor pe cărări izolate, atac brusc, sugrumare, târârea victimelor, viol şi jaf (vezi T. Butoi – arh. pers.).

Orice tip de întrebări similare trebuiesc puse şi răspunsurile depind de scenariul prezent la locul crimei. Păstraţi-vă mintea deschisă; nu trageţi concluzii pripite, în special când ele sunt legate de comportamentul uman şi sexualitatea umană.

PROFILUL PSIHOCOMPORTAMENTAL CARACTERISTIC AL CRIMINALULUI ORGANIZAT ŞI AL CELUI NEORGANIZAT

Organizat	*Neorganizat*
Scor ridicat al inteligenţei	Scor scăzut al inteligenţei
Competenţă socială	Inadecvat social
Calificare profesională	Necalificat
Competenţă sexuală	Incompetent sexual
Statul social ridicat	Statut social scăzut
Loc de muncă stabil (tatăl)	Fără loc de muncă (tatăl)
Educaţie inconsecventă în copilărie	Educaţie dură în copilărie
Tip controlat în timpul comiterii faptei	Tip anxios
Consum de alcool	Consum minim de alcool
Stres situaţional (agitaţie)	Stres situaţional minim
Trăieşte cu un partener	Trăieşte singur
Mobilitate mare (maşină bună)	Trăieşte sau lucrează în apropierea locului crimei
Urmăreşte crima (în presă)	Interes minim faţă de eveniment
Îşi poate schimba locul de muncă/oraşul	Schimbare semnificativă de comportament (abuz de droguri/alcool, religiozitate)

DIFERENŢE PSIHOCOMPORTAMENTALE ÎNTRE CRIMINALUL ORGANIZAT ŞI CEL NEORGANIZAT

(perspectiva modului de operare – ecuaţia interpersonală în cuplul penal victimă-agresor)

Organizat	*Neorganizat*
Plănuieşte atacul	Atac spontan
Victima/locul este necunoscut	Victima/locul este cunoscut
Personalizează victima	Depersonalizează victima
Controlează conversaţia	Conversaţie minimă
Locul crimei reflectă pierderea controlului	Locul crimei este neîngrijit, întâmplător
Caută victime docile	Victima este aleasă brusc, cu violenţă
Constrânge victima	Constrângere minimă
Viol agresiv înainte de moartea victimei	Actul sexual după moartea victimei
Cadavrul este ascuns	Cadavrul este lăsat la vedere
Arma/urme absente	Arma & urme prezente
Transportă cadavrul	Cadavrul rămâne la locul crimei

2.7. Clasificări

Bazându-se pe experienţa sa de detectiv criminalist, Vernon J. Geberth împarte crimele de natură sexuală în patru categorii distincte:

- **Violenţa interpersonală orientată către dispute şi atacuri;**
- **Viol şi/sau sodomie orientate către atac;**
- **Devianţă sexuală orientată către atac; crimă generată de impulsul sexual;**
- **Crime în serie.**

2.8. Violenţa interpersonală

Cel mai comun tip de crimă de natură sexuală este acela generat de violenţa interpersonală. Acestea includ soţi/soţii, bărbaţi/femei, prieteni/prietene, prietene/prietene, prieteni/prieteni, şi chiar rude de sânge. Crimele pot, de asemenea, implica şi o a treia persoană, cum ar fi un iubit/iubită părăsit.

Moartea poate să nu apară ca fiind motivată de sex, dar după examinarea circumstanţelor, a elementelor de furie, ură, supărare sau răzbunare, se poate releva adevărata motivaţie. De exemplu: poliţia poate fi chemată într-un loc unde un bărbat sau o femeie este găsită complet îmbrăcată şi împuşcată în cap în stilul „execuţie". La început, această moarte va apărea a fi altceva decât o crimă legată de sex. Pe măsură ce se verifică „background"-ul şi relaţiile victimei, o nouă posibilitate se poate prezenta.

De multe ori o soluţie simplă sau motivată este întunecată de ceea ce i s-a făcut cadavrului sau de felul cum a fost schimbată scena crimei. Ceea ce poate apărea că este opera unui psihopat, de multe ori se dovedeşte a fi acţiunea unui amant înfuriat sau soţ care, sub circumstanţe emoţionale, încearcă să distrugă victima prin depersonalizarea cadavrului, mutilare facială, şi/sau multiple tăieturi şi înjunghieri, unele dintre ele putând fi făcute post-mortem.

2.9. Atacul cu viol şi/sau sodomia

Astfel de omoruri de natură sexuală pot fi înfăptuite pentru înfrângerea victimei şi/sau mai mult pentru un atac sexual. Infractorul poate fi homosexual sau heterosexual şi intenţia poate fi viol sau sodomie forţată. Intenţia făptaşului este atacul sexual şi nu crima.

Aceste cazuri pot fi extrem de brutale; moartea, de obiei, rezultată în urma înfrângerii rezistenţei victimei de către agresor, în cazul violului, sodomiei sau atacului homosexual[5]. Victima poate fi sufocată sau strangulată prin astuparea gurii şi nasului, fiind ţinută strâns, cu scopul de a înăbuşi ţipetele victimei, cauzând asfixia. Leziunile cauzate de forţa brută pot fi prezente când ucigaşul a încercat să-şi bată victima pentru a o supune. În plus faţă de brutalitatea atacului, o victimă poate muri din cauza şocului sau a altei traume. Acest lucru se poate evidenţia în cazul copiilor sau persoanelor vârstnice. În unele cazuri, moartea poate fi provocată intenţionat. Aceasta, în special, când ucigaşul îi este cunoscut victimei.

Aceste tipuri de cazuri, de obicei, au fost precedate de delicte „obişnuite" (voayorism, exhibiţionism, telefoane obscene) sau alte delicte sexuale incluzând violuri sau sodomii, în care victima nu a fost ucisă. Calea investigaţiei ar trebui, în primul rând, să stabilească dacă au fost sau nu au fost şi alte cazuri care să implice un mod de operare asemănător. Acţiunea ar trebui să se concentreze pe această pistă a investigației şi pe cercetarea dosarelor pentru delicte similare comise în trecut de cineva, recent eliberat din închisoare.

---

[5] În seminarii se vor aprofunda cu studenţii particularităţile psihologice ale omorurilor comise între homosexuali, respectiv efectele catharsisului agresiv provocat de gelozie (vezi Caz „Dr. Dan Constantinescu" – ucis de cei doi parteneri cu 17 lovituri de cuţit; Caz „Mihalea" – peste 27 lovituri etc. – T. Butoi – arhiv. pers.).

2.10. Devianța orientată către atac

Crima născută din dorințele sexuale orientate către atacul deviant şi sadic se distinge față de alte omoruri de natură sexuală prin implicarea mutilării. Cei mai mulți ucigaşi, potrivit studiilor făcute de FBI, nu pot participa la acțiuni sexuale cu victimele lor (cum ar fi penetrarea penisului). În schimb, ei se vor masturba asupra victimei şi se vor angaja în mutilare post-mortem, cum ar fi: îndepărtarea sânilor femeilor, atac post-mortem asupra organelor genitale (masculine şi feminine), introducerea de obiecte în cavitățile trupului victimelor lor şi posibila antropofagie (consumul de carne umană).

Ucigaşul, care de obicei acționează sub inspirație de moment, este obsedat de un fel de fantezie perversă. În mintea lui el şi-a plănuit actul şi are „controlul complet“. Oricum, când se iveşte posibilitatea, ucigaşul care, în general, este o personalitate dezorganizată, fie intră în panică, fie devine atât de implicat în fantezia lui încât scapă din vedere faptul că lasă urme. De exemplu: cadavrul este de obicei lăsat la locul atacului, unde poate fi urme de sânge mânjit pe cadavru (ceea ce înseamnă că poate fi sânge şi pe ucigaş), urme de masturbare (care pot furniza grupa sanguină a suspectului), urme de anvelope de maşină sau urme de paşi, obiecte personale ale ucigaşului lăsate în urmă, şi poate chiar amprente digitale lăsate la locul crimei[6].

De multe ori, el ia o „amintire“ de la victima lui, de obicei un obiect personal sau chiar o parte din corpul victimei, care are o semnificație sexuală pentru el, cum ar fi un sân. În unele cazuri, criminalul se va întoarce la locul crimei, fie să retrăiască evenimentul, fie să mutileze mai departe, cadavrul.

2.11. Crima în serie

Crima în serie reprezintă uciderea de victime disparate în timp, de la zile la săptămâni sau luni, între ele. Aceste pauze de timp între omoruri sunt denumite şi ca perioade de „calmare“[7].

A fost exercitat mult interes asupra fenomenului de crime în serie, şi un număr de articole şi cărți sunt disponibile acum pe marginea acestui subiect. Recentul mini-serial NBC „Străinul Precaut“(The Deliberate Stranger“) a fost bazat pe exploatarea deviației lui Ted Bundy, un ucigaş în serie condamnat, care îşi aşteaptă pedeapsa cu moartea în Florida.

În terminologia psihiatrică, un criminal în serie poate fi clasificat fie ca psihotic sau psihopatic, depinzând de informațiile examinate ca şi de faptele crimei. Din experiența lui Vernon J. Geberth, totuşi, criminalul este rareori psihotic. Ei sunt de obicei psihopați sexuali care au o criminalitate profundă şi sunt, în mod cert, în legătură cu realitatea.

În cazul unui ucigaş psihotic, acesta poate sugera că el ucide din cauză că psihoza lui îl împinge să ucidă, iar în cazul unui ucigaş psihopat, în special un criminal în serie, Vernon J. Geberth sugerează pe baza studiilor FBI şi a experienței personale, că el ucide pentru că îi place să ucidă.

Criminalii în serie au fost descrişi ca inteligenți, fermecători, şmecheri, încântători şi, în general, arătoşi. Ei sunt indivizi mobili, capabili să călătorească kilometri întregi în căutarea victimei „potrivite“, care să fie vulnerabilă şi uşor de controlat. Victimele lor pot fi femei, copii, vagabonzi, homosexuali şi prostituate.

---

[6] Vezi dublul sasinat – cazul „Gladiola“, Galați, 1988. Studenții vor aprofunda la seminarii analiza de caz excelent efectuată de col. dr. Culcea Dumitru (T. Butoi – arhiv. pers.).

[7] Excelent demonstrată de comportamentul biociclic al psihopatului sexual Rîmaru Ion, criminal în serie (5 omoruri şi 7 tentative).

Criminalii în serie sunt extrem de manipulativi şi sunt deseori capabili să „vorbească“ victimelor lor, mai ales pe terenul lor, descris ca „zona de confort“: un loc unde ei îşi pot controla victimele. De multe ori ei folosesc un truc ca să rămână singuri cu victimele lor, îşi perfecţionează continuu acest truc şi au o iscusinţă stranie în recunoaşterea potenţialelor victime[8].

Un criminal în serie, în ciuda aparenţelor exterioare, este un individ nesigur. El nu are nici o putere până nu are victima sub controlul său. El se simte în siguranţă în acea superioritate temporală.

Mulţi criminali în serie au o fascinaţie pentru procedurile poliţiei: unii chiar au lucrat ca ofiţeri de poliţie sau gardieni publici şi îşi folosesc această experienţă ca să evite identificarea. Ei sunt cunoscuţi ca nişte obişnuiţi ai poliţiei şi trag cu urechea la conversaţiile de pe marginea cazului. Unii dintre ei chiar s-au strecurat singuri în investigaţie.

Unii criminali în serie se întorc la locul crimei sau la locul unde a fost descoperit cadavrul, fie ca să evalueze investigaţia, fie ca să tachineze poliţia cu indicii suplimentare.

Aceştia se bucură de publicitatea crimelor lor din acelaşi motiv. Ei urmăresc probabil îndeaproape evenimentele în ziare şi au acea satisfacţie conştientă că au învins poliţia[9].

Crimele în serie sunt considerate de unii psihologi ca reprezentând ultima extensie a violenţei. Din punct de vedere raţional, crimele în serie sunt acte complet iraţionale. Totuşi, criminalul în serie simte o mare plăcere în exercitatea puterii şi a controlului asupra victimei, incluzând puterea vieţii şi a morţii, actul sexual fiind secundar. El este excitat de cruzimea actului său şi, frecvent, va tortura victima până la moarte. Criminalul poate înregistra pe casete, ţipetele de durere ale victimei sale, pe care le poate folosi pentru a-şi spori fantezia atunci când nu are o victimă „cu care să se joace“, sau poate folosi aceste înregistrări pentru a teroriza viitoarele victime. Orice mutilare a victimei va fi făcută fie ca să şocheze autorităţile, fie ca să facă neidentificabile rămăşiţele cadavrului.

Cu toate că mulţi criminali în serie au fost cunoscuţi că au întreţinut relaţii sexuale normale cu o femeie iniţial în viaţa lor, ei chiar nu au nici un fel de relaţii satisfăcătoare cu cineva. Ei sunt într-o stare de automulţumire până la un punct, de unde nimic nu mai contează[10]. Mulţi criminali în serie au declarat că au fost abuzaţi în copilărie, de obicei, de mamă sau de un părinte/bunic. Mulţi agresori au declarat că sub influenţa alcoolului sau a drogurilor, în timpul crimelor, au trăit stări ireale, fără a putea percepe gravitatea şi cruzimea actelor lor, şi fără a putea avea o explicaţie logică a faptelor lor. Mulţi agresori au fost identificaţi sub influenţa alcoolului şi drogurilor, în momentul crimei, ceea ce are tendinţa de a le exacerba fanteziile sadice[11].

---

[8] Notă T. Butoi – „Acest «potenţial cameleonic» a fost ilustrat excelent de criminalii pe care i-am investigat în decursul anilor, Puia Iosif «Hary» – criminal în serie (folosea drept truc îndeletnicirea de vrăjitor, specialist în ştiinţe oculte), Pascu Nicolae şi Stroe Adrian (ambii criminali în serie – câte trei victime), foloseau drept prilej cursele taxi-party, atrăgând femei singure, la ore târzii din noapte“. (La seminarii se studiază documentaţia integrală a cazurilor – arhiv. pers. autor).

[9] Presa a fost citită cu asiduitate de către asasinii lui Ioan Luchian Mihalea (Păun Ion şi Gavril Florea); în funcţie de cele aflate distrugând corpurile delicte. (Vezi rechizitorii – arhiv. pers. autor).

[10] Trombiţaş Francisc (fost căsătorit, apoi văduv), autor a 5 omoruri cu mobil sexual, comise de-a lungul a 8 ani de zile într-un mediu relativ restrâns – comunitate sătească, zonă de deal, munte –, cioban primitiv fără instrucţie şi educaţie, tensionat pulsional sexual, răspunde biociclic dicteului criminal, faptele fiind favorizate de consumul de alcool. Atacul criminal, viol şi sugrumare (fără jaf) este precedat de componente ale comportamentului animalic: pândă pe cărări singuratice, surprinderea femeilor în locuri izolate (apariţie bruscă şi atac surpriză) – vezi Vl. Alexandrescu, **Vânătorii de ucigaşi** – Rev. „Pentru Patrie“ nr. 1/2000, Ed. M. I. pag. 21.

[11] Vezi Trombiţaş Francisc, **op. cit.**

Omuciderile unui criminal în serie au tendinţa să crească pe măsură ce trece timpul. Apare evident faptul că ei trebuie să ucidă mult mai des pentru a-şi satisface plăcerea pe care o obţin săvârşind acest act. Mulţi criminali în serie au fost prinşi accidental, pe măsură ce deveneau mai îndrăzneţi în urmăririle lor şi mai indiferenţi faţă de risc. Acest tip de criminal nu se opreşte niciodată din ucis, până nu este prins şi încarcerat în închisoare pe viaţă. Nu există nici un tratament pentru a vindeca un psihopat sexual sadic care devine un criminal în serie[12].

Anchetatorii criminalişti confruntaţi cu omoruri de natură sexuală ar trebui să se preocupe, în primul rând, de tehnica de documentare şi conservare a probelor, înainte de a păşi mai departe în ipotezele complicate ce le prezintă fiecare caz. În sinteză reţinem, aşadar, că sunt patru categorii distincte de crime de natură sexuală:

– violenţa interpersonală legată de dispute şi atacuri;
– atacul legat de violenţă şi/sau sodomie;
– uciderea legată de porniri şi dorinţe sexuale;
– crime în serie.

La fiecare tip se aplică o anumită strategie legală, folosindu-se un număr de practici investigative. Toate patru sunt supuse unui set standard de tehnici de investigaţie, incluzând analiza profilelor şi analiza computerizată a agresiunilor similare. Oricum, în fiecare din aceste categorii există elemente de sexualitate umană şi de deviaţie sexuală. Scopul este de a identifica motivaţia şi apoi a căuta să se realizeze investigaţia folosind fiecare mijloc disponibil. Aceasta se poate întinde de la analiza criminalistică sofisticată furnizată de Centrul Naţional de Analiză a Crimelor Violente (National Center For The Analisys of Violent Crimes), până la o simplă culegere de date din cartierul unde a avut loc crima – experienţa FBI/S.U.A.

În orice caz, nu sunt soluţii simple, nici proceduri standard sau explicaţii care să justifice motivaţia pentru o persoană care comite un omor de natură sexuală.

---

[12] N. A. T. Butoi: „Părere pe care o împărtăşesc integral, opiniind pentru pedeapsa capitală, singura care poate echilibra periculozitatea şi riscul evidenţiat de criminalii în serie". – **Psihanaliza crimei**, Ed. Şansa, Bucureşti, 1997.

Cap. III – Personalitatea infractorului (Particularităţi tipologice, factori conjuncturali, situaţia declanşatoare – trecerea la act – Cuplul penal victimă-agresor)

3.1. Concepte, tipologii, particularităţi 49
3.2. Conceptul de personalitate în psihologia judiciară 53
3.3. Componentele personalităţii 57
3.4. Trăsăturile personalităţii 58
3.5. Tipuri de personalitate 59
  3.5.1. Tipologia lui C. G. Jung 59
  3.5.2. Valoarea tipologiilor 60
3.6. Personalitatea infractorului recidivist 60
3.7. Particularităţile psihologice ale diferitelor categorii de infractori 62
3.8. Cuplul penal victimă-agresor (identificarea agresorilor şi autoprotecţia victimală) . . . 65
  3.8.1. Psihologia victimei – sursă orientativă în conturarea de versiuni, ipoteze şi cerc de bănuiţi 65
  3.8.2. Strategii preventive şi de contracarare a victimizării 67

Capitolul III

Personalitate – habitat conjunctural – act infracţional[1]

(Cuplul penal victimă-agresor)

> *„...Având de judecat omul, magistratul trebuie să-l privească din perspectiva persoanei, care în mod obişnuit acţionează raţional, de multe ori automat, nu o dată, însă, şi iraţional, justiţia în evoluţia ei tinzând, prin intervenţie preventiv-ofensivă eficace, să reducă şi să îngrădească din ce în ce mai mult potenţialul de iraţionalitate criminogenă a fiinţei umane...“*

3.1. Concepte, tipologii, particularităţi

Diagnosticarea cât mai corectă a profilului psihocomportamental al infractorilor[2], evidenţierea cât mai exactă a cauzelor care au determinat comportamentul lor antisocial constituie cerinţe esenţiale pentru conturarea programelor terapeutic-recuperative din cadrul instituţiilor corecţionale.

Cercetarea complexă a fenomenului infracţional, sub toate aspectele sale, deschide largi perspective explicaţiei ştiinţifice a mecanismelor şi factorilor cu rol favorizant, permiţând o fundamentare realistă a măsurilor generale şi speciale orientate către prevenirea şi combaterea manifestărilor antisociale.

Cercetările moderne consacrate psihologiei actului infracţional sunt în mod constant pluridisciplinare. **O analiză strict psihologică a actului infracţional, constă în analiza modului în care personalitatea infractorului (inteligenţa, afectivitatea, motivaţia şi voinţa) se manifestă în pregătirea, săvârşirea şi în atitudinea postinfracţională.**

Personalitatea infractorului este fondul pe care trebuie să se încrucişeze, în cadrul duelului judiciar, funcţiile acuzării şi apărării pentru că, în ultimă instanţă, pedeapsa este impusă infractorului, iar efectele sale sunt condiţionate de această personalitate. Elementele pozitive ale personalităţii vor putea conduce spre o pedeapsă mai uşoară, pe când cele negative vor trebui înfrânte printr-o pedeapsă mai aspră. Există şi situaţii în care pedepsele sunt insuficiente, acestea generând, de obicei, fenomenul recidivei sau al obişnuinţei infracţionale, cărora societatea nu le-a găsit remedii propice.

Conceptul de personalitate este esenţial pentru o justiţie ce se fundamentează pe adevăr, ştiinţă şi dreptate, în care primează ideea de recuperare socială a infractorului. De aceea justiţia îşi racordează activitatea la serviciile psihologiei judiciare.

---

[1] Vezi opera comună N. Mitrofan, V. Zdrenghea, T. Butoi – **Psihologia judiciară**, Ed. Şansa, Bucureşti, 1992 – scurte extrase, selectiv, opera colectivă cpt. II – prelucrări personale.

[2] Buş, I. – **Psihologie judiciară**, Presa Universitară Cluj, 1997 – Excelente observaţii ale practicianului.

Factorii psihologici nu acţionează direct, nemijlocit şi univoc asupra individului, ci prin filtrul particularităţilor sale individuale, specificităţi ale căror rădăcini se află în mică măsură în elementele înnăscute ale personalităţii şi în cea mai mare măsură în antecedentele sale, în istoria personală. Toate acestea îi determină un anumit tip de comportament disfuncţional, un anumit mod de a acţiona şi reacţiona în spaţiul psihologic, în modul de a rezolva situaţiile conflictuale care apar mereu în acest spaţiu.

Infractorul se prezintă ca o personalitate deformată, ceea ce îi permite comiterea unor acţiuni atipice cu caracter antisocial sau disocial.

Infractorul apare ca un individ cu o insuficientă maturizare socială, cu deficienţe de integrare socială, care intră în conflict cu cerinţele sistemului valorico-normativ şi cultural al societăţii în care trăieşte. Pe această bază se încearcă să fie puse în evidenţă atât personalitatea infractorului, cât şi mecanismele interne (mobiluri, motivaţii, scopuri) care declanşează trecerea la actul infracţional ca atare (Banciu, 1992).

Studiindu-se diferite categorii de infractori sub aspectul **particularităţilor psihologice**, s-a reuşit să se stabilească anumite caracteristici comune care se regăsesc la majoritatea celor care încalcă în mod frecvent legea:

Instabilitatea emotiv-acţională. Datorită experienţei negative, a educaţiei deficitare primite în familie, a deprinderilor şi practicilor antisociale însuşite, infractorul este un individ instabil din punct de vedere emotiv-acţional, un element care în reacţiile sale trădează discontinuitatea, salturi nemotivate de la o extremă la alta, inconstanţă în reacţii faţă de stimuli. Această instabilitate este o trăsătură esenţială a personalităţii dizarmonic structurată a infractorului adult sau minor, o latură unde traumatizarea personalităţii se evidenţiază mai bine decât pe planul componentei cognitive. Instabilitatea emotivă face parte din stările de dereglare a afectivităţii infractorilor care se caracterizează prin: lipsa unei autonomii afective, insuficienta dezvoltare a autocontrolului afectiv, slaba dezvoltare a emoţiilor şi sentimentelor superioare, îndeosebi a celor morale etc. Toate acestea duc la lipsa unei capacităţi de autoevaluare şi de evaluare adecvată, la lipsa de obiectivitate faţă de sine şi faţă de alţii.

Inadaptarea socială. Este evident că orice infractor este un inadaptat din punct de vedere social. Inadaptaţii, cei greu educabili, de unde se recrutează întotdeauna devianţii, sunt elemente a căror educaţie s-a realizat în condiţii neprielnice şi în mod nesatisfăcător. Anamnezele făcute infractorilor arată că, în majoritatea cazurilor, aceştia provin din familii dezorganizate (părinţi decedaţi, divorţaţi, infractori, alcoolici), unde nu există condiţii, priceperea sau preocuparea necesară educării copiilor. Acolo unde nivelul socio-cultural al părinţilor nu este suficient de ridicat, unde nu se dă atenţia cuvenită normelor regimului zilnic, se pun implicit bazele unei inadaptări sociale. Atitudinile antisociale care rezultă din influenţa necorespunzătoare a mediului duc la înrădăcinarea unor deprinderi negative care, în diferite ocazii nefavorabile, pot fi actualizate, conducând la devianţă şi apoi la infracţiune.

Acţiunea infracţională reprezintă, etiologic, un simptom de inadaptare, iar comportamentul este o reacţie atipică.

Sensibilitatea deosebită. Anumiţi excitanţi din mediul ambiant exercită asupra lor o stimulare spre acţiune cu mult mai mare ca asupra omului obişnuit, ceea ce conferă un caracter atipic reacţiilor acestora. Pe infractor îl caracterizează lipsa unui sistem de inhibiţii, elaborat pe linie socială. Atingerea intereselor personale, indiferent de consecinţe, duce la mobilizarea excesivă a resurselor fizice şi psihice.

Duplicitatea comportamentului. Conştient de caracterul socialmente distructiv al actului infracţional, infractorul lucrează în taină, observă, plănuieşte şi execută totul ferit de ochii oamenilor, în general, şi ai autorităţilor, în special. Reprezentând o dominantă puternică a personalităţii, duplicitatea infractorului este a doua lui natură, care nu se maschează numai în perioada în care comite fapta infracţională, ci tot timpul. El joacă rolul omului corect, cinstit, al omului cu preocupări de o altă natură decât cele ale „specialităţii" infracţionale. Acest „joc" artificial îi denaturează actele şi faptele cotidiene, făcându-l uşor depistabil pentru un bun observator. Necesitatea tăinuirii, a „vieţii duble", îi formează infractorului deprinderi care îl izolează tot mai mult de societate, de aspectul normal al vieţii.

Imaturitatea intelectuală. Aceasta constă în incapacitatea infractorului de a prevedea pe termen lung consecinţele acţiunii sale antisociale. Există ipoteza că infractorul este strict limitat la prezent, acordând o mică importanţă viitorului. Arbuthnot (1987) concluzionează faptul că acesta este centrat pe prezent şi nu discriminează cert delicvenţa de nondelicvenţă.

Imaturitatea intelectuală nu se suprapune cu rata scăzută a coeficientului de inteligenţă (IQ), ci înseamnă o capacitate redusă de a stabili un raport raţional între pierderi şi câştiguri în proiectarea şi efectuarea unui act infracţional, trecerea la comiterea infracţiunii efectuându-se în condiţiile unei prudenţe minime faţă de pragurile de toleranţă a conduitelor în fapt (Bogdan şi colab., 1983).

Imaturitatea afectivă. Constă în decalajul persistent între procesele cognitive şi afective, în favoarea celor din urmă. Datorită dezechilibrului psiho-afectiv, imaturitatea afectivă duce la o rigiditate psihică, la reacţii disproporţionate, predominând principiul plăcerii în raport cu cel al realităţii. Imaturul afectiv recurge la comportamente infantile (accese de plâns, crize etc.) pentru obţinerea unor plăceri imediate, minore şi uneori nesemnificative. Nu are o atitudine consecventă faţă de problemele reale şi importante, este lipsit de o poziţie critică şi autocritică autentică, este nerealist, instabil emoţional. Imaturitatea afectivă asociată cu imaturitatea intelectuală predispune infractorul la manifestări şi comportamente antisociale cu urmări deosebit de grave.

Frustrarea. Este o stare emoţională resimţită de infractor atunci când este privat de unele drepturi, recompense, satisfacţii etc., care consideră că i se cuvin sau când în calea obţinerii acestor drepturi se interpun obstacole. Frustrarea este resimţită în plan afectiv-cognitiv ca o stare de criză (o stare critică, de tensiune) care dezorganizează, pentru momentul dat, activitatea instanţei corticale de comandă a acţiunilor, generând simultan surescitarea subcorticală.

Infractorii reacţionează diferenţiat la situaţiile frustrante, de la abţinere (toleranţă la frustrare) şi amânare a satisfacţiei până la un comportament agresiv. Cei puternic frustraţi au tendinţa să-şi piardă pe moment autocontrolul acţionând haotic, inconstant, atipic, agresiv şi violent, cu urmări antisociale grave.

Complexul de inferioritate. Este o stare pe care infractorul o resimte ca un sentiment de insuficienţă, de incapacitate personală. Complexul de inferioritate apare în urma unor deficienţe, infirmităţi reale sau imaginare fiind potenţate şi de către dispreţul, dezaprobarea tacită sau experimentată a celorlalţi.

Complexul de inferioritate incită adesea la comportamente compensatorii, iar în cazul infractorilor la comportamente de tip inferior orientate antisocial.

J. Pinatel (1971) arată că la majoritatea marilor delincvenţi există un nucleu al personalităţii ale cărui elemente componente sunt: egocentrismul, labilitatea, agresivitatea şi indiferenţa afectivă.

Egocentrismul reprezintă tendinţa individului de a raporta totul la el însuşi; el şi numai el se află în centrul tuturor lucrurilor şi situaţiilor. Atunci când nu-şi realizează scopurile propuse devine invidios şi susceptibil, dominator şi chiar despotic. Egocentricul nu este capabil să vadă dincolo de propriile dorinţe, scopuri, interese. Este un individ care nu este capabil să recunoască superioritatea şi succesele celorlalţi, se crede permanent persecutat, consideră că are întotdeauna şi în toate situaţiile dreptate. Îşi minimalizează defectele şi insuccesele, îşi maximizează calităţile şi succesele, iar atunci când greşeşte, în loc să-şi reconsidere poziţia, atacă cu virulenţă.

Labilitatea este trăsătura personalităţii care semnifică fluctuaţia emotivităţii, capriciozitatea şi, ca atare, o accentuată deschidere spre influenţe, acţiunile individului fiind astfel imprevizibile. Instabilitatea emoţională presupune o insuficientă maturizare afectivă, individul fiind robul influenţelor şi sugestiilor, neputând să-şi inhibe pornirile şi dorinţele în faţa pericolului public şi a sancţiunii penale.

Agresivitatea apare atunci când individul este împiedicat să-şi satisfacă dorinţele şi se manifestă printr-un comportament violent şi distructiv. Cele mai cunoscute forme de agresivitate sunt: autoagresivitatea şi heteroagresivitatea. Autoagresivitatea constă în îndreptarea comportamentului agresiv spre propria persoană, exprimându-se prin automutilări, tentative de sinucidere sau chiar sinucidere. Heteroagresivitatea presupune canalizarea violenţei spre alţii, manifestându-se prin forme multiple, cum ar fi: omuciderea, tâlhăria, violul, tentativa de omor, vătămarea corporală etc.

J. Pinatel mai evidenţiază două forme distincte ale agresivităţii: ocazională şi profesională. Agresivitatea ocazională se caracterizează prin spontaneitate şi violenţă, fiind mai des întâlnită în crimele pasionale. Agresivitatea profesională se caracterizează printr-un comportament violent, durabil, care se relevă ca o constantă a personalităţii infractorului, acesta manifestându-se agresiv în mod deliberat, conştient.

Indiferenţa afectivă – este strâns legată de egocentrism şi mai poartă numele de insensibilitate morală. Ea se caracterizează prin incapacitatea infractorului de a înţelege durerile şi nevoile celorlalţi, prin satisfacţia resimţită faţă de durerile altora. Indiferenţa afectivă redă în fond stările de inhibare şi dezorganizare emoţională. Această latură a personalităţii infractorului se formează de la vârste timpurii, fiind una din principalele carenţe ale procesului socializării, un rol important deţinându-l în acest plan funcţionarea defectuoasă a structurii familiale, precum şi stilul educaţional adoptat în cadrul acestei microstructuri. De obicei, infractorul nu este conştient de propria-i stare de inhibare emoţională, ceea ce explică atât calmul cât şi sângele rece cu care sunt comise o serie de infracţiuni de o violenţă extremă. Legătura strânsă dintre indiferenţa afectivă şi egocentrism constă în faptul că infractorului îi este străin sentimentul vinovăţiei, al culpabilităţii.

Aceste componente ale personalităţii infractoare se pot întâlni şi la celelalte persoane (neinfractori), însă la acestea nu sunt elemente dominante ale personalităţii, nu au consistenţa şi frecvenţa întâlnită la infractori, nu sunt orientate spre infracţionalitate.

Ca urmare a orientării axiologice, a sistemului de valori pe care îl posedă, infractorul este incapabil din punct de vedere psihic să desfăşoare o muncă socială susţinută. Această incapacitate este dublată de dispreţul faţă de muncă, de atitudinea negativă faţă de cei ce desfăşoară o activitate organizată, productivă. Nu se poate spune însă că această atitudine, că această incapacitate fizică este generată de deficienţe ale voinţei. Procesele volitive funcţionează la ei în mod normal, conţinutul lor se îndreaptă spre acţiuni conflictuale în raport cu societatea, spre acţiuni antisociale. Dezgustul faţă de muncă, lipsa unor preocupări susţinute care să dea un scop mai consistent vieţii, provoacă la ei o stare de continuă nelinişte, de nemulţumire de sine, o continuă stare de irascibilitate. Această nelinişte alimentează tendinţa, elaborată în cursul vieţii lor, spre vagabondaj şi aventuri, ceea ce le convine foarte mult deoarece le favorizează activitatea infracţională. Faptul că în decursul activităţilor, infractorii îşi constituie un stil specific de lucru, poate sugera uneori sărăcie de idei sau lipsa imaginaţiei creatoare, dar în acelaşi timp mai probabil o specializare superioară, fapt ce contrazice teoria despre inteligenţa nativă, specifică a infractorilor. Analizând modul lor de lucru, ajungem să recunoaştem că este vorba, în cea mai mare parte a cazurilor, de idei simple, cu mici variaţii pe acelaşi motiv fundamental. Cu toate acestea, măiestria lor poate oglindi uneori ingeniozitate, inventivitate, fantezie, precum şi o dexteritate deosebită ce se dobândeşte pe baza unui antrenament îndelungat.

Trăind în conflict cu societatea şi acţionând mereu împotriva ei, prin succesele obţinute în activitatea infracţională devin încrezuţi, orgolioşi, supraapreciindu-se şi ajungând la manifestări de vanitate, adeseori puerile. Infractorul se simte mereu în continuă apărare legitimă faţă de societatea care refuză să îi ofere de bună voie ceea ce capriciul lui de moment pretinde. Elementul lui vital şi în acelaşi timp şi o trăsătură fundamentală a caracterului său este minciuna.

Lipsa unui microclimat afectiv, eschivarea de constrângeri social-morale, lipsa unor valori etice către care să tindă, îl fac pe infractor indiferent faţă de viitor, îi împrumută o atitudine de totală nepăsare faţă de propria-i soartă. Din acest motiv aparentul curaj de care dă dovadă, reprezintă de fapt insensibilitate, indiferenţă în urma tensiunii continue, în urma obişnuinţei de a fi mereu în pericol. Egoismul înnăbuşă complet orice urmă de compasiune, şi ca urmare poate duce la acte de mare cruzime. Se remarcă sentimentalismul ieftin al infractorului, care are o forţă mobilizatoare majoră, constituind resortul care îl împinge spre acţiune.

Profilul psihocomportamental al infractorului a fost prezentat la modul general, cuprinzând acele elemente care se pot desprinde din analiza trăsăturilor fundamentale ale unui număr mare de infractori. Imaginea prezentată este mai degrabă una statistică, ea permite un număr nesfârşit de excepţii, un joc mare de deplasări cauzate fie de elemente temperamental-caracteriale, fie de exercitarea unei specialităţi infracţionale deosebite. Ponderea cu care apar aceste caracteristici diferă foarte mult de la un infractor la altul, în funcţie şi de genul de infracţiune pe care îl realizează.

Luând în considerare unicitatea oricărui act infracţional, a individualităţii şi personalităţii distincte a oricărui infractor, nu este lipsită de interes urmărirea şi surprinderea unor particularităţi psihologice ale infractorilor de diverse „specialităţi".

3.2. Conceptul de personalitate în psihologia judiciară

Cercetările moderne consacrate psihologiei actului infracţional sunt în mod constant pluridisciplinare şi nu bidisciplinare, aşa cum s-ar putea crede din enunţurile unor lucrări cu această tematică, care utilizează termenul de **„psihosociologie a comportamentului deviant"**. În realitate există mai degrabă o tendinţă de cercetare de „tip sinergic" a infracţiunii, atunci când se pune în discuţie geneza ei sau, altfel spus, când se determină „criminogeneza".

O analiză strict psihologică a actului infracţional, fundamentată exclusiv pe cerinţele determinării conţinutului juridic al infracţiunii, constă în analiza modului în care în pregătirea, săvârşirea şi atitudinea post-infracţională se manifestă psihicul autorului, elementele sale: inteligenţa, afectivitatea şi voinţa.

Dacă o asemenea analiză este indispensabilă pentru stabilirea responsabilităţii (cu cele două elemente ale sale: discernământul şi libertatea) şi a culpabilităţii în formele sale curente de manifestare (intenţia în variantele sale sau culpa, de asemenea, în variantele sale), ea nu mai este suficientă pentru criminogeneză şi funcţiile sale principale: **cunoaşterea cauzelor criminalităţii în general şi în mod individual pentru fiecare infracţiune; organizarea socială a prevenirii infracţiunilor; individualizarea pedepsei; tratamentul în penitenciar şi tratamentul post-execuţional**.

Acestea sunt principalele motive pentru care şi în psihologia judiciară ca şi în criminologie se operează cu conceptul de personalitate, concept care obligă la abordări de tip sinergic, transdisciplinar.

Referindu-ne la un autor român, profesorul Virgil Dragomirescu, deşi cercetează problemele comportamentului deviant sub genericul **„psihosociologia comportamentului deviant“**[3] el încearcă, cum de fapt şi mărturiseşte, o abordare de „sinteză“, de fapt o abordare cu pronunţat caracter sinergic[4]. Că este aşa rezultă din faptul că în fiecare capitol al lucrării sale, autorul îşi respectă afirmaţia din introducere în care spune:„Argumentarea observaţiilor şi concluziilor noastre, în ansamblu, am făcut-o prin prezentarea rezultatelor cercetărilor personale pentru fiecare din problemele tratate şi la fiecare capitol în parte, urmărind în permanenţă scopu aplicativ al acestor observaţii în special pentru expertiza largă (psiho-socio-medico-judiciară precum şi în cercetarea bio-medicală, sociologică şi criminologică“[5]. „Pe baza acestor rezultat am realizat în final o sinteză privind implicaţiile complexe ale comportamentului deviant încercând discutarea motivaţiei în psihosociogeneza conduitelor deviante“[6].

Premisele cercetării comportamentului deviant sunt psihologice atât la nivel substanţial pentru că se cercetează personalitatea infractorului, cât şi la nivel metodologic, pentru că se utilizează testele psihologice[7].

Personalitatea infractorului este studiată din perspectivă sinergică implicând:

a) **cercetarea clinică** pentru reconstituirea antecedentelor personale şi patologice ale subiectului (aici intră şi excluderea simulării prin testul de biodetecţie);
b) **examinările paraclinice** având ca rol principal probarea şi obiectivarea diagnosticului clinic, precum şi de aprofundare a etiopatogeniei unor tulburări (aici intră ample investigaţii de laborator, radiologice, electroencefalografice etc.);
c) **investigările biogenetice** având ca premisă rolul factorilor ereditari în structurarea personalităţii, iar ca scop identificarea concretă a factorilor de ereditate;
d) **interpretarea neurofiziopatologică** pentru explorarea cauzalităţii manifestărilor agresive de comportament cu răsunet antisocial, legate de condiţiile biopsihologice care le exacerbează sau declanşează;
e) **cercetarea sociologică** care are două obiective: în primul rând, pentru reconstituirea structurii personalităţii delincventului şi a modului în care au fost soluţionate şi, în al doilea rând, pentru orientarea asupra posibilităţilor de reechilibrare şi reinserţie socială;
f) **rezolvarea medico-legală**, adică furnizarea datelor medicale obiective pe baza cărora se concluzionează asupra stării de imputabilitate (conştiinţă, discernământ).

O asemenea abordare a studierii comportamentelor deviante va permite:

1) Aprecierea corectă asupra stării psihice a personalităţii deviante, prin precizarea diagnosticului şi excluderea simulării sub toate formele în care aceasta se poate manifesta (biodetecţia este, prin urmare, esenţială);
2) Determinarea trăsăturilor esenţiale ale personalităţii analizate din perspectiva sinergetică;

---

[3] Dragomirescu, V. – **Psihosociologia comportamentului deviant,** Ed. Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1976.
[4] Dragomirescu, V. – **op. cit.,** pag. 9.
[5] **Idem,** pag. 8.
[6] **Idem,** pag. 8.
[7] **Idem,** pag. 131-220.

3) Natura şi evoluţia tulburărilor care au însoţit sau precedat săvârşirea actului deviant şi dacă acesta prezintă riscul de cronicizare sau agravare;
4) Aprecieri asupra periculozităţii trăsăturilor de personalitate şi a tulburărilor de comportament care au precedat sau însoţit comportamentul deviant.

Exactitatea acestor concluzii va permite evitarea unor erori judiciare care s-ar putea plasa în sfera ireparabilului cum ar fi, de pildă, aplicarea unor măsuri punitive în locul unor măsuri medicale sau invers.

De aceea, conceptul de personalitate este esenţial pentru o justiţie ce se fundamentează pe adevăr, ştiinţă şi dreptate, în care primează ideea de recuperare socială a delincventului.

Din perspectiva consideraţiilor de mai sus, credem că vor putea fi înţelese mai bine definiţiile pe care diferiţi cercetători (psihologi, medici, criminologi, sociologi), angajaţi nemijlocit în practica pluridisciplinară a analizei comportamentelor deviante, le dau conceptului de personalitate în legătură cu criminogeneza şi psihodiagnosticul comportamentelor deviante, pentru demonstrarea obiectivă a cauzelor şi condiţiilor determinante, precum şi a circumstanţelor bio-psiho-patologice, în situaţii concrete de ordin social, care motivează declanşarea conduitelor deviante.

Din punct de vedere juridic, actul infracţional este rezultatul comportării negative a fiinţei umane responsabile, în raport cu cerinţele normelor penale pozitive. În orice definiţie dată infracţiunii – definiţie legală sau doctrinară – vom surprinde aceste condiţii minime ce se cer unui act antisocial pentru a fi considerat infracţiune.

Psihologia judiciară nu poate însă opera, pur şi simplu, cu conceptul juridic al infracţiunii şi nici justiţia modernă nu poate judeca şi soluţiona cauze penale în această manieră. De aceea, justiţia îşi racordează activitatea apelând la serviciile psihologiei judiciare în cvasitotalitatea problemelor sale; în speţă fiind vorba de actul infracţional, la autorul acestuia, la personalitatea sa înţeleasă ca **sinteză a tuturor elementelor care concură la conformaţia mintală a unui subiect căruia îi dă o fizionomie proprie, specifică.** „Această conformaţie rezultă din nenumăratele particularităţi ale constituţiei sale psihofiziologice, ale componentelor sale instinctiv-afective, ele însele alimentate de aferenţele senzitivo-senzoriale şi cenestezice, a modului său de a reacţiona, de amprentele lăsate, de toate experimentele trăite, care au jalonat istoria sa individuală"[8].

Personalităţii i se dau şi alte definiţii între care menţionăm:

– Prin personalitate trebuie să înţelegem mai degrabă un larg câmp de investigaţii asupra fiinţei umane concepute ca un întreg (Eusenck). Este punctul de vedere al unui medic confruntat cu o bogată cazuistică în domeniul psihodiagnosticului comportamentului deviant, care a lăsat deschisă problema conceptului personalităţii, subordonând-o posibilităţilor de creştere a cunoaşterii în funcţie de perfecţionarea metodelor de investigaţie a fiinţei umane.

– Personalitatea se caracterizează prin următoarele trăsături:**unitatea** şi **identitatea sa**, care realizează un tot coerent, organizat şi rezistent; **vitalitatea** ca ansamblu însufleţit, ierarhizat, a cărei existenţă este condiţionată de oscilaţiile sale endogene şi de stimulii exteriori la care răspunde şi reacţionează; **conştientizarea** ca proces prin care individul îşi făureşte reprezentarea mentală a tuturor activităţilor sale fiziologice şi psihice; **raporturile individului cu mediul** ambiant şi reacţiile la mediu în vederea reglării comportamentului (Porot şi Kam Merer).

– Personalitatea se prezintă sub forma unei piramide biotipologice a cărei bază este formată de ereditate, cele patru suprafeţe fiind formate din amprenta morfologică, de

---

[8] Idem, pag. 15.

temperament, caracter şi inteligenţă, vârful piramidei constituind sinteza globală a personalităţii (Pende).

– Personalitatea şi mediul formează o totalitate funcţională, iar atunci când unul dintre aceste elemente se schimbă, se modifică şi această totalitate funcţională (Klineberg).

O amplă teorie asupra personalităţii criminale a creat Jean Pinatel, care consideră că în comportamentul criminal „trecerea la act" constituie elementul decisiv. Condiţiile trecerii la act sunt comandate, la delincvenţii care comit acte grave, de un nucleu al personalităţii ale cărui componente sunt: egocentrismul, labilitatea, agresivitatea şi indiferenţa afectivă. Nucleul personalităţii criminale este o structură dinamică; este reunirea şi asocierea componentelor amintite, dintre care nici una în sine nu este anormală. J. Pinatel pune un accent deosebit asupra faptului că nucleul personalităţii criminale nu este un dat, ci o rezultantă.

J. Pinatel subliniază foarte hotărât, că ceea ce numeşte el **„personalitate criminală"** nu este un tip antropologic, vreo variantă a speciei umane. Departe de a avea vreo legătură cu criminalul înnăscut al pozitiviştilor italieni din secolul al XIX-lea, „personalitatea criminală pinateliană – aşa cum arată el – este un model de care analiza criminologică se serveşte în cercetările sale. Este un instrument clinic, o unealtă de lucru, un concept operaţional. Este un sistem de referinţă, o construcţie abstractă care se substituie unei realităţi subiective".

Ideile avansate de J. Pinatel duc în mod firesc la concluzia că: „în circumstanţe excepţionale, orice om poate deveni delincvent". Dacă aşa stau lucrurile, se pune întrebarea unde vede Pinatel diferenţa între delincvent şi nedelincvent? Răspunsul îl dă singur. Diferenţa dinre nedelincvenţi şi delincvenţi trebuie căutată în **„pragul delicvenţial"**, în sensul că unii dintre nedelincvenţi au nevoie de evenimente, de presiuni grave pentru a le provoca o reacţie delicvenţială, alţii trec la act dintr-o incitaţie exterioară foarte uşoară. Spre deosebire de aceştia, delincventul format – în opoziţie cu nedelincventul – nu aşteaptă ivirea unei ocazii propice, unei incitaţii exterioare, ci provoacă el însuşi ocaziile în care apoi operează.

În ultimă analiză – arată mai departe Pinatel – ceea ce permite cert distingerea nedelincventului de delincvent, dar chiar şi a delincvenţilor între ei, este aptitudinea mai mult sau mai puţin pronunţată de trecere la act. „Criminologia fundamentală este ştiinţa trecerii la actul delictuos şi nimic altceva" – conchide Pinatel.

Subliniind apoi că personalitatea este inseparabilă nu numai de organism, dar şi de mediu, Pinatel constată că în criminologie este esenţial să se studieze personalitatea în situaţie. Există situaţii specifice sau periculoase în care ocazie nu trebuie să fie căutată. Actul criminal care rezultă dintr-o situaţie specifică constituie răspunsul (reacţia) unei personalităţi la această situaţie. Dar există situaţii nespecifice sau amorfe în care ocazia trebuie să fie căutată. În asemenea cazuri, personalitatea este aceea care domină situaţia, iar actul criminal ce rezultă de aici este o consecinţă directă a activităţii personalităţii respective. Din această scurtă analiză rezultă că factorii de mediu influenţează atât formarea personalităţilor, cât şi a situaţiilor. Aceasta înseamnă – conchide Pinatel – „că mediul poate fi criminogen nu numai prin multiplicarea ocaziilor de a comite crime, ci, în egală măsură, şi prin faptul că uşurează structurarea personalităţilor criminale".

Demonstraţiile logice pe care le foloseşte Pinatel – bazate pe o experienţă clinică de decenii – constituie cele mai bune argumente moderne cu ajutorul cărora se poate combate nativismul în criminogeneză. Analizând în continuare comportamentul infracţional, Pinatel arată că infractorul nu este reţinut în săvârşirea actului său de oprobiul social, deoarece este labil, incapabil să se organizeze pe termen lung, tot aşa cum este în stare să depăşească obstacolele care apar în calea acţiunii lui criminale, întrucât el este dinamic şi eminamente agresiv. În acelaşi timp, el reuşeşte să depăşească şi versiunea faţă de acte odioase, căci indiferent afectiv nu-i pasă de nimeni, nu nutreşte sentimente de simpatie faţă de nimeni şi în consecinţă, poate comite orice crimă.

3.3. Componentele personalităţii

„Sistemul personalităţii“, aşa cum îl învederează definiţiile prezentate, este lipsit de transparenţă, astfel încât el nu poate fi cunoscut decât prin investigaţii complexe. Elementele sale constitutive, atât cele simple cât şi cele complexe se află într-un sistem de legături multiplu determinate, astfel încât fenomenul personalităţii este dificil de cunoscut şi reclamă utilizarea unor mijloace ştiinţifice deosebit de sensibile pentru a efectua o analiză eficientă.

Analiza este posibilă datorită proprietăţii personalităţii de a se proiecta în lumea exterioară prin impulsuri, atitudini, conflicte, ceea ce fundamentează şi face posibil întregul sistem al ştiinţelor comportamentale, inclusiv al psihologiei judiciare.

În analiza personalităţii, în literatura de specialitate şi în practica de investigare pluridisciplinară, se disting două planuri de analiză: **planul componentelor personalităţii** şi **planul tipurilor de personalitate**.

Vom analiza personalitatea din perspectiva acestor două planuri:

a) Componentele biopsihologice

Componentele biologice ale personalităţii cuprind toată zestrea nativă a individului, indiferent dacă unele caracteristici se regăsesc şi la predecesori (caracteristici ereditari) sau nu (caracteristici înnăscute). În determinarea comportamentului şi mai cu seamă a celui deviant, calităţile sau deficienţele majore ale organismului, caracteristicile temperamentale, precum şi constelaţia aptitudinală a individului constituie forţe adesea determinante.

1.a. Calităţile şi deficienţele majore ale organismului, cele vizibile, îşi pun amprenta în mod hotărât asupra personalităţii. Oamenii cu un organism bine structurat, dublat şi de o înfăţişare atrăgătoare au o siguranţă de sine, comportamentul lor fiind, în mare parte, determinat în mod avantajos de constituţia lor fericită. În opoziţie cu aceştia, o capacitate redusă de rezistenţă la greutăţi fizice sau deficienţe senzoriale ori locomotorii influenţează negativ formarea personalităţii. Sentimentul de inferioritate generat de structura mică sau de disfuncţii organice, potenţate şi prin dispreţul tacit sau exprimat de cei din jur, adesea incită la comportamente compensatorii – „vitejia“ lui Napoleon pare să fie ilustrativă – care nu o dată pot duce la comportamente deviante. Sentimentul inferiorităţii – cunoscut în literatură mai ales după lucrarea psihologului vienez Alfred Adler:„Studiul inferiorităţii organelor şi compensaţia lor în activitate“(1917) – este una din caracteristicile cele mai generale ale infractorilor, fapt asupra căruia vom insista pe parcursul lucrării.

1.b. Temperamentul constă în acele caracteristici formale care se referă la modul cum se desfăşoară viaţa psihică a individului. Termenul românesc cel mai apropiat este „fire“. Astfel, vorbim de fire lentă, fire iute, apoi de oameni la care stările afective sunt durabile sau mai puţin durabile, de uşurinţa sau dificultatea de a se comuta de la o stare psihică (afectivă) la alta etc.

1.c. Înzestrarea aptitudinală a personalităţii se referă la abilitatea naturală de a dobândi cunoştinţe ori îndemânări de ordin general sau special. Inteligenţa, de pildă, este considerată ca fiind o aptitudine generală, câtă vreme îndemânarea constituie o aptitudine specială. Impactul factorilor sociali asupra aptitudinilor înnăscute este uşor de demonstrat. Oricât de „talentat“, de înzestrat nativ pentru muzică ar fi cineva, nu poate atinge niveluri superioare fără studii de specialitate. Pe de altă parte, nici un desenator, chiar de geniu, nu va deveni un „bun“ falsificator de bancnote sau diplome, dacă aptitudinile lui nu vor fi susţinute de atitudini antisociale puternice (relaţia aptitudini-atitudini). Îndeosebi pe acest plan se evidenţiază nu numai complexitatea personalităţii, ci şi contradictorialitatea ei. O caracteristică superioară pozitivă – mare talent la desen – devine socialmente negativă prin manifestarea ei pe un tărâm prohibit de societate. Falsificatorii de tablouri fac parte dintre acele talente corupte pe care câştigul uşor le atrage. Tot astfel, inteligenţa (aptitudine generală), dacă nu este asociată cu onestitatea (atitudinea socială pozitivă), poate să evolueze în direcţia formării unei personalităţi de escroc, şantajist sau de delapidator.

b) Componente sociale

Componentele sociale se referă la efectele acţiunii unor agenţi de natură socio-culturală (mediu social, fenomenul învăţării ca substrat şi mecanism al educaţiei spontane şi instituţionalizate) traduse în structuri achiziţionate (caracter, atitudini), care, pe măsura consolidării lor, devin forţe motrice, chiar motive care modelează comportamentul.

Componente biologice se dezvoltă şi acţionează în condiţiile existenţei şi ale acţiunii concomitente ale componentelor sociale. Deci, dezvoltarea personalităţii se realizează în timp, prin interacţiunea celor două blocuri mari de componente. Dacă pe just motiv putem vorbi de o devenire permanentă a personalităţii, tot aşa şi criminogeneza trebuie să fie privită ca un proces de durată în care factorii biologici individuali sunt întreţesuţi cu cei sociali, ceea ce împrumută fenomenului infracţional nu numai multicauzalitatea, dar şi polimorfia specifică.

Prin **caracter** se înţelege **ansamblul trăsăturilor esenţiale şi calitativ specifice care se exprimă în activitatea omului în mod relativ stabil şi permanent**. Activitatea individului însă, se mulează pe „modele“ socio-culturale de comportare şi, pe măsură ce se interiorizează, sunt trăite sub formă de atitudini faţă de alţi oameni, faţă de muncă şi activitate în general, precum şi în atitudinea faţă de sine însuşi. Dacă prin atitudine vom înţelege maniera de a se comporta într-o situaţie, atunci devine clar că atitudinea faţă de alţii şi faţă de sine constituie acele fundamente ale caracterului care determină, în mare măsură, fie formarea unei personalităţi echilibrate (om sociabil, activ, exigent faţă de sine), fie formarea unei personalităţi deviante (bănuitor, distant şi nepăsător faţă de alţii, cu o mare doză de egoism).

3.4. Trăsăturile personalităţii

Trăsăturile personalităţii sunt considerate ca fiind variabile. Trăsăturile sunt ale personalităţii şi nu ale comportamentului. Comportamentul poate fi privit numai ca indicator al trăsăturii, căci comportamentul adesea poate fi vizibil, dar trăsătura niciodată. De pildă, asistând la un meci de box şi observând că un pugilist luptă până la epuizare (comportament), ajungem la concluzia că el este persistent (trăsătură). Tot aşa, când cineva, într-o societate monopolizează toată conversaţia (comportament), noi conchidem că este vorbăreţ (trăsătură). H. J. Eysenck menţionează că trăsătura este ceva ce se manifestă la individ într-un mare număr de situaţii.

Trăsătura este o tendinţă de reacţie largă şi relativ permanentă. Putem vorbi de trăsături ale cunoaşterii (acuitate perceptivă, gândire superficială etc.), trăsături ale afectivităţii (uşor emoţionabil, sentimente profunde etc.), trăsături temperamentale (lent, iute, alert etc.), trăsături dinamice care se referă la modul de acţiune şi de decizie, dar şi la motivaţii şi interes etc.

Trăsăturile de personalitate evoluează în cursul vieţii individului, deoarece el este în permanentă interaciune cu mediul social şi cu cel fizic, în continuă transformare. În cadrul acestei interacţiuni, ca şi în urma retroacţiunii (de la comportament înapoi spre trăsături, ereditate, atitudine etc.) pot apare şi trăsături noi sau se accentuează cele formate anterior. Oricare ar fi natura trăsăturilor, ele au o evoluţie într-un ritm lent; schimbările radicale, dramatice, profunde ale personalității sunt relativ rare, ele sunt doar excepții care, obişnuit, se produc în condiții cu totul ieşite din comun.

Ar fi greşit să credem că alcătuind o listă de 30-40 de trăsături, noi de fapt am caracterizat un individ. Personalitatea nu este numai suma trăsăturilor, fie ele caracteristice şi relativ stabile, ci este o constelație specifică a trăsăturilor, între care una sau câteva dobândesc un caracter dominant, subordonându-le pe celelalte, formând deci o textură specifică, individuală, unică. Cunoaşterea reală a personalității, în ultimă analiză, presupune cunoaşterea dominantei (dominantelor) specifice şi sistemul de subordonare – față de dominantă(e) – a celorlalte trăsături.

3.5. Tipuri de personalitate

Încă din cele mai vechi timpuri s-a observat că există clase de indivizi care au unele caracteristici comune sau grupuri de astfel de caracteristici, fie pe latura intereselor, a modului de gândire, fie pe cea a temperamentului, a constituției lor fizice etc. Indivizii din respectiva clasă – în funcție de caracteristica aleasă – aparțin aceluiaşi tip. Aşa, de pildă, dacă un grup de indivizi se caracterizează prin persistență, rigiditate, subiectivitate, timiditate, iritabilitate, spunem că aceşti indivizi aparțin tipului introvertit. Tipul este deci o noțiune supraordonată noțiunii de trăsătură. După unii autori (R. Stagner, 1961; H. J. Eysenck, 1970), personalitatea este organizată ierarhic pe patru niveluri: nivelul reacțiilor (răspunsurilor) specifice, nivelul reacțiilor de deprindere (habitudinale), nivelul reacțiilor de trăsătură şi, în fine, nivelul superior de reacție tipologică.

Cu alte cuvinte, tipul este un stil superior de organizare a personalității. Pornind de la ideea că temperamentul este componenta de bază a personalității – fără a fi exprimat în mod explicit acest pretins adevăr – încă din antichitate, Hipocrat (care a trăit în secolul V î.e.n.), a ales drept criteriu al tipologiei sale predominanța uneia din „cele patru humori ale organismului" uman (sânge, bila neagră, bila galbenă, flegma), stipulând, în consecință, existența a patru tipuri temperamentale fundamentale: sangvinic, melancolic, coleric, flegmatic. Termenii aceştia sunt răspândiți şi azi. În limbajul cotidian, afirmă G. W. Alport, coleric înseamnă irascibil, sangvinicul este considerat optimist, melancolicul – trist, iar flegmaticul – apatic.

3.5.1. Tipologia lui C. G. Jung

Axându-se exclusiv pe criterii de natură psihologică, C. G. Jung consideră că există două tipuri extreme: cel introvertit şi cel extravertit, între care se plasează tipul intermediar (ambivert), având caracteristici din ambele tipuri extreme.

După concepția lui C. G. Jung, există două orientări majore ale personalității, şi anume: fie că avem de-a face cu un om care se orientează cu precădere spre lumea externă, lumea obiectivă (atitudine extravertită), fie că orientarea persoanei merge mai degrabă spre interior, spre lumea subiectivă (atitudine introvertită). Ambele atitudini se regăsesc la fiecare individ, dar în mod obişnuit una din ele este dominantă şi conştientă, câtă vreme cealaltă este subordonată şi inconştientă.

Extravertitul tipic este sociabil, îi plac petrecerile, are mulți prieteni, mereu simte nevoia să aibă cu cine vorbi, nu-i place nici lectura solitară, nici studiul individual. Mereu tânjeşte după companie veselă, îi place să rişte, acționează sub inspirația momentului, şi, în general, în mod impulsiv. Îi plac glumele şi păcălelile, mereu este gata de ripostă, nu-şi face griji, este deschis, prietenos, optimist, râsul (şi veselia) constituie elementul lui. Tot timpul este activ, tinde spre agresivitate şi-şi pierde cumpătul uşor. Sentimentele sale nu sunt sub un control riguros, iar în genere extravertitul nu este întotdeauna o persoană demnă de încredere.

Introvertitul tipic este o persoană liniştită, retrasă, care preţuieşte mai mult cărţile decât oamenii. Faţă de oameni, cu excepţia câtorva prieteni intimi, este foarte rezervat. Îşi face planuri de viitor şi nu-i place să acţioneze sub impulsul momentului. Tinde să ia totul în serios şi duce o viaţă ordonată. Îşi controlează foarte strâns sentimentele, prea rar se comportă în mod agresiv şi nu-şi pierde uşor cumpătul. Deşi înclinat spre pesimism, introvertitul, în general, este un om de încredere care pune mare preţ pe valorile etice.

3.5.2. Valoarea tipologiilor

Tipologiile la care ne-am referit, ca şi alte feluri de tipologii care au fost elaborate de-a lungul vremii, au în comun faptul că nu reuşesc să cuprindă toată varietatea personalităţilor umane. Dacă luăm, de pildă, categoriile lui C. G. Jung, ele nu pot fi gândite altfel decât că extravertitul „pur" şi introvertitul „pur" s-ar afla la polii opuşi ai unui continuum, unde însă – statistic vorbind – ar ocupa majoritatea spaţiului, tipul ambivert. Tipul intermediar, în orice sistem tipologic, ocupă un loc de frunte, ceea ce aparent ar invalida tipologiile în general[9] „...există grupe de indivizi la care comportamentul criminal derivă din cauze totalmente diferite... aşa se pare că ucigaşii – cel puţin cei din Europa – ar fi mai mult introvertiţi; totuşi, poate la asasinii profesionişti să fie altfel...". După cum se vede, nici chiar un tipolog de talia lui H. J. Eysenck nu ajunge la rezultate concludente în această problemă.).

Fără îndoială, nu vom găsi nicăieri vreun „tip pur", în nici un cadru de referinţă, în nici un sistem tipologic. Aceasta cu atât mai mult cu cât însăşi ideea de tip este o abstracţie, este un construct mintal, care corespunde mai degrabă necesităţilor noastre logice de a „ordona" fenomene naturale care, prin esenţa lor, nu sunt „ordonate". În această viziune evident că nu vom căuta tipologii perfecte, ci jaloane, sindromuri, ale căror configuraţii ne pot orienta în cunoaşterea, măcar şi superficială a unor indivizi implicaţi poate în vreo infracţiune.

3.6. Personalitatea infractorului recidivist

Interesante idei în materia recidivei dezvoltă Eysenck[10].

Problema psihologică pe care Eysenck vrea s-o lămurească pe acest plan este cea a **„paradoxului criminal"**. De ce infractorul – şi mai cu seamă recidivistul – comite actele sale când ştie că în cele din urmă va fi pedepsit?

Întrebarea este, cu atât mai justificată, cu cât Eysenck, alături de mulţi psihologi, consideră că omul este o fiinţă eminamente orientată spre hedonism şi, cu toate acestea, nu evită faptele care îl duc în ultimă analiză la cele mai mari neplăceri.

În explicarea acestui paradox, Eysenck se referă la **„legea secvenţei temporale"** stabilită de psihologul american O. H. Mawrer, după care: **„un anumit act (infracţional) uman este determinat nu numai de consecinţele lui, cât şi de apariţia în timp a respectivelor consecinţe"**. Cu alte cuvinte **„când o acţiune are două consecinţe, una premială (pozitivă) şi alta de sancţiune (negativă), ambele consecinţe fiind (teoretic) egale cu pondere**

---

[9] Acest adevăr rezultă şi din constatările lui H. J. Eysenck, care, în ultima sa lucrare (1977), arată că: „...practic, toţi criminalii fac parte din categoria extravertiţilor" şi că „acest tip de indivizi se caracterizează printr-un nivel slab de excitaţie a cortexului cerebral, fenomen care împiedică la ei formarea normală a reflexelor condiţionate... deci extravertiţii, în general, prin slăbiciunea înnăscută a aptitudinii lor de a fi condiţionaţi (deci educaţi socialmente – n.a.), au toate şansele să nu reziste la tentaţii şi astfel să adopte, dacă nu neapărat un comportament criminal, cel puţin un comportament antisocial...".

[10] Tiberiu Bogdan – **Probleme de psihologie judiciară**, Ed. Ştiinţifică, Bucureşti, 1973, pag. 80-81.

(echitabile), atunci situaţia (conflictuală) se rezolvă în funcţie de consecinţa probabilă cea mai apropiată (ca apariţie în timp).

În cazul unui act infracţional, consecinţa imediată este premial pozitivă, în sensul că dă o satisfacţie imediată morală sau materială, câtă vreme sancţiunea legală este mai îndepărtată în timp şi comportă un grad de incertitudine“[11].

Studiul multirecidiviştilor arată o conjugare de deficienţe individuale şi sociale (E. Johanson, 1974), cu cumul de deficienţe sanitare, biologice şi intelectuale şi o lungă istorie de excluderi şi respingeri sociale ce îi fac „marginali“ faţă de comunitatea în care trăiesc (J. Selosse şi alţii, 1974). În cazul delincvenţilor, deci, trecerea la actul infracţional este o activare a mecanismelor psihosociale ca reacţie la excluderea şi respingerea pe care o suferă (N. Mailioux, 1971). Neacceptarea, respingerea socială, după cum am arătat mai sus, este un motiv puternic de acţiune şi, în această conjunctură, evident, comportamentul va fi direcţionat antisocial. Impactul va fi cu atât mai violent cu cât subiectul va fi mai puternic convins că agentul frustrator a acţionat cu intenţie (Willard W. Hartup, 1977).

Urmărind să stabilească principalele caracteristici psihologice de personalitate ale unor „criminali înrăiţi“ (hardened criminals), deţinuţi la un penitenciar din S.U.A., F. W. Warbunton şi alţii (1967) au utilizat teste de personalitate U. I. (Universal Index) în baza cărora au putut stabili nu numai existenţa unor factori de personalitate care disting delincventul de nedelincvent, ci şi unele constelaţii de factori specifici. Astfel, faţă de ceilalţi, delincvenţii arată o tendinţă marcantă de a „merge cu banda“, dau semne de neadaptare, sunt vanitoşi şi egocentrici etc. Egocentrismul – prin care se înţelege incapacitatea de a ţine cont de sentimentele, gândurile şi interesele altora (M. J. Chandler, 1977) – este o caracteristică fundamentală a infractorului din obişnuinţă, relevată de toţi autorii care au cercetat problemele psihologice ale infractorilor. M. J. Chandler subliniază că un mare număr de comportamente deviante sunt asociate cu o persistentă gândire egocentrică. De asemenea, se mai poate stabili că, gândirea egocentrică obişnuită, este însoţită de o slabă capacitate de adaptare socială. Rezultatele testărilor mai arată că egocentricul primeşte greu dezaprobarea, câtă vreme aprobarea îl stimulează pozitiv.

Alături de egocentrismul marcat, personalitatea delincventului mai este caracterizată şi printr-o imaturitate persistentă. Însăşi actele antisociale sunt semne evidente ale unei imaturităţi, ale faptului că infractorul este imatur, fie pe plan intelectual, fie pe plan afectiv.

Multă vreme s-a crezut, cu deosebire sub influenţa lombrosienilor, că infractorul (prin obişnuinţă) este un individ total inferior sub aspect intelectual. E. de Greef (1â946), utilizând metoda Vermeylen, a studiat un eşantion de 126 hoţi, 105 bătăuşi, 80 de criminali sexuali, 34 escroci şi 80 de asasini, sub aspectul unor trăsături intelectuale (atenţie, memorie de fixare, capacitate asociativă, înţelegere, judecată, destoinicie şi capacitate de a face combinaţii). La acest eşantion, asasinii şi escrocii în general sunt la nivelul oamenilor obişnuiţi (normali), câtă vreme restul infractorilor se amplasează sub linia normalului la „înţelegere“ şi „judecată“.

Imaturitatea intelectuală nu trebuie înţeleasă ca fiind identică cu un coeficient de inteligenţă (I. Q.) scăzut. Imaturitatea intelectuală înseamnă capacitatea redusă de a stabili un raport raţional dintre pierderi şi câştiguri în proiectarea şi efectuarea unui act infracţional. Această latură a personalităţii deviantului a fost studiată de P. Coslin (1976). El arată că în trecerea la actul deviant infractorul trebuie să cântărească bine câştigurile şi sancţiunile scontate, să ia în consideraţie şi pragurile de toleranţă socială şi numai în baza unor asemenea socoteli acceptă sau nu riscul acţiunii. Cei care sunt mai apţi să estimeze toate probabilităţile par să manifeste mai multă prudență decât alții. dar este de notat că din cei care trec la act nu toți dau dovadă de aceeași înțelegere a conjuncturilor.

---

[11] Cu toate că această „lege“ nu este altceva decât o generalizare a unei observaţii de natură empirică şi, cu toate că, în fond, ea nu explică fenomenul, ci doar îl descrie în formă generalizată, totuşi, practic, această constatare este greu de contrazis, cu atât mai mult cu cât pe un plan şi mai general, această „lege“ face parte integrantă din teoria învăţării (legea efectului).

Într-o lucrare datată 1955, Harold Lindner susține că înțelegerea și tratarea „criminozei" (a crimei reale) constă într-o apreciere corectă a „motivelor predispozante", care îl directivează pe individ spre un comportament criminal, pe de o parte, iar pe de altă parte, spre „factorii (ambientali) de precipitare" ce inspiră și declanșează crime, oferind mijloacele prin care ea se perpetuează. Criminoza apare atunci – spune mai departe Harold Lindner – când motivațiile predispozante sunt „aprinse" de factorii (ambientali) precipitanți. În aceste condiții, comportamentul criminal este o încercare a individului de a se relaxa prin rezolvarea tensiunii interne și restabilirea echilibrului inițial.

În concepția lui Harold Lindner motivele predispozante includ dorința excesivă după anume feluri de gratificație (bani, sex etc.), o ostilitate exagerată față de orice persoană care refuză vreun fel de gratificație, o teamă excesivă de a părea slab și insuficient de bărbat etc. Date fiind asemenea stări, situația (ambientală), precipitantă joacă rolul de trăgaci și explozia se produce. Privit în acest fel, actul criminal nu este altceva decât o încercare de a restabili echilibrul inițial (homeostaza). Fără doar și poate, un asemenea comportament exprimă multă miopie, căci, în ultimă analiză, actul criminal în sine duce la altă formă de dezechilibru: teama de pedeapsă și necesitatea urgentă de a construi o formă de defensivă. Astfel, actul criminal duce spre un cerc vicios, pe care însă criminalul nu-l poate prevedea. În cele din urmă și această analiză comportamentală duce la concluzia unei imaturități intelectuale, la constatarea incapacității criminalului prin obișnuință de a prevedea pe termen lung consecințele acțiunii sale antisociale.

În 1970, un binecunoscut cercetător italian, Giacomo Canepa, publica rezultatele investigațiilor sale în care arăta existența unor relații esențiale între comportamentul antisocial și delictual și unele trăsături psihologice ale personalității. Este vorba – arăta Canepa – de următoarele elemente:

– impulsivitate mărită, la 68% dintre delincvenții examinați;
– indiferență afectivă, la 27%;
– egocentrism, la 41%;
– agresivitate, la 72%;
– tendințe de opoziție, la 46%;
– scepticism, la 50%.

Pe lângă aceste caracteristici, examinările efectuate de-a lungul anilor de Canepa asupra recidiviștilor și altor categorii de infractori cu tendințe de a comite acte antisociale deosebit de grave, au relevat:

– tendința de a percepe realitatea într-un mod neobișnuit și deformat, în sensul de a considera că toți cei din jur sunt dușmani, nimeni nu oferă ajutor și că în viață totul se petrece conform legilor „baftei" sau „ghinionului";
– prezența unor manifestări de indecizie și incertitudine interioară;
– profunda dificultate de autoreprezentare, lipsa de capacitate de a se vedea pe sine în mod realist, la care se adaugă și strădania de a se ascunde propria personalitate.

3.7. Particularitățile psihologice ale diferitelor categorii de infractori

Încercările de clasificare și portretizare a infractorilor prezintă importanță din punct de vedere atât teoretic, cât și din punct de vedere practic. Teoretic, deoarece ajută la elaborarea unor modele explicative privind modul de structurare a personalității infractorilor și, totodată, la evidențierea unor aspecte privind formarea și evoluția unor asemenea structuri în timp.

Practic, deoarece ajută la organizarea unor acţiuni sociale preventive şi la elaborarea unor programe de recuperare şi reinserţie socială.

Cunoaşterea cât mai exactă a profilului personalităţii infractorului permite, în primul rând, organizarea unui program diferenţiat şi individualizat de reeducare, recuperare şi reinserţie socială. În al doilea rând, cunoaşterea acestui profil este profitabilă organelor judiciare în finalizarea intenţiei lor de stabilire a adevărului şi de soluţionare legală a cauzelor.

Prezentăm în continuare particularităţile psihologice ale diferitelor categorii de infractori:

Cerşetorul – formează un clan deosebit în lumea infractorilor. Acesta este în posesia unor elemente ale artei dramatice, acţionând prin intermediul rolului jucat verbal, prin mimica şi costumaţia adecvată. Cei ce ajung la măiestrie în cerşetorie, ştiu să utilizeze metode cu totul deosebite (modularea vocii, mimica, invocarea unor mari necazuri) pentru a atrage atenţia trecătorilor şi a obţine mila lor. Unii îşi adaptează rolul după sezon, clientelă, cartier, oraş. Eventualele infirmităţi sunt subliniate cu grijă şi apar fie etalate ostentativ, fie abia discret sugerate, nuanţate. Acest tip de infractor profită fără jenă de orice sentiment sau interes al publicului, fiind totodată bun cunoscător empiric în sesizarea şi exploatarea trăsăturilor psihologice ale celor de la care cerşesc. Cerşetorii sunt organizaţi în adevărate reţele[12].

Hoţul – săvârşeşte cea mai primitivă acţiune infracţională. Acţiunea în sine constă din mişcări relativ simple: întinderea mâinii, apucarea obiectului, atragerea lui spre infractor, camuflarea şi transportarea obiectului într-un loc ascuns. Caracteristic furtului este modul discret al sustragerii obiectului şi apoi îndepărtarea grăbită de la locul infracţiunii, ascunderea de acei care l-ar putea urmări. Hoţul lucrează mai mult cu mâna şi cu corpul, dar acest lucru se referă numai la acţiunea în sine, deoarece pregătirea unui furt cere o activitate mintală minuţioasă, deosebit de laborioasă. Caracterul predominant fizic al acţiunii presupune din partea lui un antrenament deosebit. Dexteritatea lui caracteristică, mobilitatea fizică, rapiditatea mişcărilor sunt rezultatele în primul rând ale exerciţiului şi, numai în al doilea rând, sunt favorizate şi de unele predispoziţii native (mobilitatea proceselor nervoase fundamentale, nivelul de dezvoltare a analizatorilor). Automizarea unor mişcări specifice, declanşate de stimulului specifici, în urma unui exerciţiu îndelungat, nuanţat şi perfecţionat îi fac pe unii hoţi „să fure fără să vrea“.

Hoţul are un spirit de observaţie bine dezvoltat, orientare promptă la situaţia dată şi organizarea imediată a unui plan de acţiune bazat pe elemente concrete şi prezente. Mijloacele lui de operare, deşi unele ingenioase, se bucură totuşi de puţină variabilitate. Sistemul de a acţiona într-o situaţie sau alta, în general, se împrumută prin imitaţie, sau în cazul elaborării proprii devine frecvent, şi de multe ori aplicat în situaţii inadecvate, ceea ce favorizează descoperirea lui. Ca şi ceilalţi infractori, nici hoţul nu are o gândire cu calităţi deosebite, deoarece ea este limitată la preocupările lui specifice. În ceea ce priveşte voinţa şi personalitatea, hoţul lucrează după „şabloane şi reţete“ puţin variabile, sunt uşuratici, lipsiţi de acele calităţi ale voinţei ce au sens etico-social. Înclinaţia spre risc este deosebit de mare, fapt pentru care de multe ori ei mizează pe elemente cu extrem de puţine şanse de reuşită. Reacţia tipică este debarasarea de obiectul furat şi fuga. Acesta nu se apără şi nu opune rezistenţă, numai în cazul când este atacat fizic. Coincidenţa unor factori externi cu nereuşita acţiunii, îl face să fie superstiţios, uneori chiar mistic[13].

Spărgătorul – se conturează tipic ca personalitate, prin operarea în bandă şi prin utilizarea forţei ca mijloc de apărare în caz de surprindere. Spărgătorul, în special cel modern, posedă temeinice cunoştinţe de ordin tehnic. Deoarece comiterea actului infracţional presupune acţiuni complexe, de securitate individuală, spărgătorii se recrutează din rândul celor mai evoluaţi infractori. Ei au nevoie pe lângă iscusinţă (inteligenţa practică) necesară executării unei spargeri şi de unele calităţi deosebite, ca de exemplu calm, aprecierea corectă a situaţiei, curaj, „sânge rece". Utilizând violenţa în apărare, spărgătorii, se apropie de tâlhari, iar prin faptul că tind să-şi însuşească bunuri, de hoţi.

---

[12] La seminarii se va insista pe particularităţile modului de operare a acestei „industrii“ – cerşetoria – starostele de cerşetori, gazdele, plasatorii. (Vezi cerşetoria ca problemă socială – T. Butoi – arhiv. pers.).

[13] Se va insista la seminarii pe particularităţile diferitelor moduri de operare ale hoţilor şi spărgătorilor, începând cu hoţii de buzunare, „şuţii“, „şpringarii“ etc., şi terminând cu „escaladatorii“, „balconarii“, spărgătorii de zid etc. (vezi T. Butoi – arhiv. pers.).

Tâlharul – întreaga sa activitate infracţională se caracterizează prin violenţă, susţinută de o constituţie fizică, somatică adecvată. Ca particularităţi specifice dobândite în cursul activităţii infracţionale, putem aminti o motricitate sporită faţă de normal, hotărâre şi îndrăzneală în timpul operării, de multe ori cruzime, deşi tâlharul recurge la asasinat numai în caz de nevoie şi mai mult în scop defensiv. Se manifestă violent, odată planul fiind elaborat nu-şi mai poate suspenda sau amâna cu uşurinţă acţiunea infracţională[14].

Infractorul intelectual – escrocul, falsificatorul, şantajistul. Exercitarea pe scară profesională a unor asemenea acţiuni infracţionale presupune, din punct de vedere psihologic, necesitatea unor mijloace intelectuale mai deosebite. La aceştia, forţa fizică este mai puţin importantă, în general fizicul trece pe un plan secundar şi joacă un rol de decor care facilitează în unele cazuri (escrocherii) săvârşirea infracţiunii. În afară de unele „ustensile" de importanţă minoră, infractorii intelectuali îşi comit acţiunile în mod preponderent pe cale verbală. De aici rezultă două particularităţi esenţiale: un debit verbal adaptat rolului şi adecvat scopului urmărit, accesibil victimei. Principala armă de atac a infractorului intelectual este minciuna. Escrocii şi şantajiştii se caracterizează, în special, printr-o elasticitate a gândirii, prin posibilitatea de a descoperi rapid slăbiciunile victimei şi prin soluţii rapide care duc la eschivarea şi ieşirea din încurcătură[15].

Asasinul – este cel mai odios şi cel mai nociv infractor. Acesta manifestă irascibilitate, impulsivitate şi agresivitate crescută. Este egocentric, dominator, având o capacitate de raţionalizare scăzută, instabil şi superficial în contactul afectiv, ceea ce îl face să se angajeze în situaţii conflictuale, reacţionând violent. Comiterea infracţiunii devine posibilă datorită intrării individului într-un mediu care oferă situaţii conflictuale de la care el nu ştie sau nu poate să se sustragă.

După motivul asasinatului (obţinerea unor avantaje materiale, ură, răzbunare, fanatism etc.) şi gradul de violenţă cu care infractorul săvârşeşte asasinatul, putem să ne dăm seama dacă avem de-a face sau nu cu un infractor normal. În cazul asasinilor normali nu este vorba de o plăcere sadică, ci de o relaxare după o mare tensiune, în urma rezolvării unei situaţii conflictuale pe calea asasinatului. Este deci o aparentă satisfacţie momentană după actul săvârşit. Situaţia conflictuală în care se află asasinul este dublată de un temperament impulsiv, de o motricitate mărită, care se exteriorizează prin violenţă de ordin fizic. Asasinul este insensibil la durerile fizice ale altora şi de aceea este lipsit de compasiune faţă de ceilalţi. Această insensibilitate nu este înnăscută, ci se câştigă ca urmare a modului de viaţă dusă în condiţii de vicisitudini fizice şi psihice (T. Bogdan, 1973)[16].

Infractorul recidivist – psihologic se caracterizează prin:

- imaturitate intelectuală;
- impulsivitate mărită, agresivitate;
- indiferenţă afectivă;
- egocentrism;
- tendinţă de opoziţie;
- scepticism;
- rezistenţă scăzută faţă de stimuli.

---

[14] La seminarii se studiază cauza „7T" – 2 omoruri şi 7 tâlhării, în casă peste persoane în vârstă – grupare de 3 tâlhari din Roşiorii de Vede care acţionau pe raza Capitalei – psihologie şi portret al autorilor (vezi T. Butoi – arhiv. pers.).

[15] Se exemplifică prin cazuri reale din arhiv. pers. T. Butoi – vânzări fictive de case, valută falsă, maradona în casă etc.

[16] Exemplificare prin cazul „Vădănescu" şi cazul „Pârvuleţ" – triplii asasini (T. Butoi – arhiv. pers.).

Infractorii recidivişti au tendinţa de a percepe realitatea într-un mod neobişnuit şi deformat, având impresia că nimeni nu le oferă ajutor şi că în viaţă totul se petrece conform legilor „baftei“ sau „ghinionului“. Acestora le este caracteristică prezenţa unor manifestări de indecizie şi incertitudine interioară, dificultate de autoreprezentare, tendinţa de a-şi ascunde propria personalitate.

Succesul obţinut la prima infracţiune, acţionează drept stimul pentru alte situaţii infracţionale asemănătoare. Primeşte greu dezaprobarea, câtă vreme aprobarea îl stimulează pozitiv. Un indiciu deosebit de relevant periculozităţii persoanei infractorului îl constituie atitudinea sa din trecut faţă de exigenţele legii penale. De aceea, individualizând pedeapsa, instanţa nu poate face abstracţie de lipsa sau de existenţa unor antecedente penale, chiar dacă a intervenit amnistia, graţierea sau chiar reabilitarea.

Infractorul de profesie (de carieră) – este format şi socializat în direcţia comiterii infracţiunii. Reprezintă ultimul grad de inadaptare socială prin faptul că unica lui sursă de existenţă o constituie infracţiunea. Obiectul principal al activităţilor sale infracţionale îl constituie câştigurile financiare şi el nu se implică în comiterea unor infracţiuni cu violenţă, în afară de cazul în care violenţa este „specialitatea“ sa (tâlharul). De obicei debutează în calitate de copil delincvent, având originea în păturile de jos ale societăţii.

Infractorul de profesie îşi formează deprinderi şi abilităţi tehnice de înalt specialist, este capabil să-şi planifice activităţile, să-şi aleagă victimele şi să-şi îndeplinească planul de comitere a infracţiunii în aşa fel încât să evite depistarea ei. El planifică acţiunea infracţională mult mai amplu decât o face infractorul obişnuit, ocazional.

În general, este pregătit pentru arest şi judecată, fiind mereu în expectativa petrecerii unei anumite perioade în penitenciar, considerând aceasta ca făcând parte din viaţa sa. Aici, intrând în contact cu alţi infractori, are posibilitatea de a învăţa noi metode de comitere a infracţiunilor, participând la un adevărat schimb de experienţă, profesorii lui făcând parte din categoria infractorilor profesionişti vârstnici. De asemenea, ca rezultat al infracţiunii, el poate avea bani puşi de o parte pentru cheltuieli de judecată şi pentru perioada post-detenţie.

Psihologic, la el afectul atinge o formă pasională pronunţată, iar acţiunea este profund dirijată de gândire.

Infractorul se deosebeşte de ceilalţi oameni, din punct de vedere psihologic, nu printr-o funcţionare deosebită a proceselor sale psihice, ci prin faptul că acţiunile lui au un conţinut antisocial. Aptitudinile lui specifice, elaborate în urma unei practici îndelungate, care îl ridică în unele privinţe deasupra omului normal, nu-i determină acţiunea infracţională fără un teren propice, reprezentat de mediul social. Cunoaşterea particularităţilor psihice ale infractorului ne duce la explicarea comportamentului, la posibilitatea depistării şi reeducării acestuia. Alături de factorii interni, psihoindividuali, un rol important în structura dizarmonică a personalităţii infractorului îl au şi factorii externi, de mediu.

La infractori, comportamentul agresiv, antisocial, este în mare măsură învăţat, dobândit în contextul împrejurărilor de viaţă, disfuncţionale din punct de vedere psihosocial.

3.8. Cuplul penal victimă-agresor (identificarea agresorilor şi autoprotecţia victimală)

3.8.1. Psihologia victimei – sursă orientativă în conturarea de versiuni, ipoteze şi cerc de bănuiţi[17]

Din punct de vedere strict juridic, precizarea statutului celor doi membri ai cuplului se face atât în baza stabilirii iniţiativei în a comite o faptă antisocială, cât şi în baza efectelor acesteia. Persoana ucisă, vătămată corporal, violată etc., apare în calitate de victimă, iar cea care a ucis, a vătămat corporal sau a violat, apare în calitate de infractor.

---

[17] Nicolae Mitrofan – cpt. **Victimă şi victimologie**, pag. 100-105 din opera comună: N. Mitrofan, V. Zdrenghea, T. Butoi – **Psihologia judiciară**, Ed. Şansa, Bucureşti, 1992.

Deşi există şi cazuri în care între infractor şi victimă nu a existat nici un fel de legătură anterioară, considerăm că, privind din perspectivă strict psihologică, nici o victimă nu poate fi absolvită integral de o anumită răspundere legată de actul infracţional. Victima unui viol într-un parc în timpul nopţii, poartă vina ignorării pericolelor posibile atunci când încearcă să se plimbe singură prin parc la ore târzii. Poştaşul cu bani mulţi asupra sa nu se asigură deloc şi este atacat în scop de jaf. Victima unui atac nocturn la domiciliu se poate face vinovată de „publicitatea" exagerată privind achiziţionarea unor bunuri de valoare.

Chiar şi în cazul unor minori, victime ale unor infracţiuni, un anumit grad de vinovăţie aparţine părinţilor sau persoanelor ce-i au în pază juridică (cadre didactice, personal de îngrijire etc.).

În cazul în care, între victimă şi infractor există anumite legături anterioare, plecându-se de la cunoaşterea victimei (modul său de viaţă, preferinţe, habitudini, trăsături psihomorale şi psihocomportamentale) se poate „reconstitui" fizionomia particulară a relaţionării interpersonale infractor-victimă şi, în felul acesta, se poate identifica cel ce a comis fapta criminală.

Această situaţie este valabilă pentru cazul în care victima este o persoană decedată. În cazul în care victima nu decedează, apare problema măsurii în care ea este dispusă, voluntar sau involuntar, să-l demaşte pe infractor. Dacă teama de reacţiile acestuia este extrem de mare, este posibil să evite complet a-l demasca sau este posibil să încerce să găsească alte „explicaţii" sau pur şi simplu să nege comiterea infracţiunii. În toate aceste cazuri, modul de reacţie al victimei, psihologia ei vor „informa" asupra unor caracteristici psihice şi comportamentale ale infractorului. Din marea varietate a datelor de interes pentru cunoaşterea victimelor, T. Bogdan a făcut o selecţie a celor pe care le-a apreciat ca având o semnificaţie deosebită în procesul identificării autorilor, şi anume[18]:

- datele referitoare la determinarea naturii juridice a cazului pentru a stabili dacă în speţă este vorba de un omor, sinucidere ori moarte accidentală;
- datele privind stabilirea celui mai plauzibil mobil al săvârşirii infracţiunii;
- datele relative la precizarea circumstanţelor esenţiale ale evenimentului (de loc, timp, mod de comitere, surprinderea victimei ori acceptarea pătrunderii autorilor în locuinţă), alte împrejurări semnificative (tentative de alarmare sau de apărare a victimelor);
- datele care definesc personalitatea victimei, în principal, cele privind concepţia şi modul de viaţă, materializarea la nivelul de cultură şi educaţie, atitudini, calităţi temperamentale şi caracteriale, credinţe şi obiceiuri, anumite tabieturi, dorinţe nesatisfăcute, starea de echilibru psihic ori manifestarea unor tendinţe spre agresivitate, izolare socială ori depresiune, anumite tare sau vicii ascunse (jocuri de noroc, consum excesiv de alcool, relaţii extraconjugale ori de inversiune sau perversiune sexuală);
- cercul de relaţii al victimei (de familie, rudenie, vecinătate, de serviciu, de distracţie) mediile şi locurile sau localurile publice frecventate. De o importanţă deosebită în acest sens sunt precizarea naturii relaţiilor victimei (de amiciţie, duşmănie, indiferenţă) şi, mai ales, identificarea şi conturarea tuturor stărilor tensionale ori conflictuale mai vechi sau apărute recent (neînţelegeri familiale, conflicte pentru moştenire, motive de răzbunare sau gelozie etc.), precum şi a celor care privesc legături cu persoane bănuite de comiterea faptei sau cu cercuri afaceriste ori de infractori, care ar putea sugera preocuparea victimei pentru obţinerea unor venituri pe căi ilicite;

---

[18] T. Bogdan – **op. cit.**, pag. 155-159.

- informaţiile privind mişcarea în timp şi spaţiu a victimei cu accent deosebit pe perioada imediată a evenimentului care pot avea relevanţă deosebită;
- datele privind bunurile deţinute de victimă, mai ales a celor de valoare şi cele privind dispariţia unora dintre acestea ori a unor documente;
- informaţiile privind antecedentele morale, medicale, penale şi contravenţionale ale victimei.

Desigur există foarte multe variante posibile ale relaţiei infractor-victimă, în special în cazul infracţiunilor cu violenţă. Având în vedere poziţia şi situaţia victimei după comiterea infracţiunii, putem diferenţia mai multe variante posibile, precum:

a) victime dispărute, sesizarea fiind făcută de persoane cunoscute şi, nu de puţine ori, chiar de către infractor, cum ar fi cazul soţului ucigaş;
b) victime ce nu supravieţuiesc agresiunii (decedate) care „oferă“, în principal, informaţii asupra infractoului, plecând de la modul în care a procedat acesta (în ce loc, cu cruzime sau fără, încercând sau nu să acopere urmele, jefuind sau nu victima etc.);
c) victime ce supravieţuiesc agresiunii, dar nu pot identifica infractorul din motive obiective (fapta s-a comis pe întuneric, infractorul era mascat, victima a fost mai înainte legată la ochi, prin surprindere etc.). În asemenea cazuri, victima poate oferi informaţii în legătură cu unele caracteristici fizice sau psihice ale infractorului (eventual vocea, aspecte vestimentare – haină aspră sau lucioasă, nervozitate, precipitare etc.);
d) victime ce supravieţuiesc agresiunii şi care cunosc infractorul, însă nu-l denunţă din motive ce ţin de teama de răzbunare a acestuia (de exemplu: victima cunoaşte ameninţarea infractorului că, în cazul în care va fi denunţat, se va răzbuna pe copii);
e) victime care supravieţuiesc agresiunii, care cunosc infractorul, dar pe care însă nu-l denunţă din motive ce ţin de viaţa lor particulară (de exemplu: agresorul este concubinul victimei căsătorite);
f) victime care supravieţuiesc agresiunii, care cunosc infractorul, dar care, în loc să-l denunţe, încearcă să ofere alte explicaţii, inclusiv autoacuzându-se, protejându-l deliberat pe infractor (este cazul, desigur mai rar, a victimei care, în acest fel, consideră că oferă „dovezi de dragoste“ infractorului pe care-l iubeşte);
g) victime care supravieţuiesc agresiunii şi care, deşi cunosc infractoul adevărat, acuză o altă persoană pe care vrea să se răzbune;
h) victime care supravieţuiesc agresiunii, care cunosc infractorul, însă, profitând de situaţie, încearcă să pună în seama altuia şi fapte pe care nu le-a comis (de exemplu: reclamă dispariţia unor lucruri de valoare sau bani pe care în mod real infractorul – care s-a rezumat numai la violarea ei – nu şi le-a însuşit);
i) care profită de o anumită situaţie, reclamând o „infracţiune“ comisă asupra sa cu intenţia de a sancţiona o persoană sau de a profita de pe urma ei (de exemplu: simularea voluntară şi regizarea corespunzătoare pentru a transforma o relaţie sexuală în viol).

Desigur, practica judiciară este mult mai complexă, ceea ce face ca eforturile noastre de sistematizare să nu-i corespundă întru totul.

3.8.2. Strategii preventive şi de contracarare a victimizării

Ideal ar fi ca, într-o societate liberă, echilibrată, armonioasă, să nu existe nici un fel de pericol de victimizare, fiecare individ fiind pe deplin securizat că niciodată şi nicăieri nu-l pândeşte vreo primejdie, indiferent de statutul său social, profesional, economic, pe linia vârstei, sexului etc.

Din nefericire, însă, fiecare societate se confruntă cu fenomenul infracţional care, cel puţin în ultimul timp, manifestă o accentuată tendinţă de creştere. Din punct de vedere psihologic şi psihosocial, creşterea ratei criminaliăţii determină intensificarea sentimentului de insecuritate resimţit în general de către indivizi dar, mai ales, de către cei care prezintă un mai mare risc victimal sau un grad mai mare de vulnerabilitate victimală (copii, femei, persoane în vârstă, handicapaţi). Uneori, instinctiv sau deliberat, unele persoane îşi iau măsuri de prevedere pentru a evita orice risc de victimizare (asigurarea intrărilor în locuinţe şi imobile, evitarea locurilor periculoase, evitarea companiilor dubioase, evitarea reclamei şi publicităţii legate de anumite bunuri şi câştiguri de valoare etc.). Cu toate acestea, în realitate măsurile de autoprotecţie sunt total insuficiente în raport cu riscul victimal. Motivele sunt multiple şi diverse, cele mai multe fiind de natură psihologică şi psihosocială:

a) consumul de alcool ce determină dezinhibarea conduitei şi limitarea posibilităţilor de anticipare a consecinţelor unor acţiuni;
b) infatuarea, aroganţa, exacerbarea eului, trăsături care conduc la supraestimarea imaginii de sine şi a posibilităţilor proprii fizice şi mentale; asemenea persoane, prin contrast, subevaluează pericolul şi devin, adesea, victime ale diferitelor tipuri de agresiune;
c) neglijenţa şi indiferenţa, trăsături care conduc la ignorarea totală, de cele mai multe ori involuntară, a pericolelor de victimizare. Asemenea persoane nu dau importanţă măsurilor de asigurare (lasă sau uită uşile deschise, bunuri expuse etc.), nu manifestă grijă în raport cu sine sau cu alţii (lasă copiii nesupravegheaţi în totalitate);
d) credulitatea sau nivelul de influenţare, trăsături care permit infractorului stimularea şi atragerea unei persoane în acţiuni victimizante (cazul infractorului escroc ce promite, în schimbul unei mari sume de bani, să-i facă un serviciu de mare valoare; sau, în cazul fetiţei care, dând crezare promisiunilor făcute de a primi lucruri de valoare, devine victima unui viol colectiv);
e) stările de izolare, frustraţie şi complexare ce pot fi abil exploatate de către infractori;
f) nivelul modest sau redus al capacităţilor psihointelectuale, care limitează foarte mult posibilităţile persoanei de a înţelege şi decodifica intenţiile infractorului potenţial;
g) nivelul de tulburare şi dezorganizare psihică (forme delirante, halucinatorii etc.) pot, de asemenea, să fie speculate de către infractori.

Aşadar, măsurile ce se pot lua şi care trebuie să fie luate în vederea evitării riscurilor victimale pot fi clasificate în:

a) măsuri de protecţie socială;
b) măsuri de autoprotecţie.

a) Măsurile de protecţie socială revin în special organelor judiciare responsabile socialmente cu prevenirea infracţiunilor, sancţionarea infractorilor şi pedepsirea lor. Existenţa organelor judiciare, a normelor juridico-penale, a sistemului de judecată şi pedepsirea făptaşilor, inhibă în mare măsură reactivitatea infracţională potenţială. Acţiunile de pază, de anticipare şi prevenire a infracţiunilor, ale organelor de poliţie, promptitudinea şi eficienţa lor în descoperirea infractorilor, aplicarea corectă a normelor de drept penal în raport cu situaţia specifică diferitelor infracţiuni sunt, direct sau indirect, măsuri sociale de protecţie împotriva victimizării.

Aşa cum afirma Wrightsman[19], deţinerea infractorilor deosebit de periculoşi în instituţiile speciale, asigură un nivel mai înalt de securizare psihologică a cetăţenilor.

b) Măsurile de autoprotecţie sunt cele ce revin în sarcina persoanelor particulare, care, de fapt, sunt şi trebuie să fie rodul unor influenţe organizate în vederea evitării riscului victimal şi al victimizării.

Examinând prevenirea într-o accepţiune restrânsă la identificarea şi predicţia victimelor potenţiale, care sunt susceptibile, prin conduita lor, să favorizeze, mai mult sau mai puţin săvârşirea unor infracţiuni, T. Bogdan[20] propune ca acesta să urmărească obiectivele mai importante:

- educarea moral-juridică a cetăţenilor pe baza cunoaşterii legilor şi a formării convingerilor necesare respectării lor neabătute;
- pregătirea antiifracţională a populaţiei pentru a cunoaşte normele de convieţuire socială, cerinţele comportamentale generale de evitare a situaţiilor ori circumstanţelor în care cetăţenii ar putea deveni victime ale unor infracţiuni;
- sfătuirea şi îndrumarea individuală a cetăţenilor privind conduita ce se recomandă a fi urmată – în cazuri concret determinate – pentru a împiedica evoluţia negativă a unor stări de lucruri şi ajungerea lor în poziţie de victime;
- identificarea din timp a unor victime potenţiale – îndeosebi prin posibilităţile de cunoaştere ale organelor judiciare – şi promovarea unor măsuri de protecţie sau autoprotecţie a acestora.

De altfel, în ceea ce priveşte prevenirea şi evitarea riscului victimizării, unii autori au încercat să formuleze o serie de recomandări integrate în diferite strategii, programe, tactici etc.[21]. Astfel, **strategiile evitării**, după Furstenberg (1972)[22] sunt acţiunile indivizilor care au scopul de a limita expunerea lor în raport cu persoanele periculoase sau cu situaţiile ameninţătoare. De exemplu: evitarea introducerii străinilor în casă noaptea, ignorarea pietonilor ce încearcă să angajeze o conversaţie, mai ales în locurile retrase.

Tacticile de depăşire a situaţiilor de risc, arată Skogan şi Maxfield (1981)[23], sunt folosite pentru a minimiza pericolul de victimizare, când expunerea la risc este de neevitat. De exemplu:plimbarea în compania altora şi evitarea plimbărilor singulare, evitarea implicării neînarmate în anumite situaţii periculoase.

Prevenirea crimei prin proiectarea mediului înconjurător accentuează asupra importanţei creării „spaţiului de apărare“ (Newmann, 1972)[24] , prin „îngreunarea atingerii ţintelor“ (îmbunătăţirea mijloacelor de închidere şi asigurarea a intrărilor şi ieşirilor, înălţarea gardurilor şi menţinerea supravegherii). Acţiunile de reducere a riscului sunt fie individuale, fie colective (în colaborare cu alte persoane).

Toate aceste strategii şi tactici, însă, nu pot fi evaluate cu uşurinţă privind eficacitatea lor, deoarece este dificil de identificat situaţiile particulare în care ele ar putea preveni acţiunile victimizante. Anumite strategii de reducere a riscului por fi eficiente până la un nivel clar observabil, dar care nu pot fi prompt cuantificabile[25]. Un bun exemplu îl oferă ratele scăzute ale victimizării femeilor în raport cu bărbaţii sau a persoanelor în vârstă faţă de cei mai tineri. Această situaţie poate fi explicată prin faptul că atât femeile şi persoanele în vârstă, includ strategii de prevenire a riscului în cadrul stilului lor de viaţă. De exemplu: un bărbat tânăr care bea noaptea într-un local mărginaş pare ceva normal faţă de cazul unei femei sau a unui bărbat neînsoţit.

---

[19] S. L. Wrightsman – Psychology and the Legal System, Brooks/Cole Publishing Company Monterey, California, 1987.

[20] T. Bogdan – **op. cit.**, pag. 174.

[21] A. Karmen – **op. cit.**, pag. 97-98.

[22] F. Furstenberg – **Fear of crime and its effect on citizen behaviour**, în Biderman, A. (Eds.), Crime and Justice, New York: Justice Institute, pag. 52-65.

[23] W. Skogan, M. Maxfield – **Coping with crime:Individual and neighborhood reactions**, Beverly Hills, CA: Sage, 1981.

[24] O. Newmann, – **Defensible space:People and design in the violent city**, London:Architectural Press, 1972.

La fel se poate explica şi situaţia femeilor divorţate, separate sau nemăritate care prezintă rate mult mai mari de victimizare decât femeile măritate. Acestea din urmă, graţie îndatoririlor preponderent orientate către familie, precum şi prezenţei companiei sociale, sunt expuse mult mai puţin riscului de victimizare.

---

[25] A. Karmen – **op. cit., pag. 97.**

CAP. IV – Exigenţele psihologiei judiciare din perspectiva personalităţii martorului şi forţei probante a mărturiei

4.1. Instituţia martorului şi a mărturiei ... 72
  4.1.1. Martorul şi mărturia din perspectiva principiului aflării adevărului în procesul judiciar ... 72
  4.1.2. Consideraţii juridice vizând forţa probantă a mărturiei ... 73
  4.1.3. Consideraţii psihologice vizând martorul în demersul judiciar (jurământul de martor; comentariu psihologic) ... 76
4.2. Eveniment judiciar. Eveniment testimonial. Mărturia – proces psihologic ... 78
  4.2.1. Recepţia senzorială a evenimentului judiciar ... 78
  4.2.2. Decodificarea evenimentului judiciar. Interpretare. Atribuire de sens ... 90
  4.2.3. Memorarea evenimentului judiciar. Stocarea informaţiei în raport cu dinamica uitării ... 91
  4.2.4. Redarea – reactualizarea evenimentului judiciar. Evenimentul testimonial ... 95
4.3. Perspectiva magistratului asupra aprecierii forţei probante a mărturiei ... 101
  4.3.1. Izvorul mărturiei din punct de vedere al sursei ... 101
  4.3.2. Mărturia din perspectiva legăturii martorului cu pricina şi cu părţile în proces ... 103
4.4. Repere particulare vizând mărturia şi martorul ... 108
  4.4.1. Martorul persoană minoră. Aspecte psihologice ale etiologiei minciunii în comportamentul juvenil ... 108
  4.4.2 Psihologia martorului minor ... 109
  4.4.3. Probleme tactice cu privire la ascultarea minorilor ... 110
  4.4.4 Mărturia între bună şi rea-credinţă ... 117
    4.4.4.1. Martorul de bună-credinţă. Consecinţele disfuncţionale din perspectiva factorilor psihologici (Iluziile. Martorul în eroare. Martorul mincinos) ... 117
    4.4.4.2. Protecţia martorilor – perspective juridice şi psiho-sociale ... 124
      4.4.4.2.1. Martorul între vulnerabilitate şi protecţie. Cazuistica exemplificativă comentată ... 124
      4.4.4.2.2. Protecţia martorului – exigenţa complexă a justiţiei contemporană ... 125
      4.4.4.2.3. Colaborarea internaţională în materia protecţiei martorilor ... 127
  4.4.5. Mărturia din perspectiva structurii caracteriale a martorului şi a mediului de provenienţă. Mentalităţi. Cutume. Obiceiuri ... 128
  4.4.6. Mărturia şi concordanţa conţinuturilor ... 132
  4.4.7. Mărturia şi contradictorialitatea conţinuturilor ... 135
  4.4.8. Reguli şi procedee tactice aplicate în ascultarea martorilor. Strategii şi atitudini în identificarea şi contracararea martorului de rea-credinţă ... 139
  4.4.9. Raţionamente (deducţii/inducţii). Analogii. Interpretări asupra conţinutului mărturiei ... 142

Capitolul IV

Exigenţele psihologiei judiciare din perspectiva personalităţii martorului şi forţei probante a mărturiei[1]

> *„...Relativitatea mărturiei, carenţele totale sau parţiale, precum şi erorile pe care le-a generat au reprezentat disfuncţii şi imperfecţiuni care, punându-i sub semnul întrebării forţa probantă, au atras atenţia că pe cât de veche şi de des uzitată este, pe atât de fiabilă şi subiectivă pare a fi...“*
>
> *„...Iată de ce această probă nu va putea fi infailibilă atâta timp cât emană de la subiectul cunoscător, centrându-se pe capacitatea omului de percepţie, memorare şi recunoaştere, prezumată fiindu-i buna credinţă...“*

4.1. Instituţia martorului şi a mărturiei

4.1.1. Martorul şi mărturia din perspectiva principiului aflării adevărului în procesul judiciar.

Adevărul nu poate fi cunoscut. El este doar o parte din noi pe care într-o anumită situaţie, o considerăm adevărată. „Deci adevărul se află la bunul plac al omului, această trestie se clatină în bataia vântului“[2].

Adevărul se pierde în filozofie, uitând de realitatea care aduce mii de adevăruri, unele care se contrazic, altele converg, încât ceea ce a fost iniţial, nu mai este la fel.

Din filozofie, trecând în justiţie, adevărul reprezintă una din bazele acestei instituţii. Când spunem justiţie, spuem adevăr, dreptate.

Codul de procedură penală prevede în art. 3, principiul aflării adevărului:„În desfăşurarea procesului penal trebuie să se asigure aflarea adevărului cu privire la faptele şi împrejurările cauzei, precum şi cu privire la persoana făptuitorului“.

Ce înseamnă a afla adevărul din perspectiva procesului penal? Privit din această postură, adevărul reprezintă o cale de a descoperi existenţa unei cauze, a unei fapte sau inexistenţa lor, forma vinovăţiei, mobilul, scopul, persoana care a realizat această faptă.

A afla adevărul în cauza penală înseamnă a realiza o concordanţă deplină între situaţia de fapt, aşa cum s-a petrecut aceasta în materialitatea ei şi concluziile la care a ajuns organul judiciar cu privire la împrejurările respective[3].

Aflarea adevărului trebuie realizată în concordanţă cu condiţiile prevăzute de lege, astfel încât prevederea art. 3 să nu depăşească legalitatea şi cadrul impus de acesta. Nu se poate realiza orice, mai ales în cadrul justiţiei, în numele adevărului, deoarece de multe ori acest adevăr nu este acelaşi pentru toţi. Totodată „aflarea adevărului poate fi împiedicată de implicaţiile a numeroase dispoziţii legale care reglementează anumite instituţii procesuale“[4].

---

[1] Vezi opera comună:N. Mitrofan, V. Zdrenghea, T. Butoi – **Psihologia judiciară**, Ed. Şansa, Bcureşti, 1994 – din contribuţia lect. univ. avocat Zdrenghea Voicu, cpt. IV (selectiv), scurte extrase şi prelucrări personale.

[2] M. Heidegger – **Repere pe drumul gândirii**, Ed. Politică, Bucureşti, 1988, pag. 144.

[3] N. Volonciu – **Tratat de procedură penală – partea generală**, vol. I, pag. 90, Ed. Paideia, Bucureşti, 1996.

[4] **Idem**, pag. 90.

Un exemplu în acest sens îl constituie „unele îngrădiri ale oficialității în cazul neintroducerii plângerii prealabile, a retragerii acesteia sau a împăcării părților, poate zădărnici eforturile organului judiciar de a afla adevărul“[5].

Aflarea adevărului reprezintă un principiu al procesului penal, întâlnit în toate legislațiile moderne.

Concepției că orice act de justiție nu se poate fundamenta decât pe o reflectare exactă și adevărată a împrejurărilor de fapt ale cauzei, rezidă în adagiul „res judicata pro veritatae habetur“, care consființește prezumția că orice hotărâre judecătorească definitivă stabilește adevărul fiind echivalentul fidel al acestuia[6].

Codul de procedură penală iugoslav, în art. 9 menționează că organele de stat participante la procesul penal sunt obligate să constate realitatea faptelor care au importanță la promovarea unei soluții legale. În mod identic, această reglementare este prevăzută și în art. 12 C. p. p. bulgar.

Aflarea adevărului nu reprezintă doar un principiu care a fost introduc în lege, doar pentru a avea semnificația de legislație modernă, ridicată la standardele europene, ci a dus și la instaurarea unui sistem de garanții care guvernează legea procesuală penală. Una din aceste garanții se referă la acordarea pentru părți a dreptului ca, în tot cursul procesului penal să dovedească împrejurările care duc la aflarea adevărului; dispoziția prevede că părțile pot propune probe, orice fel de probe (inclusiv probe cu martori) și cere administrarea lor în tot cursul procesului penal, așa cum rezultă din prevederile art. 67 C. p. p.

Declarațiile martorilor reprezintă unul dintre cele mai vechi mijloace de probațiune și mai folosite în cadrul procesului judiciar. Ascultarea unei persoane în calitate de martor, care are cunoștință despre o anumită faptă sau o împrejurare vizând un fapt juridic sau cauza penală, aflarea unei informații obținută prin mărturie au ca scop aflarea adevărului.

Martorul și mărturia, deși reprezintă un mijloc de a afla adevărul, vor fi supuși falsității, minciunii, înșelăciunii, amăgirii, iluziilor, pentru că toate aceste forme de adevăr sunt specifice omului.

Rolul determinant îl are organul judiciar de a înlătura tot zidul ridicat în jurul celor adevărate pentru a le afla, ca apoi cei care judecă pe baza lor să facă dreptate. Iată cum în căutarea adevărului se îmbină atât elemente de tactică criminalistică, cât și de psihologie judiciară.

Conform art. 78 C. p.p., martorul este „persoana care are cunoștință despre vreo faptă sau despre vreo împrejurare de natură să servească la aflarea adevărului în procesul penal poate fi ascultată în calitate de martor“.

În vederea aflării adevărului, atunci când se urmărește obținerea unei mărturii în deplină concordanță cu celelalte și cu reala desfășurare a faptelor, când ascultarea martorilor impune folosirea unor metode tactice și psihologice, nu se vor folosi forme de violență nici fizică, nici psihică; se va realiza un cadru adecvat ascultării martorilor care au o anumită relație cu învinuitul/inculpatul și anume: rude, soț, copil.

4.1.2. Considerații juridice vizând forța probantă a mărturiei

În procesul mereu schimbător al dreptului, în căutarea celor mai bune forme de aplicare și desfășurare a legilor, în permanenta schimbare a conduitei umane și a evoluției omului, mărturia a dobândit în aceste periade, statute diferite, începând de la importanța și necesitatea care i se acordă în perioada de început a dreptului ca apoi să devină „regina probelor“, urmând apoi scara normală a evoluției, adică decăderea.

---

5. **Idem**, pag. 90.
6. **Idem**, pag. 91.

Deşi adulată, totuşi cei care i-au găsit o serie de imperfecţiuni au fost legiuitorii romani. De-a lungul timpului, proba cu martori, implicit mărturia, a fost apreciată în diferite moduri şi în acelaşi timp i-a fost contestată valoarea probantă. Acest lucru nu trebuie să provoace confuzie deoarece caracterul contradictoriu al mărturiei rezidă din natura ei.

Procesul penal, în special, reprezintă cadrul unor contraziceri care urmând etapele impuse de lege vor duce la aflarea adevărului, astfel că nu putem discuta despre proba cu martori ca despre un mijloc cert, fără contraziceri, fără incertitudini. Ar fi chiar împotriva naturii umane, proba având ca obiect principal luarea depoziţiilor acelor persoane care, direct sau indirect, au luat parte la săvârşirea unei fapte aflată sub incidenţa legii penale.

Mărturisirea – „proba probelor" – sub forma verbală sau scrisă, când se numea „instrument" sau „chirographa", s-a impus treptat în ţările din apusul Europei, devenind baza anchetei poliţiste sau a instrucţiei judiciare.

Din acest moment, aproape în toate afacerile criminale, anchetarea inculpaţilor şi a martorilor – proba testimonială, începea prin întocmirea „procesului-verbal de interogatoriu", continuând cu adunarea tuturor depoziţiilor înregistrate. Deşi recunoaşterea (mărturisirea) – spontană sau provocarea prin abilitatea anchetatorilor nu putea fi considerată utilă, dacă nu era confirmată prin mărturisirile obţinute ulterior.

În această perioadă, numărul martorilor era convingător, mergându-se pe principiul „testis unus, testis multus" adică un singur martor nu era considerat ca fiind o dovadă suficientă. Astăzi, deşi proba nu mai are aceeaşi valoare, totuşi, un singur martor rămâne o dovadă infailibilă[7].

Relativitatea mărturiei, carenţa totală sau parţială, precum şi erorile care au luat naştere au reprezentat imperfecţiuni ale acestei probe şi, în acelaşi timp, o problemă pentru specialişti.

Erorile care apar, intenţionate sau nu, ale martorilor de rea-credinţă, erorile inconştiente care se ivesc în stadiul aducerii aminte, atunci când se sugerează martorului să încerce să reconstituie mental scena la care a asistat, au dovedit că problema mărturiei este delicată.

S-au efectuat o serie de experienţe pe diferiţi subiecţi, cărora li s-a cerut să relateze cu ce era îmbrăcată o persoană care a trecut prin camera în care se aflau. Rezultatele sunt diferite şi de cele mai multe ori, necorespunzătoare[8], neconcludente, dovedind imperfecţiunea probei, relativitatea ei şi imposibilitatea de a fi perfectă şi infailibilă. Aşadar, trebuie să avem în vedere un singur lucru – această probă are ca punct central omul, cuvintele sale, ceea ce a văzut.

Este ştiut că fiecare om percepe mediul corespunzător în mod diferit, în funcţie de posibilităţile sale fizice şi psihice, evident că nu toţi vor putea relata o anumită situaţie în acelaşi fel.

Iată cum această probă nu va putea fi infailibilă, atâta timp cât se centrează pe capacitatea omului de percepţie, memorare şi recunoaştere.

Psihologi, medici, jurişti (A. Binet, W. Stern, E. Altavilla, Al. Roşca, T. Bogdan) realizând experienţe, adunând date şi informaţii, dând naştere la o importantă ramură a psihologiei judiciare – psihologia mărturiei – au pus în vedere atât utilitatea probei cu martori în vederea verificării, a evaluării mărturiei în procesul penal, dar şi relativitatea depoziţiilor martorilor.

Cercetările efectuate de A. Binet, cel care a fundamentat, de fapt, psihologia judiciară, l-au condus la elaborarea a două teorii, în aparenţă paradoxale:

---

[7] **Ex.:** La un proces se prezintă şase martori, între aceştia cinci martori de bună-credinţă pot depune declaraţii identice, dar care nu reflectă realitatea. Al şaselea poate face o declaraţie diferită, dar ea să fie într-adevăr conformă cu realitatea.

Conform normelor de drept din această perioadă, erau luate în considerare declaraţiile celor cinci martori, fără a se recurge la verificarea realităţii.

[8] P. Ştefănescu – **În slujba vieţii şi a adevărului**, Ed. Medicală, 1981, pag. 64-65.

În prima teorie, A. Binet evidenţiază că: „**o mărturie poate fi precisă şi totodată completamente falsă**“, iar în cea de a doua: „**exactitatea unei amintiri nu este proporţională cu forţa de revenire**“.

Binet considera fenomenul memorat ca fiind fundamental în cercetarea problemelor mărturiei[9].

În Germania, la puţin timp după publicarea cercetărilor lui Binet, psihologul W. Stern şi colaboratorii lui întreprind alte investigaţii asupra mărturiei. După o serie de încercări experimentale, Stern a concluzionat:

a) exactitatea amintirilor nu este o regulă, ci o excepţie;
b) uitarea la bărbaţi este mai accentuată decât la femei;
c) amintirile femeilor de cele mai multe ori sunt inexacte.

Ca orice experiment şi acesta a fost supus criticii afirmându-se că experimentele sale sunt foarte departe de o simulare a realităţii. Mărturia este un proces complex, dinamic şi nu se poate „simula“ prin imagini statice, expuse în condiţiile unei vizibilităţi optime.

Dar totodată, aceste experienţe atrag atenţia asupra limitelor mărturiei, diferenţelor individuale, datorate sexului.

În 1906, profesorul Ed. Claparede iniţiază o serie de cercetări asupra problemei mărturiei, ocupându-se în special de problema memoriei involuntare şi cea a recunoaşterii.

Concluzionând, acesta reţine că:

a) în mărturie nu este important numai să reţii, ci să-ţi dai seama exact de ceea ce ai reţinut;
b) valoarea mărturiei nu este în raport cu numărul martorilor, căci adesea o infimă minoritate poate avea dreptate faţă de majoritatea imensă[10].

Martorilor li s-au dat diferite denumiri printre care cea mai semnificativă este cea amintită de J. Bentham, **martorii sunt „ochii şi urechile justiţiei“**, iar în ceea ce priveşte mărturia, s-a ajuns la concluzii destul de diferite, şi anume: **„O mărturie poate fi precisă şi totodată completamente falsă“, „o mărturie pe deplin fidelă constituie excepţia, nu regula“**[11].

Toate aceste aprecieri au dus la concluzia lui Aurel Ciopraga că declaraţiile martorilor au un caracter relativ, iar proba testimonială este aparent fragilă, uneori înşelătoare şi cu valoare destul de aleatorie[12].

Mărturia este relativă la fel ca şi adevărul. S-a spus că „esenţa adevărului este libertatea“, dar „a considera libertatea ca esenţă a adevărului nu înseamnă a lăsa adevărul la bunul plac al omului“[13].

Mărturia este lăsată la libera apreciere a organelor judiciare, ce constituie în sistemul probelor posibilitatea organelor judiciare de a-şi întemeia intima convingere pe una dintre dispoziţiile martorilor, pe când celelalte probe nu fac ele însele dovada, spre exemplu art. 60 şi art. 75 privind declaraţiile învinuitului sau ale inculpatului şi respectiv ale celorlalte părţi din proces, dacă nu sunt coroborate cu alte probe.

Mărturia, care prin ea însăşi produce forţa probantă, trebuie examinată atât în raport cu persoana, cu sursa din care provine, cu faptul la care se referă, cu datele şi informaţiile furnizate, deci cu depoziţia.

---

[9] T. Bogdan – **Probleme de psihologie judiciară**, Ed. Ştiinţifică, pag. 147-148.
[10] **Idem**, pag. 147-148.
[11] W. Stern – **Aussagestudium**– lucrare menţionată de T. Bogdan.
[12] Al. Ciopraga – **Evaluarea probei testimoniale în procesul penal**, Ed. Junimea, Iaşi, 1979.
[13] M. Heidegger – **op. cit.**

S-a afirmat că mărturia are o valoare aleatorie, că depoziţiile martorilor sunt alterate de relativitate. Cauzele?

1. Imperfecţiunea organelor de simţ ale omului;
2. Procese psihice distorsionate;
3. Convingerea quasi-generală sau formarea unor opinii specifice organelor judiciare;
4. Particularităţile psihologice ale organului judiciar.

Ştiind care sunt limitele mărturiei, cunoscând procedeele de ascultare ale martorilor şi tacticile criminalistice adecvate, procurorul şi judecătorul pot să rezolve două dintre problemele esenţiale, strâns legate de aprecierea declaraţiilor martorilor, de evaluare a forţei lor probante:

- stabilirea sincerităţii martorului, a bunei sale credinţe;
- măsura în care depoziţiile corespund realităţii obiective[14].

Forţa probantă a mărturiei este dată de faptul că această probă este folosită în toate ramurile dreptului, atât dreptul public, cât şi cel privat, şi nu fără motiv a fost numită „regina probelor".

În dreptul familiei, mărturia, proba cu martori reprezintă una dintre probele pe care părţile le cer în vederea rezolvării cauzelor.

Deşi părerile sunt împărţite în ceea ce priveşte valoarea probei cu martori, deşi mărturia, depoziţia martorilor dă naştere la o serie de dificultăţi; ea este utilizată în rezolvarea cazurilor pentru că înainte de acte, de alte mijloace, de persoanele care participă la săvârşirea unei fapte direct sau indirect, voluntar sau involuntar, reprezintă posibilitatea de a afla adevărul mult mai repede, chiar dacă el va fi ascuns într-un noian de neadevăruri. Pentru înlăturarea acestor dificultăţi s-au născut metodele psihologice ale mărturiei, metodele de tactică criminalistă, toate pentru a combate căile prin care infractorul, persoanele care au legătură cu fapta, martorul de rea-credinţă, încearcă să devieze organul judiciar în aflarea adevărului.

Forţa probantă este dată de utilizarea mărturiei, a probei cu martori în procesul judiciar.

4.1.3. Consideraţii psihologice vizând martorul în demersul judiciar (jurământul de martor; comentariu psihologic)

Persoana care se constituie ca martor într-un proces are anumite obligaţii morale care se nasc din cunoaşterea împrejurărilor, a persoanelor care iau parte la proces în calitate de învinuit (inculpat), parte civilă, parte vătămată sau responsabilă civilmente. Aceste obligaţii morale cărora li se adaugă şi cele juridice determină o anumită reacţie a persoanelor – martori – în sensul că unele vor acorda o importanţă exagerată, altele vor minimaliza această calitate. Aceste obligaţii vor plana asupra unor oameni care au o moralitate mai mult sau mai puţin evidentă, o apreciere a justiţiei la un diferit nivel.

Dacă unele persoane impozante în viaţa normală, au calitate de martor, ele vor păşi în faţa instanţei fără a fi intimidate de cadrul solemn al Tribunalului, în aparenţă vor păstra o atitudine fermă, lipsită de teamă, altele vor păşi umile, cu capul plecat de parcă procesul este al lor şi nu al altuia, dar poţi avea surpriza să vezi şi persoane care iau totul în glumă, ca pe un alt loc de distracţie, de parcă instanţa ar fi ceva banal şi de nerespectat.

Poţi vedea teamă, nesiguranţă, toate marcate de aroganţă, comportament indecent faţă de cadrul solemn în care se desfăşoară procesul, lipsă de respect.

După ce ai depus jurământul, ţi se va atrage atenţia că dacă nu vei spune adevărul, săvârşeşti infracţiunea de „mărturie mincinoasă".

---

[14] E. Stancu – **Criminalistica**, vol. II, Ed. Actami, 1995, pag. 55.

Momentul depunerii jurământului constituie un moment psihologic extrem de important[15] cu repercusiuni asupra persoanei-martor, legalmente obligată să declare adevărul.

Momentul psihologic al depunerii jurământului îndeplineşte multiple funcţiuni, între care:

- **funcţiunea informaţional-cognitivă**, în sensul că martorului i se transmite să spună adevărul şi să nu ascundă nimic din ceea ce ştie, prin aceasta indicându-se limitele legale ale mărturiei;
- **funcţiunea de avertizare – prevenire**, în sensul că neîndeplinirea obligaţiei legalmente datorată este susceptibilă de pedeapsa corespunzătoare săvârşirii infracţiunii de mărturie mincinoasă;
- **funcţiunea axiologică**, în sensul că prin jurământ, martorului i se cere să se refere la împrejurările cu valoare de adevăr pe care le ştie;
- **funcţiunea juridică**, în sensul că jurământul leagă pe martor de cauza în care aceasta a depus mărturia, că în calitate de participant la săvârşirea adevărului, martorul va fi ţinut să răspundă penal pentru relatările sale de rea-credinţă care conduc la inculparea sau disculparea nedreaptă a unor persoane implicate într-o cauză penală sau la obligarea în absolvirea de răspundere civilă, administrativă, contravenţională, ori disciplinară a unei persoane implicate într-o cauză de această natură[16].

Aici intervine un factor relativ – **religia**. Omul simplu, cu frica lui Dumnezeu, crede; pentru el jurământul religios într-un cadru solemn – sala de judecată – reprezintă un impact asupra psihicului său. Iată cum efectele psihologice ale jurământului sunt condiţionate de nivelul educaţiei, gradul de pregătire, trăsăturile caracteriale.

În dreptul roman, cel care era vinovat sau nevinovat, martorul care spunea adevărul sau nu, erau supuşi unor teste „divine". Erau loviţi, arşi, li se provocau anumite răni, iar în cazul în care spuneau adevărul sau nu săvârşiseră fapta, Dumnezeu era acolo sus şi vedea. Rana se vindeca repede şi astfel nevinovăţia, dreaptatea era făcută. În caz contrar, totul se agrava şi omul putea să moară, era deci vinovat.

Referitea la divinitate din formula jurământului, se schimbă în funcţie de credinţa religioasă a martorului (art. 85, alin. 3).

Martorul fără confesiune va depune următorul jurământ:„Jur pe onoare şi conştiinţă că voi spune adevărul şi că nu voi ascunde nimic din ceea ce ştiu"(art. 85, alin. 4).

Martorul care din motive de conştiinţă sau confesiune nu depune jurământul, va rosti în faţa instanţei următoarea formulă:„Mă oblig că voi spune adevărul şi că nu voi ascunde nimic din ceea ce ştiu" (art. 85, alin. 5).

Situaţiile la care se referă alin. 3, 4 şi 5 se reţin de organul judiciar pe baza afirmaţiilor făcute de martor.

În vechiul Cod de procedură penală, Carol al II-lea, în conformitate cu prevederile art. 135, jurământul era astfel alcătuit încât textul său putea fi întrebuinţat de toţi martorii, indiferent de religie[17]. Formula jurământului era divizată în două părţi: o parte laică şi una religioasă. Astfel:„Jur pe sfânta cruce şi înaintea lui Dumnezeu (partea religioasă) că voi spune adevărul, numai adevărul şi că nu voi ascunde nimic din ceea ce ştiu (partea laică)".

---

[15] Eşti martor şi crezi că este ceva uşor. Păşeşti în faţă, ştiind că ai avocatul în spate sau nu. Teama este acolo. De undeva o voce îţi spune să te apropii, să predai actul de identitate grefierului şi să-ţi spui numele. Vocea se materializează, vezi un chip tânăr, între două vârste, alb, bătrân, bărbat sau femeie. Şi poate îţi este frică. Mototoleşti o şapcă, o pălărie, o poşetă, te dai un pas înapoi, aştepţi şi auzi: „Puneţi mâna pe Biblie, vă rog, şi spuneţi după mine: Jur că voi spune adevărul şi că nu voi ascunde nimic din ceea ce ştiu. Aşa să-mi ajute Dumnezeu".

Cu vocea slabă repeţi cuvintele sau mormăi, preşedinta instanţei este nevoită să le repete pentru ca tu – martorul – să le spui cum trebuie. Grea treabă!

În faţa ei se află un crucifix, o Biblie. Pot ele trezi sentimentul datoriei, nevoia de a spune adevărul măcar în ultimul ceas?

[16] N. Mitrofan, V. Zdrenghea, T. Butoi – **Psihologia judiciară**, Ed. Şansa, Bucureşti, 1994, pag. 107-108.

Textul indică în mod expres că martorii aparţinând unei confesiuni religioase necunoscute de statul român, depun jurământul în formula indicată, modificată în partea religioasă în raport cu credinţa lor. Codul prevedea şi ipoteza când cei ce urmau să depună jurământul nu aveau nici o confesiune, ei declarând că vor spune adevărul pe „onoare şi conştiinţă".

În ceea ce priveşte surdomuţii şi muţii, C.p.p. a prevăzut depunerea jurământului în scris pentru cunoscătorii de carte, iar în caz contrar, prin semne cu ajutorul unui interpret[18].

Cadrul de solemnitate este asigurat de prezenţa Bibliei şi a crucifixului, martorul repetă cuvintele după preşedintele instanţei, cu mâna pe Biblie, în picioare, în faţa instanţei, într-o atitudine de respect şi sobrietate.

O altă prevedere cu aspect psihologic vizează depunerea mărturiei la cabinetul judecătorului de instrucţie care se face fără prestare de jurământ. Prevederea urmăreşte să creeze posibilitatea pentru martorii care, sub impresia infracţiunii recent comisă, au făcut anumite declaraţii, să revină la noua depunere, în faţa instanţei de judecată, fără a comite delictul de jurământ fals.

Prin introducerea art. 85 în C.p.p., jurământul a devenit obligatoriu în faţa instrucţiei penale[19].

Prin reintroducerea jurământului religios în cazul depunerii mărturiei s-a urmărit impactul religios pe care îl poate trezi în psihicul uman, teama, frica de Dumnezeu. Dreptatea considerată un atribut al Divinităţii, realizată de oameni în numele ei, a reprezentat încă din vechime un instrument de putere, de stăpânire şi de manipulare a masei de oameni fără ştiinţă. Tainele justiţiei nu erau dezvăluite oricui, exista un cerc de persoane, format din oameni bogaţi, influenţi şi transmise din tată în fiu. Mai târziu şi ceilalţi au avut acces la ele pe parcursul dezvoltării drepturilor care se năşteau.

După depunerea jurământului sau după rostirea formulei prevăzute în alin. 5, art. 85 C.p.p., se va pune în vedere martorului că, dacă nu va spune adevărul, săvârşeşte infracţiunea de mărturie mincinoasă.

Toate acestea vor fi menţionate în declaraţia scrisă.

Minorul care nu a împlinit 14 ani nu depune jurământ; i se atrage însă atenţia să spună adevărul.

4.2. Eveniment judiciar. Element testimonial. Mărturia – proces psihologic

4.2.1. Recepţia senzorială a evenimentului judiciar

S-a apreciat că forţa probantă a mărturiei, veridicitatea declaraţiilor unui martor nu pot fi apreciate la reala lor valoare dacă cei care realizează şi conduc cercetările nu cunosc mecanismele psihologice care stau la baza mărturiei.

Din perspectiva psihologiei judiciare, mărturia este rezultatul unui proces de observare şi memorare involuntară a unui fapt juridic urmat de reproducerea acestuia într-o formă orală sau scrisă, în faţa organelor de urmărire penală sau a instanţelor de judecată[20].

---

[17] **Idem**, pag. 110.
[18] **Idem**, pag. 110.
[19] **Idem**, pag. 110.
[20] E. Stancu – **Criminalistica**, Ed. Actami, 1995, pag. 56.

Mărturia este un proces de cunoaştere a realităţii obiective structurat pe patru faze, şi anume[21]:

- **recepţia (percepţia) informaţiilor;**
- **prelucrarea lor logică;**
- **memorarea;**
- **reproducerea/ recunoaşterea / reactivarea.**

Mărturia – proces sau act de cunoaştere a realităţii – depinde de capacitatea fiecărei persoane de a recepta faptele, de a le prelucra în funcţie de subiectivismul şi selectivitatea sa psihică, de a le memora, de capacitatea sa de a reţine şi memora doar acele elemente necesare şi importante, deci esenţialul şi, nu în ultimul rând, aptitudinea sa de a le reda.

Martorul vine în contact cu obiectele şi fenomenele lumii exterioare prin intermediul simţurilor sale, iar acestea acţionând asupra organelor de simţ dau naştere la procese psihice cunoscute sub numele de senzaţii şi percepţii.

Căci înainte de a deveni un fapt memorat şi apoi redat, evenimentul este senzaţia, percepţia a ceea ce a existat, a simţit sau a auzit o anumită persoană.

Recepţia senzorială a unor evenimente este prima etapă a formării mărturiei, fiind un proces psihic de cunoaştere[22].

Noţiunea de percepţie este utilizată într-un sens mai larg, cuprinzând atât senzaţia cât şi percepţia propriu-zisă şi cu acest „lato sensu" este utilizată şi-n psihologia mărturiei, desemnându-se, de fapt, primul moment al formării depoziţiilor martorilor.

Nu orice stimul va da naştere unor senzaţii, această capacitate fiind legată de pragurile senzaţiilor în care există o limită minimă şi una maximă a senzaţiilor, dar această delimitare va fi afectată de sensibilitatea fiecărei persoane.

Senzaţia este cea mai simplă formă de reflectare senzorială a însuşirilor izolate, ale obiectelor sau ale persoanelor, prin intermediul unuia dintre organele noastre de simţ[23].

Percepţia este consecinţa unei reflectări mai complexe care conduce la conştientizare, la identificarea obiectelor şi fenomenelor.

Apariţia senzaţiilor şi apoi a percepţiei este în funcţie de intensitatea stimulilor care acţionează asupra analizatorilor. Prin analizator se înţelege sistemul organismului uman alcătuit din organele de simţ, căile nervoare de transmitere şi centrii corespunzători de pe scoarţa cerebrală.

Aprecierea mărturiei se va face în funcţie de existenţa acestor senzaţii care pot fi: cutanate (tactile, termine, algice), olfactive şi gustative.

Senzaţiile tactile joacă un rol important, rezultat al stimulării receptorilor cutanaţi, fiind determinate de deformarea, de distorsionarea pielii ca efect al presiunii. La aprecierea mărturiei întemeiată pe senzaţiile tactile, interesează determinarea cât mai exactă a suprafeţei corpului care a venit în contact cu diferite obiecte, ştiindu-se că cele mai sensibile zone unde acuitatea tactilă este intensă sunt: vârful degetelor, suprafaţa limbii, buzele, cea mai scăzută acuitate fiind în cazul pielii de pe spate.

Persoanele lipsite de vedere sunt capabile să recunoască, să descrie însuşiri dintre cele mai variate ale obiectelor datorită dezvoltării altor simţuri în locul celui pierdut.

---

[21] Vezi schiţa formării mărturiei – vezi T. Butoi – arhiv. pers.
[22] Al. Roşca – **Psihologie generală**, Ed. Didactică şi Pedagogică, Bucureşti, 1975, pag. 237.
[23] E. Stancu – **op. cit.**, pag. 57.

Persoanele normale, dar care desfăşoară o anumită activitate pot avea anumite simţuri mai dezvoltate decât altele datorită dezvoltării altor simţuri în locul celui pierdut, datorită mediului în care lucrează: morari, şlefuitori etc.

Totodată, percepţia tactilă poate fi falsă datorându-se limitelor obiective ale acestui receptor, dar şi unor cauze de ordin subiectiv – **iluzia. Iluzia reprezintă o percepţie eronată a unui obiect sau fenomen ce determină o imagine deformată, denaturată, dar nu integral falsă a realităţii, care se datorează suprapunerii peste un sistem consolidat de legături noi care au elemente comune cu primul**[24].

Fig. 2 – Iluzia Titchener.

Cercurile A şi E sunt de dimensiuni egale; se apreciază vizual că A este mai mare decât B datorită contextului în care sunt plasate.

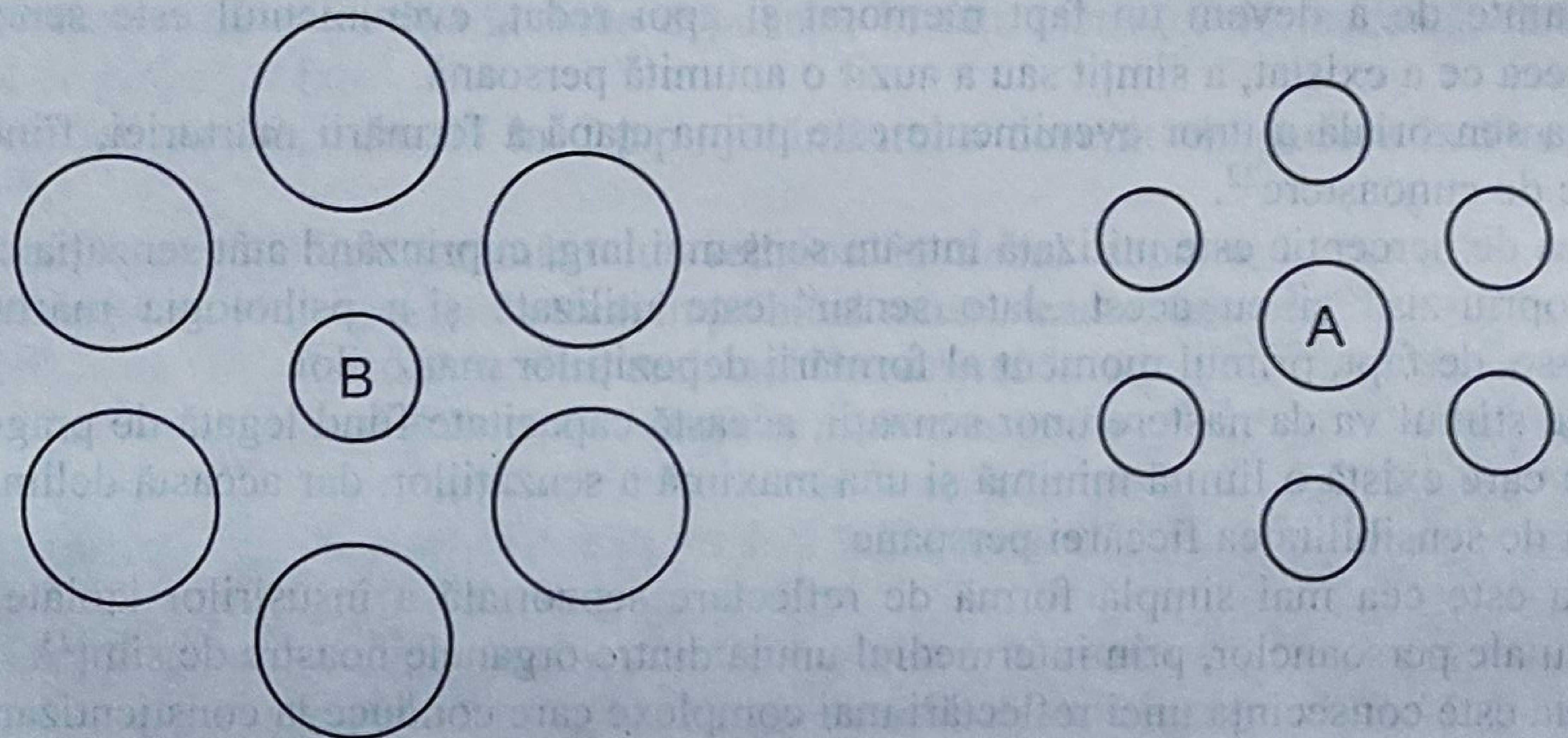

Fig. 3 – Iluzia Müller-Lyer

Cele două segmente orizontale sunt egale, dar sunt percepute inegale datorită poziţiei diferite a unghiurilor care le închid.

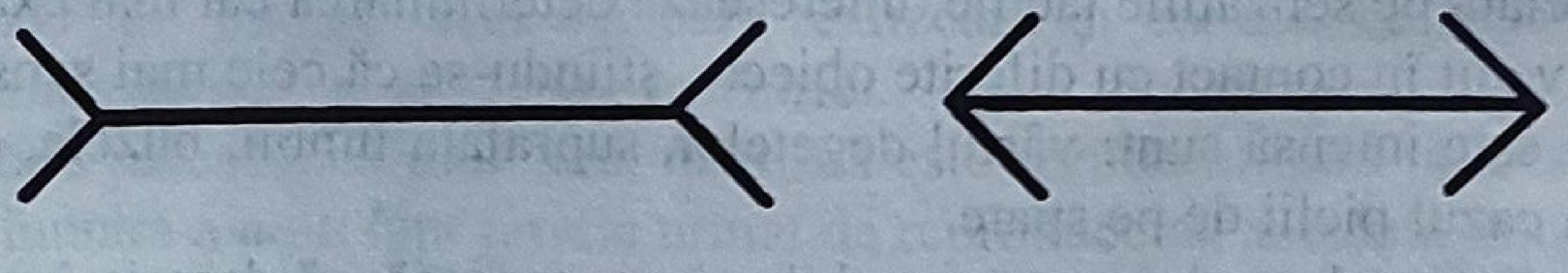

---

24. Al. Ciopraga – **Evaluarea probei testimoniale în procesul penal**, Ed. Junimea, Iaşi, 1979, pag. 21. La seminarii se va exemplifica studenţilor cazuistica iluziilor cuprinse în „Tratatul de psihologie experimentală" – Al. Roşca şi arhiva personală – T. Butoi.

Fig. 4 – Iluzia Hering
Înălţimea şi baza figurii sunt egale, dar percepute ca inegale datorită supraestimării înălţimii în contextul dat.

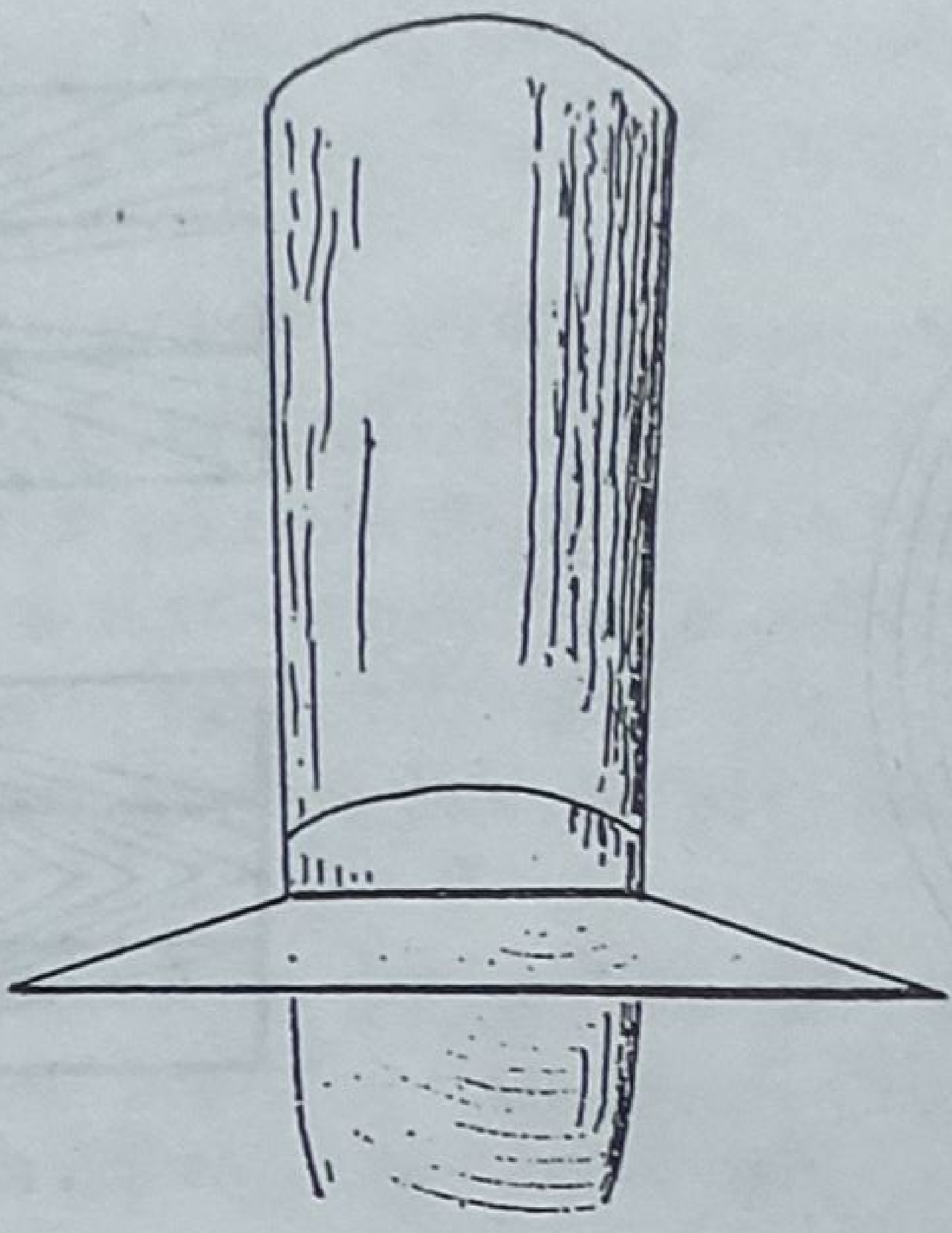

Fig. 5 Mişcare iluzorie percepută la vederea unei figuri statice.
(După Cl. Morgan – R. King, 1975)

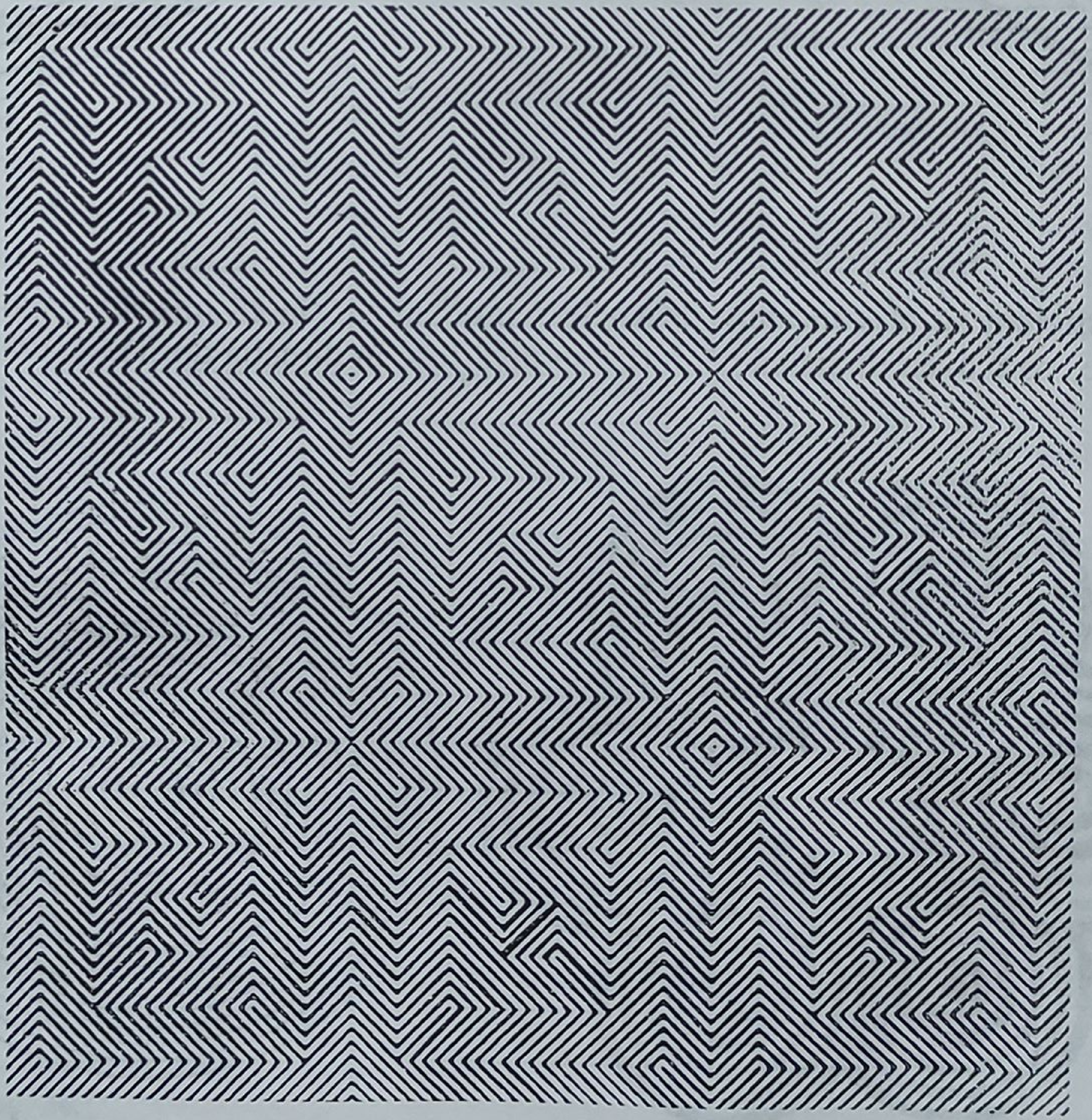

Fig. 6
Iluzii optico-geometrice care se datorează forţei de distorsionare a contextului în cazul dreptelor paralele sau al pătratului înscris într-un număr de cercuri concentrice.

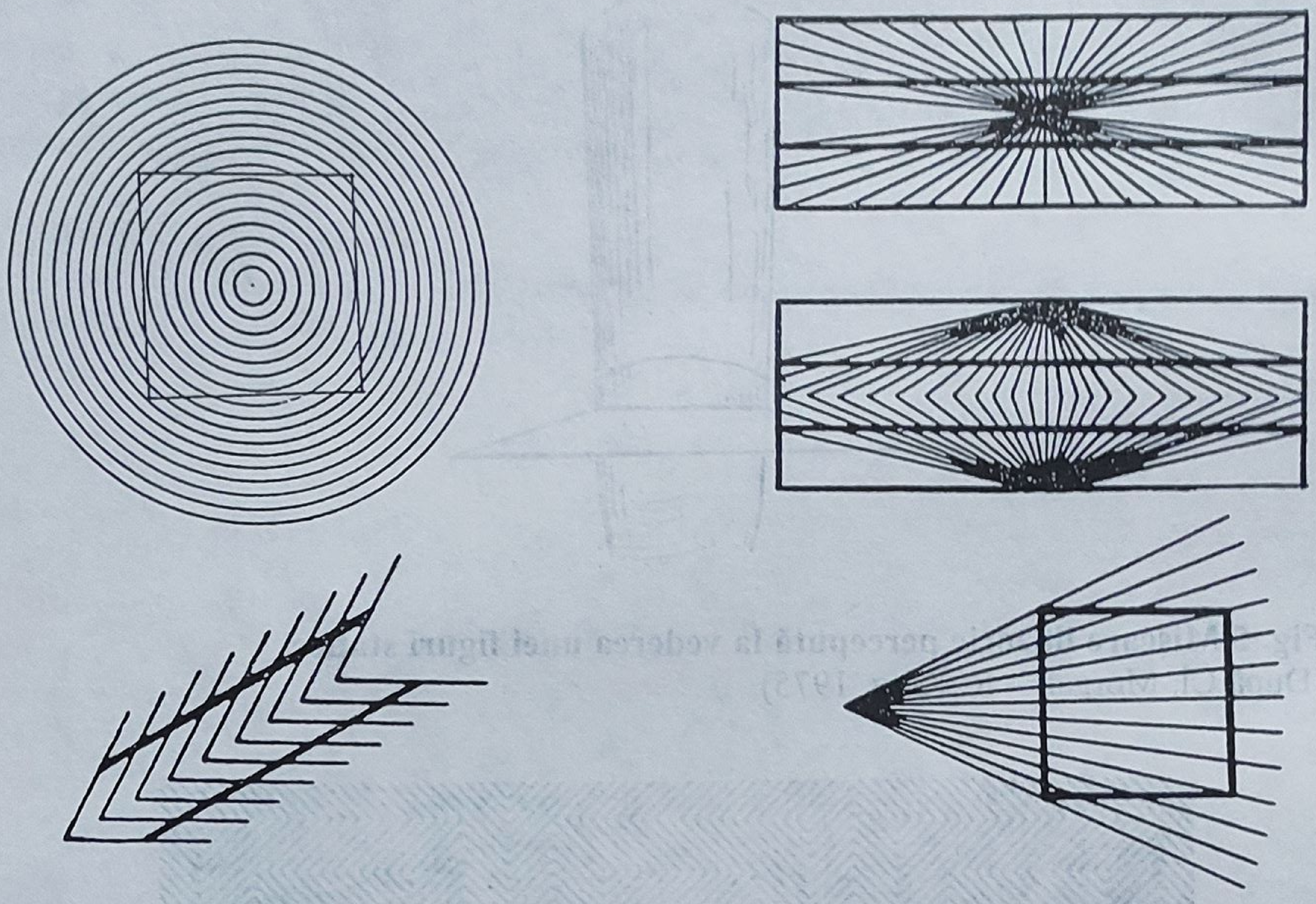

Fig. 7
Este suficient să privim atent desenele reproduse şi, fie că mişcăm capul fie că rotim încet figurile, vom avea iluzia că cercurile se învârtesc în direcţia dorită.

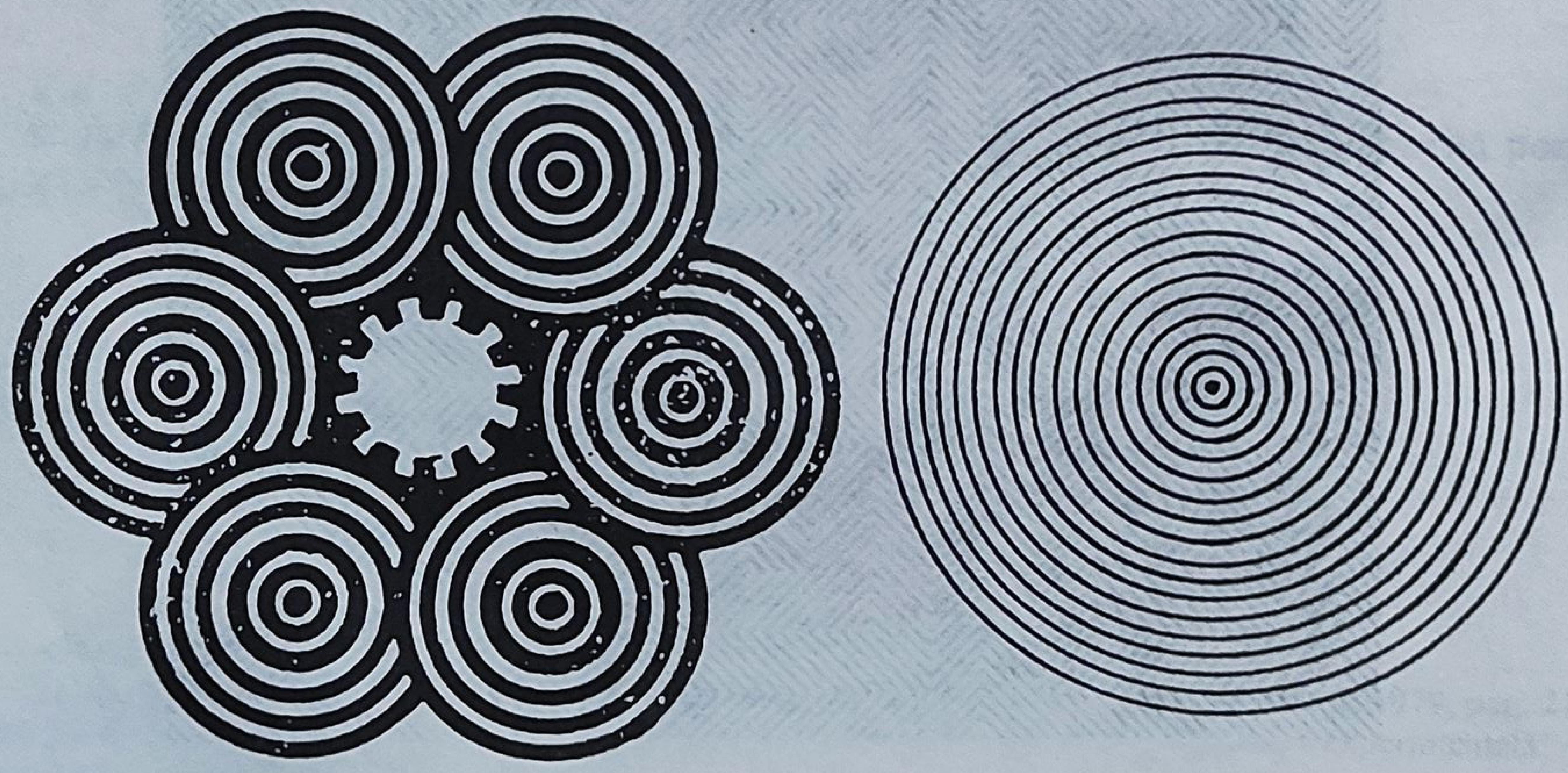

Un alt rol îl joacă senzaţiile termice care însumează atât senzaţii de cald, cât şi de rece. Această categorie de senzaţii poate interveni în formarea mărturiei în cazul infracţiunilor săvârşite şi însoţite de stimuli adecvaţi – stimuli termici. Martorul este chemat să facă aprecieri privind temperatura obiectelor cu care a venit în contact, iar când stimularea termică se produce la distanţă, atunci poate face aprecieri privind aerul ambiant, intensitatea sursei de căldură sau de frig.

A treia categorie de senzaţii, senzaţii primitive, sunt cele algice sau de durere, fiind consecinţa vătămării ţesuturilor organismului, a receptorilor algici.

În cazul în care senzaţiile algice sunt rezultatul unor loviri, vătămări aplicate cu intenţie, cel care le-a suferit încetează a mai avea capacitatea de martor şi se poate considera victimă a infracţiunii, fiind ascultată ca parte vătămată. Dacă persoana nu doreşte o altă calitate, ar putea fi ascultată ca martor, dacă potrivit legii procesuale penale româneşti nu se constituie ca parte civilă sau parte vătămată.

Mărturia obţinută în urma senzaţiilor produse de diferite obiecte şi fenomene asupra simţurilor umane va fi supusă unor cercetări riguroase de către organul judiciar, deoarece modul de a simţi, pipăi, a rezista la diferenţe de temperatură, precum şi la durere, diferă de la organism la organism.

Senzaţiile osmice constituie rezultatul stimulării receptorilor olfactivi situaţi în partea superioară a cavităţii nazale de către substanţe aflate în stare gazoasă sau sub formă de vapori[25].

Aceşti stimuli care pot da naştere la senzaţiile olfactive pot fi utili în descoperirea infracţiunilor de incendiu, unde analizorul osmic ar putea deosebi mirosul caracteristic al incendiului propriu-zis şi al substanţei inflamabile folosite, mirosul particular al unor substanţe toxice, stupefiante sau alte mirosuri care însoţesc explozia, natura mirosurilor unor medii profesionale (în industria chimică şi farmaceutică).

Informaţiile dobândite prin senzaţiile osmice sunt informe, impalpabile, inconstante, iar mărturia întemeiată exclusiv pe senzaţiile olfactive nu poate oferi decât date despre natura obiectului, dar nu oferă posibilitatea localizării în spaţiu a stimulilor şi nici identificarea persoanelor şi obiectelor.

Omul poate percepe aproximativ 10.000 mirosuri, dar limbajul este foarte redus, exprimarea acestora se rezumă la termeni care însumează mirosuri fundamentale sau la aprecierea de miros plăcut sau neplăcut.

La aprecierea unei mărturii bazată pe senzaţii olfactive se va lua în considerare fenomenul de adaptare olfactivă. Dacă la primul contact cu un anumit miros acesta poate produce o anumită reacţie, după un timp senzaţia nu mai este simţită cu aceeaşi acuitate, datorită acomodării.

Organul judiciar va putea verifica, întrebând martorul despre durata de timp petrecută în mediul odorant respectiv, ştiindu-se faptul că pentru revenirea şi restabilirea senzaţiei olfactive este necesar un repaus de 1-3 minute.

Senzaţiile gustative constituie o altă sursă a mărturiei, fiind produse de însuşiri chimice ale substanţelor dizolvate în salivă sau soluţii apoase care stimulează receptorii gustativi pe papilele linguale[26].

Capacitatea omului de a percepe asemenea senzaţii se reduce la un număr de patru, şi anume: dulce, amar, acru, sărat.

---

[25] **Idem**, pag. 24.
[26] **Idem**, pag. 26.

Utilitatea acestor senzaţii se găseşte în posibilitatea identificării cazurilor de otrăvire sau de intoxicaţie alimentară intenţionată sau din culpă.

În aceste două situaţii trebuie să deosebim dacă este vorba de otrăvire ce constituie activitatea prin care se înfăptuieşte latura obiectivă a infracţiunii sau reprezintă mijlocul prin care se realizează sinuciderea sau doar încercarea de sinucidere, şi de asemenea dacă a survenit sau nu moartea[27].

În cazul în care a survenit moartea, ca rezultat al sinuciderii sau al infracţiunii, pot apare situaţii în care este necesară obţinerea unor informaţii de la cei prezenţi privind gusturile specifice ale substanţelor ingerate.

În cazul în care moartea nu a survenit datorită ingerării unei cantităţi insuficiente de otravă, a precarităţii mijlocului folosit, infracţiunea a rămas în faza tentativei, victima nu va mai fi ascultată ca martor, ci în calitate de parte vătămată.

Nu în toate cazurile va fi posibilă identificarea substanţei ingerate, deoarece modul de administrare fiind diferit poate produce anumite obişnuinţe sau nu poate fi depistat din cauza dozei prea mari sau prin includerea substanţei respective în alimente sau băutură.

Avantajele oferite de aceste senzaţii sunt minime datorită relativităţii mijloacelor obiective de control a sensibilităţii gustative, dar şi naturii umane, lor adăugându-li-se şi o serie de factori de distorsiune (bruiaj) determinată de legităţile generale ale senzorialităţii, dintre care:

a) **modul de organizare a informaţiilor la nivelul cortexului**, care se constituie în structuri şi configuraţii permiţând martorului să perceapă întregul înaintea părţilor componente (Ex.: un martor poate relata despre o maşină că era de culoare deschisă, altul indică marca sau numărul de circulaţie);
b) **constanţa percepţiei**, fenomen care determină o anumită „corectare" a imaginii percepute;
c) **fenomenul de iluzie**, care conduce la percepţii eronate, prin deformarea subiectivă a realităţii (Ex.: o persoană poate fi apreciată mai scundă sau mai înaltă după cum s-a aflat într-un grup de indivizi mai scunzi sau mai înalţi);
d) **fenomenul de experienţă**, pregătire la recepţionarea unor stimuli, filtrându-i pe alţii;
e) **efectul „halo"**, fenomen care ne determină să extindem, necritic, un detaliu asupra întregului (Ex.: cazul escrocilor care datorită înfăţişării distinse şi exprimării corecte sunt crezuţi cu uşurinţă, iar o persoană onestă, dar cu o înfăţişare mai puţin agreabilă, nu[28].

O altă sursă a mărturiei o constituie recepţia auditivă. Senzaţiile auditive constituie rezultatul acţiunii undelor sonore asupra receptorilor auditivi, care vor putea fi înregistrate doar dacă se găsesc la frecvenţa cuprinsă între aproximativ 20 şi 20 000 cili pe secundă[29]. Mecanismul senzaţiilor auditive nu poate fi înţeles fără cunoaşterea celor trei însuşiri fundamentale ale undelor sonore şi anume: înălţimea, intensitatea şi timbrul. În ceea ce priveşte înălţimea sunetului, la un om normal, virtual martor într-o pricină penală, pragul sau limita inferioară a auzului este de aproximativ 20 duble vibraţii pe secundă, iar pragul sau limita superioară de aproximativ 20 000 vibraţii pe secundă. Sunetele cele mai bine percepute sunt cele aflate cu frecvenţa între 1000 şi 3000 de vibraţii pe secundă. Percepţia intensităţii sonore poate fi influenţată de raportul dintre distanţă, sursa sonoră şi organul receptor, de condiţiile atmosferice, de natura mediului în care se propagă undele sonore.

---

[27] **Idem**, pag. 26-27.
[28] E. Stancu – **op. cit.**, pag. 57-58.
[29] Al. Ciopraga – **op. cit.**, pag. 28.

În ceea ce priveşte a treia însuşire, timpul, acesta atribuie sunetului un caracter individual aflându-se în relaţie cu posibilitatea identificării undelor sonore pe baza senzaţiilor auditive în funcţie de capacitatea fiecărui om. Deseori, în depoziţiile martorilor se regăseşte cerinţa redării cuvintelor frazelor, sunetelor sau chiar a discuţiei pe care aceasta a perceput-o involuntar sau voluntar, uneori chiar a vocii dacă martorul prezintă un handicap fizic (lipsă a vederii), ştiindu-se faptul că lipsa unui organ de simţ duce la acuitatea celorlalte sau fără a exista acest handicap, la recunoaşterea vocii pe baza unei anumite particularităţi sau defect de vorbire.

Caracterul individual al vocii este dat de ansamblul însuşirilor sale şi anume: înălţimea tonului, a volumului, a tipului de rezonanţă, a timbrului.

Dacă martorului i se cere să reproducă fidel cuvinte, termeni, expresii, numere, cifre rostite pe care acesta le-a perceput în diferite împrejurări, pentru că astfel prin intermediul mărturiei se verifică acele situaţii în care cuvintele, termenii, expresiile reprezintă însăşi activitatea materială prin care se realizează latura obiectivă a infracţiunii.

În această categorie se vor înscrie infracţiunile săvârşite prin cuvinte scrise sau pe cale orală, şi anume: insulta (art. 205), calomnia (art. 206), deoarece prin stabilirea exactă a cuvintelor se poate afla identitatea adevărului şi a participanţilor, de determinarea lor depinde şi stabilirea unor împrejurări esenţiale ale comiterii infracţiunii, dar mai ales existenţa infracţiunii poate fi condiţionată de exacta stabilire a acestora.

Martorul poate reda cuvinte care şi-au lăsat amprenta aupra memoriei sale, poate face rezumatul la ceea ce a auzit. Dar în ceea ce priveşte fidelitatea mărturiei, având ca obiect reproducerea sensului general al unei convorbiri, discuţii, organul judiciar trebuie să aibă în vedere influenţele care se exercită, apoi procesele de memorare şi reproducere pot fi alterate de diferiţi factori – timp, uitare.

Un potenţial martor poată să perceapă distanţa sursei sonore şi a organului receptor, se află într-un raport direct cu intensitatea sau tăria (forţa) fenomenului sonor, dar şi-n cazul perceperii sunetelor de la o anumită distanţă trebuie să se ţină cont de factorii perturbatori: vântul, şi anume, dacă undele sonore sunt perturbate în direcţia în care se află cel care aude, intensitatea acestora nu se reduce proporţional cu distanţa parcursă şi apare astfel tendinţa de a le localiza într-un punct apropiat în spaţiu, dar sursa acestora este situată într-un punct îndepărtat, iar când sunt percepute în sens invers, există posibilitatea de a nu fi auzite sau dacă sunt, vor fi localizate la o distanţă îndepărtată în spaţiu de sursa sonoră.

Un alt factor este ecoul – un obstacol care se interpune între sursa sonoră şi organul receptor, la o distanţă de cel puţin 17 m. Organul auditiv al omului este capabil să perceapă distinct două sunete numai dacă intervalul de timp ce le separă este superior valorii de 0,1 secunde, dacă va fi inferior acestei valori, atunci organul auditiv al omului va percepe două sunete simultan.

Reverberaţia – este fenomenul caracteristic spaţiilor închise prin care sunetele sunt prelungite şi amplificate imediat după ce au fost emise, datorită unor reflexii multiple şi succesive pe pereţii şi obstacolele acelui mediu[30].

Avându-se în vedere toţi factorii care pot perturba senzaţiile auditive, organul judiciar poate aprecia corect dacă mărturia poate sau nu să fie luată în considerare, doar pe informaţiile obţinute auditiv. La acestea se adaugă şi faptul că persoana – martor care poate compărea în faţa organului judiciar este atât om normal, dotat sub raportul funcţionării organului auditiv, sau un om care prezintă deficienţe funcţionale la nivelul organului de simţ, cât şi o persoană a cărei sensibilitate auditivă depăşeşte nivelul comun, martorul excepţional înzestrat[31]. În această categorie vor intra persoanele care lucrează într-un anumit mediu care au auzul „exersat", şi anume: mecanici, vânători, medici terapeuţi, muzicieni.

---

[30] **Idem**, pag. 41.

[31] **Idem**, pag. 46.

Scăderea sensibilităţii la tonuri joase (datorită înaintării în vârstă sau prestării unei munci în mediu zgomotos), lipsa auzului sau verificarea acestei aptitudini poate fi supusă verificării de către medicul specialist pentru a se constata cauzele, ştiindu-se faptul că omul cu auz normal deosebeşte vorba şoptită de la distanţa de 6 m, vocea de conversaţie de la cel mult 25 m.

Mărturia cu sursa constituită de senzaţiile vizuale, reprezintă mărturia tip, cel mai des întâlnită, acest lucru se datorează şi necesităţii reconstituirii cât mai fidel a configuraţiei locului în care s-a săvârşit infracţiunea.

Ochiul uman funcţionează ca o cameră fotografică. Logic, ar trebui ca obiectele lumii exterioare să fie reflectate după legile opticii, adică cristalinul ocular fiind ca o lentilă convexă, obiectele ar trebui să fie inversate şi să fie oglindite în funcţie de distanţă: cele apropiate să pară mai mari, cele mai îndepărtate mai mici, însă la fiinţele umane pe traiectoria dintre retină şi cortex are loc „corectarea imaginii", astfel încât obiectele sunt „neinversate"[32].

Este un fenomen psihofiziologic care contrazice legile opticii şi poartă numele de constanta percepţiei.

În analiza mărturiei este necesar să se constate dacă martorul este obişnuit cu obiectele, locul sau persoana la care se referă depoziţia sa, deoarece de gradul de obişnuinţă, se va manifesta la el fenomenul de constantă a percepţiei, în funcţie de aceasta în mod involuntar va distorsiona realitatea, omiţând sau adăugând informaţii[33].

În sistemul acestor senzaţii umane, cele vizuale ocupă un loc important deoarece ele dau exact imaginea completă a lumii înconjurătoare, acest lucru şi pentru că, cu ajutorul culorilor, a mişcării, ochiul uman poate percepe diferite forme care iau anumite înfăţişări comune sau inedite pentru el şi implicit pentru persoana umană.

Lumea pe care o percepe ochiul uman se subdivide în acromatică şi cromatică. Culorile alb şi negru, precum şi cele care fac trecerea între ele se numesc acromatice, şi celelalte cromatice.

Omul ca persoană, ca potenţial martor, nu va avea aceste simţuri dispersate, ele se vor interacţiona, lucrând în acelaşi timp, astfel că imaginea percepută, informaţia obţinută va fi unitară.

Sub influenţa sunetului va creşte sensibilitatea ochiului la culorile verde, albastru şi violet, şi va scade la galben, roşu şi orange. Sensibilitatea ochiului va depinde şi de alţi factori, şi anume: în amurg culoarea verde apare mai strălucitoare, cea roşie-violet este percepută ca o culoare neagră, iar culoarea verde-albastră este mult mai luminoasă[34].

Adaptarea la întuneric se petrece trecând brusc dintr-un mediu luminat la întuneric, când ochiul nu percepe nimic pentru ca apoi să intervină obişnuinţa. În ceea ce priveşte adaptarea la lumină are loc prin trecerea de la un mediu întunecat la lumină de mare intensitate când ochii ne dor cu apariţia ebulsării, ca apoi să se acomodeze.

Astfel, la producerea unui fapt petrecut seara târziu, într-un mediu întunecat sau slab luminat, martorii atraşi de strigătul victimei unei infracţiuni de tâlhărie, tentativă de omor, se pot recruta din rândul vecinilor, a celor aflaţi în locuinţele alăturate sau a locului săvârşirii faptei care şi-au părăsit preocupările obişnuite, dar şi din rândul celor aflaţi întâmplător pe stradă. În cazul martorilor care se aflau pe stradă în apropierea locului săvârşirii faptei, depoziţiile lor vor fi mai ample pentru că au putut percepe de la o distanţă mai mică şi în întreaga lor desfăşurare evenimentele, dar şi pentru că vederea lor era acomodată condiţiilor de luminat[35]. Dacă martorilor aflaţi în locuinţele alăturate li se cere să descrie vestimentaţia infractorului, aceştia trecând brusc de la un mediu luminat la unul mai puţin luminat sau întunecat vor relata că infractorul era îmbrăcat cu un costum negru, dar în realitate era albastru.

---

[32] N. Mitrofan, V. Zdrenghea, T. Butoi – **Psihologia judiciară**, Ed. Şansa, Bucureşti, pag. 118.

[33] **Idem**, pag. 118.

[34] C. Aioniţoaie, T. Butoi, E. Stancu, I. Marcu ş.a. – **Tratat de tactică şi criminalistică**, Ed. Carpaţi, pag. 125.

Organele judiciare nu trebuie să ignore amănuntele care pot părea nesemnificative, dar care în contextul săvârşirii unei infracţiuni sunt esenţiale. Amănuntele pot privi atât vestimentaţia, dar este ştiut că la un fapt petrecut pe stradă, un loc public, mărturiile vor abunda în detalii, unele controversate, altele lipsite de sens, sau obiectul cu care s-au produs vătămările, mai ales în condiţii slab iluminate sau întunecate. Totodată, nu pot fi ignorate viciile de cromorecepţie care cuprind acromatopsiile (se caracterizează prin incapacitatea ochiului de a distinge alte culori decât nuanţele dintre alb şi negru) şi discromotopsiile (incapacitatea de a distinge bine anumit culori – cecitate pentru anumite culori).

Din studiile efectuate s-a concluzionat că frecvenţa este de 4% la bărbaţi şi 0,7% la femei; un loc prim îl ocupă daltonismul (incapacitatea de a distinge culorile roşu şi verde). La cel care distinge greu roşu (propanopia) se va observa confundarea cu brun-închis, portocaliul cu verdele galben închis, violetul cu albastrul, iar cel care nu deosebeşte verdele (deuteranopia), roşu viu cu brunul clar, portocaliul cu verdele galben luminos, purpuriul cu albastrul-verzui[36].

O altă problemă este ridicată de perceperea relaţiilor speciale pentru că în ascultarea martorilor se urmăreşte obţinerea unor date prinvind mărimea, forma, adâncimea, orientarea în spaţiu, localizarea auditivă sau vizuală, la ele adăugându-se şi factorii perturbatori, experienţa, oboseala, starea de emotivitate, condiţiile meteorologice şi de vizibilitate.

Pentru o corectă apreciere a declaraţiilor martorilor, organul judiciar trebuie să ţină seama de factorii care pot influenţa perceperea distanţelor, dar şi de metodele folosite de martori pentru aflarea lor. Un rol important îl joacă experienţa în determinarea distanţei – conducătorii auto. Dacă distanţa până la un anumit obiect poate fi determinată avându-se în vedere mărimea acestuia, în ceea ce priveşte percepţia şi aprecierea mărimii are loc un proces invers, deoarece mărimea unui obiect depinde de măsura celorlalte obiecte care se găsesc în jurul său.

Astfel: o persoană de statură mijlocie va apărea înaltă alături de o persoană de statură mică, iar aceasta mult mai mică decât este în realitate, la toate acestea se adaugă şi culoarea obiectului pentru că obiectele de culoare neagră par mai mici decât cele de culoară albă, deşi au aceeaşi mărime. Obiectele de culoare albă, galbenă şi roşie se văd de la o distanţă mai mare şi lasă impresia că sunt mai aproape decât în realitate.

Perceperea timpului reprezintă un proces complex şi constă în reflectarea duratei obiective a unui fenomen, a vitezei şi succesiunii sale. Evenimentele percepute sunt păstrate în memorie sub forma reprezentărilor, erorile apărând datorită ştergerii din memorie a anumitor reprezentări. Restabilirea în memoria martorului a reprezentărilor şterse poate fi obţinută printr-o corectă determinare a succesiunii evenimentului perceput anterior. Sarcina organului judiciar este de a formula de asemenea manieră întrebările, încât să ajute martorul să-şi amintească faptele sau împrejurările uitate, ţinând seama de ocupaţia sau profesia acestuia.

Experimentele au dovedit că după un antrenament îndelungat anumite persoane pot să determine timpul cu o precizie exactă. Spre exemplu: sportivii după un anumit antrenament, pot aprecia timpul până la ordinul sutimilor de secundă.

Perceperea timpului poate fi influenţată şi de cantitatea fanomenelor care s-au produs într-un interval de timp şi de conţinutul lor. Astfel, perioadele de timp „pline“ trec foarte repede, care de regulă sunt subapreciate, iar perioadele „goale“ trec încet, încât vor fi supraapreciate. De aici şi starea emoţională din momentul perceperii are efect direct asupra aprecierii timpului, aşteptarea unui eveniment plăcut „lungeşte" timpul, pe când un eveniment neplăcut îl „scurtează"[37].

---

[35] **Al. Ciopraga – op.cit.**, pag. 54.
[36] **Idem**, pag. 58.

În cadrul aprecierii timpului, generalizând şi extrapolând la toate categoriile de infracţiuni, se pot distinge anumite etape legate de situarea în timp a unor evenimente, fapte. Ele sunt, de fapt, situaţii tipice:

- localizarea în timp a faptei săvârşite, a altor acţiuni legate de infracţiuni;
- durata în timp a infracţiunii, a altor activităţi şi succesiunea în timp;
- raportul de antecedenţă şi de subsecvenţă a unor fapte, acţiuni, succesiunea în timp a unor împrejurări având legătură cu infracţiunea sau făptuitorul acesteia;
- ritmul, viteza de desfăşurare a unor fapte[38].

Localizarea în timp a infracţiunii, a faptei săvârşite, a altor activităţi reprezintă o cerinţă a principiului aflării adevărului.

În cazul în care intervalul de timp situat între momentul percepţiei şi cel al reproducerii este relativ scurt – moment care coincide cu descoperirea infracţiunii, identificarea făptuitorului şi începerea procesului penal – martorul apt din punct de vedere al însuşirilor de percepţie, de memorare şi în acelaşi timp dornic să ajute, nu va avea dificultăţi la redarea informaţiilor stocate, la aprecierea corectă a limitelor de timp în care s-a situat infracţiunea şi a celorlalte activităţi.

În cazul în care intervalul de timp este mai mare – un număr de doi ani – când se va declanşa procesul penal, şi se va descoperi făptuitorul, atunci se va constata că martorul se va confrunta cu neputinţa localizării exacte în timp a faptei, a evenimentelor. La acestea se adaugă şi monotonia faptelor cotidiene, a unor condiţii precare exterioare.

Un rol important îl joacă organele judiciare care nu trebuie să dezvolte un rol pasiv, trebuie să facă corelaţii, să localizeze anumite date care pot duce la identificarea făptuitorului. Organul judiciar cunoscând personalitatea martorului, a preocupărilor, a aptitudinilor sale, poate readuce în memoria sa prin corelaţii, deducţii, faptele pe care acesta le credea uitate.

În temeiul acestui rol pe care-l joacă, organul judiciar nu trebuie să aibă o atitudine sugestivă, impunând martorului corelaţiile şi deducţiile sale, ci doar prin întrebări să aducă în memoria martorului acele fapte care au importanţă.

Reversul medaliei, adică acel martor capabil să redea faptele cu exactitate şi precizate bine în timp, nu trebuie să ducă la concluzia că este de rea-credinţă, dar spusele sale trebuie atent verificate într-o deplină concordanţă între ceea ce afirmă cu atâta exactitate şi evenimentele sau modul care l-au determinat să le reţină precis.

Majoritatea infracţiunilor nu au existenţa condiţionată de durata în timp a activităţii materiale prin care se realizează latura obiectivă, dar existenţa altor infracţiuni este condiţionată de durata în timp a activităţii materiale deoarece absenţa acesteia determină inexistenţa infracţiunii sub aspect penal.

Durata în timp a activităţii materiale este întâlnită la infracţiunea continuă (art. 189 – Lipsirea de libertate în mod ilegal; art. 241 – Portul ilegal de decoraţii sau semne distinctive) – unde, pentru a exista infracţiune este necesar activitatea să se desfăşoare pe o anumită perioadă de timp, la intervale de timp în baza aceleiaşi hotărâri. Evaluarea duratei de timp a acţiunii sau inacţiunii acestor infracţiuni nu se poate realiza prin orice mijloc de probă, dar în cadrul acestora proba testimonială deţine un loc important.

În această privinţă cercetările psihologice au evidenţiat tendinţa martorului – cel care în condiţiile infracţiunii a perceput faptele a căror durată trebuie s-o evalueze sau cel care în alte condiţii a perceput asemenea fapte – de a supraevalua duratele scurte de timp şi de a subevalua duratele lungi.

---

37. **Tratat de tactică criminalistică** – Colectiv – pag. 126-127.
38. Al. Ciopraga – **op.cit., pag. 74-75.**

Percepția poate fi influențată și de factori obiectivi (stări, situații contextuale percepției, independente de cel care percepe, care se pot reprezenta într-un sens sau altul percepției) și subiectivi (stări, situații legate de condiția psihofiziologică și de personalitatea celui ce percepe, care se pot răsfrânge în mod favorabil sau defavorabil asupra percepției). În această situație atât martorul cât și mărturia pot fi influențate de acești factori deoarece aprecierea mărturiei de către organele judiciare nu poate fi desprinsă de condițiile în care s-a format.

Un rol important în procesul percepției îi revine și atenției, fenomen psihic intim legat de percepție, în absența căreia mărturia este de neconceput, atribuind acesteia vigoare și plenitudine[39].

În actul mărturiei se regăsește atât atenția voluntară (intenționată), cât și cea involuntară (neintenționată), dar specific martorilor este atenția involuntară, care va fi mobilizată de o serie de`factori interni și externi. Factorii externi infracțiunii și făptuitorului trebuie să aibă capacitatea de a atrage atenția, de a se detașa de fenomenele, particularitățile obiectelor de a trezi atenția martorului, ca: lumina foarte puternică, culorile vii, mirosurile persistente și puternice, sunete și zgomote stridente care involuntar vor reține atenția martorului. La toate acestea se adaugă schimbările și ajustările deliberate sau nu, ce apar în înfățișarea unei persoane, obiectele care nu au caracter de noutate, de inedit.

Un alt aspect privește atenția de expectanță, anticipativă, care în cadrul mărturiei poate avea atât aspecte pozitive cât și negative. Așteptarea pregătește organismul pentru a reacționa și a recepționa un stimul la un eveniment iminent deoarece ceea ce este așteptat ca posibilitate de producere este perceput mult mai repede și cu mai multă precizie având efecte pozitive asupra cantității, cât și calității evenimentului perceput.

Efectele negative rezultă din discordanța dintre așteptare și situația în fapt. Ele constau în false identificări când stimulul sau evenimentul așteptat se substituie percepției reale[40].

Numai că cel pregătit să perceapă un anumit miros, sunet sau zgomot este tentat să atribuie mirosul, sunetul, zgomotul stimulului așteptat (stimul anticipat) să se producă (iluzie de calitate)[41].

În evaluarea martorului și a mărturiei trebuie să se țină seama și de alte două tipuri de atenție, și anume:

- **tipul static** – când mărturia va prezenta grade egale de fidelitate pe tot parcursul actului perceptiv;
- **tipul dinamic** – mărturia va conține informații mai exacte asupra faptelor petrecute la un scurt interval de timp de la declanșarea fenomenului spre care și-a îndreptat atenția.

Din analiza acestora se impun două concluzii în evaluarea mărturiei și tactica ascultării martorilor:

1. dacă martorul nu reușește să furnizeze informații cu privire la pricină în întreaga sa desfășurare, nu înseamnă neapărat că este de rea-credință;

2. când la producerea unui fapt au asistat mai multe persoane este indicat a fi ascultați cât mai mulți martori pentru a se putea, în felul acesta, reproduce întreg tabloul infracțiunii[42].

---

[39] Al. Ciopraga – **op. cit.**, pag. 99.

[40] Ex.: Martorul la o discuție pe un ton de ceartă între două persoane ce amenință să degenereze într-un schimb de violență, fiind pregătit (montat – atenție expectată) asupra a ceea ce este de presupus că se va petrece (stimul anticipat) în raport cu cei a căror atenție a fost involuntar atrasă de țipătul victimei, va percepe faptul din momentul incipient (viteza de percepție), mai exact (precizia percepției) atât sub aspectul însușirilor, cât și cantitative ale evenimentului.

[41] Al. Ciopraga – **op.cit.**, pag. 104-105.

[42] **Idem,** pag. 108.

Ascultarea martorilor evidenţiază o altă însuşire a atenţiei, şi anume distribuţia, prin care se înţelege posibilitatea efectuării simultane a două activităţi.

Efectuarea simultană a mai multor activităţi este posibilă dacă cel puţin una dintre ele are caracterul de obişnuinţă, de stereotip, caracter care se deosebeşte în urma unei îndelungi exersări. Acest gen de atenţie distributivă este întâlnită la şoferii profesionişti. Dar nu va fi regăsită la două activităţi care necesită prin natura lor o atenţie totală – şoferul începător.

Există posibilitatea ca preocuparea în realizarea unei activităţi să fie doar un pretext în spatele căruia se poate ascunde din diferite motive intenţia martorului de a se sustrage de la obligaţia de a depune mărturie.

O altă însuşire a atenţiei este stabilitatea, adică menţinerea timp îndelungat a orientării şi concentrării asupra aceluiaşi fapt, dar mai ales asupra aceloraşi fapte care au o desfăşurare pe o perioadă mai îndelungată.

În anumite cazuri atenţia poate reprezenta ea însuşi obiectul probaţiunii, mai ales la faptele săvârşite din culpă – modalitatea culpa simplă, greşeala, neglijenţa, al căror rezultat ar fi putut fi prevăzut de făptuitor dacă ar fi depus toate diligenţele necesare activităţii pe care se desfăşura şi care le necesita[43].

Vigoarea şi rigurozitatea atenţiei pot fi marcate de o serie de factori obiectivi şi subiectivi în care s-a format mărturia şi anume: stare fizică a martorului, surmenaj, oboseală fizică şi psihică, diminuare a funcţiilor psihice cu repercusiuni asupra atenţiei, implicit mărturiei la care se adaugă trăirile sufleteşti, sentimentele sau consumul de alcool, droguri etc.

Efectele negative ale acestor agenţi nu întotdeauna duc la eliminarea atenţiei deoarece există situaţii în care datorită atracţiei exercitată de eveniment asupra martorului acesta va fi atras, concentrându-şi atenţia, solicitând un efort voluntar mai intens, astfel încât efectele distractive ale atenţiei vor fi diminuate[44].

4.2.2. Decodificarea evenimentului judiciar. Interpretare. Atribuire de sens

Lucrurile, obiectele, tot ceea ce ne înconjoară devin parte intrinsecă a vieţii noastre. Între momentul perceptiv al mărturiei şi cel al reproducerii în faţa organelor judiciare a faptelor percepute, se interpune momentul conservării, al păstrării pentru o anumită perioadă a informaţiilor dobândite – deci memorarea – forma de reflectare a experienţei acumulate şi funcţie a creierului. Din momentul percepţiei – a existenţei informaţiei – şi până la reactualizarea lor există un alt moment şi anume decodarea sau prelucrarea informaţiilor.

Aparatul nostru senzorial nu recepteazã imaginea lucrurilor şi fenomenelor, ci doar lumini, sunete, mirosuri, care numai la nivelul cortical, în scoarţa cerebrală, vor fi integrate în ansambluri şi vor fi prelucrate şi decodate.

Fenomenul este asemănător cu ceea ce se întâmplă când vorbim la telefon. Prin emiţător sunt emise sunete care sunt transformate în impulsuri electromagnetice şi transmise spre receptor. Aceste semnale sunt apoi recompuse în cuvinte care, făcând parte dintr-un limbaj cunoscut de persoana de la celălalt capăt al firului – se structurează după sens, conferind un conţinut inteligibil mesajului original transmis.

Uneori, pe canalul de transmisie apar „zgomote“, astfel încât comunicarea devine lacunară într-un grad mai mare sau mai mic, dar acest lucru nu va împiedica comunicarea, interlocutorii completând logic şi semantic eventualele pierderi ale cuvintelor.

Datorită activismului psihic, în conştiinţa noastră apar sensuri întregi, logic/semantic structurate cu toate că ele nu sunt stocate memorial, ci parţial provin din reconstituiri.

---

[43] **Idem**, pag. 110.
[44] **Idem**, pag. 112.

Informaţiile emise, recepţionate integral sau parţial sunt decodate, se structurează logic/semantic, dobândind un sens. Sensul este fixat în cuvânt şi este purtător de cuvânt. Persoane adulte şi normale, nu percepem decât lucrurile denumite, adică nu vedem un obiect de o anumită formă, mărime, culoare ci vom vedea „masa“, „scaunul“, „omul“ etc. Legătura dintre obiecte, fenomene, situaţii şi grupajul de sunete prin care se exprimă – cuvântul – sunt învăţate, sunt achiziţii postnatale, ceea ce facilitează receptarea evenimentelor.

Decodarea informaţiilor efectuată, găsirea şi selectarea cuvântului potrivit nu constituie punctul final al procesului de prelucrare. Fiecare cuvânt este purtător de sens, acest sens este apropiat la toţi cunoscătorii acelui limbaj – un anume dialect. Depăşind această particularitate, cuvintele nu desemnează numai obiecte, stări, fenomene, ele au şi conotaţii colective[45]. Descoperirea unor asemenea semnificaţii, care se pot referi la un punct nodal al cazului se va face cu mult tact şi abilitate. Cunoaşterea conotaţiilor de către ofiţerul de poliţie este importantă în descifrarea cuvintelor, în sesizarea momentelor pe care le exprimă un martor în depoziţiile sale. Martorii pot fi recrutaţi din orice mediu. Este ştiut faptul că infractorii folosesc un anumit jargon – în care utilizează timpul prezent.

În procesul de decodare se conştientizează calităţile spaţio-temporale şi se estimează valoarea lucrurilor, fiinţelor, deplasarea lor. În acest moment apar o serie de distorsiuni involuntare, deoarece reflectarea timpului, a spaţiului şi a vitezei se efectuează prin interacţiunea mai multor organe de simţ, fapt care potenţează relativitatea lor. Însă, alături de informaţiile receptate senzorial, timpul şi spaţiul se reflectă în psihicul nostru şi prin procesele gândirii, deoarece la om participă la orice fenomen de reflectare într-o mai mică sau mai mare măsură.

În cadrul depoziţiilor martorilor aprecierea corectă a timpului, a distanţelor, a vitezei este decisivă pentru că în funcţie de asemenea aprecieri depinde încadrarea juridică a actului infracţional. Orice supraapreciere sau subapreciere poate schimba esenţial situaţia creată.

Juristul german H. Gross (1907) arăta că există o metodă simplă de a verifica un martor asupra posibilităţii sale de apreciere a timpului sau a spaţiului[46].

4.2.3. Memorarea evenimentului judiciar – Stocarea informaţiei în raport cu dinamica uitării –

Mărturia – actul final – implică trei momente, şi anume: **percepţia, memoria şi reproducerea**.

Privit din perspectiva practicii judiciare, acest proces psihic care nu se identifică cu mărturia, este relevant în măsura în care cel care a perceput nemijlocit şi involuntar, de regulă, fapte şi împrejurări legate de comiterea unei infracţiuni este capabil să le reproducă fără a le denatura.

Pentru organul judiciar un interes deosebit îl are fidelitatea mărturiei care poate fi apreciată prin cunoaşterea mecanismelor fiziologice şi legităţilor generale care guvernează memoria voluntară, dar mai ales pe cea involuntară[47]. Totodată, organul judiciar trebuie să aibă în vedere că memorarea este influenţată de diverşi factori – starea emoţională, interesul, ocupaţia, gradul de înţelegere a fenomenului perceput, şi altele, care se exprimă diferenţial în raport cu vârsta persoanei ascultate în calitate de martor.

---

45. Ex.1: Cuvântul „beţiv“ exprimă atât un individ văzut adesea în stare de ebrietate, dar poate exprima şi dispreţul faţă de asemenea persoane.

Ex.2: „Gara“ – exprimă atât locul unde vin şi pleacă trenurile, dar specific acestui loc este gălăgia, acel „du-te-vino“, dezordinea sau, dacă aici s-au petrecut diferite lucruri – un accident, despărţirea de un anumit lucru sau o persoană, în asemenea situaţii cuvântul dobândeşte calităţi afectogene, capabile să introducă elemente distorsionate discret.

46. Ex.: Astfel, în camera de audiere, anchetatorul poate să-i ceară martorului să aprecieze scurgerea unui anumit interval de timp fără a se uita la ceas sau să se pronunţe asupra proporţiilor camerei, distanţa de la geam la blocul din faţă etc. Asemenea testări pot fi relevante pentru organul judiciar în privinţa informaţiilor oferite de martor asupra distanţelor timpului (N. Mitrofan, V. Zdrenghea, T. Butoi – **Psihologia judiciară**, Ed. Şansa, 1994, pag. 121-123).

47. Al. Ciopraga – **op.cit.**, pag. 113.

Din perspectivă psihologică, **memorarea** reprezintă **ansamblul procedeelor de întipărire (memorare), păstrare, recunoaştere a experienţei dobândite anterior**[48].

Procesul de memorare cuprinde trei faze:

a) de achiziţie (memorare);
b) de reţinere, de păstrare;
c) de reactivare, reactualizare;

şi se caracterizează prin:

- **Selectivitate**, adică **ceea ce o persoană umană memorează mai repede, va fi durabil, uitat mai greu, însemnând că acele evenimente au o anumită semnificaţie;**
- **Caracter activ – ilustrează legătura dintre memorie, conţinut şi condiţiile activităţilor omului şi mijloacele utilizate pentru realizarea finalităţii dorite;**
- **Caracter inteligibil – evidenţiază legătura dintre procesele de întipărire, conservare, evocare şi gândire.**

Între memorare (întipărire) şi păstrare (conservare) nu va exista o identificare a însuşirilor de a întipări şi conserva faptele percepute care sunt variabile, diferind de la o persoană la alta.

Martorul care percepe şi îşi fixează în mod lent informaţiile care îi parvin mai ales de la participarea unor cazuri complexe cu o succesiune rapidă şi într-un interval de timp scurt, va percepe lacunar, iar memorarea şi conservarea vor fi şi ele deficitare.

Martorul care percepe şi memorează cu uşurinţă, dacă faptele percepute şi memorate se consumă într-un interval scurt de timp, şi dacă va fi ascultat imediat, va fi capabil să facă o depoziţie exactă; dar, după un interval mai lung de timp, depoziţia acestui martor va tinde să devină lacunară şi inexactă[49].

La început se şterg din memorie detaliile neesenţiale, apoi vor fi vizate aspectele esenţiale, pentru ca, în final, să intervină procesul uitării, motiv pentru care trebuie avut în vedere factorul timp, mai ales atunci când se procedează la ascultarea martorului[50].

Caracteristic pentru mărturie este memorarea involuntară, în sensul că cel mai adesea, faptele sunt reţinute de oameni în mare măsură involuntar şi neintenţionat.

Dar în funcţie de tipul de memorie a martorului se întâlnesc martorii cu o memorie dominant vizuală, auditivă, afectivă sau având o memorare mecanică sau logică, după cum este prezentă sau absentă înţelegerea materialului informativ receptat. Totodată, memorarea poate fi voluntară sau involuntară potrivit atitudinii interesului manifestat de martor în reţinerea aspectelor percepute[51].

Memorarea voluntară presupune **prelucrarea şi ordonarea informaţiilor, martorul deliberat evocă, repetă pentru sine sau pentru alţii fapte percepute, supune unui examen critic impresiile dobândite, face însemnări, notează anumite date, şi toate acestea pentru a face mărturia cât mai exactă şi mai completă.**

Memorarea involuntară nu presupune existenţa scopului, **ci intenţia de a memora, dar nu prezintă nici o activitate pasivă, mecanică a informaţiilor dobândite**. Omul nu poate reţine toată experienţa anterioară, pot lipsi din cadrul percepţiei şi al memorării chiar elemente familiare. Ea atribuie mărturiei un caracter lacunar, deformat şi imprecis, iar eficienţa acesteia este dată de două legităţi, şi anume:

---

48. **Idem**, pag. 114.
49. **Idem**, pag. 116-117.
50. **Tratat de tactică criminalistică**, pag. 128.
51. E. Stancu – **op.cit.**, pag. 64.

- semnificaţia pe care o prezintă faptele percepute în raport cu experienţa anterioară a subiectului;
- eficienţa mărturiei involuntare este condiţionată de factori emoţionali ce stau la baza ei, interese, aptitudini, stări emoţionale.

Va exista o distincţie între depoziţiile martorilor care au ca obiect fapte, evenimente legate direct de evenimentul produs (infracţiune – fapta săvârşită) la care martorul a participat şi pe care le-a perceput nemijlocit – acţionând atât memorarea voluntară, cât şi involuntară – şi depoziţiile martorilor cu obiectul format atât din păreri, convingeri care realizează profilul moral al învinuitului, inculpatului sau alte persoane – acţionând doar memorarea voluntară.

Memorarea plastic-intuitivă presupune **capacitatea subiectului de a-şi întipări şi conserva în memorie reprezentările concrete ale faptelor şi obiectelor percepute anterior**. Două din formele acestea, şi anume memorarea vizuală şi auditivă prezintă importanţă pentru că marea majoritate a aspectelor legate de o infracţiune, care sunt mai bine percepute, este formată din imagini, sunete, zgomote percepute prin intermediul analizatorilor vizuali şi auditivi.

La tipul vizual, accentul se pune pe capacitatea de a reţine imaginile, figurile, iar la cel auditiv, capacitatea de a reţine şi reda fidel sunete şi zgomote[52].

În funcţie de durata stocării se poate vorbi de **memorie de scurtă durată, de durata medie şi de lungă durată.**

Aproape de un secol se cunoaşte (J. Jacobs, 1897) că durata stocării variază în funcţie de: tipul material care se reţine (material verbal, cifre, figuri, obiecte), vârsta, capacitatea intelectuală.

În cazul în care conţinutul memorial este de minimă importanţă putem vorbi de **memorie de scurtă durată (short term memory) sau memorie primară** întâlnită la reţinerea unui număr de telefon nesemnificativ sau sumele parţiale la o adunare. Această instanţă memorială nu poate conţine mai mult de 6-8 elemente (la omul adult normal), cum ar fi cele 6-7 numere de telefon şi acestea vor fi stocate 20-30 secunde. Dacă în acest răstimp intervine o recepţie, conţinutul va fi transmis memoriei de lungă durată sau celei de durată medie.

I.M.L. Hunter a remarcat că stocarea în memoria de scurtă durată se efectuează în condiţiile concurenţei mai multor serii de informaţii, astfel că se poate spune că memoria de scurtă durată filtrează şi selectează informaţiile.

După părerea unor autori ca W. Kintsch (1970), R.C. Atkinson, R. M. Schiffrin (1971), imaginile din lumea exterioară, adică intrările de informaţii sunt stocate temporal chiar sub formă ionică, vreme de câteva semnale în registrul senzorial sau în memoria senzorială, de unde vor fi transmise memoriei de scurtă durată primare, fiindcă aceasta este considerată ca memorie activă. În memoria de lungă durată sau secundară nu se stochează informaţiile codate decât dacă au fost repetate. În ceea ce priveşte martorul şi mărturia, informaţiile pătrund în sistem prin canalele senzoriale şi sunt stocate pentru o vreme foarte scurtă în memoria de scurtă durată.

O parte din informaţii care se scurg în memoria de scurtă durată (primară) se vor transmite în memoria de durată relativ lungă sau în memoria de lungă durată (secundară), de unde ele vor fi recuperate prin utilizarea unor strategii (C. Morgan, R. King, 1975). Această utilizare se referă la „căutarea“ în memorie, la eforturile depuse când ştim că acele anumite nume ne stau „pe vârful limbii“ (fenomenul Trebuie-05 după J.A.C. Brown, D. McNeil – 1966), iar „traducerea în comportamente“ înseamnă transformarea conţinuturilor memorate – căutate şi găsite – în declaraţia verbală sau scriptică.

---

[52] Al. Ciopraga – **op.cit.**, pag. 124-125.

Interesul pentru o anumită categorie de fapte facilitează repetarea, şi deci stocarea lor. Când cineva este vizat că va trebui să raporteze cele văzute, urmăreşte atent desfăşurarea acţiunii, reuşind să reţină ceea ce i s-a cerut (ex. un cercetaş militar trimis în misiune).

Conştiinţa sarcinii măreşte atât capacitatea de receptare până la nivelul optim, cât şi stocarea informaţiilor a căror recuperare devine facilă, numai că asemenea situaţii se găsesc în cadrul mărturiei, cu precizarea că o persoană care urmăreşte desfăşurarea unor fapte sau evenimente realizează faptul că este un potenţial martor[53].

Informaţiile care pot fi percepute sunt nelimitate, ele putând proveni din diverse medii, domenii, astfel încât capacitatea de memorare ar fi în plină activitate, neavând nici un moment de relaxare şi de sortare a datelor, lucru care ar duce la clacare. Ca şi asupra celorlalte organe de simţ „veghează“ anumiţi factori care reglementează procesul de receptare şi stocare, acţionând prin înlăturarea acelor informaţii ce constituie un surplus. Asupra memoriei acţionează **„uitarea“**, ce **constituie reversul păstrării şi se manifestă sub forma neputinţei reconstituirii unor date memorate, ori în imposibilitatea recunoaşterii unor evenimente trăite la o nouă confruntare cu acestea ori reproducerea sau recunoaşterea lor eronată**[54].

Timpul reprezintă un factor decisiv care reacţionează asupra memoriei ca un agent „purificator“ al informaţiilor. Uitarea atrage după sine pierderea detaliilor, amănuntelor, nuanţelor a căror reactivare devine anevoioasă şi chiar imposibilă. Uitarea – condiţie a memoriei – elimină tot ceea ce este secundar, ce îngreunează capacitatea de reţinere, lăsând loc arhitecturii generale, structurii întregului.

Asupra memoriei se repercutează tonul afectiv, însuşirile emoţionale ale informaţiilor deosebite. Este mai greu să uităm acele sentimente care s-au format ca rezultat al unor fapte plăcute, care au trezit un ecou în sufletul nostru. Se consideră că experienţa pozitivă agreabilă se repercutează într-un sens univoc, întotdeauna favorizând memorarea, în schimb faptele care au declanşat sentimente de repulsie, penibile, dezagreabile, vor fi împinse spre uitare, refulate cu multă uşurinţă[55].

Este mult mai uşor să uităm aceste fapte decât să încercăm să trăim cu ele. Psihologic, o persoană care a trăit o experienţă penibilă având ca obiect persoana ei va tinde să se apere, să-şi reprime acele sentimente născute în urma experienţei. Îşi va refula amintirile spunând că nu-şi aminteşte nimic sau că a uitat totul. O astfel de persoană – potenţial martor – poate fi victima unei infracţiuni, o altă persoană va încerca să nu vorbească despre ceea ce s-a petrecut, negând sau spunând că totul este uitat. Timpul şi uitarea nu pot afecta aceste fapte, cu cât ele vor fi refulate, împinse undeva în adâncul subconştientului, cu atât ele vor exista şi vor fi mai puternice.

Timpul scurs din momentul fixării constituie o cauză firească a uitării şi cu cât intervalul de timp este mai mare, cu atât erodarea informaţiilor percepute este mai evidentă. Interesul pentru memorarea celor percepute sau impresia produsă de evenimentul la care persoana a fost martoră pot marca trecerea în uitare sau reţinerea evenimentului. Temperamentul martorului poate influenţa curba uitării în asociaţie cu vârsta persoanei în cauză. Uitarea nu înseamnă „golirea memoriei de orice evenimente“, deoarece chiar şi o memorie slabă „poate avea capacitatea de a reţine ceva ce a perceput cândva, mai ales dacă stimulii au fost puternici“[56].

În ceea ce priveşte experimentele care s-au efectuat pentru a se constata care este procentul de fidelitate a mărturiei în cazul apariţiei „uitării“, adică a trecerii timpului, s-a constatat (Marie Borst, Ed. Abramowski) că timpul se repercutează defavorabil asupra întinderii mărturiei, dar sub influenţa aceluiaşi factor, fidelitatea mărturiei sporeşte. Trecerea timpului poate avea şi influenţe pozitive, astfel la repetarea depoziţiilor la a opta zi din momentul percepţiei, acestea sau ameliorat simţitor, deoarece acele elemente uitate au putut fi reamintite, erorile strecurate au fost corectate şi, de asemenea, noi detalii au completat spaţiile lacunare.

---

[53] N. Mitrofan, V. Zdrenghea, T. Butoi – **op. cit.**, pag. 121-125.
[54] Al. Ciopraga – **op. cit.**, pag. 130.
[55] Al. Ciopraga – **op. cit.**, pag. 131-132.
[56] **Tratat de tactică criminalistică**, pag. 64-65.

Criminalistul şi psihologul polonez Pawel Horoszowski constata că reproducerea este mai deplină după trecerea a două-trei zile în raport cu depoziţiile ce succed imediat percepţiei mai ales în cazul infracţiunilor, a căror producere este de natură a provoca celor care le-au perceput anumite stări afective.

Caracterul de completare după o primă relatare, ameliorarea reproducerii amânată în raport cu reproducerea imediată este cunoscută astăzi sub numele de reminiscenţă. Acest fenomen îşi face simţită prezenţa într-o proporţie de 65%, în cazul materialului inteligibil, mai frecvent în cazul materialului rezultat din expunerea liberă a unui conţinut inteligibil decât al reproducerii sale textuale.

Alţi factori care pot influenţa reminiscenţa sunt: atitudinea, interesul subiecţilor în raport cu materialul memorat, vârsta acestora (fenomenul este mai frecvent la copii, la adulţi se manifestă în proporţie de 30%).

Ca o constatare, dar neavând o valoare absolută, ce poate constitui un criteriu de evaluare a mărturiei în raport cu momentul în care este obţinută – un anumit timp, de ordinul zilelor, socotit din momentul percepţiei – mărturia prezintă o valoare ridicată, după care, un interval de timp – ale cărui limite anevoie pot fi precizate datorită factorilor care intervin – valoarea mărturiei diferă sensibil într-o măsură aprioric nedeterminabilă pe de o parte în raport cu însuşirile celui ce compare în faţa organului judiciar în calitate de martor şi pe de altă parte în raport cu natura şi caracterul informaţiilor memorate[57].

4.2.4. Redarea – reactualizarea evenimenului judiciar. Elementul testimonial

Redarea – reactualizarea – reproducerea reprezintă ultimul moment al formării mărturiei. Este momentul în care, cel care a perceput desfăşurarea faptelor compare în faţa organelor judiciare în calitate de martor. Reproducerea este un fenomen destul de complex care nu se face mecanic, ci în strânsă legătură cu procesul de gândire. Reproducerea lumii care ne înconjoară, a experienţelor dobândite anterior ca şi proiectarea în viitor nu sunt posibile fără reprezentări. Dacă perceperea poate avea loc numai în prezenţa obiectelor sau fenomenelor, reprezentările sunt posibile şi în absenţa acestora. Reprezentările sunt strâns legate de particularităţile individuale ale fiecărei persoane, formarea şi desăvârşirea lor fiind influenţate considerabil de activitatea desfăşurată de fiecare individ. Totodată, la una şi aceeaşi persoană reprezentările se pot „exprima“ în mod deosebit, adică cele vizuale pot fi exacte şi stabile, pe când cele auditive sunt inexacte şi au caracter de instabilitate[58].

În mărturie, modalitatea principală de transmitere a informaţiilor, modul comun de obţinere a depoziţiilor îl constituie reproducerea orală, care în procesul judiciar îmbracă **forma relatării**(evocării, narării) **libere, spontane a faptelor percepute**, precum şi forma răspunsurilor la întrebările adresate de organul judiciar – **interogatoriul**.

Reproducerea poate îmbrăca **forma depoziţiei scrise** personal de către martor. Reproducerea fidelă a faptelor este condiţionată atât de fidelitatea percepţiei şi a memoriei, dar şi de capacitatea de verbalizare, de modalitatea de exprimare a informaţiilor.

Momentul reproducerii este puternic marcat de emotivitatea sporită a martorului provocată de mediu, de ambianţa în care are loc comunicarea faptelor, ce se va repercuta în mod inhibitor asupra capacităţii de exprimare. Martorul animat de dorinţa de a ajuta organul judiciar la soluţionarea cauzei, ar fi tentat să atribuie mărturiei sale o imagine supradimensională.

Dacă în mersul urmăririi penale, în timpul audierii penale care are loc în cabinetul organului de cercetare penală în prezenţa numai a acestuia sau a procurorului, între acesta şi martor se realizează acel contact psihologic, cadru propice ce anihilează efectele negative de tensiuni emoţionale ce se pot reprezenta asupra mărturiei, atunci în cursul judecăţii, ambianţa fiind schimbată, ea se va răsfrânge în mod pozitiv asupra capacităţii de reproducere a faptelor.

---

[57] Al. Ciopraga – **op. cit.**, pag. 137-138.
[58] **Tratat de tactică criminalistică**, pag. 128.

În cursul judecăţii bazată pe principiile contradictorialităţii şi publicităţii dezbaterilor, sfera persoanelor participante este lărgită, deoarece vor intra în scenă inculpatul, partea vătămată, partea civilă şi responsabilă civilmente, ceilalţi martori, procurorul, apărătorii, iar martorul va trebui să răspundă la întrebările puse de aceştia, numai că interesele şi poziţiile procesuale sunt distincte. La toţi aceştia se adaugă şi prezenţa publicului – influenţând psihicul martorului în sensul că îl va determina să fie reţinut, să-şi cântărească cuvintele. Toate acestea conduc la o reacţie frapantă, deseori, a martorului şi anume, se poate observa diferenţa dintre depoziţiile obţinute în cursul judecăţii şi celelalte date în cursul urmăririi penale.

Un alt element perturbator al depoziţiilor martorilor fie că este obţinut sub forma relatării libere, fie că sub forma interogatoriului, este **sugestia**, de această dată venită din partea organului judiciar. Influenţa ei este puternic resimţită dacă percepţia evenimentului a fost lacunară, faptele au fost slab memorate sau martorul este supus unor influenţe exterioare.

Din această cauză pentru a se feri martorul de posibile influenţe, întrebările sunt puse de organul de cercetare penală şi procuror în faza urmăririi penale şi de preşedintele completului de judecată în faza judecăţii. Aceştia vor pune întrebările adresate părţilor şi le vor cenzura pe cele adresate de părţi, apărător sau procuror. Vor fi evitate întrebările „tendenţios sugestive“(acelea care într-o formă mai mult sau mai puţin disimulată, fie insinuează, fie provoacă un anumit răspuns scontat şi dorit de cel care efectuează ascultarea sau grăbesc libertatea de exprimare a matorului, astfel încât martorul afirmă nu ceea ce a perceput, ci ceea ce i s-a sugerat). Organul judiciar trebuie să evite pe cât posibil folosirea unor întrebări tendenţios sugestive deoarece prin adresarea lor se urmăreşte obţinerea unor anumite răspunsuri despre care se ştie că nu reflectă realitatea[59].

Astfel François Gorphe stabileşte în funcţie de ordinea sugestibilităţii, modalităţi de a adresa o întrebare[60].

---

[59] Al. Ciopraga – **op. cit.**, pat. 145-146.

[60] În cazul în care un martor urmează să fie chestionat dacă o anumită fetiţă purta o pălărie şi ce culoare avea, se poate folosi una din întrebări care relevă o sugestibilitate crescândă:

1. Întrebarea determinativă cu pronume interogativ:
   „Cum era îmbrăcată?“
   „Ce culoare avea pălăria?“
2. Întrebare incomplet disjunctivă:
   „Purta fetiţa o pălărie sau nu?“
3. Întrebare „da – nu“:
   „Purta ea o pălărie?“
   „Pălăria era de culoare roz?“
4. Întrebarea expectativă – „da“:
   „Pălăria era poate de culoare roz?“
5. Întrebare expectativă – „nu“:
   „Pălăria nu era poate de culoare roz?“
6. Întrebare complet disjunctivă:
   „Pălăria era de culoare roz sau albastră?“
7. Întrebare ipotetică sau implicativă:
   „Care este culoarea pălăriei?:

Primele două întrebări nu sunt periculoase. Prima evită orice sugestie. Sugestia este implicată într-o măsură redusă în întrebarea „da-nu“. Răspunsul „da“ este mai frecvent decât cel negativ, iar pericolul sporeşte la întrebările „da sau nu“ – întrebări expectative sau de aşteptare, deoarece forma lor lasă să se întrevadă ce răspuns se aşteaptă. Mai periculoase sunt întrebările disjunctive incomplet când există siguranţa că alte posibilităţi sunt excluse. Întrebările implicative, prin excelenţă sugestive, sunt cele mai periculoase deoarece de aici rezultă presupunerea că martorul are cunoştinţă despre o anumită stare de lucruri, fără să fie întrebat mai înainte, dacă fetiţa purta o pălărie şi dacă martorul o văzuse.

martor se realizează acel contact psihologic, cadru propice ce anihilează efectele negative de tensiuni emoţionale ce se pot reprezenta asupra mărturiei, atunci în cursul judecăţii, ambianţa fiind schimbată, ea se va răsfrânge în mod pozitiv asupra capacităţii de reproducere a faptelor.

În cursul judecăţii bazată pe principiile contradictorialităţii şi publicităţii dezbaterilor, sfera persoanelor participante este lărgită, deoarece vor intra în scenă inculpatul, partea vătămată, partea civilă şi responsabilă civilmente, ceilalţi martori, procurorul, apărătorii, iar martorul va trebui să răspundă la întrebările puse de aceştia, numai că interesele şi poziţiile procesuale sunt distincte. La toţi aceştia se adaugă şi prezenţa publicului – influenţând psihicul martorului în sensul că îl va determina să fie reţinut, să-şi cântărească cuvintele. Toate acestea conduc la o reacţie frapantă, deseori, a martorului şi anume, se poate observa diferenţa dintre depoziţiile obţinute în cursul judecăţii şi celelalte date în cursul urmăririi penale.

Un alt element perturbator al depoziţiilor martorilor fie că este obţinut sub forma relatării libere, fie că sub forma interogatoriului, este **sugestia**, de această dată venită din partea organului judiciar. Influenţa ei este puternic resimţită dacă percepţia evenimentului a fost lacunară, faptele au fost slab memorate sau martorul este supus unor influenţe exterioare.

Din această cauză pentru a se feri martorul de posibile influenţe, întrebările sunt puse de organul de cercetare penală şi procuror în faza urmăririi penale şi de preşedintele completului de judecată în faza judecăţii. Aceştia vor pune întrebările adresate părţilor şi le vor cenzura pe cele adresate de părţi, apărător sau procuror. Vor fi evitate întrebările „tendenţios sugestive"(acelea care într-o formă mai mult sau mai puţin disimulată, fie insinuează, fie provoacă un anumit răspuns scontat şi dorit de cel care efectuează ascultarea sau grăbesc libertatea de exprimare a matorului, astfel încât martorul afirmă nu ceea ce a perceput, ci ceea ce i s-a sugerat). Organul judiciar trebuie să evite pe cât posibil folosirea unor întrebări tendenţios sugestive deoarece prin adresarea lor se urmăreşte obţinerea unor anumite răspunsuri despre care se ştie că nu reflectă realitatea[59].

Astfel François Gorphe stabileşte în funcţie de ordinea sugestibilităţii, modalităţi de a adresa o întrebare[60].

---

[59] Al. Ciopraga – **op. cit.**, pat. 145-146.

[60] În cazul în care un martor urmează să fie chestionat dacă o anumită fetiţă purta o pălărie şi ce culoare avea, se poate folosi una din întrebări care relevă o sugestibilitate crescândă:

1. Întrebarea determinativă cu pronume interogativ:
    „Cum era îmbrăcată?"
    „Ce culoare avea pălăria?"
2. Întrebare incomplet disjunctivă:
    „Purta fetiţa o pălărie sau nu?"
3. Întrebare „da – nu":
    „Purta ea o pălărie?"
    „Pălăria era de culoare roz?"
4. Întrebarea expectativă – „da":
    „Pălăria era poate de culoare roz?"
5. Întrebare expectativă – „nu":
    „Pălăria nu era poate de culoare roz?"
6. Întrebare complet disjunctivă:
    „Pălăria era de culoare roz sau albastră?"
7. Întrebare ipotetică sau implicativă:
    „Care este culoarea pălăriei?:

Primele două întrebări nu sunt periculoase. Prima evită orice sugestie. Sugestia este implicată într-o măsură redusă în întrebarea „da-nu". Răspunsul „da" este mai frecvent decât cel negativ, iar pericolul sporeşte la întrebările „da sau nu" – întrebări expectative sau de aşteptare, deoarece forma lor lasă să se întrevadă ce răspuns se aşteaptă. Mai periculoase sunt întrebările disjunctive incomplet când există siguranţa că alte posibilităţi sunt excluse. Întrebările implicative, prin excelenţă sugestive, sunt cele mai periculoase deoarece de aici rezultă presupunerea că martorul are cunoştinţă despre o anumită stare de lucruri, fără să fie întrebat mai înainte, dacă fetiţa purta o pălărie şi dacă martorul o văzuse.

Rezistenţa la sugestie este dependentă de o serie de factori care privesc personalitatea martorului şi anume un rol important îl joacă vârsta. Copiii, tinerii sunt mai uşor influenţabili, vârstnicii mai greu cad victima întrebărilor cu un vădit caracter tendenţios şi mai ales acelor întrebări al căror caracter sugestiv este ascuns, insidiuos[61].

Sugestibilitatea martorului poate distorsiona cele două forme de reactivări: recunoaşterea şi reproducerea. Aceasta poate fi temporară (în stare de boală, de intoxicaţie alcoolică, sub influenţa consumului de droguri, în somnul hipnotic) sau o caracteristică de durată. Totodată, la acestea se mai adaugă o formă care poate fi numită „sugestibilitate de statut" întâlnită la oamenii cu un nivel socio-cultural scăzut. Aici se întâlneşte un fenomen de complezenţă faţă de autorităţi prin care se înţelege orice persoană care în ochii subiectului ar putea să aibă vreun ascendent asupra lui şi se intercalează cu o sugestibilitate aparentă sau evidentă a întrebărilor, totuşi logic între interacţiunea dintre autoritate şi subiectul dependent, deci sugestibil. Acest fenomen apare mai puţin în relatarea spontană, verbală, neîntreruptă, decât la interogatoriu. Pentru aceste raţiuni folosirea ambelor forme de informare atât a relatării spontane neîntrerupte, cât şi a interogatoriului se recomandă în situaţia în care mărturia este decisivă.

În privinţa capacităţii de mobilizare se poate spune că reprezintă o capacitate esenţială, fiind vorba de transpunerea în registrul verbal al unor evenimente care se derulează ori s-au derulat în faţa martorului care le-a perceput în mod intuitiv. Această capacitate de verbalizare depinde de la martor la martor, iar un anchetator experimentat ştie că oamenii care vorbesc rar, reţinut, cu economie de cuvinte, dar exprimând esenţialul, sunt foarte rari.

Un martor, chiar dacă este imparţial şi dezinteresat faţă de un eveniment la care a participat sau faţă de protagoniştii implicaţi, nu se poate debarasa de unele atitudini ale sale. Aceste atitudini făcând parte din componentele sociale ale personalităţii, constituie seturi scurte de dispoziţii, intense opinii sau scopuri care implică o anumită aşteptare, dar şi o reacţie adecvată[62].

Reproducerea este influenţată de mai mulţi factori ca imaginaţia, gândirea, limbajul, atenţia. Imaginaţia joacă un rol deosebit în activitatea creativă a oamenilor. Cu ocazia ascultării unii martori refac adesea involuntar anumite momente ale evenimentului cu ajutorul reprezentărilor. Gândirea descoperă raporturile şi legăturile, trăsăturile şi esenţa fenomenelor sau obiectelor, fiind strâns legată de activitatea pe care o desfăşoară fiecare individ în procesul muncii.

Pe parcursul ascultării, martorul trebuie să fie lăsat să relateze liber – nealterat – evenimentul pe care l-a perceput, deci nu cum l-ar aprecia prin operaţiile gândirii, care „completează" perceperea iniţială. Martorul trebuie să fie prevenit să declare numai ceea ce a perceput nu şi ce crede, ce gândeşte despre evenimentul respectiv.

Martorul poate în relatarea sa să introducă involuntar elemente percepute care aparţin unui alt eveniment căruia i-a fost martor. Organul judiciar anterior ascultării trebuie să atragă atenţia martorului asupra posibilităţii de confruntare a anumitor aspecte ale evenimentului în cauza cu părţi componente asemănătoare altor evenimente. Limbajul şi gândirea se intercondiţionează reciproc. În cazul martorilor, unde se pune problema unor trăiri nemijlocite sau nu, a unor aspecte abstracte, în timpul ascultării acestora, cea mai adecvată formă de exprimare e cea orală.

Atenţia relevă o caracteristică a celorlalte procese psihice, joacă un rol prim în formarea declaraţiilor martorilor. Orientarea atenţiei depinde atât de subiect cât şi de obiect. Privită din acest punct de vedere, depoziţia martorului care declară că nu a văzut nimic, că n-a observat fenomenul pe lângă care poate a trecut, este sinceră şi veridică. Atenţia poate fi voluntară sau involuntară şi se caracterizează prin anumite componente: stabilitate (durata în timp în care poate fi reţinută), mobilitate (pot fi urmărite alternativ diferite evenimente în cursul aceleiaşi activităţi), grad de concentrare (intensitatea legăturii cu anumite împrejurări sau obiecte, fiind de fapt focarul în care se concentrează conştient întreaga activitate psihică a omului), distribuţie şi volum[63].

---

[61] **Idem, pag. 148-149.**

[62] N. Mitrofan, V. Zdrenghea, T. Butoi – **op. cit.**, pag. 128-129.

Ca şi în celelalte etape ale formării mărturiei, unde se pot întâlni diferiţi factori perturbatori şi reproducerea este supusă unor asemenea factori printre care se numără eroarea, alte denaturări, distorsiuni datorate situaţiilor ce preced momentului comunicării, având ca efect o degradare, o deviere de la forma iniţială a informaţiilor. Denaturările, deci erorile, cuprind toate posibilităţile umane bazate pe simţuri de a înregistra informaţiile.

Psihologic, eroarea este explicabilă, deoarece opinia se naşte din atitudine, iar atitudine formată, provoacă fenomene de aşteptare. De aici se naşte iluzia că au văzut ceva, care de fapt, este ceea ce au vrut să vadă.

O altă distorsionare este dată de „fenomenul repetiţiei“. Astfel „martorul ocular“ îşi exersează depoziţia prin repetarea evenimentului primului venit la faţa locului, curioşilor care se strâng, colegilor de serviciu, vecinilor sau organelor judiciare. Astfel că materialul iniţial se rotunjeşte, la acest lucru contribuie şi întrebările curioşilor, ale celorlalţi, rezultând o structurare logică a evenimentelor, la completarea lor, încât se va ajunge la un rezultat total diferit – mărturia finală devine o simplă versiune a realităţii[64].

Reproducerea poate apărea fie sub forma **relatării spontane** a faptelor şi prezintă avantajul că martorul va evoca numai acele fapte sau împrejurări care s-au conservat nealterat în memorie, pe care şi le aminteşte cu uşurinţă, dar prezintă şi dezavantajul că întinderea informaţiilor este redusă, lucru care se poate datora atât unor reale dificultăţi de reamintire, cât şi ignorării martorului a unor aspecte importante. Dar şi sub forma **interogatoriului**, care va succeda relatarea liberă. Se constată o extensie a mărturiei datorită interogatoriului care are un efect stimulator asupra memoriei, făcând posibilă evocarea unor împrejurări care păreau uitate. Cu toate acestea interogatoriul, deşi înlătură sentimentul de nesiguranţă, de incertitudine, reticenţele, prezintă şi un coeficient ridicat de eroare. Interogatoriul împinge martorul până la limita extremă a amintirii sale, deseori forţând memoria se repercutează defavorabil asupra mărturiei chiar şi atunci când nu cuprinde întrebări sugestive. În cazul în care va cuprinde şi aceste întrebări, deliberat sau involuntar atunci mărturia va fi alterată, deoarece sugestia constituie o sursă a erorii. La interogarea unui martor de rea-credinţă, acesta va putea din întrebările puse să-şi dea seama de tactica adoptată de organul judiciar, de probele de care dispune şi sub diferite pretexte va refuza să răspundă sau va da răspunsuri inexacte[65].

În subsidiar, reproducerea poate apărea sub **forma scrisă** – declaraţia consemnată personal de martor, la care se va apela numai în condiţii improprii în care se va desfăşura reproducerea, ce pot afecta capacitatea de reproducere orală a martorului. În alte cazuri, declaraţia scrisă este impusă de considerentele de ordin tactic. În cazurile în care există o legătură de rudenie, de prietenie, existând posibilitatea retractării declaraţiei, sau anumite influenţe, este indicat să se recurgă la forma scrisă.

Ca şi celelalte etape ale mărturiei şi **reproducerea** este supusă erorilor ce se pot datora diferitelor cauze: denaturări prin audiţie, prin omisiune, prin substituire, prin transformare. Pericolul acestor denaturări constă în faptul că pot fi înâlnite şi în depoziţiile martorului de bună credinţă, care în mod involuntar denaturează realitatea, convins fiind că depoziţia sa este conformă adevărului[66]. (Vezi efectul iluziilor).

---

[63] Al. Ciopraga – **Tratat de tactică criminalistică**, pag. 129-130.

[64] N. Mitrofan, V. Zdrenghea, T. Butoi – **op. cit.**, pag. 130.

[65] Al. Binet în **„La science du temoignage annee psychologique“** constata:„Dacă voiţi mărturii abundente, interogaţi. Dacă voiţi însă mărturii fidele, nu vă încredeţi în interogatoriu“.

[66] Al. Ciopraga – **„Evaluarea probei testimoniale în procesul penal“**, Ed. Junimea, 1979, pag. 149-156.

B.C.U. "M. EMINESCU" IAŞI

Reproducerea faptelor, împrejurărilor poate fi influenţată în mare măsură şi de atitudinea martorului faţă de anchetator. Există oameni care sunt expuşi să fie influenţaţi de simpatii şi antipatii şi care acţionează adesea sub impulsul acestor efecte.

Reactivarea – sub cele două forme reproducerea şi recunoaşterea – are loc în condiţiile forţării memoriei. La toate acestea se mai poate adăuga schimbarea de rol ce contribuie la distorsionări regretabile, precum şi presiunile din partea publicului.

În cazul schimbării de rol – fenomen psihosocial – unii martori de condiţii modeste ce au trăit în anonimat, datorită unui eveniment la care au participat incidental, simt că au devenit „cineva“, că pot influenţa cursul evenimentelor. Atitudinea lor va mări dorinţa lor de a fi de folos, de a servi cauza cu mai mult elan, drept urmare vor evita orice răspuns negativ, vor fi de acord cu orice şi prin aceste manifestări vor produce grave distorsionări[67].

Cea de-a doua etapă a reactualizării – **recunoaşterea** – reprezintă o modalitate secundară de comunicare a informaţiilor. Recunoaşterea este realizată de organele de urmărire penală în cadrul căreia persoanele şi obiectele având o identitate necunoscută sunt înfăţişate martorului cu scopul de ale identifica, adică dacă au fost percepute în condiţiile săvârşirii infracţiunii, sau în situaţii anterioare sau ulterioare acestuia. Fiind un procedei tactic, se încearcă reactualizarea acelor informaţii mai slab consolidate sau temporar reţinute sau pierdute în neant. În cadrul mărturiei, recunoaşterea se va face în condiţiile contactului repetat cu persoanele şi obiectele care se înfăţişează în confruntarea cu imaginea percepută şi stocată de către persoanele care au venit în legătură cu aceste obiecte sau de persoane în condiţiile săvârşirii infracţiunii sau anterior acesteia.

Recunoaşterea este **precisă**, când impresiile percepute de la persoane, privind obiectele cu care martorul vine în contact se identifică, se suprapun sau coincid în mare parte cu cele anterioare. Este **imprecisă** când se constată diferite deosebiri. Martorul, în primul moment are sentimentul de „déjà vu“, neputând localiza o persoană, un obiect, în timp şi spaţiu[68].

F. Gorphe constata că recunoaşterea unei persoane de către martor poate să se efectueze după unele ezitări, ezitare (incertitudine aparentă) care nu trebuie considerată ca semn a unei erori. Este o reacţie normală care inspiră încredere[69].

Recunoaşterea persoanelor, psihologic, se face pe baza imaginilor vizuale şi auditive – mers, voce, vorbire, semnalmentele individuale ale persoanei care vizează talia persoanei, conformaţia corpului, trăsăturile şi expresia feţei, culoarea părului, pigmentaţia pielii; dar cea mai mare individualizare este dată de disfuncţionalităţile anatomice, lipsa unui membru, ticurile, mersul caracteristic, la care se adaugă descrierea hainelor, a privirii, a înfăţişării faciale.

Pe baza acestor date furnizate de martori, se poate realiza portretul persoanei căutate, ce va fi identificat în catalogul cu diferiţi indivizi – infractori[70]. Nu trebuie însă ca aceste date să fie considerate ca infailibile, deoarece obiectele auxiliare – îmbrăcămintea exotică, anumite ticuri pot reprezenta doar accesorii pentru a induce în eroare. Recunoaşterea bazată numai pe talie, înălţime, conformaţie poate duce la alte false identificări. Adeseori informaţiile sunt supraapreciate sau subapreciate[71].

---

67. N. Mitrofan, V. Zdrenghea, T. Butoi – **op. cit.**, p. 130-136.

68. Al. Ciopraga – **op. cit.**, p. 160-163.

69. N. Mitrofan, V. Zdrenghea, T. Butoi – **op. cit.**, p. 133.

70. În cadrul seminariilor, studenţii se vor familiariza cu procedura şi tehnica portretului-robot. (Vezi cauze complexe – T. Butoi - arhiv. pers.).

71. Într-un caz celebru, amintit de Y. Eminescu în **„Procese celebre“**, intitulat „Procesul curierului din Lyon“ – reprezintă un caz clasic de eroare judiciară – a fost condamnat Joseph Lesurques în locul lui Dubosq: ... „Lesurques va fi condamnat în locul lui Dubosq pentru că acesta purta o perucă blondă apropiată de coloritul lui Lesurques, ceea ce a dus în eroare martorii care nu au făcut diferenţa, bazându-se pe recunoaşterea persoanelor după culoarea părului“.

Recunoaşterea persoanei după voce şi vorbire este uzitată în anumite cazuri practice, dar va fi tributară condiţiilor săvârşirii infracţiunii. Recunoaşterea persoanei după miros este utilă mai ales dacă infractorul are un numit miros caracteristic care rămâne impregnat în memoria martorului şi care poate să-l miroasă[72].

Recunoaşterea cadavrelor se bazează pe trăsături statice, unde rolul important îl joacă trăsăturile feţei, talia, constituţia, anumite semne particulare – cicatrici, semne din naştere, tatuaje, intervenţii chirurgicale şi stomatologice. Dificultatea va rezulta din poziţia nefirească a corpului – orizontală – expresia, fizionomia mult modificată. Instalarea rigidităţii şi a lividităţii caracteristice care va duce la „căderea“ muşchilor, imobilitate, toate conferă o altă impresie, schimbând-o pe cea pe care o avem despre persoana aflată în viaţă.

La toate acestea se adaugă leziunile, mediul în care a stat corpul (în stare de submersie), intervalul de timp scurs de la încetarea din viaţă şi până în momentul descoperirii, a recunoaşterii sau metodele folosite de infractor pentru a îngreuna descoperirea cadavrului. Toate acestea pot fi înlăturate dacă înainte de a se supune recunoaşterii, cadavrului i se aplică tehnica preconizată de Mina Minovici – „toaleta cadavrelor“, prin care se va încerca să se redea corpului un aspect cât mai apropiat de cel avut în timpul vieţii. Un element asupra căruia se va insista şi care are un rol important este expresia feţei caracterizată foarte bine de ochi.

Falsele recunoaşteri sunt rezultatul influenţării martorului de condiţii în care a intrat în contact cu cadavrul. Gustave Le Bon în „Psychologie des foules“, aminteşte de un caz de falsă recunoaştere a cadavrului unui copil de către propria mamă şi alte persoane apropiate, datorită unei cicatrice pe frunte pe care o prezenta atât cadavrul, cât şi copilul[73].

Recunoaşterea după fotografii este modalitatea frecvent folosită în cercetările judiciare pentru identificarea atât a martorilor cât şi a cadavrelor. Principalul dezavantaj prezentat de această modalitate îl constituie faptul că vedem imaginea statică a persoanei care nu poate fi înlocuită cu cea vie.

Martorii sunt confruntaţi cu o serie de **fotografii de identificare** aflate în evidenţa organelor operative. Acestea redau în profil şi frontal, persoana, lăsând să se vadă toate particularităţile, la o scară obligatorie de 1/7 din mărimea naturală.

A doua categorie formată din **fotografii artistice** ce prezintă neajunsul că o serie de semne particulare, alte particularităţi nu vor apărea datorită retuşului obligatoriu în fotografia comercială.

A treia categorie – cele **executate de amatori**.

Recunoaşterea unei anumite persoane, a unui obiect se va face prin prezentarea acestora într-un cadru comun cu persoane de aceeaşi înălţime, talie, să nu existe un contrast izbitor care poate influenţa martorul. Însă la toate acestea se va adăuga şi capacitatea de descriere a martorului şi exactitatea recunoaşterii. Astfel, martorul poate descrie corect însuşirile persoanelor şi ale obiectelor cu care a intrat în contact, dar acestea să nu fie esenţiale pentru descoperirea infracţiunii, fiind comune unui număr larg de persoane. Sau cea de a doua posibilitate – martorul convins că a reţinut tot ce era esenţial, face o descriere detaliată şi totuşi constată că nu poate recunoaşte obiectul, deoarece este diferit de ceea ce a perceput.

Martorul nu reuşeşte să descrie persoana sau obiectul, deci descrierea sa este inexactă. Neputinţa martorului nu trebuie să constituie indiciul unei erori. Este ceea ce se spune:„Dacă o văd, o recunosc“. Capacitatea de a descrie nu se suprapune capacităţii de recunoaştere[74].

---

[72] N. Mitrofan, V. Zdrenghea, T. Butoi – **op. cit.**, pag. 134.
[73] Al. Ciopraga – **op. cit.**, p. 171.
[74] **Idem**, pag. 179.

Toate aceste etape în care mărturia se formează cu avantajele şi dezavantajele lor, prezintă interes şi constituie o importantă sursă de descoperire a infractorului şi poate până la descoperirea altor metode, rămân totuşi singurele modalităţi, chiar dacă pot crea şi o falsă recunoaştere, de descoperire a celor care încalcă legea.

De la formarea mărturiei – ca proces psihologic, ca o operaţie logică, până la martor, la găsirea metodelor de a-l „face să vorbească" şi apoi prinderea infractorului, aducerea acestuia în justiţie şi judecarea sa este o cale anevoioasă pe care se pot intersecta interese, sentimente ce pot clătina balanţa aflării adevărului.

Dacă, până acum martorul a fost cel care a văzut, a auzit, ceea ce s-a petrecut şi toate aceste evenimente s-au format ca operaţii ale gândirii, depinzând în mare măsură de condiţiile de mediu, de gradul de cultură al persoanei – martor, de conştiinţa sa, el fiind singurul care ştie mai multe decât organele operative, de acum înainte, după aflarea infracţiunii pe scena ei vor intra şi alte persoane cu alte roluri care trebuie să aducă la suprafaţă cele petrecute.

Va cădea cortina peste o scenă, pentru a ne muta atenţia pe o alta, unde activitatea de descoperire, de aflare este mai intensă.

4.3. Perspectiva magistratului asupra aprecierii forţei probante a mărturiei

4.3.1. Izvorul mărturiei din punct de vedere al sursei

Din punct de vedere al mijlocirii faptelor aduse la cunoştinţa organelor judiciare şi sursa – izvorul, punctul de plecare al mărturiei – se poate vorbi atât în literatura cât şi în practica juridică despre mărturia nemijlocită/mijlocită, imediată/indicată, derivată, „din auzite", din „zvon public".

Sursa mărturiei nemijlocite este constituită de percepţia imediată, originară a faptelor şi împrejurărilor de fapt legate de infracţiune sau de făptuitor sau sunt dobândite personal de martor – ex proprersis sensibus. La mărturia nemijlocită, între sursa din care provin şi sunt transmise informaţiile şi martorul care le percepe şi le dezvăluie nu se interpun verigi intermediare. Percepţia nemijlocită implică prezenţa martorului în timpul şi la locul producerii faptelor. Mărturia va avea această însuşire ori de câte ori martorul s-a aflat în situaţia de a fi putut percepe direct, chiar dacă temporal nu a perceput faptele concomitent sau dacă spaţial s-a aflat la o anumită distanţă de locul producerii lor.

Izvorul mărturiei mijlocite este o sursă mediată derivată, deoarece martorul indirect furnizează informaţii nu asupra unor fapte şi împrejurări percepute din sursa originară, ci o sursă mediată, derivată – ex auditu alieno. Între sursa primară şi cea prin intermediul căreia faptele sunt aduse la cunoştinţa organelor judiciare se interpun verigi intermediare. Aceste verigi intermediare pot fi una din părţi (ex auditu partis), martori proprii (ex auditu alieno) – acele persoane care au perceput direct, prin propriile simţuri faptele şi împrejurările legate de infracţiune şi făptuitor. Punctul de plecare al acestei mărturii este mereu determinant, precis individualizat şi, de regulă, poate fi confruntat, verificat, cu sursa, elementul primar de informare. La această mărturie imediată se apelează atunci când fie există o împiedicare absolută de a se obţine informaţii din sursa primară (ex.: încetarea din viaţă a părţii sau a martorului ocular de la care martorul indirect deţine informaţii), fie este o împiedicare vremelnică (ex.: imposibilitatea temporară de a asculta un martor propriu-zis).

Izvorul mărturiei „din auzite" / „din zvom public" sau „după cum spune lumea", derivă dintr-o sursă nedeterminată şi indeterminabilă, constând în simple referiri ale martorului la fapte auzite, la zvonuri de o anumită notorietate a cărei provenienţă nu poate fi precizată.

Între sursa originară şi cea prin mijlocirea căreia faptele sunt aduse la cunoştinţa organelor judiciare se interpun o serie de verigi, de elemente intermediare. Din acest punct de vedere o asemenea mărturie este cu atât mai nesigură cu cât numărul de verigi intermediare este mai mare. Această mărturie este supusă unui proces de denaturare în care se constată mai întâi o comprimare a zvonului pe măsură ce acesta circulă pentru a putea fi mai uşor de povestit, apoi o accentuare a unor impresii, detalii în jurul cărora se organizează întreaga poveste şi, în sfârşit, asimilarea, prelucrarea informaţiilor în raport cu deprinderile, interesele, sentimentele celui care primeşte informaţia.

Condiţia esenţială şi singura acceptată pentru ca o persoană să dobândească calitatea de martor în procesul penal o constituie deţinerea unor informaţii despre vreo faptă sau împrejurare care pot servi la stabilirea şi aflarea adevărului. În această situaţie, pot fi martori persoanele care direct sau indirect cunosc astfel de împrejurări.

Mărturia mediată este supusă unor reguli particulare de verificare şi apreciere. Fidelitatea mărturiei mediate se află într-un raport invers proporţional cu numărul verigilor ce separă percepţia iniţială de martor ca subiect cunoscător prin mijlocirea cărui faptele au ajuns la cunoştinţa organelor judiciare. Valoarea ei fiind subordonată cunoaşterii sursei din care provine, de aceea se explică de ce mărturia de plecare nu poate fi individualizată deoarece întemeimdu-se pe un zvon, pe opinii mai mult sau mai puţin răspândite, încetează de a mai fi directă şi va fi înlăturată.

În procesul de confruntare a informaţiilor provenite din sursa iniţială cu cele provenite din sursa derivată se poate constata existenţa unei depline concordanţe între acestea, dar şi o neconcordanţă asupra unor elemente care, considerându-se lipsite de importanţă, nu au fost comunicate martorului.

Concordanţa dintre sursa derivată şi cea iniţială dovedeşte că martorul mediat a reţinut exact informaţiile primite pe când absenţa unor elemente sau comunicarea inexactă îşi găseşte explicaţia în selecţia operată, în informaţiile percepute, omisiunea voită a unor laturi, deci transmiterea orală numai a acelor informaţii considerate de sursă ca fiind esenţiale.

Neconcordanţa informaţiilor poate fi consecinţa unei denaturări involuntare a informaţiilor atunci când acestea, deşi fidel transmise, au suportat distorsionări datorită unor cauze subiective, nemijlocit legate de personalitatea martorului mediat: prelucrarea şi intrepretarea denaturată a informaţiilor, raţionalmente subiective sau a unor cauze voluntare care rezidă din persoana martorului derivat (relaţia avută cu cel pentru care urmează să depună mărturie sau raportul dintre el şi organul judiciar – anchetatorul) sau datorită relei sale credinţe denaturând în mod deliberat faptele.

Alteori, cauza nepotrivirii informaţiilor din sursa primară cu cele din cea derivată este rezultatul faptului că martorul ocular, învinuitul, inculpatul, partea vătămată în special, furnizează organului judiciar informaţii false, iar martorul mediat, informaţii exacte, situaţie în care este necesară cunoaşterea motivelor care produc asemenea neconcordanţe.

În cazul în care mărturia mediată nu poate fi confruntată cu sursa iniţială (cel de la care martorul indirect deţine informaţiile a încetat din viaţă sau nu poate fi găsit), poate fi reţinută sub o dublă condiţie, şi anume:

- persoana martorului să inspire deplină încredere;
- mărturia nemijlocită să fie confirmată de ansamblul probelor existente în cauză.

Cunoaşterea sursei mărturiei reprezintă o cale de a afla informaţii reale şi necesare pentru aflarea cauzei. Nu de puţine ori cei care lansau „zvonurile“, dădeau detalii despre victimă, faptă, împrejurările în care acestea s-au petrecut, erau adevăraţii autori. A cerceta fiecare verigă pentru a ajunge la izvorul mărturiei necesită timp, se impune cunoaşterea unor anumite categorii de oameni care te pot îndruma şi oferi informaţiile necesare, iar rezultatele pot fi negative sau pozitive, pot „face lumină“ sau „te afundă“. Toată această activitate revine anchetatorului –

procuror sau organ de poliţie, care trebuie să navigheze printr-o mare de informaţii, de zvonuri, de persoane care declară acele lucruri compatibile cu persoana lor şi situaţia avută.

4.3.2. Mărturia din perspectiva legăturii martorului cu pricina şi cu părţile în proces

Martorul trebuie privit în raport cu poziţia pe care o ocupă în complexa împletire a relaţiilor şi faptelor care constituie obiectul litigios, în raport cu dispoziţiile sale afective datorate împrejurărilor legate de cauză, adică situaţia reală a martorului faţă de pricină şi faţă de ceilalţi participanţi în procesul penal.

Prima latură a acestei probleme – legătura şi atitudinea martorului faţă de pricină – reprezintă un moment important în ceea ce priveşte interesul material sau moral al acestuia pentru ca pricina să fie soluţionată într-un anumit fel, deoarece interesul material sau moral poate determina o anumită nesinceritate sau parţialitate care se va reflecta şi în mărturie.

Cea de-a doua latură – legătura cu părţile în proces – vizează poziţia subiectivă a martorului faţă de inculpat, învinuit, partea vătămată, partea civilă, partea responsabilă civilmente – adică acele raporturi de rudenie, amiciţie, duşmănie, afecţiune, răzbunare, teamă, sentimente de antipatie sau simpatie.

În baza art. 78 C.p.p., martorul este persoana care are cunoştinţe despre noua împrejurare de natură să servească la aflarea adevărului în procesul penal, adică este o persoană neinteresată în soluţionarea într-un anumit fel a procesului. În cazul în care participarea sa la procesul penal este de natură să servească la aflarea adevărului, din necesitatea de a aduce la cunoştinţa organului judiciar săvârşirea unei fapte, date şi împrejurări legate de acesta, pe care de cele mai multe ori le-a perceput accidental, atunci persoana respectivă – apare în calitate de martor care nu are vreun interes propriu de apărat. Dar în cazul în care participarea sa are în vedere apărarea unui interes propriu atunci persoana respectivă încetează de a mai fi martor şi va avea calitatea procesuală necesară apărării intereselor în cauză, şi anume, aceea de parte, iar informaţiile pe care le deţine vor fi reţinute şi vor constitui mijloace de probă, declaraţie de parte în proces şi apreciate prin prisma poziţiei avute în proces.

Această situaţie a rezultat din incompatibilitatea între calitatea de parte în proces şi calitatea de martor, deoarece va exista o prezumţie de nesinceritate. Pentru a înlătura această consecinţă negativă, art. 82 C.p.p. instituie incompatibilitatea între martor şi parte în proces, oferind totodată persoanei vătămate un drept de opţiune între poziţia de parte civilă, parte vătămată şi martor în proces. În această situaţie nu se va putea face abstracţie, de faptul că persoana vătămată, deşi a ales calitatea de martor, i s-a cauzat un prejudiciu material sau moral prin săvârşirea infracţiunii, deci mărturia sa va avea un grad de părtinire.

Depoziţia sa va fi supusă unor elemente de deformare, chiar dacă persoana este de bună-credinţă, deoarece percepţia şi memorarea se desfăşoară pe un fond afectiv emoţional, lucru care va determina o memorare lacunară. La toate acestea se adaugă şi tendinţa de exagerare, specifică psihologiei victimei[75].

O altă situaţie care ar putea să creeze o prezumţie de interesare materială sau morală în rezolvarea cauzei, este cea dată de suprapunerea celor două calităţi – martor şi soţ, sau raport de rudenie cu învinuitul sau inculpatul sau cu celelalte părţi. În acest scop, C.p.p. prevede în art. 84 – „Întrebări prealabile“ – ca martorul să fie supus la un şir de întrebări privind identitatea sa, ocupaţia şi adresa, apoi întrebările trebuie să vizeze relaţia de rudenie cu învinuitul sau inculpatul sau cu oricare altă parte şi, dacă a suferit sau nu vreo pagubă de pe urma săvârşirii infracţiunii.

---

[75] Al. Ciopraga – **op. cit.**, pag. 191-194.

În situaţia în care este rudă apropiată cu învinuitul/inculpatul sau cu o parte în proces, acesta va fi absolvit de obligaţia de a depune mărturie. Este însă o excepţie relativă, deoarece rudele sau soţul pot depune mărturie rămânând la latitudinea lor dacă-şi manifestă acest drept sau nu. Această posibilitate de alegere, acordată soţului şi rudelor apropiate a fost instituită dintr-o îndoită explicaţie – în primul rând există această legătură sentimentală care determină o conduită subiectivă şi, în al doilea rând, motivele de suspiciune legitimă care rezultă dintr-o atitudine de particularitate ce poate fi manifestată de aceste persoane, derivând din prima latură a explicaţiei[76].

Organul legislativ a acordat această posibilitate pentru a scuti persoanele aflate într-o asemenea situaţie de alegere între sentimente fireşti şi datoria de a spune adevărul. Rudele apropiate în accepţiunea C. p. sunt ascendenţii şi descendenţii, fraţii şi surorile, copiii acestora, precum şi persoanele devenite prin înfiere potrivit legii astfel de rude (art. 149). Şi în cazul în care rudele apropiate, precum şi cele mai îndepărtate depun mărturie, va opera prezumţia de parţialitate (părtinire). Aşadar, martorului din una din cele două categorii, poziţia sa de imparţialitate va fi în acelaşi timp ameninţată[77].

În viziunea acestora – părinţi/soţ – persoanele care au săvârşit o faptă prevăzută de legea penală – vor apărea ca nişte persoane corecte, incapabile de a săvârşi o asemenea faptă. Astfel, în depoziţia părinţilor, fiul urmărit pentru comportări huliganice, este descris ca un copil simpatic, plin de umor, căruia, ca tuturor de vârsta sa, îi place să se distreze, iar fapta comisă este considerată ca o copilărie, glumă nevinovată. Soţia dispărută, pentru soţul care o iubeşte, va fi reprezentată ca o persoană deosebită din punct de vedere fizic, mult mai tânără, elegantă[78].

O altă posibilitate de perturbare a mărturiei poate veni din situaţia reală în lanţul împrejurările cauzei, al raporturilor în care se află cu ceilalţi participanţi în proces, al poziţiei sale subiective faţă de cei care au o anumită calitate în proces. În acest punct interesează personalitatea martorului din punctul de vedere al relaţiilor cu ceilalţi, cu părţile în proces[79].

Se ştie că martorul poate fi o persoană necunoscută, o persoană care accidental s-a aflat în locul săvârşirii unei fapte, dar poate fi o persoană cunoscută învinuitului/inculpatului şi celorlalte părţi în proces. Aflat în această situaţie organul judiciar se poate confrunta cu o situaţie dificilă. Datorită diferitelor raporturi: de colegialitate, de serviciu, de amiciţie, mărturia martorului ca şi poziţia sa faţă de fapta săvârşită vor putea suferi anumite modificări. Se pot ivi sentimente de compasiune faţă de învinuit/inculpat, care va fi tras la răspundere pe baza depoziţiei sale, sau sentimente de ură, antipatie sau simpatie. Oricare sentiment nutrit de martor faţă de una dintre părţile în proces se va repercuta asupra mărturiei.

Sentimentul de simpatie care intră în categoria sentimentelor generoase, se sustrage involuntar cenzurii martorilor, dar poate deforma mărturia, prin ceea ce simte martorul, fie datorită raporturilor anterioare dintre el şi părţi sau ivite spontan în momentul intrării în contact în cursul procesului penal. De obicei acest sentiment se va îndrepta spre victima infracţiunii, decât spre cel care a săvârşit-o[80].

Faţă de învinuit/inculpat, martorul, deşi blamează fapta acestuia, va încerca un sentiment de compasiune. Sentiment care poate lua naştere din unele informaţii pe care martorul le dobândeşte cu privire la situaţia familială grea şi nu doreşte ca mărturia sa să contribuie la condamnarea acestuia, socotind fapta sa ca o consecinţă a unui concurs nefavorabil de împrejurări. Dar această atitudine va avea repercusiunile sale. Astfel, acele împrejurări care îl acuză pe învinuit/inculpat se vor estompa, iar dacă au existat circumstanţe atenuanţe, vor căpăta contur şi vor deveni hotărâtoare[81].

---

[76] **Idem**, pag. 194.
[77] **Idem**, pag. 195.
[78] **Idem**, pag. 195.
[79] **Idem**, pag. 196.
[80] **Idem**, pag. 197.

De cele mai multe ori, sentimentele de simpatie, compasiune se îndreaptă asupra victimei – persoana vătămată. Însă sentimentele sunt mult mai amplificate deoarece la suferinţele produse de săvârşirea infracţiunii pe care persoana vătămată le-a suferit, se adaugă şi cele pe care trebuie să le suporte în cursul procesului penal. Martorul va depune astfel, o mărturie defavorabilă învinuitului/inculpatului, deci parţială, subiectivă, deoarece acesta se poate identifica cu victima şi atunci toate acestea i s-ar fi putut întâmpla lui. Aşadar, există posibilitatea de identificare cu victima, lucru care se va oglindi în depoziţie.

Dar la capătul celălalt se află **sentimentele negative,** de obicei, antipatie, ură faţă de una din părţi, în special împotriva celui care a săvârşit o faptă de lege penală. Drept consecinţă, mărturia unui asemenea martor va oglindi o „îngroşare", o accentuare a suferinţelor celui vătămat, se va exagera şi condamna fapta învinuitului/inculpatului.

Un alt sentiment perturbator este **pasiunea**. Realitatea este percepută sub imperiul acestei forme – dragostea – deformat. Respectivul va vrea să vadă doar ceea ce-i convine, ajustând toate datele pentru a le potrivi imaginii iubite.

Opusul acestui sentiment este **gelozia, ura, invidia**. Dacă mărturia celui stăpânit de sentimentul de dragoste oglindeşte atitudinea martorului fiind, deci, decelabilă pentru organul judiciar şi mai puţin periculoasă pentru justiţie, mărturia bazată pe ură, invidie, ce reprezintă o armă a răzbunării este mai greu de detectat. Sentimentele de ură, răzbunare faţă de una dintre părţi, un membru al familiei, pot fi reprimate, pot apărea sub diferite manifestări. Martorul poate trece sub tăcere sau în mod deliberat denaturează împrejurări care erau în favoarea învinuitului/inculpatului.

Poate exista şi un **sentiment de teamă, frică**, ce poate fi provocat de împrejurări interne sau externe. Cazul tipic îl reprezintă ameninţarea martorului cu producerea unui rău, fie asupra propriei sale persoane, fie asupra unei persoane dragi. Răzbunarea învinuitului sau inculpatului are drept consecinţă producerea unui sentiment de teamă asupra psihicului martorului care va face o depoziţie nesinceră. Victimele acestor temeri sunt, în general, femeile şi copiii.

În cazul unor învinuiţi/inculpaţi, cunoscuţi ca persoane foarte periculoase, martorii sunt foarte greu de recrutat, deoarece sub imperiul fricii, aceştia se sustrag de la obligaţia de a depune mărturie. Alteori temerea care duce la mărturie falsă îşi are rădăcini interne, datorându-se raporturilor în care se află martorul cu pricina în care urmează să depună mărturie.

Tăcerea, prezentarea falsă sau îndreptarea bănuielilor către o persoană nevinovată se pot produce datorită posibilităţii ca martorul să fie implicat ca învinuit/inculpat în cauză sau temerii de a fi tras la răspundere penală pentru o faptă comisă anterior, dar nedescoperită[82].

Persoanele care se bucură în societate de o anumită prestanţă, şi care, din diferite motive se pot afla într-un loc compromiţător în compania unor persoane îndoielnice, pot, de asemenea, fi prezente la producerea unei infracţiuni, aceasta determinând afişarea, în faţa organelor judiciare, a unei atitudini de negare a cunoaşterii faptelor[83].

---

[81] **Idem**, pag. 197-198.

[82] **Idem**, pag. 200.

[83] Al. Ciopraga citându-l pe E. Locard, da, ca exemplu, cazul unei femei martoră la săvârşirea unui omor petrecut într-un loc rău famat. Din locul în care se găsea aceasta a perceput fapta în întregime; imediat după săvârşirea faptei, în faţa unui ofiţer de poliţie şi apoi a prefectului a făcut o depoziţie detaliată asupra împrejurării comiterii omorului. În faţa judecătorului de instrucţie şi a curţii cu jurii a retractat depoziţia deoarece prezenţa în acel loc a unei femei de condiţie bună ar fi fost inexplicabilă. (Al. Ciopraga – **op. cit.**, pag. 201).

Se mai pot adăuga raporturile de prietenie, profesionale, simplele raporturi care pot determina o mărturie nesinceră, din dorinţa de a nu deteriora bunele relaţii avute, până la momentul comiterii faptei, cu învinuitul/inculpatul; sau trăsăturile personalităţii celui care compare în calitate de martor – amor propriu, vanitate. Mărturia acestuia este uşor detectabilă ca fiind nesinceră, deoarece va avea în centru personalitatea martorului.

Calitatea de martor implică şi anumite obligaţii, şi anume, de a se înfăţişa în faţa organului judiciar ori de câte ori este chemat. Din acest motiv, martorul, pentru a se elibera de această obligaţie, poate trece sub tăcere anumite fapte, evenimente legate de săvârşirea infracţiunii[84].

Credibilitatea şi atitudinea martorului vor fi subordonate personalităţii acestuia. Un om care şi-a conturat personalitatea, care are reprezentarea clară a binelui şi răului, care se poate judeca obiectiv, va putea să-şi impună o anumită conduită faţă de săvârşirea unei infracţiuni. Deşi pot să depună mărturie chiar dacă vor fi prezumate de parţialitate, aceste persoane vor putea să se detaşeze de sentimentele născute odată cu producerea infracţiunii, reuşind să-şi înfrângă resentimentele şi să declare adevărul.

Deşi ne aflăm în cursa contra cronometru de aflare a adevărului, aceste persoane, singurele capabile să spună adevărul aşa cum s-a petrecut, pot aduce anumite modificări la depoziţiile anterioare, retractări totale sau parţiale, vizibile în unele declaraţii, încât îngreunează aflarea adevărului, dar avându-se mereu speranţa în conştiinţa omului pentru dreptate, se va persevera, deoarece aceste persoane pot fi aduse pe drumul cel drept. Este, bineînţeles, sarcina anchetatorilor pentru a „trezi“ în conştiinţa lor spiritul de dreptate, dorinţa de a ajuta şi de a afla adevărul.

---

[84] **Idem**, pag. 200-203.

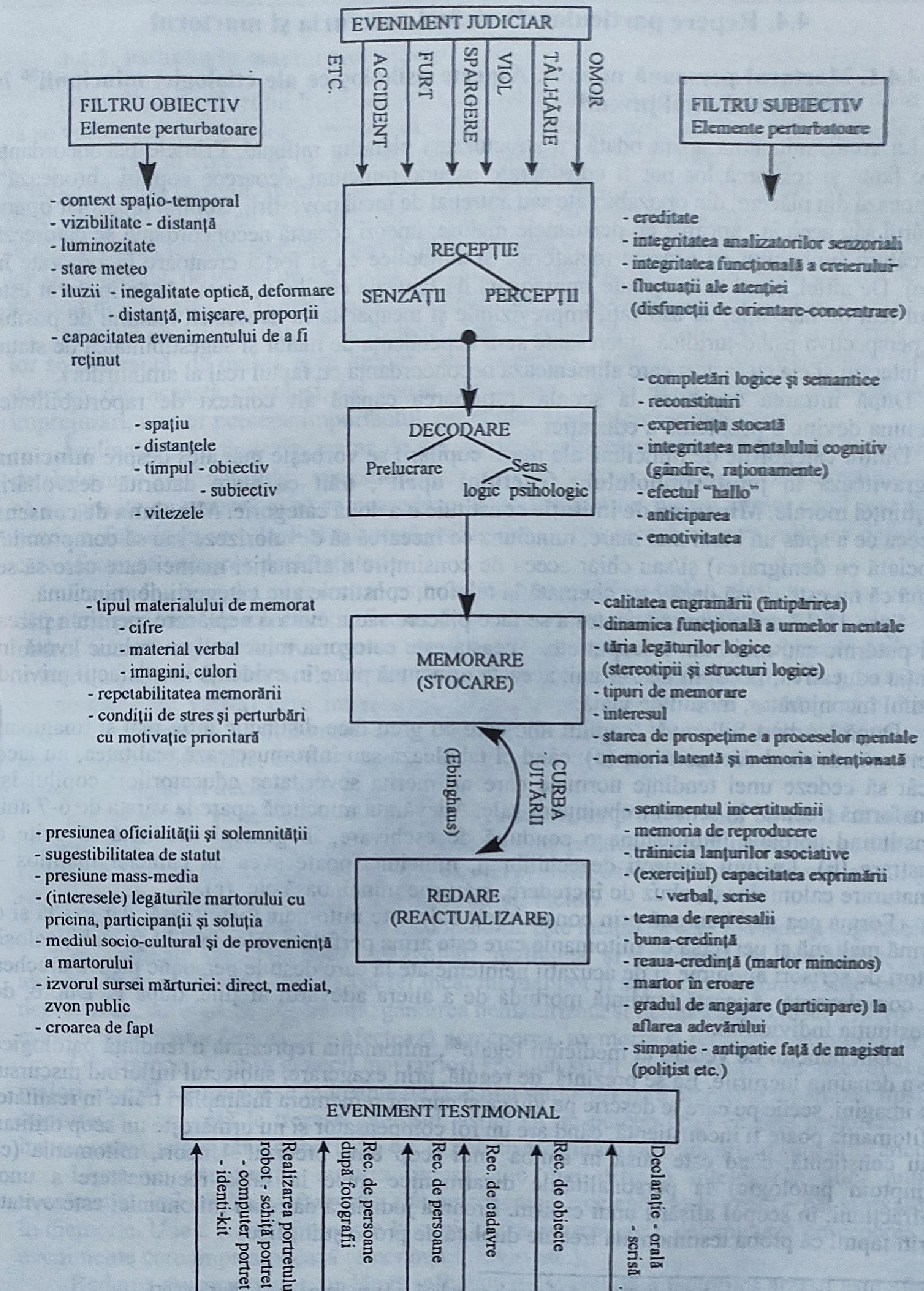
EVENIMENT JUDICIAR
OMOR
TÂLHĂRIE
VIOL
SPARGERE
FURT
ACCIDENT
ETC.
FILTRU OBIECTIV
Elemente perturbatoare
- context spațio-temporal
- vizibilitate - distanță
- luminozitate
- stare meteo
- iluzii - inegalitate optică, deformare
- distanță, mișcare, proporții
- capacitatea evenimentului de a fi reținut
FILTRU SUBIECTIV
Elemente perturbatoare
- creditate
- integritatea analizatorilor senzoriali
- integritatea funcțională a creierului
- fluctuații ale atenției (disfuncții de orientare-concentrare)
RECEPȚIE
SENZAȚII
PERCEPȚII
- completări logice și semantice
- reconstituiri
- experiența stocată
- integritatea mentalului cognitiv (gândire, raționamente)
- efectul "hallo"
- anticiparea
- emotivitatea
- spațiu
- distanțele
- timpul - obiectiv
- subiectiv
- vitezele
DECODARE
Prelucrare
Sens
logic
psihologic
- tipul materialului de memorat
- cifre
- material verbal
- imagini, culori
- repetabilitatea memorării
- condiții de stres și perturbări cu motivație prioritară
- calitatea engramării (întipărirea)
- dinamica funcțională a urmelor mentale
- tăria legăturilor logice (stereotipii și structuri logice)
- tipuri de memorare
- interesul
- starea de prospețime a proceselor mentale
- memoria latentă și memoria intenționată
MEMORARE (STOCARE)
CURBA UITĂRII (Ebinghaus)
- sentimentul incertitudinii
- memoria de reproducere
- trăinicia lanțurilor asociative
- (exercițiul) capacitatea exprimării
- verbal, scrise
- teama de represalii
- buna-credință
- reaua-credință (martor mincinos)
- martor în eroare
- gradul de angajare (participare) la aflarea adevărului
- simpatie - antipatie față de magistrat (polițist etc.)
- presiunea oficialității și solemnității
- sugestibilitatea de statut
- presiune mass-media
- (interesele) legăturile martorului cu pricina, participanții și soluția
- mediul socio-cultural și de proveniență a martorului
- izvorul sursei mărturici: direct, mediat, zvon public
- eroarea de fapt
REDARE (REACTUALIZARE)
EVENIMENT TESTIMONIAL
Declarație - orală
- scrisă
Rec. de obiecte
Rec. de cadavre
Rec. de persoane
Rec. de persoane după fotografii
Realizarea portretului robot - schiță portret
- computer portret
- identi-kit

SCHEMA FORMĂRII MĂRTURIEI

Tiberiu Bogdan - Ioana Teodora Butoi (prelucrări personale și completări)

4.4. Repere particulare[85] vizând mărturia şi martorul

4.4.1. Martorul persoană minoră. Aspecte psihologice ale etiologiei minciunii[86] în comportamentul juvenil

La copii, minciuna apara odată cu structurarea planului raţional. Primele neconcordanţe dintre fapte şi relatarea lor pot fi considerate pseudo-minciuni, deoarece copilul „brodează", imaginează din plăcere, din opozabilitate sau antrenat de jocul povestirii. Copilul preşcolar opune adevărul său aceluia exprimat de persoanele mature; uneori această neconcordanţă se datorează încărcăturii limbajului cu aspecte metaforice şi simbolice ca şi forţei creatoare încorporate în limbaj. De altfel, jocul ca activitate impregnată de fantezia copilului, arată cât de încărcat este planul real de fabulaţie, de asociaţii imprevizibile şi incapacitatea deosebirii realului de posibil (din perspectiva psiho-juridică, interesante sunt dependenţa de matur şi sugestibilitatea de statut care intervin şi ele ca factori care alimentează neconcordanţa cu faptul real al amintirilor).

După intrarea copilului la şcoală, raţionarea capătă alt context de raportabilitate: minciuna devine o problemă a educaţiei.

Dintre categoriile de minciună ale marii copilării se vorbeşte mai ales despre **minciuna** ce gravitează în jurul **simbolului „fructului oprit"**, trăit ca atare datorită dezvoltării conştiinţei morale. **Minciuna de imitaţie** constituie o a doua categorie. **Minciuna de consens** cu ceea ce a spus un băiat mai mare, minciuna ce încearcă să devalorizeze sau să compromită (asociată cu denigrarea) şi/sau chiar aceea de consimţire a afirmaţiei mamei care cere să se spună că nu este acasă dacă este chemată la telefon, constituie alte categorii de minciună.

Spre 11-13 ani, se minte pentru a se face plăcere sau a evita o neplăcere, pentru a părea mai puternic sau mai bun, priceput etc. Aceasta este categoria minciunii ce trebuie avută în atenţia educativă; la copiii de 7-9 ani, această minciună pune în evidenţă insatisfacţii privind mediul înconjurător, modul de viaţă.

După Norbert Sillamy[87], copilul mic care cu greu face distincţie între real şi imaginar, alterează adevărul dar nu minte **(a)**; când el fabulează sau înfrumuseţează realitatea, nu face decât să cedeze unei tendinţe normale care nu merita severitatea educatorilor: copilul îşi transformă trecutul în sensul trebuinţelor sale. Adevărata minciună apare la vârsta de 6-7 ani, constituind aproape întotdeauna o conduită de eschivare, în general destinată să evite o mustrare **(b)**. La unii subiecţi dezechilibraţi, minciuna poate avea un caracter malițios – denaturare calomnioasă, abuz de încredere, mărturie mincinoasă etc. **(c)**.

Forma cea mai benignă prin consecinţele sale este mitomania vanitoasă, dar există şi o formă malignă şi perversă de mitomanie care este arma perfidă a celor invidioşi, slabi, geloşi, autori de scrisori anonime şi de acuzaţii neîntemeiate la care destule persoane pleacă urechea cu complezenţă. Această tendinţă morbidă de a altera adevărul ar ţine, după E. Dupre, de constituţia individului.

Din punctul de vedere al medicinii legale[88], mitomania reprezintă o tendinţă patologică de a denatura lucrurile. Ea se prezintă, de regulă, prin exagerare, subiectul înflorind discursul cu imagini, scene pe care le descrie pe viu ca şi cum ar rememora întâmplări trăite în realitate. Mitomania poate fi inconştientă, când are un rol compensator şi nu urmăreşte un scop utilitar, sau conştientă, când este pusă în slujba unui scop bine precizat. Uneori, mitomania (ca simptom patologic) la personalităţile dizarmonice duce la falsa recunoaştere a unor infracţiuni, în scopul afişării unui eroism. Eroarea judiciară datorată mitomaniei este evitată prin faptul că proba testimonială trebuie dublată de probe ştiinţifice.

---

[85] Vezi interogarea în condiţii ale cărei reguli se aplică şi la audierea martorilor minori.
[86] Ursula Şchiopu şi colab. **Dicţionar enciclopedic de psihologie**, Ed. Babel, Bucureşti, 1996, pag. 453-454.
[87] Norbert Sillamy – **Dicţionar de psihologie**, Larousse, Ed. Univers Enciclopedic, 1996, pag. 198.
[88] T. Ciornea şi colab. – **Medicina legală – definiţii şi interpretări**, Ed. Junimea, 1988, pag. 322.

4.4.2. Psihologia martorului minor

Dezvoltarea psihicului fiinţei umane este condiţionată şi de vârsta sa, astfel că nu ar trebui să se vorbească de psihologia minorului, adică a persoanei care nu a împlinit vârsta de 18 ani, ci, în general, ar trebui să se aibă în vedere raportarea la diverse perioade ale minorităţii, cunoscute fiind desigur, diferenţele de dezvoltarea fizică, psihică, intelectuală etc., existente între un minor de 4-5 ani şi un altul de 17 ani. Deci, anchetatorul va trebui să se comporte faţă de minori şi să le aprecieze declaraţiile ţinând seama de toţi factorii care influenţează psihicul lor şi, în special, de vârsta pe care o au. Cu cât minorul va avea o vârstă mai apropiată de vârsta majoratului, cu atât vor fi mai mici deosebirile datorate acestor particularităţi şi invers.

Minorii au o capacitate de percepere şi de redare a faptelor mai redusă, deoarece atenţia lor se îndreaptă, de obicei, spre lucruri care, în general, sunt lipsite de importanţă, astfel că, deseori, din această cauză şi din cauza capacităţii reduse de a înţelege anumite fapte şi împrejurări, nu vor percepe importantul, esenţialul care interesează justiţia.

Înclinaţia spre fantezie, teama de cei sub îngrijirea cărora se află (părinţi, tutori etc.) şi de răzbunare a infractorului, sugestibilitatea lor etc., toate acestea fac ca declaraţiile acestora să fie privite cu rezervă şi să se procedeze la interogarea lor numai atunci când este absolut necesar, folosindu-se o tactică adaptată psihicului lor, de natură a putea înlătura deficienţele care afectează valoarea declaraţiilor.

Un studiu complet şi corect al psihologiei minorului ar trebui, desigur, să se ocupe cu diferitele perioade ale minorităţii, fiecare dintre ele având trăsături diferite de ale celorlalte. În cadrul acestui capitol nu vom putea urmări o astfel de dezvoltare a problemei psihologiei minorului, se vor expune acele trăsături caracteristice psihologiei minorului în general (şi nu pe perioade de vârstă) care interesează asupra aspectelor sub care acesta apare înaintea justiţiei, pentru a da posibilitatea anchetatorului să cunoască mai bine psihologia minorului, să-şi explice atitudinile, comportarea sa şi să aplice cele mai potrivite procedee pentru a-l putea determina să declare adevărul.

Anchetatorul va avea în vedere vârsta minorului, în primul rând, cu toate că nici acest element nu este în măsură să indice o egală dezvoltare psihică la toţi minorii; starea dezvoltării psihice variază în raport cu instruirea şi educaţia primită, care pot fi mai ridicate la unii şi mai scăzute la alţii. Deci, se va ţine seama şi de aceşti factori.

Ceea ce caracterizează în primul rând minorul, este înclinaţia spre fantezie şi sugestibilitate.

În psihicul său incomplet dezvoltat, realitatea şi ficţiunea se împletesc, uneori ajungându-se să se confunde în aşa fel încât nu mai pot fi separate. Noţiunile sale sunt vagi, neprecizate, iar lipsa de experienţă, gândirea nematurizată şi neînţelegerea justă a lucrurilor şi evenimentelor sunt factori care afectează perceperea, memoria şi redarea evenimentelor.

Deşi minorii sunt în general mai curioşi şi cu un spirit de observaţie mai dezvoltat decât majorii, totuşi atenţia lor se îndreaptă de cele mai multe ori spre lucruri şi amănunte lipsite de importanţă, care însă le trezesc interesul, astfel că nu percep ceea ce este important într-o împrejurare (nerealizând importanţa ei), ci percep amănunte care uneori nu sunt utile anchetei.

Lipsa de experienţă, cultura redusă, fac mai dificilă înţelegerea unor anumite evenimente, influenţând defavorabil atât perceperea – înţelegându-le greşit – cât şi fixarea lor în memorie. Unele emoţii frecvente la copii (frica, groaza etc.), denaturează perceperea unor evenimente care impresionează (ameninţări, loviri etc.).

Redarea evenimentelor, pe lângă influenţa defavorabilă a factorilor arătaţi este afectată în mare măsură de sugestibilitatea şi emotivitatea lor explicabilă în ambianţa specifică justiţiei, de teama de necunoscut, de împrejurarea că minorii trec cu uşurinţă de la o stare psihică la alta, se irită uşor.

Toşi aceşti factori influenţează declaraţiile minorilor, care se conturează astfel în raport cu vârsta, cu gradul de dezvoltare fizică, psihică şi intelectuală, inteligenţa, capacitatea de percepere, de înţelegere a evenimentelor, de memorare şi de redare, sugestibilitatea, înclinaţia spre fantezie. Aprecierea declaraţiilor (în lumina acestor atitudini) se va face distinct, de la caz la caz, în funcţie de persoana de la care emană.

Sunt situaţii când minorii, chiar copii, memorează şi redau exact evenimentele la care au asistat, cu o sinceritate exemplară. În practică s-a constatat că aceste cazuri formează excepţia, deci este util a se examina cu multă atenţie declaraţiilor lor, prin prisma celor arătate mai sus.

Teama de a nu fi descoperit şi sancţionat îl determină pe **minorul infractor** să aibă o atitudine de neîncredere şi ostilitate faţă de organele de justiţie.

Lipsa conştiinţei vinovăţiei pentru anumite infracţiuni, pe care uneori minorul dat fiind cultura, vârsta, experienţa, nu le consideră ca atare (furtul de fructe sau alimente de mică cantitate, neplata biletului de tren) îl determină a se considera nedreptăţit.

Minorul recidivist, fiind nevoit să se conducă singur în viaţă, are un spirit practic foarte dezvoltat, precocitate, perfidie, neîncredere şi atitudine defensivă permanentă faţă de semeni şi, mai ales, faţă de justiţie, precum şi tendinţă de simulare. E de remarcat că, în general, are o atitudine de respect faţă de superioritatea fizică, intelectuală, morală, care îl determină la schimbarea atitudinii de neîncredere, devenind mai sincer, mai bun. Anchetatorul va trebui să reţină acest fapt.

Minorul victimă a unei infracţiuni are, în general, aceleaşi trăsături ca şi majorul, cu tendinţa de a exagera mai mult faptele a căror victimă a fost, atât din cauza emoţiei, fricii care i-au alterat perceperea, cât şi din interesul de a obţine avantaje materiale şi de a se răzbuna pe infractor. Sugestibilitatea şi teama îl fac deseori instrumentul celor sub a căror autoritate se află şi care uneori încearcă să profite în urma infracţiunii a cărei victimă a fost minorul.

Martorul minor are aceleaşi trăsături psihice caracteristice care influenţează declaraţiile sale. Tendinţa spre fantezie şi sugestibilitate sunt cei mai importanţi factori care determină neîncrederea, deseori justificată, în declaraţiile sale.

4.4.3. Probleme tactice cu privire la ascultarea minorilor

A. Dispoziţii legale: probleme procesuale în legătură cu ascultatea minorilor[89]

Pentru realizarea reglementărilor din dreptul penal cu privire la minoritate, a fost necesar să se înfiinţeze pe linia procesual penală o procedură specială cu privire la minorii care, într-un fel sau altul, iau contact cu organele însărcinate cu înfăptuirea justiţiei. Această procedură se justifică prin faptul că minorul nu are maturitatea psihică, dezvoltarea intelectuală şi experienţa necesară pentru folosirea eficientă a drepturilor procesuale acordate de lege[90].

---

[89] Gh. Nistoreanu şi colab. – **Drept procesual penal**, Ed. Europa Nova, Bucureşti, 1996, pag. 314.

[90] Sistemul legislativ şi practica judiciară a Marii Britanii cu privire la martorul minor (**Consideraţii juridice privind admiterea declaraţiilor minorilor ca probe în justiţie**) conform „**Criminal Justice and Behavior**, S.U.A., vol. 23, nr. 2, iunie 1996, pag. 48-61.

Proverbul englez care spune că „pe copii trebuie să-i vezi la tribunal, nu să-i şi auzi“ nu a fost niciodată aplicat în Curţile de Justiţie din Scoţia, unde, în mod tradiţional, copiii au fost acceptaţi ca martori. Vom face o scurtă trecere în revistă a preocupărilor recente privind capacitatea copiilor de a apărea în instanţă ca martori, prevederile procesuale scoţiene referitoare la mărturiile depuse de copii în cauze civile şi penale, iar în final vor fi expuse concluziile unui program de cercetare psihologică, legat de problema chemării în instanţă a copiilor, program realizat de „Scotish Home and Health“ (Departamentul Scoţian al Sănătăţii şi Internelor).

Până acum, copiii erau chemaţi ca martori în instanţele penale scoţiene şi supuşi audierilor şi confruntărilor cu părţile, în faţa curţii, la fel ca şi adulţii (ei fiind consideraţi„martori competenţi“). Pentru unii dintre copii, această experienţă era destul de dificilă şi stresantă, mai ales în cazurile de abuz sexual. Juriştii scoţieni au rămas insensibili la aceste probe. Cu mai mult de 50 de ani în urmă, un avocat nota:„nu numai avocatul dar şi ceilalţi care au legătură cu cazul sunt afectaţi de această situaţie. Este ca şi cum ar conspira Curtea, pentru a traumatiza copilul din nou“. Această opinie pare a se fi adresat unor urechi surde, pentru ca la 30 de ani, după afirmaţia lui Crawford, aceeaşi problemă se discută din nou în Comitetul Thompson de pe lângă Departamentul Scoţian al Sănătăţii şi Internelor şi al Biroului Coroanei. În 1975, acest organism analiza dacă este necesară chemarea în instanţă, ca

Minorul (definit în antiteză cu majorul de către art. 8, alin. 2 din Decretul nr. 31/1954 privitor la persoana fizică şi persoana juridică:„Persoana devine majoră la împlinirea vârstei de 18 ani“), indiferent de calitatea sa procesuală, beneficiază de o anumită ocrotire în desfăşurarea activităţilor procesuale. Astfel, „minorul nu poate fi ascultat ca martor. Până la

---

martori, a copiilor, victime ale unor abuzuri sexuale. Comitetul concluziona că „deşi procedura actuală nu este cea mai adecvată pentru copii, care sunt supuşi în mod inevitabil unui stres suplimentar, cauzat de evenimentul depunerii mărturiei, nu există încă o alternativă procedurală acceptabilă, care să satisfacă interesele justiţiei şi să fie imparţială faţă de pârâţi“.

Cu alte cuvinte, deocamdată nu se schimbă nimic în procedurile legale. Au mai trecut 10 ani până ce problema aceasta a copiilor să fie abordată mai serios în Marea Britanie, când mass-media au început să facă publice preocupările psihologilor şi a celor de la asistenţa socială faţă de procedurile ce implicau chemarea în instanţă a copiilor, mai ales în cazurile de abuz sexual.

În Anglia şi ţara Galilor situaţia era deja mai proastă decât în Scoţia. Unele cazuri de abuz erau imposibil de urmărit penal, deoarece instanţele nu erau pregătite să audieze ca martori copiii, decât dacă aceştia aveau cel puţin 7-8 ani. Copiii mai mici erau chemaţi ca „martori incompetenţi“, situaţie care a determinat un avocat englez să considere această regulă, procedura „**Charta de molestat copii**“.

La sfârşitul anilor ‘80, unele ţări au început să revizuiască procedurile legale de audiere în instanţă a copiilor, iar psihologii din Australia, Canada, SUA şi din principalele state europene, au studiat problemele comune apărute, căutând posibile soluţii.

În 1985, Royal Scotish Society for the Prevention of Cruelt to Children (Societatea regală scoţiană pentru prevenirea cruzimii faţă de copii) s-a arătat îngrijorată de situaţia în care sunt puşi copiii atunci când apar în instanţă şi a organizat o conferinţă la Edinburgh, cu titlul „Copilul, victimă a procesului legal?“.

Iniţiativa a fost bine primită de către avocaţi, poliţişti, psihologi, activişti sociali, dar nu se poate afirma că a existat o unitate de opinii. Un alt magistrat scoţian, Lordul McCluskey, a afirmat că nu are dovezi clare cum că s-ar traumatiza copiii în instanţă, iar stresul manifestat de aceştia în faţa Curţii este unul de factură normală, întâlnit la toate persoanele aflate în această situaţie.

Din fericire, problema nu a fost abandonată. În anul 1986, psihologul Universităţii Aberdeen a fost însărcinat de către „Scotish Home and Health Departament“ să întocmească un studiu referitor la copiii chemaţi ca martori în diverse cauze penale sau civile. Doi ani mai târziu, „Scotish Low Commission“ (Comisia Scoţiană de Drept) a întocmit o lucrare despre copiii aduşi ca martori şi despre alte categorii vulnerabile ca martori. S-a hotărât întocmirea unui studiu pentru descoperirea unor alternative de depunere a mărturiilor, urmând modelul celor folosite de Statele Unite ale Americii. În Raportul următor, în anul 1990, „Scotish Low Commission“ a recomandat schimbarea procedurilor de audiere a minorilor şi alte îmbunătăţiri ale modului de executare a acestor proceduri.

A. Cadrul legal

Nu a fost fixată niciodată o limită minimă de vârstă pentru admiterea unor copii ca martori în curţile de justiţie din Scoţia. Codurile de procedură din sec. XIX amintesc de un caz din 1838, în care a fost adus în instanţă pentru a depune mărturie, un copil de 3 ani. Cauza judecată la Înalta Curte din Edinburgh era legată de un furt de haine. Fetiţa era de-a dreptul îngrozită când s-a văzut în faţa judecătorilor îmbrăcaţi în robe roşii şi purtând peruci albe pe cap. În aceste condiţii nici măcar n-a putut scoate o vorbă.

În Dreptul Scoţian, o persoană acuzată de comiterea unei infracţiuni nu poate fi condamnată în baza mărturiei unui singur martor. Deci, declaraţia unei fetiţe de 3 ani ar fi trebuit să fie corelată cu altele, luate de la alţi martori, înainte ca acuzatul să poată fi condamnat. Legea nu prevede că aceste declaraţii trebuie să aparţină neapărat unor adulţi care să sprijine (sau nu) spusele copilului.

Această prevedere legală a suferit o mică modificare. Un copil, de regulă minor sub 14 ani, este considerat prea tânăr pentru a depune mărturie, excepţie făcând cazurile în care curtea consideră copilul capabil să depună mărturie, în sensul că acesta înţelege natura noţiunii de adevăr sau minciună şi îşi asumă obligaţia de a spune numai adevărul despre ceea ce este întrebat. Judecătorul poate audia alte surse din care să-şi dea seama dacă minorul este sau nu un martor competent.

B) Procedurile legale

Cazurile în care sunt implicaţi ca martori copiii, sunt, de regulă, acelea în care minorii sunt ori acuzaţi ori victime (cum ar fi cazurile de abuz secual sau de altă natură).

Instrumentarea acestor cazuri necesită prevederea unor măsuri speciale. Din 1971, când a intrat în vigoare „Legea privind asistenţa socială“, copiii nu mai sunt audiaţi direct în instanţă. Ei sunt preluaţi de un organism special care se ocupă de mărturiile lor, organism numit „Children’s Hearing“. Sistemul „Children’s Hearings“ se foloseşte în interesul copilului, cu acceptul acestuia sau alpărinţilor. Dacă se demonstrează necesitatea depunerii mărturiei, copiii pot fi chemaţi la „Children’s Hearings“. Motivele ce determină această aducere în instanţă ţin de mai multe aspecte: copilul poate fi în situaţia de victimă a unui abuz sau, din contră, poate fi autor al unei infracţiuni; condiţiile de trai şi tratamentele părinţilor sunt necorespunzătoare ori există pericolul de a fi traumatizat.

vârsta de 14 ani ascultarea lui se face în prezența unuia din părinți ori a tutorelui sau a persoanei căreia îi este încredințat minorul spre creștere și educare" (art. 81 C.p.p.). Legea nu fixează limita minimă de vârstă de audiere a unui minor, dar trebuie avut în vedere dacă gradul lui de dezvoltare psihică îi dă posibilitatea de a percepe, memora și reda evenimentele la care a asistat.

Prin folosirea sistemului „Children's Hearings", copiii sunt protejați, fiind luați în grijă și nu tratați ca infractori obișnuiți, separându-i totodată pe copiii victime ale unor abuzuri de agresorii lor. Sistemul nu poate impune sancțiuni directe împotriva acelora care comit abuzuri.

Cu toate acestea, urmărirea penală a adulților care au comis abuzuri împotriva copiilor, mai ales când abuzul comis este grav, este necesar să se facă cu participarea copilului ca martor. Cazurile în care adulții sunt acuzați de neglijarea copiilor și/sau cruzimi împotriva acestora, se judecă în fața șerifului, fără jurați. Cazurile mai grave de abuz sexual sau fizic implică procesul penal în fața unei curți de juri sau în fața șerifului și a unui juriu.

C) Acceptare a mărturiilor de la martorii copii

În anul 1990, Lord Justice General Hope (cel mai înalt magistrat din Scoția) urmând o recomandare a Comisiei Scoțiene de Drept, a întocmit un memorandum prin care propunea unele măsuri practice pe care judecătorii le pot lua pentru a reduce formalitățile în cazurile în care copiii sunt chemați ca martori. Aceste măsuri includ renunțarea la peruci și robe, așezarea copilului în bancă, nu în boxa martorilor, permiterea prezenței în apropierea copilului a unei rude sau chiar evacuarea sălii.

Copilul căruia îi este teamă să depună mărturie în prezența celui acuzat de abuz, poate fi separat de acesta printr-un ecran. Atunci când este folosit acest procedeu, acuzatul trebuie să-l audă pe martor. Acest lucru poate fi realizat printr-un sistem de monitoare.

Sistemul novator al televiziunii cu circuit închis:

Una din măsurile radicale de protecție a martorului copil este aceea de folosire a televiziunii cu circuit închis, așa-numita „legătură în direct". Curtea poate autoriza folosirea televiziunii cu circuit închis dacă există indicii (bazate pe vârsta copilului, natura faptei comise, natura probei cerute, existența unei relații între copil și acuzat) că martorul copil va colabora mult mai bine cu instanța în acest mod decât conform procedurilor normale (Legea reformei justiției – 1990).

În anul 1991, când s-a introdus sistemul de Televiziune în direct în instanțele scoțiene, existau diverse evaluări despre folosirea acestuia între țări. O astfel de evaluare întocmită în Anglia, a scos la iveală faptul că acest gen de mărturie televizată reduce nivelul de stres al copiilor, îmbunătățind calitatea depoziției lor.

O altă evaluare, australiană, conchidea:„starea emoțională a copiilor a fost influențată în bine de folosirea televiziunii cu circuit închis". Impresii favorabile despre procedura folosirii mijloacelor TV au fost raportate în urma întocmirii unor mici studii pilot în Portugalia, Australia și în Noua Zeelandă.

Judecătorii pot autoriza folosirea în instanță a televiziunii cu circuit închis. Ei sunt cei care determină necesitatea folosirii acestei metode. După primul an de la implementarea metodei, succesul înregistrat prin folosirea acesteia a demonstrat că sunt întrunite condițiile statutare în ceea ce privește vârsta și capacitatea copilului, relațiile dintre copil și acuzat, natura acuzației și felul probei pe care copilul este chemat să o facă în instanță. Comentariile făcute de judecători în legătură cu efectul posibil pe care îl are asupra copilului înfățișarea în fața curții, au fost bazate pe observarea reacțiilor copiilor în timpul audierilor atunci când sunt puși în față cu acuzatul și avocații. Aceste observații și comentarii influențează și modul de analizare a cererilor de îndepărtare a copilului martor de atmosfera formală a curții.

În cel de-al doilea an ce a urmat implementării sistemului, majoritatea cererilor de folosire a sistemului de televiziune au fost însoțite de expertize ce vizau capacitatea copilului de a suporta stresul depunerii mărturiei în sistem tradițional.

Decizii de aprobare a folosirii sistemului de televiziune au fost date de către judecători în funcție de fiecare caz în parte. În evaluarea posibilelor efecte pe care le-ar avea asupra copilului depunerea mărturiei într-o manieră convențională, judecătorii sunt legați de experți, trebuind să se bazeze pe recomandările acestora.

a) Efectul sistemului Televiziunii cu circuit închis asupra martorilor copii

Interviurile luate la 71 de părinți, înaintea proceselor, și la 37 de părinți și 56 de copii, după procese, au relevat faptul că unul dintre factorii cei mai stresanți pentru copii îl constituie confruntarea cu acuzatul. Cea mai neplăcută experiență atât pentru copii, cât șipentru părinți, este legată de durata mare de timp dintre sesizarea faptei și sfârșitul procesului penal (10-15 luni), de numărul mare de înfățișări, declarații etc. (1-30); tot ca factori de stres sunt receptate absența posibilității folosirii Televiziunii cu circuit închis, lipsa de informații privind procedura în instanță, precum și limitarea serviciilor sociale asigurate victimelor copii și familiilor lor. A fost subliniată lipsa de sprijin a taților care nu sunt acuzați.

Noutatea reprezentată de depunerea mărturiei dintr-o altă încăpere a tribunalului, fără prezența acuzatului, reduce sentimentul de anxietate resimțit de copii și părinți.

Art. 71 C.p.p. prevede că:„Asistenţa juridică este obligatorie când învinuitul sau inculpatul este minor“. În această situaţie „organul de urmărire penală va asigura prezenţa apărătorului la interogarea inculpatului“(art. 172, alin. 2 C.p.p.). Mai mult decât atât, în cauzele cu infractori minori, apare condiţia obligatorie a efectuării anchetei sociale; aceasta constă în strângerea de date cu privire la purtarea pe care minorul o are în mod obişnuit, la starea fizică

Cei câţiva copii cărora li s-a refuzat accesul la proba TV au fost derutaţi din motivul acestui refuz, şi nu s-au concentrat atunci când au depus mărturie.

Toată lumea recunoaşte că prezenţa în faţa unei instanţe de judecată nu este o experienţă plăcută, mai ales pentru un copil, şi de aceea este nevoie de mai multă grijă faţă de aceşti mici martori şi faţă de adulţii care-i însoţesc.

Marea majoritate (92%) a copiilor care au depus mărturie prin sistemul TV a fost mulţumită de acest procedeu. 57% dintre copii au susţinut că au găsit destul de stranie metoda „de a discuta prin televizor“, iar 73% dintre ei au mărturisit că le-ar fi fost greu să vorbească în faţa acuzatului.

Să stea departe de acuzat era mai important decât să stea departe de curte. Numai 4 copii s-au declarat nesatisfăcuţi de metodă.

Cel puţin jumătate din copii nu au înţeles că acuzatul i-a văzut şi auzit când au depus mărturie, iar 3 copii au fost vizibil speriaţi când avocatul apărării le-a atras atenţia asupra prezenţei acuzatului în sală.

Observaţiile făcute pe timpul procesului au relevat faptul că toţi copii care au depus mărturie prin sistemul TV au fost mai siguri pe ei, spusele lor au fost mai clare, fluente, s-au concentrat bine şi au cooperat atât cu acuzarea, cât şi cu apărarea. Aceşti copii s-au descurcat bine pe timpul audierilor lungi (62 minute), dar pare că nu au înţeles unele întrebări şi au părut chiar stresaţi în timpul audierilor încrucişate. Cu excepţia cazurilor încheiate cu achitarea acuzaţilor, copii au considerat judecata dreaptă şi justă. Totuşi, pot fi notate câteva diferenţe între comportamentul copiilor care au depus mărturie prin sistemul TV şi copii care au compărut în faţa curţii, ultimii plângând în timpul audierilor şi chiar după aceasta.

b) Efectul sistemului Televiziunii cu circuit închis asupra probelor aduse de copii

Prin folosirea sistemului Televiziunii cu circuit închis s-a reuşit aducerea în faţa instanţei şi a copiilor mai mici (41% au avut vârste de 7 sau chiar sub 7 ani). Şi procuratura, dar şi apărarea sunt de acord că acest sistem al Televiziunii cu circuit închis a permis obţinerea unor probe din partea unor copii, care, în alte condiţii, nici n-ar fi deschis gura. Totuşi, probele aduse de copiii mici sunt deseori superficiale şi nu satisfac cerinţele procesului penal. Există câteva diferenţe semnificative legate de calitatea probelor aduse de copii prin metoda televiziunii şi cele aduse prin mărturia directă în faţa curţii; cantitatea de detalii ce au fost furnizate de copii în faţa curţii se pare că este mai mare decât la copiii care au depus mărturie prin sistemul Televiziunii cu circuit închis. În orice caz, pentru a obţine mai multe informaţii de la un copil, trebuie să se pună accent pe scurtarea duratei de timp de la sesizare până la înfăţişarea în faţa instanţei, pe îmbunătăţirea capacităţii examinatorilor de a se apropia de copil şi de a-i câştiga încrederea, şi pe îmbunătăţirea sistemului de înţelegere a minorilor, legat de noţiunea de proces penal.

Adulţii care-i însoţesc pe copii în camerele separate, unde s-a instalat sistemul Televiziunii cu circuit închis, contribuie la succesul metodei, chiar dacă, uneori, ei abat atenţia curţii asupra unor probleme de ordin practic cum ar fi calitatea deficitară a sunetului. În concluzie, este necesară o selectare şi o pregătire prealabilă a persoanelor care însoţesc copiii în camerele separate.

Scoţienii sunt mândri de sistemul lor juridic independent şi de inovaţia reprezentată în cadrul acestuia de „Children's Hearings“, care a atras interesul lumii întregi. Recent s-au înregistrat mai multe schimbări de procedură legate de chemarea în instanţă, ca martori, a copiilor.

Juriştii şi psihologii nu împărtăşesc mereu aceleaşi opinii în ceea ce priveşte psihicul uman, dar în cazul copiilor chemaţi să depună mărturie în instanţa de judecată există o comuniune de idei cu rezultate benefice. Reformele începute în ultimul timp vor continua să fie analizate şi dezbătute şi se speră că rezultatele vor duce la îmbunătăţirea actualului sistem procesual penal şi civil scoţian, cu influenţa directă asupra bunăstării copiilor în cadrul sistemului de justiţie scoţian.

Studii şi cercetări referitoare la declaraţiile martorilor minori:

Anul 1985 a marcat începutul unor studii criminologice pentru examinarea problemelor controversate legate de depoziţiile martorilor copii. Proiectul studiului includea cercetări în domeniul memoriei, analizarea mai multor cazuri în care au apărut martori copii, interviuri cu aceştia şi cu părinţii lor. În cadrul studiilor experimentale pentru testarea capacităţii memoriei copiilor martori, s-a observat că cei mici (copii între 6-8 ani) pot fi martori utili în procese, dar stilul cum sunt chestionaţi este foarte important, mai ales în situaţia în care sunt implicaţi în identificări după fotografii. Aceste rezultate, coroborate cu altele, obţinute în urma unor experimente efectuate în America de Nord, au condus la concluzii asemănătoare. De atunci, problemele legate de audierea martorilor copii au fost aprofundate atât în Scoţia, cât şi în SUA. În Stratchclyde (cea mai mare regiune din Scoţia) a fost întocmit un memorandum pentru modul în care se desfăşoară audierea martorilor copii cât şi pentru folosirea unor proceduri și mintală a acestuia, la antecedentele sale, la condițiile în care a fost crescut și în care a trăit, la modul în care părinții, tutorele sau persoana în îngrijirea căreia se află minorul își îndeplinesc îndatoririle lor față de acesta și, în general, cu privire la orice elemente care pot servi la luarea unei măsuri sau la aplicarea unei sancțiuni față de minor (art. 482, alin. 2 C.p.p.).

B. Pregătirea ascultării. Ascultarea. Procedee tactice ale ascultării

Față de particularitățile prezentate anterior, apare ca evidentă necesitatea aplicării unor procedee adecvate cu ajutorul cărora să se poată obține declarații fidele, cât mai apropiate de realitatea faptică.

Tactica care trebuie aplicată este cea asemănătoare celei aplicate la ascultarea învinuitului și a martorilor majori, cu unele modificări impuse de particularitățile psihice ale minorilor, ținându-se seama de vârstă, dar și de particularitățile persoanei audiate[91].

*** Pregătirea ascultării**: limita inițială este marcată de culegerea de informații (cât mai amănunțite) cu privire la minor și familia sa, cu privire la eveniment, la interesul pe care aceștia îl au în soluționarea cauzei precum și asupra legăturilor cu părțile. Informațiile se pot obține de la vecini, rude, colegi de școală, profesori etc.

În raport cu aceste informații și cu particularitățile cauzei care trebuie minuțios studiate, anchetatorul stabilește persoanele care urmează să asiste la audierea minorului. Art. 81 C.p.p. prezintă persoanele care pot asista la audierea acestuia – părinți, tutore sau persoana în îngrijirea căreia minorul se află. Pe lângă aceste persoane, apreciem că poate asista la audiere și o altă persoană de care minorul este legat sufletește și pentru care are respect. Acest fapt este util mai ales în situația în care părinții au o moralitate dubioasă sau au legături ori interese cu părțile.

---

speciale legate de aceasta. Cercetătorii au analizat toate cazurile aduse în fața curții din Aberdeen în care au fost implicați martori copii, adică un număr de 226 de cazuri într-un singur an. Întrebându-i despre proces, atât pe copii cât și pe părinții lor, cercetătorii au constatat că mulți dintre copii erau nemulțumiți că trebuie să apară în instanță. S-a constatat că două dintre elementele cele mai stresante erau: a) perioada mare de timp dintre comiterea faptei și ziua procesului și b) cunoștințele foarte limitate ale copiilor despre procedurile din instanță.

Pentru a argumenta cele arătate mai sus, referitor la lipsa de cunoștințe juridice care stresează copiii, s-a inițiat un alt studiu care să evalueze nivelul de cunoștințe de această natură la copii din Scoția. Astfel, 90 de școlari cu vârste cuprinse între 6-10 ani și 15 adulți au fost chestionați. Rezultatele au arătat foarte clar că nu erau cunoscute procedurile legale de către copii și că ei nu știau care este rolul unui martor în instanța de judecată. Studiul a alimentat cererile unor institutori care susțineau necesitatea unei pregătiri juridice generale, referitoare la procedurile în instanță. S-au întreprins o serie de demersuri pentru a veni în întâmpinarea nevoii de informare a martorilor copii. Toți martorii copii primesc acum o broșură colorată care le explică ce vor face în instanță și ce se așteaptă prin mărturia lor. În septembrie 1995 a fost demarat un alt studiu care să aprofundeze pregătirea martorilor copii pentru aparițiile în instanță.

Un alt studiu s-a axat pe observarea comportamentului a 89 de copii martori atunci când depuneau mărturie în fața Curții din Glasgow.

Studiul a relevat că deși mulți dintre copii pot face față procesului înfățișării lor în instanță, unii dintre ei manifestă semne de anxietate sau au dificultăți în comunicarea cu avocații. Cercetătorii au mai urmărit un eșantion de 1800 de cazuri într-o perioadă de 15 luni și au descoperit că martorii copii au așteptat în medie 6 luni jumătate, până să fie chemați în instanță. Nu există studii relevante asupra efectelor pe care le au aceste întârzieri asupra memoriei copiilor, așa că pentru a investiga această problemă s-a mai inițiat un studiu desemnat să testeze efectele unei întârzieri de 5 luni asupra memoriei copiilor și adulților. Rezultatele au dus la concluzia că deși copii din grupa de vârstă 6-8 ani își puteau aminti o întâmplare și după 5 luni, relatările lor despre acele evenimente erau mai puțin detaliate decât ale unor copii mai mari sau decât ale adulților. Problema termenelor lungi de înfățișare nu este specifică doar în Scoția, după cum a relevat un studiu recent întocmit în Anglia.

Studii psihologice de ultimă oră au ajutat la depistarea principalelor greutăți cu care sunt confruntați copiii ce apar în fața instanțelor scoțiene. Acestea includ mai mulți factori de stres legați de interogatoriile din timpul anchetei, confruntarea cu acuzații, audierile. Specialiștii au mai identificat și alți factori de stres, mai puțin evidenți, legați de lipsa de cunoștințe despre sistemul juridic și efectul termenelor lungi de înfățișare. Cele mai recente cercetări asupra chemării în instanță a copiilor, desfășurate în Scoția, au fost realizate în scopul evaluării unei noi reforme la folosirea televiziunii în procesul penal, asigurându-se astfel depunerea mărturiei de către copii în exteriorul ședinței de judecată a curții.

[91] **Tactica ascultării învinuitului, martorilor și minorilor. Confruntarea și prezentarea pentru recunoaștere**, lucrare a Institutului de Criminalistică.

Alegerea acestei persoane are o mare însemnătate deoarece prezenţa sau sfaturile ei pot influenţa în mod deosebit, decisiv atitudinea şi declaraţiile minorului, îi pot înlătura emoţia, nesiguranţa, stabilesc contactul psihologic, îi dă liniştea necesară efectuării declaraţiei. Prezenţa unei asemenea persoane va fi aşadar necesară ori de cât ori anchetatorul are cea mai mică bănuială că părinţii, tutorele sunt interesaţi în cauza respectivă, au legături cu părţile sau pot influenţa pe minor. Este recomandabil ca persoana care asistă la audiere să fie pregătită în prealabil, să cunoască amănuntele cauzei, pentru a putea avea, sub îndrumarea anchetatorului, un rol activ la audiere, în scopul de a-l determina pe minor să declare adevărul.

Chemarea minorului la audiere este un alt punct cheie al problemei; uneori este util a fi audiat prin surprindere pentru a nu fi influenţat sau pentru a nu-i da posibilitatea să se pregătească în acest sens. Astfel, anchetatorul se poate adresa direct instituţiei unde minorul studiază sau la întreprinderea unde acesta lucrează; audierea se va desfăşura în acel loc.

Dacă chemarea minorului la audiere are la bază instituţia citării, acest act se va emite astfel încât din ziua primirii ei şi până în ziua termenului fixat pentru audiere să existe un interval cât mai scurt de timp, pentru a evita contactul cu părţile, cu alţi martori; din aceleaşi motive minorul nu va fi lăsat să aştepte în sălile Procuraturii, ci va fi audiat imediat ce se prezintă.

Modul în care va fi audiat, întrebările ce i se vor pune, formularea şi ordinea lor sunt de mare importanţă pentru obţinerea unor declaraţii sincere, cât mai apropiate de realitate. Se va chibzui cu mare atenţie tactica audierii, ţinându-se seama de particularităţile minorului audiat. Uneori este util ca anchetatorul să se sfătuiască cu persoana care urmează a asista la audiere şi care, cunoscând mai bine minorul, va putea oferi un ajutor substanţial la stabilirea tacticii ce urmează a se aplica.

De asemenea, se va stabili dacă minorul va fi audiat mai întâi singur, iar apoi în prezenţa persoanei respective sau invers. Se va ţine seama şi de natura cauzei; de cele mai multe ori, la infracţiunile contra pudoarei, minorului îi va fi ruşine să facă declaraţii în prezenţa părinţilor sau a altor persoane.

* **Procedeele tactice** sunt, în general, aceleaşi ca şi la ascultarea majorilor, cu unele particularităţi specifice trăsăturilor caracteristice ale minorilor.

Stabilirea contactului psihologic – deseori dificil de realizat din cauza neîncrederii, fricii de necunoscut a minorului care nu-şi dă seama de ceea ce va urma, chiar şi atunci când este chemat doar ca martor – este foarte importantă.

Prezenţa şi sfaturile persoanei desemnate să asiste vor uşura însă sarcina anchetatorului. Anchetatorul va trebui să înlăture tot ceea ce ar putea influenţa defavorabil pe minor: atmosfera rigidă, tonul autoritar, severitatea, cadrul solemn etc. Este de preferat ca audierea să aibă loc într-o cameră sobru mobilată, fără obiecte care ar putea impresiona sau distrage atenţia minorului. Anchetatorul se va comporta cât mai blând, prietenos, înţelegător cu minorul pentru a-i înlătura emoţia, temerea, a-i reda liniştea şi încrederea necesară stabilirii contactului psihologic. Îl va studia cu atenţie fără ca minorul să observe, iar în cazul în care minorul are o atitudine nepotrivită, este necuviincios, arogant etc., anchetatorul va înlătura această atitudine pe un ton liniştit dar ferm. Faţă de cei mincinoşi, perfizi, anchetatorul va proceda cu abilitate şi prudenţă.

Audierea va începe cu o discuţie pe un ton blând, familiar asupra unor chestiuni care interesează pe minor: şcoala, sport, jocuri, literatură etc.; discuţia va fi adaptată la posibilităţile intelectuale ale minorului, făcându-l să-şi învingă emoţia, să se familiarizeze cu atmosfera, să uite eventuala „lecţie învăţată". Apoi pe nesimţite, se va trece la obiectul audierii, despre care anchetatorul va aduce vorba, nu însă sub formă de întrebare directă, ci va căuta să-l lase pe minor să expună tot ce ştie, aşa cum se pricepe şi în limbajul său, dirijând cu tact expunerea în cazul în care se îndepărtează prea mult de subiect.

Anchetatorul nu va interveni în expunere, nu-l va ajuta pe minor să-şi găsească cuvintele, căci îl poate sugestiona; va asculta liniştit, fără a face gesturi din care ar putea rezulta părerea sa. După expunere se va trece la întrebări care vor fi cât mai scurte, clare, precise, în termeni care pot fi înţeleşi cu uşurinţă de minor şi care vor fi astfel formulate încât să nu sugereze răspunsul; minorul va fi lăsat să răspundă singur, fără a fi ajutat de anchetator.

Este util ca anchetatorul să-i explice că deşi este minor, totuşi justiţia are încredere în seriozitatea şi corectitudinea sa sufletească, că minciuna ar putea nedreptăţi pe alţii şi că până la urmă adevărul tot va fi aflat, prin alte probe, astfel că este mai cinstit să dea declaraţii sincere.

Momentul tactic al acestui avertisment va fi ales în raport cu comportarea minorului; este recomandabil a se aplica atunci când se observă că minorul începe să mintă, şi va fi repetat ori de câte ori va fi cazul, la început pe un ton blând, iar dacă minorul persistă în minciună, pe un ton serios, ferm, care însă să nu aibă caracter de intimidare.

Când se manifestă tendinţe de fantezie, se va căuta a se cere cât mai multe amănunte, se vor pune întrebări de control şi i se vor arăta şi dovezi că nu spune adevărul.

Se va cerceta şi se va afla cauza care îl determină a ascunde adevărul şi care de foarte multe ori este teama de răzbunare a infractorului sau a celor care l-au determinat la aceasta, arătându-i-se că aceasta este nejustificată, iar atunci când apare temeinică, se vor lua măsuri în fapt pentru a-l feri de răzbunare.

Uneori sentimentul de ruşine faţă de părinţi, colegi etc. este cauza care îl determină pe minor să nu recunoască faptele.

În astfel de cazuri i se va explica că acestea tot vor fi dovedite prin alte probe şi că este preferabil să arate corectitudinea sufletească şi să recunoască, că infracţiunea săvârşită nu-i compromite viitorul întrucât va avea posibilitatea să se reabiliteze printr-o comportare cinstită[92] etc.

Este recomandabil ca anchetatorul să nu piardă unele momente favorabile mărturisirii, precum: mila faţă de victimă, regretul faţă de fapta săvârşită, ruşinea de a nu fi prins minţind etc. Acestea pot determina sinceritatea declaraţiilor minorului.

Ascultarea învinuitului şi martorilor minori se efectuează în prezenţa persoanei desemnate de anchetator să asiste pe minor.

Totuşi, minorul poate fi ascultat şi singur ori de câte ori anchetatorul apreciază că prezenţa altor persoane ar împiedica minorul să declare adevărul, fiindu-i ruşine, sau temându-se a da declaraţii, cum ar fi cazul infracţiunilor contra bunelor moravuri etc. În astfel de cazuri este recomandabil ca minorul să fie audiat singur, iar apoi să fie audiat şi în prezenţa persoanelor respective, sau invers, după împrejurări. În orice caz, declaraţiile obţinute vor trebui a fi repetate de minor şi în prezenţa persoanei care-l asistă (în cazul în care a fost audiat singur).

În situaţia în care minorul nu declară adevărul, se va recurge la ajutorul persoanei care îl asistă şi care îi poate da sfaturile necesare pentru a declara adevărul, punându-i (dacă este cazul) şi întrebări. Va trebui multă atenţie din partea anchetatorului pentru ca intervenţia acestor persoane să nu constituie un mijloc de presiune morală sau să nu intimideze martorul minor.

Atunci când anchetatorul are unele îndoieli asupra stării psihice a minorului sau asupra dezvoltării sale intelectuale, poate recurge la serviciile unui medic psihiatru, care să asiste la ascultare sau, eventual, poate să ordone o expertiză medicală.

---

[92] Ex.: Într-o cauză în care minorul A. I. a fost surprins într-o gară având ascuns sub haină un difuzor, pe care-l demontase dintr-un vagon al unui tren, minorul a recunoscut faptul înaintea organelor de poliţie, iar apoi a revenit înaintea anchetatorului retractându-şi mărturisirea. În ziua în care urma să fie confruntat cu alt învinuit, înainte de confruntare a mărturisit anchetatorului că a săvârşit furtul, însă nu dă declaraţie în acest sens, fiindu-i ruşine de tatăl său adoptiv. Anchetatorul i-a explicată că atitudinea sa este greşită şi i-a promis că va vorbi cu tatăl său adoptiv şi îl va convinge că totul a fost o greşeală şi că în viitor minorul se va îndrepta. În acest mod, minorul a fost convins să declare adevărul, iar la confruntare, a determinat prin atitudinea sa şi pe ceilalţi învinuiţi să recunoască faptele.

Formularea procesuală a declaraţiilor se va face în aceleaşi condiţii ca şi la audierea persoanelor majore.

Este recomandabil să se facă consemnarea declaraţiilor minorului la sfârşitul audierii, întrucât dacă aceasta se fac în timpul audierii, minorul văzând că cele declarate sunt scrise, poate avea unele reticenţe, temeri, care influenţează defavorabil declaraţiile pe care le face.

4.4.4. Mărturia între bună şi rea-credinţă

4.4.4.1. Martorul de bună-credinţă. Consecinţele disfuncţionale din perspectiva factorilor psihologici – Iluziile. Martorul în eroare. Martorul mincinos

Martorul de bună-credinţă este un preţios auxiliar al justiţiei, prin faptul că prin relatările sale furnizează elemente pentru stabilirea adevărului, material necesar pentru rezolvarea proceselor. Asupra sa au existat o serie de îndoieli privitoare la faptul că dacă este de bună-credinţă poate relata şi altceva decât realitatea obiectivă. În conformitate cu legile psihologiei, răspunsul la această dilemă este afirmativ. Martorul poate greşi dintr-o serie întreagă de motive, chiar şi în cazul prezumţiei bunei-credinţe.

Trebuie să facem distincţie între cazul mărturiei unui om ce relatează fapte şi evenimente care s-au desfăşurat într-un timp îndelungat (ex. un martor care informează asupra antecedentelor, a modului de viaţă al infractorului) şi cazul mărturiei persoanei ce relatează o împrejurare la care a asistat (ex. accident de maşină, scandal pe stradă), unde acţiunea s-a desfăşurat într-un timp foarte scurt.

În primul caz, martorul poate greşi prin doza mare de subiectivism, deoarece amestecă în relatare şi elemente de apreciere, în cel de-al doilea caz, martorul este expus erorii care îşi găseşte explicaţia în psihologie. Sub aspect psihologic, mărturia constă în observarea şi memorarea involuntară a unui act şi apoi reproducerea acestuia scriptic sau oral în faţa instanţei[93].

Stern referindu-se la erorile care apar în mărturie, susţine că sunt de două feluri:

- erori substanţiale;
- erori accidentale.

Erorile substanţiale– pot îmbrăca mai multe forme începând de la omisiuni de elemente şi până la negarea categorică a lor. Eroarea omisiunii poate apare în cadrul relatării spontane, iar în cazul interogatoriului vorbim de negare.

Erorile substanţiale apar şi sub aspectul adăugirilor, de regulă de oameni, de fapte, la relatările spontane şi sunt în funcţie de fantezia martorului. În cadrul interogatoriului, aceste erori sunt rezultatul sugestiei.

Erorile accidentale nu se referă la existenţa, poziţia sau negarea obiectelor sau persoanelor, ci la modificarea în proporţii a calităţilor (culoare, formă), a cantităţilor şi a relaţiilor lor.

În ceea ce priveşte **identificarea de persoane sau obiecte** se recomandă prezentarea simultană electivă care este mai puţin sugestivă. Relatările privind exteriorul persoanelor, în special, în special culoarea părului, forma bărbiei, felul îmbrăcămintei, dacă în momentul perceperii lor nu au fost urmărite cu atenţie conştientă, nu prezintă nici un fel de garanţie de fidelitate. Aprecierea timpului în care a decurs o acţiune, de obicei tinde să fie denaturată[94]. Percepţia faptelor este dirijată de trei factori: ereditate, învăţare, expectanţă sau aşteptare[95].

---

[93] T. Bogdan – **Probleme de psihologie judiciară**, pag. 155-156.
[94] **Idem**, pag. 149-150.
[95] Idem, pag. 158.

În analiza unei mărturii trebuie să cunoaştem ereditatea de care dispune martorul, adică să cunoaştem structura individuală a organelor de simţ, disfuncţiile acestora. Deoarece acestea sunt cauzatoare de erori în receptarea realităţii. Un miop, daltonist, hipoacuzic, prin natura lucrurilor nu poate relata în faţa instanţei decât frânturi din realitatea pe care a fost în stare s-o recepţioneze. Expectanţa sau aşteptarea, derivată din învăţare, poate da valoare sau amputa o mărturie, de unde rezultă şi martorul de expectanţă[96].

La nivelul senzorial, distorsionările sunt: iluziile, constanta percepţiei, gestaltul, obiectul şi fondul percepţiei, experienţa anterioară, afectivitatea.

Procesele de percepţie senzorială, adică elementele de uitare (input) pot suferi o serie de distorsionări în funcţie de o serie de factori. Sunt factori ereditari de specie care permit ca anumite fapte din realitate să fie percepute distorsionat, neconforme cu realitatea – iluziile – optice sau acustice[97]. Talia, statura persoanei reprezintă o caracteristică cu valoare redusă de identificare, datorită condiţiilor în care a fost percepută şi pentru că dă naştere la iluzii. Talia infractorului este supraapreciată, de martor, atunci când contrastează cu statura scundă a victimei, dar şi când nu există aceste discrepanţe, deoarece suntem tentaţi să vedem în infractor o persoană cu o constituţie robustă. Iluzia de contrast se produce în situaţia când statura persoanei poate fi supraapreciată în raport cu dimensiunile obiectelor în contextul căruia apare. Falsele recunoaşteri îşi găsesc cauza în trăsăturile care apropie persoanele care fac să apară asemănarea[98].

O altă situaţie de eroare în care se poate găsi martorul este constanta percepţiei, manifestată pregnant pe plan vizual. Acest fenomen se manifestă astfel:

- într-o rază de 150 metri, în condiţiile unei vizibilităţi normale, obiectele îşi păstrează proprietăţile normale;
- depăşind această distanţă, proporţiile se schimbă, fiind aplicate legile opticii – obiectele mai apropiate ni se par mai mari, cele mai îndepărtate, mai mici[99].

O altă categorie de erori poate fi determinată de aprecierea duratei unui act. Dar şi aici are aplicabilitate capacitatea de apreciere a timpului. Diferite categorii de profesionişti – muncitori, profesori, au o capacitate mărită de apreciere a timpului.

La toate acestea se adaugă sugestia – fenomen de influenţă reciprocă, care poate denatura momentul percepţiei. Astfel, în cazul unui tumult cauzat de încăierarea a două persoane, este suficient ca cineva să exclame:„Uite săracul, este plin de sânge!“, pentru ca o parte din asistenţi „să vadă sângele“ şi apoi să fie dispuşi să relateze în acest sens şi în faţa instanţei[100].

Procesul psihic al recunoaşterii – aşadar cea de-a treia treaptă a mărturiei – este supus şi el erorii, atât în ceea ce priveşte recunoaşterea şi identificarea persoanelor care au comis fapta sau care au participat la comiterea ei, cât şi recunoaşterea obiectelor (corpuri delicte) cu care s-a săvârşit fapta. Recunoaşterea e dificilă, astfel printre erorile care s-au petrecut în cadrul desfăşurării acestei etape amintim:

---

[96] **Exemplu de caz:** În ziua de 30 august 1980, la Liceul Mihai Viteazul a fost ucisă numita C.A. Cercetarea la faţa locului şi analiza datelor culese au dus la concluzia că actul criminal este opera unui bolnav psihic. Se presupune că criminalul se întoarce întotdeauna la faţa locului, şi tot personalul din paza liceului a fost instruită să supravegheze persoanele intrate în liceu, cu prezenţă suspectă. După aproximativ un an şi jumătate, personalul de gardă a sesizat prezenţa în liceu, în porţiunea critică a locului faptei, a unui tânăr care, întrebat la modul direct „ce caută în liceu“, a răspuns: „Taci din gură... că-ţi crăp şi ţie capul cum i l-am crăpat şi ăleia grase şi negre îmbrăcată în halat albastru“, după care a părăsit liceul. Dar indicase ce era mai caracteristic pentru victimă. Personajul era cunoscut ca fiind bolnav psihic; pe baza depoziţiei martorului de expectanţă I.P., a fost identificat ca fiind R.C. Era un oligofren periculos, fără discernământul faptelor sale şi la a doua fugă din spital. R.C. a fost interceptat de martorul de expectanţă (instruit de poliţie), reţinut şi anchetat. (**N. Mitrofan, V. Zdrenghea, T. Butoi – Op.cit.**, pag. 120).

[97] **T. Bogdan – Op.cit.**, pag. 158.

[98] **Al. Ciopraga – Op.cit.**, pag. 167-168.

[99] T. Bogdan – **op. cit.**, pag. 159.

[100] **Idem**, pag. 166-169.

- un martor, văzând un deţinut între doi gardieni, în camera de anchetă, este înclinat să-l „recunoască" chiar şi atunci când asemănarea dintre infractorul real şi cel prezent este foarte vagă sau inexistentă;
- un martor introdus în cabinetul de instrucţie unde trebuia să-l identifice, din mai multe persoane, pe asasinul unei fete. Spre consternarea tuturor, martorul l-a desemnat cu certitudine pe procurorul general ca fiind asasinul[101].

Astfel s-a ajuns la stabilirea unor reguli care, departe de a fi infailibile, nu sunt complete şi se bazează pe constatări empirice, dar pot oferi un teren de cercetări experimentale[102]. Regulile stabilite de F. Gorphe, sunt următoarele:

1. Asemănarea vagă şi fenomenul de „déja vu" pot produce erori fatale;
2. Siguranţa cu care martorul îl recunoaşte pe inculpat nu este promtă, iar ezitarea nu poate fi considerată ca un semn al fricii;
3. Martorul nu poate, în toate cazurile, să descrie obiectul sau persoana care apoi îi va fi prezentată – nu este semnul unei erori;
4. Descrierea corectă nu dovedeşte nici o posibilitate de recunoaştere şi nici conservarea exactă a imaginii memoriale;
5. Posibilitatea de a recunoaşte, supravieţuieşte posibilităţii de localizare – de multe ori se întâmplă să recunoaştem pe cineva fără să putem relata de unde îl cunoaştem;
6. Recunoaşterea este mult mai influenţabilă prin sugestie.

Îndoiala şi nesiguranţa apar la identificarea cadavrelor, şi în cazul când cadavrele aparţin persoanelor bine cunoscute de martor.

Problema a fost studiată de Mina Minovici care arăta că, în afară de eventualele mutilări sau alterări provocate de descompunere, cadavrele pot fi cu greu recunoscute şi din cauza poziţiilor lor statice (omul viu este recunoscut şi înregistrat de noi în mişcare) din cauza poziţiei orizontale. Pentru a atenua acest neajuns, Mina Minovici a recomandat tratarea cadavrelor, azi dezvoltându-se o întreagă tehnică pentru a reconstitui cadavrul cât mai aproape de persoana adevărată.

Ultimul proces memorial – **reproducerea**– este supus şi el unor erori. Reproducerea – constă în verbalizarea orală sau scriptică a unor evenimente care s-au receptat de cele mai multe ori la nivel senzorial. Transpunerea are loc în condiţiile unei emotivităţi mărite, datorate locului în care se desfăşoară ancheta din partea martorului ocular. Reacţia sa este de inhibiţie şi, numai în cazuri excepţionale, acţionează stimulator. Relatările martorului de bună-credinţă pot conţine patru feluri de denaturări, şi anume: denaturarea prin audiţie (adaugă ceva realităţii), prin omisiune, fie prin substituţie şi transformare. Toate acestea se datorează unei multitudini de factori începând de la timp, tipul de memorie, calităţile memoriei, sex, vârstă, profesie, cultură, starea afectivă din domeniul depoziţiei[103].

Mărturia de bună-credinţă este mărturia care depusă sub jurământ, nu este mincinoasă, nu izvorăşte din reaua-credinţă a martorului şi prin depunerea ei nu se urmăreşte obţinerea unui interes material sau moral, deci nu intră sub incidenţa legii penale.

---

[101] Guilhermet – **Comment se font les erreures judiclaires.**
[102] Enrico Altavilla – **Psihologia giudiziaria.**
[103] T. Bogdan – **op. cit.**, pag. 170-172.

Deşi privită din acest punct de vedere s-ar putea afirma că ea nu ridică probleme, că nu intră în sfera de activitate şi cercetare psihologică judiciară, mărturia de bună-credinţă putând fi la fel de nocivă ca şi mărturia mincinoasă.

Însă în această situaţie, cauzele mărturiilor judiciare bazate pe bună-credinţă, dar false în conţinutul lor esenţial, adică acel conţinut care produce efecte juridice, nu sunt de natură criminologică, ci de natură fiziologică sau psihologică neintenţionată.

Este rolul magistratului care trebuie să intervină pentru a stabili şi cerceta, în conformitate cu legea procesual penală, cauzele alterării mărturiei judiciare. Aceste cercetări se fac astăzi pe bază de expertize, experimente, testări intersubiective şi biodetecţie[104].

În relaţia martori-magistrat sunt implicate atât conştiinţa şi conduita magistratului, cât şi a martorului, privite ca fenomene psihologice. Conştiinţa şi conduita sunt funcţiuni şi manifestări ale sistemului nervos central, în seama căruia cade adaptarea fiinţei umane la lume, la societate, mai ales cu scopul de conservare şi dezvoltare. Dar randamentul conştiinţei nu depinde numai de gradul de dezvoltare al societăţii şi culturii ei. De aceea, conştiinţa nu este numai un proces bio-psihic, ci şi unul social şi cultural[105]. Ele au un rol important în mecanismul mărturiei, deoarece, în cele din urmă, aceasta nu este altceva decât rezultatul proceselor psihice ale conştiinţei. Astfel încât mărturia rămâne o problemă de conştiinţă. Funcţiunile conştiinţei şi conduitei integrate psihologiei judiciare cuprinde două subiecte: **subiectul martori** şi **subiectul magistrat**. De ce acest raport?

În primul rând conştiinţa şi conduita magistratului trebuie să fie pe frecvenţa dreptăţii, aflării adevărului, a depunerii oricărei diligenţe pentru aflarea sa. Acesta fiind planul ideal pe care se întâlnesc cele două aspecte, şi anume: conduita + conştiinţa şi mărturia. Deşi la prima vedere am putea spune că mărturia apare ca un element extinsec persoanei magistratului (ofiţer de poliţie, procuror sau alt agent – exponent al autorităţii judiciare) totuşi între persoana magistratului şi persoana martorului trebuie să existe raporturi de concordanţă. Existenţa unor raporturi de contradicţie între aceste două nivele va avea repercusiuni asupra valabilităţii mărturiei în faţa justiţiei, care va sancţiona această contradicţie în două modalităţi distincte:

- înlătură mărturia fără a sancţiona martorul dacă acesta a fost de bună-credinţă;
- înlătură mărturia şi sancţionează martorul dacă acesta a fost de rea-credinţă;
- magistratul se poate afla în una din situaţiile următoare:
  - a cunoscut caracterul nesincer al mărturiei mincinoase şi l-a acceptat pentru a da o anumită soluţie impusă de o anumită factură politică sau ocultă sau a fost corupt în acest sens;
  - şi-a neglijat rolul activ în admiterea şi aprecierea probelor şi a reţinut ca valabilă o mărturie mincinoasă sau o mărturie falsă, întemeiată, încă din „statu nascendi“ pe deficienţe de percepţie ale martorului sau distorsiuni ulterioare acestui moment[106].

Cel de-al doilea element al raportului – **martorul – conştiinţa şi conduita**– reprezintă un domeniu ambiguu.

O persoană care compare într-un proces are o anumită motivaţie. Şi pentru a nu cădea în una dintre extreme – de a vedea în orice manifestare umană, o umbră de interes, de profit, aşadar păstrându-ne pe linia de mijloc, putem afirma că martorul de bună-credinţă având ca interes obținerea adevărului și aducerea celor vinovați în fața justiției, în această dorință a sa poate fi „orbit", astfel încât mărturia sa de bună-credință, dar falsă din punctul de vedere al conținutului, să producă alte efecte decât cele scontate. Alta este situația martorului mincinos, care are un scop, un interes și-n baza lor va acționa pentru a obține rezultatul scontat.

---

[104] N. Mitrofan, V. Zdrenghea, T. Butoi – **op. cit.**, pag. 116.

[105] N. Mărgineanu – **Condiţia umană**, Ed. Ştiinţifică, Bucureşti, 1973, pag. 11.

[106] N. Mitrofan, V. Zdrenghea, T. Butoi – **op. cit.**, pag. 113-114.

Deosebirea va fi că acesta nu se va lăsa „orbit" de pasiunea pentru dreptate, de aflarea adevărului, știind adevărul sau nu despre săvârșirea unei fapte sau prezentând faptele în mod denaturat, el va avea o atitudine potrivită faptelor povestite, va încerca să convingă magistratul de adevărul spuselor sale, așadar, în depoziția sa nu se vor întâlni acele cauze ce alterează depoziția martorului de bună-credință.

Numărul martorilor mincinoși este mult mai mare în comparație cu cel al martorilor de bună-credință. Astfel aprecierile criminologilor americani, între care amintim Edwin H. Sutherland, Donald R. Cressey sunt unanime atunci când concluzionează că:**„Judecătorii sunt convinși că numărul martorilor mincinoși este imens, dar rare sunt condamnările pentru mărturie mincinoasă. Din 1945 până în 1949 într-un penitenciar din California, nu au fost încarcerări ca să depășească o duzină"**[107].

Autorii citează intensitatea fenomenului criminologic și psihologic al mărturiei mincinoase în sfera „afacerilor aranjate", menționând intervenția constantă pentru a demonstra „buna moralitate a inculpatului" și „solicitarea indulgenței pentru el" din partea „membrilor de familie, prietenilor, legilor masonice etc."[108].

Toate acestea se răsfrâng asupra procurorului care este chemat să rezolve confuziile și problemele, dar și asupra judecătorului, judecând cauza, trebuie să caute adevărul, care de cele mai multe ori se găsește undeva pe la mijloc. În pofida a tot, soluția trebuie să corespundă legii, dar și realității sociale dintr-o țară.

Jurământul de martor cuprinde și avertismentul că în situația ascunderii adevărului, martorul va fi pedepsit conform legii cu închisoare. Este un avertisment care de cele mai multe ori nu este înțeles sau poate că nu a fost pus în aplicare; el reprezintă pentru persoanele respective – martorii – doar un text de lege ce poate fi ignorat fără a avea consecințe asupra persoanei sale.

Din perspectivă psihologică, martorul de bună-credință este acea persoană care dorind să contribuie la aflarea adevărului, depoziția sa va fi supusă unor disfuncționalități ce se datorează atât erorilor și denaturărilor din relatările subiecților – în funcție de sursa din care martorul a receptat faptele – sau consecința percepției eronate sau lacunare, fie a unei atitudini ce poate orienta, atât percepția cât și reproducerea într-o anumită direcție.

O altă cauză ar putea fi intervalul de timp care se interpune între percepție și relatare sau apariția unor întrebări sugestive sau acele discuții ce pot interveni între martori[109]. Mărturia de bună-credință poate fi alterată de diverse cauze, printre care se numără și „unghiul de deviere". Referindu-se la acest unghi de deviere, proferosul T. Bogdan precizează că se înțelege, în mod explicativ, că mărturia sinceră nu reprezintă decât o reflectare a realității prin prisma subiectivității martorului, iar între realitatea obiectivă și reflectarea ei subiectivă există un unghi de deviere. Necesar în privința acestuia este stabilirea conținutului și a impactului asupra efectelor produse în plan juridic.

---

[107] E. Sutherland, R. Cressey – **Principii de crimonologie**, Ed. Cujos, Paris, 1966, pag. 416.

[108] N. Mitrofan, V. Zdrenghea, T. Butoi – **op. cit.**, pag. 114.

[109] A. Roșca – **Metodologii și tehnici experimentale în psihologie**, Ed. Științifică, București, 1971, pag. 186.

Psihologia experimentală, pornind de la acest unghi de deviere, oferă exemple, pe care le-a clasificat în raport cu particularităţile generale ale psihicului – activismul, subiectivismul, subiectivitatea, constructivismul – care afectează capacitatea omului de a reda realitatea.

Între **cauzele unghiului de deviere** se pot aminti:

1. capacitatea redusă a senzorialităţii umane de a recepţiona toate informaţiile din jur;
2. incapacitatea creierului uman de a prelucra toate informaţiile primite;
3. adaosul la informaţiile iniţiale;
4. existenţa pragurilor minime şi maxime ale recepţiei[110].

Un alt factor care poate influenţa şi creea o disfuncţionalitate a mărturiei de bună-credinţă este „efectul de halo". Acest efect poate genera distorsiuni ale percepţiei reale a evenimentului care reprezintă obiectul mărturiei. Efectul de halo constă în tendinţa de a extinde un detaliu în mod necritic, neadevărat asupra întregului[111].

Martorul de bună-credinţă care compare în faţa organului judiciar suferă o serie de modificări, de trăiri intense, stări emoţionale caracterizate prin durată, datorate faptului că se află, poate, pentru prima dată în faţa unui organ judiciar.

Încercarea de substituire voluntară a depoziţiei reale cu o depoziţie imaginară sau falsă este însoţită mereu de modificări fiziologice, reflexe care se declanşează automat şi nu pot fi cenzurate de subiect. Din această cauză este necesar ca anchetatorul, magistratul, să deţină calitatea de observator, de analist şi profesionist, dotat cu o intuiţie psihologică.

Constituie indicatori fiziologici ai comportamentului emoţional inaparent: sporirea ritmului cardiac şi a presiunii sanguine, schimbarea temperaturii ţesutului, modificări electrice în piele, intensificarea activităţii glandelor sudoripare, schimbarea ritmului respiraţiei, dereglarea fonaţiei, reducerea salivaţiei.

În plan somatic, un achetator atent poate surprinde, la nivelul fizionomiei, modificări care ţin de comportamentul aparent al emoţiei: schimbarea mimicii (este ştiut că fiecărei stări afectiv emoţionale îi corespunde o mimică particulară), care ne poate permite să recunoaştem o anumită emiţie după expresie, a expresiei feţei obţinută prin mobilitatea muşchilor faciali, coloritul deosebit al feţei (paloarea sau roşeaţa apărută brusc), tensiunea corpului crescută, manifestată în schimbarea pantomimicii (tremuratul mâinilor, picioarelor) schimbări ale vocii datorită „salivaţiei şi dereglării de respiraţie"[112].

Pe baza acestor modificări psiho-fizico-somatice s-a ajuns la concluzia că pot fi considerate unele dintre ele ca indicii ale nesincerităţii martorului şi altele ale sincerităţii. În ciuda unor rare excepţii ce se referă la unele situaţii în care persoanele au mai avut contacte repetate cu poliția sau a mitomanilor au putut disimula realitatea astfel încât au indus în eroare organele judiciare, în celelalte cazuri aceste modificări au stat la baza identificării atitudinii sincere sau nesincere a martorului.

---

[110] N. Mitrofan, V. Zdrenghea, T. Butoi – **op. cit.**, pag. 116.

[111] **Idem**, pag. 121. **Exemplificare**: În fiecare moment din viaţa noastră, poate exista sau nu posibilitatea de a fi chemaţi ca martori într-un proces, ne putem afla în diferite situaţii, care datorită unui anumit mod de a privi viaţa, de a o înţelege, în funcţie de educaţie şi mediu putem concluziona într-o manieră eronată.

Astfel, dacă suntem în postura de a vorbi cu un necunoscut, ce este îmbrăcat distins, care se exprimă corect, suntem tentaţi să-l credem, deoarece extindem corectitudinea îmbrăcămintei şi a exprimării, fără a justifica, şi asupra conţinutului spuselor sale. În situaţia inversă: faţă de cineva neglijent îmbrăcat, care se exprimă incorect, suntem bănuitori şi nu-i acordăm încredere.

Existând această situaţie în calitatea de martor, orice persoană se poate înşela din cauza aparenţelor. Ca orice om suntem tentaţi să credem că un om corect şi distins îmbrăcat, comportament şi limbaj adecvat este incapabil să săvârşească o faptă negativă prevăzută de legea penală. Mult mai repede înclinăm balanţa în partea negativă, dacă persoana din faţa noastră este neglijent îmbrăcată, comportament contrar ordinii publice, limbaj neelegant.

Regula care se aplică aici este:„Aparenţele sunt înşelătoare" şi nu poţi niciodată să judeci un om după ele.

[112] Al. Ciopraga – **op. cit.**, pag. 208-209.

În categoria **indiciilor pozitivi** se pot încadra: atitudinea francă, deschisă, relatarea fluentă a faptelor, dispoziția de a răspunde la întrebări, regretul martorului de a nu putea răspunde la anumite întrebări, motivarea că, dacă ar fi știut că asemenea împrejurări interesează justiția, ar fi depus stăruință să le rețină, expunerea riguroasă, precisă, însoțită de o mimică adecvată, caracterul emotiv al amintirilor.

La celălalt capăt se află atitudinea de prudență exagerată, rezervată, expunere șovăielnică, obscură, sinuoasă, contradicțiile, tulburarea, paloarea, roșeața feței, intensificarea activității glandelor sudoripare, gestica forțată, imprecizia în răspunsuri, vocea coborâtă, ezitările, solicitarea unui pahar cu apă etc.

Însă aceștia nu trebuie să fie considerați indici probabili ai unei conduite simulate sau ai unei manifestări naturale, fără a avea în vedere că omului îi este proprie capacitatea de disimulare, de contrafacere. Aceste constatări pot fi considerate indici cu valoare psihologică orientativă, că sunt desprinse din observarea atitudinii și a comportamentului expresiv al martorului aflat în fața organelor judiciare.

Există elemente care intră în categoria dovedirii sincerității martorului ca: atitudinea fermă, decisă, siguranța și precizia în expunerea faptelor. Dar cu o valoare echivocă, deoarece martorul de bună-credință încearcă să facă o expunere clară, precisă, convingătoare în cazul în care are impresia că nu a fost înțeles, va relua relatarea pe care o va însoți de o mimică adecvată.

Dar martorul de rea-credință poate fi ferm, concis, convingător în tot ceea ce spune, pentru că cel care se decide să depună mărturie mincinoasă, este conștient de riscurile la care se expune, așa încât va încerca să dea spuselor sale aparența adevărului, va căuta să convingă magistratul că ceea ce spune este adevărat. Paradoxal, dar cel care a luat hotărârea să depună mărturie mincinoasă, este și martorul cel mai sigur.

Când depoziția martorului de bună-credință pot apărea contradicții, erori de nume, de loc sau timp, acesta va reacționa într-un mod neașteptat – va reflecta îndelung, va ezita, se va tulbura, dând impresia că nu știe adevărul, va încerca să denatureze adevărul, având nevoie de timp pentru a reface situația. Ei bine, martorul de rea-credință va reacționa prompt, fără ezitări, va avea răspunsuri pentru toate situațiile, deoarece el este conștient că trebuie să se mențină pe poziția pe care s-a situat la început. În situația în care atitudinea nesinceră a martorului a fost demascată, atunci acesta se tulbură, ezită, se încurcă în răspunsuri[113]. Este rolul anchetatorului să sesizeze o fisură în depoziția martorului de rea-credință pentru ca prin întrebări adecvate să poată demasca atitudinea sa și să năruie depoziția clădită pe „castele de nisip".

Magistratul și organul judiciar, prin adresarea unor întrebări metodice, se pot convinge de capacitatea martorului de a înregistra, memora și reda fidel faptele percepute, de a verifica potențialul acestuia privind aprecierea distanței, culoarea, durata etc.[114].

Siguranța mărturiei este dependentă de intervalul scurs între percepție și reproducere și de tipul temperamental căruia îi corespunde martorul. Astfel există tipuri temperamentale caracterizate prin vorbire, gestică, mers – conduită hotărâtă, decisă, sigură pe ea, care nu lasă ezitarea să iasă la suprafață chiar și-n situația în care nu sunt siguri de anumite fapte, dar există

---

113. Al. Ciopraga – **op. cit.**, pag. 210.
114. N. Mitrofan. V. Zdrenghea, T. Butoi – **op. cit.**, pag. 145.

şi opusul şi anume, temperamente şovăielnice care par nesigure când afirmă lucruri de care sunt siguri.

Un alt element asupra căruia planează relativitatea este **paloarea feţei**. Paloarea feţei care se poate datora apartenenţei la un tip temperamental – apaticul, flegmaticul îşi schimbă coloritul feţei mai greu, pe când senzitivul, fricosul devin uşor palizi, dar se poate datora şi unor cauze de ordin fiziologic sau de sănătate. În aceeaşi situaţie se află şi **roşeaţa feţei**, ce poate fi o reacţie la un sentiment de jenă, dar şi de satisfacţie[115].

Magistratul, anchetatorul utilizând aceste modificări psihofiziologice în aflarea adevăratei atitudini a martorului, completându-le cu întrebări adecvate şi cerute de situaţia respectivă, îşi pot forma intima convingere – finalitatea acestui proces – ce reprezintă ultimul cuvânt în luarea unei decizii.

Hegel spunea despre intima convingere că este „animi sententia", garanţia soluţiei, în vreme ce pentru martor garanţia este jurământul său[116].

4.4.4.2. Protecţia martorilor – perspective juridice şi psihosociale[117]

4.4.4.2.1. Martorul între vulnerabilitate şi protecţie. Cazuistica exemplificativă comentată

În cadrul luptei împotriva formelor grave de infracţionalitate, în special violenţa teroristă şi crima organizată, de cele mai multe ori, martorii sunt singurele persoane care pot furniza probe în faţa justiţiei. Faptul că au asistat la pregătirea şi comiterea infracţiunilor respective le dă acestora posibilitatea de a furniza informaţii cu privire la structurile organizatorice, la autori şi alte date despre cei aflaţi în spatele acţiunilor propriu-zise. Întrucât autorii infracţiunilor devin din ce în ce mai mult adevăraţi profesionişti, proba materială care poate fi obţinută este adesea insuficientă. Astfel că martorii sunt expuşi, în mod deosebit, diverselor pericole şi solicită protecţie din partea statului împotriva intimidării, ameninţărilor sau şantajului. Deoarece aceşti martori, adesea motivat, se tem de represalii, tot mai mulţi dintre ei refuză să apară într-o asemenea calitate în faţa unei instanţe şi să furnizeze informaţii cu privire la infracţiunile în cauză.

O analiză efectuată asupra datelor statistice evidenţiază o puternică creştere a stării infracţionale. În 1993, numărul cazurilor înregistrate în Germania (aproximativ 220) a crescut cu aproximativ 60%, faţă de anul 1992 (când au existat aproximativ 140 de cazuri). La nivelul aceluiaşi an, 1993, s-au înregistrat 540 de cazuri de protecţie a martorilor, faţă de 370 de cazuri în 1992.

De asemenea, şi în alte ţări europene se înregistrează o problematică crescândă privind protecţia martorilor.

Măsurile privind protecţia martorilor au în vedere următoarele scopuri şi obiective:

- asigurarea protecţiei persoanelor aflate în pericol (pentru perioada când acestea se află sub ameninţare);
- asigurarea desfăşurării procedurilor de investigaţie şi a celor penale.

Grupurile de persoane vizate de către măsurile de protecţie sunt:

- martori care pot fi supuşi ameninţărilor din partea unor terţe părţi sau care se pot afla personal în pericol;

---

[115] Al. Ciopraga – **op. cit.**, pag. 213.

[116] G. F. Hegel – **Principiile filozofiei dreptului**, Ed. Academiei Române, Bucureşti, 1963, pag. 256.

[117] **Conferinţa internaţională privind problemele luptei pe plan naţional şi internaţional împotriva crimei organizate şi terorismului**, Bratislava, 29-31 martie 1995.

- coautorii la infracţiune, din momentul luării măsurilor;
- membrii familiilor martorilor, precum şi alte persoane din anturajul acestora[118].

În momentul în care martorii par a se afla în pericol, poliţia este cea care are sarcina de a evalua gradul de securitate al situaţiei respective. Din acest punct de vedere, o deosebită atenţie trebuie acordată:

- tipului şi gravităţii infracţiunii respective;
- pericolului prezentat de către criminali şi de către complicii acestora;
- importanţei depoziţiei;
- situaţiei materiale a martorilor;
- studiului procedurilor;
- oricărei informaţii disponibile, cu privire la ameninţări şi represalii.

Pe baza evaluării situaţiei, departamentul de poliţie, având competenţa necesară, apreciază măsurile specifice asigurării securităţii martorilor în cauză.

De asemenea, este necesar să se ajungă la evaluarea riscului, de comun acord cu procurorul, înaintea apariţiei acestuia.

4.4.4.2.2. **Protecţia martorului – exigenţa complexă a justiţiei contemporane**

Protecţia martorilor trebuie să fie asigurată pe perioada tuturor etapelor de desfăşurare a procedurilor penale, precum şi după încheierea acestora – respectiv până în momentul în care martorii nu se mai află în pericol.

Ţinând cont de faptul că măsurile luate pot afecta desfăşurarea procedurilor penale, acestea trebuie coordonate de către autorităţile judiciare competente.

În general, măsurile de protecţie a martorilor implică:

- consultanţa;
- stabilirea modului de aplicare a măsurilor de „acoperire“;
- asigurarea securităţii locuinţei sau a altor locuri în care se poate afla acesta;
- asigurare protecţiei directe;
- efectuarea unor modificări în mediul şi modul de viaţă personal al martorului;
- asigurarea de asistenţă în noul mediu de viaţă;
- desfăşurarea activităţii de relaţii publice pe considerente de ordin tactic operativ;
- măsuri operative luate împotriva potenţialilor criminali sau grupe de criminali.

---

[118] **Cazuri care relevă necesitatea unei urgente protecţii a martorilor:**

- Înainte de a i se asigura protecţie, o martoră a fost răpită de criminali şi i s-a injectat o supradoză de heroină, fiind violată în repetate rânduri;
- Într-un caz de omucidere, membrii familiei acuzatului au recurs la ameninţări directe împotriva surorii martorului aflată într-o altă ţară;
- Membrii unui cartel din domeniul drogurilor au încercat să împiedice martorii să facă depoziţii, recurgând la ameninţări înscrise pe pereţii unei închisori în care se aflau aceştia;
- În încercarea de a împiedica un proces care includea şi declaraţiile unor martori aflaţi sub protecţie, s-a recurs la ameninţarea cu bombe. Deoarece sala de şedinţe a trebuit să fie evacuată şi cercetată, începerea procesului a fost întârziată pentru o perioadă considerabilă de timp;
- O persoană de origine turcă, proprietară a unui restaurant care a făcut depoziţii împotriva altor conaţionali turci, relativ la extorcarea de bani în schimbul asigurării aşa-zisei protecţii, a primit nenumărate ameninţări telefonice, iar cauciucurile autoturismului său au fost deteriorate;
- Soţia unei persoane aflate într-un program de asigurare a protecţiei martorilor a fost atacată verbal şi fizic de către principalul acuzat. Pe lângă aceasta, i s-a sugerat faptul că fiul, în vârstă de 6 ani, ar pute fi găsit înecat în cadă.

Măsurile de protecţie instituite astfel nu trebuie să îngrădească manifestarea personalităţii celor afectaţi, cu excepţia celor absolut necesare, în interes de securitate.

În privinţa anumitor măsuri, cooperarea martorilor este esenţială, în timp ce în privinţa altora eforturile trebuie concentrate asupra obţinerii acordului şi cooperării acestora.

Orice măsuri luate trebuie permanent reevaluate în privinţa:

- necesităţii;
- eficienţei;
- respectării înţelegerilor stabilite cu martorii în cauză.

Lucrătorii din cadrul poliţiei, care îşi desfăşoară activitatea în cadrul protecţiei martorilor trebuie, obligatoriu, să păstreze secretul absolut.

În majoritatea cazurilor, este necesar ca şi autorităţile judiciare să stabilească măsuri suplimentare corespunzătoare pentru protecţia martorilor (în plus faţă de cele luate de poliţie).

În cele ce urmează, se vor face referiri la unele măsuri organizatorice, considerate a fi indispensabile din punct de vedere practic.

Atunci când se organizează protecţia martorilor, pentru a promova obiectivitatea şi pentru a evita unele acuzaţii conform cărora poliţiştii ar exercita oarecare influenţă asupra acestora, trebuie întotdeauna avut în vedere ca astfel de măsuri să fie încredinţate unor poliţişti care nu sunt implicaţi direct în cazul respectiv.

Avantajele încredinţării măsurilor de protecţie a martorilor unui birou central au fost demonstrate în repetate rânduri. Structura organizatorică centralizată prezintă multe avantaje, ţinând cont de necesitatea unor informaţii de specialitate, necesitate ce o depăşeşte pe cea impusă de activitatea obişnuită a poliţiei criminale şi care implică anumite contacte speciale cu alte autorităţi şi instituţii.

În cadrul organizaţiilor descentralizate, este greu de atins standardul dobândit de către cele centrale, chiar dacă poliţiştilor însărcinaţi cu protecţia martorilor li se aplică un program de instruire intensivă şi suplimentară (iar eforturile şi cheltuielile sunt, inevitabil, mai mari decât cele aferente unei singure organizaţii centralizate).

Dacă organizarea măsurilor de protecţie a martorilor este descentralizată, ar trebui să se încerce cel puţin înfiinţarea unui număr restrâns de birouri unde poliţiştii să îndeplinească astfel de misiuni ca fiind principala lor sarcină.

Cu toate acestea, chiar şi în acest caz, eforturile şi cheltuielile care trebuie alocate coordonării şi instruirii le vor depăşi pe cele alocate unui birou central.

Informaţiile privind măsurile de protecţie a martorilor vor avea, de asemenea, caracter de strictă confidenţialitate, chiar şi în cadrul autorităţii poliţieneşti. Experienţa dovedeşte faptul că este necesar a avea birouri complet separate, precum şi încăperi speciale pentru vizitatori.

În cazul în care este necesară mutarea unui martor, aflat în pericol, într-o altă zonă a ţării sau chiar într-o altă ţară, birourile responsabile în privinţa coordonării trebuie informate în avans despre măsurile preconizate, în special în ceea ce priveşte riscurile pe care le presupune asigurarea protecţiei, deoarece numai în acest mod pot fi întreprinse demersurile necesare asigurării sprijinului.

Acelaşi lucru este valabil şi pentru martorii aflaţi în închisoare, în privinţa cărora, din motive de securitate, se decide transferarea în secret într-un alt penitenciar. Autorităţile judiciare competente trebuie, evident, informate corespunzător şi incluse în astfel de măsuri, în timp util.

Din cele de mai sus rezultă faptul că, adesea, apar situaţii care fac necesară găsirea de locuinţe pentru martori, în alte ţări decât ţara în cauză. În această privinţă au existat experienţe dificile în legătură cu martorii implicaţi în acte teroriste. Ce ţară adăposteşte cu plăcere o persoană despre care se știe că a fost implicată într-un act terorist? Și totuși există țări care au acceptat protecția unor astfel de martori – ceea ce constituie dovada unei solidarități cu caracter internațional. Desigur, cheltuielile considerabile aferente au trebuit să fie suportate de către cel care solicită sprijinul. Au primit asistență din partea unor persoane cu responsabilități pe linie de securitate din cadrul unor mari agenții internaționale, întrucât o activitate desfășurată într-o altă țară constituie și o premisă obligatorie pentru integrare.

Cu toate acestea au existat cazuri în care, contrar instrucțiunilor, persoana căreia i s-a asigurat protecția a insistat să se întoarcă în țara sa de origine, fapt ce a condus la dificultăți aproape insurmontabile. Pentru o cooperare fructuoasă este necesar ca martorul în cauză să accepte voluntar recomandările primite.

4.4.4.2.3. Colaborarea internațională în materia protecției martorilor

Studii și cercetări recente în materia protecției juridice a martorilor au demonstrat că în unele cazuri de infracțiune, în special în cele legate de crima organizată, cooperarea între țări a devenit tot mai importantă. Aceasta se referă nu numai la cazurile cu rezolvare de lungă durată, unde locuințe sigure pentru martori care sunt expuși pericolelor nu pot fi găsite decât într-o altă țară, dar și la acele cazuri în care martorii care primesc protecție în Germania (de exemplu) își au familiile într-o altă țară și ale căror membrii sunt, de asemenea, expuși riscului.

Inițiativele la nivelul TREVI (respectiv în cadrul țărilor U.E.) care au apărut din anii '80, trebuie extinse pentru a include și țările Europei Centrale și de Est. În acest sens, contactele directe între agențiile centrale de poliție sunt absolut esențiale.

Pe termen lung, eforturile trebuie concentrate asupra stabilirii unor măsuri de protecție a martorilor, care să includă mai multe țări și care să fie coordonate prin intermediul Europol sau al Interpol.

În domeniul strategiei penale, deosebit de important este ca persoanelor care au nevoie de protecție să li se asigure schimbarea numelui și/sau a semnelor particulare.

De asemenea, trebuie luată în considerație și întocmirea unor documente de acoperire. Cu toate acestea, în cazul în care nu este posibil a prevedea perioada de timp pe durata căreia va exista un pericol grav, remiterea unor documente de acoperire pentru o perioadă limitată de timp nu este suficientă. În astfel de cazuri este necesară schimbarea identității.

Dar, de multe ori, schimbările de nume, documentele de acoperire și schimbările de identitate provoacă considerabile probleme de ordin practic, întrucât este necesară cooperarea a numeroase alte autorități, cadrul legal, adesea, nu permite adoptarea unor astfel de măsuri.

Țările care dețin deja unele prevederi în scopul soluționării acestor probleme se pot considera privilegiate.

De exemplu, în SUA s-a încercat asigurarea protecției pentru martorii expuși pericolelor, prin intermediul strategiilor generale, independent de procedurile existente. La dispoziția Procurorului general se află un pachet vast de măsuri, deși s-a reținut faptul că în acest context au apărut considerabile probleme de ordin financiar, administrativ și legal.

Prin legea din 15 martie 1991, Italia a introdus o reglementare specială în scopul protejării persoanelor care cooperează cu autoritățile judiciare. Conform art. 10 al acestei legi, Ministerul de Interne este autorizat să stabilească un program de protecție care, printre alte lucruri, permite folosirea temporară a documentelor de identitate de acoperire.

La 1 iulie 1992, în Suedia, a intrat în vigoare o lege cu privire la folosirea datelor persoanelor fictive ca urmare a unei cereri formulate de către administrația națională de poliție sau de către însuși martorul aflat în pericol.

Această aprobare este acordată pentru o perioadă de maxim 5 ani şi se bazează pe supoziţia conform căreia persoana în cauză este evident în pericol de a deveni victima unei infracţiuni deosebit de grave, care reprezintă o ameninţare asupra integrităţii fizice, a vieţii sau libertăţii.

De asemenea, s-a semnalat o problemă de o deosebită importanţă şi anume, includerea în programul de protecţie a martorilor şi a copiilor şi adolescenţilor (între 1-21 ani). Experienţa a demonstrat faptul că acei copii ai căror părinţi sau tutori se află incluşi în programele de protecţie a martorilor, sunt adesea afectaţi de către problemele speciale ridicate de procesul de socializare. Aceasta conduce la confuzie, probleme de ordin psihologic şi izolarea de lumea exterioară. Pentru soluţionarea acestei probleme poate fi solicitat sprijinul cercetătorilor din domeniul social.

În ultimul timp, în Germania, declaraţiile martorilor aflaţi sub protecţie au ajutat la soluţionarea unor procese penale, finalizate astfel:

- patru inculpaţi au fost condamnaţi la închisoare pe viaţă, datorită, în principal, declaraţiei date de către un martor inclus în programul de protecţie;
- declaraţia unui martor aflat sub protecţie a determinat condamnare în închisoare de la 5 ani şi jumătate la 10 ani a inculpaţilor, în trei procese desfăşurate la două curţi regionale;
- în urma unei declaraţii date la Berlin de către un martor aflat sub protecţie, un grup de 10 infractori iugoslavi a fost condamnat pentru comiterea unor crime cu violenţă şi a unor infracţiuni împotriva proprietăţii[119].

4.4.5. Mărturia din perspectiva structurării caracteriale a martorului şi a mediului de provenienţă. Mentalităţi. Cutume. Obiceiuri

Mărturia, din punctul de vedere al organelor juridice şi de cercetare penală, reprezintă o posibilitate de a afla mai multe informaţii despre condiţiile săvârşirii unei fapte, despre persoanele care au participat, dar şi mijlocul prin care făptuitorul este adus în faţa justiţiei pentru a fi tras la răspundere penală.

De-a lungul timpului marturia a fost considerată ca „regina probelor", apoi căzută în dizgraţie, tocmai datorită acestui caracter relativ al său. Deşi este o probă ce poate aduce cu sine şi eroarea judiciară, alături de celelalte probe rămâne una din cele mai importante, datorită cantităţii de informaţii pe care le deţine.

Mărturia nu poate exista fără martor – acea persoană aflată accidental sau nu la locul săvârşirii unei fapte penale. Pentru a se înlătura efectul erorii, deşi nu este un procedeu infailibil, mărturia pentru a se obţine, necesită o anumită procedură, care implică la rândul ei cunoaşterea fiinţei umane, aşadar, bazată pe psihologie.

Noţiunile de psihologie deţinute de organul de cercetare penală, de organul juridic, îl ajută în cunoaşterea martorului, dar nu ca persoană implicată într-un cerc vicios, ci ca fiinţă umană – cu trăsăturile sale caracteriale sau morale, reputaţia sa, educaţia primită şi raportul trăsăturilor sale temperamentale.

Prin **caracter** se înţelege **suma acelor însuşiri ale persoanei care-şi pun amprenta pe modul de manifestare, care o fac să fie ea însăşi şi care o deosebesc ca individualitate psihologică de celelalte persoane**[120]. Al. Roşca defineşte caracterul ca **„ansamblul trăsăturilor esenţiale şi calificativ specifice, care exprimă inactivitatea omului în mod**

---

[119] **Observaţii:**
- Declaraţiile martorilor aflaţi sub protecţie au servit ca fundament în desfăşurarea investigaţiilor, constituind cele mai importante probe care au condus la soluţionarea cazurilor;
- Guvernele tuturor ţărilor democratice ar trebui să asigure o fundamentare legală solidă protecţiei martorilor.

[120] Al. Ciopraga – **op. cit.**, pag. 186.

stabil şi permanent". În cele mai dese cazuri, fie că este vorba de delicvenţă, fie că este o faptă reprobabilă, oamenii au tendinţa de a afirma despre persoana respectivă că „nu are caracter". Este vorba de însuşirile esenţiale şi durabile ale persoanei care determină un anumit mod de manifestare[121]. Caracterul, aceste însuşiri esenţiale, este dobândit pe parcursul vieţii, şi se formează în special în perioada de adolescenţă, o perioadă marcată de diverse trăiri, controverse privind lumea, eul interior, conştiinţa de sine, diverse complexe, confruntări cu părinţii, profesorii sau celelalte persoane din mediul în care adolescentul trăieşte. Cert este că toate acestea, într-o măsură mai mică sau mai mare, îşi pun amprenta pe dezvoltarea şi construirea caracterului.

Într-un mediu ostil dezvoltării normale a unui om, se poate dobândi şi întări un caracter dur şi dorinţa de a lupta pentru a-şi realiza visurile, în opoziţie cu un mediu propice, care deşi asigură toate condiţiile pentru a trăi decent, favorizează formarea unui caracter slab, imoral, ce poate genera fapte reprobabile. Cunoscând trăsăturile de caracter ale persoanei, mediul în care a trăit sau trăieşte, se poate prevedea cu o anumită marjă de eroare, modul de a se manifesta al omului, în ceea ce ne priveşte al martorului, într-o anumită împrejurare sau alta[122]. În plan social, acestor trăsături caracteriale le corespund anumite aprecieri morale, pozitive sau negative care reflectă modul prin care o persoană este apreciată de cei din jur.

Astfel, ca **trăsături pozitive** de natură a contura caracterul integru al martorului pot fi enumerate: **principialitatea, sinceritatea, onestitatea, corectitudinea, modestia, generozitatea.** La polul **negativ** aflându-se: **necinstea, nesinceritatea, egoismul, laşitatea, egocentrismul**[123]. Atât trăsăturile negative cât şi cele pozitive pot constitui un criteriu de apreciere a credibilităţii personale a martorului.

Analiza şi sinteza probelor existente într-o anumită cauză, impune şi căutarea şi desemnarea martorilor ce pot fi ascultaţi pentru dovedirea împrejurărilor. La săvârşirea infracţiunii pot participa în calitate de martori mai multe persoane care provin din medii diferite, având caractere diverse, astfel încât organul judiciar, cât şi cel de cercetare penală va trebui să ţină seama de acest lucru.

Anchetatorul, pentru a putea alege din această multitudine de persoane, are în vedere elementele de apreciere a credibilităţii personale a martorului bazate pe reputaţia, consideraţia de care se bucură martorul în mediul social căruia aparţine: atitudinea, convingerile, aspiraţiile, idealurile, educaţia care pot schiţa portretul moral al martorului.

Toate acestea sunt necesare deoarece venirea în contact cu săvârşirea unei infracţiuni, publicitatea ei, caracterul imoral al acesteia pot dezvolta o anumită concepţie, o anumită atitudine. Este ştiut că ceea ce este considerat moral sau normal pentru o anumită categorie de oameni, poate fi considerat imoral sau anormal de altă categorie. Aici intervine conştiinţa, moralitatea, mediul ambiant, dar nu mai puţin obiceiul locului, cutumele şi o anumită stare de dezvoltare a societăţii.

Dacă la începutul utilizării acestei probe funcţiona principiul „testis unus, testis nullus", înţelegându-se prin aceasta că un singur martor, care putea spune adevărul, dar îl prezenta într-o versiune deosebită de cea afirmată de doi sau mai mulţi martori care nu spuneau adevărul, nu era luat în consideraţie, deoarece mărturia sa nu avea trăinicie, fiind singur contra celorlalţi; astăzi, din multitudinea de martori, anchetatorul încearcă să-l găsească pe acela care prin informaţiile deţinute poate dovedi producerea unor împrejurări sau fapte.

---

[121] **Idem**, pag. 186.
[122] **Idem**, pag. 186.
[123] **Idem**, pag. 186.

Trăsăturile caracteriale proprii unei persoane fac previzibil cu multă probabilitate modul constant de a se manifesta al acelei persoane într-o situaţie sau alta. Acest element, cu valoarea unui indiciu psihologic, considerat de sine-stătător, este insuficient pentru a atribui mărturiei o valoare sau alta[124].

Neexistând raporturi fixe între atitudinea sa într-un caz particular şi moralitatea persoanei, anchetatorul şi organul judiciar vor trebui să ţină seama atât de depoziţia unei persoane cu o moralitate reprobabilă, dar şi cu o moralitate îndoielnică, deoarece şi una şi cealaltă pot fi suspectate de parţialitate. Cu alte cuvinte, nu întotdeauna mărturia celui cu caracter integru este sinceră, după cum nu întotdeauna mărturia celui cu o reputaţie îndoielnică trebuie suspectată de parţialitate[125]. Întotdeauna depoziţia martorului trebuie încadrată în contextul faptei, a intereselor materiale care se pot naşte.

Credibilitatea martorului este dată de modul în care acesta trăieşte, fiind un produs social care reflectă o anumită realitate socială. În aprecierea mărturiei trebuie luat în considerare mediul deoarece oferă organelor judiciare, preţioase informaţii asupra poziţiei de parţialitate sau imparţialitate pe care martorul se situează[126].

În literatura psihologică s-au făcut diverse clasificări ale martorilor în raport cu tipul psihologic căruia aparţine, încercări de a aşeza martorii într-o categorie sau alta în funcţie de trăsăturile temperamentale dominante pentru a se evidenţia măsura în care apartenenţa lor la un tip psihologic sau altul influenţează favorabil sau defavorabil asupra percepţiei memorării sau reproducerii[127].

Astfel s-a realizat o grupare a tipurilor intelectuale, unde se deosebesc cinci categorii de martori:

1. descriptivul;
2. observatorul'
3. emoţionalul;
4. eruditul;
5. tipul imaginativ şi poetic.

Mai târziu, pe baza altor experimente, pornind de la raporturile dintre subiect şi obiect, s-a redus această clasificare la doar două categorii – tipul descriptiv şi tipul imaginativ[128]. Pornindu-se de la această clasificare s-au realizat şi altele care aveau ca punct de plecare orientarea particulară a inteligenţei în mărturie. Se disting după acest criteriu:

1. tipul descriptiv;
2. tipul superficial;
3. tipul inteligent sau armonios;
4. tipul interpretativ;
5. tipul ambiţios.

Datele obţinute în urma acestor cercetări experimentale au fost prelucrate statistic, încercându-se a se determina limitele în care întinderea şi fidelitatea mărturiei variază în raport cu tipul psihologic căruia aparţine martorul[129].

O altă clasificare s-a făcut, nu de la datele experimentale, ci pornind de la comportamentul martorului faţă de realitatea observată, considerată sub un dublu aspect:

---

[124] **Idem**, pag. 187.
[125] **Idem**, pag. 188.
[126] **Idem**, pag. 188.
[127] **Idem**, pag. 189.
[128] Al. Binet – **La description d'un object** – lucrare amintită de Al. Ciopraga.
[129] H. Lelesz – **L'orientation d'esprit dand le temoignage**, pag. 114.

atitudinea martorului față de obiectele percepute și transformările pe care le suferă imaginile memorate. Pe baza acestora, François Gorphe grupează martorii în:

1. observatori pozitivi;
2. interpretativi;
3. inventivi;
4. armonici;
5. emotivi[130].

Pe când Enrico Altavilla grupează martorii în raport cu predominanța unora sau altora din trăsăturile temperamentale, distingând astfel o multitudine de categorii:

1. subiectivi și obiectivi;
2. senzitivi și apatici;
3. nestatornici și susceptibili;
4. falsul impasibil și falsul sensibil;
5. martorul care observă;
6. martorul care descrie;
7. încăpățânatul și volubilul;
8. timidul / vanitosul / mincinosul / mitomanul;
9. martorul care povestește[131].

Toate aceste clasificări s-au făcut pentru a se evidenția măsura în care apartenența lor la un tip psihologic sau altul influențează favorabil sau defavorabil asupra percepției, memorării și reproducerii, pentru a se vedea în ce măsură întinderea și fidelitatea mărturiei este dependentă de tipul psihologic căruia aparține martorul. Însă prin această multitudine de criterii pe baza cărora s-a făcut o pulverizare a martorilor s-a ajuns la concluzia că totuși nu este o cale de a servi practica judiciară în cele mai bune condiții, iar gruparea în două tipuri fundamentale, obiectivi și subiectivi, acoperă întreaga varietate de tipuri descrise de diverși autori.

Tipul obiectiv se caracterizează prin precizie, bun observator, descrie lucrurile după însușirile lor exterioare, nu este preocupat de semnificația scenei la care a participat, iar percepția se desfășoară în absența unei participări afectiv-emoționale. Martorul obiectiv este acela care înregistrează corect și memorează fidel faptele atâta timp cât nu se i se cer date care depășesc aspectele aparente, exterioare.

Tipul subiectiv cuprinde o mărturie descriptivă caracterizată printr-o largă extensie, printr-o observație minuțioasă și o fidelă fixare în memorie. Poate cuprinde o depoziție interpretativă, datorită afectivității pe fondul căreia se realizează percepția, a căutării semnificației și a cauzei care a determinat un anumit fenomen, toate acestea putând falsifica realitatea.

Organul judiciar poate include martorul în una din aceste două tipuri și în funcție de ele își poate da seama de modul său de a se manifesta. De altfel, și din cuprinsul depoziției poate rezulta apartenența la vreun tip psihologic. Astfel, dacă depoziția cuprinde o expunere ordonată, logică, exactă, care se oprește la însușirile pozitive ale fenomenlor, fără a se opri asupra sentimentelor, atunci mărturia acestuia face parte din categoria tipului obiectiv. Din contră, dacă expunerea este centrată pe găsirea cauzei, a fenomenului, completată de o participare afectiv-emoțională, indică ca și mai sus, cu o probabilitate mai mare sau mică, apartenența la tipul subiectiv[132].

---

[130] F. Gorphe – **La critique du temoignage**.
[131] Enrico Altavilla – **Psichologia giudiziaria**.
[132] Al. Ciopraga – **op. cit.**, pag. 189-190.

4.4.6 Mărturia şi concordanţa conţinuturilor

Organele judiciare beneficiază de o diversitate de surse prin mijlocirea cărora dobândesc informaţii cu privire la modul de săvârşire a faptelor deduse în faţa lor. În vederea strângerii dovezilor şi apoi a căutării de martori, organul judiciar are anumite obligaţii indispensabile:

- studierea materialului cauzei;
- identificarea şi precizarea cercului de persoane ce urmează a fi ascultate în calitate de martor, ordinea şi modalitatea chemărilor, locul unde se va efectua ascultarea;
- culegerea de informaţii cu privire la martorii esenţiali de ale căror depoziţii poate depinde soluţionarea cauzei;
- elaborarea planului de ascultare a martorilor.

Aceste obligaţii, în funcţie de natura cauzei, pot fi inutile sau necesită adăugarea altor operaţii. Astfel, din considerente de ordin tactic pentru a se evita punerea de acord a martorilor, este necesar să se realizeze surprinderea martorului sau ascultarea acestora în alt loc decât la sediul organului judiciar[133].

Mărturia, în funcţie de cum este percepută, poate constitui în ansamblul probelor o verigă, un element sau în lipsa celorlalte probe, poate fi unicul material probator. În situaţia în care ea reprezintă un element, o verigă probatoare este necesară o apreciere a probelor în care se impune evaluarea mărturiei în raport cu celelalte probe pentru a se constata dacă concordă sau nu. Iar când este singurul material probator, dacă există mai multe mărturii simultane care-l contrazic, evaluarea critică a acestora dacă constituie o probă exclusivă, atunci aprecierea presupune luarea în calcul a factorilor de credibilitate legaţi de persoana martorului[134].

Prin **mărturii simultane** se înţeleg mărturiile persoanelor care au perceput în mod nemijlocit, în condiţii similare de loc şi de timp, aceleaşi fapte sau împrejurări de fapt.

Ascultarea martorilor şi aprecierea mărturiilor în contextul celorlalte probe sau ca probă exclusivă impune din partea magistratului / organului judiciar o temeinică cunoaştere a materialului cauza – analiza fiecărei probe, verificarea sursei din care provine, sinteza probelor. În funcţie de acestea va putea stabili care dintre acestea vor putea fi precizate şi dovedite prin declaraţiile martorului.

În aprecierea mărturiilor simultane pot exista concordanţe privind împrejurările esenţiale, dar se poate constata şi existenţa unor contradicţii, organul judiciar hotărând care dintre martori au participat la săvârşirea unei infracţiuni, vor putea fi ascultaţi pentru dovedirea acelor împrejurări asupra cărora există contradicţii şi ale căror depoziţii vor fi relevante. Depoziţiile celor care în condiţii obiective şi subiective similare de percepţie au asistat în calitate de martor la producerea aceluiaşi fapt, se armonizează, concordă în privinţa faptului principal, a circumstanţelor esenţiale privind activitatea infracţională.

Momentele esenţiale privind săvârşirea unei fapte dobândesc o semnificaţie generală, ceea ce conduce la realizarea aceleiaşi percepţii.

În **depoziţiile succesive** ale martorilor, secvenţele activităţii infracţionale, principalele momente întreprinse de infractor sau de cel spre care se îndreaptă infracţiunea şi alte aspecte, se regăsesc reproduse fidel în depoziţiile lor în condiţiile în care au perceput faptele în aceleaşi împrejurări.

Când există concordanţă sub aspectul împrejurărilor esenţiale a mărturiilor simultane, cauza trebuie căutată în caracterul unitar până la un anumit punct, în identitatea proceselor psihice, în reflectarea corectă în psihicul martorilor a faptelor esenţiale, în similitudinea condiţiilor de percepţie sau în absenţa unor cauze subiective de distorsionare a faptelor.

---

[133] Al. Ciopraga – **Tratat de tactică criminalistică**, pag. 236-237.
[134] **Idem**, pag. 238-239.

Acesta este aspectul pozitiv, deoarece concordanţa mărturiilor similare se poate datora şi unui cerc fraudulos realizat între martori şi cel în favoarea căruia urmează a se depune mărturia, aşadar aspectul relei-credinţe. Atât concordanţa cât şi nepotrivirile îşi găsesc cauza în condiţii obiective şi subiective ale percepţiei. Avându-se în vedere condiţiile obiective în care s-au aflat martorii în momentul percepţiei, similitudinea condiţiilor de percepţie nu înseamnă identitate de condiţii pentru toţi cei prezenţi la săvârşirea unei fapte. A percepe un fapt în condiţii similare nu înseamnă a-l percepe în condiţii identice.

Existenţa, în cuprinsul depoziţiilor simultane ale martorilor, a unor contradicţii, nepotriviri privind unele aspecte de detaliu, îşi au originea în cauze de ordin individual, subiectiv, inseparabil legate de personalitatea celui ce percepe. Aceste nepotriviri de ordin subiectiv îşi au originea în caracterul subiectivităţii şi selectiv al percepţiei, în faptul că „fiecare om percepe realitatea înconjurătoare prin prisma subiectivităţii sale proprii, în concordanţă cu anumite stări de motivaţie actuală concretizate în tendinţe, trebuinţe, interese"[135].

Un alt aspect al concordanţei este cel în care depoziţiile simultane coincid total, se suprapun complet în privinţa celor mai nesemnificative elemente. Astfel, cele mai nesemnificative elemente sunt reproduse cu o fidelitate uimitoare, încât se poate merge până la identitate. Fiecare din aceste depoziţii, fiind, de fapt, o reproducere exactă şi o fidelă a celorlalte, lăsând impresia că au fost învăţate pe dinafară. Dar chiar şi în situaţia unei depline concordanţe între conţinuturile depoziţiilor simultane, un număr de depoziţii nu se pot suprapune una pe alta, nu pot coincide total. Depoziţia unei persoane nu poate fi o copie perfectă a mărturiei celui sau celor care în condiţii similare de loc şi spaţiu au perceput unul şi acelaşi fenomen. Este situaţia care va trezi suspiciuni organului judiciar, deoarece dovedeşte că este rezultatul unei înţelegeri realizate între martori, eventual între martor şi învinuit sau inculpat[136].

Obţinerea de mărturii se face prin ascultarea persoanelor care au participat la săvârşirea infracţiunii sau care au luat la cunoştinţă despre ea dintr-o anumită sursă, la sediul organului judiciar.

Toate aceste depoziţii se vor face sub formă scrisă ce este impusă de limitele fireşti ale capacităţii de conservare în memorie a informaţiilor, dar şi de natura activităţii de cercetare a infracţiunii, de frecvenţa probei testimoniale[137].

Între prima depoziţie şi celelalte, ale aceluiaşi martor pot interveni diverse situaţii, şi anume:

a) depoziţiile coincid până la detaliu cu cea iniţială, aşadar sunt o reproducere, o repetare a lor – cauza deplinei concordanţe poate să rezide în buna-credinţă sau reaua-credinţă a martorului. Dar dacă nu sunt motive ca reaua-credinţă să fie suspectată, atunci punctul de plecare al verificării şi aprecierii depoziţiilor trebuie să-l constituie prima depoziţie, deoarece celelalte sunt o repetare, o reproducere. Ayrault spunea: „Cea mai adevărată, cea mai naivă şi întreagă mărturie este cea dintâi: Ce se spune pe urmă nu sunt decât prefăcătorii şi vicleşuguri";
b) pe fondul coincidenţei în ansamblu a depoziţiilor succesive, martorul la ultima audiere se referă la aspecte care nu au fost comunicate organului judiciar sau revine asupra unor explicaţii la care face unele corective;

---

[135] M. Golu – „**Percepţie şi activitate**", Ed. Ştiinţifică, 1971, pag. 110.
[136] Al. Ciopraga – „**Tratat de tactică criminalistică**", pag. 239-242.
[137] **Idem**, pag. 243.

c) pe fondul coincidenţei în ansamblu a faptelor se constată şi existenţa unor contraziceri;
d) cu ocazia ascultării repetate, martorul revine asupra declaraţiilor iniţiale, face alte depoziţii, deci îşi retractează prima mărturie.

Concordanţa între depoziţiile succesive ale unuia şi aceluiaşi martor reprezintă o garanţie de credibilitate. Martorul, datorită unor cauze de ordin obiectiv, putea percepe inexact şi lacunar faptele, care se vor reflecta astfel şi în depoziţiile sale succesive concordante, dar este posibil să le fi perceput corect, dar să le reproducă eronat fără a fi conştient de existenţa acestor deosebiri între percepţie şi reproducere. Poate reveni asupra acestora, făcând unele corective, astfel pot apare contradicţii între primele depoziţii şi următoarele.

Martorul a constatat existenţa unor discordanţe între primele şi următoarele depoziţii, dar asupra cărora nu revine, fie pentru a nu se afla în contradicţie cu ceea ce a declarat deja, fie din temerea de a nu fi considerat de rea-credinţă.

În cea de-a doua situaţie martorul poate explica de ce a păstrat tăcerea asupra unor fapte sau comunică fapte noi sau aduce corective. Faţă de această atitudine organul judiciar nu trebuie să manifeste neîncredere, să concluzioneze că este de rea-credinţă. Există posibilitatea ca la prima audiere martorul să fi fost reticent, să nu fi comunicat anumite fapte deoarece le credea nesemnificative şi nici organul judiciar nu a dirijat interogatoriul în direcţia precizărilor

Astfel chemarea la o nouă audiere a acestui martor este însoţită de o stare psihică care va detemina un nou proces de meditaţie, de reflecţie asupra faptelor, de aducere aminte a acelor fapte privite superficial. Cu ocazia ascultării, martorul va explica motivele pentru care a omis, fie intenţionat, fie involuntar, anumite fapte sau cauza revenirii asupra unor explicaţii.

Necomunicarea unor aspecte se poate datora uitării vremelnice şi reamintirii lor în intervalul de timp dintre prima şi a doua audiere sau revenirea asupra unor fapte, aşadar o mărturie mai amplă şi mai fidelă îşi poate avea cauza în ***fenomenul de reminiscenţă*** care explică ameliorarea, cu timpul, a depoziţiilor amânate sau repetate la un interval de timp.

Cea de-a treia posibilitate – când pe ansamblul coincidenţei se constată existenţa unor contradicţii care poartă asupra unor împrejurări. Din perspectiva logică, orice nepotrivire, contradicţie între doi termeni probează falsitatea unuia dintre ei. În situaţia depoziţiilor succesive, orice contradicţie între două elemente probează falsitatea uneia dintre ele, dar este posibil ca falsitatea să se răsfrângă asupra ambilor termeni, atunci când atât prima depoziţie, cât şi a doua, între care se constată contradicţii, sunt contrafăcute, ticluite[138].

Fie că există o concordanţa între depoziţiile simultane ale persoanelor care au perceput un anumit fapt, datorată asistării în acelaşi timp, în acelaşi loc şi în aceleaşi condiţii – aşadar perceperea momentelor esenţiale privind activitatea infracţională, consecinţele infracţiunii îşi au originea în identitatea proceselor psihice; fie că este rezultatul unui cerc fraudulos (acea punere de acord între depoziţiile martorilor sau între cel care depune mărturie şi învinuit sau inculpat), organul judiciar trebuie să adopte o atitudine corectă, având în vedre că o concordanţă perfectă de percepere nu există, dar dacă totuşi există, este rezultatul unei înţelegeri.

Tactica aplicată în aceste condiţii este luarea la anumite intervale de timp a depoziţiilor aceloraşi martori pentru a se vedea în ce măsură fidelitatea este păstrată, avându-se în vedere factorii care perturbă memoria şi implicit reproducere. În caza urmăririi penale, anchetatorul poate folosi diverse procedee tactice, specifice ascultării învinuitului sau inculpatului. Astfel sunt întrebările de detaliu pentru a se obţine amănunte referitoare la diferite împrejurări ale faptei săvârşite, pentru a se verifica informaţiile. Pot fi folosite mai ales în cazul depoziţiilor simultane pentru a se dovedi omisiunea unor fapte sau trecerea lor sub tăcere.

---

[138] **Idem**, pag. 228-232.

- **Ascultarea repetată** – reaudieri ale martorului pentru a se putea evidenţia, inevitabil acele necontraziceri în cazul în care există motive să se creadă că pot apărea sau acele concordanţe care trebuie să subziste.
- **Tactica complexului de vinovăţie** – prin adresarea unor întrebări care conţin cuvinte afectogene privitoare la faptă, apelul la credinţa martorului, la trezirea unor sentimente care să înfrângă sistemul de apărare al martorului – fie că îi este teamă, fie că nu doreşte să se implice într-un proces[139].

O mare importanţă se acordă observării reacţiilor martorului la diverse întrebări pentru a se vedea dacă este pregătit să se angajeze în depunerea mărturiilor şi în susţinerea lor. Aceste procedee tactice pot fi utilizate deoarece martorului de rea-credinţă îi este specifică psihologia infractorului, iar celui de bună-credinţă prin atitudinea sa oscilantă sau prin depoziţia sa ce cuprinde adevărul alterat sau nu, de anumiţi factori, trebuie să i se facă apel la conştiinţa sa. În această situaţie anchetatorul trebuie să fie dotat cu o intuiţie psihologică, cu cunoaşterea comportamentului uman, cu o memorie de lungă durată.

Fără a da impresia că martorul va fi supus unui interogatoriu în stil inchizitorial, mai ales în actuala legislaţie bazată pe drepturile omului, dar şi de faptul că el este persoana care ajută magistratul, totuşi sunt situaţii în care aflarea adevărului necesită măsuri mai convingătoare.

4.4.7. Mărturia şi contradictorialitatea conţinuturilor

Ca şi concordanţa conţinuturilor, care reiese din repetarea audierii martorilor în faţa organului judiciar la intervale de timp, contradictorialitatea conţinuturilor poate rezulta din reascultarea martorilor. Aceste două procedee sunt utilizate tocmai pentru ca organul judiciar să fie convins, să aibă intima convingere că depoziţiile martorilor sunt conforme cu derularea faptelor.

Această **intimă convingere,** atât a magistratului, cât şi a anchetatorului, este **starea psihologică a persoanelor răspunzătoare cu aplicarea legilor,** bazată pe buna-credinţă, care sunt împăcate cu propria lor conştiinţă morală, care l-a călăuzit în aflarea adevărului prin utilizarea mijloacelor legale şi în stabilirea măsurilor legale consecutive, stărilor de fapt stabilite[140].

Pentru a-şi forma însă intima convingere anchetatorul/magistratul trebuie să cerceteze depoziţiile martorilor de eventuale contradicţii, din care una este falsă, iar alta confirmă realitatea. O primă contradicţie în depoziţia martorului va fi rezultatul unei emotivităţi sporite, datorate ascultării imediat după săvârşirea infracţiunii. Mărturia sa va fi incompletă şi uitarea va cuprinde unele elemente asupra cărora acesta va reveni cu prilejul unei noi audieri. Se sconteazǎ că la cea de a doua audiere aceste impedimente vor dispare, deoarece martorul a venit în contact cu organul judiciar, cadrul îi este familiar, obiectul chemării sale în judecată este ştiut.

Ascultarea repetată poate fi cerută de necesitatea înlăturării unor contradicţii între depoziţia făcută iniţial şi celelalte probe administrate ulterior în cauză, ca de altfel, şi în situaţia în care există motive care pun sub semnul îndoielii verdicitatea depoziţiei iniţiale, suspectată de rea-credinţă[141].

Transpunerea faptelor păstrate în memoria martorului în imagini verbale are drept efect cristalizarea, învăţarea depoziţiei. Astfel în cursul audierilor repetate se poate observa o reproducere a faptelor din prima depoziţie. Aceasta fiind consecinţa firească a reascultării.

---

[139] N. Mitrofan, V. Zdrenghea, T. Butoi – **op. cit.**, pag. 157-158.
[140] **Idem**, pag. 170.
[141] Al. Ciopraga – **Evaluarea probei testimoniale....** pag. 225-226.

Totodată există şi o împrejurare de natură psihologică care explică tendinţa martorului de a reproduce fidel prima depoziţie. Explicaţia acestei manifestări îşi găseşte originea în dorinţa celui ce compare în calitate de martor de a nu se contrazice, de a evita orice nepotrivire între ceea ce a declarat iniţial şi ceea ce va declara ulterior.

Temerea că va fi considerat de rea-credinţă îl va determina să înlăture orice posibile contraziceri din conţinutul mărturiei, astfel că efortul său se va canaliza spre reamintirea şi reproducerea depoziţiei anterioare decât pe reproducerea faptelor percepute.

Atitudinea aceasta este mult mai evidentă la martorul de rea-credinţă, deoarece el este conştient că orice neconcordanţă, orice contrazicere între prima şi următoarea depoziţie poate trăda atitudinea sa de rea-credinţă[142].

Dar contradicţiile nu sunt rezultatul numai a relei-credinţe, ele se pot datora şi bunei-credinţe. Dacă la martorul de bună-credinţă se constată nepotriviri, neconcordanţe, ele vor îmbrăca forma erorii, a greşelii involuntare, spre deosebire de cele de la martorul mincinos care îmbracă forma unei atitudini deliberate, „a minciunii“, sancţionată de art. 260 C.p. – „Mărturia mincinoasă“ – cu închisoarea de la 1 la 5 ani. De asemenea, este prevăzută ca infracţiune şi încercarea de a determina mărturia mincinoasă prin constrângere, corupere, care pot interveni ulterior primei depoziţii şi astfel contradicţiile pot lua naştere.

Consecinţele care rezultă sunt în funcţie de forma pe care o îmbracă – eroare sau minciună. Când contradicţia este rezultatul minciunii, a unei atitudini deliberate a martorului, acesta va tinde să discrediteze întreaga mărturie, pentru că va fi greu să se precizeze întinderea minciunii, dacă se răsfrânge asupra unor părţi sau asupra depoziţiei în întregime. Discriminarea părţilor considerate veridice de cele considerate mincinoase, din cuprinsul mărturiilor succesive, constituie o operaţie mult mai anevoioasă decât discriminarea părţilor exacte de cele cu privire la care martorul a comis o eroare.

Dacă contradicţia dintre depoziţiile succesive se datorează erorii în care s-a aflat martorul, înlăturarea sau reţinerea mărturiei din ansamblul probelor va depinde de caracterul, de întinderea, deci de modul în care se răsfrânge asupra depoziţiei, dar raportate la natura cauzei în care se depune mărturia.

Mărturia este divizibilă cu părţile reţinute, opozabile, în sensul că organele juridice pot aşeza la baza convingerii lor acele părţi considerate că reflectă adevărul şi va îndepărta ceea ce consideră falsă realitate[143]. Problema care apare în această situaţie vizează efectele erorii, adică, dacă eroarea este minoră şi deci efectele vor fi limitate, sau eroarea este majoră şi efectele cuprind întreaga mărturie. Dacă ne aflăm în prima situaţie, deci efectele sunt limitate, purtând asupra unor circumstanţe secundare, lipsite de importanţă sau cu o importanţă redusă, ele nu vor fi în măsură să se răsfrângă asupra întregii mărturii, să afecteze şi să discrediteze în ansamblu mărturia.

Cauza erorii în această situaţie trebuie căutată în situaţiile fireşti – uitare, trecerea unui interval de timp de la producerea faptelor etc.

Martorul poate greşi asupra unor împrejurări, dar poate spune adevărul cu privire la celelalte părţi. Concluzia nu trebuie să determine raţionamentul că o eroare minimă, cu o importanţă redusă, odată făcută înseamnă că martorul a mai greşit şi-n celelalte părţi ale mărturiei de o importanţă reală pentru cauza respectivă, deci că martorul s-ar fi putut înşela şi asupra lor – ar fi o gândire excesivă şi radicală.

---

[142] **Idem**, pag. 227-228.
[143] **Idem**, pag. 232-233.

Dar, dacă eroarea este grosieră, vizibilă, privind un elemente intrinsec – de natură a modifica datele în care se circumscrie cauza, aceasta se răsfrânge asupra întregii mărturii, fiind de natură a o discredita.

Pentru a fi în măsură să discrediteze întreaga mărturie, eroarea trebuie să poarte asupra unor împrejurări esenţiale, care datorită importanţei lor, trebuia să fi fost percepute şi păstrate în memoria martorului, în mod necesar[144].

La aprecierea mărturiilor succesive trebuie luate în calcul atât întinderea şi caracterul erorii, cât şi aspectul cantitativ, adică numărul lor. Existenţa unei singure erori parţiale, în general, nu este în măsură a se răsfrânge asupra întregii mărturii, existenţa unui număr mai mare de contradicţii chiar având un efect limitat la anumite împrejurări, este în măsură să pună sub semnul întrebării veridicitatea întregii mărturii[145].

Situaţia va deveni sensibil modificată când martorul revine, retractează una din depoziţiile sale contradictorii. În acest moment, reţinerea depoziţiei în întregime sau numai a acelor părţi asupra cărora nu există contradicţii, va depinde de încrederea pe care şi-o formează organul judiciar pe baza explicaţiei date de martor cu privire la cauza contradicţiei, de măsura în care această explicaţie se armonizează cu celelalte probe.

Situaţia va fi diferită în cazul în care în cursul aceleaşi faze, cu ocazia audierii repetate sau în cadrul fazelor procesuale diferite – faza de urmărire penală şi faza judecăţii – martorul revine asupra depoziţiilor iniţiale, le retractează, făcând noi depoziţii care le contrazic, le anulează pe cele dintâi[146].

De regulă, retractarea mărturiei iniţiale se produce în faza judecăţii – în momentul în care preşedintele instanţei – drept consecinţă a principiilor nemijlocirii şi aflării adevărului – martorul este din nou ascultat în condiţiile publicităţii şi contradictorialităţii – îl va întreba dacă-şi menţine declaraţiile date anterior, în faza de urmărire penală. Acesta poate să şi le menţină, preşedintele îi va pune doar acele întrebări care le va considera necesare, pentru elucidarea unor aspecte, iar în declaraţia de martor se va consemna menţinerea declaraţiilor anterioare. Sau martorul retractează declaraţiile date în faza de urmărire, invocând anumite motive, situaţie în care instanţa va proceda la luarea unor noi declaraţii, consemnându-se retractarea celor dintâi.

Situaţia tipică în cazul retractării priveşte retragerea mărturiei, din faza de urmărire penală, în cursul judecăţii.

În această situaţie, martorul care a dat o anumită explicaţie şi interpretare faptelor şi împrejurărilor de fapt la care a fost martor în faza de urmărire penală în faţa procurorului, în cursul judecăţii revine la o nouă explicaţie care o va anula pe cea dintâi.

Mărturiile au ca scop atât descrierea pe bază de amănunt a faptelor şi împrejurărilor de fapt petrecute şi percepute, dar şi denunţarea făptuitorului prin descriere sau recunoaştere. Numai că în momentul retractării depoziţiilor iniţiale se va produce fie disculparea acestuia, fie inculparea. Dacă în prima depoziţie sinceră sau mincinoasă, martorul a dat explicaţii care îl acuză pe învinuit sau inculpat drept autor al faptei, prin depoziţia dată în faza de judecată se dau explicaţii opuse, deci de natură a disculpa. Şi viceversa: dacă prima mărturie – sinceră sau mincinoasă, a fost favorabilă învinuitului/inculpatului, prin cea de a doua depoziţie se retractează explicaţii care îl disculpau, dându-se noi explicaţii care îl inculpă.

---

[144] Ex.: Contradicţia poartă asupra unor împrejurări esenţiale atunci când, cu ocazia primei depoziţii, martorul la o infracţiune de vătămare corporală, declară că fapta a fost săvârşită în participaţie de X, Y, Z, iar la cea de a doua depoziţie, fapta a fost săvârşită doar de X.

[145] **Idem**, pag. 233.

[146] **Idem**, pag. 234.

Vor apare două depoziții succesive contrare ale aceluiași martor. În cazul unei contradicții dintre astfel de declarații ce denotă falsitatea uneia, existența unor declarații total opuse, care nu se pot concilia, deci două depoziții contrare, demonstrează caracterul fals al uneia dintre ele, fără a fi exclusă posibilitatea falsității ambelor declarații.

Explicațiile care pot fi date în această situație – de revenire asupra depozițiilor date în una din fazele procesuale sunt două și privesc posibilitățile:

- de sinceritate – martor sincer, de bună-credință;
- de nesinceritate – martor mincinos, de rea-credință.

Dacă există motive să se considere că în momentul retractării martorul a spus adevărul, rezultă că prima depoziție este mincinoasă. Sau situația inversă, dar în acest caz organul judiciar trebuie să stabilească care mărturie este sinceră și care este mincinoasă, care poate fi așezată la baza convingerii sale și care trebuie înlăturată.

Contradictorialitatea este dictată de interese. Astfel, învinuitul sau inculpatul care retractează mărturia depusă în faza de urmărire penală – moment psihologic – nevoia de a se destăinui, stare de deconcentrare – va avea un procent sporit de sinceritate, fiind spontan, iar în faza de judecată va retracta pentru a-și diminua pedeapsa, fiind mult mai conștient asupra recunoașterii sale.

În cazul martorului care revine asupra primei depoziții, consecințele retractării – favorabile sau nefavorabile învinuitului sau inculpatului sau altor părți – se răsfrâng asupra altei persoane, încât vor lipsi și acele fragile indicii de credibilitate a sincerității sau nesincerității retractării. Așadar, va fi dificil de știut care depoziție ete sinceră și care mincinoasă[147].

În concluzie, să vedem motivele care-l determină pe martor să-și schimbe declarațiile. Va fi necesar să se cunoască dacă au avut loc influențe asupra acestuia. De vreme ce martorul relatează liber faptele, inspirând încredere organului judiciar cu prilejul primei depoziții, ulterior revine asupra declarațiilor sale susținând că ceea ce a declarat este fals, va însemna că retractarea a fost dictată de rațiuni serioase, iar în spatele unei asemenea atitudini există motive temeinice.

Retractarea se poate produce spontan sau sub influența unor forțe lăuntrice, afective sau forțe străine, dar întotdeauna este rezultatul unor temeiuri serioase.

Dovada acestei retractări este dată de faptul că cel care revine asupra primelor sale explicații este un martor de rea-credință – un martor mincinos.

Un martor de bună-credință care retractează mărturia este conștient de riscul acestui fapt, așadar motivele sale sunt temeinice[148].

Organul judiciar aflat într-o asemenea situație va trebui să determine motivele retractării, dar și poziția pe care o ocupă martorul în raport cu părțile.

Apariția retractării va determina și existența unei contradicții între mărturiile succesive. Magistratul (procurorul), dar și judecătorul aflat într-o asemenea situație, va putea stabili care mărturie este de bună-credință și care mincinoasă, coroborându-le și cu celelalte probe din dosar, cu faptele petrecute și în raport cu legăturile care pot exista între martor și părți, martor și învinuit/inculpat, de apariția unor elemente de notorietate privitoare la învinuit/inculpat ce pot apărea.

În urma identificării adevăratului motiv al retractării, a confruntării factorilor de credibilitate și de incredibilitate circumscriși celor două declarații succesive contrarii, a confruntării lor cu ansamblul probelor administrate, organul judiciar reține depoziția considerată sinceră și înlătură pe cea mincinoasă, indiferent în fața cărui organ a fost dată[149].

---

[147] **Idem**, pag. 233.
[148] **Idem**, pag. 236.
[149] **Idem**, pag. 237.

4.4.8. Reguli şi procedee tactice aplicate în ascultarea martorilor. Strategii şi atitudini în identificarea şi contracararea martorului de rea-credinţă

Posibilitatea ca cel din faţa ta să-ţi spună adevărul, dar nu cel pe care îl consideră el, ci pe care l-a văzut cu ochii săi (ex propriis sensibus) este relativă. Speranţa că martorul va declara liber ceea ce a văzut este prea departe, iar îndoiala şi practica dovedesc contrariul. În obţinerea mărturiei, anchetatorul va trebui să aibă cunoştinţe atât psihologice, cât şi criminalistice. În vederea ascultării martorului, anchetatorul trebuie să se pregătească atât pe sine, cât şi mediul audierii.

Pregătirea ascultării este necesară în faza de urmărire penală care presupune, fără a intra în amănunte, următoarele etape:

1. studierea datelor existente la dosar;
2. stabilirea persoanelor care trebuie ascultate;
3. cunoaşterea personalităţii acestora, a relaţiilor cu părţile din proces;
4. pregătirea materialului care va fi folosit[150].

Din punct de vedere psihologic, anchetatorul va trebui să adopte o atitudine de calm, de evitare a unor reacţii care să trădeze o anumită gândire faţă de declaraţiile martorului.

Calmul, seriozitatea, obiectivitatea, atitudinea plină de înţelegere, faţă de cei care datorită emotivităţii sporite, nivelul de instruire redus sau faptul de a compărea pentru prima dată în faţa organului judiciar, întâmpină dificultăţi la expunerea faptelor, comit inexactităţi, reprezintă factori care asigură o atmosferă favorabilă unei comunicări directe de la om la om şi conving martorul de inutilitatea ascunderii adevărului.

Anchetatorul va trebui să înregistreze toate schimbările psihofiziologice ale martorului la întrebările puse pentru a le corobora cu răspunsurile acestuia, dar fără a rezulta ostentaţia sau martorul să realizeze că este supus unei inspecţii exterioare.

Familiarizarea dintre martor şi anchetator se va face printr-un ton adecvat prin întrebări, discuţii exterioare obiectului cauzei.

O atitudine pasivă, de dezinteres fasţă de martor, de depoziţia sa, de impresie că ceea ce relatează este cunoscut, necunoaşterea materialului cauzei constituie indicii că organul judiciar duce o muncă formală şi, deci, poate fi uşor indus în eroare.

Consecinţa – efectul negativ rezultat ce se va răsfrânge asupra plenitudinii şi fidelităţii mărturiei.

Anchetatorul poate conduce şedinţa în direcţia dorită fără a lăsa să se vadă acest lucru, deoarece în cazul în care martorul sesizează interesul anchetatorului, va ajusta şi adapta informaţiile deţinute la ceea ce anchetatorul vrea să ştie[151].

Audierea propriu-zisă a martorilor parcurge trei etape distincte pe parcursul cărora se vor evidenţia regulile şi procedeele criminalistice. Aceste trei etape sunt:

1. identificarea martorilor;
2. relatarea liberă;
3. formularea de întrebări şi răspunsurile date de martor.

În prima etapă – **identificarea martorilor** – sunt incluse: depunerea jurământului conform art. 84 C.p.p., date personale, relaţiile şi raporturile cu părţile din proces, eventuale pagube rezultate din săvârşirea infracţiunii.

---

[150] E. Stancu – **Criminalistica**, pag. 66-67.
[151] Al. Ciopraga – **Tratat de tactică criminalistică**, pag. 214-215.

Conform art. 79 C.p.p., persoanele obligate a păstra secretul profesional nu pot compărea ca martori. Aceeaşi interdicţie va funcţiona şi la rudele apropiate învinuitului/inculpatului (art. 80 C.p.p.), de asemenea, nici persoana vătămată dacă nu se constituie ca parte civilă sau ca parte vătămată în proces (art. 83 C.p.p.).

Primirea martorului se va face într-o manieră civilizată, realizându-se un cadru de ascultare sobru, caracterizat prin seriozitate, fără factori stresanţi, aşadar crearea unui climat psihologic favorabil confesiunii.

În cea de-a doua etapă – **relatarea liberă** – martorului i se face cunoscut motivul chemării sale, obiectul cauzei, arătându-i-se împrejurările pentru care a fost chemat să depună ca martor (art. 86 C.p.p.)[152]. Este o etapă care prezintă mai multe avantaje decât interogatoriul, datorită spontaneităţii, faptele fiind prezentate aşa cum au fost percepute şi memorate de martor.

Se impune ascultarea cu calm, fără întreruperea martorului, chiar dacă relatează cu lux de amănunte, intrând în detalii nesemnificative. Totuşi, dacă acesta se pierde în amănunte în mod deliberat, anchetatorul poate interveni cu suficientă fermitate, dar civilizat, pentru a reorienta relatarea spre obiectul mărturiei.

Se va evita orice gest, mimică, reacţie sau expresie ironică sau hilară, de aprobare sau respingere a afirmaţiilor; se impune notarea unor aspecte semnificative, a unor neconcordanţe, neclarităţi, acestea fiind elucidate cu prilejul unei noi audieri.

Ultima etapă – **formularea de întrebări** – deşi nu este obligatorie, este necesară, deoarece declaraţiile de martor pot cuprinde deseori denaturări fie de natură obiectivă, fie subiectivă[153].

Întrebările folosite sunt cele amintite la **reproducerea şi reactivarea informaţiilor percepute de martor**. Reţinem aici necesitatea folosirii unui ton activat, intonaţia rostirii întrebărilor, pentru a nu determina o anumită cenzură a celui audiat. Procedeele tactice folosite diferă de la cauză la cauză, în funcţie de natura acesteia, de caracterul şi cantitatea informaţiilor în posesia cărora se găseşte organul judiciar, personalitatea şi poziţia pe care se situează martorul.

Martorul adoptă fie o poziţie de sinceritate, de bună-credinţă, manifestată în dorinţa de a face declaraţii sincere şi complete, fie o poziţie de rea-credinţă manifestată în tendinţa de denaturare, de contrafacere a faptelor. De regulă, atitudinea de rea-credinţă a martorului se dezvăluie într-un moment ulterior audierii, în urma confruntării declaraţiilor sale cu celelalte probe existente în cauză. Faţă de această situaţie, organul judiciar va adopta o atitudine specifică, şi anume, cea folosită în anchetarea inculpatului, deoarece psihologia martorului mincinos este asemămătoare cu cea a inculpatului.

Motivele care pot duce la mărturie mincinoasă sunt diferite şi în funcţie de acestea, anchetatorul va trebui să adopte o anumită poziţie pentru a preveni sau determina martorul să renunţe la atitudinea de rea-credinţă[154].

Martorul va trece anumite împrejurări esenţiale sub tăcere pentru a convinge anchetatorul de inutilitatea chemării sale. Obligaţia de a depune mărturie implică datoria de a se prezenta în faţa organului judiciar atunci când este chemat, din această cauză dorind să se elibereze de aceasta. În această categorie intră martorii în a căror conştiinţă se reflectă negativ anumite aspecte legate de activitatea organului judiciar. Regula aplicată e convingerea martorului de importanţa declaraţiilor sale.

Martorul trece sub tăcere împrejurări esenţiale sau denaturează împrejurări în defavoarea învinuitului/inculpatului, datorită resentimentului faţă de acesta, sentimentele de ură, invidie ce apar sub forma răzbunării. Atitudinea negativă se va reflecta în depoziţia sa prin aprecierile pe care le va face la adresa părţilor, îngroşarea şi exagerarea voită a împrejurărilor care vin în defavoarea inculpatului[155]. Anchetatorul, observând acest lucru, va trebui să-l determine pe martor să renunţe la această atitudine.

---

[152] E. Stancu, **op. cit.**, pag. 72-74.

[153] **Idem**, pag. 72-74.

[154] Al. Ciopraga – **Tratat de tactică criminalistică**, pag. 225.

Procedeul tactic folosit: repetarea, pe un ton ferm, înainte de a adresa întrebări vizând împrejurări esenţiale, a obligaţiei de a spune adevărul şi gravele consecinţe care rezultă din ascunderea acestuia.

Martorul nu declară tot ce ştie sau prezintă faptele denaturat pentru că dacă ar face depoziţii sincere, ar putea fi implicat ca învinuit sau inculpat în cauză sau din teama de a nu fi tras la răspundere penală pentru o faptă săvârşită anterior.

Anchetatorul, presupunând că acestea sunt motivele atitudinii de rea-credinţă, îl va convinge pe martor că, mai devreme sau mai târziu, faptele vor fi dovedite, iar declaraţiile sale sincere, ajutorul acordat îi vor uşura situaţia. Nu i se va promite că nu va fi tras la răspundere penală dacă va coopera.

Tendinţa de mărturie mincinoasă mai poate fi cauzată şi de resentimente, de antipatie faţă de organul judiciar, datorită unor raporturi avute anterior. În această situaţie se va adopta o atitudine de calm, plină de respect, de consideraţie. Împrejurările anterioare care au dus la deteriorarea raporturilor nu trebuie reiterate, dacă este necesar, i se poate explica că neînţelegerile din trecut au avut un caracter privat, că în prezent acestea nu se pot repercuta asupra noilor raporturi.

Sentimentele de frică, teamă, inspirate martorului de presiuni, ameninţări exercitate împotriva sa sau a familiei sale, nefiind convins că organul judiciar îl poate proteja, pot determina adoptarea unei astfel de atitudini. Martorul va fi convins de protecţia organelor abilitate, că se vor lua măsurile necesare.

Martorul poate fi interesat material sau moral de rezultatul cauzei datorită raporturilor apropiate în care se afla învinuitul/inculpatul sau cu una din părţi. Anchetatorul trebuie să cunoască aceste relaţii pentru a putea atrage atenţia martorului asupra consecinţelor negative ce pot apărea în situaţia în care va depune mărturie mincinoasă[156].

Motivele care pot duce la adoptarea unei atitudini de rea-credinţă, aşadar o mărturie mincinoasă, sunt diferite, putând fi cunoscute o parte dintre ele într-un moment anterior efectuării ascultării, chiar dacă această atitudine de rea-credinţă se dezvăluie într-un moment ulterior ascultării.

Dacă toate aceste procedee tactice nu au dat rezultatele scontate şi există temei a considera de rea-credinţă declaraţia martorului, când acestea sunt contrazise de probele existente în cauză, din punct de vedere tactic, nu se recomandă dezvăluirea contradicţiilor, a inexactităţilor, ci trebuie consemnate exact şi păstrate în regulă pentru găsirea momentului psihologic de demascare a poziţiei de nesinceritate.

Probele menite a dovedi neadevărul celor afirmate trebuie să convingă martorul de inutilitatea perseverării în minciună, să-l determine să abandoneze poziţia de rea-credinţă.

Procedeul tactic în vederea demascării caracterului mincinos al depoziţiei, îl constituie adresarea unor abile întrebări cu privire la împrejurări de detaliu, accesorii referitoare la fapte, acţiuni, persoane care se află într-un anumit raport cu infracţiunea săvârşită sau cu făptuitorul acesteia[157].

Se poate ivi şi situaţia ce are în vedere participarea mai multor persoane în calitate de martori la săvârşirea unei infracţiuni. Ascultarea acestora evidenţiază o punere de acord, o reproducere a împrejurărilor în care s-a produs fapta. Poate fi vorba de un rezultat fraudulos, să fi fost prezenţi la săvârşirea infracţiunii, să fi perceput nemijlocit împrejurările în care faptele au fost comise. În această situaţie, prezenţa lor la proces este consecinţa manoperelor exercitate de cei care i-au propus în această calitate.

---

[155] Se aprofundează la seminarii problematica corespunzătoare unor speţe reale – vezi T. Butoi – arhiv. pers.
[156] **Idem**, pag. 227-228.
[157] **Idem**, pag. 230.

Versiunea pregătită relevă împrejurările esenţiale în care s-a săvârşit infracţiunea şi va fi însuşită în această formă, urmând a fi reprodusă în faţa organelor judiciare. Însă organul judiciar va putea depista o versiunea elaborată şi redată în aceeaşi formă, în primul rând prin utilizarea de către subiecţi a unor cuvinte care se pot regăsi în toate mărturiile, dar şi datorită faptului că unii martori ar fi putut înregistra unele împrejurări secundare care nu au fost avute în vedere la elaborarea versiunii.

Relevarea nepotrivirilor, a evidenţierii acelor elemente secundare care se ivesc, se va face prin abile întrebări, referitoare la aspecte de detaliu, imprevizibile, tocmai pentru a pune martorul în situaţia de a răspunde spontan şi nepregătit.

În cazul în care organul judiciar are temeiuri să creadă că există o punere de acord, atunci se impune alcătuirea judicioasă a unei liste de întrebări privitoare la detaliu, la demascarea acestora, fără a se da posibilitatea unei puneri de acord între cei ascultaţi şi cei care urmează a fi ascultaţi.

Premisa pe care se merge este următoarea: între două infracţiuni pot exista multe similitudini, dar niciodată identitate, o suprapunere totală, chiar şi în cazul infracţiunilor de acelaşi fel[158].

La toate acestea se va adăuga procedeul de ascultare repetată a martorilor la intervale diferite de timp prin care se urmăreşte completarea şi precizarea depoziţiilor iniţiale, deci obţinerea de noi informaţii, constanta menţinere a declaraţiilor cu factori perturbatori. Acest procedeu este utilizat deoarece prezintă posibilitatea obţinerii unor depoziţii ample, mai fidele datorită alimentării acelei stări de tulburare, dar şi în cazul existenţei temeinice că prima depoziţie este de rea-credinţă[159]. Ca urmare a repetării declaraţiilor, faptele se ordonează în memoria martorului astfel încât din prima depoziţie ajunge să se substituie amintirii a ceea ce martorul a perceput în mod real.

Tendinţa martorului de a-şi confirma depoziţiile ulterioare celei iniţiale este explicabilă şi de factorul psihologic – temerea de a fi considerat de rea-credinţă în cazul în care depoziţia ulterioară ar cuprinde elemente noi, necomunicate cu prilejul primei audieri sau elemente care nu se concretizează cu cele deja relatate. Acest fenomen poartă denumirea de „***persistenţă în eroare***", conform căruia martorul aflat în stare de incertitudine cu privire la existenţa sau inexistenţa unui anumit fapt optează cu ocazia ascultării sale iniţiale pentru una din alternativele posibile, poziţie pe care se va menţine şi atunci când va fi ascultat din nou. Această atitudine este regăsită la martorul de rea-credinţă, la care prima depoziţie, îndelung preparată, este însoţită de un lung efort de memorare, de însuşire „pe dinafară" a declaraţiei.

Procedeele tactice diferă în funcţie de personalitatea martorului, a anchetatorului. Ele vor fi adoptate în funcţie de aceste criterii, de natura cauzei, iar coroborate cu celelalte probe ale cazului, pot contribui la obţinerea unui rezultat conform cu adevărul[160].

4.4.9. Raţionamente (deducţii / inducţii). Analogii. Interpretări asupra conţinutului mărturiei

În momentul în care s-a obţinut de la martor o depoziţie, operaţia nu va fi oprită aici. Depoziţia va fi analizată în ansamblul celorlalte probe, dacă se coroborează sau nu, dacă este relevantă, dar individual, va fi analizată sub trei aspecte:

---

[158] **Idem**, pag. 230-231.
[159] **Idem**, pag. 233-234.
[160] **Idem**, pag. 234-235.

1. extinderea mărturiei;
2. fidelitatea;
3. gradul de certitudine subiectivă

Primul aspect – **extinderea mărturiei** – vizând elementele componente ale depoziției, dacă acoperă total sau partial toate elementele evenimentului la care mărturia se referă.

Elementele componente ale depoziției cuprind atât condițiile obiective în care martorul a asistat la evenimentul incriminat, adică locul de unde a privit, auzit, apoi capacitatea de a reține în funcție de timp, de starea afectivă din momentul percepției.

Din punct de vedere psihologic, capacitatea de reținere este în funcție de capacitatea de informații (input) care i-au parvenit concomitent sau succesiv în legătură cu actul incriminat. Aceste informații ar fi putut fi receptate în mod eronat datorită stării afective, gradului de oboseală, bruiajelor posibile sau o stare deosebită, produse de o intoxicație alcoolică sau de stupefiante.

În această etapă intervin atât legile proceselor memoriale, dar și cele ale memoriei involuntare, cunoscute în psihologie sub denumirea de „memorie de scurtă durată" (short-term memory), termen care se referă la conținuturile memoriale privind verigile neesențiale ale unei activități complexe[161].

Short-term memory este în funcție și de capacitatea intelectuală a subiectului, dar e foarte vulnerabilă la distrageri de atenție – bruiaje.

De ce este importantă această memorare? Nu atât la reținerea elementelor unui eveniment și la posibilitățile activării acestora, ci mai ales la stocarea informațiilor[162].

Al doilea aspect – **fidelitatea** – este condiționată de o recepție optimă și de capacitatea de verbalizare a martorului. Transpunerea verbală fidelă a faptelor memorate implică procese psihologice. Persoanele cu o anumită cultură, care posedă un debit verbal corespunzător pentru exprimarea exactă a celor văzute sau poate puține.

Al treilea aspect – **gradul de credibilitate subiectivă** – joacă un rol important în mărturie. În momentul înșiruirii la interogatoriu, faptele urmărite de anchetator încep să se înșire de-a lungul unui drum fără capăt, pentru moment care merge de la o totală certitudine (subiectivă) până la o totală incertitudine exprimată în „nu știu". Un subiect se găsește în stare de incertitudine atunci când este confruntat cu alternative dintre care nici una nu este dominantă, gradul de incertitudine se află în raport atât cu numărul de soluții cât și cu forța relativă a reacțiilor față de alternative.

Din practica interogatoriilor se cunoaște că martorul, în relatarea spontană, afirmă cu certitudine fapte sau caracteristici ale învinuitului, dar, dacă i se pun întrebări care vor evidenția posibilitatea unor alternative plauzibile, va pierde certitudinea inițială[163].

În ansamblul mărturiei pot apare contradicții determinate atât de existența declarațiilor succesive, dar și de cele simultane.

Analiza acestor depoziții va fi privită în următoarele situații, și anume:

- când apare de aceeași parte;
- când apare în partea opusă.

S-a putut constata că se pot ivi și contradicții între depozițiile martorilor aflați de aceeași parte – apărare-acuzare. Martorul a dobândit această calitate la propunerea părților. Existența contradicției poate indica faptul că eroarea sau buna-credință se află de partea pentru care martorii au depus mărturii contradictorii.

---

[161] T. Bogdan – **Probleme de psihologie judiciară**, pag. 173-174.

[162] **Idem**, pag. 175.

[163] **Idem**, pag 175.

Raţionamentul folosit: contradicţia poartă asupra faptului principal; în urma verificării aceasta va rămâne ireductibilă, deoarece nu se poate şti care din depoziţii este veridică şi care falsă, aceasta din urmă nefiind reţinută de organul judiciar. Dacă se identifică care este de bună-credinţă şi care este de rea-credinţă, urmează a se reţine cea pe care organul judiciar o consideră exactă şi sinceră.

Atunci când poartă asupra unor circumstanţe secundare – consecinţă a unei cauze voluntare sau involuntare (eroare), se va aprecia în context dacă eroarea are sau nu consecinţe asupra faptului principal. Dacă este o cauză voluntară (rea-credinţă) care este de natură a discredita întreaga mărturie, dar şi mărturiile cu care se armonizează în privinţa faptului principal, trebuie să se aibă în vedere că sub aparenţa concordanţei se poate ascunde punerea de acord a martorilor.

Cel de-al doilea aspect – contradicţii între mărturiile martorilor aflaţi de părţi opuse – se va deduce că una din mărturii, este falsă sau eronată, dar nu se va şti de care parte se află eroarea sau minciuna[164].

Mărturia impune deci, o tehnică de verificare aparte, particulară, impusă în primul rând de caracterul probelor orale. Analiza ei, interpretarea conţinuturilor mărturiei sunt în strânsă legătură cu numărul de persoane ce se pot ivi ca martori – regula care primează aici este calitatea şi nu cantitatea.

Calitatea – conformitatea mărturiei cu realitatea – conferă valoare mărturiei. Valoarea acesteia nu se află într-un raport direct proporţional cu numărul martorilor.

Mărturia – declaraţia scrisă a persoanei ce a participat accidental sau voluntar la săvârşirea unei fapte penale, dată în faţa organului judiciar sau a magistratului – pentru a putea fi aşezată la baza convingerii organelor judiciare trebuie să satisfacă două cerinţe imperative:

- **sinceritatea** – să emane de la un martor de bună-credinţă;
- **fidelitatea** – să constituie o exactă reflectare a realităţii faptului perceput.

Analizată din aceste două perspective, coroborată cu celelalte probe din dosar pe baza cărora organul judiciar îşi va da seama de buna-credinţă a martorului şi dacă mărturia sa constituie sau nu o reflectare exactă a realităţii faptelor percepute, mărturia reclamă o tehnică particulară de verificare impusă de împrejurarea că izvorul informaţional este reprezentat de cel care aduce la cunoştinţa organului judiciar faptele petrecute – OMUL.

În verificarea şi interpretarea mărturiei se va porni de la analiza celor două imperative:

Sinceritatea – însuşirea mărturiei, materializată în dorinţa martorului de a exprima tot ceea ce îi este cunoscut în legătură cu faptul dedus în faţa organului judiciar. Însuşire însoţită de o manifestare spontană – franchețe – ce conferă martorului de bună-credinţă note fizionomice particulare.

Fidelitatea – însuşire subiectivă ce constă în capacitatea martorului de a-şi aminti şi reproduce exact faptele percepute. În cuprinsul depoziţiei se traduce printr-o exactă corespondenţă între faptele comunicate şi modul în care acestea s-au petrecut în realitate.

Se utilizează, cu precădere în literatura de specialitate, termenul de veridicitate, deoarece acesta are o arie mult mai largă şi cuprinde atât sinceritatea cât şi fidelitatea[165]. Sunt două însuşiri diferite care nu se suprapun şi nu se identifică. Acest lucru se poate observa din atenta analiză a depoziţiilor. Ca o concluzie: „Veridicitatea mărturiei este, în mod logic, corolarul atitudinii de sinceritate, dar nu întotdeauna în depoziţiile martorilor se poate constata această simetrie[166].

Sinceritatea nu înseamnă întotdeauna veridicitate. „A fi sincer nu înseamnă a fi veridic". Înţelegând prin această maximă că martorul de bună-credinţă, sincer convins că spune adevărul, că face o depoziţie veridică, poate afirma neadevăruri, deci poate face o depoziţie inexactă, neveridică. Această depoziţie în cazul martorului de bună-credinţă se poate datora atât erorii, a zelului exagerat de a ajuta, însă nu modifică esenţa lucrurilor, pentru că, indiferent de motivul, care a determinat o asemenea atitudine, astfel de depoziţii nu pot sta la baza convingerii organelor judiciare[167].

---

[164] Al. Ciopraga – **„Evaluarea probei testimoniale în procesul penal"**, Ed. Junimea, Iaşi, 1979, pag. 242-244.
[165] **Idem**, pag. 249.
[166] **Idem**, pag. 250.

În cele mai multe cazuri sinceritatea martorului îşi găseşte corespondent în veridicitatea depoziţiei, făcând anevoioasă aprecierea fidelităţii care aparent este confundată cu sinceritatea. În aceste cazuri, veridicitatea mărturiei nu rezultă ca o consecinţă firească a analizei celor două direcţii, din constatarea corespondenţei faptelor reproduse cu realitatea, ci din atitudinea de sinceritate a martorului.

Aprecierea mărturiei sub aceste două aspecte este condiţionată de rezultatul la care se ajunge în urma verificării primei însuşiri – sinceritatea.

Verificarea acestei însuşiri va avea la bază acele tehnici psihologice de „filare“ a persoanei – martorul – descrie în capitolele precedente. Martorul este sincer, este firesc să se verifice dacă buna-credinţă a acestuia îşi găseşte reflectarea în veridicitatea depoziţiei. Martorul este nesincer, reaua sa credinţă (rezultatul diferitelor motive deja expuse) se va materializa într-o depoziţie nesinceră, inexactă, mergând până la mărturie mincinoasă, deci nu va putea forma convingerea organului judiciar[168].

Primul element al verificării mărturiei – sinceritatea – este unul subiectiv, deci semnele întrebării vor exista, deoarece va trebui să se aducă în centrul cercetării sursa din care provin faptele.

Sinceritatea, în legislaţia română, este prezumată până la proba contrarie, neputând fi desprinsă în mod unilateral dintr-o unică manifestare, ci va fi necesar să se aibe în vedere un complex de factori care să delimiteze parametrii în care se circumscrie personalitatea celui analizat.

Se va verifica credibilitatea martorului sub raportul condiţiei sale morale şi temperamentale, necesară în furnizarea unor elemente de cunoaştere a personalităţii acestuia, independent de raporturile existente cu pricina (moralitatea, reputaţia sa, mediul, tipul psihologic căruia a parţine etc.), dar şi sub raportul cu pricina (interes material, moral), cu ceilalţi participanţi la procesul penal (inculpat, victimă, poziţia subiectivă a martorului faţă de părţi – raport de rudenie, sentimente de ură, invidie etc.).

În această primă etapă, dacă există motive suficient de temeinice care pun sub semnul îndoielii credibilitatea martorului, operaţia de apreciere va trebui să înceteze, iar mărturia respectivă înlăturată în totalitate sau parţial.

În cazul în care nu există îndoieli asupra sincerităţii martorului se va proceda la verificarea veridicităţii mărturiei, etapă mult mai complexă datorită existenţei în mare număr a cauzelor de eroare:

- sursele minciunii se raportează toate la voinţa de a înşela, de a induce în eroare;
- sursele erorilor sunt diverse, provenind din natura faptului, mentalitatea martorului sau de condiţiile mărturiei[169].

Veridicitatea mărturiei reclamă constatarea unei depline concordanţe între depoziţie şi realitatea faptului produs, presupunând atât cunoaşterea sub raportul însuşirilor subiective de percepţie, memorare şi reproducere, dar şi cunoaşterea modului în care s-a format întregul proces psihologic al mărturiei, succesiunea momentelor care îl alcătuiesc, precum şi complexul de factori subiectivi şi obiectivi în care s-au petrecut cele trei momente ale mărturiei[170].

---

[167] **Idem**, pag. 250-251.
[168] **Idem**, pag. 251.
[169] **Idem**, pag. 252.
[170] **Idem**, pag. 253.

Sinceritatea celui analizat se poate desprinde din modelul de a se comporta, din manifestarea martorului, deci din felul în care face depoziția, împrejurare facilitată de contactul direct dintre martor şi organul judiciar, din cunoaşterea, datorită informaţiilor culese, a personalităţii martorului, a raporturilor sale cu pricina, cu părțile. Verificarea sincerității, a veridicității mărturiei se poate face prin desfășurarea unei activități de probațiune adiacentă celei efectuate în vederea probării fondului cauzei. Acest control declanşează o activitate proprie de probaţiuni ce poate fi efectuată prin intermediul tuturor mijloacelor de probă prevăzute de lege[171].

Procedeele de ascultare, de verificare a mărturiilor, de înlăturare a unor contradicții existente în declaraţiile martorilor, între acestea şi cele ale învinuitului/inculpatului, ale celorlalte părţi sunt cuprinse de diverşi autori de specialitate în tratate de tactică criminalistică.

Astfel de procedee le vom găsi analizate în lucrarea profesorului Aurel Ciopraga – „Tratat de tactică criminalistică“, unde amintește printre altele:

- ascultarea concomitentă;
- confruntarea părților;
- noi ascultări;
- interogatorii.

În cazul unei mărturii discutabile, dar care are o importanță decisivă pentru soluționarea pricinii (proba exclusivă în cauză, dar şi în alte împrejurări), controlul aptitudinilor de percepție, memorare şi reproducere a martorului se poate realiza pe calea dispunerii unei expertize psihologice sau prin participarea expertului psiholog la efectuarea unor experimente sau activități de urmărire sau judecată[172].

Activitatea de probațiune impusă de necesitatea verificării mărturiei nu poate fi desprinsă de obiectul probațiunii faptului principal, cel în legătură cu care se desfăşoară procesul penal, pentru că nu se urmăreşte decât stabilirea faptului, dacă mărturia poate să fie sau nu reținută şi integrată în ansamblul probelor[173].

Mărturia, declarațiile de martor reprezintă un mijloc de probă care vine să soluționeze procesul penal prin coroborarea cu celelalte probe – acte, interogatorii. Aşadar este necesară analiza şi sinteza probelor. În procesul de analiză funcționează principiul conform căruia „probele nu au valoare prestabilită“, deci fiecare probă va fi apreciată potrivit intimei convingeri a organului judiciar.

Aprecierea probelor trebuie adaptată conținutului şi particularităților pe care le comportă fiecare mijloc de probă pentru ca în final să se ajungă la reunirea şi aprecierea în ansamblu a probelor.

Probele orale reclamă o tehnică proprie de evaluare – declarațiile părților, declarațiile învinuitului, în ceea ce priveşte înscrisurile, raportul de constatare tehnico-ştiinţifică, raportul de expertiză, reclamă în raport cu mărturia, o tehnică de apreciere proprie[174].

Mărturiile, ca probe ale procesului penal când nu constituie probe exclusive în pricină, trebuie să se armonizeze cu restul probelor, datorită raporturilor de dependență mutuală a probelor ce se constituie în sistem.

În concluzie, dacă probele se armonizează, dacă se exclude orice altă explicație posibilă, acestea fac dovada faptului dedus în fața organului judiciar.

În cazul mărturiilor, ele trebuie să se armonizeze nu numai cu ele însele, dar trebuie să fie concordate în ansamblul probelor, să nu fie contrazise de fiecare probă în parte şi implicit de probele constituite în ansamblu[175].

---

[171] **Idem**, pag. 254.
[172] **Idem**, pag. 255.
[173] **Idem**, pag. 255.
[174] **Idem**, pag. 256.
[175] **Idem**, pag. 258.

CAP. V – Psihologia interogatoriului judiciar – Ancheta (personalitatea umană în raporturi de opozabilitate şi confruntare)

5.1. Noţiuni introductive – distincţii şi conotaţii asupra interogatoriului judiciar din perspectiva adunării dovezilor (urmărirea penală din perspectiva psihologică) . . . 148
5.2. Investigarea personalităţii din unghiul observaţiei comportamentului expresiv . . . 155
5.3. Problematica psihologică a relaţiei anchetator – anchetat 162
  5.3.1 Contactul interpersonal în biroul de anchetă judiciară 163
  5.3.2. Comunicarea non-verbală – reguli tactice specifice raporturilor interpersonale de opozabilitate şi confruntare 166
  5.3.3. Reguli tactice specifice raporturilor interpersonale de opozabilitate şi confruntare 168
5.4. Etape şi strategii de interogare a învinuitului sau inculpatului 169
  5.4.1. Etapele ascultării învinuitului sau inculpatului 169
  5.4.2 Strategii de interogare a învinuitului sau inculpatului (bănuitului) 171
5.5. Sondarea sentimentului de vinovăţie 179
5.6. Elemente explicative privind procesele psihologice post-infracţionale 181
5.7. Elemente de psihologie a infractorului din perspectiva tipologiilor umane. Contracararea atitudinilor de rezistenţă la interogatoriu 183
5.8. Coordonatele psihologice ale recunoaşterii comiterii faptei. De la refuzul recunoaşterii la mărturisire 184
5.9. Aspecte psihologice privind calităţile personale ale anchetatorului 191
  5.9.1 Calităţile psiho-intelectuale şi moral-afective ale anchetatorului 192
5.10. Intima convingere 198
5.11. Modele de conduită şi tipuri de anchetatori 199

Capitolul V

Psihologia interogatoriului judiciar – ancheta (personalitatea umană în raporturi de opozabilitate şi confruntare)[1].

> *„... Ne pronunţăm hotărât împotriva tuturor tehnicilor de manipulare sau coerciţie, căci a trata învinuitul cu mijloace exclusiv psihologice indiferent de gradul lui de dezumanizare, constituie o protecţie nu numai asupra lui, ci şi asupra anchetatorului care, altfel, riscă să se dezumanizeze şi el în încercarea de a se purta cu interogatul pe măsura faptelor sale...“*
>
> *„... Ne opunem ferm utilizării în interogatorii a hipnozei sau utilizării narcoanalizei care induce artificial o stare de scădere a vigilenţei – experţii psihologi trebuie să-l respecte pe adversar, lăsându-i nealterată capacitatea de ripostă cognitiv-afectivă şi volitivă, dreptul de a se apăra inteligent sau viclean, inclusiv de a-şi nega fapta sau retracta mărturisirile – demersul psihanalitic şi psihologic rămâne prin excelenţă terenul pe care sunt respectate în totalitate drepturile şi libertăţile persoanei interogate...“*

5.1. Noţiuni introductive – distincţii şi conotaţii asupra interogatoriului judiciar din perspectiva adunării dovezilor (urmărirea penală în perspectivă psihologică)

A. definiţia interogatoriului;
B. caracteristicile interogatoriului;
C. planurile situaţionale.

Din perspectivă psihologică, urmărirea penală – prin excelenţă ancheta judiciară şi cercetarea judecătorească – este o sumă de relaţii interpersonale ale unui subiect constant, reprezentantul organului de urmărire penală şi ceilalţi participanţi, părţi sau subiecţi ai procesului.

Densitatea relaţiilor interpersonale ale anchetatorului care rămâne acelaşi în timp ce partenerii săi se schimbă, indică de la bun început caracterul complex al activităţilor de anchetă, iar din perspectivă psihologică constatarea obligatorie a modalităţii mentale care trebuie să-l caracterizeze pe anchetatorul autentic.

Conform art. 200 din C.pr.pen. „urmărirea penală are ca obiect strângerea probelor necesare cu privire la existenţa infracţiunilor, la identificarea făptuitorilor şi la stabilirea răspunderii acestora pentru a se constata dacă este sau nu cazul să se dispună trimiterea în judecată“.

Din punct de vedere tehnico-tactic **strângerea probelor necesare** reprezintă atât operaţia de adunare a probelor, cât şi examinarea şi evaluarea lor pentru a se constata dacă sunt suficiente, în vederea luării hotărârii privind trimiterea sau netrimiterea cauzei în judecată.

Prin **identificarea făptuitorilor** legiuitorul a vrut să precizeze că în cadrul urmăririi penale, probele adunate trebuie să ajute la depistarea celor care au săvârşit fapta penală

---

[1] Vezi opera comună: N. Mitrofan, V. Zdrenghea, T. Butoi – **Psihologia judiciară**, Ed. Şansa, Bucureşti, 1992, scurte extrase, selectiv din opera colectivă cap. V – prelucrări personale.

(autori, instigatori, complici), înţelegând prin aceasta atât stabilirea faptului că urmarea socialmente periculoasă se datorează unei activităţi umane, cât şi aflarea datelor de identitate ale celui care a săvârşit fapta penală. Prin stabilirea răspunderii făptuitorului se înţelege că probele adunate în cursul urmăririi penale trebuie să contribuie nu numai la lămurirea aspectelor privind fapta penală, ci ele trebuie să elucideze şi aspectele legate de vinovăţia făptuitorului, dacă acesta poate să fie sau să nu fie subiect al răspunderii penale[2].

În obiectul urmăririi penale, de asemenea se înscrie şi identificarea victimei infracţiunii, deşi acest lucru nu este prevăzut espres în art. 200. Această activitate este necesară pentru rezolvarea laturii penale şi laturii civile a cauzei penale.

În ajutorul acestei afirmaţii vine art. 202, care arată că organul de urmărire penală este obligat să strângă probele necesare pentru aflarea adevărului şi pentru lămurirea cauzei sub toate aspectele în vederea justei soluţionări a acesteia, cât şi art. 262, alin. 1 şi art. 265 C.pr.pen. care stipulează necesitatea ca urmărirea penală să fie completă. Pe lângă toate acestea organele judiciare pot lua măsuri de constrângere cu caracter personal sau real (cele cu caracter personal fiind obligatorii în cazul în care legea prevede acest lucru) şi măsuri de ocrotire în caz de reţinere sau de arestare preventivă, acestea având tot caracter obligatoriu.

A. Definiţia interogatoriului
(Comentarii şi distincţii de natură psiholgică vis-á-vis de termenii: ascultare, audiere, anchetă etc.)

Având în vedere că marea majoritate a infracţiunilor se săvârşeşte sub semnul clandestinităţii, descoperirea şi administrarea probelor presupune o muncă de înaltă calificare şi măiestrie profesională adaptată la „particularităţile fiecărui caz în parte"[3].

Săvârşirea unei infracţiuni, având în vedere că infracţiunea este o faptă a omului, este însoţită de modificări materiale în aproape toate cazurile. Pe lângă acestea, se mai produc şi anumite transformări de natură imaterială (N. A. – matricea infracţională „păstrată ca trăire mentală în conştiinţa făptuitorului sub forma amintirii despre faptă"), reprezentând schimbările petrecute în plan psihic, la nivelul conştiinţei a aceluia care a participat la săvârşirea unei infracţiuni, ca autor, complice, instigator, celelalte părţi, martori. Aceste transformări care iau forma impresiilor în plan psihic, pot fi cunoscute de organul judiciar pe o cale indirectă, mijlocită şi nu direct cum este cazul urmelor materiale. Purtătorul informaţiei (cel care a perceput împrejurări legate de faptă, făptuitor) se află între organul judiciar şi sursa informaţiei. „Cunoaşterea acestor informaţii presupune exteriorizarea, comunicarea, adică transpunerea în imagini verbale a expresiilor păstrate în memorie"[4]. Acest lucru presupune, obligatoriu, contactul dintre purtătorul informaţiei şi organul judiciar, acestă tangentă realizându-se prin chemarea în faţa organelor judiciare a celor care cunosc împrejurări legate de infracţiune pentru ascultarea lor.

Una din modalităţile de abordare a persoanei de-a lungul procesului penal este indubitabil **ascultarea**: „desfăşurarea procesului penal, atât în cursul urmăririi penale cât şi al judecăţii este de neconceput fără ascultarea celui în jurul căruia se va concretiza întreaga activitate a organelor judiciare şi a părţilor, purtătorul celor mai ample şi utile informaţii – învinuitul sau inculpatul"[5].

---

[2] Neagu Ion – **Tratat de procedură penală**, Ed. Pro, Bucureşti, 1994, pag. 405.
[3] Stancu Eminian – **Criminalistica**, Ed. Actami, Bucureşti 1995, pag. 36.
[4] Aurel Ciopraga – **Criminalistica. Tratat de Tactică**, Ed. Gamma, Bucureşti, 1996, pag. 129.
[5] **Idem – op. cit.**

Ascultarea reprezintă actul procedural prin care anumite persoane, învinuitul sau inculpatul, celelalte părţi, martorii, cu privire la care există o presupunere că deţin informaţii în legătură cu infracţiunea sau făptuitorul acesteia, sunt chemate să dea relaţii sau explicaţii în faţa organelor judiciare penale. Alături de termenul de **ascultare** se utilizează şi termenul de **audiere**, fără a mai vorbi de consacrata **anchetă judiciară**, iar atunci când această activitate îl are în vedere pe învinuit sau inculpat este denumită **interogatoriu**. Reproducerea orală este principala modalitate de obţinere a informaţiilor de la persoanale care apar în procesul penal în diferite calităţi. Această reproducere orală într-un proces judiciar poate să apară sub două forme:

- relatarea liberă (nedirijată) a faptelor percepute;
- răspunsurile la întrebările adresate de organul judiciar – ancheta, interogatoriul.

Din perspectivă strict psihologică câteva comentarii se impun:

a) **ascultarea, audierea** par a fi termeni didactici mult mai apropiaţi verificării unor cunoştinţe şcolare sau schimbului unilateral de informaţii, conotaţiile ambilor termeni, având caracter contemplativ-static ori această semnificaţie este departe de relaţia de opozabilitate interpersonală de tip special specifică urmăririi penale;
b) termenul de **anchetă**, de asemenea, ni se pare impropriu, deoarece trimite către domeniile sociologiei pe de o parte, iar pe de altă parte acest termen prin specificul consacrării sale în trecut se asociază relelor tratamente şi abuzului specific anchetatorului de tip torţionar;
c) deşi părerile continuă să fie împărţite opiniem pentru termenul de **interogatoriu**[6] şi respectiv **interogarea judecătorească**, judecata drept fiind cele mai nimerite denumiri ale realităţilor pe care în fond le vizează.

În literatura de specialitate, în practica judiciară, termenul de interogatoriu este impropriu folosit şi îi este redus sensul, aria sa de activitate. În accepţiunile acestora, termenul în cauză vizează doar o latură a activităţii de ascultare, şi anume momentul adresării întrebărilor şi al primirii răspunsurilor neacoperind în totalitate sensul acestui act procedural. În aceste accepţiuni nu se identifică cu noţiunea de ascultare care presupunea atât relatarea liberă a faptelor de către cel ascultat, cât şi adresarea de întrebări de către reprezentanţii organului judiciar. În sprijinul acestei afirmaţii vine C.pr.pen. prin art. 73, alin. 3; art. 71, art. 323; cât şi opiniile unor specialişti consacraţi: ascultarea persoanelor constituie rezultatul aplicării procedeului mixt de audiere.

În ceea ce ne priveşte continuăm să credem că definind **interogatoriul** ca **„fiind contactul interpersonal verbal, relativ tensionat emoţional, desfăşurat sistematic şi organizat ştiinţific, pe care îl poartă reprezentantul organului de stat cu persoana bănuită în scopul culegerii de date şi informaţii despre o faptă infracţională în vederea prelucrării şi lămuririi împrejurărilor în care s-a comis fapta, a identifica făptuitorii şi în funcţie de adevăr a stabili răspunderile“**[7], ne apropiem cel mai mult de realitatea pe care urmărirea penală o reclamă.

O astfel de definiţie porneşte prin urmare nu numai de la o problematică dificilă, dar şi de la o diversitate de aspecte, cărora autoritatea publică trebuie să li se adecveze pentru a-şi îndeplini obiectivele:

---

[6] Conform **„Dicţionarului limbii român moderne“**, termenul de interogatoriu desemnează „totalitatea întrebărilor adresate de organul judiciar persoanelor care sunt ascultate în procesul penal cu privire la faptele ce formează obiectivul procesului şi a răspunsurilor date de acesta“.

[7] Butoi Tudorel – **Note de curs**, Facultatea de Drept „Spiru Haret“, 1994/2000.

a) strângerea probelor (dovezilor) care constă atât în operaţia de adunare a lor, cât şi de examinare şi coroborare pentru a se constata dacă sunt suficiente pentru soluţionarea cauzei;
b) existenţa infracţiunilor, consumate sau rămase în stare de tentativă;
c) identificarea făptuitorilor şi a poziţiei acestora faţă de infracţiune (autori, instigatori, complici, tăinuitori ori favorizatori);
d) stabilirea răspunderii penale a făptuitorilor care comportă două aspecte principale:
   – existenţa sau inexistenţa stării de imputabilitate a făptuitorilor;
   – existenţa sau inexistenţa stării de culpabilitate a făptuitorilor, ca şi formele specifice de culpabilitate.

B. Caracteristicile interogatoriului

Imaginea poziţiei psihologice a reprezentantului autorităţii publice în interogatoriu nu va putea fi recepţionată şi înţeleasă corect, nici dimensinea reală a responsabilităţii sale sociale, inclusiv sensul profesional, dacă se ignoră complexitatea fenomenului de criminalitate şi dificultăţile cauzelor complexe pline de hăţişuri cu care acesta se confruntă, fără a mai lua în calcul riscurile şi ameninţările cărora adesea trebuie să le facă faţă.

Tensiunea anchetei judiciare este esenţială pentru a găsi soluţia dreaptă, ea fiind comparabilă cu tensiunea psihologică specifică unei partide de şah, în care se confruntă parteneri cu stiluri diferite: anchetatorul tehnic şi plin de imaginaţie pe de o parte, iar pe de alta infractorul viclean şi speculativ.

Practica judiciară a impus evidenţierea câtorva caracteristici distincte proprii interogatoriului judiciar:

1. opozabilitatea intereselor;
2. inegalitatea statutului;
3. tensiunea comportamentului expresiv;
4. demersul neuniform, contradictoriu, în „zig-zag";
5. intimitatea, stresul şi riscul.

1. **Opozabilitatea intereselor**– anchetatorul este motivat de standardele sale profesionale, aflarea adevărului cu privire la făptuitor şi faptă, elucidarea comiterii faptei sub toate aspectele etc., pe când infractorul este motivat de diminuarea responsabilităţii sale în cauză; pe unul îl animă prestigiul profesional, pe celălalt miza apărării cu orice preţ a libertăţii sale. De fapt, opozabilitatea de interese dintre învinuit sau inculpat şi organul judiciar este explicată de statutul diferit al celor doi participanţi la proces.

2. **Inegalitatea statutului** – inculpatul sau învinuitul apare în poziţia celui ce a săvârşit infracţiunea, în poziţia celui care a nesocotit legea, iar în cazul confirmării învinuirii ce i se aduce, urmează să suporte consecinţele faptei comise; organul judiciar ocupă o poziţie opusă, el este învestit cu autoritatea de stat, cu prerogative proprii funcţiei pe care o exercită în vederea tragerii la răspundere penală a învinuitului sau inculpatului. Aparent avantajul poziţiei este deţinut de organul judiciar. El are posibilitatea de a ţine sub un permanent control pe cel interogat de a observa acele indicii psihologice ale stării de emotivitate provocate de diverse tulburări neurovegetative, de a observa întreaga atitudine, modul de a se comporta al învinuitului sau inculpatului şi pe această bază să identifice momentele psihologice de alternare şi diversificare a procedeelor tactice de ascultare. De asemenea, organul judiciar se poate folosi şi de „elementul surpriză" atunci când se află în posesia unor date verificate şi pe care în cursul ascultării le poate folosi, nu o dată caracterul surprinzător al acestora, zdruncinând rezistenţa opusă.

Se întâlnesc însă și cazuri când organul judiciar este pus în situația de a duce confruntarea în condiții inegale. Este vorba de faptul că în timp ce organul judiciar folosește în exclusivitate mijloacele legale, învinuitul sau inculpatul poate uza de orice mijloace, chiar și ilegale, fără a fi sancționat în mod expres.

Toate acestea explică complexitatea activității de interogare a învinuitului sau inculpatului, importanța care trebuie să i se acorde, precum și multitudinea însușirilor cerințelor impuse celui chemat să o efectueze – „așadar ascultarea învinuitului sau inculpatului constituie o luptă, un joc al inteligenței, purtat, înainte de toate, cu arme psihologice“[8].

3. **Tensiunea comportamentului expresiv**– atitudinea învinuitului sau inculpatului în interogatoriu este una voluntară, în care persoana, autoare a infracțiunii, își dirijează comportarea în mod conștient, ținând seama de situația reală prezentă și prevăzând și urmările actelor sale.

Habitudinile lui sociale vor fi prezente în atitudinea infractorului constituind unul din factorii ei determinanți. Atitudinea învinuitului sau inculpatului este „rezultatul dintre habitudinile sociale și dominanta defensivă“[9] constând din prezența și persistența în scoarța cerebrală a învinuitului sau inculpatului a unor puternice focare de excitație cu caracter dominant reprezentând pericolul care amenință libertatea lui. Există în jur de patru categorii de manifestări în timpul interacțiunii dintre anchetator și anchetat, care reprezintă elemente accesibile unei observări psihologice în timpul interogării:

- anumite **trăsături de comportament** care apar din prima clipă de când învinuitul sau inculpatul este introdus în cabinet (motricitatea, timpul de reacție, disconfort psihic etc.);
- **expresiile emoționale** care se pot urmări fie prin libera lor manifestare fie prin modul discret de inhibare a lor (modificări de paloare, spasm glotic etc.);
- **gândirea** învinuitului sau inculpatului este și ea obiectul observării, dar și parte în raționamentul logic sau mai puțin logic privind faptele expuse sau în contradicții mai mari sau mai mici care compun relatarea faptelor (raționamente și judecăți, argumentație logică sau afectivă etc.);
- **atitudinea socială** a învinuitului sau inculpatului care se reflectă în comporamentul pe care îl are față de anchetator sau în modul în care răspunde la avansurile, serviciile pe care organul judiciar i le oferă în timpul interogatoriului.

Concluzionând cele spuse mai sus putem spune că **„ascultarea (interogatoriul) aduce pe poziții opuse protagoniștii acestei relații interpersonale de tip special care nu colaborează, ci se confruntă“**[10].

4. **Demersul neuniform, contradictoriu, în „zig-zag“**

Practica judiciară demonstrează că infractorii, în special cei ocazionali, chiar dacă nu imediat, ajung să mărturisească din ce în ce mai mult din fapta comisă, iar în final, în funcție de abilitatea anchetatorului ajung la mărturisiri totale. În aceste cazuri dominanta defensivă se manifestă prin anumite ajustări mai mari sau mai mici ale realității, aici având de a face cu o atitudine lineară în cabinetul de anchetă.

Însă de cele mai multe ori infractorul „merge în zig-zag“ (rectiliniu), recunoscând o parte la început, negând apoi cu înverșunare, revenind câteodată asupra celor declarate, pentru ca în cele din urmă să facă mărturisirea finală, dar și aceea, de foarte multe ori incompletă. Aceste atitudini sunt expresia unor poziții tactice ale infractorului (învinuitului sau inculpatului) ce nu sunt determinate numai de gradul de vinovăție a lui, ci și de poziția relativă pe care o are față de anchetator. Dacă învinuitul sau inculpatul îl socotește pe organul judiciar inferior lui, fie ca posibilitate de gândire, fie în raport cu datele, dovezile deținute de acesta, atunci învinuitul sau inculpatul va fi foarte atent și va mărturisi cât mai puțin și nu va renunța la poziția lui, decât în fața celor mai zdrobitoare probe. Când însă superioritatea anchetatorului este clară și pentru infractor, atunci dominanta defensivă a acestuia se va manifesta doar prin ajustări ale faptei[11].

---

[8] Tudorel Butoi – **Note de curs**, Facultatea de Drept „Spiru Haret“ – 1994/2000.
[9] Bogdan Tiberiu – **Curs de psihologie judiciară**, Tipografia Învățământului, București, 1957.
[10] Tudorel Butoi – **Note de curs.**

5. **Intimitatea, stresul și riscul** – sunt specifice derulării interogatoriului. Mărturisirea nu este o chestiune exclusiv tehnică, ci concomitent psihologică. Pentru ca aceasta să se pună în fapt, relația interpersonală devine specială prin intimitate. În cabinetul de interogare nu trebuie să pătrundă alte persoane, camerele trebuiesc izolate fonic, să aibă luminozitate și confort minim.

Nu o dată învinuitul trebuie să treacă peste sentimentul de rușine, peste starea de teamă, știut fiind că este extrem de greu să fie mărturisite fapte reprobabile: viol, incest, crimă etc., în prezența unor persoane, altele decât anchetatorul. În același timp, mărturisirea nu este posibilă decât odată cu câștigarea încrederii, cu trăirea sentimentului de înțelegere, cel puțin umană, a dramei judiciare pe care învinuitul o trăiește.

Desigur, rămas singur cu învinuitul, în raporturile de confruntare nu o dată tensionate, reprezentantul organului de urmărire penală poate avea în față o personalitate cu un mental disfuncțional, disperat, răzbunător, simulant etc., capabil de gesturi hetero- și autoagresive.

Riscul profesional este o realitate la care anchetatorul consimte liber și pe care și-l asumă din perspectiva profesionistului.

C. Planurile situaționale

„Un bun magistrat ar trebui să aibă înțelepciunea lui Solomon, logica lui Aristotel, răbdarea lui Hristos, rigurozitatea științifică a lui Pasteur și inventivitatea lui Edison“[12].

Activitatea profesională a organelor de urmărire și cercetare penală constă într-o confruntare permanentă pe care o poartă în calitate de anchetator cu persoanele bănuite, concretizată în contextul unor **relații interpersonale primare**. Pe de o parte, anchetatorul cu tehnica și imaginația sa, iar pe de altă parte infractorul care speculează orice amănunt, creându-se o tensiune care se desfășoară pe mai multe planuri, oferind diferite situații în care rolul primordial în descoperirea adevărului îl are anchetatorul.

Din perspectiva experienței practice se disting următoarele patru situații (planuri situaționale)[13]:

a)planul situațional deschis este caracterizat de situația în care datele despre comiterea infracțiunii sunt cunoscute de ambele părți (ex. infracțiunile flagrante). Aici pot să apară unele capcane psihologice legate de infracțiunea în cauză, situație în care infractorul dându-și seama și cunoscând exact datele pe care le cunoaște sau despre care are cunoștință anchetatorul, le poate nega, pe considerentul că nu sunt probe suficiente împotriva sa. O altă situație delicată se ivește atunci când infractorul recunoaște cu ușurință fapta pentru care este cercetat, acoperind practic altele mai grave, dar despre care anchetatorul nu are informații. Deși în mod practic acest gen de situații nu ridică probleme deosebite din perspectiva probațiunii, trebuie acordată o atenţie deosebită întregului context şi dacă infractorul a recunoscut totul cu uşurinţă, trebuie să fie analizată cu atenţie această poziţie.

---

[11] Studenții vor audia casete și video-casete din interogatorii realizate în cauze complexe. (Vezi T. Butoi – arhiv. pers.).

[12] A. B. Tucicov, M. Golu, P. Golu – **Dicționar de psihologie socială**, Ed. Științifică și Enciclopedică, 1981.

[13] N. Mitrofan, T. Butoi, V. Zdrenghea – „**Psihologie judiciară**“, Ed. Șansa S.R.L., 1992.

b) planul situaţional orb este caracterizat de situaţia în care datele despre comiterea infracţiunii, probele materiale şi informaţionale sunt cunoscute numai de anchetator (ex. denunţurile, exploatarea mijloacelor speciale etc.). În această situaţie anchetatorul nu trebuie să-l determine pe infractor să recunoască faptele, punându-i probele direct în faţă prin procedeul frontal, deoarece este posibil să mai existe totuşi alte date şi informaţii ascunse despre care anchetatorul să nu ştie. Interogatoriul trebuie să decurgă lent, urmărind toate detaliile, iar probele trebuie administrate pe rând, de la cele mai simple la cele complexe, urmărind reacţia infractorului de fiecare dată când i se administrează erori flagrante în construcţia apărărilor formulate, de obicei pline de contradicţii, iar în final şi-au recunoscut vinovăţiile;

c) planul situaţional ascuns este caracterizat de situaţia în care datele despre comiterea infracţiunii sunt cunoscute numai de către persoana interogată. Aceste situaţii se întâlnesc predilect în cauzele cu autori necunoscuţi, cauze vechi (A.N.-uri), peste care timpul a curs în favoarea făptuitorilor. De regulă, este vorba de infracţiuni grave, complexe, faptele fiind comise cu premeditare, în finalizarea acestora autorii ştergând urmele, distrugând sau ascunzând corpurile delicte, denaturând şi dezinformând, creându-şi alibiuri sau determinând tăcerea eventualilor martori.

În practica judiciară se cunosc situaţii în care infractorii au fost cunoscuţi în calitate de bănuiţi în cadrul interogatoriului, dar audierile clasice nu au condus la nici un rezultat, iar dosarele au rămas în stadiul iniţial, cu urmărirea penală începută „in rem“, iar autorul continuând să rămână necunoscut. În condiţiile utilizării investigaţiilor comportamentului simulat prin tehnica poligraf, planurile situaţionale ascunse sunt tot mai frecvent răsturnate, autorii fiind demascaţi prin identificarea matricei infracţionale (amintirea despre faptă), structurată în conştientul acestora şi concomitent (prin conversie) efectuâdu-se în mod operativ probaţiunea completă[14];

d) planul situaţional necunoscut este caracterizat de situaţia în care datele despre comiterea infracţiunii nu sunt cunoscute nici de anchetator (acesta nu ştie dacă bănuitul din faţa sa este cel care a comis infracţiunea vizată), nici de infractor (bănuitul neştiind dacă anchetatorul cunoaşte vreuna din faptele comise de el, când?, cum? şi de unde? a aflat) (ex. tipic pentru suspecţii cercetaţi cu ocazia unor razii, scotociri, filtre de circulaţie etc.).

În situaţia planului necunoscut, convorbirea dintre anchetator şi infractor este lipsită de temei informaţional, iar respectarea prezumţiei de nevinovăţie blochează orice dialog constructiv pentru anchetă, mai ales că o persoană invitată la poliţie pentru o asemenea procedură de interogare ar putea reclama pur şi simplu un abuz din partea organelor de urmărire penală.

Aceste situaţii sunt excelente oportunităţi de a clarifica prin investigaţiile comportamentului simulat, implicarea sau nu a persoanei bănuite în speţa care face obiectul interogatoriului.

Referitor la planurile situaţionale ascunse sau necunoscute, apar situaţii neprevăzute care pot duce la descoperirea întâmplătoare a faptelor în cauză. Aceasta presupune răbdare, calm, tact în discuţiile purtate de către anchetator cu orice persoană care nu are aparent nici o legătură cu fapta comisă. Astfel se educă şi se exersează intuiţia, calităţile şi aptitudinile personale, valorificându-se o dată cu trecerea anilor în ceea ce se înţelege îndeobşte prin **fler profesional**.

---

[14] N. Mitrofan, V. Zdrenghea, T. Butoi – **Psihologia judiciară**, Ed. Şansa S.R.L, 1992 – vezi cap. „Biodetecţia judiciară“.

O deosebită importanță în cadrul relațiilor interpersonale o are **autocontrolul** anchetatorului asupra manifestărilor comportamentului său expresiv (nervozitate, superficialitate, duritate, labilitate emoțională, simpatie sau antipatie față de persoana interogată etc.).

Autocontrolul nu este un exercițiu în sine, gratuit, ci dimpotrivă este o necesitate menită a contracara **studierea anchetatorului** de către persoana suspectă. Practica evidențiază în acest sens existența unei categorii de infractori extrem de intuitivi și vicleni, capabili să interpreteze cu abilitate comportamentul anchetatorului, reușind să-și dea seama de impresiile pe care le produc declarațiile sale, sau să deducă ce informații sau probe deține organul judiciar în legătură cu obiectul ascultării.

Creativitatea în gândire, capacitatea de prelucrare cu obiectivitate și simț critic a datelor, exersarea intuiției și îndeosebi utilizarea investigației tehnico-științifice a comportamentului simulat al persoanelor incluse în cercurile de bănuiți pot duce la eliminarea situațiilor de blocaj, în opinia noastră, hazardul în soluționarea cauzelor complexe nefiind nimic altceva decât expresia limitelor de competență.

5.2. Investigarea personalității din unghiul observației comportamentului expresiv

Observația – constă în **concentrarea tuturor mecanismelor senzoriale prin care omul ia act de structura unui obiect sau de particularitățile desfășurării unui fenomen, a unei acțiuni, a unor acte de conduită**. Observația nu reprezintă un proces care are la bază exclusiv funcția vederii. Datorită caracterului ei complex, cunoașterea care se bazează pe observație nu se limitează la aspectele de suprafață direct sesizabile, ci cu ajutorul mecanismelor gândirii (judecata, raționamentul de tip analitic sau sintetic, inductiv sau deductiv), pătrunde dincolo de acestea, dezvăluind laturi, aspecte noi, anterior necunoscute.

În domeniul judiciar, observația se bazează pe elementele de suprafață care sunt cel mai ușor de determinat, și anume: simptomatica labilă (include toate aspectele dinamice ale corpului), pantomima (ținuta, mersul, gesturile), mimica (expresiile feței, modificările vegetative, vorbirea) (Ceaușu, 1978) – *citat selectiv* –.

Fiecare persoană la întâlnirea cu o altă persoană (necunoscută) realizează, în cursul unui proces care la început este pur intuitiv și care treptat devine conștient, o cunoaștere a însușirilor psihice ale persoanei respective și în funcție de care își adaptează aproape automat propriile manifestări (gesturi, expresii etc.). Această cunoaștere se realizează la început pe baza elementelor exterioare care sunt cel mai ușor de sesizat: statura, ținuta, mersul, gesturile, fizionomia, mimica și exprimarea. Se formează, astfel, așa-numita „prima impresie", care constituie cel mai important element de reglare reciprocă a conduitei, la nivelul simțului comun. Uneori, prima impresie poate fi eronată, dar chiar în situațiile în care este corectă, aceasta reprezintă în mod cert o formă insuficientă de cunoaștere a oamenilor. De aceea, trebuie să acordăm un credit limitat primei impresii și să apelăm ori de câte ori este posibil la observarea lucidă, sistematică.

Există în fiecare om tendința firească de a căuta să apară în fața celorlalți semeni, în lumina cea mai bună și dacă se poate ceva mai mult sau altfel decât este (mai inteligent, mai important etc.). Aceasta duce la intensificarea voită a unor trăsături sau la ascunderea, mascarea altora (cu atât mai mult la persoanele care au comis fapte infracționale). De regulă, o reacție cu cât este mai rapidă, mai apropiată de limita spontaneității, cu atât este mai adevărată. La unele persoane există un decalaj, o lipsă mai mică sau mai mare, de suprapunere între structura reală și cea prezentată prin „mască sau poză", ceea ce dă naștere unui comportament forţat, ascuns. De aceea, observaţiile asupra conduitei oamenilor trebuie să fie mereu supuse analizei pentru a discerne ceea ce este adevărat de ceea ce reprezintă numai o aparenţă. O concluzie formulată în urma observării unei anumite manifestări, trebuie să fie considerată ca adevărată numai dacă este confirmată şi de analiza altor reacţii sau acte de conduită.

Observaţia are un caracter selectiv. Noi observăm modul de reacţie al subiectului într-o anumită situaţie cu un caracter determinat. Se pune problema în ce măsură aspectele exterioare observate sunt caracteristice subiectului sau situaţiei.

În continuare, vom analiza sursele de elemente semnificative din cadrul simptomaticii labile şi câteva concluzii posibile:

Pantonima – reprezintă ansamblul reacţiilor la care participă întreg corpul: ţinuta, mersul şi gesturile.

Ţinuta sau **Atitudinea** exprimă, printr-o anumită poziţie a corpului, dar şi printr-un anumit conţinut psihic, răspunsul sau reacţia individului într-o situaţie dată faţă de efectul unei solicitări; modul de a aştepta confruntarea cu un anumit eveniment. Cel mai adesea, poziţia generală a corpului este edificatoare pentru trăirea psihică a individului în momentul respectiv. Astfel, atitudinea caracterizată prin: umerii „căzuţi“, trunchiul înclinat în faţă, capul plecat, mâinile întinse de-a lungul corpului denotă în mod frecvent fie o stare de oboseală fie o stare depresivă, în urma unui eveniment neplăcut. Poziţii corporale asemănătoare pot indica: modestie, lipsă de opoziţie sau de rezistenţă, atitudine defensivă, un nivel scăzut al mobilizării energetice, tristeţe.

Umerii drepţi, capul sus, mâinile evoluând larg pe lângă corp, picioarele uşor depărtate, denotă cel mai adesea siguranţa de sine, tendinţă dominatoare.

O condiţie importantă pentru descifrarea semnificaţiei pe care o are atitudinea constă în cunoaşterea situaţiei, a contextului în care se plasează ea, pentru că aceeaşi ţinută poate avea alte semnificaţii în situaţii diferite.

Mersul furnizează anumite indicii asupra particularităţilor psihice ale oamenilor. Principalele particularităţi ale mersului sunt viteza, elasticitatea şi fermitatea. Pe baza acestora se disting următoarele tipuri de mers: lent şi greoi, lent, nehotărât, timid, rapid, energic, suplu şi ferm. În general, se poate spune că mersul reprezintă unul dintre semnalele importante ale dinamicii neuropsihice. Mersul rapid denotă o mobilitate mare pe plan neuropsihic, iar un mers lent exprimă o mobilitate neuropsihică redusă. Desigur, prin calificativele rapid şi lent se înţeleg caracteristicile naturale ale mersului şi nu nivelurile de viteză ce pot fi imprimate mersului în mod voluntar. De asemenea, mersul exprimă fondul energetic de care dispune persoana şi constituie un semnal al coloraturii afective a acesteia. Buna dispoziţie, optimismul, încrederea în sine au drept corespondent mersul rapid, vioi, ferm, cu paşi largi, în timp ce tristeţea, stările depresive determină un mers lent, cu paşi mici. La rândul lor, emoţiile determină perturbări ale mersului. Astfel, la unele persoane simpla senzaţie că sunt urmărite cu privirea de către cineva este suficientă pentru a le perturba automatismul mersului, iar emoţiile deosebit de puternice, aşa-numitele şocuri emoţionale, pot avea ca efect incapacitatea momentană de a merge.

Gesturile – reprezintă, alături de mers, unul dintre cele mai vechi mijloace de exprimare a reacţiei organismului la o modificare survenită în mediul exterior sau interior. Gesturile pot fi împărţite în trei categorii:

a) gesturile instrumentale sunt cele prin intermediul cărora se efectuează o anumită activitate. Din analiza raportului dintre viteza şi precizia gesturilor instrumentale se pot obţine concluzii psihologice cu privire la dinamica personalităţii.

Astfel gesturile rapide, dar de o precizie mediocră, denotă în general o stare hiperexcitabilitate (caracteristică a temperamentului coleric).

Gesturile prompte, sigure şi precise denotă calm, stăpânire de sine, încredere în sine, prezenţă de spirit (temperamentul sangvinic).

Gesturile lente, dar sigure şi precise, semnifică meticulozitate, grijă deosebită pentru detalii – amănunte (temperamentul flegmatic sau melancolic).

b) gesturile retorice sunt cele care, fie însoţind, fie înlocuind vorbirea, au drept scop să convingă pe interlocutor sau să îi provoace o anumită stare emoţională, afectivă. O serie de concluzii psihologice pot fi desprinse în primul rînd din caracteristicile de ordin formal ale gesturilor, cum ar fi frecvenţa, amplitudinea şi energia.

Gesturile rare, de mică amplitudine (strânse pe lângă corp) pot denota: atitudine defensivă, teamă, nivel scăzut al mobilizării energetice, stare de indiferenţă, plictiseală, apatie, tendinţă de izolare.

Gesticulaţia bogată, impetuoasă, largă, poate denota: buna dispoziţie, veselie, nivel ridicat de mobilizare energetică, receptivitate pentru o idee sau o cauză.

Gesturile rapide, violente, când însoţesc vorbirea cu ton ridicat semnifică: stare de iritaţie, dorinţă de afirmare proprie, de dominare, exercitarea autorităţii.

c) gesturile reactive sunt constituite din acele mişcări ale corpului şi membrelor efectuate ca răspuns la diferitele solicitări sau situaţii neaşteptate cu care se confruntă subiectul. Gesturile reactive au un rol de apărare şi de obicei, nu sunt elaborate conştient. În funcţie de promptitudinea declanşării, viteza de desfăşurare, frecvenţă, amploare şi intensitate se pot obţine indicii cu privire la dinamica neuropsihică.

Mimica – reprezintă ansamblul modificărilor expresive la care participă părţile nobile ale feţei: ochii, sprâncenele, fruntea, gura, maxilarele, obrajii.

În cadrul mimicii un rol esenţial revine privirii, aceasta reprezentând cheia expresiei feţei. În funcţie de modul în care se îmbină deschiderea ochilor, direcţia privirii, poziţiile succesive ale sprâncenelor, mişcările buzelor, expresiile feţei sunt extrem de variate, exprimând: mirare, nedumerire, acceptare, melancolie, tristeţe, veselie, mânie, severitate, plictiseală, surprindere, precauţie, nerăbdare, suspiciune, confuzie etc.

Gradul de deschidere a ochilor este în mare măsură edificator pentru situaţia în care se află persoana. Astfel, ochii larg deschişi poate semnifica: neştiinţă, absenţa sentimentului de culpă sau de teamă, atitudine receptivă, de interes, de căutare, înţelegerea noutăţii pe care o aduc informaţiile.

Deschiderea mai redusă a ochilor poate semnifica: atitudine de neacceptare, de rezistenţă faţă de informaţiile primite, suspiciune, tendinţa de a descifra eventualele gânduri ascunse ale interlocutorului, tendinţa de a ascunde, de a masca propriile gânduri sau intenţii, oboseală, stare de plictiseală.

Direcţia privirii joacă un rol important în determinarea expresiei feţei.

Privirea în jos sau în lateral poate semnifica atitudine de umilinţă, sentiment al vinovăţiei, ruşine.

Privirea în sus, peste capul interlocutorului, denotă de regulă lipsă de respect pentru acesta.

Ochii îndreptaţi ferm către interlocutor, susţinând fără dificultate privirea acestuia, arată sinceritate, atitudine deschisă, hotărâre sau în altă situaţie, atitudine critică sau provocare.

În strânsă legătură cu direcţia, este necesar să se ia în considerare mobilitatea privirii. Persoanele la care privirea le fuge în permanenţă, în toate direcţiile, neputându-se fixa şi susţine pe cea a interlocutorului se pot caracteriza prin lipsă de fermitate, tendinţă de a-şi ascunde intenţiile, gândurile, iar uneori prin sentiment al vinovăţiei sau laşitate. Privirea fixă, imobilă, denotă o anumită lipsă de aderenţă, de contact cu realitatea sau uneori, atitudine de înfruntare a interlocutorului.

De regulă, când două persoane se privesc, coborârea sau întoarcerea privirii în altă parte de către una din ele semnifică retragerea acesteia pe poziţii defensive.

În domeniul judiciar, utilitatea cunoaşterii comunicării extraverbale constă în faptul că pe acest canal se transmite un surplus de informaţii, iar în condiţiile tensionale în care se desfăşoară audierea, astfel de manifestări nu mai sunt cenzurate de către subiect, scapă controlului conştient.

Vorbirea poate fi, de asemenea, analizată şi valorificată din punct de vedere psihologic. Analiza trebuie să vizeze concomitent atât aspectele formale, cât şi aspectele legate de semnificaţia termenilor.

Analiza formală distinge în special însuşirile de ordin fizic ale verbalizării, cum sunt: intensitatea medie a sunetelor (sonoritatea), fluenţa, debitul sau viteza, intonaţia, pronunţia (şi în legătură cu aceasta, eventualele defecţiuni de limbaj). Aceste însuşiri nu sunt lipsite de semnificaţie psihologică. Astfel: intensitatea medie a sunetelor constituie un indice al fondului energetic al individului, dar şi al unor însuşiri ca hotărârea, autoritatea, calmul, încrederea în sine. Ca urmare, vocea puternică, sonoră, denotă energie, siguranţă de sine, hotărâre etc., în vreme ce vocea de intensitate sonoră scăzută indică lipsa de energie, eventual oboseala, nesiguranţa, emotivitatea, nehotărârea etc.

Fluenţa, respectiv, caracterul continuu sau discontinuu al vorbirii constituie un indice direct al proceselor cognitive, al vitezei de conceptualizare, de ideaţie. Vorbirea fluentă denotă uşurinţa în găsirea cuvintelor, a termenilor convenabili pentru exprimarea ideilor dorite, ceea ce presupune, printre altele, rapiditate şi precizie în desfăşurarea activităţii cognitive (implicând procese de gândire, memorie, atenţie etc.), precum şi un tonus neuropsihic ridicat. Dimpotrivă, vorbirea lipsită de fluenţă (discontinuă, întreruptă frecvent de pauze) denotă dificultăţi de conceptualizare, deci dificultăţi în găsirea cuvintelor potrivite. Desigur nu este vorba aici de situaţiile de necunoaştere a problemei în discuţie în care orice individ poate prezenta o anumită lipsă de fluenţă în exprimare, ci de acelea în care este evident că lipsa de fluenţă reprezintă o caracteristică a individului. Dificultăţile de conceptualizare ce reies de aici pot avea cauze multiple: tonus neuropsihic scăzut (lipsă de dinamism, oboseală precoce), desfăşurare lentă a activităţii psihice în general şi a celei cognitive în special, reactivitate emoţională sporită (lipsă de încredere în sine, teamă), dificultate în elaborarea deciziilor etc.

O formă specială a lipsei de fluenţă o reprezintă aşa-numita „vorbire în salve". Aceasta se caracterizează prin grupuri de cuvinte rostite precipitat, dar cu pauze relativ mari între ele, prezentând de regulă şi multe aspecte de incoerenţă – cel puţin din punct de vedere gramatical. Aceasta denotă adesea o reactivitate emoţională crescută.

Debitul sau **Viteza exprimării** constituie cel mai adesea o caracteristică temperamentală. Astfel, în vreme ce colericul vorbeşte mult şi repede, flegmaticul se exprimă cu un debit deosebit de redus. Pe de altă parte, debitul depinde de gradul de cunoaştere a obiectului discuţiei, de relaţia afectivă în care se află individul care vorbeşte cu interlocutorul său. Astfel, cu cât cunoaşterea obiectului este mai amplă, cu atât debitul va fi mai mare. De asemenea, debitul este mai mare atunci când relaţia dintre indivizii între care se poartă discuţia are un caracter de afinitate. Relaţia de respingere, unilaterală şi cu atât mai mult bilaterală, se caracterizează în primul rând prin reducerea sau chiar suspendarea comunicării verbale dintre indivizii în cauză.

În aprecierea caracteristicilor fizice ale vorbirii este necesar să nu se facă confuzia între fluenţă şi debit. Astfel debitul scăzut, deci viteza de exprimare redusă, nu înseamnă neapărat şi lipsa de fluenţă. Vorbirea poate fi fluentă şi atunci când viteza de exprimare este mai mică, tot aşa cum lipsa de fluenţă poate fi întâlnită şi în condiţiile exprimării cu un debit ridicat.

Intonaţia are, de asemenea, multe componente psihice. Cea mai importantă ar putea fi considerată capacitatea sau tendinţa exteriorizării peplan social a trăirilor emoţional-afective. Astfel, intonaţia bogată în inflexiuni este caracteristică indivizilor cu un fond afectiv bogat şi în acelaşi timp tind, conştient sau nu, să-şi impresioneze (afectiv) interlocutorii. În schimb, intonaţia plată, monotonă, săracă în inflexiuni poate denota fie un fond afectiv sărac, fie anumite dificultăţi sau inhibiţii în comportamentul social ca: incapacitatea exteriorizării propriilor sentimente, dificultăţi în stabilirea de contacte cu oamenii din cauza timidităţii etc. În lectura cu voce tare, intonaţia săracă, neadaptată semnelor de punctuaţie, denotă lipsă de exerciţiu în materie de scris-citit. Dar chiar şi în vorbirea liberă intonaţia reflectă până la un punct gradul de cultură şi de educaţie.

Pronunţia depinde pe de o parte de caracteristicile neuropsihice, iar pe de altă parte de nivelul de cultură generală şi profesională a individului. Ca tipuri se disting: pronunţia deosebit de corectă (reflectând pentru corectitudine, mergând până la pendanterie), pronunţia de claritate şi corectitudine medie, pronunţia neclară, neglijentă, de exemplu: eliminarea din unele cuvinte a unor sunete, contopirea într-un sunet confuz a sfârşitului unor cuvinte, coborârea tonului şi pronunţarea neclară a sfârşitului unor cuvinte, coborârea tonului şi pronunţarea neclară a sfârşiturilor de frază etc.

Cel mai frecvent, formele defectuoase de pronunţie pot fi întâlnite la temperamentele extreme, la colerici şi la melancolici. Astfel, colericii din pricina grabei, deformează unele cuvinte, iar pe altele le elimină din vorbirea lor înlocuindu-le cu gesturi sau prin expresii de mimică.

Pe de altă parte, la melancolici se constată adesea scăderea sensibilă a sonorităţii şi contopirea în sunete confuze a unor sfârşituri de cuvinte sau de fraze.

În strânsă legătură cu pronunţia trebuie să fie luate în considerare eventualele particularităţi sau chiar defecţiuni de limbaj. Acestea pot servi pe de o parte la identificarea vocii, în absenţa imaginii interlocutorului (în convorbirile telefonice), iar pe de altă parte ele pot da şi unele indicaţii asupra trăsăturilor sale psihice. De exemplu, în cazul manifestărilor de bâlbâială se poate presupune, fără mari riscuri de a greşi, că individul se caracterizează şi printr-o rectivitatea emoţională sporită.

Analiza semantică vizează o altă latură a vocabularului, şi anume semnificaţiile termenilor utilizaţi. În legătură cu aceasta pot fi supuse analizei: structura vocabularului, cantitatea de informaţie şi nivelul de abstractizare a termenilor, adecvarea lor la conţinutul sau obiectul comunicării, coerenţa în judecăţi şi raţionamente, plasticitatea şi expresivitatea termenilor.

Prin ***structură*** se înţelege, în linii mari, numărul şi varietatea termenilor. Un vocabular bogat şi variat denotă, abstracţie făcând de nivelul cunoştinţelor generale sau profesionale, interes pentru cunoaştere, precum şi o anumită capacitate intelectivă, respectiv posibilitatea de a înţelege şi rezolva mai uşor situaţiile întâlnite în viaţă sau activitate. ***Cantitatea de informaţie*** reprezintă o dimensiune a vocabularului, reflectând frecvenţa de utilizare a termenilor. Cu cât vocabularul este constituit din termeni comuni, de largă utilizare, cu atât cantitatea sa de informaţie, respectiv de „noutate", este mai scăzută, şi invers, cu cât termenii sunt mai deosebiţi, mai rar utilizaţi, cu atât cantitatea de informaţie este mai ridicată. În strânsă legătură cu cantitatea de informaţie se află ***nivelul de abstractizare*** al termenilor. În general, nivelul de abstractizare este cu atât mai ridicat cu cât cantitatea de informaţie este mai mare. Desigur, toate cuvintele „abstractizează" realitatea, dar nu în egală măsură. Astfel, în vreme ce unele cuvinte redau proprietăţi concrete, larg cunoscute, ale lucrurilor, altele se referă la însuşiri sau relaţii mai puţin evidente care se plasează în mod firesc la un nivel mai ridicat de abstractizare. Nivelul de abstractizare furnizează şi el o serie de indicaţii asupra calităţii „instrumentelor" intelectuale cu care operează individul, precum şi asupra „produselor“ – judecăţi, raţionamente, teorii etc., obţinute cu ajutorul lor. ***Adecvarea la conţinut*** reprezintă măsura în care termenii utilizaţi sunt potriviţi pentru a exprima cele dorite. Se întâmplă ca unii oameni din dorinţa de a impresiona pe cei din jur, să folosească termeni de circulaţie mai redusă, dar fără a le cunoaşte precis semnificaţia. Aceasta denotă nu numai o informare insuficientă asupra problemei, dar şi înfumurare, atitudine de supraestimare a propriilor posibilităţi. De o atare atitudine poate fi vorba însă şi în cazul în care astfel de termeni sunt utilizaţi, chiar corect în locul altora cu aceeaşi semnificaţie, mai cunoscuţi, şi care tocmai de aceea sunt consideraţi banali.

Un alt aspect al exprimării îl constituie ***coerenţa în judecăţi şi raţionamente***, respectiv în gândire. Orice manifestare verbală a omului, oricât de scurtă, reprezintă independent de conţinutul comunicării şi o mostră a modului său de a judeca, a felului în care interpretează datele realităţii. Până la un punct, modul de a judeca este dependent de pregătirea şcolară şi profesională, de educaţia primită, de suma influenţelor sociale ce s-au exercitat asupra individului. În acelaşi timp însă prin aceasta se dezvăluie şi o parte din însuşirile intelectuale proprii structurii sale. Drept criterii pentru aprecierea coerenţei în gândire pot fi folosite: precizia în judecăţi şi raţionamente (cu deosebire înlănţuirea dintre premise şi concluzii), originalitatea în aprecierea oamenilor şi a diverselor evenimente, cunoaşterea şi aplicarea regulilor gramaticale în vorbire şi scris etc.

Plasticitatea şi expresivitatea termenilor sunt noţiuni înrudite. De cele mai multe ori, pentru a exprima un lucru este necesar să se aleagă între mai multe expresii verbale, asemănătoare ca semnificaţie, dar cu nuanţe diferite. Alegere, nu este niciodată întâmplătoare deoarece, chiar fără voia individului, ea este determinată în mare măsură de atitudinea faţă de realitatea luată în considerare: acceptarea sau respingerea, minimalizarea sau supraaprecierea etc. Pe de altă parte, se ştie că oamenii se deosebesc mult sub raportul capacităţii de exprimare: în vreme ce unii pot spune multe, cu ajutorul unor cuvinte puţine, dar bine alese, alţii, chiar cu preţul a numeroase cuvinte spun în realitatea foarte puţin. Astfel, prin plasticitate şi expresivitate, din punct de vedere psihologic, se înţeleg acele însuşiri ale limbajului care reflectă capacitatea individului de a reda nu numai realitate ca stare, ci şi atitudinea sa faţă de ea, într-un mod susceptibil de a provoca şi la cei din jur aceeaşi rezonanţă afectivă. Din plasticitatea şi expresivitatea termenilor se pot deduce: nivelul, bogăţia, fondului lexical, raportul în care se plasează individul cu lumea în general, caracteristicile sale de ordin afectiv etc.

Tot în cadrul simptomaticii labile intră ticurile, reacţii stereotipe ce se repetă des, de multe ori fără ştirea şi, în orice caz, fără voia individului, ce pot apărea fie numai într-una din categoriile menţionate (pantomimă, mimică, gesturi, vorbire), fie ca o manifestare complexă împrumutând elemente din mai multe categorii. Uneori ticurile dezvăluie anumite particularităţi psihice ca nervozitate, emotivitate etc., ajutând la particularizarea cunoaşterii oamenilor, facilitând evocarea lor. Se întâmplă chiar ca un detaliu în aparenţă neînsemnat, cum este un tic, o dată reamintit, să fie suficient pentru evocarea unei serii întregi de însuşiri sau fapte ale unui om.

În condiţiile procesului judiciar, comportamentul învinuitului sau inculpatului este afectat de situaţia specială în care se află, de starea de frustare în faţa autorităţii etc. impunându-se o cât mai atentă analiză a datelor observaţiei, pentru a se elimina eventualele erori de apreciere a comportamentului.

În continuare, prezentăm o altă sursă de date cu privire la însuşirile psihice ale oamenilor, care însă nu se mai încadrează în ceea ce am denumit mai sus simptomatica stabilă sau simptomatica labilă. Este vorba de aspectul vestimentar.

Îmbrăcămintea constituie un indiciu asupra stării materiale a individului, dar dincolo de aceasta ea are şi multiple semnificaţii psihologice. Astfel, ea reflectă preferinţele estetice, gustul celui ce o poartă, dar în mare măsură și ideea pe care acesta și-o „face“ despre sine, respectiv cea pe care ar dori ca lumea să și-o facă despre el. Desigur, îmbrăcămintea standard, de serie mare, nu îngăduie prea multe concluzii cu privire la simțul estetic al individului ce o poartă, alegerea fiind determinată, în mod evident, în primul rând de criterii materiale.

Principalele aspecte ale îmbrăcămintei care au o semnificație psihologică sunt: croiala, îmbinarea culorilor, concordanța sau discordanța față de moda zilei etc.

Croiala neobișnuită, culorile stridente și, cu atât mai mult, îmbinările frapante de culori, precum și tendința exagerată de a fi în pas cu moda, denotă o oarecare superficialitate, o concepție despre lume și viață care pune prea mult preț pe aspectul exterior al oamenilor și lucrurilor. Aceasta nu înseamnă însă că la polul opus întâlnim însușiri psihice. Dimpotrivă, atunci când îmbrăcămintea este neglijentă, vădind absența oricăror preocupări de estetică și ordine, concluziile de ordin psihologic sunt, cel puțin, la fel de severe ca și în primul caz. Se poate vorbi de: mentalitate retrogradată, lipsă de respect sau chiar atitudine de sfidare a normelor și uzanțelor sociale.

În urma observațiilor comportamentului subiecților se pot detecta câțiva indici care constituie expresia psihologică a temperamentelor.

Temperamentul exprimă **dinamica generală a persoanei, disponibilul său energetic care se manifestă și imprimă o notă dominantă tuturor trăirilor și comportării sale**. Dinamica temperamentală se exteriorizează atât în mișcările persoanei, cât și în afectivitate, în conduitele voluntare sau procesele de cunoaștere; ea se exprimă în mimica persoanei, în viteza și ritmul vorbirii, în aspectele scrisului său etc.

Indicii psihologici ai temperamentului sunt:

- **impresionabilitatea**, respectiv, profunzimea și tăria cu care sunt trăite fenomenele psihice, îndeosebi cele senzoriale și afective. După capacitatea de recepție a stimulărilor și profunzimea impresiilor produse, precum și după ecoul lor în întreaga ființă a subiectului, unele persoane sunt adânc impresionabile, iar altele doar superficiale. În primul caz, informațiile primite, ca și impresiile formate au o rezonanță mare în sfera personalității, iar trăirile afective o fac să vibreze puternic;
- **impulsivitatea**, care se referă la caracterul brusc al răspunsurilor, la descărcări sacadate în desfășurarea proceselor sau, dimpotrivă, înregistrând perioade de latență mărită și intensitate redusă;
- **ritmul reacțiilor și al trăirilor interioare** ne înfățișează alternarea lor uniformă sau neuniformă între răspunsuri și pauze sau o instabilitate psihică și neregularități evidente;
- **tempoul modificărilor neuropsihice temperamentale** se exprimă în frecvența fenomenelor într-o anumită unitate de timp. Sub acest aspect există persoane cu modificări abundente, cu frecvență mare în unitatea de timp având un tempou tumultos, ridicat și persoane cu o frecvență de evenimente psihice și trăiri reduse manifestând un tempou scăzut, pe aceeași unitate de timp;
- **expresivitatea psihică** în descifrarea temperamentului apare în intonația, debitul și fluența limbajului, în mișcările de mers automatizate, în expresiile emoționale și mimice, în sensul și direcția relațiilor persoanei cu ceilalți din colectivitate.

Temperamentul colorează întreaga viață psihică a persoanei. El redă, atât tabloul comportamental al persoanei sub aspect dinamic, cât și proprietățile fundamentale ale sistemului nervos central. Legătura dintre tipul de activitate nervoasă superioară – definit prin intensitatea, echilibrul și mobilitatea proceselor centrale de excitație și inhibiție – și temperament este directă și strânsă. Tipul de activitate nervoasă superioară formează baza neurofuncţională a temperamentului; temperamentul fiind manifestarea tipului de activitate nervoasă superioară în sfera activităţii psihice. Deşi aceste două noţiuni sunt în interdependenţă, ele nu trebuie confundate. Tipul este o noţiune fiziologică, temperamentul – una psihologică. Între tip şi temperament nu există o coincidenţă, ci o corespondenţă.

Fiecare din tipurile de activitate nervoasă superioară se manifestă în activitatea psihică şi în conduită ca tip de temperament (Roşca colab., 1976; Radu & colab., 1991). Astfel, s-a stabilit o corespondenţă între tipul puternic-neechilibrat-excitabil şi temperamentul coleric, tipul puternic-echilibrat-inert şi temperamentul flegmatic, tipul slab şi temperamentul melancolic (desigur, toate sunt pure teoretizări).

Colericul – neliniştit, impetuos, uneori impulsiv, mişcări rapide, limbaj cu intonaţii oscilante, trăiri afective intense, dar inegale, reacţii explozive, adesea manifestă momente de încordare şi o stare de alarmă internă, dar ambele nejustificate, stăpânirea de sine lasă de dorit, conduita privită în ansamblu este inegală (când foarte activ, agitat, când foarte pasiv, cuprins de stări depresive), doarme agitat, întâmpină dificultăţi în realizarea unei acţiuni sistematice, se supune greu la disciplină; capabil de sentimente puternice şi durabile.

Sangvinicul – mobil, cu o mare capacitate de adaptare la orice fel de împrejurări, aproape întotdeauna bine dispus, stabileşte cu uşurinţă relaţii cu cei din jur; este vesel, energic, cu posibilităţi de păstrare a calmului, are o vorbire clară, curgătoare, cu intonaţii; se adaptează uşor la condiţiile noi de viaţă, receptiv la nou; poate deveni repede indiferent faţă de o activitate migăloasă şi neinteresantă, sentimentele apar şi se substituie cu repeziciune, nefiind înclinat spre sentimente puternice şi stabile, se poate stăpâni cu uşurinţă dacă este educat în acest sens.

Flegmaticul – liniştit, de un calm aproape imperturbabil; lent în mişcări, nu are reacţii emoţionale vii şi rapide, pare deseori indiferent, se impresionează mai greu; vorbirea este monotonă, dar egală; necesită mai multe repetiţii pentru a învăţa un material, este ordonat; stările afective se desfăşoară lent, dar sunt stabile; îşi păstrează calmul chiar în situaţii dificile; rezervat: în activitate se concentrează puternic şi nu este distras cu uşurinţă; are un semn liniştit, chiar înainte sau după unele solicitări mai intense.

Melancolicul – sensibil, afectiv, timid, închis, nehotărât; tonus slab al conduitei; rezistenţă scăzută la eforturile intelectuale; o slabă capacitate de concentrare, cu înclinaţii spre reverie; se adaptează greu la situaţii noi, mai puţin prietenos; nu rezistă la stările de încordare şi suprasolicitare, dar în condiţii de linişte, este capabil de acţiuni analitice, migăloase, de mare fineţe care cer multă răbdare şi grijă pentru detalii.

Temperamentele nu pot fi apreciate „în sine“ ca fiind bune sau rele, acceptabile sau neacceptabile, izolate de conţinutul persoanei a cărei dinamică o exprimă. Fiecare prezintă calităţi, dar şi riscul unor însuşiri negative. În viaţă, tipurile temperamentale pure apar foarte rar. Cel mai frecvent întâlnim temperamentele combinate în care domină trăsăturile unui anumit tip.

În determinarea temperamentului, rolul fundamental îl are situaţia concretă pe care o trăieşte persoana (situaţie care poate fi obişnuită, inedită, critică sau limitată). Indiferent de situaţia în care se află persoana la un moment dat, există mecanisme de compensare învăţate în cursul vieţii care pot completa sau chiar masca un anumit tip de temperament.

5.3. Problematica psihologică a relaţiei anchetator-anchetat[15]

Relaţia interpersonală anchetator-anchetat pune în evidenţă, în primul rând, trăirea emoţională creată de contactul cu reprezentantul oficial al autorităţii, în cadrul căruia se va derula o activitate cu caracteristici absolut speciale (anchetă judiciară). Atitudinea oficială, politicoasă, dar rezervată, profesională, prin ţinută şi vocabular a anchetatorului, care solicită lămuriri, chestionează, pune în vedere, precizează etc., creează un fond difuz emoţional pentru persoana anchetată (bănuit, învinuit, inculpat), fapt resimţit de altfel de oricare altă persoană chemată în mod oficial pentru a da relaţii în cauză (martori, reclamant etc.).

---

[15] C. Aioniţoaie, T. Butoi – **Ascultarea învinuitului sau inculpatului**, în volumul „Tratat de criminalistică“, Ed. Carpaţi, 1992, pag. 109-122.

Datorită acestui fapt, majoritatea cercetărilor se desfăşoară într-o anumită tensiune emotivă sau nervoasă, cel interogat, de multe ori, apreciind hiperbolizat gesturi, expresii, fapte etc. ale anchetatorului. „Din motive diferite (între care: lipsa obişnuinţei de a avea de-a face cu autorităţile, tradiţiile deformate referitoare la caracterul represiv ori optica relelor tratamente exercitate de organele de cercetare etc.) persoana anchetată manifestă teamă“[16]. Fie şi numai din aceste motive, iată de ce cunoştinţele de psihologie devin obligatorii pentru magistratul însărcinat cu derularea anchetei judiciare, în cadrul căreia psihologul vine să „cenzureze“ penalul în sensul benefic aflării adevărului, aceasta presupunând consolidarea aşa-zisului „fler“ prin „ştiinţa anchetei“ în efortul mereu perfectibil de a-i reda acestei activităţi profesionalismul şi demnitatea care i se cuvin în actul de justiţie independentă.

5.3.1. Contactul interpersonal în biroul de anchetă judiciară

În baza contactelor iniţiale, anchetatorul apreciază comportamentul expresiv, în mod special mimica învinuitului ca pe o realitate evidentă, ca pe o totalitate de trăsături şi caracteristici dinamico-funcţionale care evidenţiază stări, sentimente şi dispoziţii sufleteşti a căror interpretare corectă este o necesitate absolută. În acest sens, anchetatorul trebuie să fie atent asupra componentei voluntare a comportamentului expresiv, înţelegând prin aceasta procesele funcţionale dinamice mai mult sau mai puţin deformate emoţional, deghizate, simulate în scopul de a masca adevăratele stări sufleteşti resimţite în timpul ascultării. Învinuitul poate simula stăpânirea de sine, calmul, nedumerirea, unele stări de suferinţă (boală, leşin) atitudinea de revoltă ori protest, toate cu scopul de a impresiona, de a intimida pe anchetator.

Lipsa de naturaleţe şi de convingere a acestor simulări este evidentă în faţa unei conduite ferme, ofensive a anchetatorului, înlăturarea lor fiind, de regulă, consecinţa exploatării calificate a unor momente psihologice abil create pe parcursul ascultării. Spre deosebire de acestea, manifestările involuntare reprezintă reacţii fiziologice interne ale anumitor sisteme funcţionale aflate preponderent sub dependenţa sistemului neurovegetativ, ele nu pot fi mascate şi nici nu pot fi provocate de om în scop voit.

Literatura de specialitate subliniază că cele mai ilustrative manifestări[17] în acest sens sunt: înroşirea (paloarea feţei), creşterea volumului vaselor sanguine (observabile la tâmple sau în zona carotidei), spasmul glotic, tremurul vocii, sudoraţia temporală, frământatul mâinilor, perioada de latenţă în răspunsuri, ezitarea privirii anchetatorului. Este evident că un anchetator experimentat nu poate scăpa un astfel de comportament. Pentru acesta, tremurul vocii, al mâinilor, culegerea unor scame imaginare, mototolirea pălăriei ori a poşetei, pauzele, contraîntrebările etc. vor fi suficient de lămuritoare asupra conduitei unei persoane care trăieşte din plin disconfortul psihic intern în contact cu autoritatea. Experienţa demonstrează nu greutatea de a surprinde aceste aspecte, ci deficienţa de a le interpreta corect.

---

[16] **Idem**. pag. 109.

[17] Vezi fişa de observaţie asupra indiciilor vizând comportamentul simulat. Studenţii vor conspecta lucrarea: I. T. Butoi, Al. Butoi, T. Butoi – **Psihologia comportamentului criminal – investigaţia duplicităţii suspecţilor în interogatoriul judiciar**, Ed. Enmar, Bucureşti, 1999.

Nu rareori inhibiţia emoţională (teama inocentului prilejuită de contactul interpersonal cu reprezentantul autorităţii) este interpretată ca indiciu al vinovăţiei, iar comportamentul învinuitului se apreciază ca fiind simulat. Cu privire la problematica interpretării corecte a tabloului psihocomportamental, ea îşi fundamentează temeiurile în psihologia persoanei, psihologia medicală etc. dar a cere acestor discipline punerea în formule interpretative precise a gesturilor, a mimicii, a conduitei de relaţie şi expresie a unei persoane într-o împrejurare, este mult prea pretenţios.

Trecerea de la ştiinţă către arta anchetei judiciare se face prin personalitatea anchetatorului, observator şi investigator fin, a cărui intuiţie profesională este izvorul interpretării.

Revenind la acest aspect, trebuie să se discearnă între motivele care provoacă starea emoţională. Ele sunt, ca primă posibilitate, legate de abilitatea psihotemperamentală a învinuitului, de trecutul său infracţional, de starea prezentă, de problemele personale pur şi simplu (inclusiv starea de sănătate psihomedicală) sau ca o a doua posibilitate, izvorând exclusiv în raport cu problematica critică a cauzei pentru care acesta este cercetat. De regulă, procedând la discuţii introductive, corelate, legate de situaţia familială, profesională, antecedente, stare de sănătate, probleme de perspectivă ş.a. se obţine o anumită deconectare a individului, o încălzire a relaţiei interpersonale, absolut necesară trecerii către chestionarea cu privire la bănuiala care i se aduce.

În cazul ***persoanelor sincere, dar labile emoţional*** (sfera în care, de regulă, intră minorii, femeile, bătrânii, convalescenţii), fără experienţă în raport cu situaţiile de acest gen, este necesară, ca o condiţie a reuşitei, crearea unui climat de siguranţă şi încredere reciprocă, a unui dialog deschis, degajat în care ele să-şi înţeleagă statutul în faţa autorităţii şi ce obligaţii le revin. Nerealizarea acestui climat poate duce (mai ales atunci când se utilizează procedeul frontal al ascultării), odată cu atacarea problemei critice, la inhibări emoţionale artificiale, cu întregul lor cortegiu de manifestări mimico-gesticulare şi neurovegetative. Labilul emoţional (chiar fără a fi vinovat) va reacţiona şi-şi va argumenta spusele împovărat de disconfortul inhibant al temerii naturale pe care o resimte faţă de implicaţiile conjuncturale referitoare la învinuire, la care se adaugă blocajul afectiv faţă de interlocutorul însuşi. Gesturile de nervozitate, ticurile sau ridicarea tonului pe lângă faptul că semnifică lipsa de profesionalism a anchetatorului, pot provoca o adevărată degringoladă în gândirea şi stările sufleteşti ale învinuitului (bănuitului) emotiv.

Există în acest punct al contactului interpersonal, pericolul de a se interpreta greşit aşa-zisul „moment psihologic" creat şi de a-l „exploata eficient" prin chestionare directă, implicare. Precizările cu caracter acuzatorial sau prezentarea de probe poate complica şi mai mult tabloul psihocomportamental al emotivului, el putând ajunge, în ultimă instanţă, chiar la recunoaşterea unor fapte pe care nu le-a săvârşit. Din acest motiv trebuie privită cu multă precauţie orice relatare a învinuitului şi, în special, tot ceea ce afirmă şi îi este defavorabil. Aşa stând lucrurile, dacă labilului emoţional (în situaţia bănuitului-învinuitului care totuşi nu a comis fapta), i s-a creat un climat introductiv de încredere (realizabil prin abordarea în faza contactului iniţial, a unor problematici colaterale, faţă de care organul de urmărire să manifeste interes, să dea un sfat, să aibă o intervenţie, să strecoare o glumă sau să ştie să asculte cu răbdare) i se poate aduce în faţă problematica critică fără nici un risc. Mai mult, aceasta prilejuieşte, de regulă, un comportament în care se descifrează uşor indiciile naturaleţii şi dezinvolturii în argumentare şi justificări, sinceritatea surprinderii, învinuitul manifestând, mai degrabă, curiozitate faţă de învinuire decât teamă, exprimându-şi păreri, răspunzând prompt la întrebări şi punând, la rândul său, o serie de întrebări.

Astfel stau lucrurile în situaţia în care în persoana învinuitului **se află chiar *autorul faptei***. Se constată, de regulă, că discuţiile introductive pe problematica colaterală nu dau roadele scontate. Ambianța rămâne rece, răspunsurile sunt monosilabice, învinuitul nu se angajează sincer în dialog, „nu dă nimic de la el“[18]. Analizând comparativ reactivitatea mimico-gesticulară a învinuitului, o fină interpretare va surprinde faptul că, dacă totuşi pe fondul sărac al dialogului colateral, se obțin răspunsuri şi crâmpeie de discuții în limite relativ normale, nu acelaşi lucru se întâmplă atunci când se atacă problemele critice. Revenind la exemplul menționat, prin aducerea în discuție a problematicii ridicate de împrejurările săvârşirii omorului, s-au evidențiat pe lângă negările stereotipe („nu cunosc“, „nu ştiu“, „nu-mi amintesc“), manifestări frecvente de evitare a privirii, pauze înainte de răspuns, spasmul glotic, sudorație, tremurul mâinilor, lipsa oricărei inițiative, toate acestea pe un fond general de suspiciuni din partea învinuitului. Manifestarea acestor tulburări psihocomportamentale net diferențiate se explică printr-un mecanism psihologic extrem de subtil. Esența sa constă în aceea că persoana care a comis fapta dispune, în planul intim al personalității sale, de capacitatea psihică de a se degaja cu uşurință de situația de învinuit în cauză. Ea, neavând nimic cu cauza care este ascultată, îşi comută cu uşurință sfera preocupărilor şi a atenției către problematica introductivă, colaterală ce o captivează şi pe care o acceptă cu plăcere şi interes. Dimpotrivă, învinuitul care a săvârşit infracțiunea „nu are posibilități pentru tematici colaterale“, cu alte cuvinte, nu se dispune de capacitatea psihică de comutare. Problematica sa centrală se exercită cu o forță inhibitorie deosebită asupra oricăror altor aspecte care se aduc în discuție. Centrul excitației sale nervoase polarizează întreaga personalitate exclusiv către fapta săvârşită şi implicațiile acesteia. Chiar dacă i se oferă posibilitatea destinderii, structurile subconştiente, prin mecanisme inhibitive îl țin prizonierul condiției de învinuit în cauză, statut şi rol pe care nu le poate abandona.

Deşi în fața organului de urmărire penală, învinuitul îşi impune conştient ieşirea din rol, stă în posibilitățile anchetatorului experimentat să desprindă cu uşurință şi să interpreteze corect notele artificialului, lipsa de participare, starea de disconfort psihic, teama şi suspiciunea continuă în întreaga atitudine de relație şi expresie a învinuitului nesincer. Această teamă rezultă din aceea că persoana care a comis fapta realizează natura pur introductivă a discuțiilor colaterale. Ea este preocupată de ceea ce bănuieşte că va urma după aceasta, fiind continuu în gardă cu privire la aspectele critice pe care le intuieşte că urmează şi în raport cu care îşi făureşte alibiurile[19].

Cât priveşte învinuitul care nu a săvârşit fapta ce i se impută, acesta se dăruieşte lesne tematicii abordate, participând cu naturalețe la dezvoltarea ei. Odată fiindu-i lămurite statutul şi rolul în cadrul ascultării, el va alunga din plan psihic toată problematica cei provocase temere, iar cu privire la învinuire va argumenta natural, dezinvolt, participativ, dezinhibat, neavând, cu alte cuvinte, nimic care să-i inspire teamă.

---

[18] De exemplu: În discuțiile inițiale avute cu N. V. învinuit de omorul comis la 16.11.1986, a cărui victimă a fost numitul M. N., deşi au fost puse în discuție aspecte cu o problematică diversă, antrenantă, respectiv profesie, cerc de prieteni, timp liber, relații cu partenerii de sex opus apropiate vârstei şi preocupărilor fireşti ale acestuia, totuşi nu s-a putut obține o deschidere către dialog, atmosfera rămânând artificială, cu lungi tăceri, lipsită complet de inițiativa firească şi spontaneitatea contextului care i se oferea.

[19] De exemplu: în cauza privind omorul comis la 15.11.1980 a cărui victimă a fost numitul A. A., învinuita B. A., concubina victimei, deşi s-a antrenat în discuții colaterale, a participat la un dialog lipsită de naturalețe, stângace, artificială, fără tonus, viață, întreaga personalitate a învinuitei era parcă „la pândă“ în intenția de a urmări şi „descifra“, la rându-i, efectele spuselor sale pe mimica anchetatorului. Față de întrebările critice şi problematica împrejurărilor rezultând din câmpul infracțiunii, învinuita a relatat permanent o istorioară verosimilă, lipsită însă de vigoare, precum şi invariabilele „nu ştiu“, „nu-mi pot explica“, rostite în mod stereotip, indiferent de forța şi logica probelor în acuzare, care au întărit în mod cu totul justificat, convingerea că acest comportament este caracteristic efectelor emoționale ascunderii adevărului – fapt dovedit pe parcursul anchetei judiciare.

Rezultate deosebit de interesante în diferenţierea celor două conduite opuse se pot obţine prin interpretarea manifestărilor psihocomportamentale şi a reactivităţii de expresie a învinuiţilor faţă de întrebările directe în raport cu aspectele critice. Astfel, adresîndu-i-se întrebări de genul:

- Dacă susţineţi că nu a-ţi săvârşit fapta, atunci pe cine bănuiţi?
- Ce credeţi, va fi descoperit autorul acestei fapte?
- Ce credeţi că ar merita autorul pentru fapta sa? etc.

Învinuitul care nu a săvârşit fapta va fi caracterizat printr-o participare autentică.

De regulă, persoana sinceră este deosebit de spontană, îşi spune părerea deschis şi chiar dacă de exemplu, nu bănuieşte o persoană anume, oferă totuşi, păreri care se vor plauzibile, cu forţă, cu argumente. De obicei, aceasta îşi exprimă convingerea că autorul „nu poate scăpa de rigorile legii", că „oricât de târziu, adevărul tot va ieşi la lumină". În privinţa, de exemplu, a pedepsei, îşi exprimă, de regulă, indignarea şi ura pentru făptuitor, cerând sancţiuni foarte mari sau suplicii. Toate acestea pe fondul unei atitudini sincere, apropiate, deschise, care oferă indicii suficiente pentru un comportament natural, degajat, dincolo de implicaţiile cauzei.

În faţa aceleiaşi întrebări, învinuitul care a comis infracţiunea este ezitant, stânjenit, „deosebit de încurcat". Explicaţia psihologică constă în efectul paralizant – inhibitoriu, în stupoarea creată de întrebarea de genul „Ce credeţi, va fi identificat autorul omorului?" ...pusă tocmai într-o împrejurare deloc plăcută pentru acesta, vizând tragerea la răspundere penală pentru înfăptuirea justiţiei. De asemenea, referitor la identificarea făptuitorului, răspunsurile sale de obicei sunt: „eu ştiu ce să zic?", „depinde", iar în privinţa pedepsei pe care o consideră că ar merita-o autorul, cele mai frecvente răspunsuri sunt: „ce-o vrea legea" sau „eu ştiu ce să zic?", „nu mă pricep". De aceea, ce trebuie interpretat este nu atât răspunsul în sine, care poate să difere de la o persoană la alta, ci mai ales, efectele de-a dreptul paralizante ale acestor întrebări în conştiinţa individului care ascunde adevărul.

Suspiciunea bănuitului în raport cu sărăcia datelor pe care le deţine referitor la ce ştie anchetatorul, cât ştie, de la cine ştie, împovărează la maximum conduita acestuia. Neparticipativ, ostil, rămânând în expectativă, de regulă, nu are puterea de a bănui pe cineva, vine cu justificări şi temeri de genul „nu pot să dau vina pe nimeni" ori „s-ar putea să greşesc", nepropunând soluţii sau, chiar dacă o face, devine stângaci, neplauzibil, artificial.

Neputând fi marcate, dar nici provocate de om în scop voit, manifestările comportamentale şi psihofiziologice amintite vor acompania ca un veritabil cortegiu starea de disconfort psihic pe care o trăieşte învinuitul. Cu privire la această complexă problematică trebuie subliniat însă faptul că, a socoti asemenea manifestări drept probe de vinovăţie înseamnă a face o greşeală tot atât de mare ca şi atunci când s-ar afirma că siguranţa de sine ori promtitudinea şi certitudinea răspunsurilor date sunt probe certe ale vinovăţiei. Ceea ce trebuie reţinut este faptul că expresiile emoţionale, coroborate cu probe verificate, pot sublinia, adică pot confirma sau infirma, ca un argument în plus, o teză valabilă, constituind indici, orientativi asupra tentativelor comportamentului simulat în ancheta judiciară.

5.3.2. Comunicarea non-verbală – reguli tactice specifice raporturilor interpersonale de opozabilitate şi confruntare

Comunicarea dintre anchetator şi învinuit sau inculpat nu se efectuează numai pe plan verbal utilizând limbajul natural articulat, ci oamenii realizează transfer de informaţii şi pe alte canale, prin aşa-numita comunicare non-verbală, extralingvistică (gestică, mimică, fond sonot al vorbirii).

Canalele non-verbale realizează un surplus de comunicare, transmiţându-se stări psihoemoţionale, anxietate, depresie etc. Avantajul comunicării extra-verbale constă în faptul că acesta scapă, în general, controlului voluntar, conştient creând astfel o posibilitate de acces spre procesele informaţionale, atât din sfera gândirii reflectate, cât şi a nivelurilor psihologice nereflectate, antrenate în comunicarea realizată involuntar.

Majoritatea transferului informaţional al afectivităţii are loc prin canalele extra-verbale. În timpul conversaţiei, comunicarea extra-verbală, şi, în concret, „contactele oculare" care au loc între privirile interlocutorilor în timp ce vorbesc sunt foarte importante. Controlul din privire se efectuează de către emiţător (învinuitul sau inculpatul) chiar şi în timpul în care el vorbeşte. Pe parcurs urmăreşte reacţia partenerului, reacţie încă neverbală, şi în funcţie de ceea ce i se pare că vede la el îşi ajustează a doua parte a emisiunii sale. Astfel de controale oculare sunt făcute frecvent în cabinetul de interogatoriu, mai ales atunci când învinuitul sau inculpatul nu ştie de ce probe dispune anchetatorul şi mai ales atunci când emite informaţii denaturate sau false. Pentru învinuit sau inculpat este important să constate dacă anchetatorul a „înghiţit" sau nu informaţia incorectă.

În timpul unei conversaţii obişnuite sau al unei relatări, privirea pendulează la partener cu intermitenţă. În momentele cruciale, exact la argumentele cele mai importante, ori unde ar fi, privirea revine la interlocutor spre a controla dacă a înţeles, dacă este de acord sau nu cu cele relatate. Urmărirea acestei pendulări oculare cere din partea anchetatorului foarte multă experienţă şi inteligenţă, căci revenirea la privirea directă poate semnala că învinuitul sau inculpatul a ajuns la un punct nodal, unde vrea să strecoare un neadevăr care ar putea avea importanţă.

Anchetatorul va obţine o informaţie preţioasă, fie că este un adevăr şi atunci îl apropie de lămurirea cazului, fie că este o minciună, şi atunci poate evalua mai corect gradul de sinceritate, respectiv de nesinceritate a bănuitului.

Cunoaşterea valorii informative a pendulării privirii trebuie să îl facă circumspect pe anchetator, care este dator să-şi însuşească controlul cât mai perfect al mimicii, al privirilor sale. Cu cât anchetatorul vrea să fie mai puţin permisiv, să nu se lase tatonat de bănuit, cu atât trebuie să fie mai stăpân pe cele mai mici reacţii involuntare care l-ar putea trăda şi ar da o armă valoroasă bănuitului.

În anumite momente ale dialogului, bănuitul nu trebuie să ştie sub nici un motiv că anchetatorul aprobă sau nu unele din afirmaţiile sale. Privirea interlocutorului nu este o sursă de informaţii, ci şi un mijloc de condiţionare a interlocutorului. La prima audiere, când i se cere bănuitului să relateze faptul incriminat, şi unde el va da o versiune evident favorabilă lui, anchetatorul trebuie să îl lase să spună tot ce vrea, să aibă mare fluenţă în expunere. Dacă în cursul acestei relatări spontane învinuitul nu este întrerupt, ci dimpotrivă, prin privirea sau prin mişcările capului, anchetatorul îl încurajează, foarte probabil el va furniza suficient material pentru ca monologul odată terminat, să se ajungă la un dialog critic. Această condiţionare prin gratificare este o capcană eficientă, care îl va ajuta pe anchetator să elaboreze în continuare o tactică adecvată situaţiei.

În credinţa populară, cei care evită privirea interlocutorilor sunt oameni nesinceri. Mulţi psihologi sunt însă de părere că evitarea privirii în ochii altora, mai ales în ochii celor investiţi cu autoritate, este un semn de frustare. Prin definiţie, orice învinuit sau inculpat, cei aflaţi în detenţie preventivă, sunt într-o puternică stare de frustrare. Pierderea, chiar şi vremelnică a libertăţii, contribuie la acea stare de frustrare, care în majoritatea cazurilor va duce la manifestări agresive. Agresivitatea în camera de audiere se manifestă mai ales în răspunsuri insolente, încercări de sfidare şi ca reacţie la privirea scrutătoare a anchetatorului, evitarea de a-l privi în faţă. Simptomul stării de frustrare nu trebuie să fie deci confundat cu o trăsătură de personalitate (sinceritate – nesinceritate).

Anchetatorul care vrea să stabilească un contact uman cu învinuitul sau inculpatul trebuie să evite orice privire, gest sau vorbă care ar potenţa, cât de cât, starea de frustrare în care se găseşte acesta.

5.3.3. Reguli tactice specifice raporturilor interpersonale de opozabilitate şi confruntare[19bis]

În literatura de specialitate, sunt câteva reguli tactice care pot facilitate nu numai stabilirea unui contact verbal între interlocutori, dar şi în acelaşi timp, pot aduce un oponent în situaţia de a colabora:

1. în contactul cu adversarul înainte de a fi ascultaţi, suntem priviţi;
2. exprimarea clară, în limbaj inteligibil a interlocutorului este obligatorie;
3. înainte de a vorbi, trebuie să ştim să observăm şi să ascultăm. Din primele clipe de contact cu bănuitul trebuie să-l studiem la început în ansamblu, şi apoi mişcările necontrolabile în momentul în care este chestionat asupra problematicii critice. Mare semnificaţie au şi pauzele pe care le face bănuitul, durata acestora putând fi interpretată ca indice al efortului de denaturare sau disimulare;
4. faţă de interlocutor se recomandă a se avea o atitudine deschisă. Adesea cel anchetat trebuie să fie încurajat, fie prin flatare („Eu te ştiam de băiat deştept..."), fie prin utilizarea unei formule de generalizare şi nu de particularizare („Da, au mai făcut şi alţii aşa ceva, nu eşti dumneata singurul..."), ori de minimalizare şi îndepărtare a pericolului („Vezi unde duce anturajul, consumul de alcool, în alte împrejurări fapta asta nu s-ar fi putut întâmpla...") etc.;
5. învinuitul sau inculpatul trebuie să fie convins că este ascultat cu cea mai mare atenţie, căci această atitudine exprimă respectul anchetatorului faţă de el. De aceea după ce îşi termină relatarea şi are impresia că a fost integral crezut se pot valorifica momentele psihologice create de întrebările de verificare a elementelor contradictorii sau nonconcordante, consecinţă a neadevărurilor structurate de interlocutor;
6. faţă de interlocutor se recomandă a avea o atitudine echilibrată, exasperant de calmă, răbdătoare (de fapt tenacitate şi rezistenţă – „mai insistă încă puţin după momentul în care tu însuţi simţi că totul este zadarnic"). Aceasta deoarece în majoritatea cazurilor, timpul operează în defavoarea învinuitului sau inculpatului, starea tensională în care se află, până la mărturisirea completă, insecuritatea crescândă pe care o resimte în privinţa viitorului făcându-l să comită greşeli;
7. înţelegerea umană faţă de învinuit, prescrisă de legile noastre, dar care nu se confundă cu „bunăvoinţa" sau cu „iertarea", respectul persoanei învinuitului sau inculpatului, oricare ar fi crima pe care a săvârşit-o, creează un climat favorabil pentru a obţine în limitele posibilului, cât mai multe informaţii de la învinuit sau inculpat – un gest de prietenie (apropierea scaunului, oferirea unei ţigări, a unei cafele etc.), un sfat, istorisirea unei întâmplări asemănătoare prin consecinţe, un proverb, o bătaie prietenească pe umăr etc., pot duce în momentele psihologice adecvat create, la mărturisiri complete.

[19bis] Tiberiu Bogdan, Ion Sîntea, Rodica Drăgan Cornianu, (citând pe Cl. Duval şi J. A. Michand) **„Comportamentul uman în procesul judiciar"**, Edit. MI, Bucureşti 1988 pag. 151/152, – prelucrări şi interpretări personale.

5.4. Etape şi strategii de interogare a învinuitului sau inculpatului

5.4.1. Etapele ascultării învinuitului sau inculpatului[20]

Atât faza urmăririi penale cât şi faza cercetării judecătoreşti, audierea învinuitului sau inculpatului, cuprind trei etape distincte:

- verificarea identităţii civile a învinuitului sau inculpatului, adică cunoaşterea statutului de persoană fizică a învinuitului sau inculpatului, în sensul legii civile;
- ascultarea relatării libere;
- adresarea de întrebări, din partea anchetatorului în faza de urmărire penală; a procurorului şi a părţilor în faza cercetării judecătoreşti, prin intermediul preşedintelui completului de judecată şi de către preşedinte sau membrii completului, tot prin intermediul preşedintelui de complet.

a) Verificarea identităţii civile[21] a învinuitului sau inculpatului

Parcurgerea acestei etape este obligatorie pentru a nu fi învinuită altă persoană decât cea care a săvârşit infracţiunea. Verificarea identităţii constă în întrebări cu privire la nume, prenume, poreclă, data şi locul naşterii, numele şi prenumele părinţilor, cetăţenia, studii, situaţia civilă a învinuitului.

Un moment important al acestei etape îl constituie introducerea în atmosfera învinuitului, scop în care i se pot adresa întrebări ce nu au legătură cu cauza, în vederea stabilirii contactului psihologic. În continuare se aduce la cunoştinţa învinuitului fapta care face obiectul cauzei, punându-i-se în vedere să declare tot ceea ce ştie cu privire la fapta şi învinuirea care i se aduce în legătură cu aceasta. Înainte de a fi ascultat, învinuitului i se solicită să dea o declaraţie scrisă personal cu privire la învinuirea adusă. Prima etapă a ascultării reprezintă, de fapt, primul contact dintre învinuit şi cel care efectuează ascultarea şi este hotărâtoare pentru orientarea modului cum se va desfăşura activitatea ulterioară a a organului de urmărire penală.

Verificarea identităţii nu constituie doar un simplu act tehnic, ci un bun prilej de a studia comportamentul învinuitului faţă de situaţia în care se află, modul cum reacţionează la întrebările ce i se adresează, gesturile, starea de tensiune sau calmul pe care le afişează. Aceste observaţii ajută la stabilirea procedeelor tactice de ascultare; cu cât ele sunt mai complete şi mai temeinice, cu atât ascultarea va fi mai uşoară.

b) Ascultarea relatării libere.

Începe prin adresarea unei întrebări cu caracter general prin care învinuitului i se solicită să declare tot ceea ce are de arătat în legătură cu învinuirea ce i se aduce. În acest mod, organul de anchetă judiciară oferă învinuitului posibilitatea de a declara tot ceea ce consideră că interesează cercetarea. O astfel de întrebare ar putea fi formulată în maniera: **„Sunteţi învinuit de săvârşirea infracţiunii de omor, faptă prevăzută şi pedepsită de art. 174 C.p., constând în aceea că în ziua de ...aţi aplicat numitului B.N. mai multe lovituri de cuţit, în urma cărora acesta a decedat. Ce aveţi de declarat cu privire la această învinuire?“**

Învinuitul are posibilitatea să prezinte faptele în succesiunea lor firească, fără a i se limita în vreun fel expunerea prin adresarea altor întrebări. În acelaşi timp, anchetatorul are posibilitatea să-l studieze pe învinuit, să-l observe şi să noteze omisiunile, ezitările, aspectele cu privire la care apar contraziceri pentru ca, ulterior, pe marginea lor, să-şi stabilească procedeele tactice ce le va adopta în ascultare. În timpul ascultării libere, anchetatorul trebuie să evite întreruperea relatării învinuitului, aprobarea sau dezaprobarea afirmaţiilor acestuia, să-şi manifeste satisfacţia sau nemulţumirea. În funcţie de poziţia celui ascultat trebuie să dovedească stăpânire de sine, răbdare, calm şi, în general, o atitudine prin care să nu-şi exteriorizeze sentimentele faţă de învinuit.

---

[20] Aioniţoaie, C. Butoi, T. – **op.cit.**, pag. 90-120.

[21] S-ar putea formula anumite obiecţii privind utilizarea termenului de identitate civilă. Susţinem această formulare pornind de la necesitatea ca identificarea să se facă pe baza buletinului de identitate sau a actelor de stare civilă. În practică se cunosc situaţii când identificarea s-a făcut pe baza unor legitimaţii, iar autorii infracţiunilor s-au sustras apoi urmăririi. De asemenea, s-au întâlnit situaţii, mai rare, de trimitere în judecată, în lipsă, a unor persoane ce nu aveau identitatea corect stabilită.

Relatarea liberă este un bun prilej pentru anchetator de a cunoaşte şi de a analiza poziţia învinuitului prin compararea celor prezentate cu materialul probator existent la dosarul cauzei. Toate observaţiile făcute în cursul acestei etape vor constitui temei pentru stabilirea procedeelor tactice care vor fi folosite în continuare. De aceea, chiar şi atunci când învinuitul neagă faptele, denaturează adevărul, nu trebuie adoptată o poziţie rigidă, ostilă faţă de acesta, deoarece există posibilitatea ca ulterior, să i se demonstreze poziţia obstrucţionistă în anchetă.

c) Adresarea de întrebări şi ascultarea răspunsurilor învinuitului sau inculpatului

După ca învinuitul a relatat liber referitor la învinuirea adusă, i se adresează întrebări cu privire la fapta ce formează obiectul cauzei şi învinuirii. Adresarea de întrebări în scopul lămuririi tuturor împrejurărilor cauzei reprezintă ultima etapă a ascultării învinuitului ori inculpatului, etapă în care se oglindeşte în acel mai înalt grad modul cum a fost pregătită această activitate[22]:

- să fie clare şi precise;
- să fie formulate la nivelul de înţelegere al celui ascultat;
- să nu sugereze răspunsul pe care-l aşteaptă organul de urmărire penală;
- să oblige pe învinuit să relateze şi nu să determine un răspuns scurt de genul **da** sau **nu**;
- să nu pună în încurcătură pe învinuit, mai ales atunci când acesta este bine intenţionat, interesat în a declara adevărul.

În această etapă se adresează întrebări prevăzute în planul de ascultare care pot fi completate cu întrebări formulate pe parcursul ascultării, în funcţie de răspunsurile învinuitului, de poziţia sa, de problemele nou apărute în timpul ascultării.

Întrebările folosite în timpul ascultării pot fi clasificate în mai multe categorii, în raport cu scopul urmărit, cu natura şi aria de cuprindere a aspectelor care urmează a fi lămurite, astfel:

- **întrebări „temă“** (cu caracter general), care vizează fapta – învinuirea în ansamblul său;
- **întrebări „problemă“** prin care se urmăreşte lămurirea unor aspecte ale activităţii ilicite desfăşurate, anumite aspecte ale cauzei;
- **întrebări „detaliu“**, având caracter strict limitat la anumite amănunte prin care se urmăreşte obţinerea de explicaţii ce pot fi verificate. Aceste întrebări pot fi de precizare, de completare, de control, prin adresarea cărora se urmăreşte determinarea cu exactitate a unor împrejurări, pentru lămurirea unor aspecte omise cu ocazia relatării libere, pentru verificarea siguranţei şi constanţei în declaraţii a persoanei ascultate.

Alegerea întrebărilor care vor fi folosite în timpul anchetei depinde, în primul rând, de poziţia învinuitului cu privire la învinuire, poziţie ce poate consta în recunoaşterea faptei şi a învinuirii, negarea, respingerea învinuirii, diminuarea – atenuarea învinuirii prin recunoaşterea parţială, de regulă a unor aspecte mai puţin grave ale activităţii ilicite desfăşurate, refuzul de a face declaraţii.

---

[22] Bieltz, P., Gheorghiu, D. – **Logică judiciară**, Ed. Pro Transilvania, Bucureşti, 1998 – „Propoziţiile interogative numite şi „întrebări“, ocupă un loc important şi au o însemnătate deosebită, deopotrivă în activitatea ştiinţifică şi în activitatea practică, iar analiza lor sistematică este de competenţa unei discipline logice speciale – **logica erotetică** – parte a logicii aplicate ale cărei rezultate au o importanţă specială şi pentru logica juridică. De pildă, printre cele mai importante instrumente la care apelează cercetările psiho-sociale (sondajul de opinie, ancheta socială şi interviul), iar altele se dovedesc indispensabile juriştilor în diferite etape esenţiale pentru activitatea lor, cum sunt: interogatoriul, ancheta sau biodetecţia judiciară, nu sunt altceva decât sisteme de întrebări cu particularităţi şi organizare specială“ Studenţii vor aprofunda pag. 169-203 din op.cit. şi vor prezenta cel puţin două referate cu ocazia seminariilor.

În cazul recunoaşterii învinuirii, după terminarea expunerii libere, dacă se apreciază că declaraţia nu este completă sau unele probleme sunt neclare, se procedează la adresarea unor întrebări de completare, de precizare şi de control. Întrebările trebuie să se refere la fapte, împrejurări concrete, evitându-se a se solicita învinuitului să facă aprecieri, presupuneri ori să exprime opinii personale.

În condiţiile când învinuitul încearcă să nege faptele, pe lângă întrebările de completare, de precizare şi de control, trebuie să se folosească, în mod deosebit, întrebările detaliu. O situaţie aparte o prezintă aceea că învinuitul refuză să facă declaraţii. Cunoscând personalitatea şi psihologia celui ascultat, anchetatorul trebuie să stabilească motivele pentru care el refuză colaborarea.

5.4.2. Strategii de interogare a învinuitului sau inculpatului (bănuitului)[23]

Cunoşterea împrejurărilor în care a fost săvârşită infracţiunea şi stabilirea corectă a datelor privind persoana învinuitului (inculpatului) folosesc anchetatorului la stabilirea procedeelor tactice de efectuare a ascultării.

Tactica ascultării învinuitului (inculpatului) cuprinde metode şi mijloace legale folosite în activitatea de ascultare, în scopul obţinerii unor declaraţii complete şi veridice, care să contribuie la aflarea adevărului şi clarificarea tuturor aspectelor cauzei. Dispoziţiile legale şi regulile tactice criminalistice reprezintă elemente de bază în stabilirea tacticii. O tactică adecvată presupune adaptarea regulilor generale în fiecare cauză în parte, la personalitatea celui ascultat şi la poziţia învinuitului (inculpatului).

În cele ce urmează vom prezenta procedeele tactice de ascultare a învinuitului, cunoscute în practica autorităţilor judiciare:

a) Strategii de interogare vizând folosirea întrebărilor de detaliu

Întrebările de această natură se folosesc pentru a obţine de la învinuit amănunte referitoare la diferitele împrejurări ale faptei săvârşite, care să permită verificarea explicaţiilor. Scopul utilizării acestor întrebări este de a demonstra bănuitului netemeinicia susţinerilor sale şi de a-l determina să renunţe la negarea faptelor săvârşite. Practica atestă că acest procedeu tactic dă rezultate bune în cazul învinuiţilor recidivişti (infractori cu experienţă) care, deşi îşi pregătesc atent declaraţiile, comit totuşi erori şi inconsecvenţele logice. Ori, tocmai asemenea aspecte trebuie exploatate, prin folosirea acestui gen de întrebări, pentru a determina furnizarea datelor necesare aflării adevărului, colaborarea învinuitului, clarificarea problemelor cauzei. De aceea, întrebările detaliu, împreună cu alte procedee de ascultare, sunt folosite frecvent în cazul când învinuitul face declaraţii nesigure, contradictorii.

b) Strategii de interogare repetată

Acest procedeu constă în reaudieri ale învinuitului cu privire la aceleaşi fapte, împrejurări, amănunte, la intervale diferite de timp. Între diversele declaraţii ale învinuitului vor apare, inevitabil, contraziceri, nepotriviri, cu toate încercările de a reproduce cele relatate anterior, pentru că detaliile nu vor putea fi puse la punct, nu vor putea fi repetate, cu toate pregătirile făcute în acest sens de către acesta, demonstrându-i-se, astfel, netemeinicia afirmaţiilor pe care le-a făcut anterior şi putând fi determinat să recunoască adevărul.

---

[23] Aioniţoaie C., Butoi T. – **op.cit.**, pag. 109-120.

c) Strategii de interogare sistematică

Acest procedeu se foloseşte atât în cazul învinuitului sincer, pentru a-l ajuta să lămurească complet toată problematica cauzei, mai ales în cauzele complexe, cât şi al celor nesinceri pentru că îi obligă să dea explicaţii logice şi cronologice la toate aspectele privind învinuirea.

În cadrul acestui procedeu, prin intermediul întrebărilor problemă, învinuitului i se solicită să clarifice sistematic cum a conceput şi pregătit infracţiunea, persoanele participante şi modul în care a acţionat fiecare. Atunci când cel ascultat a săvârşit mai multe infracţiuni, în raport cu personalitatea şi psihologia acestuia, anchetatorul va stabili dacă ascultarea va începe în legătură cu infracţiunea cea mai uşoară sau cea mai gravă. Când există mai mulţi învinuiţi în cauză, fiecare trebuie ascultat atât cu privire la activitatea proprie, cât şi separat, cu privire la activitatea fiecărui participant.

d) Strategii de interogare încrucişată

Scopul acestui procedeu este de a înfrânge sistemul de apărare al învinuitului nesincer, care se situează pe poziţia negării totale a faptelor săvârşite. Este un procedeu ofensiv şi constă în ascultarea aceluiaşi învinuit de către doi ori mai mulţi anchetatori ce s-au pregătit în mod special an acest scop şi cunosc problemele cauzei în care se face ascultarea. Procedeul prezintă un anumit avantaj, dar şi dezavantaj. Avantajul constă în faptul că învinuitului sau inculpatului nu i se dă posibilitatea să-şi pregătească răspunsuri mincinoase, întrebările fiind adresate de fiecare anchetator alternativ, într-un ritm susţinut, alert. Dezavantaje: derutarea persoanelor cu structură psihică slabă, încurcarea celui ascultat, anchetatorii înşişi putându-se încurca reciproc, mai ales atunci când nu toţi stăpânesc perfect problema cauzei.

e) Strategii de interogare vizând tactica complexului de vinovăţie

Acest procedeu constă în adresarea alternativă a unor întrebări care conţin cuvinte afectogene (critice) privitoare la faptă şi la rezultatele ei şi a unor întrebări ce nu au legătură directă cu cauza. Pentru realizarea scopului – obţinerea unor declaraţii sincere – trebuie observate atent reacţiile învinuitului la diversele întrebări ce i se adresează, întrucât reuşita procedeului nu depinde numai de răspunsurile celui ascultat, ci şi de observarea şi aprecierea acestuia.

f) Strategii de interogare vizând folosirea probelor de vinovăţie

Procedeul se foloseşte în ascultarea învinuitului nesincer, care încearcă să denatureze adevărul, să îngreuneze cercetările, mai ales dacă este recidivist, ce, de regulă, recunoaşte faptele numai în măsura în care este convins despre existenţa şi temeinicia probelor administrate împotriva sa. Procedeul se utilizează numai după cunoaşterea exactă a poziţiei învinuitului. Aceasta presupune ca învinuitului ascultat să i se consemneze declaraţia, indiferent de poziţia avută faţă de faptele pentru care este învinuit, întrucât numai astfel se poate adopta procedeul tactic de ascultare adecvat.

Obţinerea de rezultate bune prin folosirea acestui procedeu este asigurată de respectarea unor cerinţe, printre care:

- cunoaşterea temeinică de către anchetator a tuturor probelor din dosar, a legăturii ce există între acestea şi activitatea ilicită desfăşurată de către învinuit;
- cunoaşterea valorii fiecărei probe din dosar;
- stabilirea celui mai indicat moment pentru folosirea probelor de vinovăţie şi a ordinii în care acestea vor fi prezentate;
- stabilirea judicioasă a întrebărilor ce vor însoţi prezentarea probelor.

Atenţia care trebuie acordată folosirii acestui procedeu de ascultare se explică prin aceea că orice eroare din partea anchetatorului poate compromite întreaga muncă desfăşurată pentru determinarea învinuitului să facă declaraţii veridice şi complete; luând cunoştinţă prematur de probele existente, cel ascultat va recunoaşte numai ceea ce este dovedit sau, convingându-se de insuficienţa ori de forţa probantă redusă a dovezilor de vinovăţie prezentate, va continua să persevereze în a respinge învinuirea adusă. În raport cu personalitatea şi psihologia învinuitului se poate proceda la prezentarea frontală sau prezentarea progresivă a probelor de vinovăţie. Prima metodă presupune prezentarea în mod neaşteptat, de la început, a probelor care îi dovedesc vinovăţia şi adresarea de întrebări directe cu privire la fapta săvârşită. Înaintea acestui moment, învinuitul sau inculpatul trebuie să fie întrebat în legătură cu împrejurările dovedite prin probele care urmează a fi folosite, urmărindu-se, astfel, crearea momentului psihologic necesar cunoaşterii faptelor, renunţării la poziţia de nesinceritate.

În practica organelor de anchetă judiciară este mai frecvent folosită prezentarea progresivă a probelor de vinovăţie, ce constă în ascultarea în mod treptat, plecându-se de la aspecte mai puţin importante, cu prezentarea de probe care nu dovedesc nemijlocit săvârşirea faptei, vinovăţia, continuându-se cu cele ce au relevanţă deosebită, din care rezultă direct vinovăţia.

g) Strategia interogării unui învinuit sau inculpat despre activitatea celorlalţi participanţi la săvârşirea infracţiunii

Procedeul se aplică atunci când în cauză există mai mulţi învinuiţi (inculpaţi) participanţi la săvârşirea aceleiaşi infracţiuni. Cunoaşterea învinuirilor inculpaţilor implicaţi în cauză permite anchetatorului să găsească veriga cea mai slabă în rândul participanţilor şi cu aceasta să înceapă ascultarea. Se solicită celui ascultat să declare ceea ce cunoaşte despre activitatea celorlalţi participanţi la infracţiune, lăsându-i impresia că persoana sa interesează mai puţin organul de urmărire penală. În acest mod, învinuitul poate prezenta date valoroase în legătură cu infracţiunea săvârşită, date pe care ulterior, va trebui să le explice, iar apoi să facă declaraţii despre propria activitate.

Procedeul prezintă şi dezavantaje pentru că nu întotdeauna cel ascultat este dispus să divulge activitatea participanţilor, având în vedere înţelegerile stabilite înainte, dar mai ales după săvârşirea infracţiunii, privitoare la modul de comportare în eventualitatea descoperirii faptelor. Neştiind dacă şi ce au declarat ceilalţi participanţi, fiecare va avea reţineri, dar va manifesta, în schimb, un interes deosebit pentru a afla din anchetă care este poziţia celorlalţi învinuiţi. Cu răbdare, tact şi perseverenţă se poate ajunge la determinarea învinuiţilor să facă mărturisiri, să declare despre faptele comise de către ceilalţi participanţi.

Prin confruntarea datelor obţinute din declaraţiile participanţilor, chiar dacă nu au declarat totul despre propria activitate, anchetatorul poate desprinde concluzii cu privire la sinceritatea celor implicaţi în cauză. Acest procedeu permite obţinerea unor rezultate pozitive, întrucât fiecare învinuit aflat în faţa unor date cunoscute de anchetator, despre care el nu declarase nimic anterior, va fi mai cooperant în relatarea activităţilor infracţionale a celorlalţi participanţi, în măsura în care le cunoaşte.

h) Strategia interogării vizând spargerea alibiului[24] sau justificarea timpului critic.

Timpul critic reprezintă suma duratei activităţilor ce au precedat săvârşirea infracţiunii a acţiunilor ce caracterizează săvârşirea infracţiunii şi perioada imediat post-infracţională. Acest procedeu se foloseşte, de regulă, atunci când bănuitul refuză să facă declaraţii. Cunoscându-se activitatea bănuitului i se va solicita să declare locul unde s-a aflat, cu cine a luat legătura, ce a întreprins înainte, în timpul şi după săvârşirea infracţiunii. Explicaţiile date vor fi verificate minuţios pe zile, ore, minute şi locuri. De asemenea, procedeul se foloseşte în ascultarea infractorilor nesinceri, refractari, oscilanţi în declaraţii, care încearcă să îngreuneze aflarea adevărului. Acestora li se va cere să arate ce au făcut pe zile şi ore, să prezinte locurile unde s-au aflat şi persoanele cu care au luat legătura.

---

[24] Definim **alibiul** ca pe „un construct mental (strategie) cognitiv-demonstrativă, parţial acoperită faptic, prin care persoana bănuită caută:

a) **în timp** – să rămână cât mai aproape de timpul comiterii faptei;
b) **în spaţiu** – să se plaseze cât mai departe de locul comiterii faptei unde
c) să-şi facă simţită prezenţa.

Verificarea datelor furnizate de bănuit oferă anchetatorului posibilitatea constatării nesincerităţii relatărilor, întrucât în declaraţiile acestuia apar neconcordanţe în justificarea timpului critic.

Pe baza rezultatelor verificărilor, folosindu-se starea psihică a bănuitului, acesta va putea fi determinat să recunoască faptele cu ocazia unei noi ascultări. În cazul acestui procedeu se mai poate solicita bănuitului să justifice sursa mijloacelor de existenţă (în cazul celor neîncadraţi în muncă) să dea explicaţii cu privire la provenienţa bunurilor, valorilor găsite cu ocazia percheziţiilor corporale sau domiciliare.

Utilizarea procedeului de justificare a timpului critic permite extinderea anchetei judiciare asupra altor infracţiuni şi făptuitori mai ales că, aşa cum demonstrează cazuistica judiciară, tăcerea reprezintă, la fel ca şi alibiul, încercarea de a ascunde şi alte fapte, ca şi pe participanţi.

i) Strategii vizând interogatoriul psihanalitic

Interogatoriul psihanalitic[25] este interogatoriul viitorului, este inofensiv, curat, respectă „integral demnitatea, drepturile şi libertăţile cetăţeanului din perspectiva prezumţiei de nevinovăţie, este un joc al inteligenţei prilejuit preponderent de o simplă discuţie asupra cazului şi care dă posibilitatea individului de a se apăra cu toate mijloacele – cele legale sau ilegale".

Comportamentul duplicitar este des întâlnit în practica judiciară, simularea desemnând efortul conştient întreprins cu perseverenţă de către subiectul interogat pentru a masca trăiri, unele stări sufleteşti, intenţii, acţiuni, fapte şi probe cu scopul de a aduce ancheta judiciară pe căi greşite, în vederea sustragerii de la pedeapsă. Duplicitatea (simularea) este caracteristica unei persoane care adoptă două atitudini şi joacă premeditat două roluri, afişează sentimente şi gânduri diferite de cele pe care le simte cu adevărat. Analizând minciuna la intersecţia dintre forma gândită, forma transmisă şi factualitate, se reţine:

– **simularea** este asigurată de divergenţa dintre forma gândită şi cea exprimată;

Minciuna reprezintă constructul mental strategic, apărarea, pe care, din perspectiva psihologiei judiciare, bănuitul o îndreaptă împotriva celui ce îl interoghează, adoptând un comportament voit contrafactual cu referinţă voit pragmatică şi vizând o finalizare persuasiv intenţională.

În timpul anchetei apare la individul supus ei, un dezechilibru psihic provocat de excesiva acumulare de energie determinată de conflictele interpsihice. Astfel, conflictul dintre pulsiunile inconştientului şi actul conştient determinate de raportul Eu-realitate, se concretizează în manifestări ce scapă cenzurii conştientului, fiind localizate la nivelul preconştientului.

---

[25] Butoi T. – **Psihanaliza crimei**, Ed. Ştiinţifică şi Tehnică, Bucureşti, 1994.

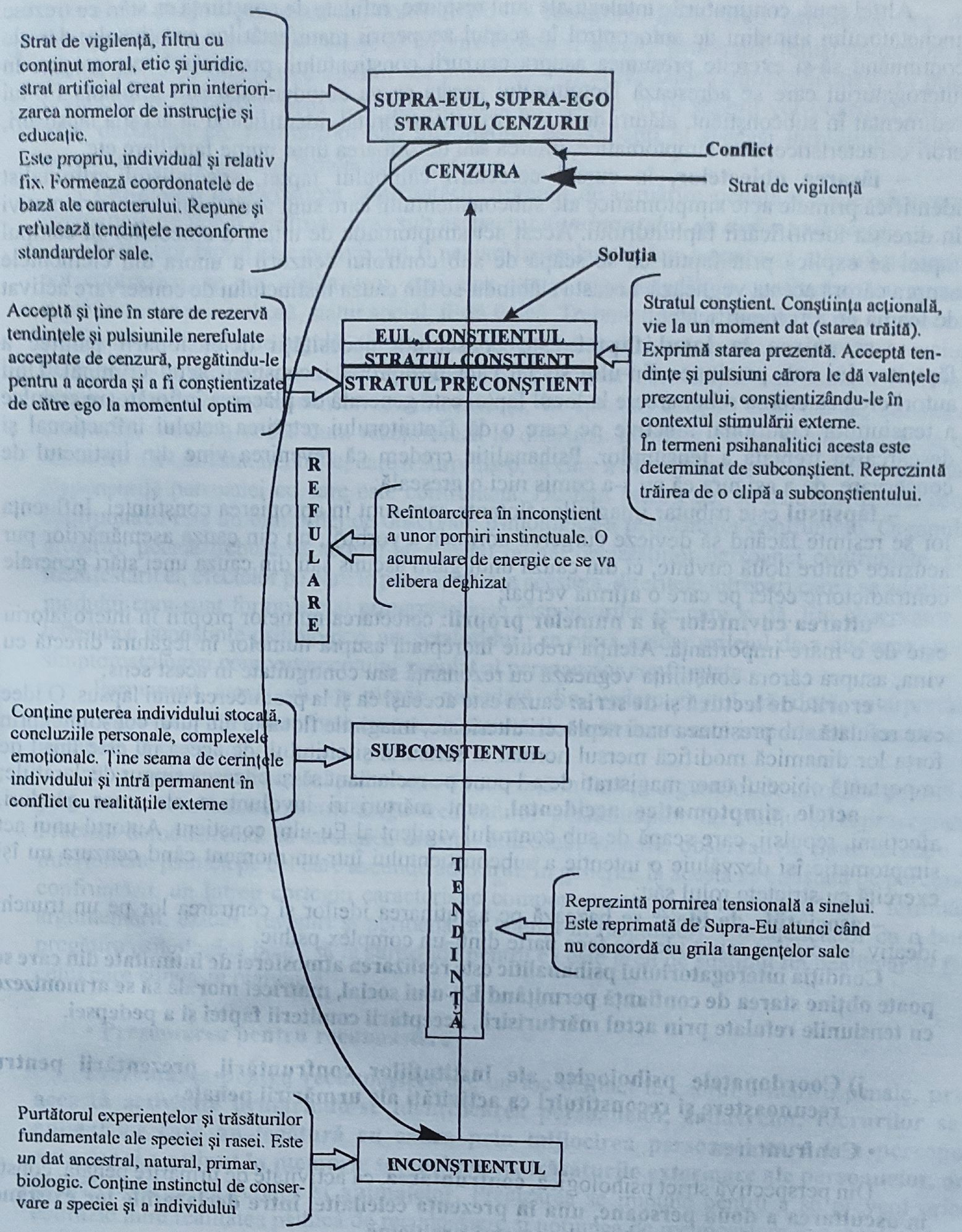
SUPRA-EUL, SUPRA-EGO
STRATUL CENZURII
CENZURA
Conflict
Strat de vigilență
Soluția
EUL, CONȘTIENTUL
STRATUL CONȘTIENT
STRATUL PRECONȘTIENT
REFULARE
SUBCONȘTIENTUL
TENDINȚA
INCONȘTIENTUL

Strat de vigilență, filtru cu conținut moral, etic și juridic. strat artificial creat prin interiorizarea normelor de instrucție și educație.
Este propriu, individual și relativ fix. Formează coordonatele de bază ale caracterului. Repune și refulează tendințele neconforme standardelor sale.

Stratul conștient. Conștiința acțională, vie la un moment dat (starea trăită). Exprimă starea prezentă. Acceptă tendințe și pulsiuni cărora le dă valențele prezentului, conștientizându-le în contextul stimulării externe.
În termeni psihanalitici acesta este determinat de subconștient. Reprezintă trăirea de o clipă a subconștientului.

Acceptă și ține în stare de rezervă tendințele și pulsiunile nerefulate acceptate de cenzură, pregătindu-le pentru a acorda și a fi conștientizate de către ego la momentul optim

Reîntoarcerea în inconștient a unor porniri instinctuale. O acumulare de energie ce se va elibera deghizat

Conține puterea individului stocată, concluziile personale, complexele emoționale. Ține seama de cerințele individului și intră permanent în conflict cu realitățile externe

Reprezintă pornirea tensională a sinelui. Este reprimată de Supra-Eu atunci când nu concordă cu grila tangențelor sale

Purtătorul experiențelor și trăsăturilor fundamentale ale speciei și rasei. Este un dat ancestral, natural, primar, biologic. Conține instinctul de conservare a speciei și a individului

Schița instanțelor psihanalitice
(după psih.dr. Tudorel Butoi)

Altfel spus, conţinuturile intelectuale sunt respinse, refulate de conştiinţă ca stări ce trezesc anchetatorului atitudini de autocontrol în scopul acoperirii manifestărilor emoţionale, dar ele continuând să-şi exercite presiunea asupra cenzurii conştientului, provocând acte greşite. În interogatoriul care se adresează făptuitorului acesta se va autodemasca sub influenţa Eu-lui sedimentat în subconştient, alături de Eu-ul primitiv şi brutal, identificând la aceştia lapsusuri, erori caracteristice, acte simptomatice, uitarea sau deformarea unor nume familiare etc.

– **lăsarea obiectelor**, în cursul cercetării câmpului faptei, specialistul criminalist identifică primele acte simptomatice ale subconştientului care sunt veritabilii indici orientativi în direcţia identificării făptuitorului. Acest act simptomatic de uitare a obiectelor în câmpul faptei se explică prin faptul că se scapă de sub controlul cenzurii a unora din elementele asupra cărora acesta veghează, aceasta slăbindu-se din cauza instinctului de conservare activat de teama de a fi identificat;

– **revenirea la locul faptei** este consecinţa necesităţii detensionării psihice a făptuitorului sub presiunea Eu-ului social care dezaprobă inconştient actul criminal. Unii autori cred că eterna reîntoarcere la locul faptei este generată de plăcerea înfiorătoare şi dulce a tensiunilor emoţional afective pe care o dă făptuitorului retrăirea actului infracţional şi descărcarea treptată a tensiunilor. Psihanalitic credem că revenirea vine din instinctul de conservare, de a asigura că nu s-a comis nici o greşeală;

– **lapsusul** este tributar imaginilor flotante care sunt în apropierea conştiinţei. Influenţa lor se resimte făcând să devieze curgerea normală a vorbirii, nu din cauza asemănărilor pur acustice dintre două cuvinte, ci din cauza unui gând ascuns sau din cauza unei stări generale contradictorie celei pe care o afirmă verbal;

– **uitarea cuvintelor şi a numelor proprii**: cercetarea numelor proprii în interogatoriu este de o mare importanţă. Atenţia trebuie îndreptată asupra numelor în legătură directă cu vina, asupra cărora conştiinţa veghează cu rezonanţă sau contiguitate în acest sens;

– **erorile de lectură şi de scris:** cauza este aceeaşi ca şi la producerea unui lapsus. O idee este refulată sub presiunea unei neplăceri ulterioare, imaginile flotante din jurul conştiinţei prin forţa lor dinamică modifică mersul normal al scrisului şi cititului, de aceea nu este lipsit de importanţă obiceiul unor magistraţi de a-l pune pe reclamant să-şi citească singur declaraţiile;

– **actele simptomatice accidental**, sunt mărturisiri involuntare ale unor gânduri, afecţiuni, repulsii, care scapă de sub controlul vigilent al Eu-ului conştient. Autorul unui act simptomatic îşi dezvăluie o intenţie a subconştientului într-un moment când cenzura nu îşi exercită cu stricteţe rolul său;

– **asociaţiile de idei**[26] se bazează pe aglutinarea ideilor şi centrarea lor pe un trunchi ideativ, un cuvânt sau o idee ce face parte dintr-un complex psihic.

Condiţia interogatoriului psihanalitic este **realizarea atmosferei de intimitate din care se poate obţine starea de confianţă permiţând Eu-ului social, matricei morale să se armonizeze cu tensiunile refulate prin actul mărturisirii, acceptării comiterii faptei şi a pedepsei.**

j) Coordonatele psihologice ale instituţiilor confruntării, prezentării pentru recunoaştere şi reconstituiri ca activităţi ale urmăririi penale

- **Confruntarea**

Din perspectivă strict psihologică, **confruntarea**, ca activitate de urmărire penală, constă în **ascultarea a două persoane, una în prezenţa celeilalte, între declaraţiile lor existând contraziceri esenţiale cu privire la aceeaşi problemă.**

---

[26] Butoi T. – **Psihanaliza crimei**, Ed. Ştiinţifică şi Tehnică, Bucureşti, 1997 – Studenţii vor studia comportamentele mecanismului psihanalitic şi analizele de caz (omorul cu jaf – victimă Ionescu Maria, autor Tarantoc Maria şi criminalul în serie Pascu Nicolae).

Deşi scopul principal al confruntării îl constituie înlăturarea contrazicerilor dintre declaraţiile persoanelor ascultate cu privire la una şi aceeaşi problemă, totuşi nu trebuie să se omită faptul că efectuarea acestui act poate duce şi la realizarea altor obiective. În practica organelor de urmărire penală, confruntarea este folosită şi în scopul verificării şi precizării unor declaraţii ale învinuiţilor sau inculpaţilor participanţi la aceeaşi infracţiune prin care aceştia şi-au recunoscut faptele săvârşite.

Procedând la pregătirea confruntării, organul de urmărire penală trebuie să cunoască persoanele ce vor fi confruntate şi sub ascpectul ***dominantelor de ordin psihologic***.

Este ştiut faptul că emotivii pot fi neclari în declaraţii, într-o oarecare măsură nesiguri, se pot contrazice, se pot inhiba uşor, mai ales atunci când se află în confruntare cu persoane superioare lor prin cultură, statur social, forţă fizică. Trebuie ţinută seama de faptul că procedura confruntării creează, de regulă, chiar şi pentru persoanele de bună-credinţă, un climat tensional, de îngrijorare prin prisma reflexiei asupra „consecinţelor". În timpul confruntării se impune observarea atentă a persoanelor confruntate şi, în special, a celei care neagă, considerată nesinceră, pentru a vedea cum reacţionează la diferitele întrebări care i se adresează, la care întrebare a manifestat nelinişte, care a surprins-o, la care a evitat răspunsul, reacţiile sale faţă de răspunsurile persoanei cu care este confruntată. De fapt pentru cel ce instrumentează cauza, confruntarea este un bun prilej de observare psihologică a persoanelor confruntate. Organul de urmărire penală trebuie să acorde atenţie nu numai declaraţiilor persoanei confruntate, ci şi manifestării ei, efectelor pe care le produc asupra acesteia, diferitele întrebări care i se adresează, modului cum sunt formulate şi promptitudinea răspunsurilor pe care le dă. Fin observator, cu temeinice cunoştinţe psihologice, anchetatorului i se oferă aşadar prilejul de a discerne asupra simptomatologiei comportamentului simulat al persoanelor confruntate.

Permanent atent, nu va pierde niciodată din vedere faptul că dacă interpretarea psihologică a datelor desprinse cu ocazia ascultărilor anterioare este importantă, aceasta este esenţială la confruntare.

Se recomandă contactul psihologic direct, faţă în faţă al organului de urmărire penală cu persoanele confruntate pentru asigurarea tuturor posibilităţilor de studiu şi supraveghere. Practica demonstrează că tatonarea directă, îndeosebi vizuală, observativă, pune în stare de inferioritate psihică pe cel care ascunde adevărul. În general, la acesta se constată pe parcursul confruntării, un întreg cortegiu caracteristic comportamentului simulat: scădere a fermităţii argumentării, ezitări, reveniri şi perioada de latenţă în răspunsuri. Un anchetator cu o bună pregătire psihologică poate să le surprindă pentru că este greu de susţinut un neadevăr în faţa celui care cunoaşte realitatea.

- **Prezentarea pentru recunoaştere**

Prezentarea pentru recunoaştere are un loc distinct în cadrul urmăririi penale, **prin această activitate urmărindu-se identificarea persoanelor, cadavrelor, lucrurilor sau animalelor care au legătură cu cauza prin mijlocirea persoanei care le-a perceput anterior şi a reţinut în memorie semnalmente, trăsăturile exterioare ale persoanelor, ori caracteristicile obiectelor şi animalelor**. Precizarea se impune pentru a se preveni orice confuzie între realitatea psihică de recunoaştere şi noţiunea de recunoaştere în accepţiunea sa juridică, respectiv, de mărturisire a adevărului.

Recunoaşterea este un proces psihologic mai uşor pentru că reactualizarea informaţiilor percepute anterior nu solicită un efort mare, spre deosebire de reproducerea întâlnită în cazul mărturiilor obişnuite. Datorită faptului că reprezintă rezultatul unor mecanisme psihologice:

observare, memorare şi redare, recunoaşterea poate fi mai mult sau mai puţin precisă. De aceea în desfăşurarea prezentării pentru recunoaştere, şi mai ales, în aprecierea rezultatelor obţinute, trebuie să se ţină seama de legile psihice care guvernează procesul cognitiv, de factorii obiectivi şi subiectivi ce pot influenţa perceperea, memorarea şi reproducerea. De asemenea, trebuie să fie avut în vedere pericolul apariţiei unei false identificări, din cauza imposibilităţii localizării în spaţiu şi timp a unor fapte şi împrejurări, persoane, ori obiecte ce prezintă unele trăsături asemănătoare şi apar ca familiare persoanei chemate să facă recunoaşterea.

Sublinierea posibilităţilor de apariţie a erorilor, a identificărilor false, se impune în mod deosebit, deoarece în cadrul prezentării spre recunoaştere, elementele de sugestie pot să influenţeze uşor declaraţiile persoanelor chemate să facă recunoaşterea. Se poate aprecia că prezentarea pentru recunoaştere are o importanţă egală cu a activităţii de ascultare propriu-zise a oricărui subiect procesual ce cunoaşte despre vreo faptă sau împrejurare de fapt de natură să servească la aflarea adevărului, inclusiv la identificarea autorului ori victimei unei infracţiuni.

Psihologia judiciară atrage atenţia că valoarea probantă a recunoaşterii se exprimă exclusiv în coroborare cu toate celelalte materiale de probă administrate în cauză. Faptul că o anumită persoană bănuită de săvârşirea unei infracţiuni a fost recunoscută de către un martor nu este un motiv suficient şi temeinic ca acesta să fie în mod cert şi autorul faptei.

Interogatoriul în cazul prezentării pentru recunoaştere se desfăşoară după regulile privind ascultarea persoanelor sau părţilor vătămate, martorilor, învinuiţilor ori inculpaţilor, însă prezintă unele particularităţi datorită faptului că în cazul primului fel de ascultare, persoana nu este solicitată să redea împrejurări şi condiţii ale săvârşirii infracţiunii, ci să descrie semnalmentele sau caracteristicile care pot duce la recunoaşterea obiectului supus identificării. Ascultarea persoanei ce urmează să facă recunoaşterea vizează realizarea mai multor obiective:

- cunoaşterea posibilităţilor reale de percepere, memorare şi redare a persoanei;
- stabilirea condiţiilor de loc, timp şi mod de percepere, precum şi al factorilor obiectivi ori subiectivi care ar fi putut-o influenţa;
- determinarea datelor referitoare la caracteristicile de identificare percepute şi memorate de persoane, pe baza cărora va putea face recunoaşterea.

Tot cu ocazia ascultării, trebuie să se stabilească dacă perceperea s-a făcut cu ocazia şi în condiţiile săvârşirii infracţiunii ori în alte împrejurări, aspect deosebit pentru aprecierea posibilităţilor persoanei de a reţine elementele de bază în virtutea cărora urmează a se face recunoaşterea. Este cunoscut faptul că perceperea se realizează de cele mai multe ori, în momentul săvârşirii infracţiunii. Dacă la acestea se adaugă faptul că persoana sau obiectul de recunoscut au fost văzute o singură dată, rezultă dificultăţile pe care le întâmpină cel chemat să facă identificarea cu ocazia ascultării, apoi a prezentării pentru recunoaştere. Deci, imposibilitatea persoanei de a prezenta elementele pe baza cărora urmează a se face identificarea nu înseamnă şi incapacitatea acesteia de a face recunoaşterea.

De aceea, organizarea aceste activităţi sau renunţarea la efectuarea ei, atunci când, cu ocazia ascultării, persoana nu reuşeşte să redea elementele caracteristice care să formeze convingerea posibilităţilor sale de a face identificarea, se hotărăşte de la caz la caz, în raport cu particularităţile cauzei, ţinându-se seama de condiţiile ce au putut influenţa perceperea, memorarea şi reproducerea. Avându-se în vedere aceste dificultăţi, se impune organizarea prezentării pentru recunoaştere într-un moment cât mai apropiat de cel în care s-a făcut perceperea, pentru a se înlătura posibilitatea ştergerii din memorie a semnalmentelor ori influenţa persoanelor interesate în rezultatele acestei activităţi.

• Reconstituirea

Poate fi definită ca fiind **reproducerea artificială a împrejurărilor în care a fost săvârşită infracţiunea sau oricare fapt care prezintă importanţă în cauză pentru a se stabili dacă fapta a avut ori putea să aibă loc în condiţiile date (spaţiu, condiţii meteo etc.).**

Reconstituirea constă în reproducerea tuturor împrejurărilor săvârşirii infracţiunii sau numai în reproducerea unora dintre episoadele ei ori chiar a unor fapte izolate, care, însă prezintă importanţă pentru cauză, în sensul că ajută la clarificarea unor probleme ale acesteia.

Perspectiva psihologiei judiciare asupra reconstituirii evidenţiază următoarele:

- în cadrul reconstituirii, organul judiciar percepe nemijlocit, fenomenele, acţiunile şi nu urmele acestora, obiectul perceperii este fenomenul, experienţa şi rezultatele lor;
- în cursul reconstituirii se pot reproduce şi verifica fapte, fenomene care nu lasă urme materiale. De exemplu, în cazul reconstituirii efectuate în scopul verificării posibilităţilor de a vedea sau de a auzi;
- la reconstituire, faptele, fenomenele examinate sunt întotdeauna provocate artificial, de aceea ele sunt asemănătoare, dar nu identice cu cele adevărate;
- reconstituirea este, de fapt, o experienţă, este o încercare de a stabili pe cale experimentală posibilităţile de existenţă a faptelor sau fenomenelor;
- cu ocazia reconstituirii, nu o dată, se obţin probe noi şi se asigură extinderea urmăririi penale.

5.5. Sondarea sentimentului de vinovăţie[27]

Procedeele tactice în audierea bănuitului, învinuitului sau inculpatului se utilizează de către anchetator în funcţie de caracteristicile cauzei, precum şi de particularităţile psihice ale persoanelor aflate în ancheta judiciară, în diversele ipostaze, impuse de stadiul urmăririi penale. Aceste procedee pot fi utilizate atât la modul singular, la opţiunea anchetatorului faţă de una din metode, cât şi în mod combinat.

De fiecare dată însă, anchetatorul se află în faţa unei chestiuni fundamentale:

Problema – de a şti care anume sentimente se află la originea simptomelor constatate.

Sentimentele se exprimă prin anumite simptome. Sub formă de simptome se manifestă acele urme lăsate în psihicul nostru de impresia faptului produs. La autorul infracţiunii trebuie să se regăsească expresia unui sentiment de culpabilitate care indică participarea sa la comiterea infracţiunii.

Dificultăţi – ce se pot întâlni:

- simptomele pot fi mai mult sau mai puţin transparente, exteriorizate;
- simptomele pot fi contrafăcute, impure, depinzând de o dispoziţie particulară a subiectului sau de împrejurarea că acestea se pot raporta la alte sentimente;
- simptomele pot constitui expresia mai multor sentimente;
- sentimentul poate fi slab dezvoltat sau exprimat, poate fi frânat sau stăpânit;
- sentimentul poate fi simulat;

---

[27] A. Ciopraga – **Sondarea sentimentului de vinovăţie**, în Criminalistică. Tratat de Tactică, Ed. Gama, Bucureşti, 1996.

- învinuitul sau inculpatul poate încerca un sentiment de culpabilitate pentru o infracţiune săvârşită anterior, rămasă nedescoperită, deşi în legătură cu infracţiunea pentru care este cercetat el afirmă adevărul;
- în fizionomia celui vinovat, pot fi semnalate simptome înşelătoare de vinovăţie la gândul că va putea fi condamnat datorită acuzaţiilor nedrepte care planează asupra sa.

Metoda

Se referă la: – utilizarea simptomelor psihologice în vederea aflării adevărului în procesul penal, atunci când învinuitul sau inculpatul contestă săvârşirea faptei.

Constă în: – încercarea de a desprinde, prin maniera de interogare diverse simptome pe care le poate manifesta cel ascultat, de natură a releva sentimentele sale.

Finalitatea: – manifestarea diverselor simptome ce relevă sentimentele trăite.

Paşi – un anumit interval de timp, învinuitul sau inculpatul este ascultat asupra faptelor ce i se pun în sarcină sau asupra unor împrejurări exterioare cazului;

– nu mult după aceea, obiectul interogatoriului este deliberat îndreptat pe un alt făgaş;

– apoi organul judiciar formulează faţă de cel ascultat opiniile, observaţiile şi explicaţiile sale, adoptând faţă de acesta, când o atitudine conciliantă, când o atitudine severă.

Scopul – obţinerea asupra învinuitului sau inculpatului a unui efect psihologic care să se exprime prin simptome ale sentimentelor trăite.

Soluţii – utilizarea unei serii de reguli şi procedee în vederea: interpretării, investigării, elucidării simptomelor de culpabilitate sau de inocenţă, de minciună sau verocitate.

1. Interpretarea

Se impune: – determinarea în cazul dat, care anume din sentimente a provocat simptomul sau ansamblul de simptome explicate.

Se recomandă: – intensificarea/atenuarea, încercarea de a face să dispară pentru moment simptomele manifestate.

Exemplu: – faţă de cel care plânge, organul judiciar va face o primă remarcă de natură a spori încrederea şi a doua natură de a intensifica neliniştea sub stăpânirea căreia se află.

Dacă: – intensitatea acestor simptome se diminuează sau încetează în primul caz, rezultă un sentiment de verocitate.

– continuă şi sporeşte în cel de-al doilea caz, rezultă un sentiment de culpabilitate.

2. Investigarea:

– dublează procedeele de interpretare prin urmărirea determinării, dacă simptomele manifestate în cursul dialogului dintre organul judiciar şi învinuit sau inculpat se raportează la obiectul interogatoriului şi sunt pertinente şi pentru abordarea faptului imputat sau dacă, dimpotrivă, acestea se datorează unor cauze străine şi trebuie eliminate.

Se impune: – cunoaşterea trăsăturilor caracteriale ale subiectului pentru a ne putea explica cum se exprimă sentimentele şi măsura în care formarea acestora se poate abate de la tipul normal.

Se recomandă: – comutarea obiectului interogatoriului pe un teren neutru faţă de fapta ce i se pune în sarcină, pentru a îndepărta efectul sentimentului de culpabilitate dat de minciună, constatat iniţial când interogatoriul se purta asupra faptei imputate. Dacă în acest caz efectele dispar, şi fac loc unor sentimente contrarii, înseamnă că sentimentul de culpabilitate sau de minciună este real.

Verificarea concluziei: – pe neaşteptate interogatoriul este readus la obiectul cauzei. Dacă o nouă schimbare se produce în sensul iniţial, concluzia este bună.

3. Elucidarea:
– se foloseşte pentru a pune în evidenţă simptomele ce au fost slab exprimate. Atunci când învinuitul sau inculpatul relatează un fapt cu intenţia de a spune adevărul, o face limpede, clar, iar dacă are impresia că anumite aspecte nu au fost bine înţelese, reia expunerea căutând să fie cât mai persuasiv, însoţind relatarea cu o gestică anumită pentru a explica ceea ce s-a întâmplat (simptom semnificativ sincerităţii).

Precauţii: – organul judiciar trebuie să se abţină de la orice intervenţie de natură a suscita asupra subiectului sentimente străine (iritare, indignare);
– după depunerea jurământului, martorilor importanţi trebuie să li se adreseze un avertisment, circumstanţiat de solemnitate, de natură a da naştere unui conflict de conştiinţă în eventualitatea în care ar avea intenţia de a nu confirma adevărul sau de a-l ascunde. Dacă perseverează în această intenţie, conflictul va spori simptomele de minciună în timpul interogatoriului. Pentru a avea efectul psihologic scontat, avertismentul trebuie rostit clar, pe un ton ferm, care să convingă martorul de importanţa declaraţiilor sale sincere şi, totodată, de gravitatea consecinţelor la care se expune dacă nesocoteşte obligaţia de a spune adevărul;
– confruntarea învinuitului sau inculpatului cu alţi participanţi la procesul penal, sporeşte eficienţa interogatoriului.

5.6. Elemente explicative privind procesele psihologice post-infracţionale

Etapa post-infracţională aflată în legătură indisolubilă cu momentul ascultării învinuitului sau inculpatului se caracterizează prin apariţia procesului psihic determinat de teamă, de lupta dusă de făptuitor pentru evitarea răspunderii penale specifice încercărilor de simulare, de disimulare şi, în general, minciunii.

Dacă în primele două etape, conturarea laturii subiective a infracţiunii şi desfăşurarea activităţii infracţionale, întâlnim o succesiune de stadii, de momente intrapsihice: reprezentarea şi tendinţa de înfăptuire a actului, deliberarea şi ezitarea, conturarea intenţiei, alegerea mijloacelor, hotărârea momentului săvârşirii, punerea în act a rezoluţiei infracţionale (executarea), strategia eludării identificării şi probării faptei, elementul caracteristic psihologiei infractorului după săvârşirea faptei este tendinţa de a se apăra, de a se sustrage identificării învinuirii sau sancţiunii. Comportamentul este, în genere, reflexiv-acţional, activitatea psihică dominantă constă în trecerea în revistă a celor petrecute (inclusiv revenirea în câmpul faptei, dezinformarea etc.).

După săvârşirea unei fapte infracţionale, la marea majoritate a infractorilor se instalează o stare de tensiune psihică, alta decât cea pre-infracţională, mai mult sau mai puţin evidentă, detensionată de teama de a nu fi descoperit şi care motivează dominanta defensivă a individului. Aceste procese psihice, caracteristice acestor momente, generează nelinişte, nesiguranţă şi un comportament nefiresc, explicându-se astfel o serie întreagă de acţiuni întreprinse de făptuitori după săvârşirea infracţiunii[28]:

- plecarea precipitată de la locul faptei;
- distrugerea sau ascunderea unor mijloace de probă;
- dispariţia de la domiciliu (internarea, părăsirea localităţii etc.);
- încercarea de creare a unor alibiuri prin deplasarea imediată într-un alt loc în care încearcă să se facă remarcat.

Infractorii mai versaţi încearcă să-şi ascundă fapta gravă prin simularea unor alte infracţiuni. De exemplu, în cazul delapidării se simulează un furt, o tâlhărie, incendiu, în cazul omorului se simulează o sinucidere, un accident etc.

Alţii după ce constată că fapta a fost descoperită încearcă să obţină date despre evoluţia cercetărilor, revenind la faţa locului sau căutând să intre în contact cu persoanele ascultate[29]. Toate aceste acţiuni efectuate sub o evidentă stare de tensiune psihică conduc la erori, greşeli, la scăpări foarte variate, ca de exemplu:

- contradicţii ulterioare în declaraţii;
- negarea unor fapte stabilite cu certitudine;
- dorinţa de revenire asupra unor declaraţii.

Organul judiciar trebuie să aibă în vedere că aceiaşi factori care influenţează percepţia unui martor, pot influenţa şi procesul de percepţie al învinuitului sau inculpatului.

Situaţia în care infractorul reapare la locul desfăşurării anchetei, căutând să obţină informaţii despre evoluţia investigaţiilor, poate duce la acţiuni ulterioare prin denunţuri, scrisori anonime[30], modificări ale câmpului faptei, înscenări, înlăturări de probe cu scopul de a deruta ancheta în curs.

Reîntoarcerea la locul infracţiunii se poate explica şi prin fenomenul de amnezie post-infracţională – vezi Tiberiu Bogdan.

Având în vedere solicitarea deosebită a instanţelor subcorticale, aceasta cauzează lacune în memorie în perioada post-infracţională. În stare de nelinişte generală, mărită datorită lacunelor memoriale infractorul nu se simte în siguranţă, nu-şi poate aminti bine dacă totul a fost pus la punct, dacă nu cumva a comis o greşeală fatală, trădătoare. Din acest motiv, cu greu poate rezista impulsului de a se reîntoarce la locul faptei, întoarcere fatală în cele mai multe cazuri.

Duplicitatea infractorului care joacă rolul omului cinstit, al omului cu preocupări cu totul diferite infracţionalităţii, dă artificialitate întregului său comportament, denaturând chiar actele şi faptele obişnuite, cotidiene, făcându-l depistabil pentru un bun observator.

Strădania obsesivă de a nu fi descoperit face ca în orice caz infracţional să existe sau nu o greşeală trădătoare prin executare.

---

[28] Se exemplifică studenţilor prin studiu asupra unor declaraţii de recunoaştere a faptelor în cauze deosebit de grave. (Vezi T. Butoi – arhiv. pers.).

[29] Se exemplifică studenţilor prin interogatoriul psihanalitic, vezi „Visul asasinei" – **Psihanaliza crimei**, T. Butoi – şi prin reîntoarcerea în câmpul faptei – Roskolnikov – vezi **Crimă şi pedeapsă**, Dostoievski.

[30] Se explică studenţilor prin cauza Postolache Ion – omor – Valea Tutovei, Bacău, autor necunoscut, descoperit după 3 ani de la comitere. Vezi corespondenţa simulată.

Frica dominantă inhibă parţial instanţa superioară corticală în funcţionarea căreia se vor ivi lacune, iar necesitatea vieţii duble, care sapă o prăpastie între infractor şi societate, duce la creşterea presiunii psihice. În căutarea satisfacţiei morale sau materiale infractorul acţionează fără să fie frânat în ultimă instanţă de un sistem inhibitoriu elaborat pe linie socială. Conştient de caracterul eminamente destructiv al actului său, lucrează în taină, observă, plănuieşte, execută ferit de ochii oamenilor şi ai autorităţilor, în special, de unde duplicitatea lui, căci infractorul nu are o altă etică, ci o altă practică.

5.7. Elemente de psihologie a infractorului din perspectiva tipologiilor umane. Contracararea atitudinilor de rezistenţă la interogatoriu

Fiecare individ uman prezintă o anumită formulă psiho-comportamentală, care cuprinde o serie de trăsături specifice. Cunoaşterea profilului de personalitate învinuitului sau inculpatului, prezintă o mare importanţă pentru organul judiciar care organizează activitatea de ascultare a acestuia.

În funcţie de structura sa de personalitate, învinuitul sau inculpatul se va manifesta, şi se va exterioriza într-un anume fel în timpul confruntării cu organul judiciar, manifestând o rezistenţă mai mare sau mai mică în faţa instanţelor organului judiciar de a stabili adevărul.

Tot în funcţie de tipologia sa, învinuitul sau inculpatul se va manifesta într-un anume fel faţă[31] de fapta comisă, fiind mai mult sau mai puţin afectat de ea sau manifestând chiar indiferenţă faţă de aceasta.

Neliniştea, anxietatea pot pune stăpânire în mare măsură pe personalitatea învinuitului sau inculpatului, producându-i unele schimbări, dezorganizări sau asemenea stări pot fi total inexistente.

Cunoaşterea structurii de personalitate de către organul judiciar are o mare importanţă pentru că în funcţie de aceasta se pot adopta strategii de influenţare a acestuia.

Un individ care adoptă o structură psihică deosebit de anxioasă în faţa organului judiciar poate adopta o serie de acte comportamentale care să constituie pentru organul judiciar „dovezi“ ale vinovăţiei celui ascultat. Astfel, acesta poate deveni incoerent, se încurcă în relatări şi poate prezenta într-un grad exagerat teamă, nelinişte, nestăpânire de sine. În linii mari se pot departaja două situaţii, în ceea ce priveşte utilitatea cunoaşterii structurii psihologice a infractorului:

– învinuitul sau inculpatul, graţie structurii sale de personalitate, manifestă o mare rezistenţă în anchetă, el manifestându-se calm, liniştit, logic, coerent, cooperant, sociabil, apărând cu multă abilitate punctul său de vedere. Ascultându-l şi urmărindu-i reacţiile, un simplu ascultător ar putea fi tentat să-l considere total nevinovat sau mult mai puţin vinovat decât este;

– învinuitul sau inculpatul, tot graţie structurii sale de personalitate, manifestă o mică rezistenţă în faţa învinuirii sau acuzării devenind extrem de neliniştit, ilogic, incoerent, foarte sigur pe sine şi foarte puţin cooperant. Un simplu ascultător, ascultându-l şi urmărindu-i reacţiile, în mod pripit ar putea fi tentat să îl considere în mod indubitabil vinovat sau mai puţin vinovat decât este.

Chiar de la început, organul judiciar trebuie să înlăture acest ecran pe care îl oferă comportamentul expresiv al tipului de personalitate a învinuitului sau inculpatului pentru a analiza obiectiv datele pe care acesta le furnizează în relatări sau ce răspunde la întrebări.

Cunoscând structura de personalitate a celui ascultat, organul judiciar va dirija în aşa manieră procesul ascultării încât factorii de posibilitate ai acestuia, emotivitatea, extroversiaintroversia, gradul de sociabilitate, stăpânirea de sine, să devină mijloace ajutătoare pentru conturarea şi definitivarea adevărului.

---

[31] Vezi Rev. **Dreptul** nr. 12/93 – „Tipologia umană şi implicaţii asupra activităţii de ascultare a învinuitului sau inculpatului“.

De exemplu, extrovertul are cu mult mai deschise canalele de comunicare cu alte persoane (deci şi cu organele judiciare) decât introvertul care este mult mai rezervat, mai atent şi căruia îi scapă foarte greu amănuntele.

Din punct de vedere tactic, pentru fiecare categorie de indivizi, se vor aborda procedee specifice de interogare.

De exemplu, extrovertul, mult mai orientat către lume şi mai puţin orientat către propria persoană, poate cădea mai uşor pradă capcanelor psihologice faţă de introvertit care este mai interesat de propriul Eu, de lumea interioară.

Învinuitul sau inculpatul caracterizat prin hiper-emotivitate, în timpul ascultării trebuie să fie astfel abordat încât să se evite stările de blocare emoţională care pot aduce deservicii atingerii obiectivelor ascultării. Dacă acesta încearcă să nege comiterea faptei, în felul de abordare trebuie introduse cuvinte cu mare încărcătură afectogenă care-i vor măcina rapid rezistenţa psihică, determinându-l, în final, să-şi recunoască vinovăţia. În faţa învinuitului sau inculpatului caracterizat prin hipo-emotivitate şi chiar indiferentism afectiv nu pot fi utilizate mijloace de influenţare de natură psiho-emoţională, ci în acest caz se vor utiliza mijloace logico-raţionale.

Colericul îşi poate ieşi repede din fire, este irascibil, inconstant în reacţii şi uneori mai superficial. Vis-a-vis de „invazia“ de întrebări a anchetatorului intoleranţa sa se exprimă în pierderea autocontrolului şi comiterea unor gafe uşor de exploatat ulterior în interogatoriul judiciar.

Melancolicii, caracterizaţi prin energie nervoasă, scăzută, prin lentoare în reacţii, tendinţă spre introversiune şi culpabilitate, sunt mult mai uşor de manevrat tactic în momentul ascultării.

În privinţa dimensiunii de personalitate, rezonanţa reprezentărilor sau gradul de impresionabilitate, indivizii umani se pot încadra în două categorii: tipul primar şi tipul secundar.

Viaţa tipului primar se află sub dependenţa directă a evenimentelor prezente şi acţionează sub influenţa prezentului, iar tipul secundar se orientează după trecut, după ceea ce s-a întâmplat. Astfel, tipul primar va fi orientat spre înafară, iar tipul secundar spre interior. Tipul primar este capabil de adaptări rapide, cu reacţii vii, dar superficiale, pe când tipul secundar se angajează profund în tot ceea ce face, înlocuieşte spontaneitatea prin reflexie, fiind omul întoarcerii spre sine. El se adaptează mai greu circumstanţelor noi, dar face faţă surprizelor prin simţul său de prevedere. La individul cu funcţie secundară predominantă, orice reflexie, orice activitate continuă să exercite o influenţă asupra activităţii psihice actuale.

5.8. Coordonatele psihologice ale recunoaşterii comiterii faptei. De la refuzul recunoaşterii la mărturisire

În timpul ascultării, învinuitul sau inculpatul se poate situa fie pe poziţia recunoaşterii, fie pe poziţia nerecunoaşterii faţă de învinuirea care i se aduce.

1. În cazul recunoaşterii se pot distinge două situaţii:

a) învinuitul sau inculpatul **îşi recunoaşte vinovăţia şi recunoaşterea este sinceră** pentru că el este cel care a săvârşit infracţiunea, iar faptele s-au petrecut astfel cum acesta apar în declaraţiile sale;

b) învinuitul sau inculpatul **recunoaşte în total sau în parte** învinuirea care i se aduce, dar declaraţiile sale nu sunt sincere.

2. În cazul nerecunoaşterii învinuirii aduse, de asemenea, se pot deosebi două situaţii distincte:

a) învinuitul sau inculpatul **nu recunoaşte** învinuirea care i se aduce, **dar declaraţiile sale sunt de rea-credinţă;**

b) învinuitul sau inculpatul **nu recunoaşte** faptele sale, **dar declaraţiile sale sunt sincere**, pentru că nu el este autorul faptei.

3. Alături de atitudinea de nerecunoaştere, este cea **de a refuza să dea declaraţii**, adică atitudinea de tăcere a învinuitului sau inculpatului.

1.a) În practica cercetării infracţiunilor se întâlnesc situaţii în care dintr-un motiv sau altul, fără să opună rezistenţă, învinuiţii sau inculpaţii recunosc faptele săvârşite, recunoaştere care este determinată de diverse cauze şi care poate fi sinceră sau nesinceră.

Prezumţia de sinceritate a recunoaşterii (mărturisirii) îşi are fundamentul psihologic în faptul că cel ce se recunoaşte vinovat de săvârşirea unei infracţiuni este conştient de gravitatea consecinţelor la care se expune, fiind nefiresc ca cineva să se acuze în mod fals de comiterea unei infracţiuni, o astfel de conduită opunându-se acelei tendinţe naturale de autoconservare, tendinţă instinctuală căreia nici un om adult normal nu i se poate sustrage.

Recunoaşterea poate fi determinată de diverse motive:

- la o anumită categorie de infractori, după săvârşirea infracţiunii, propria activitate este supusă unei analize critice, unui examen de conştiinţă care duce uneori la o atitudine de dezaprobare a faptei comise sau la luarea hotărârii de a înlătura consecinţele dăunătoare ale propriei activităţi. „În aceste situaţii motivul determinant al recunoaşterii este regretul, căinţa, mustrarea de cuget: dorinţa de a dobândi liniştea sufletească, nevoia de descătuşare, împing făptuitorul la mărturisire"[32];
- de multe ori recunoaşterea este pornită din nevoia de uşurare interioară, din nevoia de a se elibera. În cursul ascultării între învinuit sau inculpat şi organul judiciar se duce o luptă psihică care inevitabil crează celui ascultat o stare de extremă încordare. De-a lungul acestei lupte, efortul prelungit, permanentul autocontrol, pot înfrânge orice capacitate de rezistenţă, iar recunoaşterea constituind pentru el o adevărată eliberare;
- alteori, recunoaşterea este pornită din nevoia de a se confesa, de a se destăinui, tendinţă proprie celor care au săvârşit infracţiuni sub stăpânirea unor puternice sentimente. Această atitudine este provocată de învinuirea care i se aduce, în faţa căreia făptuitorul nu rezistă tentaţiei de a exprima punctul său de vedere, de a explica mobilul care l-a împins la săvârşirea faptei, toate acestea într-un scop defensiv, de scuză;
- recunoaşterea poate fi provocată şi de raţiuni logice atunci când probele care susţin învinuirea sunt imbatabile, iar învinuitul sau inculpatul se află în impas, convingându-se de inutilitatea negării unor fapte de deplin dovedite. În acest caz, recunoaşterea este favorizată de apelul repetat al organului judiciar de a spune adevărul şi de asigurarea că recunoaşterea sinceră va constitui o împrejurare favorabilă care va fi luată în considerare la individualizarea pedepsei;
- recunoaşterea poate fi rezultatul regretului provocat de posibilitatea condamnării pe nedrept a unei persoane nevinovate, regret care poate să învingă reflexul de autoapărarea făptuitorului şi ca urmare a acestui fapt se va recunoaşte drept autor al faptei puse pe seama altcuiva. Mărturisirea porneşte din dorinţa de a se evita tragerea la răspundere penală a unei persoane nevinovate şi poate interveni atât în cursul urmăririi penale, cât şi în timpul judecăţii cauzei sau după pronunţarea hotărârii de condamnare;

---

[32] A. Ciopraga – **Criminalistica. Tratat de tactică**, Ed. Gama, 1996, pag. 241.

– recunoaşterea, la unii infractori, poate fi determinată de orgoliu, de o varietate nemărginită.

1.b) Recunoaşterea poate fi sinceră sau nesinceră. Sinceritatea sau nesinceritatea ei, nu poate fi întotdeauna constatată în cursul efectuării ascultării. Există situaţii când audierea învinuitului sau inculpatului se plasează într-un moment al cercetărilor în care organul judiciar se află în posesia unor sumare informaţii care îl împiedică să se pronunţe asupra poziţiei pe care se situează acesta. În situaţii ca acestea, sinceritatea sau nesinceritatea recunoaşterii se constată într-un moment ulterior, în procesul verificării declaraţiilor, al confruntării lor cu celelalte mijloace de probă existente în cauză.

Oricât de convingătoare ar fi declaraţiile de recunoaştere ale învinuitului sau inculpatului, chiar şi atunci când nu există nici cea mai mică îndoială în privinţa acestora, nimic nu garantează că de aici înainte inculpatul se va menţine pe aceeaşi poziţie. De exemplu, în situaţia în care recunoaşterea este obţinută în momentul imediat următor săvârşirii infracţiunii, când făptuitorul se află sub o stare de tulburare, mărturisirea este pusă pe seama unor sentimente superioare, însă cu trecerea timpului, intensitatea unor asemenea simţăminte se atenuează, iar diversele motivări menite a justifica propria conduită nu vor întârzia să apară. Odată depăşit momentul de tulburare sub a cărui stăpânire; făptuitorul a mărturisit faptele, sentimentul de regret se stinge.

Primejdia retractării mărturisirii este şi mai evidentă în cazul învinuiţilor sau inculpaţilor de rea-credinţă. Învinuiţii sau inculpaţii abili, cu experienţă în viaţa infracţională, prin recunoaşterea faptelor urmăresc să determine trimiterea lor în judecată fără ca recunoaşterea să fie sprijinită şi de alte probe temeinice, pentru ca în faţa instanţei de judecată să retracteze declaraţiile, în scopul sustragerii de la răspunderea penală.

Pentru a împiedica aceste situaţii, trebuie avut în vedere, pe lângă simpla recunoaştere şi consemnarea la modul general a declaraţiei, circumstanţierea, raportarea mereu obligatoriu a acestora la fapte. „Aprecierea sincerităţii declaraţiilor impune detalierea acestora, adică consemnarea tuturor împrejurărilor comiterii infracţiunii – circumstanţe de loc, timp, mod, mijloace de săvârşire, mobilul şi scopul infracţiunii, participanţii la infracţiune etc.“[33] – precum şi a probelor care să permită verificarea ulterioară a acestor împrejurări.

2.b) În practica judiciară sunt cunoscute, deşi puţine la număr, **falsele mărturisiri**, adică situaţiile în care învinuitul sau inculpatul recunosc integral sau parţial faptele, dar declaraţiile nu sunt sincere pentru că sunt pornite din mobiluri străine de realitate.

Falsa recunoaştere se opune instinctului primar, instinctului de conservare, şi cel care conştient de gravitatea consecinţelor la care se expune se recunoaşte vinovat pentru o faptă pe care în realitate nu a săvârşit-o, având probabil motive serioase să o facă, sau uneori integritatea facultăţilor mintale să fie pusă sub semnul întrebării.

Astfel, motivele care pot duce la falsa recunoaştere se pot căuta fie în limitele normalului, al conştientului, fie în limitele patologicului.

În cauzele de natură patologică se înscriu afecţiunile psihice (melancolia, isteria etc.). Ori de câte ori modul de manifestare a celui adus în faţa organului judiciar sau chiar şi conţinutul declaraţiei acestuia pun sub semnul întrebării integritatea psihică a acestuia, organul judiciar trebuie să ceară concursul unui medic de specialitate.

În seria motivelor situate în sfera normalului se înscriu cauze diverse:

---

[33] A. Ciopraga – **Criminalistica. Tratat de tactică**, Ed. Gama, 1996, pag. 245.

- falsa recunoaştere inspirată de motive altruiste; devotamentul faţă de adevăratul făptuitor, de care este legat prin sentimente extrem de durabile (părinţi, fraţi, surori);
- situaţia în care o persoană recunoaşte săvârşirea unei infracţiuni mai uşoare pentru a scăpa de răspundere pentru o infracţiune mai gravă (recunoaşte o infracţiune de furt, pe care nu a săvârşit-o pentru a scăpa de răspundere pentru o infracţiune de omor);
- constrângerea exercitată de către adevăratul făptuitor sau de către organul judiciar;
- sau cel care se autoacuză se află în eroare datorită unei false convingeri cu privire la propria responsabilitate.

Recunoaşterea poate fi integral falsă ori integral adevărată. Cel mai des întâlnită în practica judiciară este recunoaşterea parţial sinceră. Făptuitorul silit de evidenţa probelor, recunoaşte fapta, dar alături de elementele reale, adaugă circumstanţe false, sau pentru a-şi ameliora situaţia omite anumite împrejurări. Astfel, se întâlnesc situaţii când învinuitul sau inculpatul este cercetat pentru mai multe infracţiuni, recunoaşte doar una dintre ele, negându-le pe celelalte. Per a contrario, când este urmărit pentru o singură infracţiune, care este posibil să fi fost comisă în condiţii agravante, recunoaşte fapta în forma ei simplă pentru a beneficia de o pedeapsă în limite mai reduse.

Organul judiciar, pentru a dezvălui caracterul fals al mărturisirii, are la îndemână câteva posibilităţi.

Atunci când recunoaşterea este integral falsă, declaraţiile celui care se autoacuză pot fi rezultatul fanteziei, situaţie care se datorează unor cauze de ordin patologic. În această ipoteză, cel chemat în faţa organului judiciar se acuză de săvârşirea unui fapt inexistent în realitate. Constatarea discordanţei dintre realitate şi declaraţiile date constituie dovada falsităţii mărturisirii. Acelaşi scop serveşte şi conţinutului declaraţiei al cărui conţinut şi aspect fantezist, poate să constituie un indiciu că ne aflăm în prezenţa unei recunoaşteri false, explicată de motive patologice.

Alteori fapta este săvârşită în realitate, iar acela care se autoacuză, a luat cunoştinţă de faptă, de la adevăratul autor, sau pe altă cale. În această ipoteză, organul judiciar se poate afla în posesia unor informaţii obţinute prin mijlocirea unor alte activităţi.

Organul judiciar cunoaşte împrejurări legate de acea infracţiune în urma cercetării modificărilor produse la locul săvârşirii infracţiunii. „Existenţa unor discrepanţe între constatările făcute nemijlocit de către organul judiciar şi declaraţiile date, poate constitui, ca şi în situaţia precedentă, dovada falsităţii recunoaşterii“[34].

Recunoaşterea falsă, ca de altfel şi cea sinceră, trebuie să cuprindă cât mai multe elemente de detaliu, prin întrebările adresate să se obţină date, care după ce au fost verificate, să poată demonstra caracterul fals al mărturisirii.

Altă tactică ce ar putea dezvălui nesinceritatea declaraţiei, este ascultarea repetată, ce pune în evidenţă existenţa unor contradicţii între o primă declaraţie şi cele ce i-au succedat. Eficient va fi şi procedeul întrebărilor cu privire la acele împrejurări pe care cel ce face o falsă mărturisire, dacă ar fi fost cu adevărat făptuitorul, în mod obligatoriu ar fi trebuit să le cunoască.

2.b) Nerecunoaşterea învinuirii aduse de către inculpat sau învinuit, este cea mai tipică atitudine întâlnită în practica judiciară.

---

[34] A. Ciopraga – **op.cit.**, pag. 248.

Importanţa deosebită a declaraţiilor învinuitului sau inculpatului pentru justa calificare şi soluţionare a unei cauze penale, face necesară şi obligatorie aplicarea unor reguli tactice specifice, începând cu pregătirea ascultării şi terminând cu fixarea rezultatelor acesteia. Pregătirea ascultării trebuie minuţios organizată de la studierea materialului existent în cauză şi până la organizarea modului de desfăşurare a ascultării.

Un rol important îl joacă cunoaşterea personalităţii învinuitului ce are „o incidenţă directă şi imediată asupra tacticii de ascultare servind la conturarea ulterioară a laturii subiective a infracţiunii“[35]. Toate acestea trebuie avute în vedere în toate cazurile, deci inclusiv în cele prezentate anterior.

În cazul inculpatului sau învinuitului ce contestă învinuirea, criteriul de diferenţiere a procedeelor tactice de ascultare trebuie raportate la cazul particular în care se află acestea. Individualizarea procedeelor se va face în funcţie de natura şi gravitaţea infracţiunii săvârşite, de caracterul probelor, adaptate toate acestea la personalitatea celui ascultat, la trăsăturile sale caracteriale şi temperamentale.

Personalitatea individului este pusă în lumină de însuşirile caracteriale şi temperamentale definitorii, cu trăsăturile care îl caracterizează ca individ. Astfel că „organul judiciar trebuie să fie înzestrat cu acea capacitate de a descifra trăsăturile de caracter, trăsăturile personalităţii învinuitului sau inculpatului de natură a explica poziţia pe care se situează, iar în raport de aceasta să precizeze propria atitudine, propria linie tactică“[36].

Faţă de un învinuit sau inculpat care, atunci când informaţiile în posesia cărora se află organul judiciar, cât şi constatările directe sunt facilitate de contactul direct cu acesta, arată un caracter dârz, tenace, o capacitate de rezistenţă la eforturi prelungite, perseverenţă în minciună, trebuie adoptată o linie directă, energică, pe măsura rezistenţei opuse, menită a distruge sistemul său defensiv.

Aceeaşi metodă a mijloacelor severe, defensive se poate folosi şi atunci când învinuitul sau inculpatul aparţine tipului nervos, echilibrat, care se domină cu uşurinţă, ce reprimă până la un moment dat, manifestările specifice emoţiilor. Aceeaşi linie tactică se impune şi atunci când învinuitul sau inculpatul este un tip abil, insidios, perfid, inteligent, care are capacitatea de a aprecia autocritic efectul motivelor invocate, iar întrebările adresate de către organul judiciar le contracarează cu motivări plauzibile.

Din punct de vedere al temperamentului, procedeele tactice utilizate trebuie să difere după apartenenţa învinuitului sau inculpatului la tipul emoţional sau neemoţional.

Psihologia învinuitului sau inculpatului ce aparţine tipului emoţional, după săvârşirea infracţiunii, este dominată de un sentiment de regret, de remuşcare, de sentimentul vinovăţiei. În această situaţie, cea mai indicată tactică este atitudinea conciliantă, de înţelegere a situaţiei în care învinuitul sau inculpatul se află, a creării acelei atmosfere de apropiere propice recunoaşterii sincere a faptelor.

În cazul învinuitului sau inculpatului care aprţine tipului neemoţional, care nu încearcă mustrări de conştiinţă sau care, dacă există, sunt de o intensitate redusă, atitudinea de înţelegere a organului judiciar se dovedeşte a fi mai puţin eficientă. În această ipoteză, tactica utilizată trebuie să aibă la bază analiza faptelor, prezentarea riguroasă a probelor incriminatoare. Tactica folosită de organul judiciar „trebuie să se adreseze bunului simţ elementar, raţiunii ce dictează renunţarea la minciună şi într-o mai redusă măsură sentimentelor. Finalitatea urmărită prin aplicarea acestor procedee este aceea de a convinge prin forţa faptelor, că vinovăţia învinuitului sau inculpatului este stabilită sau că va fi curând stabilită, şi că, aşa fiind, este logic să o constate"[37].

---

[35] E. Stancu – **Criminalistica**, vol. 2, Bucureşti, 1981 pag. 57.

[36] A. Ciopraga – **op.cit.**, pag. 248.

[37] **Idem**, pag. 250.

Temerea că recunoaşterea ar atrage oprobiul public, desconsiderarea şi supradimensionarea pedepsei ce îl aşteaptă, cât şi a gravităţii faptei.

Organul judiciar trebuie că ştie exact ce anume probe urmează a fi prezentate, numărul acestora, modalitatea şi momentul în care vor fi înfăţişate.

Necesitatea de a nu dezvălui, într-un anumit moment de desfăşurare a procesului, aspecte ce nu trebuiesc cunoscute de învinuit sau inculpat, este o regulă tactică potrivit căreia nu trebuie prezentate de odată toate probele de învinuire, ci acestea trebuie prezentate rând pe rând, la anumite intervale de timp. Dacă nu s-ar respecta acestea, organul judiciar ar comite o gravă greşeală ce ar putea avea repercusiuni asupra întregii activităţi de cercetare, pentru că s-ar găsi dezarmat în faţa învinuitului sau inculpatului ce se menţine pe poziţia nagăreii faptelor, deoarece acesta intuieşte că probele deţinute de organul judiciar sunt insuficiente.

Prezentarea tuturor probelor ce confirmă învinuirea – ca procedeu tactic – se va folosi atunci când prin numărul şi caracterul lor demascator se asigură un efect psihologic cert, iar negarea în continuare, contestarea vinovăţici, este inutilă.

Cunoaşterea şi identificarea motivelor reale ce explică rezistenţa opusă, este de asemenea, importantă. Negarea faptelor poate fi determinată de motivaţii şi de cauze diverse, cum ar fi:

- convingerea că împotriva sa nu sunt şi nu pot fi strânse probe suficiente, şi în lipsa nerecunoaşterii sale, nu poate fi tras la răspundere penală;
- dorinţa de a nu dezvălui identitatea participanţilor la infracţiune, dacă printre aceştia se află persoane apropiate lui.

Dacă organul judiciar se află în posesia numai a câtorva din probele incriminatoare, iar prezentarea deodată a lor ar putea duce la dovedirea parţială a vinovăţiei lui, se va adopta procedeul tactic al prezentării izolate a probelor. Dacă faţă de dovezile aduse, învinuitul sau inculpatul furnizează noi explicaţii, activitatea de strângere a probelor trebuie continuată. Dacă se ajunge la situaţia în care organul judiciar a epuizat toate probele, iar învinuitul sau inculpatul sesizează aceasta, fie se întrerupe ascultarea, iar până la reluarea ei, organul judiciar va căuta să strângă alte probe, ori va continua ascultarea într-o altă direcţie astfel încât cel ascultat să nu-şi dea seama de ce probe dispune organul judiciar.

Tot de ordin tactic este şi alegerea momentului în care urmează a fi prezentate probele. Determinarea învinuitului sau inculpatului să renunţe la atitudinea de tăgăduire a faptelor depinde de alegerea judicioasă a celui mai propice moment, a momentului optim în care trebuie să prezinte probele ce confirmă vinovăţia. Modul în care ascultarea evoluează, caracterul, forţa demascatoarea a probei care urmează a fi prezentată, poziţia pe care se situează învinuitul sau inculpatul reprezintă tot atâtea împrejurări ce trebuie luate în considerare la identificarea celui mai potrivit moment pentru efectuarea aceste activităţi. Aprecierea exactă a stării psihice sub stăpânirea căreia se află învinuitul sau inculpatul reprezintă un element de care trebuie să se ţină seama neapărat. Stările de tensiune, de derută, reduc capacitatea de rezistenţă a învinuitului sau inculpatului şi de aceea reprezintă cele mai propice momente în care pot fi prezentate probele de învinuire.

Mai înainte de a se prezenta probele ce confirmă prezenţa celui ascultat la locul faptei, învinuitul sau inculpatul trebuie întrebat dacă a fost în acel loc, când, şi în ce împrejurare. În general, la astfel de întrebări se obţine un răspuns negativ, învinuitul sau inculpatul invocând un fals alibi. Acesta este momentul în care organul judiciar trebuie să intervină pentru demascarea minciunii, momentul în care învinuitul sau inculpatul contestă prezenţa sa la locul săvârşirii faptei. În acest caz ar fi greşit ales momentul dacă înainte de a i se cere învinuitului sau inculpatului vreo lămurire cu privire la acea împrejurare, s-ar recurge la prezentarea concluziilor de specialitate, pentru că acesta ar putea găsi uşor motivări plauzibile care să justifice prezenţa sa în acel loc.

În cursul audierii, sunt întâlnite şi situaţii când prezentarea unor probe este socotită inoportună, însă din motive de ordin tactic este indicat ca învinuitului sau inculpatului să i se facă cunoscut faptul că organul judiciar ar deţine astfel de probe, să se insinueze existenţa acestora.

În acest caz, normele eticii profesionale, ce trebuie să coordoneze atitudinea organului judiciar de-a lungul întregului proces, impun o comportare coerentă, incompatibilă cu inducerea în eroare a învinuitului sau inculpatului. Astfel, este interzisă încercarea de a convinge învinuitul sau inculpatul de inutilitatea negării pe considerentul că unul din participanţi ar fi recunoscut faptele, când de fapt nu este aşa, sau să se susţină că bunurile ce constituie produsul infracţiunii au fost găsite într-un anumit loc, la unul dintre complici, când de asemenea, nu este aşa. Acestei conduite i se opun mai multe justificări temeinice. Una dintre ele este faptul că este nedemnă o astfel de atitudine, constituind un obstacol în calea realizării rolului educativ al procesului penal. Apoi, o astfel de atitudine aduce prejudicii autorităţii, prestigiului celui pe care statul l-a investit cu atribuţii de organ judiciar. Nu în ultimul rând, acest fapt poate avea repercusiuni asupra reuşitei activităţii de cercetare, căci învinuitul sau inculpatul care constată că organul judiciar afirmă neadevăruri îşi va da seama că acesta nu este în posesia unor probe convingătoare, incriminatoare şi va continua să nege cu şi mai mare rezistenţă fapta.

Procedeul tactic cu o mare eficienţă îl constituie prezentarea probelor ce confirmă învinuirea, precum şi a celor ce infirmă apărările formulate de învinuit sau inculpat.

Experienţa activităţii de cercetare a infracţiunilor recomandă două principale procedee de prezentare a probelor incriminatoare faţă de învinuitul sau inculpatul care neagă faptele. Aceste două procedee sunt numite progresiv şi frontal de audiere sau de interogare ori de prezentare a probelor de învinuire. Utilizarea uneia sau alteia pun în discuţie chestiunea de ordin tactic a caracterului, a importanţei probelor ce urmează a fi prezentate într-un anumit stadiu de desfăşurare a ascultării învinuitului sau inculpatului şi în raport cu importanţa lor să se stabilească ordinea în care vor fi înfăţişate pentru a convinge pe cel ce contestă faptele de inutilitatea negării lor.

Pentru a se aprecia importanţa şi eficienţa probelor ce vor fi prezentate, ele trebuie raportate la faptele şi împrejurările a căror existenţă sau inexistenţă o dovedesc. Forţa doveditoare a unor probe este mai redusă, prin mijlocirea lor, se poate stabili doar existenţa unor împrejurări accesorii, iar la concluzia existenţei faptului principal, dovedirea săvârşirii infracţiunii şi a vinovăţiei făptuitorului, ajungându-se pe o cale ocolită.

Alte probe, care stabilesc existenţa faptului principal, fac direct dovada săvârşirii infracţiunii şi a vinovăţiei infractorului.

„După cum în cursul ascultării învinuiţilor sau inculpaţilor, înfăţişarea dovezilor în învinuire debutează cu probele cele mai importante sau cu cele mai puţin importante, în literatură şi în practica interogatoriilor se face distincţie între procedeele tactice progresiv şi frontal"[38].

Atunci când organul judiciar se află în posesia unor probe elocvente, puternice cu privire la modul de comitere a unei infracţiuni, se poate utiliza procedeul tactic al evocării de către organul judiciar, episodic, a principalelor etape ale activităţii infracţionale, din primul şi până în ultimul moment al săvârşirii faptei.

Procedeele tactice în situaţiile în care infracţiunea cercetată a fost comisă fie în participaţie (procedeul ascultării unui participant despre activitatea celorlalţi), fie învinuitul sau inculpatul are o anumită experienţă în domeniul vieţii infracţionale şi pentru a-şi susţine nevinovăţia îşi creează un alibi (procedeul verificării timpului liber), sau fie la ascultarea învinuitului sau inculpatului participă mai multe organe judiciare, concomitent sau succesiv (ascultarea încrucişată, ascultarea repetată), vor fi detaliate în capitolul vizând „Strategiile de interogare“.

---

[38] A. Ciopraga – **op.cit.**, pag. 251.

Indiferent de metodele sau procedeele tactice utilizate, ancheta penală modernă este incompatibilă cu tortura. Astfel, în conformitate cu prevederile art. 4 al Convenţiei împotriva torturii şi a altor pedepse ori tratamente cu cruzime, inumane sau degradante, la care România a aderat prin Legea nr. 19/1990: „1) Fiecare stat parte veghează că toate actele de tortură constituie infracţiuni în raport cu dreptul său penal. Se va proceda tot astfel în legătură cu tentativa de a săvârşi tortura sau cu orice act comis de oricare persoană, care constituie complicitate sau participare la actul de tortură. 2) Fiecare stat parte consideră aceste infracţiuni ca fiind pasibile de pedepse corespunzătoare, dată fiind gravitatea lor“[39].

Prin **tortură**, în sensul Convenţiei, se înţelege **„orice act prin care se provoacă unei persoane, cu intenţie, o durere sau suferinţe puternice, fizice sau psihice, mai ales cu scopul de a obţine de la această persoană sau de la o persoană terţă informaţii sau mărturisiri“.**

Tortura, aşa cum este definită, are în vedere subiectul calificat pentru că în continuarea textului citat se stipulează că există tortură „atunci când o asemenea durere sau astfel de suferinţe sunt aplicate de către un agent al autorităţii publice sau la instigarea ori cu consimţământul expres sau tacit al unor asemenea persoane“[40].

Nu putem încheia problematica pe care o ridică ancheta judiciară din perpectivă psihologică fără a sublinia, încă o dată, impactul pozitiv al utilizării de către organele de anchetă judiciară din România (ale poliţiei şi Ministerului Public) a procedeelor biodetecţiei judiciare cărora, generalizând experienţa acumulată de mai bine de un deceniu, le-am consacrat un capitol special.

5.9. Aspecte psihologice privind calităţile personale ale anchetatorului

Experienţele legale şi morale, ca şi cele de competenţă care se formulează faţă de un anchetator, responsabil de aplicarea legii şi de protecţia societăţii în faţa recrudescenţei criminalităţii, justifică chiar şi o asemenea exagerare.

Exigenţele legale cer anchetatorului cunoaşterea profundă şi nuanţată a dispoziţiilor legii penale şi procesual penale, a drepturilor fundamentale ale omului, la care ar trebui să se raporteze în permanenţă; de asemenea, a modului în care legislaţia procesuală, îndeosebi cea din materia probelor, permite abordarea procedeelor de tactică şi metodică în efectuarea anchetei judiciare.

Exigenţele morale, într-o perspectivă mai largă, vizează raportarea reală şi sinceră a anchetatorului la valorile umane – perene de adevăr, dreptate, justiţie, bună-credinţă. Din acest punct de vedere anchetatorul va trebui să cunoască şi cât au fost de lezate valorile şi interesele legitime ale omului în colectivitatea semenilor săi, în lumina drepturilor şi obligaţiilor sale. Atitudinea generală a anchetatorului se raportează la suma de valori şi norme morale unanim acceptate, care se sprijină şi vin în întâmpinarea literei şi spiritului legii.

Exigenţele de competenţă au în vedere pregătirea modernă de specialitate, experienţa pozitivă, şi, nu în ultimul rând, abilitatea anchetatorului de a utiliza, în condiţiile pe care i le permite legea, tehnologia judiciară integrată ştiinţei criminalisticii, de a solicita contribuţia expertizelor de specialitate pe care le reclamă cauzele judiciare. Armonizarea, într-o sinteză echilibrată a cerințelor generale ce fundamentează statutul deontologic al anchetatorului va permite acestuia să aplice legea conform gradului înalt de responsabilitate pe care îl cere profesia lui.

---

[39] **Monitorul Oficial al României nr.** 112/10.10.1990.

[40] Art. 1 din Convenţia împotriva torturii şi altor pedepse ori tratamente cu cruzime, inumane sau degradate, în **Monitorul Oficial al României nr. 112/10.10.1990.**

Interesante prevederi în sensul considerațiilor menționate sunt cuprinse în „Codul de conduită pentru persoanele răspunzătoare de aplicarea legii", adoptat de Adunarea Generală a ONU, în decembrie 1979, din care cităm:

„Art. 1 – Persoanele răspunzătoare de aplicarea legii trebuie să se achite permanent de datoria pe care le-o impune legea, servind colectivitatea și protejând orice persoană împotriva actelor ilegale, conform înaltului grad de responsabilitate pe care li-l cere profesia lor.

Art. 2 – În îndeplinirea sarcinilor pe care le au cei răspunzători de aplicarea legii trebuie să respecte și să protejeze demnitatea umană, să apere drepturile fundamentale ale oricărei persoane.

Art. 5 – Nici o persoană răspunzătoare de aplicarea legilor nu poate aplica, provoca ori tolera un act de tortură sau orice altă pedeapsă ori tratament crud(ă), inuman(ă) sau degradant(ă), nici nu poate invoca un ordin al superiorilor săi ori împrejurări excepționale, cum ar fi: starea de război, o amenințare contra securității naționale, instabilitatea politică internă sau orice altă stare de excepție, pentru a justifica tortura ori alte pedepse sau tratamente crude, inumane ori degradante".

Revista Internațională de Poliție Criminală. comentând aceste prevederi, subliniază: „Persoanele responsabile de aplicarea legilor ce se conformează dispozițiilor prezentului Cod merită respectul, sprijinul moral activ și concursul colectivității în care își exercită funcțiile, pe cel al serviciului de care aparțin, precum și al colegilor lor"[41].

5.9.1. Calități psiho-intelectuale și moral-afective ale anchetatorului

Între calitățile ce structurează profilul-intelectual și moral-afectiv al anchetatorului, psihologia judiciară se oprește în mod constant asupra **gândirii, memoriei, integrității senzoriale, echilibrului psihologic și mai puțin sau deloc asupra capacității de a judeca diferite roluri și a bunei-credințe.**

Gândirea este un **proces psihic de integrare a informației la nivel conceptual prin care subiectul cunoașterii individuale „devine capabil să depășească limitele hic et nunc ale percepției și să pătrundă mai adânc, nu atât constatativ, cât mai ales comprehensiv – explicativ, în esența realității"**[42]. În cazul anchetatorului, gândirea sa orientată spre esența realității judiciare, a evenimentului, căci numai această esență poate fundamenta o soluție judiciară, trebuie să se caracterizeze prin claritate, profunzime, rigoare și să se bazeze pe un dezvoltat spirit critic autoreflexiv. De regulă, faptele relatate în ancheta judiciară par întotdeauna reale, verosimile, dar se întâmplă ca unele din afirmații să fie, mai ales la nivelul amănuntelor, contradictorii sau neplauzibile.

De aceea, pentru sesizarea inadvertențelor, a decelării aspectelor reale de cele imaginare sau a semnificativului de nerelevant, anchetatorul trebuie să acționeze cu perspicacitate și o mare putere de discernământ. În felul acesta gândirea, ca proces psihic cognitiv, distinct de celelalte procese psihice cognitive, va putea să asigure:

a) calitatea informației judiciare;

---

[41] **Revue Internationale de Police Criminelle nr. 358**, mai 1982, pag. 129-131.

[42] Golu M. – **Principiile psihologiei cibernetice**, Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1975, pag. 158.

b) integrarea informației în raport cu realitatea externă din care aceasta a fost extrasă (evenimentul judiciar);

c) informația să fie codificată într-un limbaj care să exprime în mod fidel esența evenimentului judiciar.

Memoria[43]. În cadrul sistemului psihic, memoria ocupă un loc distinct și are o individualitate specifică. **Ea prezintă un subsistem, ale cărui elemente le constituie conținuturile informaționale elaborate în cursul comunicației anterioare a individului cu mediul extern și a cărui dinamică rezidă în transformările de tip *integrativ sau instrumental executiv* efectuate de grupuri speciale de operatori asupra acestor conținuturi**. Astfel spus, într-o primă aproximare, memoria este ceea ce se obține în urma operațiilor de stocare și conservare a informației despre stările surselor externe și despre acțiunile și trăirile subiective în raport cu ele. În structura memoriei nu vom găsi obiecte și evenimente ca stare, ci mesaje informaționale de tipul ***codurilor – imagine, codurilor simbolic-conceptuale*** sau ***codurilor „tensiunilor" sau „relaxărilor"*** variabilelor motivaționale afective. Caracteristica principală a acestor mesaje constă în faptul că ele dau „***dimensiunea istorică***" a sistemului psihic și a sistemului personalității în ansamblu, legând în timp și după principiul opus direcției de scurgere a timpului – cel al reversibilității sau recursivității – stările și comportamentele anterioare de cele actuale"[44].

În activitatea de stabilire, pe bază de probe, a stării de fapt, anchetatorul operează reversibil și recursiv. Pe de altă parte, în procesul de coroborare și verificare a probelor, anchetatorul stochează informațiile și „menține continuitatea fluxului informațional în cadrul sistemelor analizatorilor un timp suficient pentru codificare – recodificare, prelucrare și interpretare"[45].

Anchetatorului îi este necesară memoria de lungă durată, adică acea memorie care prezintă „principalul rezervor de păstrare a experienței acumulate în cursul activității anterioare"[46]. „Memoria de lungă durată nu cuprinde numai informație pur constatativă despre evenimentele percepute sau trăite, ci și evaluările, interpretările ei prin prisma unor criterii și etaloane de esență socio-culturală, științifică, filozofică, etică, estetică etc."[47].

Este limpede că întrucât ancheta judiciară debutează la nivelul fiecărui partener al relațiilor interpersonale, în mod oral, anchetatorului îi este necesară și memoria de scurtă durată pentru a reuși să consemneze și în scris relatările partenerilor relației, operațiune care este ulterioară convorbirii.

Integritatea senzorială are în vedere **condiția fiziologică normală a analizatorilor anchetatorului, cunoscut fiind că „valorile funcției sensibilității sunt supuse unor oscilații ca urmare a fenomenelor de adaptare, depresie, oboseală, involuție, sau a celor de sensibilizare, contrast, învățare (evoluție)"**[48]. Integritatea senzorială a anchetatorului constituie fundamentul psihofiziologic al corectitudinii și exactității redactării documentelor de anchetă ce constituie suportul material al mijloacelor de probă. De aceea, anchetatorul trebuie să posede o stare corespunzătoare a sănătății și să dispună de o mare capacitate de efort voluntar. Integritatea senzorială definește în ultimă analiză personalitatea anchetatorului, permițându-i acestuia un comportament profesional echilibrat pe fondul psiho-fiziologic general pozitiv.

---

[43] **Idem**, pag. 209-227.
[44] **Idem**, pag. 210.
[45] **Idem**, pag. 221-222.
[46] **Idem**, pag. 225.
[47] **Idem**, pag. 226.
[48] **Idem**, pag. 130.

Echilibrul emoţional vizează **componenta afectivă a psihicului anchetatorului**. Procesele afective iau naştere prin „corelare informaţională, din perspectiva sarcinilor de reglare sau a stării echilibrului optim, a cursului evenimentelor din planul intern al subiectului“[49].

Complexitatea şi durabilitatea contactelor comunicaţionale specifice activităţilor de anchetă judiciară implică întotdeauna acţiunea mai puternică sau mai slabă a unui factor de noutate, declanşând mecanismul psihic al afectivităţii ce se poate exterioriza prin manifestări incompatibile cu profesiunea de anchetator, cum ar fi: dezgustul, plictiseala, sila, agresivitatea etc. Asemenea manifestări trebuie contracarate prin autocontrolul pe care şi-l impune anchetatorul şi exerciţiul perseverent al răbdării, toleranţei, disponibilităţii de a asculta şi stăpânirii de sine.

Dacă anchetatorul nu va reuşi să-şi asigure „o suprafaţă psihică perfect plană“ şi, prin manifestările sale negative, va apare în faţa interlocutorului ca un om impresionabil, nervos, agresiv, frământat de problemele proprii, atunci în cadrul general al desfăşurării anchetei va deveni precar, şansele de realizare a scopurilor propuse diminuându-se.

Echilibrul emoţional al anchetatorului este condiţionat şi de lipsa de prejudecăţi sau a duşmăniei faţă de persoana anchetată. Importante garanţii juridice pentru eliminarea prejudecăţilor sunt stabilite în art. 267 C.p. care, incriminând tortura, menţionează în mod expres „pentru orice alt motiv bazat pe o formă de discriminare oricare ar fi ea“. De asemenea, în art. 2 din „Codul de conduită pentru persoanele răspunzătoare“ de aplicarea legii este stabilită obligaţia juridică a acestora „să respecte şi să protejeze demnitatea umană, să apere drepturile fundamentale ale oricărei persoane“. Este, credem, în afara oricărei discuţii că dispoziţiile documentului de drept internaţional citate oglindesc preocuparea legislaţiei penale moderne pentru înlăturarea prejudecăţilor din conduita autorităţilor judiciare răspunzătoare de aplicarea legii.

Importante din perspectiva echilibrului psihologic al anchetatorului sunt şi dispoziţiile art. 7 şi 8 din Codul de conduită în conformitate cu care:

„Art. 7 – Persoanele care răspund de aplicarea legilor nu trebuie să comită nici un act de corupţie. Ele trebuie să se opună cu vigoare oricăror acte de acest gen şi să le combată.

Art. 8 – Persoanele răspunzătoare de aplicarea legilor trebuie să respecte legea şi prezentul Cod. De asemenea, ele trebuie să împiedice orice încălcare a legii sau a prezentului Cod şi să li se supună cu hotărâre, cu întreaga lor capacitate“.

Capacitatea anchetatorului de a judeca protagoniştilor din afacerile judiciare.

În literatura de specialitate se apreciază că anchetatorului îi este necesară şi o capacitate actoricească pentru a putea, la nevoie, să simuleze perfect orice stare sau trăire, sau să joace orice personaj pentru a-i înţelege mai bine motivele, stările afective şi reacţiile existente în momentul comiterii faptei şi, în general întreaga personalitate.

În activitatea de anchetă judiciară nu se justifică, nici legal şi nici moral, procedeele artei teatrale şi nici scenariile. Anchetatorul nu joacă un rol de infractor sau victimă, „nu intră în pielea infractorului sau victimei“, aceasta fiind numai expresia metaforică a abilităţii anchetatorului, inteligenţei şi talentului său profesional de a intui jocul infractorului sau al falsei victime.

Ancheta judiciară prezintă o anumită duritate, fiind presărată cu obstacole, cu răsturnări de situaţii, cu coincidenţe stranii care solicită la maximum inteligenţa, priceperea şi rezistenţa psihică a anchetatorului.

Legislaţia procesuală asigură un cadru juridic adecvat anchetei, sobru şi solemn, procedee suficiente pentru descoperirea adevărului, principii şi garanţii corespunzătoare pentru asigurarea drepturilor şi respectarea demnităţii fiecărui participant la procesul penal, nefiind necesar împrumutul procedeelor din arta dramatică. De asemenea, metodele tactice, tehnica criminalistică, ca şi cunoştinţele operaţionale de psihologie judiciară permit identificarea autorilor şi adevărul faptelor lor în condiţiile impuse de standardele moderne ale procesului penal.

---

[49] **Idem**, pag. 249.

Pentru toate aceste argumente, teza jucării rolurilor de către anchetator, după procedeele artei dramatice, ni se pare vetustă. În realitate, anchetatorul face mai mult ştiinţă decât artă. Că uneori anumite rezolvări sunt spectaculoase, aceasta depinde tot de ştiinţa anchetatorului.

În realitatea judiciară nemijlocită cu care se confruntă anchetatorul, actul profesional frecvent utilizat este cel al analizei şi judecării rolurilor pe care diferitele persoane implicate în afacerile judiciare le joacă şi dacă acestea sunt reale sau fictive[50].

În toate cazurile prezentate activitatea anchetatorului a fost una cerebrală, de analiză psihologică a comportamentului persoanelor aflate în relaţia sa profesională. Această activitate s-a fundamentat pe informaţiile obţinute în anchetă, pe logica sau lipsa de logică a faptelor sau a unor împrejurări legate de faptă, pe analiza contradicţiilor apărute în anchetă.

Tactica de cercetare în exemplele prezentate se constituie pe indicii de probabilitate ce se grupează în algoritmul „ipotezelor pereche“, specific în disimularea faptelor penale, algoritm frecvent utilizat în ancheta judiciară, îndeosebi în cauzele complicate în care este implicată şi activitatea laboratorului de psihologie judiciară. Un sinoptic simplu este edificator pentru a învedera ceea ce înseamnă o „ipoteză pereche“.

---

[50] **Iată câteva exemple în acest sens:**

1. Şeful grupei de pază şi gardă al unui demnitar, audiat în cazul unui furt de valută de la reşedinţa demnitarului, fiind întrebat pe cine suspicionează, a furnizat o listă de suspecţi, sugerând verificarea minuţioasă a acestora pe perioada timpului critic. În acest stadiu al anchetei a intervenit psihologicul care, situându-se pe ipoteza judecării rolului pe care şi l-a asumat şeful gărzii demnitarului de a coopera cu anchetatorul, şi-a pus problema dacă acesta este un rol real, adică şi-a propus să-i judece rolul din perspectivă psihologică. Temeiurile acestui demers sau indiciile de probabilitate spre versiunea opusă celei susţinute de şeful gărzii au fost furnizate de lipsa oricăror urme la faţa locului, după o cercetare criminalistică „lege artis“. În consecinţă i s-a propus şefului gărzii să urmeze procedura firească a investigaţiei vizând detecţia comportamentului simulat pentru a fi exclus din cercul suspecţilor şi pentru ca anchetatorul să se convingă că sprijinul pe care s-a declarat dispus să-l ofere anchetei judiciare este dezinteresat şi de bună-credinţă. Cel în cauză a acceptat testarea, necunoscând că aceasta se va face prin biodetecţie. Când însă s-a aflat în laboratorul de testare psihologică, în faţa aparatului „Polygraph“, despre eficienţa căruia era foarte bine informat (din surse străine) a recunoscut fără nici o ezitare că este autorul furtului valutei pe care trebuia să o păzească.

Cazul a fost soluţionat în urma şocului psihologic creat de impactul tehnicii de biodetecţie asupra unei persoane perfect documentate despre metodologia de testare şi rezultatele acesteia, la mai puţin de 2 ore de la primul contact cu organele de anchetă ale poliţiei judiciare ale Inspectoratului de Poliţie a Municipiului Bucureşti. O lovitură de teatru s-ar putea afirma. La prima vedere, da. Procedeul utilizat are însă o fundamentare ştiinţifică, de psihologie judiciară, îndelung exersată şi validată de zeci de cazuri.

2. Un soţ reclamă dispariţia soţiei de la domiciliul conjugal, susţinând şi versiunea unei posibile aventuri amoroase. În mod surprinzător, prin utilizarea unor martori mincinoşi, direcţionaţi subtil spre organele de anchetă, soţul obţine confirmarea oficială a fugii soţiei cu un amant. Evident o soluţie eronată. După 3 ani de la reclamaţie, printr-o acţiune de judecare a rolului soţului, ce s-a declanşat în urma unei reclamaţii a părinţilor dispărutei, cu sprijinul biodetecţiei, se stabileşte rolul real al soţului – acela de ucigaş al soţiei sale – al cărei cadavru l-a ascuns într-o fântână.

3. Un afacerist reclamă că a fost tâlhărit de autori necunoscuţi, în holul de la intrarea în locuinţa sa, prilej cu care i s-a luat o importantă sumă de bani. Leziunile constatate prin certificatul medico-legal sunt însă disproporţionate şi atipice în raport cu descrierea agresiunii din plângerea penală. La o analiză psihologică de fineţe a conţinutului reclamaţiei, transpiră ipoteza înscenării. Testul de specialitate, constând în verificarea prin biodetecţie a sincerităţii reclamaţiei, infirmă rolul de victimă şi îl confirmă pe cel de escroc, pentru că prin reclamarea tâlhăriei afaceristul a intenţionat să-şi însuşească sumele aparţinând asociaţilor săi.

4. Pentru a-şi motiva lipsa de acasă, în faţa părinţilor, o tânără reclamă că a fost victima unui viol, săvârşit de trei tineri. Fiind testat rolul de victimă al tinerei, acesta nu se confirmă. Testul asupra tinerilor îi inocentează. Aşadar, „victima“ era autoarea unei plângeri penale calomnioase, iar „infractorii“ inocenţi.

Versiunea reclamată (falsă)	Versiunea anchetei (adevărată)
Dispariţie de persoane	Omor
Accident rutier	Omor
Incendiu cu victimă	Omor
Sinucidere	Omor
Tâlhărie cu autor necunoscut	Inexistenţa faptei (înscenare)
Furt cu autor necunoscut	Inexistenţa faptei (înscenare)
Viol comis în grup	Inexistenţa faptei (înscenare)
Furt din avutul public	Delapidare

În asemenea situaţii cercetările bazate pe algoritmul „ipotezelor pereche" aduc în faţa anchetatorului datele (indicii) de disimulare care se polarizează în jurul versiunii anchetei şi care, în mod firesc, îl orientează pe anchetator spre actul profesional al judecării şi stabilirii adevăratului rol al protagoniştilor cazului judiciar.

În toate situaţiile de infracţiuni disimulate au apărut perioade de blocaj a anchetei, lipsa acută de informaţii autentice i-a obligat pe anchetatori, pornind de la particularităţile cazului, să reconstituie variante a unor posibile moduri de acţiune, să încerce să penetreze necunoscutul. Toate aceste activităţi, esenţialmente psihologice, nu sunt altceva decât activităţi de inferenţă operativă, de efort cerebral, de căutări care depăşesc, indiscutabil, un simplu joc dramatic.

Prin urmare, anchetatorul nu joacă roluri, activitatea sa nu este cea a unui actor, ci esenţa activităţii sale constă în a gândi şi, aşa cum constată Jean Piaget: „a gândi înseamnă, în primul rând, a experimenta mental pentru a se putea trece de la problemă la ipoteză, de la aceasta la verificarea ei". A gândi logic (a experimenta logic, cum se exprimă Piaget), implică posibilitatea unui control conştient asupra cursului operaţiilor mentale, asupra mecanismului acestor operaţiuni. Ori, acest control implică, în mod necesar, posibilitatea de a ne desprinde de succesiunea faptelor mentale, posibilitatea de a reveni la punctul de plecare, de a reface sau reconstitui unele secvenţe etc., „într-un cuvânt, capacitatea reversibilităţii"[51].

Acestea sunt argumentele pentru care pledăm pentru judecarea rolurilor, nu pentru jucarea lor, pornind – aşa cum sublinia Piaget – de la problema (de soluţionat) la ipoteză, iar de la aceasta la verificarea ei.

În mod practic, acesta este algoritmul anchetatorului în situaţia „ipotezelor pereche": problema de soluţionat pusă în actul de sesizare este transpusă în „ipotezele pereche", iar apoi se trece la verificarea acestora, una trebuind să se confirme, iar a doua, evident, să fie infirmată. Nu de puţine ori, cazuri judiciare deosebit de grele au fost rezolvate prin utilizarea biodetecţiei judiciare[52].

Buna-credinţă. Anchetatorul, magistratul, trebuie să fie profesionişti de bună-credinţă. În ce măsură buna-credinţă îşi justifică tratarea într-un curs de psihologie judiciară vom încerca să demonstrăm în consideraţiile următoare.

Buna-credinţă s-a cristalizat ca un concept juridic fundamental în dreptul roman şi este specific sistemelor de drept din familia romano-germanică, deci şi sistemului de drept român.

---

[51] Piaget, J. – **Psihologia inteligenţei**, Ed. Ştiinţifică, Bucureşti, 1965, pag. 9.

[52] A se vedea cazuistica din capitolul dedicat acestei probleme.

În lucrarea, pe care o considerăm de referinţă în materia bunei-credinţe, „Buna-credinţă în raporturile juridice civile“, este citată şi definiţia ilustrului om politic, filosof, scriitor şi jurist roman Marcus Tullius Cicero, conform căreia buna-credinţă constă în: „sinceritate în cuvinte (veritas) şi fidelitate (constantia) în angajamente“[53]. „Pornind de la această definiţie, se poate spune că faptele generatoare ale bunei credinţe creează două stări de concordanţă sau de conformitate: pe de o parte, conformitatea între ceea ce omul gândeşte şi ceea ce el afirmă (sinceritate în cuvinte), iar pe de altă parte, conformitatea între cuvinte şi actele sale (fidelitatea în angajamente)“[54]. La rândul lor, doctrinele moderne de drept dau diferite definiţii bunei-credinţe, toate pornind însă de la cunoscuta maximă romană „Honeste vivere, alterum non laedare, suum quique tribunere“.

Având în vedere ideea fundamentală ce ne preocupă, respectiv buna-credinţă a anchetatorului, am preferat, după autorul citat, o definiţie analitică şi deci mai didactică, pornind de la convingerea că o prezentare a laturilor conceptului bunei-credinţe în ştiinţa şi practica dreptului (aceasta din urmă incluzând şi exerciţiul psihologiei judiciare) serveşte mai eficient deontologia activităţii de anchetator şi ideea de justiţie.

Aşadar, laturile conceptului bunei-credinţe pot fi grupate în următoarea ordine:

a) un grup de fapte psihologice determinate care alcătuiesc onestitatea („honeste vivere“) constând în: loialitate, prudenţă, ordine şi temperanţă, toate acestea având un conţinut etic;
b) un grup de elemente intrate în sfera dreptului ca o consecinţă a faptelor psihologice menţionate şi anume: intenţia dreaptă, diligenţa, liceitatea şi abţinerea de la producerea prejudiciului[55].

Cum se caracterizează aceste elemente în activitatea anchetatorului şi magistratului, vom încerca să răspundem, pornind de la datele pe care le furnizează practica anchetei şi a instanţelor penale:

- **intenţia dreaptă**: subordonarea activităţii autorităţilor judiciare obiectivului aflării adevărului, respectării legii şi ordinii de drept; respingerea oricăror ingerinţe în actul de justiţie; soluţionarea cauzelor numai pe probe certe;
- **diligenţa**: circumscrierea eforturilor de soluţionare a cauzelor judiciare în limitele admise de procedurile legale; evitarea abuzurilor de orice fel;
- **liceitatea**: utilizarea în ancheta judiciară numai a procedurilor admise de legislaţia procesual penală şi procesual civilă; respectarea garanţiilor procesuale, a prezumţiei de nevinovăţie şi a dreptului la apărare, precum şi a drepturilor omului stipulate în actele de drept internaţional, fără nici un fel de discriminare;
- **abţinerea de la producerea prejudiciilor**: observarea posibilelor vicii în activitatea de urmărire penală sau de judecată, sesizarea şi înlăturarea acestora; receptivitate la cererile apărării faţă de posibilele prejudicii.

Buna-credinţă va trebui să conducă la soluţii temeinice şi legale atât în activitatea de urmărire penală, cât şi în cea a instanţelor judiciare.

În antiteză cu buna-credinţă, „reaua-credinţă“ se va fonda întotdeauna pe fapte psihologice situate exact la antipodul celor menţionate, adică: intenţie răufăcătoare, imprudenţă, ilicitate şi vătămare, toate ca rezultat al lipsei de onestitate.

---

[53] Gherasim D. – **Buna-credinţă în raporturile juridice civile**, Ed. Academiei Române, Bucureşti, 1981, pag. 7.
[54] **Idem**, pag. 24-35.
[55] **Idem**, pag. 34.

5.10. Intima convingere

Vom porni la analiza acestui concept de la Hagel care, în „Principiile filosofiei dreptului", sublinia: „ultimul cuvânt în decizie îl constituie convingerea subiectivă şi conştiinţa (animi sententia), aşa cum, în ce priveşte dovada, care se sprijină pe declaraţii şi mărturii ale altora, jurământul rămâne garanţia ultimă, deşi subiectivă"[56].

Dacă pentru mărturii, jurământul rămâne garanţie ultimă, se pune în mod firesc întrebarea care este garanţia ultimă a intimei convingeri pe care se fundamentează o soluţie judiciară. Din perspectivă psihologică această garanţie nu poate fi alta decât respectarea de către anchetator a principiilor şi legilor de formare a probelor, a utilizării criteriilor psihologice, iar din perspectivă etică, garanţia este moralitatea anchetatorului şi buna sa credinţă.

Din perspectiva judiciară, garanţia intimei convingeri este dublă, pornind de la principiul constituţional al separaţiei puterilor în stat, care trebuie prevăzut expres în orice constituţie democratică şi terminând cu principiul independenţei magistraţilor şi supunerii lor numai legii. Credem că această dublă garanţie este obligatorie şi pentru celelalte categorii ce funcţionează în sistemul autorităţilor judiciare, răspunzătoare de corecta aplicare a legilor.

În plus, legea organică de organizare judecătorească stabileşte şi inamovibilitatea magistraţilor pentru că, din categoria mare a celor ce contribuie la înfăptuirea actului de justiţie, magistraţii sunt aceia care soluţionează cauzele penale, constatând că, prezumţia de nevinovăţie a început să nu mai funcţioneze în favoarea inculpatului, acesta fiind declarat vinovat.

În ultimă analiză există şi un drept la intimă convingere, pe care se fundamentează posibilitatea magistraţilor ce constituie un complet de judecată de-a avea opinie separată.

Pentru a asigura corecta funcţionare a intimei convingeri şi a feri deliberarea de orice influenţă, aceasta va avea loc imediat după încheierea dezbaterilor şi se va face în secret. La deliberare nu asistă nici reprezentantul Ministerului Public şi nici grefierul. Judecătorii vor delibera mai întâi asupra chestiunilor de fapt, deci cele strâns legate de probaţiune şi apoi asupra celor de drept, adică calificarea faptului şi aplicarea pedepsei.

În Codul de procedură penală în vigoare se menţionează că „toţi membrii completului de judecată au îndatorirea să-şi spună părerea asupra fiecărei chestiuni" (art. 343, alin. 4); „Preşedintele îşi spune părerea cel din urmă" (art. 343, alin. 5).

În art. 324, alin. 2 din Codul de procedură penală Carol al II-lea, se pretinde că părerile sunt culese de preşedinte începând cu judecătorul cel mai mic în grad şi continuând în ordinea numirilor. Evident legiuitorul a ţinut seama în această reglementare de un însemnat motiv psihologic: „pentru că judecătorii cu o experienţă mai mare, deci cu o prestanţă faţă de ceilalţi, să nu îi influenţeze"[57].

Prin urmare şi instituţia deliberării are o componentă psihologică, mai puţin relevantă în literatura de specialitate.

Oricum, procesele psihologice ale deliberării pot fi surprinse în motivarea hotărârilor judecătoreşti, care sunt opera gândirii magistraţilor şi care, volens-nolens, încorporează şi psihologia lor.

Credem că intima convingere este o stare psihologică comună tuturor oamenilor în legătură cu părerea lor fermă, de neclintit despre anumite fenomene, evenimente, situaţii etc.

În drept, intima convingere este starea psihologică a persoanelor răspunzătoare de aplicarea legilor, bazată pe buna-credinţă, care sunt împăcate cu propria lor **conştiinţă morală**,

---

[56] Hegel G.F.W. – **Principiile filosofiei dreptului**, Ed. Academiei Române, Bucureşti, 1963, pag. 256.

[57] Vrăbiescu G. – **Curs de procedură penală**, Ediţia a II-a, revăzută şi întregită conform ultimelor modificări aduse Codului de Procedură Penală Carol al II-lea, pag. 413.

B.C.U. "M. EMINESCU" IAȘI

care i-a călăuzit în aflarea adevărului, prin utilizarea mijloacelor legale și în stabilirea măsurilor legale consecutive stărilor de fapt stabilite.

Mai rămâne, în mod evident, validarea acestei convingeri intime, care va opera în momentul rămânerii definitive a hotărârii ce o încorporează.

Credem, în finalul tuturor considerațiilor expuse, că structura anchetei judiciare realizată din perspectivă psihologică poate și trebuie să fie sistemul de referință al temeiurilor unor soluții judiciare fundamentale pe adevăr și justiție.

5.11. Modele de conduită și tipuri de anchetatori

Contactul îndelungat cu învinuiții ori inculpații, în situații și împrejurări complexe, își pune amprenta formativă în educarea (în condițiile unui fond nativ existent) la anchetatori a unor calități speciale ca: perspicacitatea, spiritul de observație, insistența, subtilitatea deducțiilor și sintezelor, rapiditatea sesizării unor relații și forța argumentării logice, a căror rezultantă formează intuiția profesională, așa-zisul fler. Un anchetator bun trebuie să fie o persoană căreia să-i placă să lucreze cu oamenii, pentru că, nu va reuși niciodată să câștige încrederea și respectul celui ascultat, nu va poseda niciodată forța de persuasiune, ca o condiție absolut necesară unei interogări eficiente.

Anchetatorul trebuie să posede capacitatea de a se exprima clar și de a discuta în mod inteligent, atribut al unei gândiri suple și mobile și al unui înalt grad de profesionalism[58].

În contextul exigențelor menționate sunt incompatibile deontologic: mulțumirea de sine generată de încrederea exagerată în propriile calități și în experiența proprie; ruperea contactului cu elementele teoretice sau de noutate din profesiune, instalarea stereotipurilor, automatismelor și spiritului rutinei; bănuiala excesivă privind orice persoană anchetată; tendința de a suspecta orice om de activitate infracțională; amplificarea nefondată a unor date sau exagerarea semnificației acordată unor gesturi și manifestări secundare din conduita celor anchetați; modul uneori absent sau defectuos de a formula întrebări; impertinență, aroganță sau chiar vulgaritate în relațiile cu persoanele anchetate, ș.a.[59].

La toate acestea se adaugă atitudini absolut particulare adoptate în raport cu categoriile de învinuiți: vanitoși, orgolioși, sensibili la flatare și la aprecieri, care-și fac din statutul de infractor un renume. Oricum, a începe ascultarea fără a fi cunoscut în profunzime persoana celui cu care urmează confruntarea este ca și aruncarea în valuri fără cunoașterea înotului. La toate acestea se adaugă o serie de ***calități profesionale***, între care: obișnuința de a privi interlocutorii în ochi pe tot parcursul ascultării, sondându-le și interpretându-le corect comportamentul expresiv în raport cu întrebările semnificative; deprinderea de a asigura anchetei liniștea și intimitatea necesară; deprinderea anchetatorului de a nu-și permite gesturi de nervozitate, ticuri, ridicarea tonului ori alte accese de slăbiciune; deprinderea de a intra în anchetă cu încredere în capacitatea personală, calm și echilibrat, precum și tăria morală de a mai insista încă puțin din momentul în care s-a ajuns la concluzia că totul este zadarnic.

Studierea comportamentului anchetatorilor, în relația anchetator – anchetat, a condus la diferite clasificări, între care cea mai frecvent întâlnită în literatura de specialitate îi categorisește pe anchetatori în următoarea tipologie, frecvent întâlnită și în clasificarea tipurilor de conducători:

Anchetatorul temperat: se caracterizează printr-un comportament firesc, își ascultă cu atenție și interes interlocutorul, răbdător, calm și analitic. Intervine oportun și eficient, cu tactul corespunzător situației, pentru lămurirea aspectelor esențiale ce interesează ancheta.

---

[58] Altavilla E. – **Psihologia giudiziaria** vol. I, Unione tipografico – editrice torinesse, 1955, pag. 902-908.

[59] **Idem**, pag. 866-882.

Anchetatorul amabil: manifestă o anumită transparență în relația cu interlocutorul și jovialitate, nu ezită să-și trateze interlocutorul cu o țigară sau o cafea. Atmosfera degajată pe care o creează oferă premisele unui studiu psihologic mai adecvat a anchetatului. Dacă amabilitatea nu este constatată, echilibrul anchetei se poate rupe, anchetatul se inhibă, iar investigația poate fi compromisă.

Anchetatorul autoritar: se particularizează printr-o atitudine rigidă, gravă, cu accent de solemnitate, impunându-și la modul imperativ voința în fața interlocutorului. Nu este interesat în studiul psihologiei anchetatului și din această cauză nu găsește modalitățile optime de a stimula pozitiv convorbirea. Anchetatorul autoritar mizează mai mult pe intimidarea anchetatului decât pe stimularea psihologică a acestuia pentru a coopera.

Anchetatorul vorbăreț: este un tip complexat de necesitatea afirmării sau necesitatea de a se descărca de o tensiune afectivă, iar logoreea este modalitatea de a se elibera de aceste stări. Din motivele menționate, sau a altora asemănătoare, anchetatorul vorbăreț intervine inoportun și lipsit de eficiență în relatările anchetatului, putând compromite ancheta.

Anchetatorul cabotin: este cel care exagerează în utilizarea procedeelor actoricești, ce caracterizează stilul unor anchetatori. Asemenea exagerări pot provoca stări improprii pentru ancheta judiciară, cum ar fi: amuzamentul, disprețul, penibilitatea sau chiar inhibarea anchetatului, situații ce pot prejudicia rezultatele anchetei.

Anchetatorul patern: adoptă un comportament blând în anchetă, manifestând uneori chiar compasiune față de anchetat. Asemenea atitudini pot fi speculate de infractorii recidiviști care nu vor ezita să-și atenueze faptele.

Nu am inclus în acestă clasificare pe **anchetatorii violenți**, întrucât în sistemul judiciar modern existența acestora este greu de imaginat. Istoria cunoaște însă această categorie de anchetatori sub diverse denumiri, între care cea mai frecventă este aceea a **anchetatorilor torționari**, categorie specifică sistemelor judiciare ale statelor totalitariste.

CAP. VI – Simptomatica comportamentului simulat

- **aparent-inaparent pe terenul duplicității**
- **indici orientativi în detecția matricei infracționale**
- **tehnica „lie detector“**

Secțiunea I – comportamentul infracțional din perspectiva psihologică

6.1.1. Considerații de psihologie judiciară asupra vinovăției ca atitudine psihică și realitate juridică 203
6.1.2. Matricea infracțională (culpabilizatoare). Matricea morală din perspectiva contradictorialității 204
6.1.3. Comportamentul infracțional din perspectiva reperelor sale psihologice 205
  6.1.3.1. Dinamica secvențelor comportamentale 205
  6.1.3.2. Etiologia suportului psihologic (mobilul, trebuința, motivul, idealul, concepția, scopul etc.) 207
6.1.4. Matricea morală 209

Secțiunea a II-a – Comportamentul simulat

6.2.1. Noțiuni și definiții asupra comportamentului simulat 210
6.2.2. Exprimarea aspectului inaparent în comportamentul simulat 211
6.2.3. Indicatori verbali, motori și fiziologici ai conduitei simulate în expresia aparentă (semnificația și sensul stimulilor declanșatori de emoție) 212
  6.2.3.1. Indicatorii fiziologici, semnificația și sensul stimulilor declanșatori de emoție în simulare 213
  6.2.3.2. Mijloace psihologice de detectare a tensiunii psihice cuprinse în chestionare și teste de personalitate 214

Secțiunea a III-a – Detectarea științifică a conduitelor duplicitare (simulate-mincinoase) – utilizarea tehnicii „Lie detector“ – Poligraf

6.3.1. Scurt istoric și evoluție în materie 215
6.3.2. Fundamentul științific al constatării stresului psihologic 217
6.3.3. Mijloace tehnice de examinare 223
6.3.4. Caracteristici care pun în evidență emoția determinată de disimularea adevărului 224
6.3.5. Etapele examinării 228
6.3.6. Constatări tehnico-științifice ce se pot efectua – cazuistică exemplificativă 232

6.3.7. Detecţia comportamentelor simulate privită din perspectiva legislaţiei române în vigoare 259

Secţiunea a IV-a – Concluzii cu caracter practic-aplicativ

6.4.1. Din punct de vedere al apartenenţei mijloacelor de detecţie a stresului emoţional . . 262
6.4.2. Din punct de vedere al locului şi momentului utilizării 262
6.4.3. Din punct de vedere al forţei probante 262
6.4.4. Din punct de vedere al exigenţelor tehnicii faţă de cunoştinţele unui specialist 262
6.4.5. Din punct de vedere al necesităţii materializării concluziilor în rapoarte de constatare tehnico-ştiinţifică 263
6.4.6. Din punct de vedere al statului legal 263

Capitolul VI

Simptomatica comportamentului simulat[1]

- **aparent-inaparent pe terenul duplicităţii**
- **indici orientativi în detecţia matricei infracţionale**
- **tehnica „lie detector“**

> *„... Poligraful este un mijloc auxiliar de investigaţie foarte folositor dacă rezultatele obţinute cu ajutorul său sunt operativ valorificate în cadrul urmăririi penale... Departe de a fi un mijloc de probă, el nu poate înlocui o temeinică muncă operativă şi de cercetare, ci va trebui înţeles ca fiind un instrument aparţinând tehnicii şi tacticii criminalistice, cu ajutorul căruia se elimină tatonările, se diminuează riscurile injustiţiei şi se dă o corectă orientare primelor activităţi ce decurg din interogarea persoanelor incluse în cercurile de bănuiţi... Investigaţia poligraf are un specific aparte, este din toată criminalistica singura care atacă bănuitul direct în structura sa mentală, perversă, predilect duplicitară, (matricea infracţională), terenul ei fiind mult mai fragil decât acela al prelucrării urmelor create de om...*
>
> *De aceea suntem primii care avertizăm că a nu ţine seama de relativitatea concluziilor investigaţiilor poligraf este tot atât de grav cu a le acorda un credit total sau a le ignora cu desăvârşire...“*
>
> „... Omul se poate ascunde de multe dar de sine nu...“

Secţiunea I – Comportamentul infracţional din perspectiva psihologică

6.1.1. Consideraţii de psihologie judiciară asupra vinovăţiei ca atitudine psihică şi realitate juridică

În săvârşirea faptei ce prezintă pericol social se reflectă o anumită poziţie a făptuitorului faţă de valorile sociale ocrotite prin normele dreptului penal, ceea ce face ca infracţiunea să fie caracterizată de lege şi printr-o **trăsătură de natură morală, subiectivă, constând în vinovăţia făptuitorului, adică fapta să fie expresia unei anumite atitudini psihice a subiectului în ceea ce priveşte voinţa de a săvârşi fapta şi conştiinţa caracterului şi a urmărilor acesteia.**

Astfel spus, fapta este o expresie materializată a proceselor psihice contrare intereselor şi valorilor sociale protejate prin norme juridice.

Vinovăţia constă în atitudinea psihică a (persoanei) făptuitorului faţă de fapta socialmente periculoasă săvârşită de el şi faţă de consecinţele acelei fapte, adică atitudinea psihică pe care autorul a avut-o la momentul săvârşirii faptei ilicite, mai exact, la momentul imediat anterior săvârşirii acesteia, faţă de faptă şi urmările ei.

---

[1] Pentru interesante aspecte interdisciplinare, specialiştii şi studenţii pot aprofunda în cap. VII – **Biodetecţia judiciară** din N. Mitrofan, V. Zdrenghea, T. Butoi – **Psihologia judiciară**, Ed. Şansa, Bucureşti, 1992 (în accepţiunea lector univ. avocat Zdrenghea – Şcoala românească de biotetecţie).

a) Teoria normativă a vinovăţiei

Pentru prima dată, Frank Reinhard a conceput vinovăţia ca o judecată de valoare asupra conţinutului psihic al faptei, ea exprimând un raport de contrarietate între voinţa subiectului şi norma de drept, fiind resimţită la nivel afectiv ca trăire, sentiment de culpabilitate.

În ceea ce priveşte cele două forme sub care se exprimă vinovăţia – intenţia şi culpa – se consideră că faptul intenţionat este un fapt involuntar care nu trebuia produs, caz în care se reproşează voinţei că nu a împiedicat producerea faptei.

Vinovăţia apare astfel ca o atitudine reproşabilă sub aspectul modului în care agentul concepe obligaţiile sale faţă de ordinea juridică, un mare rol avându-l valoarea motivelor care au stat la baza vinovăţiei.

În această teorie, vinovăţia devine un concept autonom fără un conţinut psihic. Evaluarea reproşului se face după criterii individuale şi sociale. Criteriul individual va avea în vedere modul de comportare a altei persoane care, într-o situaţie similară cu cea în care s-a găsit agentul şi având aceleaşi însuşiri ca şi aceasta (vârstă, sex, pregătire profesională etc.) ar fi acţionat în alt mod, respectând legea.

Însuşirile individuale ale agentului şi specificitatea situaţiei sunt transferate altei persoane luate ca termen de referinţă. Criteriul social va ţine seama de anumite circumstanţe concomitente faptei legate de condiţiile familiale, economice, sociale în care a acţionat agentul şi au influenţat asupra motivaţiei faptei.

În cadrul acestei teorii se subliniază dubla poziţie a intenţiei: pe de o parte, intenţia este un proces psihic care explică finalitatea şi caracterul acţiunii volitive, iar pe de altă parte, este un factor revelator al atitudinii interioare a agentului faţă de ordinea juridică. De fapt teoria normativă nu conduce la o desprindere a proceselor psihice care însoţesc şi se manifestă în luarea hotărârii de a acţiona şi în punerea în execuţie a hotărârii, ci duce la o adâncire a acestora, la o examinare a lor în lumina întregii personalităţi a agentului. Accentul analizei se mută deci, de la procesele psihice implicate în săvârşirea faptei, la procesele psihice care explică comportarea făptuitorului, atitudinea sa internă faţă de ordinea juridică.

b) Teoria psihologică a vinovăţiei

Teoria psihologică a vinovăţiei consideră că aceasta nu poate fi analizată decât în raport cu o persoană responsabilă, capabilă să-şi dea seama de condiţiile în care acţionează şi de consecinţele faptei şi să-şi coordoneze activitatea în raport cu aceste cunoştinţe. În lipsa capacităţii psihofizice, agentul poate comite doar fapte periculoase, dar nu fapte intenţionate sau culpoase. Rezultatul nociv pe care l-ar putea produce persoanele incapabile apare mai degrabă ca o consecinţă mecanică, pur cauzală a mişcării membrelor persoanei incapabile.

Distinsul prof.univ.dr. George Antoniu[2] subliniază cele două ipostaze ale vinovăţiei: aceea de element al conceptului de infracţiune şi aceea de proces psihic descris în norma de incriminare (în subsidiar, trăire psihică a culpabilităţii între conştiinţa culpabilă şi norma juridică incriminatoare).

6.1.2. Matricea infracţională (culpabilizatoare). Matricea morală din perspectiva contradictorialităţii

Sub aspect psihologic, punerea în operă a proiectului infracţional este precedată de procesul specific al concepţiunii faptei penale care cuprinde analiza posibilităţilor de acţiune, evaluarea avantajelor şi dezavantajelor, a riscurilor acţiunilor ilicite, a măsurilor de împiedicare a identificării. Evaluarea acestor elemente se poate finaliza fie prin renunțarea la proiectele ilicite, fie, dimpotrivă, la deliberarea și asumarea riscurilor și, în consecință, la executarea proiectului infracțional.

---

[2] G. Antoniu – **Vinovăţia penală**, Ed. Academiei Române, Bucureşti, 1995.

Procedeele psihice ce preced și însoțesc săvârșirea infracțiunii precum și cele ce succed acesteia sunt integrate conștiinței infractorului sub forma unui patern infracțional stabil, cu conținut și încărcătură afectiv-emoțională specifică și cu o caracteristică fundamentală – **psihosensibilitatea** – în virtutea căreia este posibilă conservarea în structurile memoriei a unei realități psihice obiectivată în mod fascinant la nivelul amintirii despre faptă (inclusiv substratul ei afectiv-emoțional).

Structurile informaționale reprezentând matricea infracțională, rămân implementate în neuronii scoarței cerebrale datorită psihosensibilității latente ce poate fi reactivată, dislocată și exteriorizată (monitorizată) în biodiagramele specifice investigației conduitelor simulate fiind identificabilă (exclusiv la autorii faptelor infracționale) sub impactul stimulilor de natură psihologică.

Definită strict, **matricea infracțională este o realitate a conștiinței infractorului, filmul netrucat al derulării infracțiunii, autoimplementat secvență cu secvență în memoria infractorului.**

6.1.3. Comportamentul infracțional din perspectiva reperelor sale psihologice

6.1.3.1. Dinamica secvențelor comportamentale

Structura informațională psihosensibilă are în conținutul său patru secvențe distincte sub aspect psihologic, care se diferențiază în intensitate și se delimitează în timp[3].

Secvența primară însumează procesele psihice care se nasc și se consumă până la decizia de a comite infracțiunea proiectată. Această etapă se caracterizează prin perceperea și prelucrarea de către agentul infractor a informațiilor declanșatoare de tendințe și motivații antisociale, pe care se fundamentează opțiunea pentru mobilul comportamentului ilicit, adică deliberarea.

Secvența secundară cuprinde procesele psihice care au loc din momentul luării deciziei infracționale până la pregătirea materială și săvârșirea faptei. Această etapă se caracterizează printr-un intens consum lăuntric, problematica psihologică fiind axată pe coeficientul de risc, mai ales pe miza pusă în joc. Un rol deosebit în luarea deciziei infracționale îl are funcția de proiecție-anticipare, care stimulează câmpul reflecției asupra consecințelor în raport cu reușita sau nereușita, sentimentul satisfacției coexistând cu trăirea anxiozității, nesiguranței și îndoielii.

Fiind intime și deosebit de intense, toate aceste procese psihologice sunt caracterizate printr-un mare consum de energie nervoasă, manifestându-se la unii infractori printr-un anumit grad de surescitare. În acest stadiu, intenția infracțională primește un contur precis generând reechilibrarea sferei afectiv-emoționale, pe primul plan trecând de această dată procesele reflexiv-volitive.

Secvenței secundare îi sunt specifice procesele de analiză și sinteză a datelor deținute de agentul infractor și de structurare a acestora pe variante de acțiune, din care se va alege varianta optimă. Activitățile specifice etapei secundare se desfășoară sub forma reprezentării mentale a unui plan de acțiune despre mijloacele și modalitățile de realizare a scopului, timpului de săvârșire a infracțiunii, asigurarea rezultatelor acesteia, măsurile de acoperire și sustragere de la identificare și răspundere, precum și alte elemente necesare reușitei.

---

[3] Doctrina dreptului clasic acceptă următoarea evoluție: apariția motivului, lupta motivelor, adoptarea hotărârii și, în fine, executarea acțiunii.

Un rol deosebit de important în prelevarea şi anticiparea mentală a finalităţii acţiunilor proiectate îl au stabilirea orientării antisociale şi experienţa din trecut a agentului infractor, acestea fiind componente esenţiale ale potenţialului său criminogen.

O dată definită hotărârea de a comite infracţiunea, latura imaginativ-prospectivă a acesteia este urmată de acţiunile materiale cu caracter pregătitor. Specificul actelor preparatorii constă în procurarea de instrumente şi materiale necesare actelor de executare a infracţiunii, contactarea de complici, culegerea de informaţii despre victimă(e), despre locul infracţiunii, supravegherea obiectivului şi studiul acestuia, recunoaşterea locului faptei, experimentarea privind pătrunderea şi ieşirea de la locul faptei, posibilităţile de acoperire şi fugă în caz de surprindere etc.

Rezultanta comportamentului infractorului din faza actelor preparatorii poate fi, după caz fie fundamentarea în plan material a hotărârii de a comite fapta prin realizarea condiţiilor optime reuşitei, fie desistarea ori amânarea, în aşteptarea unor condiţii şi împrejurări favorizante.

Secvenţa terţiară cuprinde procesele psihologice care însoţesc săvârşirea infracţiunii (în faza tentativei şi consumării faptei). În timpul comiterii infracţiunii, agentul infractor trăieşte stări emoţionale deosebit de intense. Actele şi acţiunile care se derulează în câmpul infracţiunii sunt tributare crizei de timp şi neprevăzutului, care generează trăirea unui acut sentiment de precipitare şi teamă.

Psihologic, obiectele, fiinţele sau fenomenele percepute de agentul infractor în timpul comiterii faptei (instrumentele destinate săvârşirii infracţiunii, valorile ce constituie obiectul material al infracţiunii, victima/victimele), contextul spaţio-temporal al desfăşurării activităţilor specifice comiterii infracţiunii etc., în funcţie de proprietăţile lor fizico-chimice (intensitate, formă, mărime, culoare, dispunere spaţială, rezistenţa victimei etc.) determină trăiri şi reacţii emoţionale tributare atât imperfecţiunii simţurilor, cât şi surescitării nervoase în care aceasta se derulează. Teama de a fi descoperit, necesitatea de a găsi noi soluţii unor situaţii de fapt neprevăzute, trăirea reală a riscului bulversează structurile emoţionale şi precipită acţiunile făptuitorului. Lipsa unui autocontrol caracteristic pentru un mod de acţiune şi gândire în situaţii normale, generează scăpări, chiar şi în cazul infractorilor ce operează „cu sânge rece". Astfel, din cauzele menţionate, infractorului i se diminuează autocontrolul, acesta poate pierde obiecte personale în câmpul faptei, uită obiecte corp-delict purtătoare de urme, sau uită să şteargă anumite categorii de urme, renunţă în cursul activităţii infracţionale la portul mănuşilor, se accidentează etc. Toate acestea sunt exploatate de poliţia ştiinţifică, prin metode criminalistice, în scopul identificării autorului şi soluţionării cauzei.

Secvenţa a patra cuprinde procesele psihologice care se produc după săvârşirea infracţiunii, în intenţia sustragerii de la răspunderea penală. Elementul caracteristic psihologiei infractorului după săvârşirea faptei penale este efortul de a se sustrage identificării, inculpării şi pedepsei. În general, comportamentul agentului infractor în această fază – post-infracţională – este reflexiv-acţional, întreaga lui activitate psihică fiind dominată cu autoritate de trecerea în revistă a celor petrecute.

Istoria criminalităţii demonstrează existenţa, încă din cele mai vechi timpuri, a unor strategii şi scenarii de contracarare a activităţilor de identificare şi tragere la răspundere penală a autorilor.

În contextul acestor strategii şi scenarii, nu puţini sunt infractori care îşi creează alibiuri, încercând să convingă că era imposibil ca ei să fi săvârşit fapte (faptele) sau mizează pe imposibilitatea administrării probelor de către organele judiciare.

În cazul alibiului, stratagema utilizată este, de regulă, aceea de a se îndepărta în timp util de la locul infracţiunii şi de a apărea cât mai curând în alt loc, unde, prin acţiuni menite a atrage atenția, caută să fie remarcați pentru a-și crea probe, bazându-se pe ideea că, după o anumită scurgere a timpului, organului de urmărire penală îi va fi greu să stabilească cu exactitate succesiunea în timp a celor două evenimente[4]. Alteori, dimpotrivă, infractorul apare în preajma locului unde se desfășoară cercetările, căutând să obțină informații referitoare la cursul acestora, acționând prin denunțuri sau scrisori anonime, modificări în câmpul faptei, înscenări, înlăturări de probe, dispariții de la domiciliu, internări în spitale sau săvârșirea de noi infracțiuni mărunte pentru a fi arestat și a dispărea din aria de investigare a poliției.

În urmărirea scopului lor, infractorii nu ezită a întrebuința orice mijloace care i-ar putea ajuta: minciuna, perfidia, încercări de intimidare a anchetatorului, deseori lăsând să se înțeleagă că vor apela la „persoane influente" care să curme „șirul ilegalităților".

6.1.3.2. Etiologia suportului psihologic (mobilul, trebuința, motivul, idealul, concepția, scopul etc.)

Mobilul, ca element subiectiv al conținutului infracțiunii – Comportamentul uman este determinat de modificările interne (neuro-endocrine) și de stimuli (excitanți) externi care influențează scoarța cerebrală[5]. Modificările psiho-fiziologice determină starea de tensiune psihică care inițiază un comportament propriu fiecărui individ. Motivația acțiunii/inacțiunii infracționale constituie forța motrice interioară, elementul primar care asimilează și sedimentează influențele externe și va genera fapta, persistând până la reducerea tensiunii psihice apărute (prin săvârșirea sau desistarea de la producerea faptei).

Conduita individuală este rezultatul intervenției unui ansamblu de factori conștienți, inconștienți, fiziologici, afectivi, intelectuali, sociali, aflați în interacțiune[6] care incită, sedimentează sau amplifică structura psihică individuală (influențată de anumite predispoziții individuale). Motivația acțiunii/inacțiunii este declanșată de trebuințe, interese, convingeri, idealuri, concepții care dezechilibrează biopsihosocial infractorul și încetează prin satisfacerea acestora.

Trebuința infractorului având o natură diferită (socială, biologică, materială) impune stări și imbolduri acționale tensionate, orientând comportamentul individual spre reducerea tensiunii prin satisfacerea acestora sau amplificarea tensiunii din cauza neîmplinirii lor. Tendința de a trece la satisfacerea unor trebuințe în mod conștient sau inconștient, constituie faze comportamentale ale motivației individuale reprezentată de **mobilul acțional** care declanșează, impulsionează și orientează acțiunea/inacțiunea infracțională.

Selectarea și asimilarea trebuințelor și mobilurilor (motivelor) într-o structură constantă și eficientă în domeniul infracțional, formează **interesele infractorilor**.

Motivele se află într-o interacțiune instabilă care generează stări tensionale sau chiar între infractor și societate, determinând pe infractor să opteze între satisfacerea prin infracțiune sau respingerea motivelor prin desistarea sa.

Trebuințele și interesele infractorului se contopesc uneori cu unele convingeri trăite afectiv, fiind implicate în sentimentele, pasiunile, emoțiile și dorințele sale.

---

[4] Cu studenții se vor analiza strategiile de contracarare a identificării și a probării infracțiunii prin strategia alibiului de către frații Iulian – Nicolae și Radu – asasinii prof. Racu Iulian în feb. 1994. Se va evidenția faptul că distanța CFR București-Iași, în perioada critică, fusese blocată prin înzăpezire, documentele oficiale ale CFR fiind utilizate în spargerea alibiului criminalilor care justificaseră absența din București, tocmai prin deplasarea la Iași în timpul critic, călătoria cu trenul fiind practic imposibilă. În final, autorii vor recunoaște comiterea omorului, de la ei recuperându-se corpurile delicte: 2 butelii și 1 ceas de buzunar din aur.

[5] N. Sillamy, pag. 202.

[6] **Idem**, pag. 203.

Convingerile stabilizează propriile aprecieri despre unele fenomene și situații psihosociale, infractorul intervenind sau acționând pentru menținerea sau înlăturarea celor care nu-l satisfac. Derularea existenței sociale poate să fie idealizată de infractor în sensul preluării unor modele comportamentale sau a anticipării unor soluții care să justifice propria sa atitudine infracțională.

Idealul infractorului va constitui un țel suprem al acțiunii – omisiunii socialmente periculoasă, atât sub aspectul formei de realizare, cât și a finalizării acesteia reprezentând un înalt grad de pregătire acțională idealizare infracțională ce trebuie să caracterizeze sensul, scopul și modelarea întregii activități infracționale a unui individ.

Sfera conceptului de motivație comportamentală se încheie cu elementul de **concepție despre viață și societate a infractorului**, ca orientare fundamentală a comportamentului individual spre domeniul infracțional. Concepția despre rezolvarea conflictelor individuale și sociale numai prin infracțiune (ca rezultat al experienței proprii) se caracterizează printr-un grad mai mic de înțelegere a exigențelor sociale și este o negare a educației individuale.

Mobilul (motivul) acțiunii – inacțiunii infracționale reprezintă elementul subiectiv al conținutului infracțiunii și constă într-o cauză determinată, un imbold psihic care impulsionează, declanșează fapta socialmente periculoasă. Mobilul dezvăluie natura morală a acțiunii – inacțiunii. Reprezentând o caracteristică de impuls afectiv după selectarea, asimilarea și sedimentarea unor influențe externe, mobilul se materializează în obiectul rezoluțiunii delictuoase și în direcționarea executării dinamice a acesteia pentru satisfacerea unor cerințe morale individuale: gelozie, glorie, gratitudine, fanatism, lăcomie, răzbunare, sacrilegiu. Guvernând întreaga motivație acțională, mobilul reprezintă un factor declanșator al faptei în sensul determinării stării psihice necesare orientării spre satisfacerea cerințelor individuale, devenind astfel un obiect al cunoașterii individualității psihologice a infractorului responsabil. În funcție de geneza și conținutul mobilului acțional, în comportamentul infractorului se regăsesc elemente esențiale ale temperamentului, obișnuințelor, direcționării morale, experienței și adaptării la un anumit tip de viață, precum și ale tulburărilor mentale (frustrări, nevroze, obsesii, maladii mentale).

Mobilul faptei este variabil și se caracterizează printr-un grad mai mic sau mai mare, mai simplu sau mai complex de organizare, ceea ce înseamnă că sensul său diferă de la infractor la infractor sau după condițiile specifice de realizare „non sine causa acceditur" (nu se acționează fără motiv). Nivelul de profunzime în reflectarea realității psihosociale a mobilului infracțional va caracteriza și gradul de responsabilitate socială sau de iresponsabilitate a infractorului. Determinând infracțiunea, mobilul o individualizează și o califică, însă prezența sa nu este obligatorie pentru desăvârșirea conținutului infracțiunii. „Mutabile semper causa" (mobilul se schimbă mereu), însă el poate lipsi din derularea unor infracțiuni spontane, fapta care nu exclude realizarea conținutului infracțiunii deoarece acțiunea – omisiunea săvârșită cu intenție sau din culpă are un rezultat socialmente periculos dacă infractorul are capacitatea psihofizică să răspundă penal. Practic, nu există acțiune – omisiune care să nu aibă la bază un mobil acțional ce însoțește psihic și acțional comportamentul infractorului, însă în anumite situații, legea penală califică infracțiunea și după existența perceptibilă a mobilului: omorul săvârșit din interes material (art. 175 lit.b C. pen.); în anumite situații legea impune cu necesitate existența mobilului pentru a se împlini elementul subiectiv al conținutului infracțiunii (abuzul în serviciu prin îngrădirea unor drepturi pe temei de naționalitate, rasă, sex sau religie – art. 247 C. pen.), asfel că în lipsa mobilului, infracțiunea nu va exista, iar fapta nu va fi sancționată.

Uneori, mobilul reprezintă o circumstanță agravantă în realizarea infracțiunii, devenind astfel și un element circumstanțial în activitatea de individualizare legală și judiciară a pedepsei: art. 75, lit.d C.pen. (existenţa motivelor josnice). Categoriile specifice de mobiluri sunt perceptibile şi inedite, atipice, de manifestare bizară a unor motive acţionale, legea propunând aplicarea unor pedepse până la maximul special, iar dacă acesta este neîndestulător, se va adăuga un spor în limitele prevăzute de art. 78 C.pen.

Mobilul infracţional se dezvoltă, în genere, înaintea debutului faptei, devansând fazele acţionale şi devenind o circumstanţă subiectivă a acţiunii – inacţiunii socialmente periculoasă. Formarea mobilului şi acceptarea acestuia de către infractor reprezintă o parte componentă a afectivităţii individuale care este preponderent şi stabil negativă, constituind un caz tipic de neacceptare a exigenţelor sociale, explicând din ce motiv a fost săvârşită fapta penală.

Scopul, ca element subiectiv al conţinutului infracţiunii – Scopul infracţional este reprezentat de considerentele fixate în mod conştient de infractor care se vor realiza în mod concret prin săvârşirea unei acţiuni-inacţiuni. Prin scop, infractorul anticipează rezultatul faptei care urmează a se definitiva ulterior. Scopul este rezultatul unui proces psihic, al unei deliberări prin care făptuitorul anticipează satisfacerea unor interese şi îşi fundamentează modul de acţiune concretă pentru a se finaliza rezultatul propus. În sens restrâns, scopul reprezintă reflectarea subiectivă, conştientă a unui rezultat infracţional viitor, intuit, realizat şi acceptat de infractor. În sens larg, scopul semnifică stabilizarea conştientă, volitivă a gândirii infractorului asupra unui obiectiv, deliberarea şi adoptarea unei strategii acţionale adecvate modului şi condiţiile concrete de săvârşire a faptei pentru obţinerea rezultatului anticipat.

Sensul scopului se precizează în contextul acţiunii, exprimând caracteristica procesului acţional, a însuşirilor, a circumstanţelor în care va avea loc acţiunea pentru a se ajunge la rezultatul prevăzut iniţial. Scopul este dependent de rezultatul infracţional, fiind element subiectiv al conţinutului infracţiunii doar în anumite condiţii. Scopul realizează joncţiunea între actul deliberativ, voliţional şi rezultatul urmărit, însă nu în toate cazurile sfera şi felul scopului urmărit de făptuitor face parte din sfera şi felul scopului incriminat ca element subiectiv al conţinutului unei infracţiuni. Dacă scopul infracţiunii concrete se ocupă de modul cum este organizată aceasta pentru producerea rezultatului, infracţiunea abstractă stabileşte un scop generalizat socialmente periculos pentru întreaga categorie de acţiuni posibile a se realiza. În acest mod, scopul devine element subiectiv al conţinutului infracţiunii doar în condiţiile în care fapta a urmărit realizarea scopului generalizat, socialmente periculos. În conţinutul infracţiunii, scopul este utilizat sub înţelesurile de destinaţie, de rezultat şi de circumstanţă şi face parte din latura obiectivă a infracţiunii.

6.1.4. Matricea morală

Înainte de a fi un concept, matricea morală (aflată în raporturi de incompatibilitate cu matricea infracţională) este o realitate mentală, un construct cognitiv-intelectiv plasat la nivelul conştiinţei individuale şi uşor identificabilă la fiecare individ al speciei umane, normal din punct de vedere bio-psihic.

Premisele demersului se pot constitui din definirea moralei: „Morala poate fi definită din diferite puncte de vedere; ea poate fi definită ca ştiinţa binelui şi a fericirii. Morala este ştiinţa profilaxiei şi a terapeuticii răului. Ea este filozofia şi igiena fizică şi psihică a vieţii sociale, conştiinţa echilibrului social, ştiinţa moralităţii şi imoralităţii, a drepturilor, a îndatoririlor, a viciilor şi a virtuţilor. Morala este ştiinţa moravurilor, a ansamblului regulilor care guvernează raporturile dintre oameni, ea este ştiinţa acordului sau a societăţii, ştiinţa reacţiilor între indivizi şi arta de a le evita: ştiinţa prudenţei şi a prevederii, ştiinţa estimării propriei

---

7. Odobleja Şt. – **Psihologia Consonantistă**, Ed. Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1982, pag. 553.

slăbiciuni"[7] sau din altă perspectivă „morala este ultimul capăt al unei asociații alternative între acțiune și reacție, între rău și răzbunare, între căință și consolare" – „există o morală pozitivă (morală binelui) – în joncțiuni pozitive, comandamente pozitive, ceea ce trebuie făcut, alături de o morală a răului (prohibiții) – comandamente negative, ce trebuie să omitem sau să ne abținem de a face"[8].

Morala, chiar condiționată istoric, constantă și actuală, în fiecare din noi, este matricea noastră morală, spațiul psihologic, forul interior de dicizie, sau cum spunea Kant – „liderul arbitru".

Matricea morală cuprinde legea morală implacabilă ce nu poate fi modificată, tocmai pentru că este lege. Legea morală cunoaște și răul și binele, și nu poate transforma răul în bine și nici binele în rău, ea este infailibilă, categorică, se supune unui singur comandament, cel al imperativului categoric.

În sinteză, **matricea morală** este **o constelație de exigențe moral-etice structurată la nivel mental într-un construct cu rol de filtru selectiv, aflată în raporturi de excludere cu matricea infracțională, vis-a-vis de care dezvoltă la făptuitori sentimentul culpabilității (vinovăției) de fiecare dată când exigențele sale sunt încălcate**.

Psihobiodetecția este posibilă tocmai în virtutea realității și caracterului modificabil al matricei morale sedimentară mental a speciei umane, pentru că psihobiodetecția se adresează unui comandament moral – comandamentul adevărului și sincerității, coordonate ale personalității morale a omului.

În virtutea acestor realități, toate experimentele de biodetecție judiciară confirmă, la unison, că sindromul relevant se află în consonanță cu legea morală a planului decelării răului de bine, în timp ce comportamentul simulat se află în contradicție cu legea morală.

Secțiunea a II-a – Comportamentul simulat

6.2.1. Noțiuni și definiții asupra comportamentului simulat

Una dintre formele de simulare (sau disimulare) o constituie minciuna, atunci când este comunicată prin limbaj. Rousseau comenta definiția în felul următor: „a minți înseamnă a ascunde un adevăr ce trebuie dat în vileag", afirmând totodată că trecerea sub tăcere a acestor adevăruri pe care nu ai obligația de a le face cunoscute nu înseamnă „a minți".

Sinceritatea este o prescripție morală care nu poate fi întotdeauna o realitate psihologică.

Minciuna afirmată de subiect este justificată sau nu, astfel ea reprezintă starea unei încercări de a falsifica răspunsul just la o întrebare, ascunzând stările emoționale demascatoare. Din punct de vedere psihofiziologic, detectarea simulării poate fi studiată și este analizată uneori în aspectele ei mai grave, infracționale, cât și, mai ales, în laborator, – fără a fi interesați de doza de justificare a celor implicați sau de caracterul oarecum artificial în care sunt induși subiecții de experiență[9].

O altă formă mai intimă de simulare, nu mai puțin răspândită însă, o constituie refuzul de a-și mărturisi și de a recunoaște o anumită atitudine reală față de o persoană oarecare sau încercarea de a-și camufla față de sine însuși o anumită dorință pe care totuși o simt[10].

Simulând, oamenii caută să-și convingă auditorii de poziția pe care și-o expun aparent. La anxioși, de exemplu, se observă adesea tăinuirea adevăratului motiv de anxietate. Simularea îmbracă în exterior intenția de inducere în eroare prin trei procedee mascate:

---

[8] **Idem**, pag. 554.
[9] Ciofu I. – **Comportamentul simulat**, pag. 51.
[10] **Idem**, pag. 51.

- printr-o atitudine raționalizatoare în care individul încearcă să ofere rațiuni cât mai plauzibile pentru justificarea unor greșeli sau a unui comportament pe care singur îl bănuiesc a fi condamnabil;
- alții caută să-și proiecteze atitudinile personale în contul altora;
- inversul acestui tip de mascare o constituie identificarea, prin aceasta individul atribuindu-și voit componente sau atitudini ale altor persoane.

Schema acestor procedee de mascare a motivelor reale, care sunt surse ale anxietății, aparține lui Coleman (influența freudiană).

Ca și în minciună, în orice alt tip de simulare există un anumit grad de intenționalitate în a înșela. Intenția este acea caracteristică esențială care deosebește o eroare de un fals. Simularea este, deci, o semnificație socială. Odată cu complicarea vieții sociale, tipurile de simulare, unele mai mult, altele mai puțin justificate, devin tot mai numeroase și, în general vorbind, niște necesități.

Cazul simulării absolute, a falsificării voite a adevărului printr-o formă exprimată verbal – „minciuna" – cu ascunderea expresiilor aparente ar putea-o demasca. Oricărui comportament aparent îi corespunde, cu necesitate aspectul lui inaparent. Ceea ce este fals este sensul imprimat de individ componentei oferite spre observație directă, adică sensul care trebuie atribuit, după intenția sa, comportamentului aparent.

Comportamentul este, în fapt, inseparabil de formele sale de manifestare și acționează ca un tot. De aici și posibilitatea cunoașterii sigure a simulării comise. Inaparența în simulare este până la urmă nu numai ceea ce se încearcă a fi ascuns, ci produsul dintre inaparența care corespunde cu ceea ce este lăsat voit să se exteriorizeze și inaparența care trebuie să rămână un secret personal.

6.2.2. Exprimarea aspectului inaparent în comportamentul simulat

Acțiunea simulării are un aspect aparent (care ne poate induce în eroare), dar și unul inaparent. Formele comportamentului inaparent – evidențiabile cu ajutorul indicatorilor fiziologici – sunt numeroare, de la modificările bioelectrice surprinse de EEG într-un moment de atenție, până la creșterea tonusului sau la mișcări musculare care anticipează direcționarea unor organe senzitive sau apatice către obiectul atenției.

Prima schemă la care apelăm se referă la „comportamentul de acomodare". Astfel, între o funcție a sistemului (S) și comportament (R) au loc o serie de procese:

1. de prelucrare a informațiilor primite implicând procesele receptive (prin care se selecționează stimulii care dezvăluie, care arată o semnificație anumită);
2. de evaluare (prin care se definesc cerințele de acomodare și se formulează acțiunile posibile);
3. de selecție (prin care se aleg acțiunile, după riscul și recompensa pe care le presupun).

Toată această prelucrare este influențată de:

a) cadrul de referință al individului;
b) pattern-ul motivațional: trebuințe, interese etc.;
c) resursele de mânuire a acțiunii comportamentale: capacitate, talent, învățare, potențialități etc.;
d) condiții diverse, momentane: implicații emoționale, oboseală etc.

Rezultă, din această schemă, că între factorii perfect vizibili și controlabili, (S) și (R), există unele variabile intermediare care influențează și întârzie răspunsul vizibil.

Comportamentul simulat trece printr-o succesiune asemănătoare de etape – procese, dintre care, în unele comportamentul se poate exprima în ambele lui aspecte, în altele numai în formele inaparente. Dintr-o astfel de schemă se remarcă existenţa a două elemente importante pentru conduita simulată, şi anume:

– primul element este reprezentat de momentul în care stimulului i se stabileşte sau i se reactualizează o anumită semnificaţie pentru subiect, semnificaţie care poate fi cu totul alta decât cea unanim stabilită;

– al doilea element îl constituie evaluarea, mai concret spus, selectarea tipurilor de răspunsuri, de acţiuni. Aici se controlează punctul în care subiectul care încearcă o simulare trebuie să-şi traducă într-un stadiu aparent intenţiile asupra cărora a deliberat, cât şi formele de exprimare găsite a fi convenabile.

Într-o a doua schemă, comportamentul punctează şi mai clar verigile inaparente incluse în acţiunea de simulare: stimul – semnificaţie – mediere – intenţie – răspuns. În această schemă care aparţine lui Smedslund este de reţinut existenţa a două „zone nelegiferate" („now lawfull region") în care sunt introduşi factori de incertitudine: una după recepţionarea stimulului, o a doua înaintea răspunsului efectelor. Prima zonă indică lipsa unei reacţii logice între (S) şi o anume semnificaţie constantă. A doua arată lipsa acestei reacţii din stimularea respectivă şi semnificaţia personală locală. Rezultă că odată cu sau după apariţia intenţiei de a răspunde, un răspuns poate fi întârziat, viciat, falsificat cu un altul care nu corespunde uneia de tipul statistic, ca depersonalizat. A doua zonă de incertitudine împreună cu intenţia de a răspunde, reprezintă, posibil, momentul şi locul cel mai caracteristic pentru acţiunea demascatoare a aspectului inaparent din comportamentul de simulare, în care obiectiv ar fi poate imposibil de pătruns dacă ea n-ar fi strâns legată de coloratura emoţională a acţiunilor planificate, de efectul atitudinii pregătitoare şi nesiguranţa asupra rezultatului acestor acţiuni care presupun un risc pentru individ.

În comportamentul inaparent al simulării există unele verigi, unele etape semnificative. Desfăşurarea acestor etape nu are loc fără un anumit ecou efectiv, emoţia le însoţeşte, dându-le o anumită consistenţă, adică, o implicare în primul rând a manifestărilor organice, musculare şi glandulare care îngroaşă cu mult latura evidenţiabilă a acestor evenimente.

6.2.3. Indicatorii verbali, motori şi fiziologici ai conduitei simulate în expresia aparentă (semnificaţia şi sensul stimulilor declanşatori de emoţie)

a) Metoda asocierilor de idei în detecţia minciunii îşi bazează eficienţa pe faptul că o stare emoţională, o anumită semnificaţie a cuvintelor ce se prezintă sau se spun cuiva poate influenţa asocierile pe care acesta le stabileşte uneori. Libertatea unui subiect de a stabili asociaţii de limbaj la un cuvânt-stimul dat este îngrădită, orientată de o serie de criterii care uneori scapă controlului individual. Asociaţia făcută poate să apară – atât pentru experimentator, cât şi pentru subiectul însuşi – ca fiind întâmplătoare. Totuşi, din punct de vedere al legăturilor, circuitelor condiţionate care sunt reactive şi care stau la baza asocierilor verbale, formularea de „asociaţie întâmplătoare" trebuie privită cu circumspecţie. Există cercetări ale căror date probează faptul că în conţinutul asocierilor pe care le facem pot fi incluse până şi aspectele unor perceperi subliminale. Ideile nu ne vin în minte, deci, la întâmplare.

Folosirea metodei asocierilor verbale în scopul detectării unui anumit conţinut de idei, legat de o stare momentană (emoţională, mentală) capătă şansa de a deveni, prin intermediul unei metode adecvate, un singur instrument investigator.

Ca o concluzie referitoare la folosirea metodei asociațiilor verbale, se afirmă că „dacă viteza de reacție verbală este diferită la cuvintele critice față de acelea nesemnificative, dacă subiectul refuză răspunsul la cuvintele critice sau repetă voit, în lipsa unui cuvânt înlocuitor la îndemână, răspunsurile verbale anterioare – atunci vinovăția simultanului (subiectului) poate fi dovedită".

b) Indicatori vegetativi. În multe cazuri experimentale s-a constatat că stimulii prezentați subiectului au și un aspect afectiv, dar cel cognitiv este primordial. Într-un context afectiv situația se schimbă. Simularea constituie tocmai unul dintre aceste cazuri: aspectul emoțional este mai viu, datorită însuși contextului afectiv în care este silit să acționeze subiectul sau infractorul. De aceea, indicatorii vegetativi se situează pe primul plan prin modificările pe care le produc: pulsul crește imediat după minciuna afirmată, poziția verticală a undelor pulsațiilor înscrise este modificată. Dintre alți indicatori vegetativi, unii autori susțin că EDG are o mare eficiență în detectarea răspunsurilor simulate. Personalul de specialitate care lucrează în criminalistică opiniază însă că în condițiile anchetei (cu un stres mai ridicat, deci), EDG are o eficiență într-adevăr mai bună, dar mai scăzută comparativ cu alți factori, cum ar fi presiunea sangvină.

c) Înregistrările fiziologice sunt asociate cu alți indicatori de detecție a simulării și contribuie considerabil la detectarea comportamentului simulat.

d) Un alt indicator, **expresia sonoră a răspunsului verbal,** a stat la baza detecției comportamentului simulat într-o metodă pusă la punct de Olechowski.

6.2.3.1. Indicatorii fiziologici, semnificația și sensul stimulilor declanșatori de emoție în simulare

După 1900, cercetările întreprinse în direcția „detectării simulării", „a minciunii", au fost tot mai numeroase, specialiștii plecând de la faptul că stările de tensiune psihică, apărute în momentele de nesinceritate, cum sunt și cele specifice învinuitului sau inculpatului care caută să ascundă adevărul, determină o serie de modificări fiziologice. Unele dintre aceste modificări (răgușeala, congestionarea, crisparea, scăderea salivației, dereglarea ritmului respirației și a celui cardiac etc.), pot fi sesizate direct de către cel ce efectuează ascultarea, dacă are cunoștințe de psihologie, fiziologie și, bineînțeles, spirit de observație adecvat profesiunii.

Plecându-se de la manifestările specifice tensiunii psihice, în literatura de specialitate s-a încercat chiar stabilirea unor reguli după care se poate detecta minciuna, vinovăția sau inocența. Astfel, potrivit lui Le Clere:

a) răspunsul vinovatului este mai lent și ezitant, cel al inocentului este spontan, detaliat și deseori indignat;
b) vinovatul suportă mai greu privirea, spre deosebire de inocent care însă, roșește mai ușor;
c) inocentul face apel la corectitudinea sa și caută să demonstreze că nu ar avea nici un interes pentru faptele care i se impută;
d) inocentul dă mai greu explicații privind modul în care și-a petrecut timpul critic, spre deosebire de vinovat care oferă imediat un „excelent" alibi;
e) inocentul este inconsecvent în declarațiile pe care le face[11]

Tehnicile de investigare, care detectează emoția și nu cauzează acesteia, se bazează, în esență, pe următoarele elemente:

---

[11] E. Stancu – **Criminalistică**, pag. 145.

– în momentul simulării, individul prezintă o serie de manifestări emoţionale[12];
– persoana ascultată nu-şi poate controla în întregime aceste manifestări emoţionale.

Indicatorii fiziologici care pot servi la depistarea tensiunii emoţionale folosiţi în actualele tehnici de detecţie a simulării, a sincerităţii sau a nesincerităţii, sunt consecinţa unor procese fiziologice (cauzate de tensiunea psihică specifică sistemului nervos vegetativ), cum ar fi:

1. modificările activităţilor cardiovasculare, manifestate în ritmul şi amplitudinea pulsului, precum şi în tensiunea arterială;
2. modificarea caracteristicilor normale ale respiraţiei care, în prezenţa emoţiei, devine neregulată şi mai grea;
3. modificarea rezistenţei electrice a pielii, denumită reacţia electrodermică (R.E.D.);
4. modificarea caracteristicilor normale ale vocii, funcţiei fonatorie influenţată de schimbarea tremurului fiziologic al muşchiului aparatului fonorespirator;
5. modificarea caracteristicilor scrierii, îndeosebi în privinţa vitezei de execuţie şi a presiunii, care se poate accentua sau reduce[13].

Alţi indicatori fiziologici sunt:

– tensiunea musculară (crisparea);
– temperatura corpului;
– comportamentul ocular;
– activitatea electronică a scoarţei cerebrale, înregistrată prin intermediul electroencefalografului sub forma electroencefalogramei (EEG), fiind un indicator important al tensiunii psihice.

6.2.3.2. Mijloace psihologice de detectare a tensiunii psihice cuprinse în chestionare şi teste de personalitate

Performanţa realizată de un subiect într-o cercetare experimentală depinde, printre altele, de calitatea şi intensitatea simulării, de anumite capacităţi psihofizice, de disponibilitatea de moment, de gradul de sănătate şi oboseală, de motivaţia pentru experiment. Influenţa acestor condiţii asupra creşterii sau descreşterii performanţei, în obţinerea unor rezultate care corespund realmente sau nu posibilităţilor subiectului a fost deseori abordată obiectiv.

O importanţă deosebită o are asupra rezultatelor şi influenţa sau încrederea subiectului faţă de adevăratul scop al activităţii experimentatorului, uneori, condiţii care îl pot determina să apeleze în ceea ce spune sau face, la răspunsuri nesincere.

Este necesară o analiză amănunţită privind rolul stimulărilor în cercetarea psihologică, influenţa acestora asupra nivelului performanţei şi, în general, asupra îmbunătăţirii modelului de investigare a simulării.

Se observă indici de simulare în:

a) chestionarele psihologice – care răspund anumitor tematici – în care o parte dintre cei solicitaţi au tendinţa de a face o „bună impresie" examinatorului. În cazul în care indivizii sunt preveniţi că obiectul urmărit, odată cu prezentarea chestionarului, îl constituie investigarea tendinţei de a minţi, are loc o mai frecventă formare a răspunsurilor, cu o puternică dorinţă de a face aceeaşi „bună impresie". Astfel, pentru a preveni falsitatea răspunsurilor, s-a pus problema introducerii în chestionare a „scalelor speciale“ de detecţie a unor disimulări reuşite (fake good responses);

---

[12] Vezi anexa: T. Butoi şi I. Butoi – **Psihologia comportamentului criminal – ghid de observaţie**, Ed. Enmar, Bucureşti, 1999, pag. 137 şi următ.

[13] T. Bogdan, T. Butoi – **Tratat practic de criminalistică**, vol. II, pag. 368.

b) testul M.M.P.I. conţine, de asemenea, o „scală specială“ de 18 elemente, asemănător testului de personalitate al lui Manddlley (M.P.I.) şi o „scală specială pentru copii“ (J.M.P.I.), cu doi indici de simulare (F-K, K-L), identificaţi ca fiind factori care exprimă o „tendinţă de a minţi“ şi o „apărare perceptivă“, disimularea şi apărarea perceptivă având un factor comun: starea de apărare („liberty“);

c) testul de apercepţie tematică (T.A.T.), aplicat într-o condiţie standard, comparat cu o agresivitate simulată poate avea ca rezultat evidenţierea încercărilor de a da răspunsuri false.

d) testul de frustraţie ROSENZWEIG – acumularea agresivităţii este introproiectată, exteriorizată sau mediată.

Secţiunea a III-a – Detectarea ştiinţifică a conduitelor duplicitare (simulate-mincinoase) – utilizarea tehnicii „Lie detector“ – Poligraf[14]

> *„A nu ţine seama de relativitatea concluziilor investigaţiilor poligraf este tot atât de grav cu a nu le lua în seamă sau a le acorda un credit total.“*
>
> Prof. dr. Tudorel Butoi – prim expert în tehnica poligraf

6.3.1. Scurt istoric şi evoluţie în materie

Preocupările obiective ştiinţifice, îndreptate către detecţia stărilor de tensiune emoţională care evidenţiază disimularea adevărului, sunt de dată relativ recentă. Este cunoscut faptul că cercetările asupra poligrafului au apărut pentru prima oară în jurul anilor 1920 în S.U.A., izvorând din necesitatea practică a orientării anchetatorilor în dirijarea cercetărilor judiciare, ulterior poligraful „fiind amplu folosit în instrucţia penală“[15].

Plecând de la faptul că disimularea adevărului (minciuna) este însoţită în mod obişnuit de unele schimbări fiziologice caracteristice reacţiilor emoţionale, „un număr de tehnicieni şi criminologi ca V. Benussi, H.D. Burtt, J.A. Larson, Summers, Keller, Reid, Inbau, pentru care lupta contra crimei se reducea adesea la o luptă între adevăr şi minciună, dar preocupaţi de asemenea să stabilească nevinovăţia indivizilor acuzaţi pe nedrept, au făcut cercetări şi au construit aparate amplificatoare şi înregistratoare capabile să traducă şi să studieze aceste fenomene interioare“[16].

Pentru diagnosticarea minciunii şi sincerităţii, V. Benussi a utilizat pneumograful. Problema pe care şi-a pus-o Benussi a fost dacă se schimbă respiraţia când se minte, cu alte cuvinte dacă se pot preciza sau nu simptomele respiratorii pentru minciună. Tehnica utilizată de Benussi a constat în următoarele: subiectului i se prezentau diferite bucăţi de hârtie pe care erau imprimate cifre, litere sau imagini. El (subiectul) trebuia, într-un caz, să spună sau să citească corect ceea ce se găsea pe foaia de hârtie, iar în alt caz să declare semne care nu se găseau pe foaia de hârtie, simulând adevărul. Experienţele au fost făcute în prezenţa unei asistenţe compuse din experţi, al căror rol era acela de a observa atitudinea şi fizionomia subiectului şi de a conchide după impresiile lor dacă subiectul a minţit sau a spus adevărul. În acest timp, experimentatorul se ocupa de înregistrarea respiraţiei subiectului. Pentru diagnosticare, experimentatorul s-a folosit numai de curbele respiraţiei. Rezultatele obţinute au fost din cele mai tipice: în caz de minciună, expiraţia era de mai lungă durată decât inspiraţia, iar în cazurile de sinceritate, dimpotrivă, inspiraţia era aceea care dura mai mult. Prin urmare, ceea ce permite diagnosticul nu este nici frecvenţa, nici profunzimea respiraţiei, ci numai forma. Încercările făcute de subiecţi de a schimba în mod voluntar curba respiraţiei au fost fără succes. Interesant de remarcat este însă faptul că aprecierea experţilor a fost justă în 50% din cazuri, ceea ce după Benussi se putea datora pur şi simplu întâmplării, pe câtă vreme diagnosticul bazat pe curbele respiraţiei prezenta o exactitate de aproape 100%.

---

[14] Integral opera colectivă Tudorel Butoi, Tiberiu Bogdan – **Tratat practic de criminalistică**, vol. II, Ed. M.I., 1985 – cap. referitor la identificarea stressului emoţional prin tehnica poligraf.

[15] J. Pinatel – **El detector de mentiras** Mundo-Policial, nr. 25.1974, Buenos Aires, pag. 58.

[16] M. Sicot – **A la barre de l'Interpol** Paris, 1961, pag. 170.

Experienţele lui Benussi au fost reluate cu mici modificări de H.D. Burtt. El a înregistrat însă, nu numai respiraţia, ci şi presiunea sanguină sistolică. Concluzia la care a ajuns a fost că presiunea sanguină sistolică avea o mai mare valoare diagnosticală decât respiraţia. După Burtt, diagnosticul bazat pe respiraţie este just în proporţie de 73%, iar cel bazat pe presiunea sistolică în proporţie de 91%[17].

În S.U.A., primele cercetări se leagă de numele lui John A. Larson[18] care, în colaborare cu profesorul de psihologie Robert A. Gesell, a realizat în 1920 un aparat poligraf portabil (instrument capabil să înregistreze în mod continuu 3 fenomene fiziologice – tensiune arterială, puls şi respiraţie), pe care-l utiliza mai ales pe când lucra pentru poliţia din Berkley[19].

Keller, care urmărise primele lucrări ale lui Larson, a construit în 1925 cu ajutorul Universităţii Netwestern, un poligraf îmbunătăţit, sub denumirea de „Keller Polygraph“ (nedepăşind însă stadiul înregistrării parametrilor clasici: tensiunea arterială, pulsul şi respiraţia). Cu acest aparat, el pune bazele poligrafului industrial[20].

În 1938, Compania de cercetări asociate din Chicago, adaugă la aparatul lui Keller, inspirându-se din lucrările lui Walter Summers asupra reacţiei galvanice a pielii, un înregistrator capabil să măsoare variaţiile acesteia.

O formă îmbunătăţită este realizată în 1945 de John Reid, care stabileşte legătura între activitatea musculară neobservabilă şi tensiunea arterială, poligraful „Reid“ putând astfel înregistra: tensiunea-pulsul, respiraţia, reacţia electrodermogalvanică, reactivitatea neuromusculară. Realizările în acest domeniu au fost posibile datorită, pe de o parte, necesităţii impuse de practică de a se efectua detecţia disimulării adevărului şi, pe de alta, datorită preocupării unor minţi ingenioase de a fructifica în mod superior rezultatele psihofiziologiei.

Ulterior acestor prime începuturi, a avut lor o perfecţionare considerabilă a poligrafului, atât în sens strict tehnic, cât şi ceea ce priveşte metodologia de utilizare a aparaturii.

Pe plan statistic, Laboratorul de detectare al poliţiei din Chicago a efectuat între 1938 şi 1941 un număr de 1127 de teste. În registre a fost relevată culpabilitatea în 84% dintre cazuri[21].

Au existat multe discuţii privind aspectele morale şi juridice ridicate de folosirea tehnicii poligraf. Astfel, M. Sicot sublinia: „în domeniul respectului persoanei umane, se cuvine să se precizeze bine că utilizarea aparatului este de ordin pur extern. Firele şi electrozii săi nu afectează cu nimic integritatea sau demnitatea individului care conservă toate calităţile sale volitive şi intelectuale şi nici nu trebuie măcar să se dezbrace, în timp ce în multe ţări, legile autorizează recoltarea de sânge care necesită înţepături şi prelevări corporale“[22].

---

[17] Al. Roşca – **op.cit.**, pag. 127-128.

[18] A. Parker – **Au nom de la loi**, Paris, 1965, pag. 98.

[19] C. Turner – **Detection scientifique du mensonge dans l'Armee Americane**, în „Revue Moderne de la Police“, nr. 61, 1963, pag. 16.

[20] Guy Mondet – **Le polygraph et son utilisation en justice**, în „Revue Internationale de Criminologie et de Police Technique“, nr. 4, 1959, Geneva, pag. 298.

[21] **Ibidem**.

În ce priveşte opinia europeană faţă de aspectul juridic al problemei, majoritatea specialiştilor sunt de aceeaşi părere cu Marcel Sicot, care subliniază: „Reacţiile înregistrate la poligraf nu pot fi considerate nici ca declaraţii, nici ca mărturii, nici ca mărturisiri, pe care nimeni nu este, în mod legal obligat să le facă. Mie mi se pare în actuala stare de lucruri că ar trebui să fie clasate în categoria indiciilor care rezultă mai curând din tehnica poliţistă, decât din procedura penală. Ele nu au, desigur, valoarea urmelor relevate la faţa locului, şi, mai puţin încă, forţa probantă a amprentelor digitale, recunoscută astăzi în mod universal. Dar justiţiei i-au trebuit numeroşi ani ca să recunoască valoarea probatorie a dactilotehniei“[23].

Nu trebuie neglijat faptul că „adversarii detectorului de minciuni, uitând fără îndoială pe nevinovaţi, pe care acesta permite să-i scoată în afara cauzei, estimează că utilizarea sa este incompatibilă cu principiul de a dispune liber de tine însuţi, că singura ameninţare de a recurge la acesta constituie deja o presiune, că operaţia însăşi este un act de intimidare care poate aduce subiectul să mărturisească ceea ce n-ar fi recunoscut altfel, că el riscă să mărturisească crezându-se depistat, că anchetatorul poate, dacă individul refuză să se supună detectorului, trage din acest refuz concluzii injuste sau imprudente, că subiectul vinovat este susceptibil să vrea el însuşi să înşele, în sfârşit, că uneori este dificil să interpretezi graficele şi să controlezi autenticitatea acestora“[24].

În prezent, folosirea tehnicii poligraf în procesul penal este o realitate nu numai pe continentul american, ci şi în numeroase ţări europene (Germania, Franţa, Italia, Polonia etc.), în Japonia, în Israel etc.

În ţara noastră, testările cu ajutorul tehnicilor poligraf sunt de dată recentă şi se fac în compartimentele tehnico-ştiinţifice ale Poliţiei. Preocuparea de bază este aceea a perfecţionării metodologiei de testare (prin valorificarea experienţei practice a muncii de poliţie şi a cercetărilor de psihologie judiciară de la noi), în direcţia măririi capacităţii de precizie în ceea ce priveşte depistarea disimulării adevărului în cursul cercetărilor. Scopul final exclusiv este acela de a orienta (în baza unor indicii) cercetările judiciare, de a aduce un plus calitativ activităţii de urmărire penală.

6.3.2. Fundamentul ştiinţific al constatării stresului psihologic

a) Indicatorii psihofiziologici de depistare a nesincerităţii

Observaţia empirică milenară a evidenţiat faptul, îndeobşte cunoscut, constând în aceea că ori de câte ori se ascunde adevărul prin rostirea unei minciune, acest fapt este însoţit de un întreg cortegiu de trăiri lăuntrice şi de sentimentul stingheritor al vinovăţiei. „În strădania de a ascunde adevărul nu am simţit oare în unele ocazii o creştere bruscă a bătăilor inimii, urcarea sângelui în obraz, un impuls incontrolabil de a înghiţi, sau alte astfel de fenomene rezultând din teama asupra posibilităţii ca minciuna să fie descoperită? Şi nu ne-am întâlnit cu multe ocazii în care am putut decela minciunile altor persoane prin diverse manifestări ca roşirea, contractarea buzelor, strângerea ochilor, evitarea de a privi pe cel ce întreabă «drept în ochi», o monotonie specială a vocii, un «râs forţat», contraîntrebare de «cine, eu?», o cerere inutilă de a se repeta întrebarea, mişcări ale mâinilor şi picioarelor arătând o stare de stânjeneală, o activitate mărită a «mărului lui Adam» şi multe alte reacţii de natură asemănătoare?“[25]. Deosebit de frecvent, asemenea manifestări se întâlnesc în domeniul psihologiei judiciare, oglindite concret în munca de urmărire penală, de ascultare a învinuiţilor şi infractorilor. În marea majoritate a cazurilor, aceştia, profitând de lipsa unor probe hotărâtoare şi ţesând raţionamente cu aspecte de verosimilitate, zădărnicesc aflarea adevărului şi soluţionarea justă a cauzelor. Dacă în plan raţional, logico-cognitiv (acela al dialogului dintre anchetator şi infractor), manifestarea de voinţă a acestuia din urmă de a se apăra de acuzaţiile aduse se desfăşoară plenar, nestingherit, uneori dându-i chiar câştig de cauză, nu acelaşi lucru este posibil în sfera trăirilor emoţionale şi a reacţiilor psihofiziologice, unde, de obicei, autocontrolul voluntar rămâne fără efect[26]. „Persoana care a comis o infracţiune, în timpul ascultării se află într-o stare de excitaţie emoţională puternică, în special atunci când există un pericol real de a face cunoscute fapte pe care vrea să le ascundă. La o reacţie emoţională puternică intervin modificări în presiunea sângelui, în forţa şi viteza de lucru ale inimii, în respiraţie (schimbarea ritmului), în reacţia epidermo-galvanică. Aceste modificări pot fi înregistrate pe aparate speciale, analizându-se mai apoi abaterile intervenite“[27].

---

[22] M. Sicot – **Op.cit.**, pag. 170-171.

[23] **Ibidem.**

[24] **Ibidem.**

[25] J.E. Reid, F.E. Inbau – **Truth an Deception, The polygraph (Lie Detector) Technique**, Baltimore, 1966, pg. 14.

b) Mecanismul psihofiziologic al producerii stărilor emoţionale

În săvârşirea unei fapte penale (furt, tâlhărie, delapidare, omor etc.) subiectul (infractorul) participă cu întreaga sa fiinţă, mobilizându-şi pentru reuşita infracţională întregul său potenţial volitiv şi cognitivo-afectiv. Punerea în act a hotărârii de a comite fapta prevăzută de legea penală este precedată de o serie de procese de analiză şi sinteză şi de o luptă între motive, deliberarea şi actele executorii antrenând profund întreaga personalitate a individului. Acest lucru face ca faptul infracţional să nu rămână ca o achiziţie întâmplătoare, periferică a conştiinţei infractorului, ci să se integreze în aceasta sub forma unei structuri informaţionale stabile cu conţinut şi încărcătură afectiv-emoţională specifică, cu un rol motivaţional bine diferenţiat. Asimilarea faptei are loc în momentul săvârşirii acesteia, în procesul perceperii şi acţiunii nemijlocite cu obiectele şi fenomenele din mediul (infracţional) înconjurător şi al sedimentării semnificaţiilor lor în experienţa adaptativă în raport cu situaţia infracţională. Psihologic, obiectele, fiinţele sau fenomenele percepute de infractor în timpul comiterii faptei (scule sau instrumente de spargere, arme, victimă, martori, contextul spaţio-temporal al desfăşurării faptei etc.), în funcţie de proprietăţile lor fizico-chimice (intensitate, formă, mărime, culoare, dispoziţie spaţială, rezistenţă a victimei sau de efectele acestora (ţipăt de durere, strigăt, zgomot de împuşcături etc.) determină trăiri şi reacţii emoţionale pozitive sau negative ale subiectului. Subordonându-se caracteristicilor informaţionale ale faptei, componentele experienţei afective corespunzătoare se asociază, integrându-se în calitate de componentă a imaginii individuale sau categoriale despre fapta infracţională, conform principiului psihologic după care stabilizarea şi organizarea sistemului de imagini implică şi stabilizarea şi organizarea substratului lor afectiv.

Tehnicile poligraf, abordând în mod indirect planul conştiinţei subiectului, caută să evidenţieze dacă acesta redă cu fidelitate şi în mod sincer „ceea ce ştie“, adică elementele de conţinut ale „realităţii subiective" pe care o poartă în planul conştiinţei sale (elemente de timp şi de loc legate de faptă, de modul de operare şi de împrejurările care au declanşat comportamentul infracţional). Stările emoţionale iau naştere încă din momentul în care bănuitul este invitat pentru a da relaţii legate de faptă şi, în general, cunosc următoarea dinamică în manifestare:

---

[26] De aici şi o serie vastă de preocupări către detecţia în mod indirect a aspectelor de nesinceritate, începând cu Abrahamsen Kent-Rosanoff, Jung, Roşca (timpul de latenţă); A.R. Lucia Mira y Lopez (dereglările în curba experienţei motrice); I. Molnar (chestionarul tendinţei generale de a fi nesincer), şi terminând cu substanţele psihofarmaceutice (House-Claude Hererra) sau electroşocul (Corletti şi Bini) – vezi Tiberiu Bogdan – **Psihologia judiciară**, Ed. Ştiinţifică, Bucureşti, 1956, pag. 180-190.

– Starea iniţială a conştientizării pericolului (în cazul unui vinovat) de a fi identificat şi demascat introduce organismul uman, ca sistem autoreglator, într-o stare de vigilenţă crescută (alarmare[28]. Această stare iniţială are un caracter difuz, general, global, cu declanşare şi realizare involuntare, pregătind (prin mecanismele autoreglării psihofiziologice) organismul pentru contracararea pericolului. În cazul unei persoane nevinovate, de regulă, stările emoţionale sunt slab evidenţiate, având în general, un caracter stenic, pozitiv, motivat de curiozitate şi interes pentru scopul chemării în faţa anchetatorului. Ele se realizează, de asemenea, prin mecanismele psihofiziologice involuntare, reflexe şi au un caracter difuz general, fiind slab evidenţiate.

– Odată cu începerea chestionării bănuitului, conştientizarea mesajului informaţional al întrebărilor ce i se adresează realizează în planul cognitiv al acestuia reactualizarea involuntară a momentelor informaţionale obiectual afective care au însoţit comiterea faptei, prin declanşarea reacţiilor funcţionale ale memoriei intenţionale şi ale celei latente. Datorită factorului surpriză şi elementului de neprevăzut al întrebărilor, reprezentările despre faptă apar brusc, intempestiv, surprinzând compartimentul de analiză şi decizie nepregătit, în deficit de date şi subansambluri logice în faţa pericolului iminent de demascare.

Concomitent, caracteristicile afective, stările emoţionale şi trăirile care au întovărăşit reprezentările despre faptă inundă planul conştiinţei, dominându-l, în virtutea ineficienţei asupra lor a controlului voluntar. La acest nivel, trăirea emoţională se integrează în structura primară a instinctelor (instinctul de conservare), conştientizarea pericolului demascării declanşând trăirea stării de frică (uneori bruscă blocare a unei funcţiuni motorii)[29], cu caracter bine precizat şi distinct faţă de un pericol anume (rezultând din conţinutul mesajului informaţional al întrebării) şi însoţită de puternice descărcări neurohormonale declanşate pe cale reflexă.

– O sursă puternică de geneză a stărilor emoţionale este (alături de „teama de detecţie", mai ales după testul cartonaşelor de stimulare) şi conflictul care apare în plan cognitiv şi în procesul de decizie, între domeniul datelor de cunoaştere ce fundamentează situaţia adevărată şi domeniul datelor intenţionale care fundamentează minciuna.

Disimularea adevărului făcută în mod conştient necesită un efort voluntar, care declanşează stări emoţionale uşor decelabile în parametrii psihofiziologici. Dacă negarea adevărului este posibilă în planul verbal al dialogului (în cursul anchetei libertatea de conştiinţă nefiind limitată în nici un fel), acest lucru nu este posibil în planul reacţiilor neurovegetative, unde conflictul capătă proporţii, instanţa corticală conducând, prin structurile subordonate, centrii sistemului vegetativ către dezechilibrări şi reechilibrări succesive cu caracter adaptiv situaţiei de pericol în care se află individul.

Plecând de la aceste date ştiinţifice fundamentale (în literatura românească de specialitate, Ion Ciofu, în cadrul Institutului de psihologie al Academiei, s-a impus prin cercetările asupra comportamentului simulat), tehnica poligraf nu face altceva decât să depisteze emoţia în mod indirect prin depistarea reacţiilor activatorii generale, care implică mecanisme fiziologice atât de centrale, cât şi periferice[30].

---

[28] C.T. Morgan – **Physiological psychology**, Megraw-Hill Books, 1965, pag. 337 şi urm.

[29] Tiberiu Bogdan, – **Probleme de psihologie judiciară**, Ed. Ştiinţifică, 1973, pag. 102 şi urm.

În acest sens există corelații directe între viață psihică și **modificările cardiovasculare**. Accelerarea ritmului cardiac în timpul emoției a fost bine cunoscută cu mult timp înainte ca problema să fie analizată științific (Bîkov). Experimental s-a obținut tahicardie în cursul aplicării unei baterii de teste care au introdus o stare de stress (Thiessen), la așteptarea șocului electric (Kransogorski), chiar dacă această așteptare se întinde pe zeci de minute (Lundberg), stabilindu-se că în timpul imediat anterior, cât și după acțiunea aceluiași stimul nociv, anxietatea provoacă o descreștere a acestui ritm. Emoția de teamă, de frică este, deci, legată de intercepția cardiacă, relație exprimată perfect de clinicianul Brown: frica este o „proprietate esențială a psihismului cardiac". Un alt parametru al activității cordului în emoție îl constituie modificările vasculare. Observațiile, mai întâi clinice (Pșonic), au stabilit că are loc o dilatare a vaselor sanguine cerebrale în timpul stărilor afective de orice fel (Franck), în durere și rușine (Mosso) sau în neliniște (Negel)[31]. Totodată, emoția este însoțită și de o creștere a tensiunii arteriale. Legat de activitatea aparatului cardiovascular amintim și **efectele glandulare decelabile în emoție**. În emoția puternică (mânie) are loc o activare a sistemului nervos simpatic, însoțită de un exces de adrenalină. Ca rezultat apare un întreg cortegiu de reacții fiziologice care pregătesc organismul pentru a putea face față situației (Canon, Funkenstein); respirația devine mai profundă, ritmul cardiac mai frecvent, tensiunea arterială crește, apare afluxul de sânge către inimă și mușchi, procesele din canalul alimentar se diminuează ș.a.m.d.; ficatul se dilată și secretă provizii de zahăr în sânge, iar acesta din urmă coagulează mai rapid (Ruch, Bîkov). În tensiunea psihică, cum ar fi cea provocată de frică, sunt secretați diverși hormoni pe lângă adrenalină: noradrenalină, serotonină, aceticolină, care, la un loc, constituie un mecanism de „agitație vegetativă" (Kreindler).

Emoțiile determină prin sistemul nervos vegetativ și modificări electrice în piele, atât de rezistență electrică, cât și de potențial[32]. Încă de la primele cercetări ale aplicării tehnicii cutanogalvanice (Pierron, Camppellman) s-a stabilit dependența relației emoție-rezistență și potențial electric nu numai de caracterul de noutate a excitării organismului, de caracterul de efort fizic sau intelectual, ci, în foarte largă măsură, și de stările afective în care rezistența electrodermică (RED)[33] este deosebit de activă. Folosind o metodă poligrafică au fost obținute schimbări de potențial în raport cu încărcătura emoțională a cuvântului **stimul** (Kreindler).

---

[30] Aceste reacții pot fi identificate deoarece sunt transmise de o parte specială a sistemului nervos. Putem spune că sistemul nervos al omului are două componente. Una somatică responsabilă de transmiterea impulsurilor nervoase somatice musculare și de postură a scheletului. Alta, mai veche și relativ independentă de sistemul nervos central, cea autonomică sau vegetativă, care se ocupă cu activitatea vitală subconștientă: Noi respirăm, inima bate, digestia are loc, hormonii sunt eliminați în debitul sanguin care trece prin corp, este reglată temperatura, pupila se dilată sau se contractă, fără nici un fel de adaptare conștientă... aceste schimbări includ îmbujorarea ori paloarea feței, transpirația excesivă, creșterea vitezei inimii, uscarea gurii, multe senzații viscerale și altele" – H.J. Eysenk – **Sense and nonsense in psychology**, Penguin Books, 1966, pag. 78.

[31] „Impulsurile sistemului simpatic pot cauza bătăi rapide ale inimii. Ele pot determina constricția vaselor de sânge..., iar accelerarea vitezei inimii și constricția vaselor de sânge pot crește presiunea sângelui" – C.T. Morgan, **op.cit.**, pag. 334-336 și urm.

[32] „Răspunsurile psihogalvanice au fost folosite în toate testele psihologice de cercetare vizând condițiile emoționale ori măsurarea reacțiilor emoționale la stimuli" – C. T. Morgan, **Ibidem**.

[33] „Împreună cu alte înregistrări, RED concură la o mai bună definire operațională a emoției. Ceea ce se poate surprinde este corelația între activitatea electrodermală și intensitatea emoției, mai puțin calitatea ei. Apar totuși unele diferențe în funcție de calitatea emoției; scurtarea timpului de latență și creșterea amplitudinii RED la «mirare» și «surpriză»; creșterea perioadei de latență și scăderea amplitudinii pentru stările de încordare. Ax constată valori mai mari ale conductanței pielii în emoția de mânie decât în cea de «frică». Chevanes pune în evidență intervenția unor mecanisme inconștiente de apărare care întăresc subiectiv stimulii cu valoare afectogenă mică reflectată de RED". – I.F.I. Dumitrescu – **Omul și mediul electric, fenomene bioelectrice de suprafață**, Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1976, pag. 262.

Paralel cu reacţia electrodermografică are loc o intensificare a activităţii glandelor sudoripare. În emoţie este prezentă mai ales transpiraţia palmară. Aceasta poate fi eficient detectată în stresul emoţional (Funk Hausser)[34].

Modificarea caracteristicilor normale de respiraţie sub influenţa emoţiei. Sufocările, înghiţirea aerului, gâfâiala şi îngreuierea respiraţiei sunt printre schimbările respiraţiei care se pot produce în cazul unei emoţii. Impulsurile sistemului simpatic dilată bronhiile pulmonare sporind schimbarea oxigenului şi bioxidului de carbon[35]. De obicei, după un răspuns mincinos al infractorului, în traseul ritmului respirator fie că se evidenţiază una, două unde rapide cu o amplitudine mărită, fie că respiraţia se blochează un moment sau capătă un caracter scalariform (ceea ce operatorii de poligraf denumesc „în trepte").

În timpul anchetei, ofiţerul experimentat poate, desigur, să descopere şi să demaşte comportamentul simulat al infractorului, uzând de o logică impecabilă şi fisurând sistemul defensiv al acestuia prin evidenţierea caracterului contradictoriu şi uneori absurd al unor afirmaţii care-i aparţin.

De asemenea, gama largă de întrebări care surprind infractorul, supunându-l la raţionamente imprevizibil şi generează un comportament caracteristic în mimică, gestică, intonaţie, nu face decât să ofere o serie de indicii ce reliefează nesinceritatea şi încercările de a induce în eroare. Deşi această cale de investigare dă uneori rezultate bune, descoperirea simulării se face incert la unii indivizi, la alţii fiind chiar imposibilă, datorită unui autocontrol mărit în manifestările exterioare ale comportamentului simulat, obţinut printr-un antrenament oarecare sau prin obişnuinţă la infractorii recidivişti, înrăiţi. De aceea, calea cea mai utilizată şi mai sigură pentru detecţie o constituie sondarea simulării prin indicatori fiziologici, mai ales prin aceia care evidenţiază comportamentul inaparent. Conştiinţa vinovăţiei, a fricii mobilizatoare a unei stări emotive care poate fi mascată cu dificultate, îl determină pe individ să reacţioneze emoţionat ori de câte ori i se prezintă vreun obiect sau i se enunţă vreun cuvânt în legătură cu infracţiunea comisă. Indicatorul cardiac şi ceilalţi indicatori vegetativi reacţionează vizibil, chiar dacă infractorul nu minte efectiv, ci tăinuieşte doar adevărul, încercând să eludeze eficienţa testului, să-l învingă („to beat the test"). Efortul de a tăinui este însă inutil. După cum bine probează Mandsley, tristeţea (ca una din manifestările emoţiei), dacă nu se manifestă în lacrimi, obligă în schimb organele interne să „plângă". Detectorul de minciuni (poligraful) exploatează tocmai această posibilitate ştiinţifică fundamentală de a înregistra modificările fiziologice surprinse în ritmul respirator, tensiune, puls şi RED, concomitente stărilor emoţionale corelate cu negarea adevărului şi starea de frică resimţită de infractor faţă de posibilitatea demascării sale[36].

c) Criterii ce stau la baza folosirii poligrafului

„Detectoarele de minciuni", termen de largă circulaţie, desemnează de fapt, aparatura poligraf de înregistrare a unor reacţii psihofiziologice caracteristice stărilor de tensiune emoţională. La baza folosirii tehnicii poligraf stau următoarele criterii:

---

[34] I. Ciofu – **Comportamentul stimulat**, Ed. Academiei R.S. România, Bucureşti, 1974, pag. 38-39; 75.

[35] „C.A. Ruckmick face în 1934 o trecere în revistă a studiilor privind respiraţia, observând modificarea acesteia în diverse stări emoţionale: ritmul respirator ar creşte în cazul unei stimulări plăcute şi ar descreşte în cazul uneia neplăcute. Benussi pretinde că raportul inspiraţie-expiraţie este semnificativ mărit înaintea răspunsului adevărat comparativ cu cel falsificat, pe durata câtorva cicluri respiratorii. Invers, după afirmarea adevărului, raportul I/E este ceva mai mic decât după afirmarea minciunii" – I. Ciofu, **Op.cit.**, pag. 38-39, 69, 72, 75.

[36] Al. Roşca – **Psihologia martorului**, Cluj, 1934, pag. 124 şi urm.

- funcționarea acestor aparate se bazează pe faptul că o minciună spusă conștient, pe lângă efortul mintal pe care îl necesită, produce și o anumită stare de tensiune emoțională (teamă);
- producerea tensiunii emoționale își are originea în declanșările involuntare ale sistemului neurovegetativ concomitent conștientizării pericolului și în trezirea prin aceasta a instinctului de autoconservare;
- prin folosirea poligrafului nu se lezează cu nimic integritatea sau demnitatea individului, care-și conservă toate calitățile sale volitive și rațional-afective;
- folosirea poligrafului nu lezează cu nimic integritatea sau demnitatea individului, care-și conservă toate calitățile sale volitive și rațional-afective;
- folosirea poligrafului se face numai cu acordul subiectului și consimțământul apărării. Fără conlucrarea subiectului, un test nu se poate efectua;
- metodologia de testare nu este interzisă de lege, nefăcând parte din categoria mijloacelor prohibitive; ea își aduce contribuția la aflarea adevărului și justa soluționare a cauzelor. Testarea la poligraf poate fi făcută atât în scopul stabilirii nevinovăției unei persoane, cât și în scopul dovedirii vinovăției sale.

Tehnicile poligraf înregistrează, în principal, modificările indicilor psihofiziologici oglindite în următoarele diagrame: diagrama puls-tensiune arterială, diagrama ritmului respirator, diagrama rezistenței electrodermice

d) Eventualele posibilități de eroare în folosirea tehnicii poligraf

O posibilitate de eroare rezidă în raționarea excesivă și pledarea până la autoconvingere a nevinovăției, situație pe care, teoretic, literatura de specialitate o semnalează în legătură cu acele infracțiuni pentru care este prevăzută o pedeapsă foarte severă. Explicația psihologică constă în aceea că întreaga activitate psihică este comutată asupra conștientizării pericolului, lăsând în conul de umbră aspectele legate de fapta comisă. Teama față de sentința ce va fi pronunțată este în acest caz, un factor cu mult mai predominant decât teama că minciuna ar putea fi detectată (Maurice Floch). De asemenea, pledarea până la autoconvingere (în susținerea nevinovăției), duce în timp la o raționalizare „la rece“ a faptelor și la o descărcare afectivă, care provoacă diminuarea sentimentului vinovăției (efectul obișnuinței trăirii, fapt realizabil uneori și printr-o interogare excesivă înainte de test). Uneori, subiecții supuși testării cu poligraful se abat de la instrucțiunile primite și, în dorința de a se sustrage detectării vinovăției, se dedau la o serie de tentative de a denatura reprezentările grafice (Reid, Inbau, H.J. Eysenk). Ceea ce asemenea indivizi nu cunosc, este faptul că acest comportament, diferit, de cel indicat prin instructaj, devine semnificativ pentru minciuna lor, traseele diagramelor fiind o regularitate și o lipsă de naturalețe care trezesc suspiciuni examinatorului. Dealtfel, indivizii din această categorie recurg la o serie de tactici defensive, în scopul sustragerii de la examenul poligraf (oboseală excesivă, consum de medicamente, de alcool etc.). Nu rare sunt și cazurile când, în funcție de cunoștințele științifice pe care le posedă, subiecții încearcă să denatureze rezultatele prin diferite eforturi de autocontrol.

Respirația controlată este o altă posibilitate de eroare. Ea se evidențiază în regularitatea nefirească a ritmului sau în diferențele dintre caracteristicile respirației la testul cartonașelor față de testul de bază.

Mișcările musculare și acuzarea jenei create de aparatura de detecție, atunci când apar la aplicarea testului de bază și sunt absente în testul de cartonașe, sunt indicii ale unor tentative de eludare a detecției vinovăției.

6.3.3. Mijloace tehnice de examinare

Dintre mijloacele tehnico-ştiinţifice de detectare a tensiunii emoţionale, folosite în diverse ţări, de către organele de cercetare penală, iar în unele state occidentale şi de către instituţii particulare, cele mai apreciate ca răspunzând nevoilor anchetei sunt considerate următoarele[37]:

1 – **Poligraful**, cunoscut şi sub denumirea populară de „detector de minciuni“ (lie-detector), este rezultatul experimentelor efectuate de către Larson (1925), în Statele Unite, ulterior fiind concepute aparate tot mai perfecţionate. Se poate prezenta sub forma aparaturii complexe de laborator (de exemplu, „Complete Keeler Poligraf“) sau ca aparatură de tip portativ utilizabilă în teren şi putând fi alimentată cu baterii. Este un instrument care înregistrează sub formă grafică trei indicatori de bază ai modificărilor fiziologice tipice stărilor de stress psihologic:

- tensiunea arterială şi pulsul;
- dereglările respiraţiei (cu două trasee);
- rezistenţa electrodermică (RED).

Înregistrarea se face pe o bandă de hârtie specială, prin intermediul unor pârghii prevăzute cu peniţe, a căror acţionare se face electronic, peniţe care descriu trasee specifice, din interpretarea cărora se pot deduce momentele de tensiune ale persoanei ascultate. La aparatele mai noi se înregistrează un al patrulea indicator: presiunea musculară exercitată de mâinile şi picioarele celui ascultat, care se modifică în momentele de stres-tensiune.

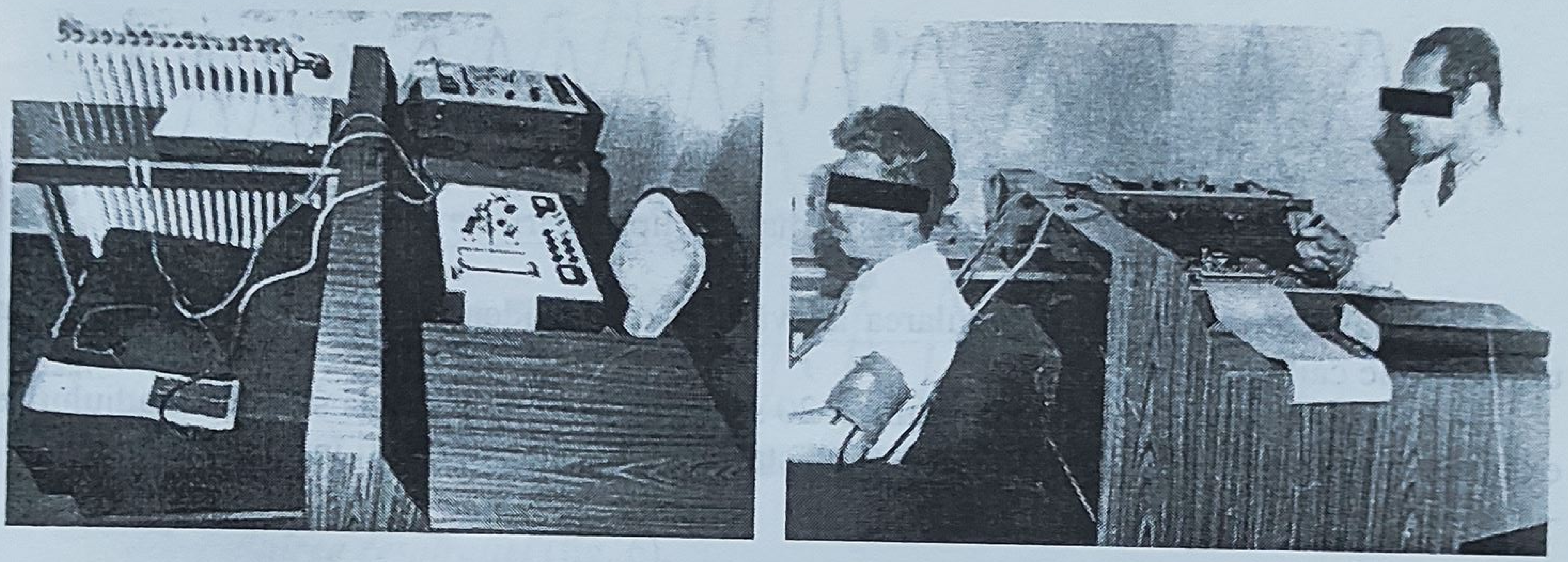

Fig. 1 – Poligraf

2 – **Detectorul de stres emoţional în voce (PSE)**, cunoscut şi sub denumirea de „Dektor“. Indicatorul fiziologic folosit pentru detectarea tensiunii psihice îl reprezintă microtremurul vocii, determinat de stările neurovegetative specifice emoţiei.

3 – **Detectorul de stres emoţional în scris** este un dispozitiv anexă al poligrafului, care înregistrează tot sub formă grafică modificările intervenite în scrisul unei persoane aflate într-o stare de tensiune psihică. Se înregistrează trei caracteristici ale scrisului:

- timpul de latenţă;
- durata scrierii răspunsului;
- presiunea scrisului.

---

[37] T. Bogdan, T. Butoi – **op.cit.** pag. 375-376.

6.3.4. Caracteristici care pun în evidenţă emoţia determinată de disimularea adevărului[38]

a) În traseul respirator

În lipsa stării de stres, respiraţia este liniştită, regulată, fără tensiune emoţională. Ea este reprezentată grafic prin trasee normale, ce înregistrează 12-22 cicluri de respiraţie pe minut (fig. 2, traseele A, B, C, D, E, F, G şi H). Se remarcă o uşoară nervositate, oglindită în aspectul incidental al traseelor B, F şi G, care se include însă normal.

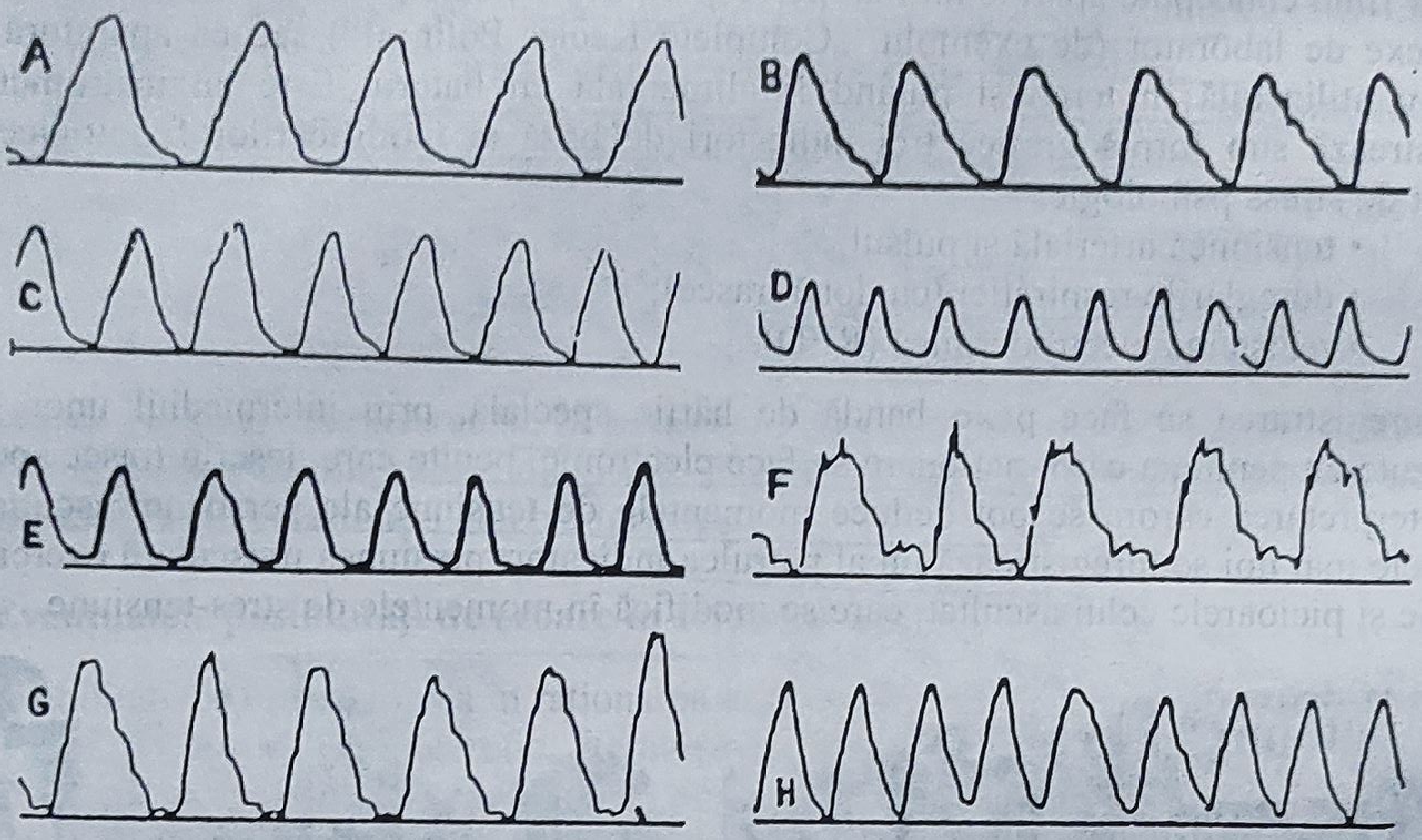

Fig. 2 – Respiraţia normală în lipsa stării de stres

Emoţia determinată de disimularea adevărului este evidentă în traseul respirator prin următoarele caracteristici:

– ***Blocaje respiratorii***, care pot dura 5-20 secunde. Ele pot păstra la sfârşitul stadiului de exhalare al ciclului respirator (A), la sfârşitul stadiului de inhalare (B) şi între aceste stadii (C) – fig. 3.

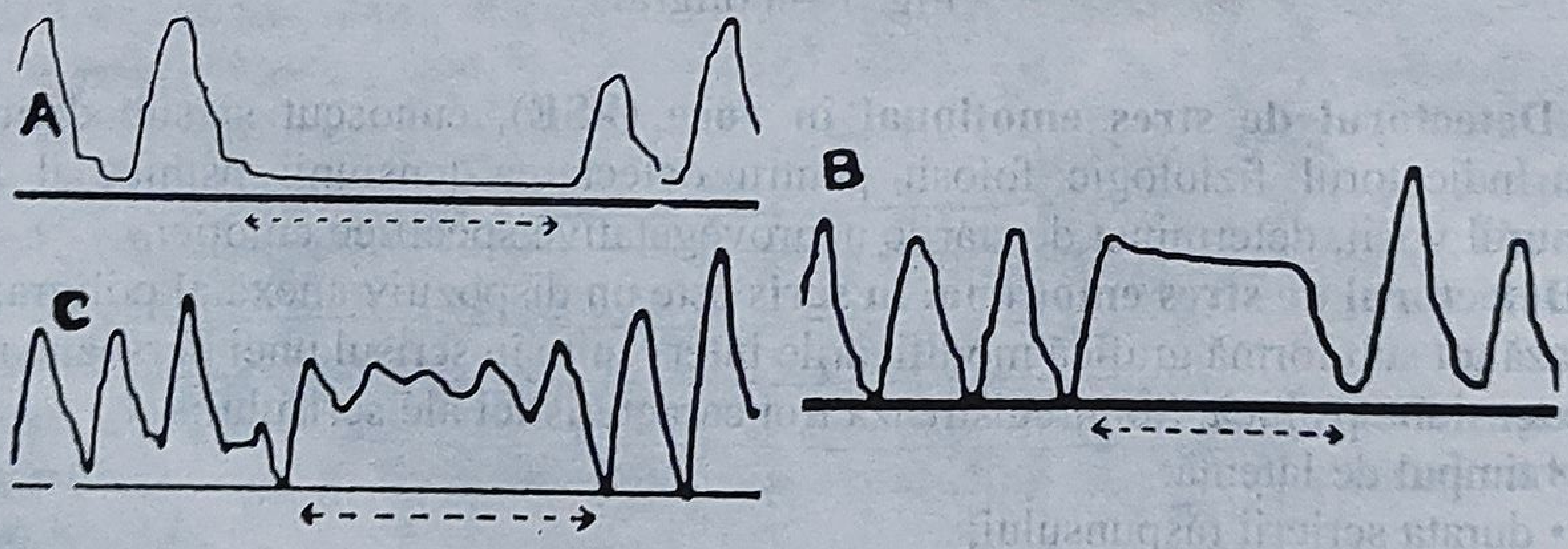

Fig. 3 – Blocaje respiratorii

---

[38] J.E. Reid, F.E. Inbau – **op.cit.**, pag. 50.

– ***Respirația în trepte***. Aceasta este consecința unei rețineri a respirației, ce îmbracă aparența unei trepte sau a unui set de trepte în pantă și care începe imediat după ce s-a răspuns întrebării-test. Grafic, această reacție apare în variate forme de manifestare (fig. 4).

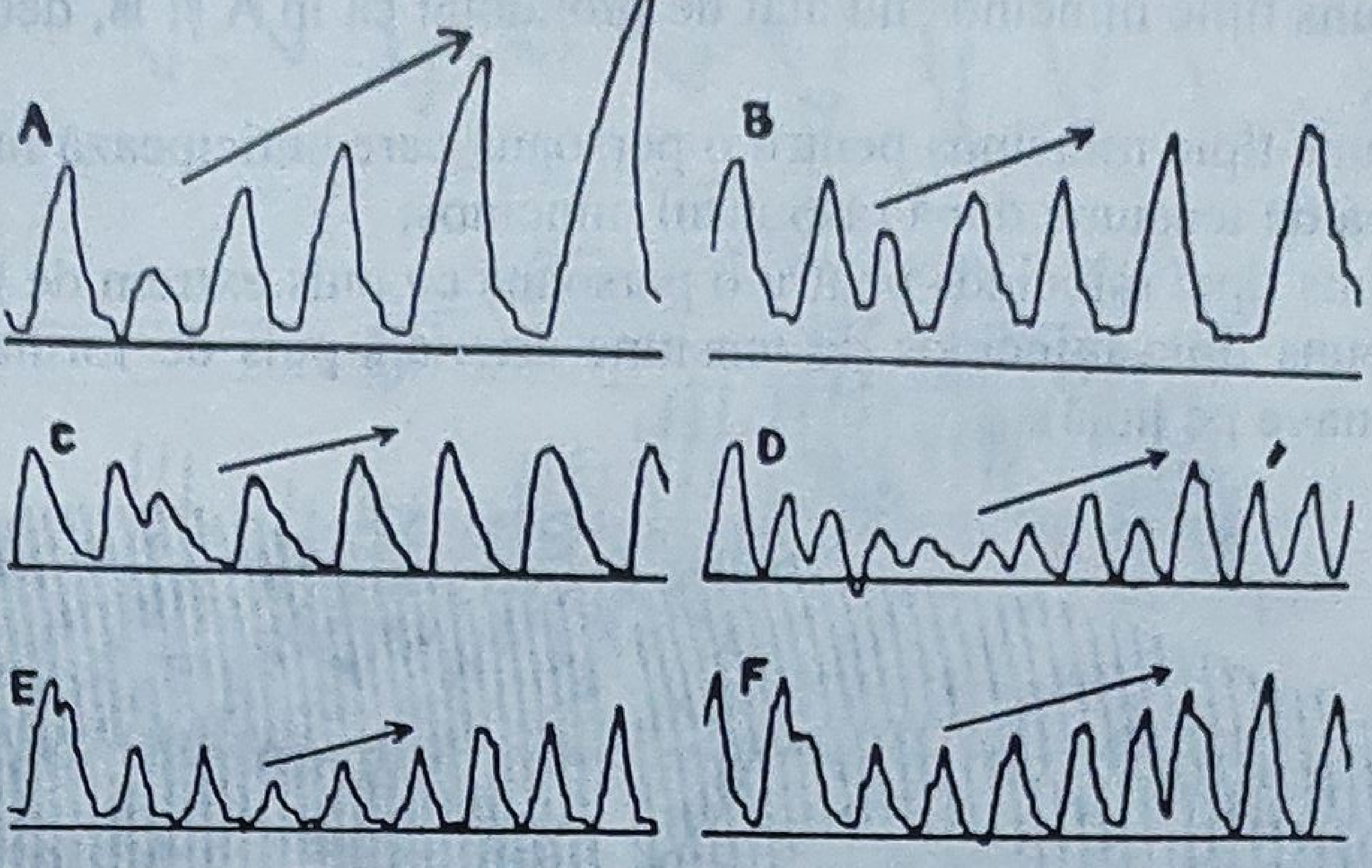

Fig. 4 – Respirația în trepte

– ***Ridicarea liniei de bază a respirației***, așa cum este marcată prin săgeți în fig. 5.

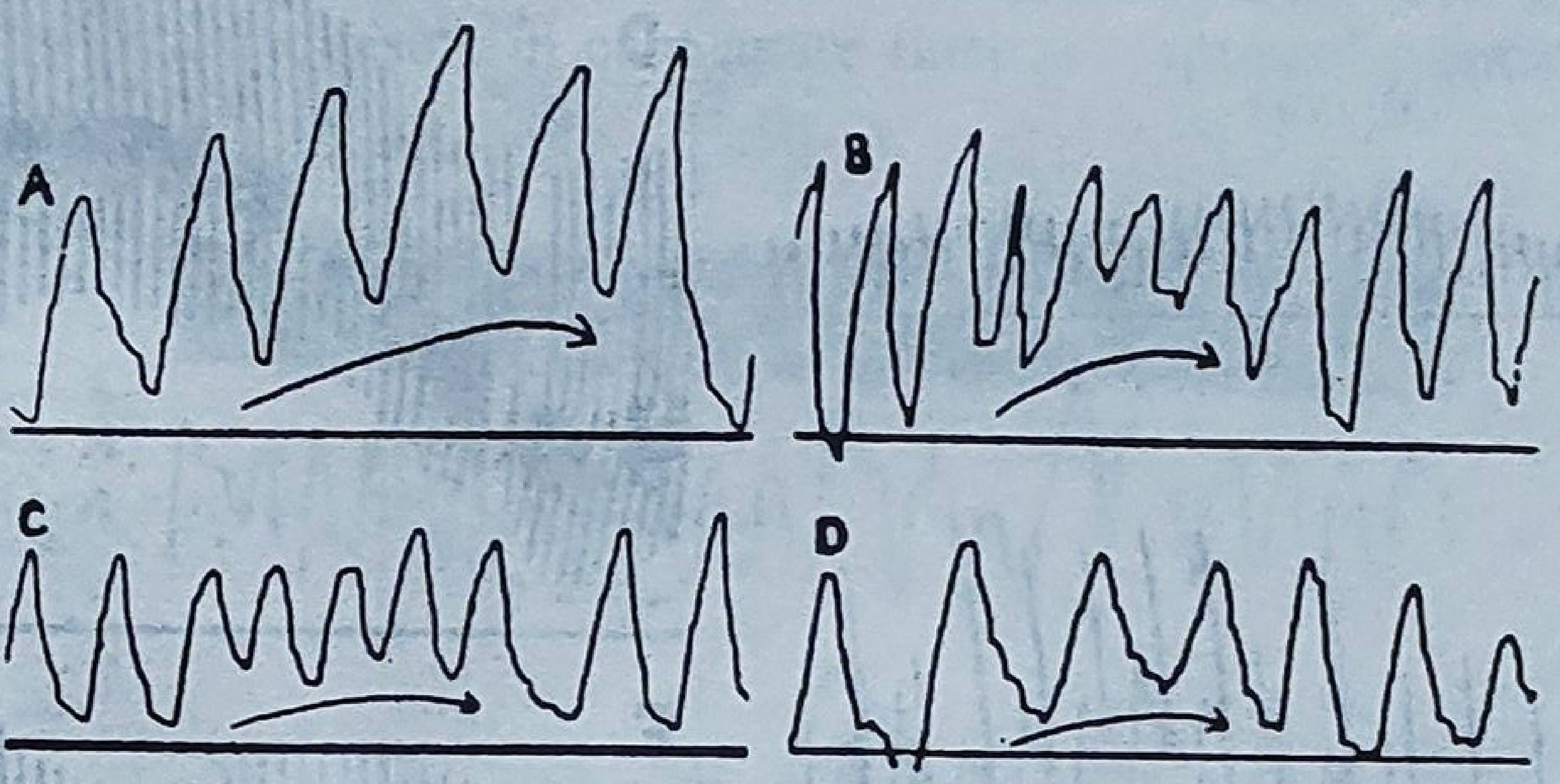

Fig. 5 – Ridicarea liniei de bază a respirației

– ***Încetinirea respirației*** (fig. 6).

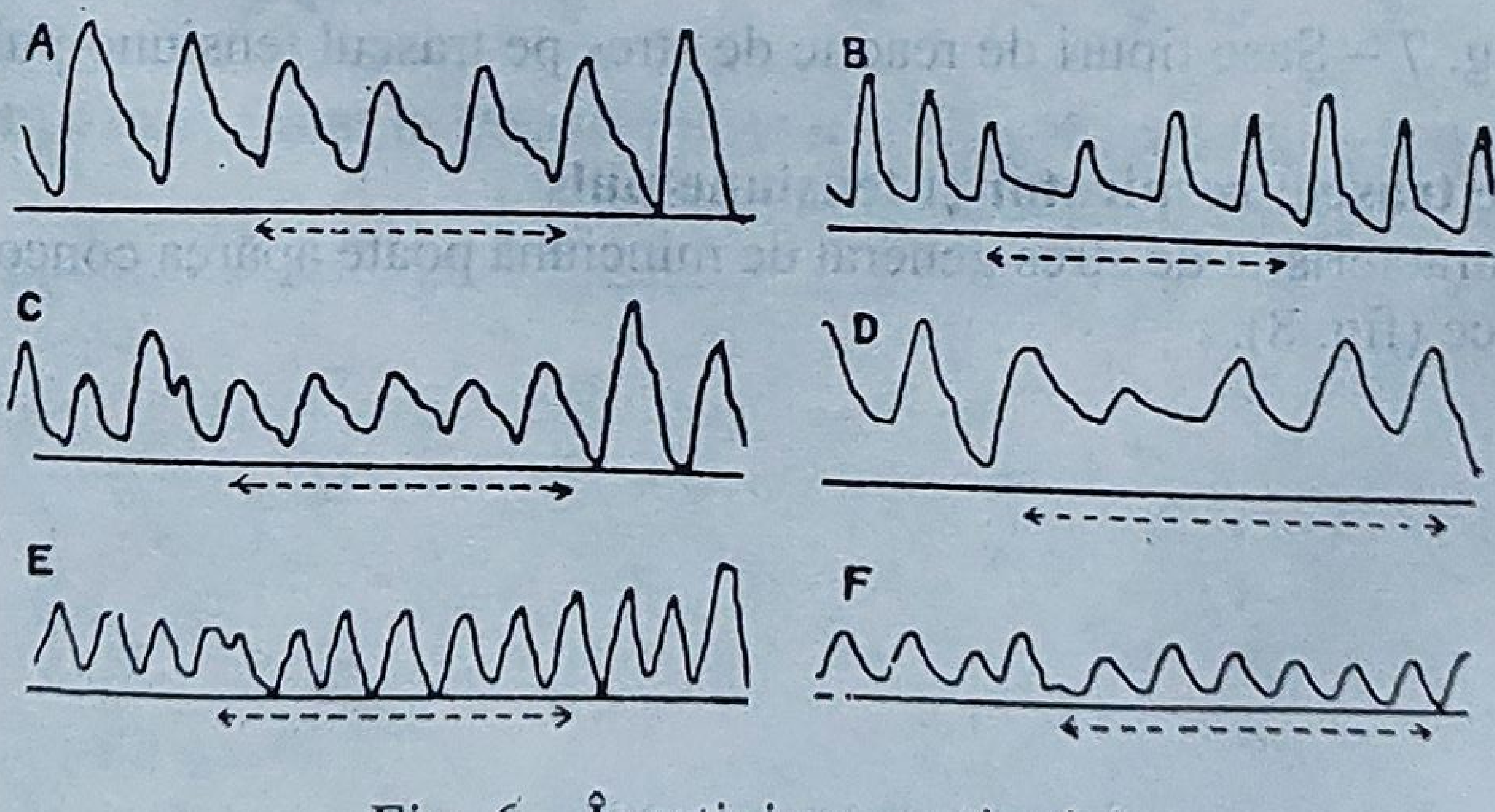

Fig. 6 – Încetinirea respirației

b) Traseul tensiune-puls

Reacțiile de stres provocate de minciună sunt concretizate în modificări de tensiune arterială și de puls și apar grafic astfel (fig. 7):

^{2} **A** și **B** – răspuns tipic mincinos prin ridicarea nivelului bazei graficului;

^{2} **C** – răspuns tipic mincinos nu atât de pronunțat ca în A și B, deoarece provine de la o persoană obeză;

^{2} **D** – răspuns tipic mincinos pentru o persoană care anticipează întrebarea relevantă: se observă ușurarea de tensiune după răspunsul mincinos;

^{2} **E** – răspuns tipic mincinos pentru o persoană cu puls extrem de încetinit;

^{2} **F** – răspuns tipic mincinos de tensiune arterială-puls de forma unui „rollercoaster“ (mișcarea unei nave pe hulă).

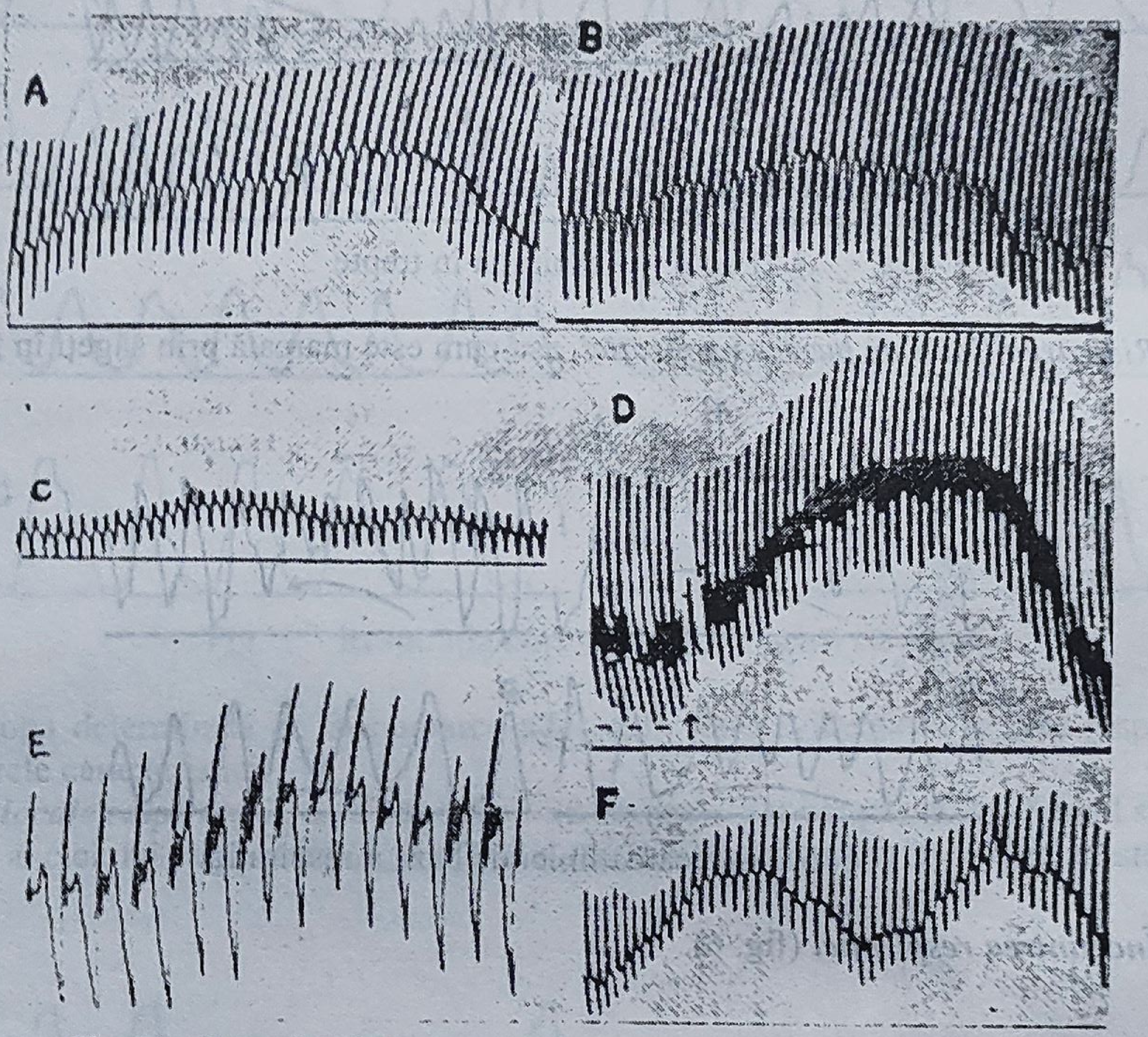

Fig. 7 – Șase tipuri de reacție de stres pe traseul tensiune-puls

c) În ambele trasee: respirator și tensiune-puls

Răspunsul caracteristic de stres generat de minciună poate apărea concomitent în ambele reprezentări grafice (fig. 8).

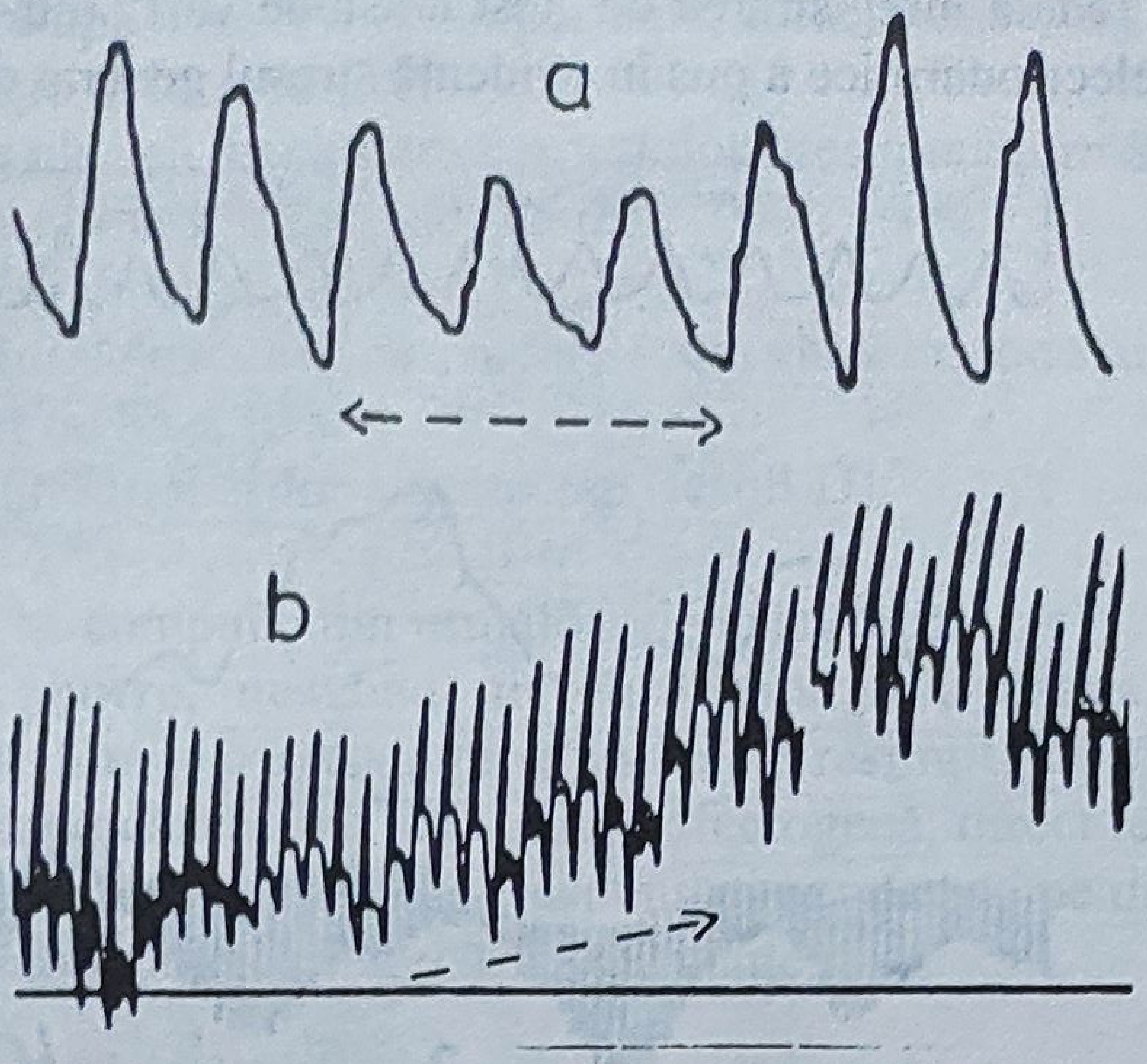

Fig. 8 – Stres dublu: a) în traseul respirator şi în traseul tensiune-puls

d) În traseul rezistenţei electrodermice

Reprezentarea grafică a rezistenţei electrodermice (RED) din fig. 9 constituie înregistrarea „testului cu cartonaşe“, în care apare ilustrat răspunsul mincinos la cartonaşul (14) ales.

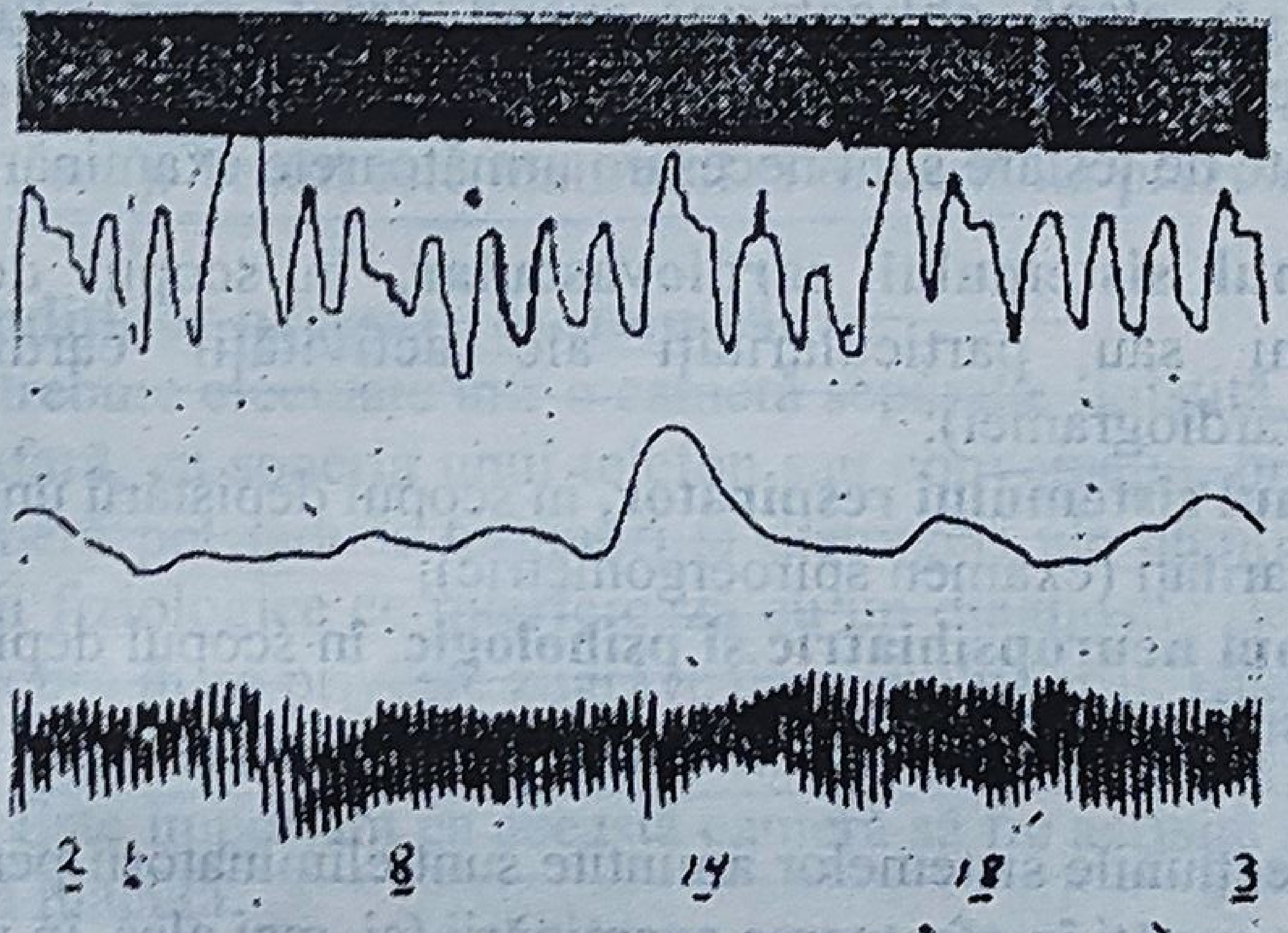

Fig. 9 – Stres manifestat în traseul rezistenţei electrodermice la întrebarea 14

În fig. 10 este redată înregistrarea de „test tensiune vârf“ într-un caz real de furt, în care graficul rezistenţei electrodermice a pus în evidenţă stresul generat de minciună la întrebarea 3.

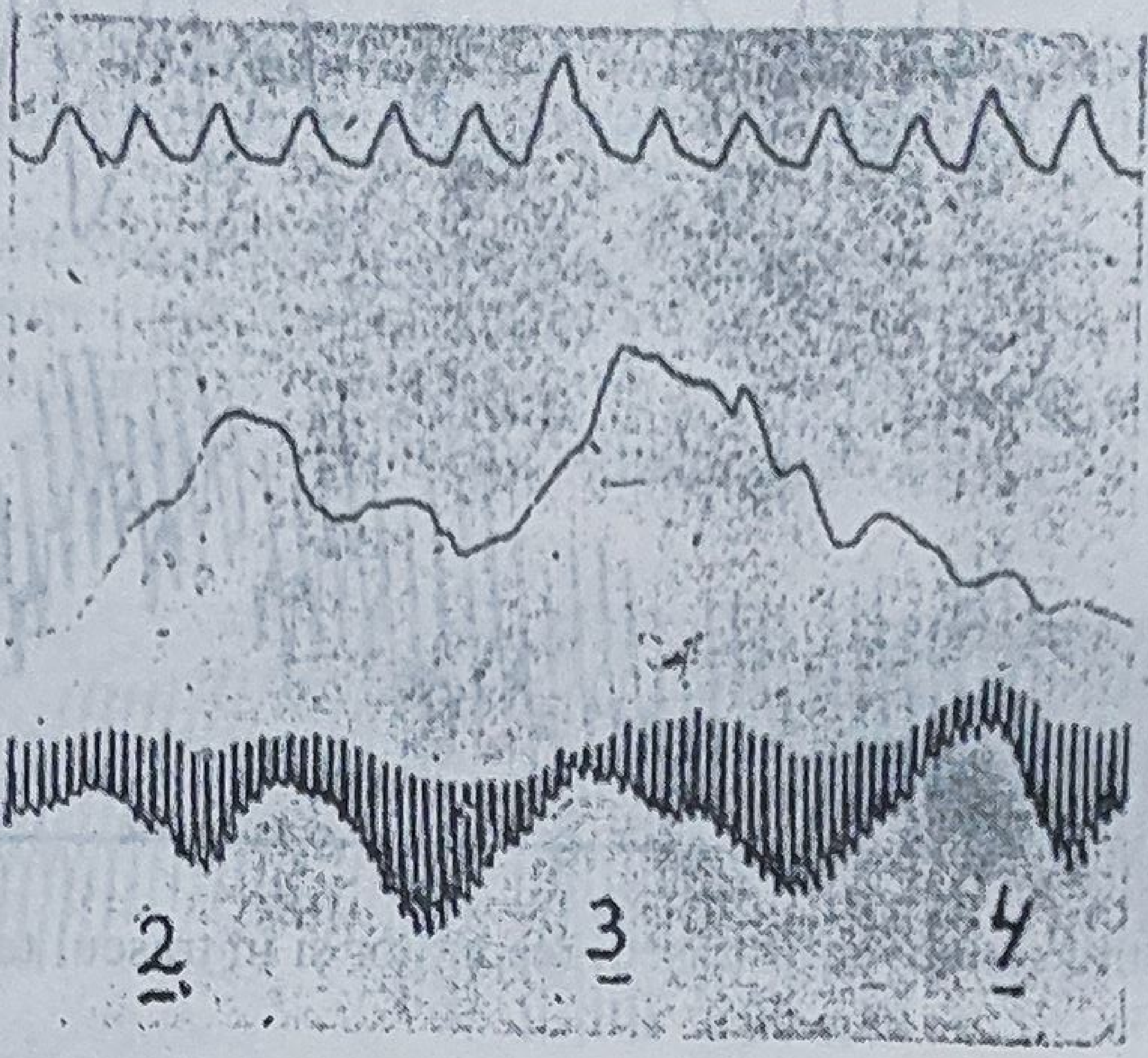

Fig. 10 – Stres pus în evidenţă pe traseul RED la întrebarea 3

6.3.5. Etapele examinării

a) Examinarea medicală a subiectului

Aceasta este o etapă obligatorie, având drept scop eliminarea unor eventuale incompatibilităţi de examinare şi, în ultimă instanţă, a erorilor de interpretare a diagramelor. În acest sens, înainte de testare sunt necesare următoarele examinări medicale:

- **examenul sistemului cardiovascular**, în scopul depistării unor eventuale afecţiuni sau particularităţi ale activităţii cardiovasculare (efectuarea electrocardiogramei);
- **examenul sistemului respirator**, în scopul depistării unor eventuale afecţiuni sau particularităţi (examen spiroergometric);
- **examenul neuropsihiatric şi psihologic**, în scopul depistării unor eventuale boli neuropsihice, oligofrenii etc.

În general, afecţiunile sistemelor amintite sunt eliminatorii pentru examinările poligraf. De regulă, produc greutăţi în efectuarea examinării (şi, mai ales, în interpretarea diagramelor) şi persoanele de vârstă înaintată, cele suferind de obezitate sau care prezintă în timpul examinării afecţiuni pasagere (răceală, tuse, surmenaj excesiv etc.).

Condiţia obligatorie a prezentării la examinarea poligraf este existenţa integrităţii stării psihice şi fiziologice.

Se mai impune o precizare pentru organele de cercetare penală care dispun testarea, şi anume aceea ca **subiectul înainte de testare să nu fi fost ascultat,** întrucât orice întrebare legată de faptă este de natură a îngreuna activitatea de interpretare a diagramelor.

b) Întocmirea testelor

Întocmirea testelor se realizează de examinator, după studierea atentă a tuturor materialelor cauzei, în colaborare cu organul de cercetare penală căruia îi este repartizat cazul spre soluționare. Este o etapă deosebit de importantă, dificultatea constând în capacitatea de a realiza efectul psihologic al întrebărilor.

În general, maniera clasică de elaborare a testelor presupune următoarele **etape**:
a) informarea asupra tuturor aspectelor cauzei;
b) întocmirea testului de bază (testul A);
c) întocmirea testului de excitare, provocare (cu o carte de joc sau o cifră – testul B);
d) repetarea testului de bază (testul C);
e) întocmirea testului întrebărilor amestecate (testul D).

Lista de întrebări se compune din următoarele categorii:
- **întrebările neutre**, neavând nici o legătură cu cauza, și scopul calmării subiectului și diminuării tensiunii emoționale resimțite de el;
- **întrebările cu încărcătură**, cu valoare afectogenă, direct legate de cauză;
- **întrebările de control**, ale căror răspunsuri exprimate pe diagramă servesc drept criteriu de comparație cu întrebările relevante.

Unele cauze prezentând o serie de particularități reclamă testări cu caracter specific, cum ar fi, de exemplu:

– **Testul „complexului de vină“**, constând în a pune întrebări referitoare la un caz fictiv, însă verosimil și asemănător cu cel în speță. Testul are drept scop eliminarea persoanelor cu grad de emotivitate ridicată.

– **Testul „tensiunii vârf“** (POT) este un test care vizează obținerea reacțiilor semnificave din aproape în aproape, fixându-se, de regulă, pe detalii (cu caracter discriminatoriu din întrebare în întrebare), până la obținerea reacției semnificative (se folosește în scopul depistării unor ascunzători, a unor scule folosite în infracțiune, al determinării unor valori etc.). Testul este realizabil și în varianta prezentării de diapozitive.

c) Asigurarea condițiilor necesare examinării

Testările poligraf trebuie efectuate într-o cameră separată, liniștită, pe cât posibil izolată fonic. Zgomotele din afară, ca soneria unui telefon sau conversația, prezența altor persoane sau „spectatori“ în cameră pot induce tulburări și distrageri ale atenției, care să determine denaturarea unor reacții fiziologice ce interferează cu un diagnostic de poligraf satisfăcător. Camera trebuie să fie sobră în ce privește zugrăveala și mobilierul. Dispozitivele de iluminat ale camerei trebuie să fie aranjate în asemenea mod, încât să dea o lumină bună, dar nu excesivă sau orbitoare. Este important ca această cameră să fie aerisită în mod corespunzător și să aibă o temperatură plăcută.

d) Instructajul făcut subiectului înainte de testare

Nici un test nu trebuie efectuat fără o convorbire pre-test, care să cuprindă în mod obligatoriu instructajul făcut subiectului în scopul pregătirii sale pentru testare. Pe durata a 20-30 minute, examinatorul trebuie să dea subiectului toate datele în legătură cu funcționarea aparatului, prezentându-i principiile care fundamentează științific metoda. Aceasta va servi la sporirea preocupării persoanei testate asupra problemelor ce formează obiectul examinării.

Instructajul are menirea de a deduce orice teamă pe care ar încerca-o o persoană nevinovată și, în același timp, de a spori preocuparea persoanelor vinovate cu privire la răspunsurile ce trebuie să le dea.

După ce i se vor expune principiile de examinare și drepturile legale de care beneficiază, se va cere consimțământul subiectului pentru testare.

Dacă este de acord, subiectul va completa o declaraţie pe care o va semna, aceasta fiind apoi ataşată la raportul de constatare tehnico-ştiinţifică.

După ce examinatorul se asigură că persoana se simte bine, că mediul ambiant este propice, îi face instructaul cu privire la modul de comportare în timpul testării. Se recomandă ca instructajul să cuprindă următoarele indicaţii:

- se va cere subiectului ca în timpul efectuării testului să stea relaxat în scaun, să fie atent la întrebările puse şi să nu mişte corpul sau mîinile;
- se cere subiectului să răspundă la întrebările puse cu „DA" sau „NU", fără a da în timpul testului explicaţii suplimentare;
- se explică subiectului că în pauza după test are posibilitatea să dea explicaţiile pe care le crede necesare.

e) Instalarea subiectului la poligraf

Instalarea subiectului la poligraf nu este un ceremonial deosebit, ci o activitate firească, naturală, compusă din manevre asemănătoare celor medicale. Subiectul este aşezat în fotoliu, relaxat, cu spatele întins, cu picioarele întinse, uşor depărtate.

Un tub pneumograf este fixat cu ajutorul unui lanţ „bordat" în jurul toracelui sau abdomenului persoanei. Un manşon de tensiune arterială, de tipul aceluia utilizat de medici, este fixat în jurul unuia din braţele persoanei. Un set de electrozi este ataşat la suprafaţele palmare şi dorsale ale mâinii sau la degetele celuilalt braţ.

Tensiunea arterială-pulsul, respiraţia şi RED sunt înregistrate simultan şi continuu pe suprafaţa hârtiei care rulează, fiind redate prin sistemul de peniţe inscriptoare. Din cauză că modificările de presiune pot fi influenţate de unele tipuri de mişcări musculare neobservabile, este recomandabil ca poligraful să fie înzestrat cu un element pentru a înregistra o astfel de activitate musculară.

f) Verificarea exactităţii funcţionării aparatului

Verificarea modului în care funcţionează aparatul cuprinde manevre elementare: verificarea peniţelor, a alimentării cu energie electrică, a butoanelor şi cadranelor, a etanşeităţii mecanismelor pneumografice etc. Se cuplează sistemul de derulare a hârtiei şi se lasă un timp să curgă în scopul realizării desenului normal al curbelor, urmărind ca pe o durată de 30 sec. – 2 min. să se realizeze stabilitatea acestora. La fiecare nouă testare vor trebui stabilite noile curbe normale. Această etapă este un prilej de cooperare cu subiectul, care va fi întrebat dacă este jenat de ceva şi dacă are o poziţie confortabilă. Totodată, se vor face ultimele ajustări ale electrozilor, ale manşonului tensiune-puls şi tubului pneumograf pentru respiraţie.

g) Efectuarea testelor

Formularea întrebărilor constituie partea critică a acestei activităţi. Întrebările se formulează scurt, pentru a asigura spontaneitatea răspunsului, şi conţin, de regulă, termenii cei mai familiari interogatoriului. Se răspunde numai cu „DA" sau „NU". În mod curent, trei până la cinci diagrame sunt suficiente pentru a pune un diagnostic exact. Dintre acestea, cel puţin două trebuie să conţină aceleaşi întrebări importante, inserate printre cele neutre şi de control. Primul test cu întrebări generale trebuie să fie cât mai amplu posibil şi să indice legătura subiectului cu infracţiunea cercetată. Chiar dacă primul test nu trădează o conştiinţă încărcată, este indicată o chestionare asupra detaliilor.

Dacă primul test trădează o conştiinţă încărcată, detaliile vor fi testate în câteva încercări succesive. În funcţie de situaţie, de modul de manifestare a personalităţii subiectului şi de complexitatea cauzei se vor executa şi testele „complexului de vină“ şi cel al „tensiunii de vârf“. Pe tot timpul testării este important ca vocea examinatorului să fie sub un control absolut. Nu se fac sublinieri de cuvinte, expresii sau propoziţii, excepţie făcând cazurile când examinatorul face acest lucru în scop de autocontrol. Procedeele clasice sunt caracterizate prin chestionarea verbală (stimulii verbali) şi prin răspunsurile „DA“ sau „NU“ la fiecare întrebare. Nu sunt lipsite de interes procedeele în care se utilizează stimulii, în acest din urmă procedeu subiectului prezentându-i-se la intervale de 10-15 sec. diapozitive înfăţişând aspecte legate de faptă. Şocul emoţional poate fi sesizat pe diagramele poligraf şi în raport cu recunoaşterea unor persoane sau a unor obiecte corp-delict (prezentate concret sau prin diapozitive-film).

Pentru procedeele clasice, operatorul poligraf adresează întrebările din 10 în 10 sec., iar subiectul nu răspunde decât afirmativ sau negativ. În momentul în care operatorul poligraf pune întrebarea, notează numărul acesteia pe diagramă, adăugând în funcţie de răspunsul afirmativ sau negativ al subiectului semnul (+ sau –). Operatorul poate nota pe diagramă şi alte aspecte incidente testării: mişcări, comentarii, tuse, oftat etc. Diagrama se derulează cu viteza constantă, peniţele înregistrând simultan traseele ritmului cardiac, ritmului respirator şi reacţiei electrodermine, surprinzând modificările caracteristice care însoţesc răspunsurile subiectului.

h) Interpretarea diagramelor

Este partea cea mai dificilă a întregii operaţii de testare cu ajutorul poligrafului. Diagrama este o reprezentare grafică, cuprinzând ritmurile şi modificările caracteristice fiecărei întrebări, semnele (+) sau (-), înscrise de operator, consemnând afirmaţia sau negaţia.

Procesul interpretării este o desfăşurare de raţionamente în care se împleteşte intuitivul cu ştiinţificul şi care se fundamentează pe cunoştinţe de psihofiziologie şi pe o bogată experienţă în ceea ce priveşte psihologia infractorului. La baza interpretării diagramelor stau procesele de comparaţie, analiză şi sinteză atât maniera global-generală, cât şi detalii. Corelaţiile se fac pe de o parte între caracteristicile calitative ale traseelor răspunsurilor unor întrebări distincte şi pe de alta între parametrii cantitativi cantitativi (amplitudine, frecvenţă, durată etc.) ale aceloraşi caracteristici de traseu.

În interpretarea diagramelor se procedează, în prima fază, astfel:

a) se stabilesc caracteristicile de traseu care evidenţiază răspunsurile sincere (lipsite de emotivitate), corespunzătoare întrebărilor neutre fără încărcătură, caracterizate prin „DA“ sau „NU“ sincer;
b) se stabilesc caracteristicile de traseu ce evidenţiază răspunsurile nesincere (în care tensiunea emoţională este prezentă) corespunzătoare întrebărilor de control cu încărcătură generală şi care caracterizează răspunsurile de „DA“ şi „NU“ nesincere;
c) se compară caracteristicile de traseu ale răspunsurilor întrebărilor cu încărcătură, cu caracteristicile corespunzătoare răspunsurilor afirmative şi negative la întrebările neutre şi cele de control;
d) în urma procesului de analiză a asemănărilor şi deosebirilor dintre caracteristici, cele semnificative pentru aspectele de nesinceritate se compară cu caracteristicile traseelor etalon şi se trag primele concluzii de ordin calitativ.

Faza a doua presupune prelucrarea matematică a celor trei categorii de caracteristici şi sesizarea variaţiilor semnificative care apar în parametrii constituenţi ai acestora (amplitudine, latenţă, durată, frecvenţă etc.). Rezultă astfel concluzii referitoare la aspectele cantitative ale diagramelor.

Faza a treia implică compararea caracteristicilor răspunsurilor semnificative cu modificările care apar la răspunsurile verbale ce trădează prezenţa emoţiei în voce.

Faza a patra presupune compararea caracteristicilor răspunsurilor semnificative cu modificările care apar la traseele date în scris ce trădează emoţia în forma grafică a răspunsului.

i) Formularea concluziei

Specialistul în tehnica poligraf poate formula, după caz, una din următoarele categorii de concluzii:

- **certă pozitivă**. De exemplu: „Numitul V.N. a prezentat modificări caracteristicile stresului psihologic la următoarea întrebare: «Aveţi vreun amestec în dispariţia concubinei dumneavoastră?»";
- **certă negativă**. De exemplu: „Numitul V.V. nu a prezentat modificări caracteristice stresului psihologic la întrebările cu relevanţă pentru fapta infracţională.";
- **de imposibilitate**. De exemplu: „Nu se pot stabili modificări caracteristicile stresului în testarea numitului O.A., întrucât înainte de testare acesta a fost interogat excesiv".

6.3.6. Constatări tehnico-ştiinţifice ce se pot efectua – Cazuistică exemplificativă –

Situaţiile care impun testarea cu ajutorul poligrafului:

a) Când se cere stabilirea sincerităţii subiectului testat:

În aceste împrejurări specialistul poate stabili dacă:

- subiectul a dat răspunsuri sincere la întrebările puse;
- subiectul a dat răspunsuri nesincere la întrebările puse;
- subiectul nu poate face obiectul unei testări la poligraf.

b) Când se cere să se stabilească locul unde se găsesc corpurile delicte:

În aceste cazuri spacialistul poate stabili locul unde au fost ascunse corpurile delicte. Pentru aceasta, se vor pune întrebări de la general la particular, care vor permite delimitarea, din aproape în aproape, a zonei, a subzonei şi, în final, a locului respectiv.

Cazuistică exemplificativă – (declaraţii de consimţământ, rapoarte de constatare tehnico-ştiinţifică în cauze reale, acte procedurale de dispunere, diagrame etc.).

RAPORT DE CONSTATARE TEHNICO-ŞTIINŢIFICĂ ÎN DOMENIUL DETECŢIEI COMPORTAMENTULUI SIMULAT – DE EXCLUDERE –

MINISTERUL DE INTERNE
DIRECŢIA GENERALĂ DE POLIŢIE A MUNICIPIULUI BUCUREŞTI
SERVICIUL CRIMINALISTIC
LABORATORUL DE DETECŢIE PSIHOLOGICĂ A COMPORTAMENTULUI SIMULAT

DE CONSTATARE TEHNICO-ŞTIINŢIFICĂ PRIVIND DETECŢIA PSIHOLOGICĂ A COMPORTAMENTULUI SIMULAT

Nr..................din.........................99

SPECIALIST: Col.psiholog. Butoi Tudorel din Serviciul Criminalistic al Direcţiei Generale de Poliţie a Municipiului Bucureşti

I. OBIECTUL CONSTATĂRII

Prin revoluţia motivată nr. .... din .... a .... s-a dispus cu tehnica de detecţie a comportamentului simulat a numitului(lor) ....
....
.... persoană(e) inclusă(e) în cercul de suspecţi care interesează cauza privind ....
....
.... în scopul stabilirii:

DACĂ RĂSPUNSURILE SUBIECTULUI FAŢĂ DE ÎNTREBĂRILE RELEVANTE ALE CAUZEI SUNT ÎNSOŢITE DE MODIFICĂRI ALE STRESULUI EMOŢIONAL, SEMNIFICATIV CARACTERISTIC COMPORTAMENTULUI SIMULAT?.

II. CONDIŢIILE EXAMINĂRII

În baza rezoluţiei motivate sus menţionat, în conformitate cu prevederile art. 112, 113, 115, din C.p.p. şi în deplină cunoştinţă de dispoziţiile art. 259 alin. 2 şi art. 260 C.p. în ziua de .... am procedat la testarea subiectului(lor) conform metodologiei de folosire a tehnicii poligraf de către organele de poliţie. Înaintea examinării, subiectului i s-a solicitat să completeze declaraţia de consimţământ la examinare (anexa nr. 1), i s-a prezentat şi a acceptat chestionarul cu întrebări (anexa nr. 2), i s-a adus la cunoştinţă că are dreptul să refuze testarea, trecându-se apoi la realizarea diagramelor anexate prezentului raport.

III. CONSTATĂRI ŞI MENŢIUNI SPECIALE

Interpretarea diagramelor a evidenţiat că răspunsurile subiectului la întrebările critice (relevante) ale chestionarului cauzei, respectiv ....
....
....
....
....
.

NU AU PROVOCAT în traseele psihofiziologice ale diagramelor poligraf (puls, T.A., respirator, bioelectic) modificări specifice stresului emoţional, cum ar fi: accelerări de puls şi creşteri ale tensiunii arteriale, urcări ale nivelui de bază, stopuri respiratorii, creşterii de amplitudine şi durată ale curbei G.S.R.

COMPORTAMENTUL EXPRESIV al subiectului (lor) s-a caracterizat prin ABSENŢA REACTIVITĂŢII MIMICO-GESTICULARE obiectivată în: evitarea privirii, spasm glotic, modificări de paloare, contraîntrebări, latenţă în răspunsuri, sudoraţie, disconfort psihic, etc.

MENŢIUNI SPECIALE ....
....
....
....
....

Faţă de cele constatate formulez următoarea

CONCLUZIE

Răspunsurile numitului(lor) ....
.... la întrebările critice (relevante) ale cauzei NU AU PROVOCAT ÎN TRASEELE DIGRAMELOR OBŢINUTE MODIFICĂRILE SEMNIFICATIVE STRESULUI EMOŢIONAL CARE ÎNSOŢESC DE REGULĂ COMPORTAMENTUL SIMULAT

Prezentul raport conţine două pagini şi .... anexe

SPECIALIST,
Col. Psiholog Butoi Tudorel

RAPORT DE CONSTATARE TEHNICO-ŞTIINŢIFICĂ ÎN DOMENIUL DETECŢIEI COMPORTAMENTULUI SIMULAT – DE IMPLICARE –

MINISTERUL DE INTERNE
DIRECŢIA GENERALĂ DE POLIŢIE A MUNICIPIULUI BUCUREŞTI
SERVICIUL CRIMINALISTIC
LABORATORUL DE DETECŢIE PSIHOLOGICĂ A COMPORTAMENTULUI SIMULAT

DE CONSTATARE TEHNICO-ŞTIINŢIFICĂ PRIVIND DETECŢIA PSIHOLOGICĂ A COMPORTAMENTULUI SIMULAT

Nr..................din.........................99

SPECIALIST: Col.psiholog. Butoi Tudorel din Serviciul Criminalistic al Direcţiei Generale de Poliţie a Municipiului Bucureşti

I. OBIECTUL CONSTATĂRII

Prin rezoluţia motivată nr. .... din .... a .... s-a dispus cu tehnica de detecţie a comportamentului simulat a numitului(lor) .... persoană(e) inclusă(e) în cercul de suspecţi care interesează cauza privind .... în scopul stabilirii:

DACĂ RĂSPUNSURILE SUBIECTULUI FAŢĂ DE ÎNTREBĂRILE RELEVANTE ALE CAUZEI SUNT ÎNSOŢITE DE MODIFICĂRI ALE STRESULUI EMOŢIONAL, SEMNIFICATIV CARACTERISTIC COMPORTAMENTULUI SIMULAT?

II. CONDIŢIILE EXAMINĂRII

În baza rezoluţiei motivate sus menţionat, în conformitate cu prevederile art. 112, 113, 115, din C.p.p. şi în deplină cunoştinţă de dispoziţiile art. 259 alin. 2 şi art. 260 C.p. în ziua de .... am procedat la testarea subiectului(lor) conform metodologiei de folosire a tehnicii poligraf de către organele de poliţie. Înaintea examinării, subiectului i s-a solicitat să completeze declaraţia de consimţământ la examinare (anexa nr. 1), i s-a prezentat şi a acceptat chestionarul cu întrebări (anexa nr. 2), i s-a adus la cunoştinţă că are dreptul să refuze testarea, trecându-se apoi la realizarea diagramelor anexate prezentului raport.

III. CONSTATĂRI ŞI MENŢIUNI SPECIALE

Interpretarea diagramelor a evidenţiat că răspunsurile subiectului la întrebările critice (relevante) ale chestionarului cauzei, respectiv ....
....
....
....
....
.

AU PROVOCAT în traseele psihofiziologice ale diagramelor poligraf (puls, T.A., respirator, bioelectic) următoarele modificări specifice stresului emoţional:

- accelerări de puls şi creşterea tensiunii arteriale,
- urcări ale nivelui de bază,
- stopuri respiratorii,
- creşteri de amplitudine şi durată ale curbei G.S.R.

COMPORTAMENTUL EXPRESIV al subiectului (lor) s-a caracterizat prin PREZENŢA REACTIVITĂŢII MIMICO-GESTICULARE obiectivată în:

- evitarea privirii,
- spasm glotic,
- modificări de paloare,
- contraîntrebări,
- latenţă în răspunsuri,
- sudoraţie,
- disconfort psihic, etc.

MENŢIUNI SPECIALE ....
....
....
....
....

Faţă de cele constatate formulez următoarea

CONCLUZIE

Răspunsurile numitului(lor) ....
.... la întrebările critice (relevante) ale cauzei AU PROVOCAT ÎN TRASEELE DIGRAMELOR OBŢINUTE MODIFICĂRILE SEMNIFICATIVE STRESULUI EMOŢIONAL CARE CONSTITUIE INDICII ALE COMPORTAMENTULUI SIMULAT

Prezentul raport conţine două pagini şi .... anexe

SPECIALIST,
Col. Psiholog Butoi Tudorel

DECLARAŢIE DE CONSIMŢĂMÂNT LA EXAMINARE

MINISTERUL DE INTERNE
INSPECTORATUL DE POLIŢIE AL CAPITALEI
– SERVICIUL CRIMINALISTIC –

Data examinării
____

DECLARAŢIE DE CONSIMŢĂMÂNT LA EXAMINARE

Subsemnatul ____________________, fiul lui ____________ şi ____________ născut la data de ____________ în localitatea ____________, judeţul (sectorul) ____________ cu domiciliul stabil în ____________________ de profesie ____________________ cu loc de muncă la ____________________, având telefon acasă ____________ la serviciu ____________ cu următoarele antecedente poliţieneşti ________________________________ şi medicale: ________________________________
____
fiind inclus de către organele de cercetare în cercul de persoane ale căror declaraţii contradictorii ridică suspiciuni de nesinceritate, conform cu art. 112 C.p.p., pentru lămurirea urgentă a faptelor şi a împrejurărilor cauzei privind: ____________________
____
____
____
consimt să fiu examinat la biodetectorul stresului emoţional („LIE DETECTOR“).

– Mi s-au adus la cunoştinţă întrebările care îmi vor fi adresate, sunt de acord cu conţinutul acestora şi accept să răspund la ele sub controlul tehnicii de investigaţie a comportamentului simulat.

– Asupra mea nu s-au exercitat mijloace de intimidare sau de constrângere şi nu s-au făcut presiuni psihice sau fizice.

– Mi s-a adus la cunoştinţă faptul că prezenta examinare nu-mi va produce nici un fel de rău fizic sau psihic, în prezent sau în viitor, precum şi faptul că, dacă doresc, am dreptul să o refuz.

– Declar că la data prezentei examinări sunt într-o stare psihomedicală normală, fără scuze.

____

SPECIALIST:
Col. Psiholog Butoi Tudorel
expert criminalist

PERSOANA EXAMINATĂ

MINISTERUL DE INTERNE
____
Nr. __________ din __________
Dosar nr. ______________

REZOLUŢIE MOTIVATĂ

Anul 1980, luna octombrie, ziua 21, Drobeta Turnu Severin, Lt. maj. Stăncioiu Damian din Miliţia jud. Mehedinţi, efectuând cercetări la faţa locului în cauza privind **violul şi incestul comis de Bălăceanu Dumitru asupra fiicei sale Bălăceanu Constanţa**, în baza art. 23, Cod procedură penală, constatând că pentru ______________________ este necesară concluzia unor specialişti, în baza art. 112, 113 şi 115 Cod. Procedură penală.

DISPUN:

1. Efectuarea în cauză a unei constatări tehnico-ştiinţifice de psihologie judiciară.
2. Constatarea tehnico-ştiinţifică va fi efectuată de **specialişti din Institutul Criminalistic al I.G.M. – Bucureşti**.
3. Specialiştii vor răspunde la următoarele întrebări:
   a) **Dacă la întrebările relevante ale faptei răspunsurile subiectului provoacă modificări de traseu caracteristice stresului emoţional:**
   b) **Dacă modificările de trasee pot fi interpretate ca reprezentând indicii nesincerităţii răspunsului.**
4. Pentru efectuarea constatării se pun la dispoziţia specialiştilor următoarele:
   – **dosarul de urmărire penală**
   – **subiectul supus examenului psihologic**
5. Raportul de constatare urmează a fi depus până la data de ______________
6. Un exemplar din prezenta se anexează la dosarul cauzei.

OFIŢER DE CERCETARE PENALĂ

____

PROCURATURA ROMÂNIEI
PROCURATURA JUDEȚEANĂ MEHEDINȚI
Nr. 54/B/1980

13 august 1980

ORDONANȚĂ
pentru efectuarea constatării tehnico-științifice

Procuror Câmpeanu Cornel de la Procuratura județeană Mehedinți, studiind dosarul penal privind pe Bulată Nicolae, învinuit de săvârșirea tentativei la infracțiunea de omor, constat că, pentru verificarea sincerității acestuia, este necesară testarea lui la poligraf.

În baza prevederilor art. 112-115 Cod procedură penală,

DISPUN:

Efectuarea unei constatări tehnico-științifică de către specialiști din I.G.M. – Institutul de criminalistică. Specialiștii vor răspunde la următoarele întrebări:

1. **Dacă inculpatul prezintă reacții emoționale la întrebările formulate?**

2. **Dacă reacțiile emoționale pot fi interpretate ca indicii de nesinceritate?**

Pentru efectuarea constatării, punem la dispoziție chestionarul cu întrebările formulate și pe inculpat.

PROCUROR,
Câmpeanu C.

TRIBUNALUL BUCUREŞTI SECŢIA A II-A PENALĂ
Dosar nr. 134/1999

ÎNCHEIERE
Şedinţa publică de la 08.02.1999
Tribunalul compus din:

PREŞEDINTE LAVINIA LEFTERACHE
GREFIER ZORITA LAZEA

Pe rol soluţionarea cauzei penale de faţă.
Ministerul Public prin procuror UDANGIU RĂZVAN.

La apelul nominal făcut în şedinţă publică au răspuns inculpatul Adam Gheorghe în stare de arest şi asistat de avocat Olga Nicul cu delegaţie din oficiu, lipsă fiind părţile civile.

Procedura necompletă cu părţile civile.

S-a refăcut referatul cauzei de către grefierul de şedinţă, care:

Tribunalul faţă de probele de la dosar, tribunalul din oficiu pune în discuţie testarea inculpatului la poligraf.

Reprezentantul Parchetului declară că nu se opune la administrarea acestei probe.

Apărătorul inculpatului declară că, este de acors cu administrarea acestei probe deoarece nu au fost de faţă martori oculari.

TRIBUNALUL

Faţă de probele de la dosar consideră necesară administrarea probei cu testarea inculpatului la poligraf, astfel încât,

DISPUNE:

– Se va înainta dosarul la Ministerul de Interne. DGMPS Serviciul Criminalistic – Laboratorul de detecţie psihologică a comportamentului simulat.

– Se vor cita părţile, pentru termenul din 8 martie 1999 dată în şedinţa publică

PREŞEDINTE GREFIER

Termen la data de 8 martie 1999

Inculpatul din Penitenciarul Jilava
Adam Gheorghe (Gheorghe şi Stela ns. 29.08.1956)

MINISTERUL PUBLIC
PARCHETUL DE PE LÂNGĂ
TRIBUNAL BUCUREŞTI
Dosar nr. 2608/P/1996

RECHIZITORIU

– 15 ianuarie 1998 –

Procuror LIVIU SAMSON de la Parchetul de pe lângă Tribunalul Bucureşti;
Examinând actele şi lucrările dosarului privind pe inculpatul:

ADAM GHEORGHE – cercetat în stare de arest preventiv pentru săvârşirea infracţiunii de omor calificat şi deosebit de grav, prevăzut de art. 174-175, lit. „c“, 176 lit. „a“ din codul penal şi constatând că urmărirea penală este terminată;

CONSTAT:

În cursul nopţii de 6/7 noiembrie 1996 aflându-se într-o stare avansată de ebrietate pe fondul unei discuţii în contradictoriu cu victima ADAM ELENA, soţia sa, a aruncat asupra acesteia conţinutul unei canistre cu benzină, dându-i foc şi provocându-i astfel acesteia leziuni prin ardere care au condus la moarte.

*

* *

Inculpatul şi cu victima erau căsătoriţi de peste 20 ani, şi au locuit şi gospodărit împreună în imobilul situat în str. Tufanilor nr. 6, sector. 5. Întrucât inculpatul obişnuia să consume băuturi alcoolice, în mod frecvent între acesta şi soţia sa aveau loc discuţii pe această temă.

În cursul nopţii de 6/7 noiembrie 1996 inculpatul s-a întors la domiciliu în jurul orei 24.00, în stare de ebrietate, victima reproşându-i aceasta. Între cei doi a avut loc o discuţie în contradictoriu referitor la acest aspect. Pentru a evita ca discuţia să degenereze în violenţe inculpatul a părăsit locuinţa, continuând să consume băuturi alcoolice împreună cu martorul NEACŞU VIRGIL şi s-a întors în domiciliu în jurul orei 1.00.

Victima a continuat să-i adreseze acestuia reproşuri, pe un ton care i s-a părut acestuia ridicat.

Având în vedere şi starea de ebrietate avansată în care se afla, inculpatul nu şi-a mai putut stăpâni starea de nervozitate. Iniţial, a lovit-o pe victimă în locuinţă, cu pumnii, însă aceasta a reuşit să iasă în curte. A urmat-o în acel loc şi văzând în apropiere o canistră cu benzină, a luat-o şi a deşertat conţinutul acesteia peste corpul victimei. Imediat după aceasta printr-o sursă de foc, brichetă, a aprins lichidul inflamabil. Văzând că obiectele de vestimentaţie ale victimei ardeau a încercat să stingă flăcările, iniţial cu ajutorul unei umbrele (parasolar) şi ulterior, după ce inculpatul a ieşit în stradă, aruncând asupra corpului acesteia nisip. După ce a reuşit să stingă flăcările inculpatul a apelat la martorul PETRE VIRGIL, transportând-o pe victimă, cu autoturismul proprietatea sa, la spitalul de Chirurgie Plastică şi Reparatorie STEAUA, unde a fost internată.

În încercarea de salva victima inculpatul a suferit şi el arsuri de faţă, antebraţ şi mâna dreaptă, care au necesitat 14-15 zile de îngrijiri medicale pentru vindecare.

Din copia foii clinice de observaţie nr. 2365 (filele ______________) rezultă că victima ADAM ELENA a avut la internare, diagnosticul „arsuri prin flacără gr. III-IV pe faţă, gât anterior şi posterior, abdomen şi mâna dreaptă, precum şi pe torace şi gamba stângă, şi organele genitale externe. În cursul aceleiaşi zile la ora 18.00, a survenit decesul victimei; ca urmare a şocului post-combustional, a insuficienţei cardio-respiratorii şi renale.

*
* *

Raportul medico-legal de autopsie nr.A.3/2445/1996 (filele ____________) s-a întocmit ca urmare a efectuării necropsiei cadavrului, a concluzionat în sensul că:

„Moartea numitei ADAM ELENA a fost violentă.

Ea s-a datorat şocului postcombustional consecutiv unor arsuri pe circa 80% din suprafaţa corporală.

Arsurile tegumentare s-au putut produce prin flăcări. Echimozele s-au putut produce prin lovire cu corpuri contondente iar plaga antebraţului prin corp ascuţit-tăietor.

Sângele recoltat de la cadavru nu conţine alcool (BA nr.1743/c) şi aparţine grupei sanguine „O“ cu aglutinina alfa parţial distrusă (B.A. nr. 1619).

Ulterior, prin Avizul nr. E. 2/2248 (fila ____________) Comisia de Avizare şi Control de pe lângă Institutul de Medicină Legală Bucureşti a aprobat concluziile raportului de autopsie sus menţionat.

*
* *

În drept, fapta inculpatului ADAM GHEORGHE, săvârşită în împrejurările de fapt mai sus menţionate, întruneşte elementele constituitive ale infracţiunii de omor calificat şi deosebit de grav, prevăzut de art. 174-175, lit. „c“ – 176 lit. „a“ din C.p.

Pentru a reţine această încadrare juridică a faptei au fost avute în vedere mijloacele folosite de inculpat în realizarea scopului urmărit, apte să producă moartea.

Săvârşirea infracţiunii prin cruzimi apare ca fiind de natură evidenţei, având în vedere suferinţele fizice la care a fost supusă victima, desigur intense, arsurile provocate prin flacără deschisă cuprinzând 80% din suprafaţa corpului acesteia.

Fapta săvârşită de inculpat depăşeşte limitele unei acţiuni obişnuite, proprii laturi obiective în cadrul unei infracţiuni de omor, reflectând ferocitate deosebită din partea inculpatului, constituind un act nemilos care inspiră groază, ecoul său în conştiinţa oamenilor fiind oroarea.

Pe plan subiectiv, inculpatul a acţionat cu intenţia, fie şi indirectă de a suprima viaţa victimei, prevăzând rezultatul faptei sale, pe care deşi nu l-a urmărit, a acceptat posibilitatea ca acesta să se producă.

*
* *

Activitatea infracţională a făptuitorului este pe deplin probată prin următoarele mijloace de probă:

– planşe fotografice – filele ______________________;
– copia foii clinice de observaţie – filele ______________;
– raport medico-legal de autopsie – filele ______________;
– avizul Comisiei de Avizare şi Control de pe lângă IML – fila ____________;
– raport medico-legal – fila ______________________;
– raport de expertiză medico-legală psihiatrică – fila ______________;
– declaraţii martori – filele ______________________; coroborate cu declaraţiile inculpatului.

Fiind audiat pe parcursul urmăririi penale în legătură cu fapta reţinută în sarcina sa, inculpatul ADAM GHEORGHE a avut o poziţie oscilantă, iniţial de negare a faptei, ulterior, de recunoaştere parţială.

Astfel, în ultimele declaraţii, inculpatul susţine atât că nu a cunoscut conţinutul canistrei, respectiv că în aceasta se afla benzină, cât şi că nu a folosit nici o sursă de foc cu flacără deschisă, pentru a aprinde lichidul inflamabil.

Ambele susţineri urmează a fi înlăturate nefiind decât simple afirmaţii nesusţinute de materialul probator administrat în cauză.

Astfel, este exclus ca inculpatul să nu cunoască împrejurarea de fapt conform căreia canistra conţinea benzină, pe de o parte, întrucât fiind mecanic auto şi având atelier de reparaţii chiar în incinta curţii, canistra respectivă fusese aşezată chiar de acesta în locul din care a luat-o după ce a scos benzina din rezervorul unui autoturism pe care îl avea în reparaţie. Pe de altă parte, benzina emană un puternic miros, specific şi pe care era exclus să nu-l remarce.

În ceea ce priveşte susţinerea acestuia potrivit căreia lichidul inflamabil s-a aprins de la o ţigară aprinsă, pe care o avea în mână pusă ulterior pe umărul victimei, aceasta este nereală, raportul de constatare tehnico-ştiinţifică nr. 116843 (filele __________) concluzionând în sensul că: aprinderea benzinei se poate efectua cu flacără deschisă sau scânteie.

Împrejurarea de fapt conform căreia inculpatul a încercat să stingă flăcările care o cuprinseseră pe victimă, nu are relevanţă în ceea ce priveşte încadrarea juridică a faptei.

De altfel, în foaia clinică de observaţie s-a consemnat declaraţia care fiind întrebată de cadrele medicale despre împrejurările în care s-au produs leziunile prin ardere a precizat că: soţul său a turnat benzină peste ea şi i-a dat foc (fila ____________).

* * *

Spitalul Clinic de Chirurgie Plastică şi Reparatorie „STEAUA" se constituie parte civilă în cauză cu suma de 200.000 lei, reprezentând cheltuieli de spitalizare şi tratamentul medical.

Potrivit dispoz. art. 117 C.p.p. în cauză s-a dispus şi efectuat o expertiză medico-legală psihiatrică (fila __________) concluzionându-se că inculpatul ADAM GHEORGHE are discernământul păstrat în raport cu fapta comisă.

Referitor la profilul socio-moral şi conduita anterioară a inculpatului, este de precizat că acesta nu este cunoscut cu antecedente penale şi avea ocupaţie la momentul săvârşirii infracţiunii, fiind susţinătorul material al întregii familii.

Pentru considerentele expuse;

Văzând şi dispoziţiile art. 262 pct. 1, lit.b, din C.p.p.

DISPUN:

Trimiterea în judecată în stare de arest preventiv a inculpatului:

ADAM GHEORGHE – fiul lui Gheorghe şi Stela, născut la data de 29 august 1956 în Bucureşti str. Tufanilor nr. 6, sector 5, necunoscut cu antecedente penale – pentru săvârşirea infracţiunii de omor calificat şi deosebit de grav, prevăzut de art. 174-175, lit. „c" – 176 lit. „a" din C.p.p. cu aplic. art. 74 lit. „a" şi „b" din C.p.

Potrivit dispoz. art. 264 c.p.p., dosarul se trimite Tribunalului Bucureşti, urmând a fi citaţi:

INCULPAT – ADAM GHEORGHE – PENITENCIARUL JILAVA
PARTE CIVILĂ – Spitalul clinic de chirurgie Plastică şi Reparatori „STEAUA“ – Bucureşti, Calea Griviţei, sector 1.
MARTORI – NEACŞU CONSTANŢA – Buc., str. Buturugilor 74, sector 5.
– NEACŞU VIRGIL – idem –
– PETRE VIRGIL – Buc., str. Tufelor nr. 1, sector 5.
– NEDELCU MARIANA RODICA – Buc., Şos, Mihai Bravu nr. 450, sector 3.
– VOICU ION – Buc., str. Gruiul Argeşului nr. 1A, bl. MC 5, sc. 1, et. 10, ap. 42, sector 3.
– ADAM MARIA BERTA – Buc., str. Tufanilor nr. 6, sector 5.
– ADAM CRISTIAN ROMULUS – idem –
– ROTARU ZOE – Buc., str. Tufanilor nr. 10, sector 5.

ALTE DATE – în cauză, urmărirea penală a fost efectuată cu inculpatul în stare de arest preventiv, măsură dispusă pe termen de 5 zile, la data de 08.11.1996. Ulterior, prin mandatul nr. 480 din 12.11.1996 s-a dispus arestarea preventivă a acestuia pe termen de 25 de zile şi a fost pusă în mişcare acţiunea penală, pentru săvârşirea infracţiunii prevăzute de art. 174-175 lit. „c“ şi 176 lit. „a“ din C.p.

Pe tot parcursul urmăririi penale inculpatului i-a fost asigurată asistenţa juridică, iar la data de 23 dec. 1997 i-a fost prezentat materialul de urmărire penală în prezenţa apărătorului ales.

Cheltuielile judiciare, în sumă de 300.000 lei reprezentând contravaloarea planşelor fotografice, a rapoartelor medico-legale şi tehnico-ştiinţifice, precum şi a celor ocazionate de deplasările organelor de urmărire penală. Cu ocazia instrumentării cauzei, vor fi suportate de inculpat, potrivit art. 191 C.p.p.

PROCUROR,
LIVIU SAMSON

Dosar nr. 134/1998
Judecătoria ....
Tribunalul Bucureşti
Secţia II penală

Şedinţa publică în ziua de 01.06.1998

DECLARAŢIE DE INCULPAT

Numele ADAM, prenumele GHEORGHE, porecla ____________________, data naşterii: anul 1956, luna august, ziua 29, locul naşterii: localitatea Bucureşti, jud. (sectorul) ____________, numele şi prenumele părinţilor: tatăl Gheorghe, mama Stela, domiciliul inculpatului: localitatea Bucureşti, str. Tufanilor nr. 6, etaj _____, ap. _____, sectorul 5, cetăţenia română, studii 8 clase, ocupaţia actuală: mecanic auto, locul de muncă ______________________, buletin de identitate ____________, eliberat de ______________, starea civilă căsătorit şi numărul copiilor __________: averea ce posedă împreună cu soţia _________________, situaţia militară (satisfăcut, nesatisfăcut) gradul ______________, centrul militar de care aparţine ________________. Condamnat în trecut (instanţa, infracţiunea, pedeapsa şi data executării) _______________, necunoscut ____________________

După ce i se aduce la cunoştinţă fapta care formează obiectul cauzei şi i se pune în vedere să declare tot ce ştie cu privire la faptă şi la învinuirea ce i se aduce, inculpatul declară:

Menţin doar declaraţia dată la 07.11.1996, celelalte declaraţii fiind date sub presiune psihică. În ziua de 06.11.1996 când se amurgise afară, după ce am terminat de lucru la o maşină a venit soţia numitului Neacşu Virgil şi ne-a invitat să mergem la aceasta să luăm masa, fapt ce s-a şi întâmplat. Soţia mea nu a dorit să meargă, rămânând să şteargă geamul la un hol. După ce am servit masa am consumat nişte vin. Între timp am fost căutat la domiciliu de numitul Ologeanu Dumitru care dorea să-i efectuez reparaţii la maşină a doua zi. Acesta a fost adus de către soţia mea la vecina unde fusesem invitat la masă. Am stabilit cu acesta să ne revedem a doua zi.

Între timp am auzit discuţii între Neacşu şi soţia sa că nu ar avea bani de pâine şi pentru că în timpul zilei făcusem o reparaţie la o maşină împreună cu Neacşu şi încasasem suma de 20.000 lei, i-am promis că-i aduc 5.000 lei din banii câştigaţi.

M-am dus acasă, i-am cerut soţiei 5.000 lei fără a-i spune pentru ce îmi trebuiau aceşti bani şi aceasta a început că ţipe şi de aici a început tot scandalul. Soţia mi-a aruncat 5.000 lei şi pentru că eram foarte nervos în loc să-i duc banii lui Neacşu Virgil am ajuns la un alt, cam la un km. distanţă de locuinţa mea. Pentru a nu mă face de ruşine i-am spus că am venit să bem o bere. A cumpărat două sticle de bere de la un butic din apropiere.

M-am întors acasă şi în faţa porţii am găsit-o pe soţie în flăcări, am îndepărtat-o pentru că era în spatele maşinii şi am luat-o în braţe şi am dus-o peste drum la un vecin unde se afla balastru pentru construcţie. Am intrat în curte şi am luat o umbrelă de soare, mare pentru terasă şi am deschis-o asupra soţiei. Nu mi-am dat seama că plasticul acela se topeşte. Când am realizat m-am aşezat în genunchi şi am tras nisip peste ea. M-am dus la locuinţa copiilor mei pentru a-i anunţa, am spart un gemuleţ de la uşă pentru a o deschide. Nu am găsit pe nimeni acasă, m-am întors la locuinţa mea, am scos maşina, am aşezat-o pe soţie pe pernele din spate. Am ajuns la Petre Virgil pe care l-am ruga să conducă maşina pentru a sta eu în spate să-mi susţin soţia. I-am spus acestuia că soţia mea moare. **Consider că soţia mea şi-a dat foc singură pentru că eu aveam un dosar cu o declaraţie a soţiei cu privire la o infracţiune de tâlhărie pe care au pus-o la cale sora soţiei şi soţul acesteia, dosar cu care o ameninţam.** Dosarul l-am luat şi atunci decât când am mai discutat pe această temă, soţia mi-a spus că mai bine se aruncă în faţa maşinii să meargă la puşcărie. Soţia mea nu obişnuia să bea. Soţia mea era tot timpul foarte recalcitrantă. Am fost căsătorit 23 de ani cu soţia mea.

PREŞEDINTE GREFIER

Semnat după ce i s-a citit,

Inculpat,

TRIBUNALUL BUCUREŞTI SECŢIA A II-A PENALĂ
Dosar nr. 134/1999

ÎNCHEIERE
Şedinţa publică de la 08.02.1999
Tribunalul compus din :

PREŞEDINTE	LAVINIA LEFTERACHE
GREFIER	ZORITA LAZEA

Pe rol soluţionarea cauzei penale de faţă.
Ministerul Public prin procuror UDANGIU RĂZVAN.
La apelul nominal făcut în şedinţă publică au răspuns
inculpatul Adam Gheorghe în stare de arest şi asistat de avocat
Olga Nicul cu delegaţie din oficiu, lipsă fiind părţile civile.
Procedura necompletă cu părţile civile.

S-a făcut referatul cauzei de către grefierul de şedinţă, care:

Tribunalul faţă de probele de la dosar, tribunalul din oficiu pune în discuţie testarea inculpatului la poligraf.

Reprezentantul Parchetului declară că nu se opune la administrarea acestei probe.

Apărătorul inculpatului declară că, este de acord cu administrarea acestei probe deoarece nu au fost de faţă martori oculari.

TRIBUNALUL

Faţă de probele de la dosar consideră necesară administrarea
probei cu testarea inculpatului la poligraf, astfel încât,

DISPUNE:

- Se va înainta la Ministerul de interne. DGMPS Serviciul Criminalistic – Laboratorul de detecţie psihologică a comportamentului simulat.
- Se vor cita părţile, pentru termenul din 8 martie 1999 dată în şedinţă publică

PREŞEDINTE GREFIER

Termenul la data de 8 martie 1999

Inculpatul din Penitenciarul Jilava
Nr.... Adam Gheorghe (Gheorghe și Stela ns. 29.08.1956)

Parte civilă

Spitalul Clinic de Chirurgie Plastică și Reparatorie – Calea Plevnei nr. 15 S

Ct. Adam Maria Berta

Nr. Adam Genoveva

Nr. Adam Cristian Remus, ambii din str. Tufanilor nr. 6, sector. 5, cu mențiunea să prezinte certificatul de deces și certificatul de moștenitor

Martorii

Nr. Nedelcu Mariana Rodica – din șos. Mihai Bravu nr. 450, sector. 3
Nr. Rotaru Zoe – din str. Tufanilor nr. 10, sector. 5

MINISTERUL DE INTERNE
DIRECȚIA GENERALĂ DE POLIȚIE A MUNICIPIULUI BUCUREȘTI
SERVICIUL CRIMINALISTIC
LABORATORUL DE DETECȚIE PSIHOLOGICĂ A
COMPORTAMENTULUI ȘIMULAT

DE CONSTATARE TEHNICO-ȘTIINȚIFICĂ PRIVIND DETECȚIA PSIHOLOGICĂ A COMPORTAMENTULUI SIMULAT

Nr. __________ din __________ 98

SPECIALIST: Col. psiholog Butoi Tudorel din Serviciul Criminalistic al Direcției Generale de Poliție a Municipiului București

I. OBIECTUL CONSTATĂRII

Prin rezoluția motivată nr. 134/08.02 din 1998 a Dnei. președinte Lavinia Lefterache – Tribunalul București – Secția II Penală, s-a dispus testarea cu tehnica de detecție a comportamentului simulat a numitului(lor) ADAM GHEORGHE __________ persoană(e) inclusă(e) în cercul de suspecți care interesează cauza privind OMOR DEOSEBIT DE GRAV CONSTÂND CĂ LA DATA DE 06/07.IX.1996 A INCENDIAT-O PE SOȚIA SA ADAM ELENA __________ în scopul stabilirii:

DACĂ RĂSPUNSURILE SUBIECTULUI FAȚĂ DE ÎNTREBĂRILE RELEVANTE ALE CAUZEI SUNT ÎNSOȚITE DE MODIFICĂRI ALE STRESULUI EMOȚIONAL, SEMNIFICATIV CARACTERISTIC COMPORTAMENTULUI SIMULAT?

II. CONDIȚIILE EXAMINĂRII

În baza rezoluției motivate sus menționat, în conformitate cu prevederile art. 112, 113, 115 din C.p.p. și în deplină cunoștință de dispozițiile art. 259 alin. 2 și art. 260 C.p. în ziua de 01 martie 1999 am procedat la testarea subiectului(lor) conform metodologiei de folosire a tehnicii poligraf de către organele de poliție. Înaintea examinării, subiectului i s-a solicitat să completeze declarația de consimțământ la examinare (anexa nr. 1), i s-a prezentat și a acceptat chestionarul cu întrebări (anexa nr. 2), i s-a adus la cunoștință că are dreptul să refuze testarea, trecându-se apoi la realizarea diagramelor anexate prezentului raport.

Psiholog dr. Tudorel Butoi
Specialist principal

III. CONSTATĂRI ȘI MENȚIUNI SPECIALE

Interpretarea diagramelor a evidențiat că răspunsurile subiectului la întrebările critice (relevante) ale chestionarului cauzei, respectiv:

3. – ȘTII ÎN CE ÎMPREJURĂRI A LUAT FOC SOȚIA TA? .... Nu
5. – TU AI ARUNCAT BENZINĂ PE SOȚIA TA DÂNDU-I FOC? .... Nu
8. – TU AI APRINS FOCUL PE SOȚIA TA? .... Nu
9. – TU AI ARUNCAT PE SOȚIA TA BENZINA EXISTENTĂ ÎNTR-UN BIDON (CANISTRĂ) .... Nu

AU PROVOCAT în traseele psihofiziologice ale diagramelor poligraf (puls, T.A., respirator, bioelectic) următoarele MODIFICĂRI SPECIFICE STRESULUI EMOȚIONAL:

– accelerări de puls și creșterea tensiunii arteriale;
– urcări ale nivelului de bază;
– stopuri respiratorii;
– creșteri de amplitudine și durată a curbei G.S.R.

COMPORTAMENTUL EXPRESIV AL SUBIECTULUI(LOR) s-a caracterizat prin PREZENȚA REACTIVITĂȚII MIMICO-GESTICULARE obiectivată în:

– evitarea privirii;
– spasm glotic;
– modificări de paloare;
– contraîntrebări;
– latență în răspunsuri;
– sudorație;
– disconfort psihic, etc.

MENȚIUNI SPECIALE ____
____
____
____

Față de cele constatate formulez următoarea

CONCLUZIE

Răspunsurile numitului(lor) ADAM GHEORGHE .... la întrebările critice (relevante) ale cauzei AU PROVOCAT ÎN TRASEELE DIAGRAMELOR OBȚINUTE MODIFICĂRILE SEMNIFICATIVE STRESULUI EMOȚIONAL CARE CONSTITUIE INDICII AI COMPORTAMENTULUI SIMULAT

Prezentul raport conține două pagini și 1 anexe.

SPECIALIST,
Col.Psiholog Butoi Tudorel

MINISTERUL DE INTERNE
INSPECTORATUL DE POLIȚIE AL CAPITALEI
– SERVICIUL CRIMINALISTIC –

Data examinării
01-martie-1999

DECLARAȚIE DE CONSIMȚĂMÂNT LA EXAMINARE

Subsemnatul ADAM GHEORGHE, fiul lui GHEORGHE și STELA născut la data de 29.08.1956 în localitatea BUCUREȘTI, județul (sectorul) 5 cu domiciliul stabil în STR. TUFANILOR NR. 6, SECTOR 5 de profesie MECANIC AUTO cu loc de muncă la STAR S.A. – PARTIC. MEC.AUTO, având telefon acasă ---------- la serviciu ---------- FĂRĂ ANTECEDENTE POLIȚIENEȘTI, JUDECATĂ SAU CERCETARE PENALĂ și medicale: FĂRĂ ACUZE LA DATA EXAMINĂRII fiind inclus de către organele de cercetare în cercul de persoane ale căror declarații contradictorii ridică suspiciuni de nesinceritate, conform cu art. 112 C.P.P, pentru lămurirea urgentă a faptelor și a împrejurărilor cauzei privind: OMOR DEOSEBIT DE GRAV – CONSTÂND ÎN CEEA CĂ LA DATA DE 06/07-XI-1996 A INCENDIAT-O PE SOȚIA SA ADAM ELENA consimt să fiu examinat la biodetectorul stresului emoțional („LIE DETECTOR“).

– Mi s-au adus la cunoștință întrebările care îmi vor fi adresate, sunt de acord cu conținutul acestora și accept să răspund la ele sub controlul tehnicii de investigație a comportamentului simulat.

– Asupra mea nu s-au exercitat mijloace de intimidare sau de constrângere și nu s-au făcut presiuni psihice sau fizice.

– Mi s-a adus la cunoștință faptul că prezenta examinare nu-mi va produce nici un fel de rău fizic sau psihic, în prezent sau în viitor, precum și faptul că doresc, am dreptul să o refuz.

– Declar că la data prezentei examinări sunt într-o stare psihomedicală normală, fără acuze.

SPECIALIST
Col.Psiholog
BUTOI TUDOREL
expert criminalist

PERSOANA EXAMINATĂ

TEST NR. 1

1. TE NUMEȘTI ADAM GHEORGHE? DA

2. AI PERMIS DE PORT ARMĂ? NU

3. **ȘTII ÎN CE ÎMPREJURĂRI A LUAT FOC SOȚIA TA? NU**

4. PORȚI OCHELARI DE VEDERE LA CITIT? DA

5. **TU AI ARUNCAT BENZINĂ PE SOȚIA TA DÂNDU-I FOC? NU**

6. TE-AI GÂNDIT VREODATĂ SĂ OMORI PE CINEVA? NU

7. EȘTI NĂSCUT ÎN BUCUREȘTI? DA

8. **TU AI APRINS FOCUL PE SOȚIA TA? NU**

9. TU AI ARUNCAT PE SOȚIA TA BENZINĂ EXISTENTĂ ÎNTR-UN BIDON (CANISTRĂ) NU

10. **AI SPUS ADEVĂRUL LA TOATE ÎNTREBĂRILE? DA**

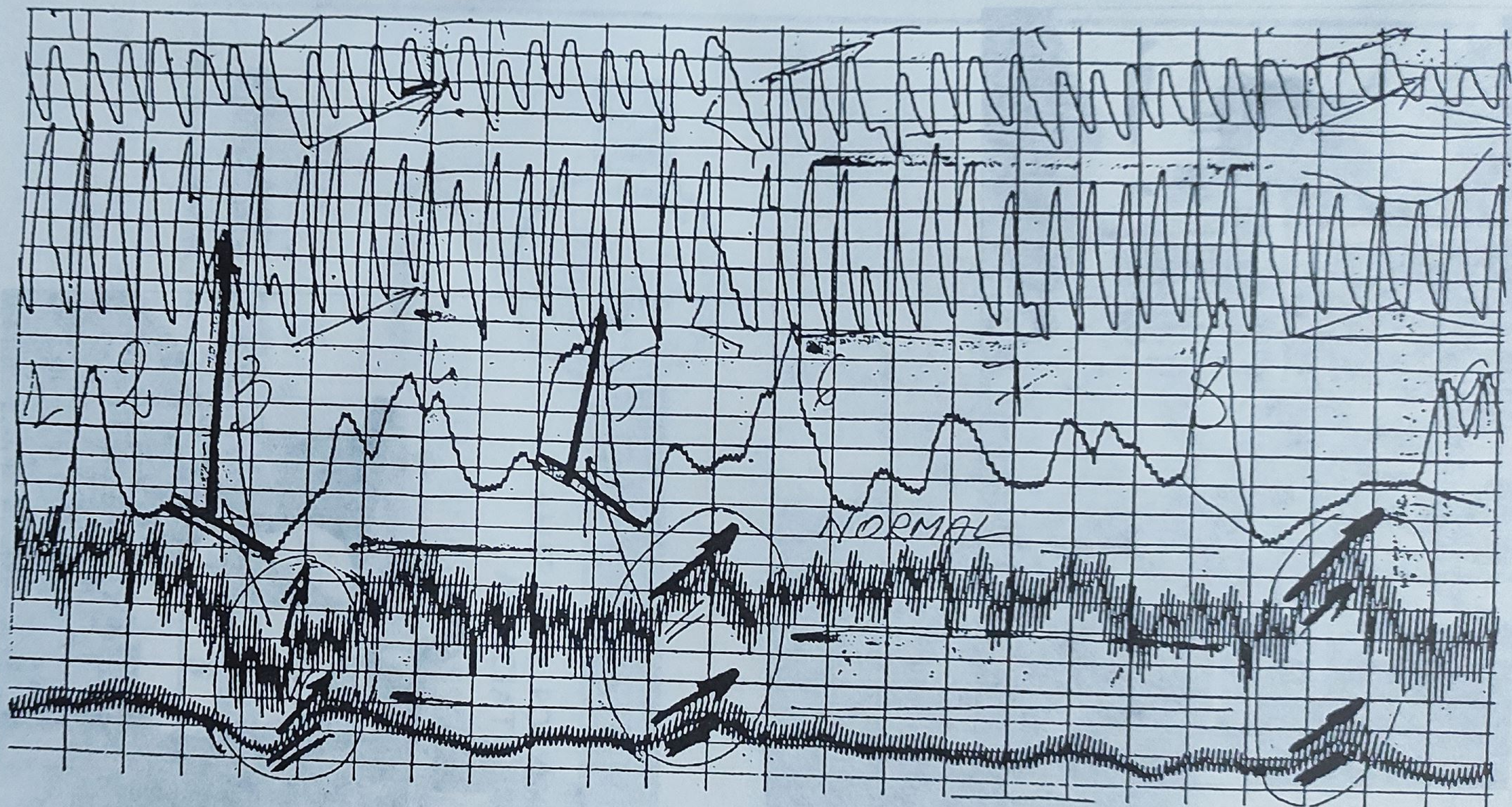

3. Știi în ce împrejurări a luat foc soția ta?...................................NU

5. Tu ai aruncat benzină pe soția ta?.......................NU

6. Te-ai gândit vreodată să omori pe cineva?............NU

8. Tu ai aprins focul pe soția ta?......................NU

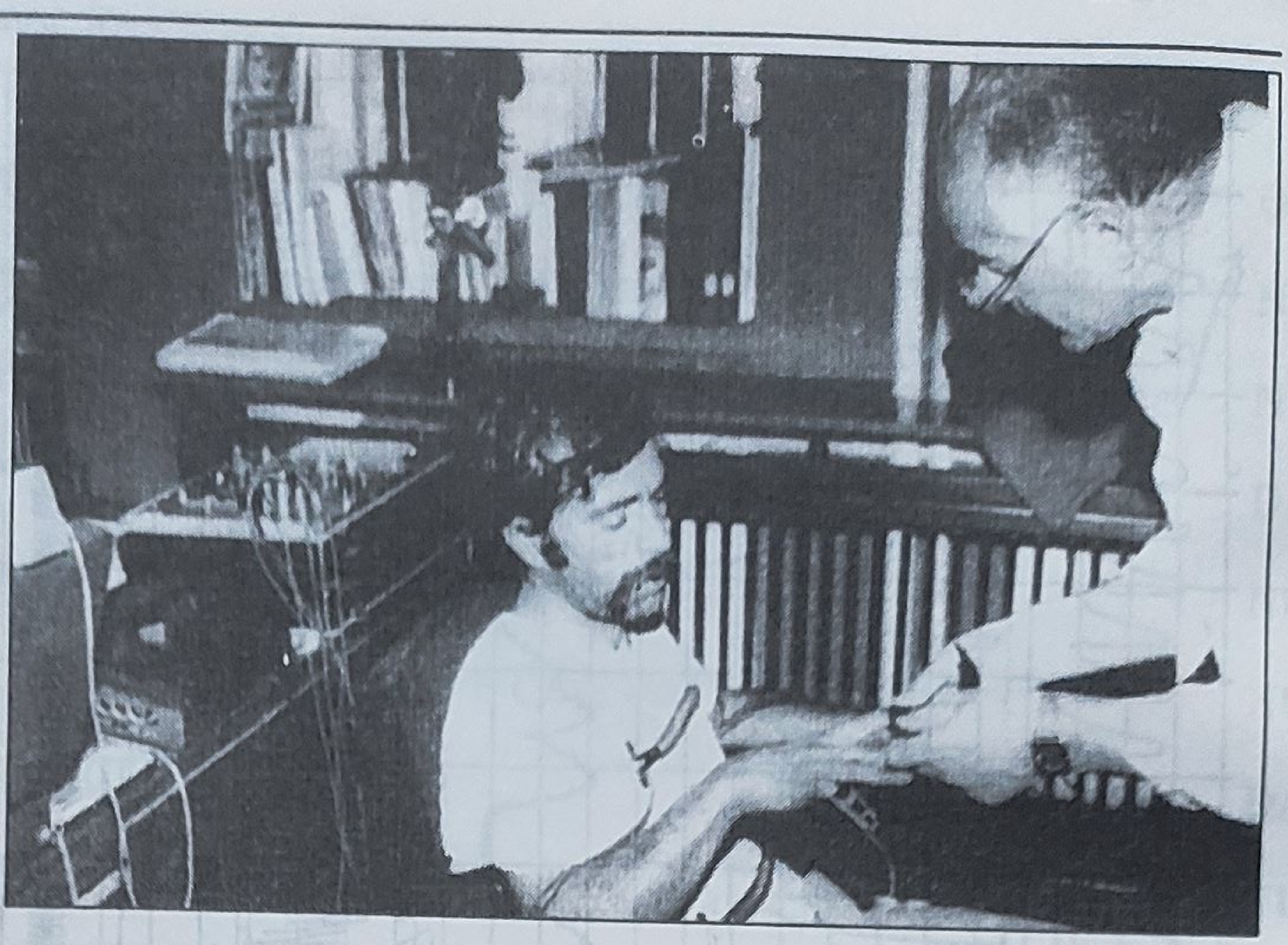

Fotografii reprezentând subiectul
conectat la detector şi supravegherea
acestuia de către expertul psiholog

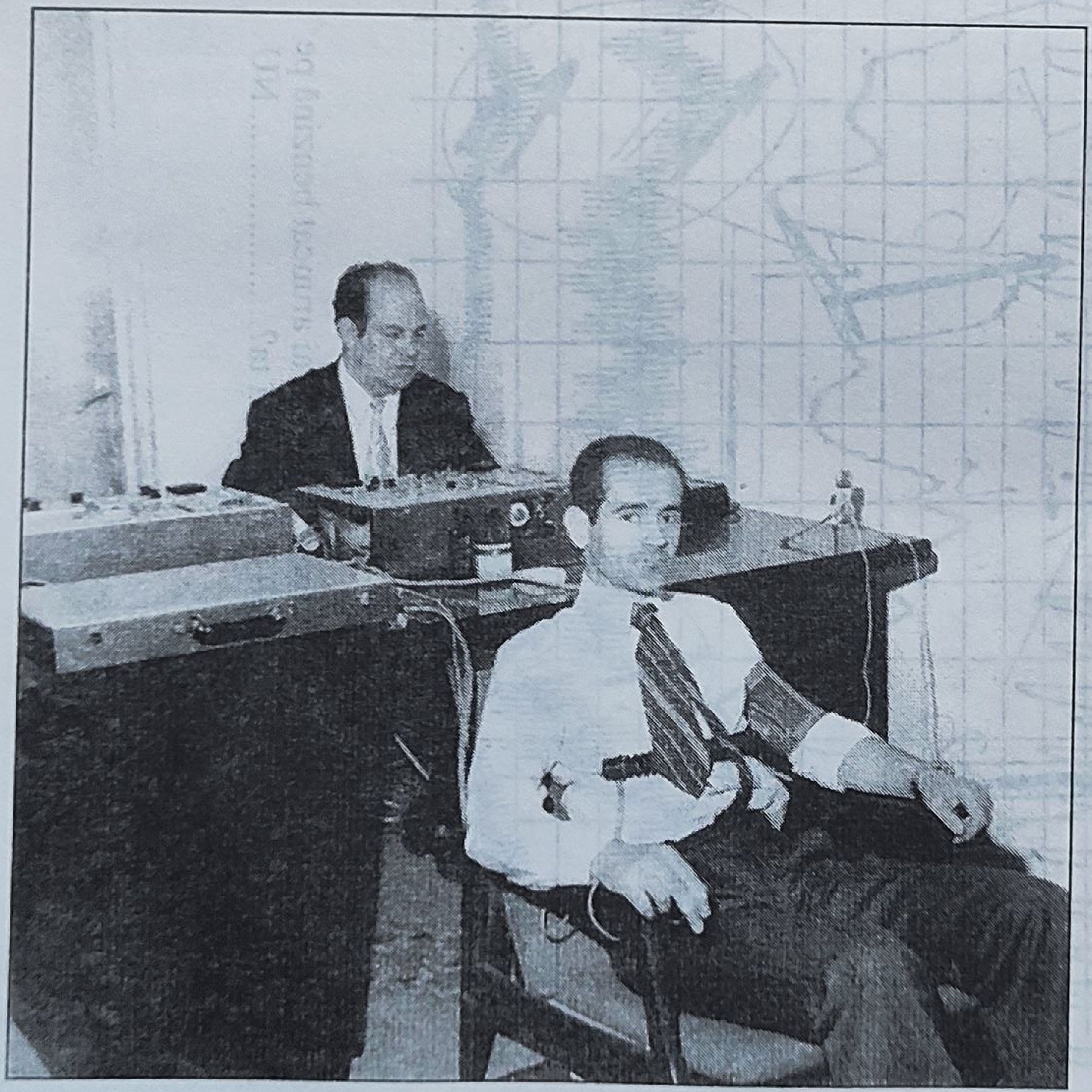

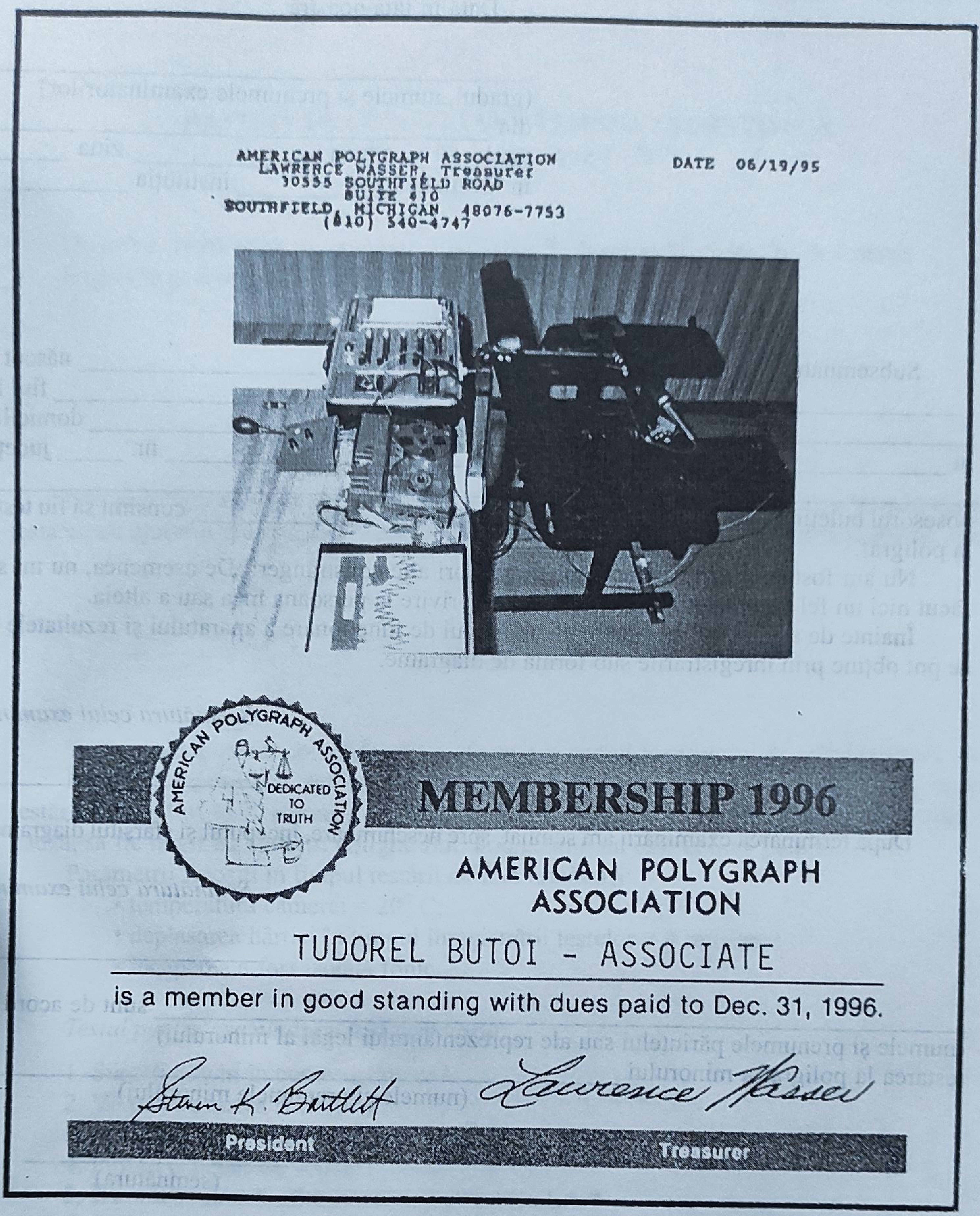

AMERICAN POLYGRAPH ASSOCIATION
LAWRENCE WASSER, Treasurer
30555 SOUTHFIELD ROAD
SUITE 410
SOUTHFIELD, MICHIGAN 48076-7753
(810) 540-4747

DATE 06/19/95

MEMBERSHIP 1996

AMERICAN POLYGRAPH ASSOCIATION

TUDOREL BUTOI - ASSOCIATE

is a member in good standing with dues paid to Dec. 31, 1996.

Steven K. Bartlett
President

Lawrence Wasser
Treasurer

Fotografie reprezentând aparatul de biodetecție a conduitelor simulat – poligraful alături de *Emblema Asociației Americane a Experților Poligraf*

Model orientativ

Dată în faţa noastră

____
(gradul, numele şi prenumele examinatorilor)
din ______________________________
anul ______ luna __________ ziua ______
în localitatea __________ instituţia ________

DECLARAŢIE

Subsemnatul ______________________________ născut în ______________________________ la data de ______________ fiul lui ______________________________ şi al ______________________________ domiciliat în ______________ str. ______________________ nr. _____ judeţul ______________ ocupaţia ______________________________ posesorul buletinului de identitate seria ________ nr. __________ consimt să fiu testat la poligraf.

Nu am fost supus la violenţe, ameninţări ori alte constrângeri. De asemenea, nu mi s-a făcut nici un fel de promisiune sau îndemn cu privire la persoana mea sau a alteia.

Înainte de a fi testat, mi s-au explicat modul de funcţionare a aparatului şi rezultatele ce se pot obţine prin înregistrările sub formă de diagrame.

Semnătura celui examinat

____

După terminarea examinării am semnat, spre neschimbare, începutul şi sfârşitul diagramei.

Semnătura celui examinat

____

______________________________ sunt de acord cu
(numele şi prenumele părintelui sau ale reprezentantului legal al minorului)
testarea la poligraf a minorului ______________________________
(numele şi prenumele minorului)

____
(semnătura)

Prezenta declaraţie a fost întocmită în 2 (două) exemplare.

Examinatori
____
(semnăturile)

Persoana examinată
____
(semnătura)

Model orientativ

RAPORT DE CONSTATARE TEHNICO-ŞTIINŢIFICĂ

Nr. 2442 din 16 iunie 1978

Dosar nr. 1480/1978, Inspectoratul judeţean Prahova al Ministerului de Interne
Expert în psihologie judiciară: locotenent Pavel Adrian

OBIECTUL CONSTATĂRII

Prin rezoluţia motivată nr. 199 din 12 iunie 1978, organele de cercetare penală dispun testarea cu ajutorul poligrafului a numitului M.T., învinuit de săvârşirea infracţiunii de omor.

CONSTATĂRI:

Testarea cu ajutorul poligrafului s-a efectuat la sediul Institutului de criminalistică.

Înainte de examinare, subiectului i s-a făcut un instructaj referitor la condiţiile şi scopul testării. Învinuitul M.T. a consimţit în scris că este de acord ca, pentru aflarea adevărului în cauză, să fie testat cu ajutorul poligrafului. Subiectului nu este bolnav psihic.

Parametrii folosiţi în timpul testării au fost următorii:

- temperatura camerei = 20^0 C;
- deplasarea hârtiei în timpul înregistrării testelor = 4 mm/sec.;
- încăperea a fost izolată fonic.

Testul pentru examinare a fost următorul:

1. Sunteţi născut în comuna Poiana?
2. Vă place muzica simfonică?
3. **Ştiţi cine a omorât-o pe numita I.A.?**
4. Purtaţi ochelari de vedere?
5. **Dumneavoastră aţi omorât-o pe numita I.A.?**
6. Dumneavoastră aţi comis furtul de la magazinul alimentar?
7. Purtaţi ochelari de soare?
8. **V-aţi întors la restaurant după conflictul verbal cu I.A.?**
9. **Inelul găsit ascuns în căptuşeala de la geacă este furat de la I.A.?**
10. Aţi spus adevărul la întrebările puse?

La întrebarea nr. 5 răspunsul a fost negativ, iar reacţiile înregistrate (planşa 1) au fost următoarele:

- Respiraţie – în trepte (traseul de sus);
- RED – nu s-au înregistrat schimbări deosebite;
- Tensiune-puls:
- amplitudine – 24,5;
- frecvenţa – 0,47.

CONCLUZIE:

Răspunsul negativ la întrebarea nr. 5 dat de subiectul M.T. a fost însoţit de modificări caracteristice prezenţei tensiunii psihice emoţionale înregistrate la nivelul traseului respirator şi tensiune-puls.

Expert,
lt. Paul Adrian – psiholog criminalist

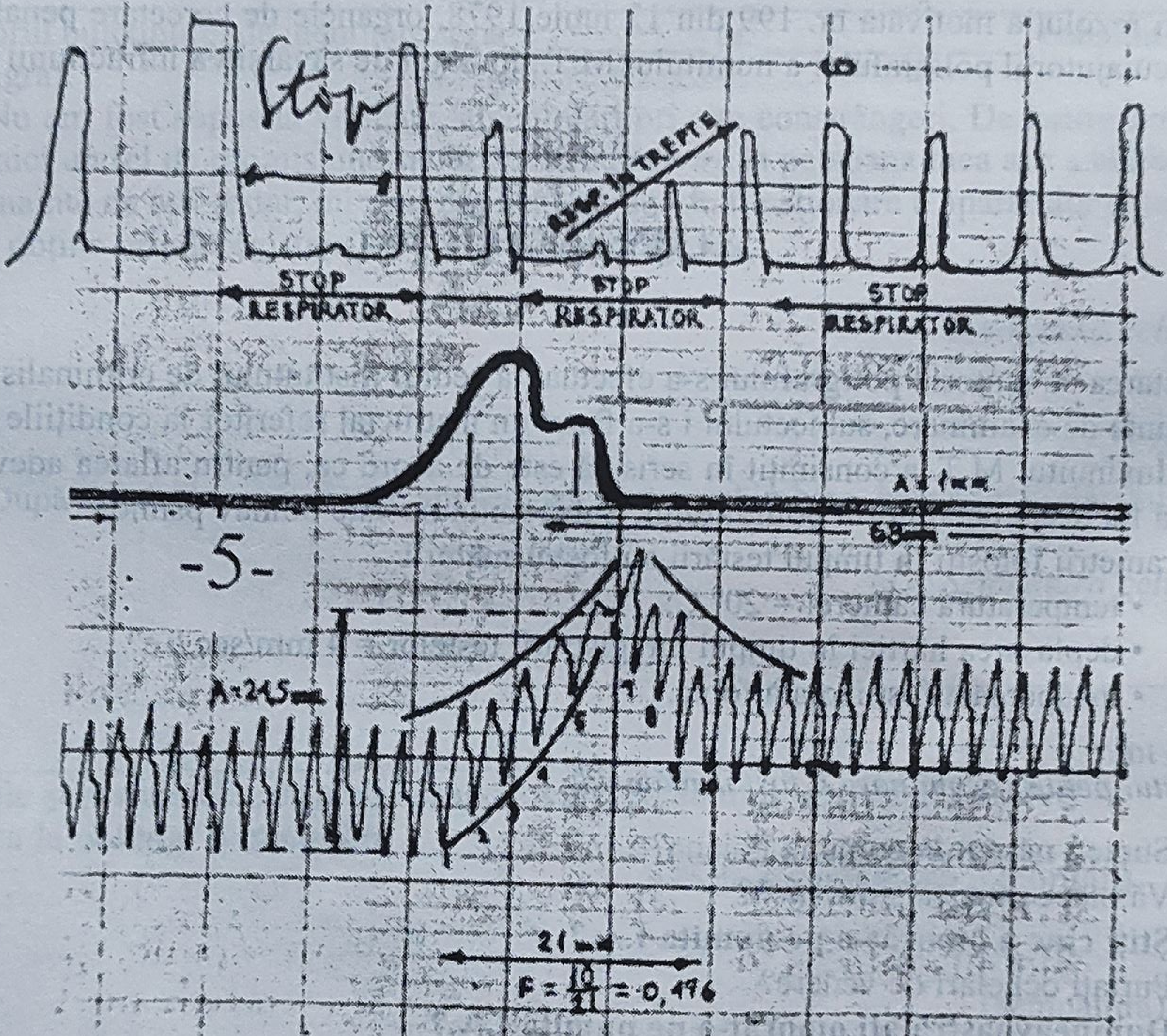

Planşa 1 – diagrama răspunsului de la întrebarea nr. 5
(este identificată simptomatologia simulării prin accelerarea pulsului
şi creşterea tensiunii arteriale – stresul este prezent –
traseul respirator prezintă simptomatologia
„stop respirator“ şi „respiraţie în trepte“) – biflexie în curba G.S.R. –

6.3.7. Detecția comportamentelor simulate privită din perspectiva legislației române în vigoare

Investigarea și detecția comportamentelor simulate este un procedeu care respectă integral onoarea, demnitatea, integritatea fizică și psihică a persoanelor testate, valori juridico-morale consacrate prin Constituția României. Metoda este în slujba adevărului și justiției, se axează pe respectarea prezumției de nevinovăție și se integrează în concepția Declarației Universale a Drepturilor Omului care, în art. 11 precizează:

1. Orice persoană acuzată de un delict este prezumată nevinovată până când vinovăția sa va fi dovedită în mod legal în cursul unui proces public în cadrul căruia i s-au asigurat toate garanțiile necesare apărării sale.

2. Nimeni nu va fi condamnat pentru acțiuni sau omisiuni care, în momentul în care au fost comise, nu constituiau un act delictuos potrivit dreptului național sau internațional. De asemenea, nu se va aplica nici o pedeapsă mai aspră decât aceea care era aplicabilă în momentul în care a fost comis actul delictuos[39].

Textul art. 11 al Declarației Universale a Drepturilor Omului juxtapune două drepturi fundamentale ale omului, și anume:

– dreptul persoanei acuzate de comiterea unui delict de a fi presupusă nevinovată până la stabilirea în mod definitiv a culpabilității sale;

– dreptul persoanei acuzate de a fi beneficiara absolut necondiționată a principiilor legalității incriminării, legalității pedepsei și neretroactivității legii penale, precum și a principiului legii mai blânde sau mai favorabile (mitior lex)[40].

Juxtapunerea acestor drepturi care se regăsesc și în legislația penală a României nu este întâmplătoare, ea își are geneza în norma juridică, și oricare ar fi natura ei, se întemeiază pe fapte[41]. Când este vorba de răspunderea juridică penală, faptele trebuie să fi fost incriminate la data săvârșirii lor.

---

[39] **Declarația Universală a Drepturilor Omului** a fost adoptată și proclamată de Adunarea Generală a ONU prin Rezoluția 217 a (III) din 10 decembrie. 1948. (**I.R.D.O.** – „*Principalele instrumente internaționale privind drepturile omului la care România este parte*“, vol. I, pag. 7).

[40] N. Mitrofan, V. Zdrenghea, T. Butoi – *Op.cit.*, pag. 201.

[41] Redăm în acest sens opiniile distinsului nostru coleg, dr. Vasile Bercheșan exprimate în lucrarea ***„Unele considerații privind valoarea probantă a testării tip poligraf în activitatea organelor de urmărire penală“***, publicată în Rev. Criminalistica nr. 3, pag. 14-15:

Valoarea probantă a testării tip poligraf

Referitor la valoarea probantă a testării cu tehnica poligraf s-a scris mult, atât în literatura străină, cât și în literatura românească. Opiniile exprimate vizează, în cea mai mare parte, numai metodele tehnice de detectare a nesincerității, nu și în mijloacele – total interzise – folosite în unele țări pentru obținerea recunoașterii, cum ar fi: hipnoza, electroșocul și narco-analiza.

Deși este acceptată ideea că mijloacele tehnice de depistare a tensiunii au o bază realmente științifică, rezultatul testării cu tehnică, nu este inclus și nici acceptat ca mijloc de probă în procesul penal.

Valoarea probantă a testării la poligraf din perspectivă procesual penală

Raportat la prevederile Codului de procedură penală s-au susținut următoarele:

- **Argumente contra:**

1. Testarea sincerității cu ajutorul tehnicii poligraf nu face parte dintre mijloacele de probă, nefiind enumerată în art. 64 C.pr.pen., mijloacele de probă fiind limitativ enunțate de lege;
2. Testarea cu tehnica tip poligraf nu este o constatare tehnico-științifică întrucât potrivit art. 112 aceasta este dictată de necesitatea lămuririi urgente a unor fapte sau împrejurări ale faptei, atunci când există pericolul dispariției unor mijloace materiale de probă sau de schimbare a unor situații de fapt;
3. Testarea cu tehnica poligraf nu este o constatare tehnico-științifică din considerentul că, potrivit art. 113 C.pr.pen. pentru efectuarea ei organul judiciar pune la dispoziția specialistului „materialele“ și „datele“ necesare, și deci, persoana asupra căreia se face testarea nu intră nici în categoria „materialelor“ și nici în aceea a „datelor“.
4. Deși nu este strict interzisă de lege, testarea cu tehnica poligraf echivalează cu o încălcare a principiului prezumției de nevinovăție prevăzut în Constituție și art. 66 C.pr.pen., învinuitul sau inculpatul fiind obligat să aprobeze nevinovăția sa;

Prezumţia de nevinovăţie exclude orice idee preconcepută împotriva persoanelor implicate în cauze penale, ca şi tratarea unilaterală – numai în acuzare – a acestora.

---

5. Testarea cu tehnica poligraf constituie o valoroasă metodă de investigare extrajudiciară care oferă indicii preţioase cu privire la elementele constitutive ale unei infracţiuni (E. Stancu, *op.cit.*, pag. 152).

Din punctul nostru de vedere nu împărtăşim în totalitate opiniile exprimate şi ne susţinem părerea contrară prin următoarele argumente:

• **Argumente pro:**

1. Art.64 C.pr. pen. nu are caracter limitativ;

2. Materializarea rezultatelor testării se face pritr-un înscris, în sensul legii, după cum înscrisuri sunt şi cele obţinute în etapa pre-test şi în cadrul testării propriu-zise;

3. Mijloacele tehnice de testare au un profund suport ştiinţific şi sunt procedee prin care se ajunge la descoperirea unei probe sau mijloc de probă;

4. Probele nu au valoare prestabilită şi prim urmare rezultatul testării trebuie coroborat cu celelalte probe şi mijloace de probă administrate în cauză;

5. Dacă în urma testării se ajunge – prin desfăşurarea unor activităţi specifice – la descoperirea autorului, rezultatul testării trebuie admis ca punct de plecare în identificare;

6. Testarea propriu-zisă şi rezultatul ei ar putea constitui un act premergător urmăririi penale şi asimilat acesteia;

7. Testarea foloseşte mijloace tehnico-ştiinţifice necontestate;

8. Această activitate are drept scop descoperirea autorului şi probarea vinovăţiei; din acest punct de vedere, descoperirea autorului face parte, fără dubii, din activităţile de primă urgenţă care să ducă la lămurirea unor fapte sau împrejurări ale cauzei;

9. Interpretarea textului de lege – art. 113 C.pr.pen. – este relativă;

10. Considerăm că prin „materiale" sau „date" trebuie înţelese nu numai obiectele în materialitatea lor şi informaţiile deţinute de organul judiciar, ci toate indiciile, inclusiv persoana bănuită. Astfel, făcând abstracţie de constatarea medico-legală – unde s-ar putea invoca prevederea expresă a legii – ar însemna excluderea din categoria constatărilor tehnico-ştiinţifice şi pe cele ce au ca obiect identificarea după urmele lăsate de dinţi, urechi etc., unde. modelele de comparaţie sunt obţinute de specialist de la persoana ce i-a fost pusă la dispoziţie de organul judiciar;

12. La data intrării în vigoare a C.pr.pen. – 01.01.1969 – tehnica poligraf nu era introdusă în România, şi deci, este normal ca legiuitorul de atunci să nu o fi avut în vedere;

13. Trimiterea la dispoziţiile art. 66 C. pr. pen. este forţată;

14. Prin testarea la poligraf, în nici un caz persoana nu este obligată să-şi probeze nevinovăţia, ci sunt puse în evidenţă modificările fiziologice tipice stării de stres psihologic;

15. Testarea se face cu consimţământul scris al persoanei, fapt ce exclude obligarea ei la oa stfel de analiză;

16. Admiţând ipoteza că testarea tip poligraf conduce la obligarea persoanei să-şi probeze nevinovăţia, înseamnă implicit şi că alte activităţi – ascultarea, confruntarea, reconstituirea etc. – recunoscute ca mijloace de probă încalcă principiul prezumţiei de nevinovăţie, lucru inexact;

17. Testarea vizează obţinerea unor date de la care să se plece în identificarea făptuitorului, deci nu ne aflăm în prezenţa învinuitului sau inculpatului. Dacă testarea se face după începerea urmăririi penale ori, după caz, după punerea în mişcare a acţiunii penale, rezultatul testării nu poate fi decât fie o confirmare a probelor existente deja, fie o infirmare a acestora şi deci punctul de plecare în repararea unei erori judiciare; prin urmare testarea poate fi privită mai degrabă ca o garantare a înfăptuirii principiului prezumţiei de nevinovăţie şi nu invers;

18. Indiscutabil, rezultatul testării la poligraf are şi o valoare extrajudiciară, concretizată în restrângerea cercului de bănuiţi şi canalizarea tuturor eforturilor pentru verificarea celor ce au dat reacţii de nesinceritate;

19. Faptul că se admite că testarea oferă indicii preţioase cu privire la elementele constitutive ale infracţiunii, se constituie într-un argument ce pledează pentru includerea acesteia în rândul mijloacelor de probă.

• ***Valoarea probantă a testării tip poligraf din perspectivă psihologică***

Unii autori apreciază că actualele înregistrări poligrafice sunt relativ imperfecte, indicatorii utilizaţi în detecţia nesincerităţii fiind „dependenţi de manifestările emotive, de forma în care se simularea şi de calea periferică a evidenţierii ei" (H. J. Eysenck – „*Sens and nonsens in Psyhology*", Ed. Pelican, Londra, 1966, pag. 188). De asemenea, literatura de specialitate evidenţiază o srie de factori care pot să influenţeze negativ detecţia simulării. Este vorba de aşa-numiţii „factor frenatori", care nu trebuie confundaţi cu încercările de inducere în eroare a poligrafului, aceşti factori putând să apară şi la persoanele sincere, inocente (Rene le Chat – „*La technique de l'enquette criminelle*", tom I, Ed. Moderna, Bruxelles, 1959, pat. 170). Astfel, Rene le Chat afirma că „noi ne temem că un mecanism oarecare ar putea vreodată să se adapteze la particularităţile fiinţei umane".

Principalii factori frenatori sunt:

a) *Nervozitatea excesivă, determinată de frica de a fi bănuit pe nedrept sau de a se descoperi o altă vină care nu constituie obiectul anchetei.*

Prezumţia de nevinovăţie exclude orice idee preconcepută împotriva persoanelor implicate în cauze penale, ca şi tratarea unilaterală – numai în acuzare – a acestora.

---

5. Testarea cu tehnica poligraf constituie o valoroasă metodă de investigare extrajudiciară care oferă indicii preţioase cu privire la elementele constitutive ale unei infracţiuni (E. Stancu, *op.cit.*, pag. 152).

Din punctul nostru de vedere nu împărtăşim în totalitate opiniile exprimate şi ne susţinem părerea contrară prin următoarele argumente:

• Argumente pro:

1. Art.64 C.pr. pen. nu are caracter limitativ;
2. Materializarea rezultatelor testării se face pritr-un înscris, în sensul legii, după cum înscrisuri sunt şi cele obţinute în etapa pre-test şi în cadrul testării propriu-zise;
3. Mijloacele tehnice de testare au un profund suport ştiinţific şi sunt procedee prin care se ajunge la descoperirea unei probe sau mijloc de probă;
4. Probele nu au valoare prestabilită şi prim urmare rezultatul testării trebuie coroborat cu celelalte probe şi mijloace de probă administrate în cauză;
5. Dacă în urma testării se ajunge – prin desfăşurarea unor activităţi specifice – la descoperirea autorului, rezultatul testării trebuie admis ca punct de plecare în identificare;
6. Testarea propriu-zisă şi rezultatul ei ar putea constitui un act premergător urmăririi penale şi asimilat acesteia;
7. Testarea foloseşte mijloace tehnico-ştiinţifice necontestate;
8. Această activitate are drept scop descoperirea autorului şi probarea vinovăţiei; din acest punct de vedere, descoperirea autorului face parte, fără dubii, din activităţile de primă urgenţă care să ducă la lămurirea unor fapte sau împrejurări ale cauzei;
9. Interpretarea textului de lege – art. 113 C.pr.pen. – este relativă;
10. Considerăm că prin „materiale" sau „date" trebuie înţelese nu numai obiectele în materialitatea lor şi informaţiile deţinute de organul judiciar, ci toate indiciile, inclusiv persoana bănuită. Astfel, făcând abstracţie de constatarea medico-legală – unde s-ar putea invoca prevederea expresă a legii – ar însemna excluderea din categoria constatărilor tehnico-ştiinţifice şi pe cele ce au ca obiect identificarea după urmele lăsate de dinţi, urechi etc., unde modelele de comparaţie sunt obţinute de specialist de la persoana ce i-a fost pusă la dispoziţie de organul judiciar;
12. La data intrării în vigoare a C.pr.pen. – 01.01.1969 – tehnica poligraf nu era introdusă în România, şi deci, este normal ca legiuitorul de atunci să nu o fi avut în vedere;
13. Trimiterea la dispoziţiile art. 66 C. pr. pen. este forţată;
14. Prin testarea la poligraf, în nici un caz persoana nu este obligată să-şi probeze nevinovăţia, ci sunt puse în evidenţă modificările fiziologice tipice stării de stres psihologic;
15. Testarea se face cu consimţământul scris al persoanei, fapt ce exclude obligarea ei la oa stfel de analiză;
16. Admiţând ipoteza că testarea tip poligraf conduce la obligarea persoanei să-şi probeze nevinovăţia, înseamnă implicit şi că alte activităţi – ascultarea, confruntarea, reconstituirea etc. – recunoscute ca mijloace de probă încalcă principiul prezumţiei de nevinovăţie, lucru inexact;
17. Testarea vizează obţinerea unor date de la care să se plece în identificarea făptuitorului, deci nu ne aflăm în prezenţa învinuitului sau inculpatului. Dacă testarea se face după începerea urmăririi penale ori, după caz, după punerea în mişcare a acţiunii penale, rezultatul testării nu poate fi decât fie o confirmare a probelor existente deja, fie o infirmare a acestora şi deci punctul de plecare în repararea unei erori judiciare; prin urmare testarea poate fi privită mai degrabă ca o garantare a înfăptuirii principiului prezumţiei de nevinovăţie şi nu invers;
18. Indiscutabil, rezultatul testării la poligraf are şi o valoare extrajudiciară, concretizată în restrângerea cercului de bănuiţi şi canalizarea tuturor eforturilor pentru verificarea celor ce au dat reacţii de nesinceritate;
19. Faptul că se admite că testarea oferă indicii preţioase cu privire la elementele constitutive ale infracţiunii, se constituie într-un argument ce pledează pentru includerea acesteia în rândul mijloacelor de probă.

• Valoarea probantă a testării tip poligraf din perspectivă psihologică

Unii autori apreciază că actualele înregistrări poligrafice sunt relativ imperfecte, indicatorii utilizaţi în detecţia nesincerităţii fiind „dependenţi de manifestările emotive, de forma în care se simularea şi de calea periferică a evidenţierii ei" (H. J. Eysenck – „*Sens and nonsens in Psyhology*", Ed. Pelican, Londra, 1966, pag. 188). De asemenea, literatura de specialitate evidenţiază o srie de factori care pot să influenţeze negativ detecţia simulării. Este vorba de aşa-numiţii „factor frenatori", care nu trebuie confundaţi cu încercările de inducere în eroare a poligrafului, aceşti factori putând să apară şi la persoanele sincere, inocente (Rene le Chat – „*La technique de l'enquette criminelle*", tom I, Ed. Moderna, Bruxelles, 1959, pat. 170). Astfel, Rene le Chat afirma că „noi ne temem că un mecanism oarecare ar putea vreodată să se adapteze la particularităţile fiinţei umane".

Principalii factori frenatori sunt:

a) *Nervozitatea excesivă, determinată de frica de a fi bănuit pe nedrept sau de a se descoperi o altă vină care nu constituie obiectul anchetei.*

Investigarea şi detecția comportamentelor simulate nu-şi poate valorifica potențialul ştiințific decât lucrând cu „pacienți" sănătoşi din punct de vedere medical, care nu au fost maltratați fizic şi psihic şi, de asemenea, nu au fost supuşi unei anchete excesive care să-i fi adus într-o stare de oboseală psihică. Astfel, prima condiție a unei psihobiodetecții judiciare este starea în afară de orice stres a pacientului biodetectorului.

Concluzionând, putem afirma că **investigația şi detecția comportamentelor simulate nu poate fi considerată, nici prin conținut, nici prin ofmră şi nici prin tehnica pe care o utilizează, ca fiind o procedură care încalcă prezumția de nevinovăție şi mijloacele legale de căutare a probelor. Dimpotrivă, este o metodă integral umană.**

Noi considerăm că fundamentul legal al folosirii tehnici poligraf în cadrul procesului penal rezidă din următoarele:

a) metodologia de testare este admisă de lege, nefăcând parte din ansamblul tehnicilor prohibite, aducându-şi aportul în egală măsură cu toate celelalte materiale probatorii la aflarea adevărului şi justa soluționare a cauzelor (o probă devine inadmisibilă în măsura în care legea o interzice în mod expres. În cuprinsul art. 68, 112 şi 113 din C. pr. pen. care enumeră îngrădirile prevăzute de lege, tehnica poligraf nu este menționată ca fiind interzisă);

b) protecția juridică oferită de cadrul legal care admite folosirea tehnicii poligraf decurge atât din fundamentarea ştiințifică a metodei cât şi din inviolabilitatea principiului respectului persoanei, întrucât se cuvine să se înțeleagă bine că utilizarea aparatului este de ordin pur extrn[42]. Firele şi electrozii săi nu afectează cu nimic integritatea sau demnitatea individului care conservă toate calitățile sale volitive şi intelectual-afective (inclusiv libertatea de a minți, simulat sau disimula adevărul);

c) utilizarea tehnicii se face exclusiv cu acordul subiectului şi al apărării la cererea prin rezoluție motivată a organelor în drept, manipularea aparaturii şi interpretarea diagramelor făcându-se exclusiv de către experți[43]. (specializați in psihologie judiciară);

Situația este reală, dar acest lucru s-ar putea invoca şi cu privire la desfăşurarea altor activități de urmărire penală: ascultarea învinuitului sau inculpatului, ascultarea martorilor, prezentarea pentru recunoaştere, confruntarea, percheziția ş.a.

b) *Stările fiziologice proaste, cum sunt cele specifice bolilor cardio-vasculare, dereglărilor respiratorii, infecțiilor etc.*

Este adevărat că pot apare astfel de situații, dar aceasta înseamnă nerespectarea condițiilor pentru testarea la poligraf. Examenul medical este absolut necesar în faza de pregătire a testării, una din condițiile obligatorii de testare fiind integritatea stării psihice şi fizice ale persoanei (T. Bogdan, T. Butoi – ***op. cit.***, pag. 355).

c) *Deficiențe psihice, în special debilitatea mintală, precum şi nevrozele şi psihozele.*

Dacă în urma examenului medical obligatoriu ori din alte date obținute de organul judiciar rezultă un asemenea diagnostic, persoana în cauză este exclusă de la testare, rezultatul fiind nerelevant.

d) *Insensibilitate emotivă*

Deşi teoretic o asemenea insensibilitate poate fi acceptată, practic nu se poate vorbi de o insensibilitate totală. Mai ales că aparatele moderne înregistrează şi alți parametri – comportamentul ocular, activitatea electrică a scoarței cerebrale ş.a. – imposibil de controlat chiar pentru persoanele ce afişează o insensibilitate emotivă şi o stăpânire de sine peste limita normalului.

[42] Aşezat confortabil într-un fotoliu, subiectului i se ataşează un manşon de înregistrare a tensiunii arteriale pe unul dintre brațe, în timp ce un tub penumografic îi înconjoară pieptul, iar doi electrozi, absolut inofensivi, se fixează la degetele celuilalt braț. Sarcina subiectului în timpul testării nu este alta decât de a răspunde exclusiv prin „DA" sau „NU", aşa cum îi dictează propria conştiință şi în deplinătatea facultăților sale intelectual-afective şi volitive, întrebărilor puse de examinator (a se consulta: J. E. Reid, F. E. Inbau – ***„Truth and Deception"***, The Williams and Wilkins Company, Baltimore, 1966, pag. 10-30.

[43] În anul 1964, prefecturile de poliție japoneze dispuneau de 99 tehnicieni specializați în utilizarea poligrafului şi interpretarea diagramelor. Aceşti tehnicieni sunt în primul rând titularii diplomei de învățământ superior în psihologie. (Tammoto-Fumhata – ***„La detecteur de mensonges (poligraph) au service de la police Japonaise"***, Révue internationale de police criminelle, Paris, 1966, pag. 62

d) raportul de constatare tehnico-ştiinţifică elaborat de specialistul în psihologie, ca urmare a testării la poligraf, este supus liberei aprecieri a organului de urmărire penală sau a judecătorului, potrivit intimei convingeri a acestora şi conştiinţei lor juridice;

e) în final, este demn de reţinut că însăşi instalarea subiectului la poligraf nu este un ceremonial deosebit, ci o activitate firească, naturală, compusă din manopere asemănătoare celor medicale, subiectul netrebuind nici măcar să se dezbrace, în timp ce în mai toate ţărilor (apropo de libera expresie a personalităţii), legislaţia autorizează recoltările de sânge care necesită înţepături, recoltările de spermă sau alte secreţii şi depozitări (cu întreaga lor gamă de prelevări corporale şi stări stânjenitoare), fire de păr din diversele regiuni ale corpului etc.

Secţiunea IV – Concluzii cu caracter practic-aplicativ

Deşi lucrarea a intenţionat o tratare exhaustivă a problematicii ridicate de utilizarea tehnicilor de detecţie a stresului emoţional în ascultarea învinuiţilor este totuşi dificil a concluziona asupra unui domeniu cu implicaţii atât de profunde în activitatea deosebit de complexă şi plină de responsabilitate a înfăptuirii în plan social a justiţiei.

La toate acestea concurând pe de o parte relativa noutate (inclusiv pe plan mondial) a temei, iar pe de altă parte un anume grad de dificultate în înţelegerea metodologiei şi a cadrului său juridic de referinţă, fără a mai vorbi de o serie de rezistenţe intime, opozabile încă tehnicilor de detecţie a stresului emoţional, înţelegem de ce statutul lor actual suportă încă clasificări, perfecţionări şi reorientări de esenţă atât sub aspectul problematicii juridice, cât şi sub cel al problematicii metodologice.

În această intenţie încercăm să sintetizăm următoarele concluzii cu caracter practic-aplicativ:

6.4.1. – Din punct de vedere al apartenenţei mijloacelor de detecţie a stresului emoţional

- teoria şi practica judiciară plasează mijloacele de detecţie a stresului emoţional în categoria mijloacelor şi proceselor tehnico-tactice pe care criminalistica le pune la dispoziţia organelor de urmărire penală.

6.4.2. – Din punct de vedere al locului şi momentului utilizării

- necesitatea practică, plasează utilizarea mijloacelor de detecţie a stresului emoţional, de regulă, în cadrul preliminar al activităţii de ascultare a persoanelor care alcătuiesc cercul de bănuiţi.

6.4.3. – Din punct de vedere al forţei probante

- din punct de vedere al forţei probante (cel puţin în stadiul actual, al tehnicii, teoriei şi practicii juridice) concluziile rapoartelor de constatare tehnico-ştiinţifică în acest domeniu nu pot fi unanim acceptate ca mijloace de probă, ele având exclusiv valoarea unor indici orientativi ai primelor cercetări, având forţa credibilităţii rezonabile.

6.4.4. – Din punct de vedere al exigenţelor tehnicii faţă de cunoştinţele unui specialist

- practica actuală demonstrează că atât cerinţele exploatării aparaturii, cât şi cele impuse de metodologia de testare nu pot fi pe deplin satisfăcute decât de către un specialist-licenţiat în psihologie – cu o solidă pregătire profesională în domeniul tehnicilor de investigaţie a comportamentului uman şi cu o bogată experienţă în munca de ascultare a învinuiţilor.

6.4.5. – Din punct de vedere al necesității materializării concluziilor în rapoarte de constatare tehnico-științifică

- obligația juridică și profesională a specialistului de a sintetiza și concretiza într-un document oficial, activitățile, operațiile, manoperele experimentale și demonstrațiile la care a apelat pentru a concluziona, impun realizarea tuturor rapoartelor de constatare tehnico-științifică, fără ca acest lucru să implice necesitatea juridică a promovării acestuia ca mijloc de probă.

6.4.6. – Din punct de vedere al statutului legal

- tehnicile de detecție a stresului emoțional nu sunt în mod expres interzise de lege;
- metodologia de investigație statuează un cadru juridic a cărui nerespectare atrage după sine nulitatea examinării. Acest cadru juridic presupune următoarele:
  - dispunerea testării prin rezoluție motivată, ordonată sau încheiere;
  - consimțământul scris al subiectului;
  - consemnarea semnăturilor subiectului la începutul și sfârșitul diagramelor obținute;
  - dreptul subiectului de a refuza examinarea sau de a o întrerupe oricând dorește pe parcursul desfășurării acesteia, dar nu mai înainte de a fi iscălit diagramele obținute;
  - realizarea raportului de constatare tehnico-științifică exclusiv de către un specialist licențiat în psihologie.
- metodologia de investigație cu tehnicile de detecție a stresului emoțional îmbracă un cadru juridic care slujește respectării stricte a legalității, refuzând orice apropiere față de mijloacele de constrângere sau față de tehnicile narconalizei și hipnozei.

CAP. VII – Psihologia judecății (psihologia contradictorialității din perspectiva aflării adevărului

Secțiunea I – Duelul judiciar

7.1.1. Instituția judecății din perspectiva duelului judiciar 266
  7.1.1.1. Instituția judecății 266
  7.1.1.2. Implicațiile psihologice ale duelului judiciar 270
  7.1.1.3. Considerații psihologice asupra rolului activ al judecătorului vis-á-vis de principiul contradictorialității în judecarea pricinii 270
  7.1.1.4. Considerații psihologice asupra rolului activ al judecătorului vis-á-vis de principiul nemijlocirii în judecarea pricinii 271
  7.1.1.5. Implicații psihologice privind imparțialitatea și echilibrul pe care-l dă judecătorul aprecierii probelor 272
7.1.2. Problematica raportului apărare – acuzare. Psihologia acuzatorului public. Psihologia avocatului 273
7.1.3. Testarea intersubiectivă, expresie a raționamentului juridic al judecătorului ... 279
7.1.4. Prevențiunea specială și prevențiunea generală ca efect al duelului judiciar ... 280

Secțiunea II – Psihologia intimei convingeri
(De la interogatoriu la luarea hotărârii)

7.2.1. Intima convingere – realitate mentală cognitiv – afectivă energizată volitiv ... 282
  7.2.1.1. Definiții. Considerații 282
7.2.2. Evaluarea și coroborarea probelor în procesul formării convingerii intime ca trăire psihică de nezdruncinat 285
  7.2.2.1. Declarațiile învinuitului sau ale inculpatului 285
  7.2.2.2. Declarațiile părții vătămate 286
  7.2.2.3. Declarațiile martorului 286
  7.2.2.4. Înscrisurile 286
  7.2.2.5. Înregistrările audio sau video 287
  7.2.2.6. Fotografiile 287
  7.2.2.7. Constatările tehnico-științifice 287
  7.2.2.8. Constatările medico-legale 288
  7.2.2.9. Expertizele 288
  7.2.2.10. Mijloacele materiale de probă 288
7.2.3. Garanții psihologice și de personalitate ale intimei convingeri. (Exigențe morale, exigențe profesionale, exigențe legale) 289

7.2.4. Problematica psihologică a deliberării şi opiniei separate 289
    7.2.4.1. Deliberarea 289
    7.2.4.2. Opinia separată (profesionalism, curaj, echilibru psihic) 290

Secţiunea III – Personalitatea magistratului (Repere psihologice, exigenţe psihointelectuale şi moral-afective)

7.3.1. Comentarii juridice şi socio-psihologice asupra actelor normative care reglează implicarea judecătorului ca personalitate în actul de justiţie 291
7.3.2. Consideraţii socio-juridice cu privire la implicaţia judecătorului în stadiul actual al societăţii româneşti 292
7.3.3. Exigenţe morale, juridice şi social-etice impuse de Codul de conduită pentru persoanele răspunzătoare de aplicare legii 294
7.3.4. Profilul psiho-intelectual şi moral-afectiv al magistratului 294
    7.3.4.1. Integritatea funcţiilor senzoriale 294
    7.3.4.2. Gândirea 294
    7.3.4.3. Memoria 295
    7.3.4.4. Capacitatea înţelegerii psihologice (empatia) 295
    7.3.4.5. Clarviziunea 296
    7.3.4.6. Echilibrul. Toleranţa 296
    7.3.4.7. Lipsa prejudecăţilor, a anticipaţiei sau simpatiei pentru justiţiabili 297
    7.3.4.8. Buna-credinţă 297
7.3.5. Conotaţii psihologice asupra deliberării în pronunţarea sentinţei 298

Secţiunea IV – Avocatul – personalitate în templul justiţiei

A. Consideraţii generale

7.4.1. Talent şi vocaţie în arta avocatului 303
7.4.2. Inteligenţa în arta avocatului. Avocatul ca om de ştiinţă 304
7.4.3. Avocatul artist 305
7.4.4. Avocatul profesionist al vocaţiei 306
7.4.5. Moral şi imoral pe terenul apărării 306
7.4.6. Personalitatea avocatului – profesionist şi strateg 307

B. Psihologia apărării – Metode psihologice utilizate de avocat

7.4.6. Persuasiune. Sugestie. Transparenţă 308
7.4.8. Comunicarea în raporturile interpersonale (manipulare mentală) 310
7.4.9. Influenţarea convingerii intime. Procedee: argumentarea şi persuasiunea 311
7.4.10. Pledoaria. Comentarii psihologice. Talent, inspiraţie, improvizaţie 313

Capitolul VII

Psihologia judecății (Psihologia contradictorialității din perspectiva aflării adevărului)

> *„...Convingerea intimă este acea trăire psihică interioară a judecătorului, care îl determină să considere că o anumită stare de fapt este așa și nu altminteri, fundamentând în planul conștiinței sale profesionale credința temeinică și de nezdruncinat a echivalenței respectivei stări de fapt cu situația corespunzătoare în drept. Psihologic, intima convingere este o încărcătură mental-afectivă care-l echilibrează sufletește pe judecător, dându-i sentimentul că nu a greșit în apreciere și, respectiv, în judecată...“*

Secțiunea I – Duelul judiciar[1]

7.1.1. Instituția judecății din perspectiva duelului judiciar

7.1.1.1. Instituția judecății

Noțiunea de judecată semnifică, în sens restrâns, **operațiunea de logică practică și juridică prin care un organ cu competență jurisdicțională soluționează un conflict de drept cu care a fost investit.**

Prin **judecată** – ca fază a procesului judiciar – se înțelege **acea etapă procesuală care se desfășoară în fața instanțelor judecătorești din momentul sesizării inițiale și până la soluționarea definitivă a cauzei.**

Judecata are ca *obiect* soluționarea definitivă a cauzei penale sau civile și este considerată **faza centrală**[2] și cea mai importantă a procesului penal. Ea constituie activitatea principală a procesului penal, deoarece numai pe baza celor discutate și aprobate în ședința de judecată se poate întemeia convingerea judecătorilor, convingere care apoi va fi concretizată în hotărârea judecătorească[3].

Faza de judecată își justifică importanța acordată și prin faptul că instanța verifică întreaga activitate procesuală desfășurată cu toți ceilalți participanți, atât înaintea judecării cauzei, cât și pe parcursul ei. În acest sens, trebuie subliniat faptul că instanța are posibilitatea, în cazul când constată că activitatea procesuală nu a fost desfăşurată în mod corespunzător de către organele de urmărire penală, să restituie dosarul în vederea completării sau refacerii urmăririi penale[4]

---

[1] Vezi opera comună N. Mitrofan, V. Zdrenghea, T. Butoi – **„Psihologia judiciară“**, Ed. Șansa, București, 1994 – contribuția lector univ. avocat Voicu Zdrenghea, cpt. VI – selectiv, scurte extrase, prelucrări personale.

[2] I. Neagu – **„Tratat de procedură penală“**, Ed. PRO, București, 1997, pag. 478.

[3] **Procesul lui Socrate**:

Când Socrate era judecat la Atena, procesele penale și civile erau deferite tribunalului heliaștilor. Judecător putea fi orice cetățean al orașului în vârstă de cel puțin 30 de ani. Anual erau trași la sorți 6.000 de heliaști ce judecau prin rotație. Conform legii atheniene în vigoare, fiecare parte din proces trebuia să-și susțină personal apărarea. Acuzatorul era în cursul desfășurării procesului pe același plan cu acuzatul.

Din cauza numărului mare de judecători (501), tribunalul heliaștilor nu putea delibera asupra hotărârii pe care urma să o dea, ci doar să voteze asupra anumitor propuneri formulate de părți, acceptându-le sau respingându-le. Judecătorii trebuiau să se pronunțe mai întâi asupra vinovăției acuzatului și numai dacă verdictul lor era afirmativ, procedau în continuare la vot în privința pedepsei, după ce ascultau în prealabil propunerile părților cu privire la pedeapsa ce urma să se aplice. Deci, libertatea de deliberare și decizie a membrilor tribunalului era mult limitată, aceștia neputând grada pedeapsa în funcție de vinovăția acuzatului și nici aplica circumstanțe atenuante.

În faza de judecată îşi găsesc aplicabilitatea principii specifice care nu pot fi întâlnite în celelalte faze procesual penale. Aceste principii sunt: publicitatea, nemijlocirea, contradictorialitatea şi oralitatea. Ele au fost instituite în scopul realizării judecăţii în condiţii de obiectivitate şi imparţialitate, fiind în acelaşi timp garanţii pentru întreaga fază de judecată.

Pe lângă principiile specifice fazei de judecată, procesul penal român se desfăşoară în baza unor principii fundamentale care contribuie, în final, la aflarea adevărului, şi de la care instanţa de judecată nu se poate abate.

Principiile fundamentale sunt:

- **principiul legalităţii procesuale;**
- **prezumţia de nevinovăţie;**
- **principiul aflării adevărului;**
- **principiul oficialităţii;**
- **rolul activ al organelor judiciare;**
- **respectarea demnităţii umane;**
- **garantarea dreptului de apărare;**
- **egalitatea persoanelor în procesul penal;**
- **operativitatea procesului penal;**
- **limba în care se desfăşoară procesul şi**
- **dreptul la un proces echitabil.**

Publicitatea – ca principiu al şedinţei de judecată – **constă în desfăşurarea judecăţii într-un loc accesibil publicului, altfel spus „cu uşile deschise"**.

Dispoziţii privind publicitatea şedinţei de judecată sunt prevăzute expres în Constituţia României (art. 126), în Legea nr. 92/1992 privind organizarea judecătorească (art. 5), în Codul de procedură penală (art. 290) şi în Codul de procedură civilă (art. 121).

În vederea asigurării publicităţii, şedinţele de judecată se ţin, de regulă, la sediul instanţei, în zilele şi la orele anume fixate.

Nemijlocirea (art. 289 C.pr.pen.) **constă în obligaţia instanţei de a îndeplini în mod direct toate actele procesuale şi procedurale care dau conţinut şedinţei de judecată**. Prin nemijlocire, instanţa intră în contact direct cu toate probele.

În ce priveşte **contradictorialitatea**, ea este caracterizată ca „mijloc de chezăşie"[5] pentru aflarea adevărului şi **constă în aceea că toate probele administrate sunt supuse discuţiei părţilor, procurorului, instanţei şi apărătorului**. Contradictorialitatea opune, dar şi reuneşte părţile în proces, deoarece nici una din părţi nu poate face nimic în instanţă decât sub privirile celeilalte. Principiul contradictorialităţi guvernează atât comportamentul părţilor, cât şi pe cel al judecătorului, deoarece asigură şi dreptul de apărare şi stabilirea adevărului. Nerespectarea acestui principiu este sancţionată cu nulitatea hotărârii judecătoreşti.

---

[4] **Art. 332 alin. 1 C. pr. pen.** – „Când se constată înainte de terminarea cercetării judecătoreşti că în cauza supusă judecăţii s-a efectuat cercetarea penală de un alt organ decât cel competent, instanţa se desesizează şi restituie cauza procurorului, care procedează potrivit art. 268 ".

Art. 333 alin 1 C. pr. pen. – „În tot cursul judecăţii, instanţa se poate desesiza şi restitui dosarul procurorului, când în administrarea probelor sau din dezbateri rezultă că urmărirea penală nu este completă şi că în faţa instanţei nu s-ar putea face completarea acesteia decât cu mare întârziere".

[5] I. Neagu – **op.cit.**, pag. 482.

Oralitatea, ca regulă a fazei de judecată, este strâns legată de contradictorialitate. Aceste două reguli se integrează una în cealaltă și ambele se încadrează în publicitate.

Publicitatea și contradictorialitatea nu pot fi concepute fără oralitate, ele aflându-se într-o puternică interdependență și formând așa-numitul **triumvirat al principiilor tipice ședințe de judecată**.

Oralitatea asigură exercitarea în condiții optime a dreptului de apărare, dând posibilitatea părților de a-și expune și susține toate cererile; influențează asupra atenției judecătorilor în examinarea cauzelor, dând posibilitatea acestora să intervină, să solicite elemente suplimentare, să recurgă la confruntări etc., deci face posibilă nemijlocirea și exercitarea rolului activ. Principiile fundamentale ale procesului judiciar, cât și principiile fazei de judecată, acționează într-o interdependență și condiționare reciprocă. Conținutul fiecărui principiu capătă eficiență datorită existenței celorlalte reguli de bază, după cum aplicarea consecventă a unui dintre ele nu se poate face decât în condițiile respectării riguroase a tuturor celorlalte principii din sistem.

Judecata – fază importantă a procesului judiciar – se desfășoară pe parcursul mai multor etape: **începutul judecății, cercetarea judecătorească, dezbaterile și deliberarea.**

Una din cele mai importante etape ale ședinței de judecată este **cercetarea judecătorească** (denumită și ancheta judiciară), care are ca **obiect administrarea probelor și rezolvarea cauzei**.

Utilizând termenul de anchetă judiciară, avem în vedere activitatea exponenților autorităților judiciare (ofițerii de poliție învestiți cu asemenea competențe, reprezentanții Ministerului Public – procurorii din cadrul parchetelor, magistrații), adică cei care activează în sfera urmăririi penale și a activității judecătorești de fond, căreia îi este specifică ancheta judiciară.

În conformitate cu art. 200 din C.pr.pen., procurorii vor strânge probele necesare cu privire la existența infracțiunilor, la identificarea făptuitorilor și la răspunderea acestora pentru a se constata dacă este sau nu cazul să judece ca instanțe de fond.

Magistrații, indiferent de gradul instanței la care acționează (judecătorii, curți de apel, tribunale sau secțiile Curții Supreme de Justiție), desfășoară ancheta judecătorească, atunci când, potrivit competenței materiale pe care o au, sunt chemate să judece ca instanțe de fond.

Desfășurarea anchetei judecătorești, în sensul de cercetare judecătorească, are loc în limitele stabilite de art. 322 – 339 C.pr.pen.

În faza cercetării judecătorești, audierea învinuitului sau inculpatului cuprinde trei etape distincte:

1. **verificarea identității civile a învinuitului sau inculpatului, adică cunoașterea statutului de persoană fizică a acestuia, în sensul legii civile;**
2. **ascultarea relatării libere;**
3. **adresarea de întrebări, din partea procurorului și a părților prin intermediul președintelui completului de judecată și de către președinte sau membrii completului, tot prin intermediul președintelui de complet.**

1. Verificarea identității civile a învinuitului sau inculpatului. Parcurgerea acestei etape este necesară și obligatorie pentru a nu fi învinuită altă persoană decât cea care a săvârșit infracțiunea. Verificarea identității constă în întrebări cu privire la nume, prenume, poreclă, data și locul nașterii, numele și prenumele părinților, cetățenia, studii, situația militară, loc de muncă, ocupație, domiciliu, antecedente penale, precum și la alte date care pot contura situația civilă a învinuitului.

Un moment important al acestei etape îl constituie introducerea în atmosferă a învinuitului, scop în care i se pot adresa întrebări ce nu au legătură cu cauza, în vederea stabilirii contactului psihologic. În continuare, se aduce la cunoştinţa învinuitului fapta care face obiectul cauzei, punându-i-se în vedere să declare tot ceea ce ştie cu privire la fapta şi învinuirea ce i se aduce în legătură cu aceasta. Verificarea identităţii constituie un act tehnic, dar şi un bun prilej de a studia comportamentul învinuitului faţă de situaţia în care se află, modul cum reacţionează la întrebările ce i se adresează, gesturile, starea de tensiune sau calmul pe care le afişează.

2. Ascultarea relatării libere începe prin adresarea unei întrebări cu caracter general, prin care învinuitului i se solicită să declare tot ceea ce are de arătat în legătură cu învinuirea ce i se aduce. Astfel i se oferă învinuitului posibilitatea să declare tot ceea ce consideră că interesează cercetarea. În timpul ascultării libere, anchetatorul trebuie să evite întreruperea relatării învinuitului, aprobarea sau dezaprobarea afirmaţiilor acestuia, să-şi manifeste satisfacţia sau nemulţumirea. În funcţie de poziţia celui ascultat, trebuie să dovedească stăpânire de sine, răbdare, calm şi o atitudine prin care să nu-şi exteriorizeze sentimentele faţă de învinuit.

Relatarea liberă este un bun prilej pentru anchetator (judecător) de a cunoaşte şi de a analiza poziţia învinuitului prin compararea celor prezentate cu materialul probator existent la dosarul cauzei.

3. Adresarea de întrebări şi ascultarea răspunsurilor învinuitului sau inculpatului. După relatarea liberă a învinuitului, acestuia i se adresează întrebări cu privire la fapta ce formează obiectul cauzei şi învinuirii. Adresarea de întrebări în scopul lămuririi tuturor împrejurărilor cauzei, reprezintă ultima etapă a ascultării învinuitului sau inculpatului, etapă în care se oglindeşte în cel mai înalt grad modul cum a fost pregătită această activitate.

Întrebările trebuie să îndeplinească o serie de condiţii, şi anume:

- să fie clare şi precise;
- să fie formulate la nivelul de înţelegere a celui ascultat;
- să nu sugereze răspunsul pe care îl aşteaptă organul de cercetare;
- să oblige pe învinuit să relateze şi să nu determine un răspuns scurt de genul „Da“ sau „Nu“;
- să nu pună în încurcătură pe învinuit, mai ales atunci când acesta este bine intenţionat, interesat să declare adevărul.

În raport cu scopul urmărit, cu natura şi aria de cuprindere a aspectelor care urmează a fi lămurite, întrebările folosite în timpul ascultării pot fi clasificate în mai multe categorii:

1. **întrebări temă** (cu caracter general), ce vizează fapta – învinuirea în ansamblul său;
2. **întrebări problemă** prin care se urmăreşte lămurirea unor aspecte ale activităţii ilicite desfăşurate, anumite aspecte ale cauzei;
3. **întrebări detaliu**, care au caracter strict limitat la anumit amănunte, prin care se urmăreşte obţinerea de explicaţii ce pot fi de precizare, de completare, de control, prin adresarea cărora se urmăreşte determinarea cu exactitate a unor împrejurări, pentru lămurirea unor aspecte omise cu ocazia relatării libere, pentru verificarea siguranţei şi constanţei în declaraţii a persoanei ascultate.

Alegerea întrebărilor care vor fi folosite în timpul cercetării depinde de poziţia învinuitului cu privire la învinuire, poziţie ce poate consta în recunoaşterea faptei şi a învinuirii, negarea, respingerea învinuirii, diminuarea învinuirii prin recunoaşterea parţială a unor aspecte mai puţin grave ale activităţii ilicite desfăşurate, refuzul de a face declaraţii.

Cercetarea judecătorească este urmată de etapa dezbaterilor.

În urma dezbaterilor va avea loc deliberarea, actul final al judecăţii, care va fi urmată de pronunţarea hotărârii judecătoreşti de către instanţă. Hotărârea judecătorească este fundamentată pe convingerea intimă a membrilor completului de judecată[6].

Pentru a asigura corecta funcţionare a intimei convingeri şi a feri deliberarea de orice influenţă, aceasta va avea loc imediat după încheierea dezbaterilor şi se va face în secret. La deliberare nu asistă nici reprezentantul Ministerului Public şi nici grefierul. Judecătorii vor delibera mai întâi asupra chestiunilor de fapt (cele strâns legate de probaţiune) şi apoi asupra celor de drept (calificarea faptei şi aplicarea pedepsei)[7].

Intima convingere reprezintă starea psihologică a persoanelor răspunzătoare de aplicarea legilor, bazată pe buna-credinţă, care sunt împăcate cu propria lor conştiinţă morală care i-a călăuzit în aflarea adevărului prin utilizarea mijloacelor legale şi în stabilirea măsurilor legale consecutive stărilor de fapt stabilite.

Validarea acestei convingeri intime operează cu momentul rămânerii definitive a hotărârii ce o încorporează.

7.1.1.2. Implicaţiile psihologice ale duelului judiciar

Şedinţa de judecată este arena unde se încinge lupta între adevăr şi minciună, just şi injust, legal şi ilegal etc.

Raportul juridic de drept penal substanţial generat de săvârşirea unei infracţiuni reprezintă punctul de plecare al relaţiei procesual penale dintre acuzatorul public şi apărător. Această relaţie s-a concretizat într-un concept judiciar mai puţin utilizat în literatura de specialitate din ultimii 45 de ani, şi anume **conceptul de „duel judiciar“**, fundamentat pe principiile publicităţii, nemijlocirii, contradictorialităţii şi oralităţii.

7.1.1.3. Consideraţii psihologice asupra rolului activ al judecătorului vis-á-vis de principiul contradictorialităţii în judecarea pricinii

Fundamentul juridic al duelului judiciar este principiul contradictorialităţii, conceput ca **garanţia esenţială pentru aflarea adevărului în procesul penal, prin aceea că toate probele administrate în acuzaţia penală sunt supuse discuţiei părţilor, procurorului, instanţei şi apărătorului.**

Contradictorialitatea pune instanţa de judecată în situaţia de a percepe probele prin filtrul punctelor de vedere exprimate oral în şedinţa de judecată de către toate părţile cu interese contrare în rezolvarea cauzei penale[8].

Punerea în discuţie a părţilor – nu numai a probelor, ci şi a problemelor de drept penal şi de drept penal substanţial – este de competenţa şi rolul activ al judecătorului – preşedintelui completului de judecată, care invită părţile în ordinea prestabilită de legea procesuală, să-şi spună punctul de vedere în legătură cu problema pusă în discuţie, aceasta fiindu-i necesar judecătorului nu numai formal, pentru că aşa spune norma procesual penală, dar şi pentru a obţine şi cântări informaţiile pe care le va reţine pentru justa soluţionare a cauzei.

---

[6] **Procesul Ioanei D'Arc:**

Procesul Ioanei D'Arc a stat sub semnul Bisericii, tribunalul care a judecat-o fiind alcătuit din canonici şi specialişti în teologie.

Prima parte a procesului, aşa-numitul proces preparatoriu constă în interogarea învinuitei. După ce această fază se încheia, urma procesul propriu-zis, bazat pe rechizitoriul întocmit în urma primei etape.

Tribunalul, prin judecătorii săi a exercitat o adevărată presiune asupra inculpatei, fiind departe de ceea ce legea numeşte azi „prezumţia de nevinovăţie“, şi departe de rolul de arbitru pe care ar fi trebuit să-l aibă.

Procesul în materie de credinţă împotriva Ioanei D'Arc s-a bazat doar pe interogatoriu, nefiind ascultat nici un martor. De asemenea, uciderea ei s-a făcut fără o condamnare formală la moarte.

[7] **Codul de procedură penală** menţionează că „toţi membrii completului de judecată au îndatorirea să-şi spună părerea asupra fiecărei chestiuni“ (art. 343 alin.4), iar „preşedintele îşi spune părerea cel din urmă“ (art. 343 alin.5).

[8] R. Garrand – **„Tratat teoretic şi practic de instrucţie criminală şi procedură penală“**, vol. I-III, Paris, 1907, pag. 516.

Rolul activ al judecătorului are un impact psihologic asupra acuzatorului public şi apărătorului, în sensul că îi atenţionează asupra scrupulozităţii magistratului şi îi obligă la o pregătire temeinică a punctelor de vedere pe care le vor exprima în cauză.

În corpul juriştilor practicieni se vorbeşte adeseori de magistratul „tipicar“, adică cel care ţine în mod riguros la respectarea minuţios-egală a normelor de procedură, atitudine ce nu poate fi pusă decât pe seama corectitudinii. În consecinţă, acuzatorul public şi apărătorul vor trebui să-şi „muleze“ comportarea procedurală la exigenţele „judecătorului tipicar“ pentru că numai în acest fel vor izbuti să colaboreze cu completul de judecată în îndeplinirea mandatului pe care îl au.

Indiferent de tipul psihologic al magistratului, acuzatorul public şi avocatul vor trebui să ţină seama de personalitatea magistratului, în vederea unei bune colaborări cu acesta.

Nu este vorba neapărat de a câştiga simpatia judecătorului, deşi uneori aceasta este căutată chiar cu insistenţă, ci de a înţelege că relaţiile interumane, chiar dacă se desfăşoară într-un cadru reglementat, deci protector de drepturi, au şi o componentă psihologică autonomă de care trebuie să se ţină seama.

În spatele protagoniştilor duelului judiciar se află forţe care nu sunt instituţionalizate şi care nu trebuiesc ignorate şi nici omise din cercetarea şi cunoaşterea acestuia. Astfel, în spatele procurorului – acuzator public – se află opinia publică atentă la activitatea sa pentru că, aşa cum ştim, procurorul este susţinătorul acţiunii publice. În spatele avocatului (şi avem în vedere, în principal, apărătorul inculpatului) se află infractorul, familia, prietenii şi colegii săi, aflaţi într-o solidaritate mutuală cu acesta.

În multe situaţii, „aliaţii părţilor“ sunt prezenţi de la începutul până la sfârşitul procesului şi dacă pentru protagoniştii instituţionali“ duelul începe, se încheie şi se reia exclusiv în pretoriul instanţei, pentru cei ce stau în spatele lor, „dezbaterile“ au loc între termenele de judecată, adeseori încărcate de un dramatism alarmant.

Duelul judiciar este permanent, pe toată durata judecăţii şi niciodată concluziile în fond ale procurorului şi pledoaria avocatului nu pot şi nu trebuie să fie convergente. Ideea de convergenţă a poziţiilor este contrară dreptului de apărare.

El trebuie să îndeplinească, pe lângă funcţiunile juridice specifice (egalitatea acuzării şi apărării, garantarea stabilirii adevărului, asigurarea concretă a exercitării dreptului la apărare în mod real şi eficient, executarea rolului activ de către părţi şi instanţă) şi importante funcţii psihologice, între care: testarea intersubiectivă a structurilor raţionamentului juridic în drept, psihofiziologia intimei convingeri a magistratului investit cu luarea deciziei, prevenţiunea specială, prevenţiunea generală.

7.1.1.4. Consideraţii psihologice asupra rolului activ al judecătorului vis-á-vis de principiul nemijlocirii în judecarea pricinii

Din punct de vedere al testării intersubiective, duelul judiciar, fundamentat pe principiile contradictorialităţii şi nemijlocirii, are 3 obiective:

– **reconstituirea stărilor de fapt ce aparţin unui timp trecut**, utilizând ca mijloc al acestui obiectiv probaţiunea;

– **calificarea juridică a stărilor de fapt,** operațiunea tehnico-juridică aparținând prezentului istoric, care constă în identificarea normelor juridice aplicabile cazului, interprobarea și aplicarea;

– **aplicarea sancțiunii (pedepsei) și acordarea despăgubirilor civile** în raport cu întinderea prejudiciului suferit, ce se proiectează în viitor și reprezintă reparațiunea dreptului violat, reparațiunea socială și individuală.

Îndeplinirea acestor obiective nu reprezintă altceva decât procesul nașterii hotărârilor judecătorești, opera magistratului (judecătorului) în aplicarea dreptului, dar și modelul raționamentului juridic în care: reconstituirea stării de fapt este premisa minoră, calificarea juridică este premisa majoră, iar sancțiunea este concluzia raționamentului juridic.

Concluzia nu va fi adevărată, dacă cele două premise nu vor fi adevărate.

În duelul judiciar, toate cele trei elemente ale raționamentului juridic, pe care se fundamentează decizia în drept, sunt puse în discuția părților, care îndeplinește funcția de intercomunicare psihologică sau de testare intersubiectivă a elementelor ce structurează raționamentul necesar deciziei în drept: starea de fapt, calificarea juridică și sancțiunea.

În raport cu aceste considerații se poate trage concluzia că în duelul judiciar, judecătorul, președintele completului are un dublu rol:

– unul **„pasiv“** – de a supraveghea legalitatea mijloacelor de care se servesc părțile și a respecta dreptul lor la apărare și

– unul **„activ“** – de a interveni prin orice mijloace permise de lege, pentru descoperirea adevărului.

După cum va ști să conducă dezbaterile, va depinde în cea mai mare măsură, stabilirea adevărului, deci opera de justiție.

Pentru o asemenea sarcină, pe cât de nobilă pe atât de grea, nu sunt suficiente calitățile magistratului ca jurist, ci se cer anumite aptitudini în tehnica conducerii dezbaterilor, a ședinței de judecată în general, și a căror totalitate s-ar putea cuprinde în sintagma atât de expresivă **„arta de a prezida“**.

Judecătorul ca om trebuie să fie calm, cu multă stăpânire de sine, măsurat în atitudini și foarte prudent în acțiuni.

Cu aceste însușiri, ajutat și de experiență, magistratul care prezidează, poate fi un prețios factor în rezolvarea problemei pe care o discutăm, mai ales dacă va respecta și normele prevăzute de lege.

7.1.1.5. Implicații psihologice privind imparțialitatea și echilibrul pe care-l dă judecătorul aprecierii probelor

Ca orice profesiune, și profesiunea de judecător, pe lângă calități și deprinderi pozitive, mai dezvoltă în cadrul activității și unele aspecte negative care, împreună alcătuiesc ceea ce se cheamă „deformație profesională“, bogată însă în posibilități de erori judiciare regretabile.

După un număr de ani, câștigând experiență – în care succesele obținute ocupă un loc impresionant – judecătorul poate aluneca pe periculoasa pantă a unui empirism profesional, bazat pe o disproporțională și neștiințifică încredere în propria „intuiție“.

Aceasta aduce după sine o insuficientă solicitare a spiritului critic, o atitudine de superficialitate, de superioritate, ce se bazează din ce în ce pe mai puțină realitate.

Trebuie să se țină seama că a avea experiență înseamnă doar posesia stereotipiilor de a soluționa mai ușor și mai repede problema.

Nici un element din experiența personală, nici un principiu de orice soi nu poate justifica refuzul magistratului de a examina toate elementele unei cauze care, ele singure, pot să-l ducă la formularea justă a premiselor și la tragerea unor concluzii valabile.

Orice fapt arătat de acuzare sau apărare, orice relatarea venită dintr-o parte sau alta trebuie să aibă loc în talgerul balanței înainte de a începe cântărirea lor. De aceea, judecătorul trebuie să aibă interes față de orice fază a dezbaterii și totodată, trebuie să aibă o justă stăpânire de sine, un autocontrol sever, pentru a nu trage înainte de vreme o concluzie pripită, să nu influențeze cu nimic desfășurarea dezbaterilor. Orice lipsă pe această linie duce la o concepție aprioristă a procesului, duce la un daltonism moral din partea magistratului, ceea ce exclude apoi obiectivitatea și principialitatea pe care trebuie să se bazeze soluția lui.

De aici reiese că tipul de percepție, gradul de atenție și electivitatea memoriei influențează atitudinea și soluția judecătorului, deci defecțiunile pe acest plan trebuie lichidate, pe măsura posibilului, încă de la începutul carierei.

Gândirea constituie un proces de bază în activitatea judecătorului, deoarece specificul profesiunii este tocmai reflectarea mijlocită a realității, în baza căreia el este pus să tragă concluzii. Un rol important îl are sprijinul analitic și aspectul critic al analizei faptelor, probelor ca armă împotriva erorilor judiciare. Spiritul analitic duce la înțelegerea rapidă și justă a elementelor unui fapt, ceea ce nu duce totodată (singură) la soluția justă. Procesul sintetic, la rândul lui, prin saltul care duce la generalizare, comportă adesea riscurile greșelii tocmai prin confundarea ușoară a analogiei cu identitatea despre care am vorbit mai sus. Cunoașterea acestor fenomene este de mare utilitate magistratului.

Trecând acum la latura emotiv-afectivă a psihicului, ajungem la o chestiune mult controversată în literatură, anume: în ce mod afectele superioare (simpatia și antipatia) influențează defavorabil munca magistratului. Se înțelege de la sine că aceste sentimente nu apar „fără motiv“, cum au căutat să arate unii psihologia.

Rădăcinile antipatiei și ale simpatiei se găsesc în experiența individuală a fiecăruia, apariția lor spontană, însă, se explică prin mecanismul asociativ involuntar.

Existența și apariția acestor sentimente se ridică precum o uriașă barieră în calea obiectivității și principialității unei judecăți, și de aceea lupta judecătorului împotriva lor trebuie dusă cu multă energie și perseverență. Și acest lucru se impune cu atât mai mult cu cât marea majoritate a infractorilor (în special a acelor care comit infracțiuni zise intelectuale) sunt oameni „simpatici“ care, în mod conștient, exploatează acest fapt pentru a influența judecătorul pe această cale indirectă și spre a obține indulgența nemeritată, dejucând vigilența lui.

Din cauza acestor posibile multiple erori, magistratul, pe lântă o multilaterală pregătire juridică de înalt nivel (de unde, prin însăși natura lucrurilor, nu poate lipsi cea psihologică), trebuie să se cunoască pe sine profund și să ducă o neîncetată luptă pentru lichidarea tuturor surselor de erori. Însăși cunoașterea de sine, cunoașterea limitelor propriilor forțe, trebuie să-l ducă, după cum arată foarte just Clapari, la stabilirea unei „ecuații personale“, tot așa cum astronomii și fizicienii cercetători obișnuiesc să facă acest lucru, pentru a elimina din rezultatele cercetărilor lor, izvoarele unei erori posibile.

7.1.2. Problematica raportului apărare – acuzare. Psihologia acuzatorului public. Psihologia avocatului

Așa cum am menționat, una dintre etapele judecății este aceea a **dezbaterilor.** În această fază, activitatea de judecată se desfășoară în toată amploarea ei. Dezbaterile reprezintă punctul culminant al procesului judiciar, fiind conduse și controlate de judecătorul sub ochii căruia se desfășoară, care este ținut și el de respectarea principiilor fundamentale ale judecății (contradictorialitatea, oralitatea și publicitatea).

Dezbaterile oferă părților posibilitatea să-și susțină și să dovedească pretențiile și nevinovăția, respectiv apărările[9].

În cadrul dezbaterilor are loc **duelul judiciar**, care va aduce în dispută acuzatorul public (procurorul), apărătorul public (avocatul) și arbitrajul (instanța judecătorească), duel ce poate fi ilustrat în următoarea schemă:

---

[9] **Procesul lui Ludovic al XVI-lea:**

Secolul al XVIII-lea a fost marcat și de procesul împotriva lui Ludovic al XVI-lea, acest proces fiind rezultatul luptei dintre regalitate și forțele revoluționare. Atât monarhia, ca instituție, cât și conducătorul acesteia erau acuzați de nerecunoașterea cuceririlor Revoluției din 1789.

O caracteristică a acestui proces a fost cadrul de legalitate în care s-a desfășurat, regele fiind judecat de o convenție aleasă prin vot universal.

A fost constituită o comisie în vederea cercetării documentelor sechestrate de Curtea regală, iar Comitetul de Legislație al Convenției a abordat studiul problemelor juridice legate de proces. S-a hotărât pe baza unui raport, ca Ludovic Capet să fie judecat de Convenție. Neintrând în amănuntele desfășurării procesului se poate afirma că acesta se înscrie în termenul modern de „duel judiciar“, bazându-se pe declarațiile învinuitului și ale martorilor, atât din partea acuzării, cât și din partea apărării.

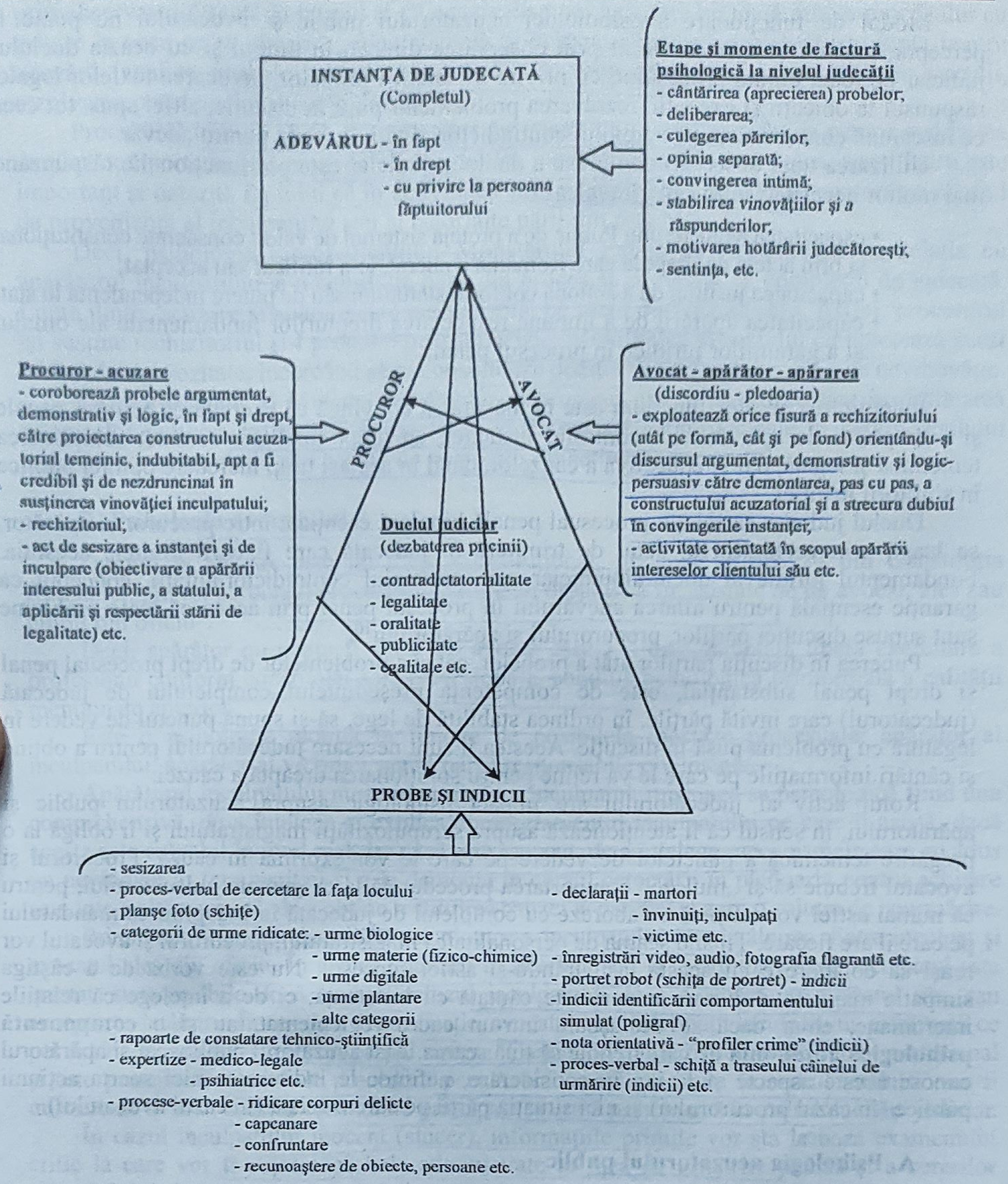
INSTANȚA DE JUDECATĂ
(Completul)
ADEVĂRUL - în fapt
- în drept
- cu privire la persoana făptuitorului
Etape și momente de factură psihologică la nivelul judecății
- cântărirea (aprecierea) probelor;
- deliberarea;
- culegerea părerilor;
- opinia separată;
- convingerea intimă;
- stabilirea vinovățiilor și a răspunderilor;
- motivarea hotărârii judecătorești;
- sentința, etc.
Procuror - acuzare
- coroborează probele argumentat, demonstrativ și logic, în fapt și drept, către proiectarea constructului acuzatorial temeinic, indubitabil, apt a fi credibil și de nezdruncinat în susținerea vinovăției inculpatului;
- rechizitoriul;
- act de sesizare a instanței și de inculpare (obiectivare a apărării interesului public, a statului, a aplicării și respectării stării de legalitate) etc.
PROCUROR
AVOCAT
Avocat - apărător - apărarea
(discordiu - pledoaria)
- exploatează orice fisură a rechizitoriului (atât pe formă, cât și pe fond) orientându-și discursul argumentat, demonstrativ și logic-persuasiv către demontarea, pas cu pas, a constructului acuzatorial și a strecura dubiul în convingerile instanței;
- activitate orientată în scopul apărării intereselor clientului său etc.
Duelul judiciar
(dezbaterea pricinii)
- contradictatorialitate
- legalitate
- oralitate
- publicitate
- egalitate etc.
PROBE ȘI INDICII
- sesizarea
- proces-verbal de cercetare la fața locului
- planșe foto (schițe)
- categorii de urme ridicate: - urme biologice
- urme materie (fizico-chimice)
- urme digitale
- urme plantare
- alte categorii
- rapoarte de constatare tehnico-științifică
- expertize - medico-legale
- psihiatrice etc.
- procese-verbale - ridicare corpuri delicte
- capcanare
- confruntare
- recunoaștere de obiecte, persoane etc.
- declarații - martori
- învinuiți, inculpați
- victime etc.
- înregistrări video, audio, fotografia flagrantă etc.
- portret robot (schița de portret) - indicii
- indicii identificării comportamentului simulat (poligraf)
- nota orientativă - "profiler crime" (indicii)
- proces-verbal - schiță a traseului câinelui de urmărire (indicii) etc.

Fig. 4 – Schița-sinteză a algoritmului judecății
(după as. univ. Ioana Teodora Butoi)

Examinarea – din punct de vedere psihologic – a duelului judiciar în procesul penal pornește de la relația procesual-penală acuzator public – apărător, grefată pe raportul juridic de drept penal substanțial generat de săvârșirea unei infracțiuni în care titularul acțiunii penale este Ministerul Public. Conceptul duelului judiciar constituie un concept cadru, sugerând egalitatea celor două figuri centrale în procesul penal – acuzatorul public și apărătorul.

Modul de funcționare a psihologiei acuzatorului public și avocatului nu poate fi perceput, realizat și apreciat decât prin observarea directă, în timpul și cu ocazia duelului judiciar pe toată durata procesului, cu privire la: analiza probelor, invocarea textelor legale, răspunsul la obiecții și excepții, rezolvarea problemelor puse în discuție, altfel spus, tot ceea ce înseamnă concretizarea principiului contradictorialității în lupta pentru adevăr.

Utilizarea unei observări complexe a duelului judiciar este polifuncțională, răspunzând mai multor necesități între care prevalează:

- capacitatea Ministerului Public de a proteja sistemul de valori consacrate constituțional și prin actele de drept la care România a aderat, le-a ratificat sau acceptat;
- capacitatea justiției de a acționa conform statutului său de putere independentă în stat;
- capacitatea apărării de a impune respectarea drepturilor fundamentale ale omului și a garanțiilor juridice în procesul penal.

Îndeplinirea acestor funcțiuni este în măsură să convingă că exercitarea acțiunii penale și a dreptului de apărare, sub controlul instanței, au drept finalitate comună soluționarea temeinică și legală, dar și educativă a cauzelor, dând în același timp încredere opiniei publice în slujitorii justiției.

Duelul judiciar ca relație procesual penală bipolară esențială între procuror și apărător, se leagă prin **rechizitoriu**, actul de trimitere în judecată care fixează limitele acestuia. Fundamentul juridic al duelului judiciar este principiul contradictorialității, conceput ca garanție esențială pentru aflarea adevărului în procesul penal prin aceea că toate probleme sunt supuse discuției părților, procurorului și apărătorului[10].

Punerea în discuția părților atât a probelor, cât și a problemelor de drept procesual penal și drept penal substanțial, este de competența președintelui completului de judecată (judecătorul) care invită părțile, în ordinea stabilită de lege, să-și spună punctul de vedere în legătură cu problema pusă în discuție. Acestea îi sunt necesare judecătorului pentru a obține și cântări informațiile pe care le va reține pentru soluționarea dreaptă a cauzei.

Rolul activ al judecătorului are impact psihologic asupra acuzatorului public și apărătorului, în sensul că îi atenționează asupra scrupulozității magistratului și îi obligă la o pregătire temeinică a punctelor de vedere pe care le vor exprima în cauză. Procurorul și avocatul trebuie să-și „muleze“ comportarea procedurală la exigențele judecătorului, pentru că numai astfel vor reuși să colaboreze cu completul de judecată în îndeplinirea mandatului pe care îl are fiecare. Ținând seama de personalitatea magistratului, procurorul și avocatul vor reuși să colaboreze cu acesta, asigurându-și astfel succesul. Nu este vorba de a câștiga simpatia magistratului, care uneori este căutată cu insistență, ci de a înțelege că relațiile interumane, chiar dacă se desfășoară într-un cadru reglementat, au și o **componentă psihologică autonomă** de care trebuie să țină seama. Atât acuzatorul public, cât și apărătorul cunosc aceste aspecte și le iau în considerare, nefiindu-le indiferente nici soarta acțiunii publice (în cazul procurorului) și nici situația părții pe care o asistă (în cazul avocatului).

A. Psihologia acuzatorului public

Procurorul, ca reprezentant al Ministerului Public, este parte activă a duelului judiciar[11]. Modul de funcționare a psihologiei acuzatorului public nu poate fi perceput și apreciat decât prin observarea directă în timpul şi cu ocazia disputei judiciare pe toată durata procesului cu privire la ceea ce se cheamă „concretizarea principiului contradictorialităţii în lupta pentru adevăr“ (analiza probelor, invocarea textelor de lege, răspunsul la excepţii şi obiecţii, rezolvarea problemelor puse în discuţie).

---

[10] Se exemplifică studenților prin studii asupra unor rechizitorii extrem de bine documentate. (Caz. „Mihalea“ – T. Butoi – arhiv. pers.

[11] **Art. 316 C. pr. pen.** – „În desfășurarea cercetării judecătorești și a dezbaterilor, procurorul exercită rolul său activ în vederea aflării adevărului și a respectării dispozițiilor legale. Procurorul este liber să prezinte concluziile pe care le consideră întemeiate, potrivit legii, ținând seama de probele administrate“.

Procurorul trebuie să fie bine pregătit din punct de vedere psihologic pentru a-şi putea „mula“ comportamentul procedural exigenţelor judecătorului. De asemenea, acest lucru este important şi datorită faptului că în activitatea sa, acuzatorul public vine în contact cu mediul de provenienţă al inculpatului sau al celorlalte părţi din proces.

Deci, psihologia reprezentantului Ministerului Public se structurează pe relaţia cu apărătorul inculpatului şi a celorlalte părţi din proces şi pe relaţia cu completul de judecată. Lupta dintre acuzare şi apărare este permanentă, pe toată durata judecăţii. Astfel, procurorul îşi susţine rechizitoriul şi-l propune pentru decizie. Mobilitatea avocatului completează acest tablou de rigurozitate, încercând să-şi consolideze poziţia bazată pe prezumţia de nevinovăţie.

Ca reprezentant al Ministerului Public, procurorul este primul interesat în protejarea intereselor publice, în realizarea efectelor educative ale acţiunilor sale în cadrul duelului judiciar, pe care trebuie să-l poarte de pe poziţii obiective, ferme.

B. Psihologia avocatului

Dreptul la apărare este un drept constituţional, prevăzut în art. 24 din Constituţia României: „În tot parcursul procesului, părţile au dreptul să fie asistate de un avocat, ales sau numit din oficiu“.

Deci, apărător nu poate fi decât un avocat căruia îi este garantată libera exercitare a profesiunii conform conştiinţei sale profesionale, condiţie psihologică primordială a calităţii menţionate anterior.

Este o psihologie mobilă în funcţie de posibilele ipostaze procesuale: apărător al inculpatului, apărător al victimei sau al părţii responsabile civilmente.

Apărătorul inculpatului nu se identifică cu inculpatul, misiunea sa psihologică fiind una comprehensivă, de a înţelege şi explica comportamentul inculpatului pe care îl asistă, dacă acesta este culpabil în mod real, iar dacă este inocent, de a înţelege mecanismele care au adus un nevinovat în faţa justiţiei şi a le demonta în cursul cercetării în pledoaria pentru achitare sau, într-o altă variantă, de a obţine restituirea cauzei la parchet şi apoi o soluţie de neurmărire.

Primul act al comprehensiunii psihologice a inculpatului este întâlnirea dintre inculpat şi avocatul ales din oficiu. În cadrul întâlnirii în libertate sau la „vorbitor“, dacă inculpatul este arestat, sunt posibile două situaţii: refuzul inculpatului de a colabora cu avocatul său, sau acceptarea întâlnirii. În cea de a doua situaţie, avocatul cere informaţii inculpatului, informaţii ce pot fi sincere sau nesincere, ori parţial sincere. Conţinutul întâlnirii constituie secret profesional şi este protejat de Codul de procedură penală. Informaţiile primite în cadrul întâlnirii vor fi utilizate de avocat, acestea constituind principala sa armă psihologică în cadrul duelului judiciar.

În cazul inculpatului inocent (sincer), informaţiile primite vor sta la baza examenului critic la care vor fi supuse probele administrate în faza de urmărire penală şi a cererilor avocatului de testare a tuturor probelor. Astfel:

- apărătorul va putea solicita cercetarea martorilor pentru mărturie mincinoasă, inclusiv testarea acestora la biodetector;
- pentru probele constând în înscrisuri se va putea solicita expertiza grafoscopică;
- la orice fel de expertiză va putea cere o contraexpertiză;
- la actele organelor oficiale ce nu pot fi combătute prin probe cu martori va putea solicita procedura înscrierii în fals, putând utiliza şi biodetecţia.

Apărătorul inculpatului inocent va susţine concluziile în fond în mod complet, chiar dacă procurorul care susţine concluziile primul[12], solicită achitarea. Această orientare deontologică trebuie să reflecte, pe de o parte, caracterul real al dreptului de apărare, iar, pe de altă parte, să contribuie în mod complet şi edificator la formarea aintimei convingeri a magistraţilor[13].

De regulă, concluziile de achitare ale procurorului sunt sintetice, plate, pe când ale apărătorului sunt analitice, debutând cu introducerea în care pentru captarea atenţiei completului de judecată şi a publicului se face un rezumat al conţinutului pledoariei, cunoscut sub numele de exordiu. După aceasta se intră în dezvoltarea pledoariei dintr-o perspectivă pluridisciplinară, în care alături de analize sociologice, juridice, filozofice, politice nu lipsesc nici cele psihologice şi criminologice cu numeroase accente emoţionale, toate acestea articulate într-o argumentaţie şi retorică impecabile.

În cazul inculpatului culpabil, apărătorul se va strădui să înţeleagă şi să explice atitudinea inculpatului încercând, în funcţie de posibilităţi, fie o schimbare de încadrare juridică de la o infracţiune mai gravă la una mai puţin gravă, fie circumstanţierea atenuantă. În extremis, va opta pentru pledoaria de individualizare a pedepsei, când faptele comise sunt corect stabilite, iar edificarea juridică este exactă. Aceste atitudini ale apărătorului sunt posibile dacă inculpatul este sincer.

În situaţia inculpatului nesincer sau a celui care refuză cooperarea cu apărătorul, acesta îşi va organiza apărarea în funcţie de posibilităţile pe care i le oferă probele de la dosar, a neconcordanţelor eventuale dintre acestea, precum şi a informaţiilor primite de la rudele inculpatului sau din alte surse. Lipsa de sinceritate sau refuzul de cooperare a inculpatului cu avocatul nu constituie pentru apărător motive de abandonare a cazului. Apărătorul nu poate refuza soluţiile, iar dacă iniţial ele nu există, atunci trebuie căutate.

Duelul judiciar al avocatului penal se derulează şi pe un alt plan, cel al acţiunii civile, care are ca obiect repararea prejudiciului material şi moral pricinuit victimei. Sub aspect procesual, acţiunea civilă în procesul penal este subordonată modului de soluţionare a acţiunii penale, al cărui obiect este răspunderea penală.

Sub aspectul dreptului substanţial, soluţionarea acţiunii civile depinde de soluţia penală şi de modul de rezolvare a raportului de cauzalitate între acţiunea sau inacţiunea ce constituie elementul material al infracţiunii reţinute prin rechizitoriu în sarcina inculpatului. Apărătorul inculpatului va lua în calcul şi problema culpei victimei ale căror consecinţe se vor reflecta în soluţia civilă, dar şi în concluziile cu privire la soluţia penală, ca element de individualizare a probei, afară de situaţia în care se va dovedi culpa exclusivă a victimei.

Complexitatea răspunderii civile pe care apărarea inculpatului o abordează din perspectiva răspunderii civile delictuale, presupune o analiză a raportului de cauzalitate, după ce acesta a fost stabilit din punct de vedere obiectiv şi din unghiul de vedere al subiectivităţii agentului infractor, precum şi al eventualei culpe a victimei care, fără a fi exclusivă, s-a înscris totuşi în cauzalitatea infracţiunii şi în cea a răspunderii civile delictuale.

Problematica psihologică a apărării părţii civile trebuie să aibă în vedere următoarele categorii de prejudicii, impuse de noua concepţie a dreptului civil român cu privire la despăgubirile morale, rezultând din traume psihologice perene:

---

[12] Potrivit **art. 340 C. pr. pen.**: „După terminarea cercetării judecătoreşti se trece la dezbateri, dându-se cuvântul în următoare ordine: procurorului, părţii vătămate, părţii civile, părţii responsabile civilmente şi inculpatului".

[13] Se exemplifică studenţilor prin studiul psihologic al unor pledoarii strălucite (T. Butoi – arhiv. pers.).

a) prejudicii constând în dureri fizice sau psihice;
b) prejudiciul estetic – când prin infracțiune s-a cauzat sluțirea fizică a persoanei vătămate;
c) prejudiciul juvenil – constând în prejudiciul moral special suferit de către o ființă umană tânără care își vede reduse speranțele de viață sau răpite anumite agremente ale existenței;
d) prejudiciul de agrement – ca o compensație la posibilitățile de viață răpite unei persoane prin alterarea integrității sale funcțional-fiziologice.

Problematica psihologică în materie se integrează fenomenului psihologic al frustrației cauzate de impactul pe care infracțiunea îl are asupra cursului firesc al evoluției persoanei umane. Avocatului victimei care a suferit un asemenea prejudiciu i se cere, pe lângă pregătirea tehnico-juridică în materie, și o deosebită grijă față de susceptibilitățile victimelor care, adeseori, direct sau indirect, își acuză apărătorii de „pactizare" cu avocatul inculpatului.

Pentru a-și asigura succesul, avocatul utilizează arta retoricii și procedee persuasive.

7.1.3. Testarea intersubiectivă, expresie a raționamentului juridic al judecătorului

Pe lângă funcțiile juridice specifice (egalitatea acuzării și apărării, garantarea stabilirii adevărului, asigurarea concretă a exercitării dreptului la apărare, exercitarea rolului activ de către instanță și părți etc.), duelul judiciar îndeplinește și funcții psihologice importante: **testarea intersubiectivă a structurilor raționamentului juridic în drept; psihofiziologia intimei convingeri a magistratului învestit cu luarea deciziei; prevențiunea specială; prevențiunea generală**[14].

În duelul judiciar toate cele trei elemente ale raționamentului juridic pe care se fundamentează decizia în drept[15] sunt puse în discuția părților care îndeplinește funcția de intercomunicare psihologică sau de testare intersubiectivă a elementelor ce structurează raționamentul necesar deciziei în drept: **starea de fapt, calificarea juridică și sancțiunea.**

Testarea intersubiectivă a probelor îndeplinește funcția de verificare a concordanței acestora cu realitatea ce constituie obiectul probațiunii; evidențierea viciilor în formarea probelor, eliminarea probelor false (obiectiv false sau subiectiv false). Când există îndoieli asupra rezultatelor testării intersubiective, în cazul mărturiilor și al confruntărilor, se poate apela la serviciile biodetecției judiciare.

Deci, stabilirea stării de fapt, ca etapă obligatorie a raționamentului și deciziei în drept, nu poate fi promovată mai înaintea testării intersubiective și, după caz, obiective a întregii probațiuni pe care se fundamentează o stare de fapt.

Testarea intersubiectivă a calificării juridice. Practicienii dreptului cunosc acest fenomen sub un dublu aspect.

Primul aspect este cel referitor la sistemul de consultări reciproce, inclusiv extrajudiciare, cu privire la încadrarea în drept, a unei anumite situații de fapt și anume în cadrul activităţilor curente de pregătire a cauzelor în vederea finalizării lor şi sesizării instanţelor competente.

---

[14] N. Mitrofan, V. Zdrenghea, T. Butoi – **„Psihologie judiciară"**, Ed. Șansa, București, 1994, pag. 218-230.

[15] Cu privire la raționament și decizia în drept a se vedea A. Tarantino – **„Raisonnement et decision dans le droit"** în „Le raisonnement juridique", culegere de comunicări științifice prezentate la Congresul mondial de filosofia dreptului și filosofie socială, Bruxelles, 1971, pag. 153-158.

Al doilea aspect, este cel ce se consumă în cadrul duelului judiciar în temeiul art. 334 C. pr. pen. în conformitate cu care „dacă în cursul judecării se consideră că încadrarea juridică dată faptei prin actul de sesizare urmează a fi schimbată, instanţa este obligată să pună în discuţie noua încadrare".

Câte probleme de natură juridică şi psihologică ridică schimbarea unei încadrări juridice şi care este tensiunea intelectuală şi afectivă născută pe această problematică, atât la nivelul duelului judiciar, cât şi cel extrajudiciar, în taberele pro şi contra ale opiniei publice, ale mijloacelor mass-media şi ale doctrinei o demonstrează situaţia fluctuantă a calificărilor juridice în procesele penale consacrate reprimărilor acţiunilor revoluţionare din decembrie 1989. Acest exemplu este mai edificator şi la îndemâna imensei majorităţi a celor preocupaţi de asemenea analize psihojudiciare. Dar, în mod efectiv orice schimbare de calificare juridică ridică probleme psihologice intra– şi extrajudiciare, indiferent de natura procesului.

Calificarea juridică este determinantă pentru soluţia finală a procesului şi a efectelor generale ale acestuia, îndeosebi în planul libertăţii persoanei pentru că: **achitarea, graţierea, amnistia, suspendarea executării** înseamnă **libertate,** pe când condamnarea **înseamnă** privare de libertate.

Acestea sunt motivele pentru care în duelul juridic avocatul penal luptă, începând din faza testării intersubiective a probelor, pentru a putea obţine o calificare juridică cu consecinţe favorabile inculpatului.

7.1.4. Prevenţiunea specială şi prevenţiunea generală ca efect al duelului judiciar

Prevenţiunea specială este tratată de criminologie şi penologie, fiind un element atribuit pedepsei penale care îl izolează pe infractor, blocându-i cel puţin pentru durara executării pedepsei, activitatea infracţională.

În opinia noastră fundamentată pe realităţi penale, duelul judiciar îndeplineşte funcţiuni psihologice semnificative. Este în cauză duelul judiciar în care se pune în discuţie chestiunea individualizării pedepsei inculpatului în sensul neexecutării pedepsei sau a executării ei în libertate.

Discuţiile echilibrate pe această temă, mai ales de către acuzatorul public, în cazurile pretabile la asemenea soluţii de individualizare, au un efect psihologic pozitiv. Cazurile de suspendare a executării pedepsei, în care au operat reabilitările de drept, credem că reprezintă unul din indicatorii concludenţi pentru a considerà reabilitarea şi ca efect psihologic al obiectivităţii duelului judiciar, asigurată din direcţia acuzării.

De multe ori se pot auzi, în luările de ultim cuvânt al inculpaţilor, că nu au de formulat obiecţiuni privind modul în care s-a desfăşurat judecata, că regretă faptele comise şi solicită înţelegerea instanţei. Şi aceste atitudini sunt tot efecte psihologice ale duelului judiciar.

Uneori apărătorii, încheindu-şi pledoariile, susţin că procesul ca atare şi judecata sunt suficiente pentru „învăţarea de minte a inculpatului". Dar cum soluţii amendate cu aceste concluzii nu există încă în dreptul penal, se solicită condamnarea cu suspendarea executării pedepsei. Şi acest gen de analiză şi soluţii recunosc existenţa unui efect psihologic pentru duelul judiciar.

O cazuistică pe această temă, constituită în eşantioane de cercetare, credem că ar putea furniza interesante şi utile informaţii de psihologie judiciară. Dar, până la asemenea studii mai pretenţioase şi mai dificil de realizat, se impune o concluzie: protagoniştilor duelului judiciar nu trebuie să le fie indiferente şi, prin urmare, să nu ia în calcul efectele psihologice ale propriei lor atitudini, indiferent că reprezintă acuzarea sau apărarea. În ultima analiză este în cauză exercițiul de calitate și eficiență al profesiunii[16].

Duelul judiciar, în cadrul procesului modern este calea juridică spre o soluție convenabilă părților – inculpatului și părții civile – ca părți ale raportului de drept penal substanțial și a celui delictual civil alăturat. Procurorul va veghea ca în acest duel să fie

---

16. Procesul „rejudecării“ lui Dante Aligheri.

„Cu prilejul împlinirii a șapte sute de ani de la nașterea autorului „Divinei Comedii“, un mănunchi de dantologi – eminenți juriști și istorici din Italia, R.F.Germania și Franța – au redeschis, în cadru solemn, procesul lui Dante. Dezbaterile au avut loc în ziua de 16 aprilie 1966, în absida bazilicii San Francisco din Arezzo, decorată cu superbele fresce ale lui Piero della Francesca. Două mii de persoane s-au adunat pentru a asculta cuvântul autorizat al dantologilor despre faptele pentru care fusese de două ori condamnat la moarte cel mai de seamă poet al Italiei. Ca sediu al instanței de judecată ad-hoc a fost ales Arezzo, orașul care cel dintâi și-a deschis porțile înaintea poetului proscris după prima condamnare și de unde au pornit faimoasele epistole dantești „către preaticăloșii“ florentini și către Henric al VII-lea (este vorba de împăratul german Henric al VII-lea, căruia Dante i s-a adresat cu încredere și entuziasm ca unui aducător de pace și dreptate și pe care-l vedea drept mântuitorul Italiei: „Divin, August și Sezar“)“.

Și acum, duelul judiciar:

a) Cercetarea judecătorească:

S-a procedat, mai întâi, la audierea „martorilor“ care au evocat, în calitatea lor de istorici și cercetători literari, faptele și ideile marelui exilat.

b) Rechizitoriul:

Rechizitoriul susținut de Antonio Bollocchi, președintele secției penale a curții de apel din Perugia, nu i-a lipsit nimic din asprimea unui act de acuzare. Fără a-și ascunde venerația față de „divinul“ poet și cerând iertare pentru faptul că trebuie să întineze cu scăderile sale faima unui bărbat atât de însemnat, reprezentantul Ministerului Public n-a omis nimic din ceea ce ar fi putut justifica cele două condamnări. Portretul moral al omului supus judecății a fost zugrăvit, de asemenea, fără menajamente, pe baza mărturiilor unor biografi și istorici care au scris într-o vreme nu prea îndepărtată de aceea în care a trăit poetul. Acuzatorul și-a concentrat eforturile pentru a demonstra că în împrejurările istorice date și în baza legiuirii penale de atunci, osândirea lui Dante era inevitabilă.

c) Apărarea:

Replica apărării a fost viguroasă și strălucită. Eminentul avocat florentin Dante Ricci n-a lăsat fără răspuns nici una dintre învinuiri. N-a tăgăduit cusururile poetului, dar a știut să pună în lumină rectitudinea lui de caracter. Temeiurile de fapt și de drept ale condamnărilor le-a spulberat cu argumente trase deopotrivă din legislația vremii și din principiile permanente ale dreptului penal. Dublat de un dantolog reputat, apărătorul poetului și-a fundamentat convingător cererea de achitare. Finalul pledoariei a fost la înălțimea nobilei cauze apărate:

„Florentinii, negustori și bancheri robuști, n-au crezut în divina misiune cu care se simțea investit Dante. N-au recunoscut (și cum ar fi putut?) în omul cu chipul supt și mersul gârbovit, din mulțimea anonimă a proscrișilor, pe Surghiunitul fără vină purtător de miraculoase mesaje perene. Dar istoria a validat gândirea sa și visul său. Ceea ce ieri i-a fost imputat ca o crimă de Lese-Patrie, este astăzi speranța vie ce însuflețește și consolează lumea de pe tot pământul“...

„L-au condamnat ca rebel: și era un profet“.

„L-au izgonit din cetate: și a avut ca patrie lumea“.

„Asupra capului său, în locul securii infame, a coborât în lumina timpurilor o coroană de glorie“.

d) Ultimul cuvânt:

În ultimul cuvânt, înaintea deliberării, Dante Ricci, a explicat rostul rejudecării după aproape șapte sute de ani a procesului lui Dante arătând că documentele din Libro del Chiodo și din Libri palerarum trebuie să fie restudiate de juriști, nu numai de istorici, filologi și literați, pentru că tocmai juriștii ar putea, cu tehnica și cu acea „mens“ ce le este proprie, să le surprindă sensul și semnificația; și dacă s-ar putea după șapte sute de ani, dincolo de o hagrografie de-acum convențională, să identifice în fața dreptului și în fața istoriei, în fugarul politic florentin pe „Surghiunitul fără vină“.

e) Soluția:

A urmat verdictul – de achitare firește – al judecătorilor, care înainte de a-și da votul, și-au motivat public opinia, cu argumente istorice și de drept. Unul dintre magistrați a avut ideea ingenioasă de a invoca în beneficiul genialului poet două drepturi excepționale: dreptul la extratemporalitate și dreptul la extrateritorialitate: „Geniul nu trăiește numai în epoca sa, ci anticipează viitorul. Geniul nu trăiește numai pe pământul său de baștină, ci în tot neamul omenesc“.

protejate interesele publice. De aceea, procurorul, în calitate de reprezentant al Ministerului Public, este primul interesat în realizarea efectelor educative ale acţiunilor sale în cadrul duelului judiciar, pe care trebuie să-l poarte de pe poziţii principale, obiective, cumpătate, ferme.

Dacă avocatul penal îşi va începe pledoaria exprimându-şi satisfacţia cu privire la obiectivitatea reprezentantului Ministerului Public, efectul educativ asupra publicului prezent şi dezbaterii va fi asigurat, rămânându-i să-şi dezvolte, pe fondul obiectivităţii concluziilor procesului, tezele în apărare.

Dacă acţiunile procurorului vor fi caracterizate ca lipsite de obiectivitate, iar duelul judiciar se va desfăşura pe fondul stării de tensiune, publicul precum şi mijloacele mass-media îşi vor pune întrebarea asupra capacităţii acuzării de a prezenta realitatea faptelor, probelor anchetei şi calificările corespunzătoare. Deci, rolul procurorului este esenţial pentru asigurarea efectelor psihologice de prevenţie generală ale duelului judiciar.

În fine, soluţia. Soluţia care se propune judecătorului este şi aceasta testată intersubiectiv. Astfel, procurorul solicită o anumită pedeapsă. Apărătorul o analizează, încearcă să-i demonstreze argumentarea printr-o contraargumentare care porneşte de la o altă viziune asupra periculozităţii sociale a inculpatului pe care îl asistă şi de la posibilităţile de reeducare şi resurecţie penală ale acestuia (cu excepţia anumitor infracţiuni foarte grave). Aceasta este pledoaria de tip criminologic.

Ultimul cuvânt aparţine în chip firesc, procedural şi tradiţional, inculpatului. Opinia acestuia poate fi amplă, cu note de cultură juridică şi aprecieri formulate categoric, deschis şi curajos, asupra rechizitoriului care este criticat, dacă avocatul a susţinut teza achitării.

În cazul altor inculpaţi sunt formulate idei de genul: „nu am nimic de spus", „las la aprecierea instanţei" sau „nu mă simt vinovat".

De regulă, atitudinea inculpaţilor la interogatoriu se reflectă şi în ultimul lor cuvânt.

Secţiunea a II-a – Psihologia intimei convingeri
(De la interogatoriu la luarea hotărârii)

7.2.1. Intima convingere – realitate mentală, cognitiv afectivă, energizată volitiv

7.2.1.1. Definiţii. Consideraţii.

Din perspectiva juridică, garanţia intimei convingeri este dublă, pornind de la principiul constituţional al separaţiei puterilor în stat, care trebuie prevăzut expres în orice constituţie democratică şi terminând cu principiul independenţei magistraţilor şi supunerii lor numai legii.

În deliberarea publică a completului, format din preşedintele tribunalului, Ernesto Eula, fost prim preşedinte al Curţii de casaţie, iar ca membri ai completului prestigioşi profesori universitari şi înalţi magistraţi, s-a mai spus: „Că uneori Dante a lovit, în aspra sa bătălie de cetăţean şi poet, pe stăpânitorii vremii, în acele clipe el nu cedat numai conştiinţei sale libere de om al epocii sale; el s-a supus datoriei faţă de viitor. A putut Bonifaciu al VIII-lea, a putut Carol de Valois, au putut atâţia alţii, nobili, prelaţi sau suverani, biciuiţi de el, să-l numească rebel, dar rebelul de atunci era întemeietorul şi crainicul unei civilizaţii noi. Nu există judecători pentru a judeca geniul... El este singur. În această singurătate se realizează... răsturnarea poziţiei dintre el, justiţiabilul şi judecătorii săi, pentru că judecătorii sunt astăzi pulbere în mormântul lor, dacă acesta mai poate fi găsit, în vreme ce el e viaţă vie în lume".

În concluzia acestui paragraf vom spune că duelul judiciar este o metodă judiciară cu încărcătură psihologică orientată spre adevărul pe care îl pretinde justiţia modernă a statului de drept, bazată pe triada hegeliană: teză – antiteză – sinteză...

O altă concluzie de ordin psihologic este aceea că naţiunile civilizate nu rămân niciodată tributare erorilor judiciare şi că timpul nu înseamnă şi uitare, ceea ce rezultă că şi noi putem beneficia de dreptul excepţional al extratemporalităţii, pentru că memoria istoriei este de lungă durată.

Convingerea intimă a judecătorului, baza sentințelor pe care el le pronunță, este un element esențial care se cuvine studiat și din punct de vedere psihologic. Această convingere se bazează la rândul ei pe ceea ce se cheamă „conștiință juridică". Aceasta nu este o noțiune abstractă. Orice membru al corpului magistraților și în special, judecătorul chemat să soluționeze o cauză concretă se conduce în activitatea sa de principiile conștiinței juridice.

În condițiile de astăzi, chiar și această convingere intimă se formează în baza unor legități stabilite, legități care nu admit principiul aprecierii probelor după criterii formale. Legile procedurale lasă probele la aprecierea exclusivă a instanței, stabilind ca unic fundament al acestei aprecieri convingerea intimă a judecătorului sprijinită pe cercetarea circumstanțelor cauzei, considerate în totalitatea lor. La acest punct nodal intervin factorii psihologici.

Într-adevăr, convingerea intimă a judecătorului va reflecta realitatea cu atât mai fidel, cu cât judecătorul va fi în stare să reconstituie faptele ce i se relatează (de acuzați, de martori, de organele judiciare, prin declarații, probe materiale etc.), după criterii obiectiv științifice, dând soluțiile cele mai potrivite.

Dar se pune întrebarea: **Care sunt factorii care influențează în mod negativ posibilitatea unei stabiliri obiectiv-științifice a adevărului?**

S-a putut constata că reflectarea realității obiective și relatarea ei, este supusă unei legități sui-generis care, în nenumărate cazuri, denaturează în mod involuntar faptele. Judecătorul are de înfruntat dificultăți și mai mari, căci el va putea reconstitui faptele numai prin experiență indirectă și prin textura contradictorie a prezentării faptelor.

Aici este căutat motivul pentru care legislația admite fenomenul de apreciere (utilizând chiar termenul) în baza căruia apoi se formulează convingerea intimă a magistratului.

În aprecierea probelor (directe și indirecte), judecătorul se bazează pe experiența și cunoștințele asimilate. Toate acestea fac ca judecătorul să caute și să găsească analogii în alte cazuri similare pentru a putea vedea mai clar cazul de judecat.

Acest procedeu ajută până la un punct lămurirea problemelor, dar totodată, poate constitui un izvor de greșeli, de erori judiciare regretabile.

Forța psihologică a magistratului nu trebuie să subziste în rigiditatea și impenetrabilitatea pe care uneori se străduiește să o afișeze. Aceste atitudini sunt măști. Atât procurorul, cât și avocatul penal cunosc sensibilitățile și punctele vulnerabile ale magistratului și încearcă să profite de ele. Îndeosebi, avocatul penal încearcă să sensibilizeze afectivitatea magistratului. În calitate de protagoniști ai duelului judiciar în procesul penal (acuzatorul public și apărătorului) își formează o convingere intimă proprie asupra cazului, încercând, fiecare cu prilejul dezbaterii în fond a cauzei, să-l convingă pe magistrat de justețea punctului său de vedere.

Susținerile argumentate ale protagoniștilor se constituie, sub aspect psihologic, în stimuli pentru gândirea magistratului, stimuli ce acționează corelat cu fondul experienței, cultura și informațiile rezultate din probele administrate, stocate în memoria magistratului, în timpul duelului judiciar, pe care acesta l-a condus în calitate de „dominus litis".

Intima convingere a magistratului nu se formează în mod complet și calificator decât după epuizarea duelului judiciar și ascultarea ultimului cuvânt al inculpatului, iar uneori nici după aceea, situație pentru care, în înțelepciunea sa, legiuitorul a prevăzut ipostaza repunerii pe rol, dacă magistratul nu a reușit pe deplin să-și formeze intima convingere[17]. Rezultă că, din motivație psihologică, cazul trebuie reluat.

---

[17] G.F.W.Hegel **„Principiile filosofice ale dreptului"** analizează conceptul de intimă convingere, subliniind că ultimul cuvânt în decizie îl constituie convingerea subiectivă și conștiința.

Pe de altă parte, pronunţări anticipate asupra cazului, în medii extrajudiciare, sau manifestări ce ar putea sugera lipsa imparţialităţii, sunt conduite nefireşti, sancţionabile, care pun sub semnul întrebării capacitatea psihologică a magistratului de a suporta intelectiv şi afectiv, dar şi volitiv, duelul judiciar, chiar dacă acesta este mai dur, iar uneori presărat cu incidente între părţi sau delicte de audienţă.

Din punct de vedere psihologic, **convingerea intimă este acea trăire psihică interioară a judecătorului că o anumită stare de fapt este aşa şi nu altminteri, fundamentând după sine echivalenţa stării de fapt cu situaţia din drept**. Psihologic, intima convingere este o **încărcătură mentală şi afectivă care-l echilibrează sufleteşte pe judecător, dându-i sentimentul că nu a greşit în apreciere şi, respectiv, judecată.**

În toate cazurile, judecătorul trebuie să scoată la iveală diferenţele individuale ale cazului, să le supună unei critici, unei analize logice ştiinţifice serioase, înainte de a trage concluziile ce se impun. Numai analiza detaliată şi severă a realităţii poate să-l conducă pe judecător la evidenţă, singurul criteriu obiectiv pe care apoi va trebui să se bazeze convingerea intimă şi apoi soluţia procesului.

Din noianul de amănunte contradictorii, care se etalează în faţa magistratului, acesta va trebui să facă o selecţie migăloasă şi să construiască, să reconstituie faptul infracţional cu toate mobilele sale economico-sociale şi psihologice, cu toate consecinţele faptului. Cu drept cuvânt spunea Flovrens: „toată arta experienţei constă în puterea de a descoperi fapte simple“, adică rezultatul analizei trebuie să ducă la o justă simplificare a faptelor.

Dacă pentru mărturii, jurământul rămâne ultima garanţie, se pune în mod firesc întrebarea: Care este garanţia ultimă a intimei convingeri pe care se fundamentează o soluţie judiciară? Din perspectiva psihologică, această garanţie nu poate fi alta decât respectarea de către magistrat (judecător) a principiilor şi legilor de formare a probelor, a utilizării criteriilor psihologice, iar din perspectiva etică, garanţia este moralitatea judecătorului şi buna sa credinţă.

Garanţia intimei convingeri este dublă, o dată pornind de la principiul constituţional al separaţiei puterilor în stat, iar pe de altă parte, principiul independenţei magistraţilor şi impunerii lor numai legii.

În ultimă analiză, execută un drept la intimă convingere pe care se fundamentează posibilitatea magistraţilor, ce constituie un complet de judecată, de a avea opinie separată.

Pentru a asigura corecta funcţionare a intimei convingeri şi a face deliberarea de orice influenţă, aceasta va avea loc imediat după încheierea dezbaterilor şi se va face în secret.

Judecătorii vor delibera mai întâi asupra aspectelor de fapt din cele strâns legate de probaţiune şi apoi asupra celor de drept (calificarea faptei şi aplicarea pedepsei).

În Codul de procedură penală Carol al II-lea, se pretinde că părerile sunt culese de preşedinte începând cu judecătorul cel mai mic în grad, tocmai pentru a nu-l influenţa.

Oricum, procesele psihologice ale deliberării pot fi surprinse în motivarea hotărârilor judecătoreşti care încorporează şi psihologia lor.

Putem defini aşadar **intima convingere** ca fiind **o stare psihologică comună tuturor oamenilor în legătură cu părerea lor fermă, de neclintit despre anumite fenomene, evenimente, situaţii.**

Având în vedere procesul penal, putem afirma că acuzatorul şi apărătorul îşi formează o convingere intimă proprie asupra cazului, încercând fiecare cu prilejul dezbaterii cauzei să-l convingă pe magistrat de justeţea punctului său de vedere.

Duelul judiciar constituie pentru magistrat stimulul ce acţionează corelat cu fondul experienţei, cultura şi informaţiile rezultate din probele administrate.

Intima convingere a magistratului nu se realizează decât după epuizarea duelului judiciar şi audierea ultimului cuvânt al inculpatului, iar uneori nici după aceea, situaţie pentru care legiuitorul a prevăzut ipoteza repunerii în rol, dacă magistratul nu a reuşit să-şi informeze intima convingere.

Forţa psihologică a magistratului nu constă în rigiditatea şi impenetrabilitatea pe care se străduieşte să o afişeze. Aceste atitudini sunt măşti.

Atât procurorul, cât şi avocatul penal cunosc sensibilitatea şi punctele vulnerabile ale magistratului şi încearcă să profite de ele. Îndeosebi avocatul penal încearcă să sensibilizeze afectivitatea magistratului.

Deliberarea tocmai din aceste considerente este concepută să se realizeze într-o stare de relaxare psihică din partea magistratului prin care să aprecieze corect probele şi argumentele, tentante intersubiectiv în duelul judiciar, ca şi ultimul cuvânt al inculpatului.

Dacă elementele subiective, străine cauzei sau extrajudiciare de presiune vor influenţa intima convingere, subordonând-o, atunci duelul judiciar ne apare ca inutil.

7.2.2. Evaluarea şi coroborarea probelor în procesul formării convingerii intime ca trăire psihică de nezdruncinat

Instanţa de judecată (judecătorul) nu-şi poate forma o convingere intimă, realistă, decât prin evaluarea şi coroborarea tuturor probelor existente la dosar. Doar pe baza acestor probe, cauza poate fi lămurită sub toate aspectele[18]. De aceea se impune o scurtă analiză a acestora pentru a putea vedea în ce măsură ajută la formarea convingerii intime.

7.2.2.1 Declaraţiile învinuitului sau ale inculpatului

Declaraţiile învinuitului sau ale inculpatului, cunoscute şi sub denumirea de **„mărturisire“**, reprezintă un mijloc important de probă care serveşte mai mult sau mai puţin direct la aflarea adevărului în procesul judiciar. Reglementate în art. 69 C.pr.pen., aceste declaraţii vor contribui la elucidarea împrejurărilor cauzei şi prin extensie, la formarea convingerii intime a magistratului. Deşi în practică li se acordă o anumită greutate în alcătuirea probatoriului, legea nu conferă o valoare probantă deosebită declaraţiilor învinuitului sau inculpatului, stabilind că pot servi la aflarea adevărului numai în măsura în care sunt coroborate cu restul probelor existente în cauză. Deci, mărturisirea are o forţă probantă **condiţionată**, fiind necesar a fi coroborată cu celelalte probe, precum şi un **caracter divizibil**, deoarece poate fi acceptată în parte sau în întregime în funcţie de cum este confirmată sau infirmată de întreg probatoriul[19].

Declaraţiile învinuitului sau inculpatului se vor forma pe baza proceselor psihice ale acestuia, procese ce vor trebui avute în vedere de către magistrat. Aceste mecanisme psihologice se raportează la trei etape infracţionale:

1. conceperea activităţii infracţionale şi rezoluţia infracţională[20];
2. desfăşurarea activităţii infracţionale;

---

[18] **Art. 63 alin. 1 C.pr.pen.** – „Constituie probă orice element de fapt care serveşte la constatarea existenţei sau inexistenţei unei infracţiuni, la identificarea persoanei care a săvârşit-o şi la cunoaşterea împrejurărilor necesare pentru justa soluţionare a cauzei.

Art. 64 C.pr.pen. – „Mijloacele de probă prin care se constată elementele de fapt ce pot servi ca probă sunt: declaraţiile învinuitului sau ale inculpatului, declaraţiile părţii vătămate, ale părţii civile şi ale părţii responsabile civilmente, declaraţiile martorilor, înscrisurile, înregistrările audio sau video, fotografiile, mijloacele materiale de probă, constatările tehnico-ştiinţifice, constatările medico-legale şi expertizele“.

[19] V. Dongoroz şi colab. – „Explicaţii teoretice ale Codului de procedură penală român“, Ed. Academiei, 1975.

[20] C. Bulai – **„Drept penal român. Partea generală“**, Ed. Şansa, 1992.

3. etapa postinfracţională – în această etapă îşi fac apariţia procesele psihice determinate de teamă, lupta pentru evitarea răspunderii penale specifice încercărilor de simulare – disimulare (minciuna, în general).

Declaraţiile învinuitului vor fi influenţate de tensiunea psihică postinfracţională, tensiune determinată de teama de răspundere, de teama acuzării.

O influenţă negativă asupra formării declaraţiilor o constituie şi existenţa factorilor obiectivi şi subiectivi determinativi în procesul de percepţie al învinuitului sau inculpatului (condiţii de vizibilitate nefavorabile, tensiunea psihică existentă, deficienţe ale organelor de simţ etc.).

De asemenea, declaraţia poate fi influenţată negativ sau pozitiv de metoda şi mijloacele de interogare folosite de organele de urmărire penală. Aceste metode vor trebui adaptate tipului de personalitate al fiecărui individ şi, de asemenea, însuşi anchetatorul (chiar şi magistratul) va trebui să-şi adapteze şi controleze anumite trăsături de personalitate.

Prin urmare, deşi nu li se acordă o forţă probantă superioară altor mijloace de probă, declaraţiile învinuitului sau inculpatului au o valoare particulară, întrucât servesc la conturarea conţinutului constitutiv al infracţiunii sau cel puţin la cunoaşterea poziţiei subiectului faţă de fapta săvârşită, magistratul având în vedere toate aceste aspecte.

7.2.2.2. Declaraţiile părţii vătămate

Partea vătămată este subiectul pasiv al infracţiunii, adică persoana care a suferit prin infracţiune o vătămare fizică, morală sau materială.

Fiind subiect principal în cauza penală, declaraţia părţii vătămate este inerentă, mai ales că se presupune că victima are cunoştinţe nemijlocite cu privire la faptă şi făptuitori.

Formarea declaraţiilor este precedată de un proces psihologic deosebit de complex, marcat de capacitatea de recepţionare a informaţiilor, de prelucrarea şi stocarea memorială a acestora, precum şi de existenţa unor factori obiectivi şi subiectivi de distorsiune ce influenţează recepţia.

Magistratul va trebui să distingă în declaraţia părţii vătămate negative datorate stării de tulburare afectivă a victimei şi concretizate în denaturarea inconştientă a celor percepute. De asemenea, trebuie avuţi în vedere şi anumiţi factori ce alterează percepţia actului infracţional: **fenomenul de iluzie, sugestia, efectul „halo“.**

Declaraţia părţii vătămate poate fi influenţată şi de buna sau reaua-credinţă a acesteia, deoarece victima este interesată în rezolvarea cauzei penale, dar mai presus de toate în dovedirea vinovăţiei făptuitorului, fapt ce va duce la pedepsirea acestuia.

Această expresie a laturii vindicative pur umane ce există în individ, poate duce însă la strecurarea în declaraţie a unor elemente de anumită natură, neveridice, care să determine agravarea răspunderii învinuitului sau inculpatului.

Ca urmare, este necesară coroborarea şi cu alte mijloace de probă pentru a afla adevărul într-o pricină penală. Judecătorul, în virtutea rolului său activ, va filtra toate aspectele existente în declaraţii pentru a-şi putea forma convingerea intimă.

7.2.2.3. Declaraţiile martorului

Declaraţiile, ca şi psihologia acestui participant la procesul penal au fost prezentate în cap. IV, necesitatea studierii pe larg fiind dată de particularităţile psihologice ale personalităţii acestuia.

7.2.2.4. Înscrisurile

Din punct de vedere procedural, înscrisurile pot servi ca mijloace de probă, dacă în conţinutul lor se arată fapte sau împrejurări de natură să contribuie la aflarea adevărului (art. 89 C.pr.pen.).

Termenul de „înscris“ poate avea pe lângă această calitate de mijloc de probă, şi calitatea de obiect material al infracţiunilor de fals. Într-o altă opinie, se subliniază că în sfera înscrisurilor, ca mijloace de probă intră numai obiectele pe care sunt marcate semnele scrierii fonetice.

Cu alte cuvinte, **„înscrisul“** nu reprezintă orice mod de materializare, de exprimare a gândirii şi voinţei într-un obiect material, ci numai **exprimarea prin scris**, aceasta reprezentând exprimarea prin semne grafice a sunetelor şi cuvintelor[21].

Datorită evoluţiei extraordinare a ştiinţei care a permis refacerea şi reconstituirea înscrisurilor deteriorate sau distruse, stabilirea autenticităţii şi vechimii acestora, precum şi descoperirea falsurilor prin contrafacere, alterare, deghizare sau imitarea scrisului, magistratul va putea să-şi formeze intima convingere folosind şi elementele relevate de munca expertului criminalist.

Fiind mijloace de probă concrete, nedepinzând, în general, de aspecte relative (aşa cum este psihologia umană), înscrisurile au un rol foarte important în aflarea adevărului în procesul penal.

7.2.2.5. Înregistrările audio sau video

Înregistrările audio sau video pot fi efectuate cu autorizarea motivată a prim-procurorului Parchetului Curţii de Apel, dacă există date sau indicii temeinice privind pregătirea sau săvârşirea unei infracţiuni pentru care urmărirea penală se face din oficiu, iar interpretarea este utilă pentru aflarea adevărului. Aceste înregistrări pot servi ca mijloc de probă dacă din conţinutul convorbirilor înregistrate rezultă fapte sau împrejurări de natură să contribuie la aflarea adevărului (art. 91’ C.pr.pen.).

Dat fiind caracterul pur tehnic al acestui mijloc de probă, precum şi aspectele procedurale cu privire la autorizarea pentru interceptare, redarea conţinutului într-un proces-verbal, sigilarea şi chiar verificarea prin expertiză, se poate considera că înregistrările audio sau video sunt „sigure“, că reprezintă o reflectare nedeformată a realităţii.

Ca urmare a acestor însuşiri, judecătorul le va reţine şi le va direcţiona în procesul formării convingerii intime.

7.2.2.6. Fotografiile

Fotografiile constituie un mijloc de probă de o importanţă deosebită, deoarece prin intermediul lor sunt redate rezultatele cercetărilor criminalistice ce duc la aflarea adevărului într-o cauză penală.

Indiferent dacă este efectuată la locul faptei (fotografia judiciară operativă) sau în condiţii de laborator (fotografia judiciară de examinare), fotografia prezintă numeroase avantaje: **fidelitate** în fixarea şi redarea imaginii; **obiectivitate** în prezentarea datelor; **influenţă psihologică** deosebită atât asupra învinuitului sau inculpatului, cât şi asupra instanţei.

Judecătorul va trebui să aşeze fotografiile („planşa foto“) existente într-un dosar alături de celelalte mijloace de probă şi să le valorifice în formarea intimei convingeri, fără a fi influenţat de eventuala capacitate a acestora de manipulare. Căci, aşa cum spunea Confucius: **„o imagine valorează mai mult decât 10000 de cuvinte“**.

7.2.2.7. Constatările tehnico-ştiinţifice

Conform art. 112 C.pr.pen., dispunerea efectuării unei constatări tehnico-ştiinţifice are loc în cazul în care există pericol de dispariţie a unor mijloace de probă sau de schimbare a unor situaţii de fapt şi este necesară lămurirea urgentă a unor fapte sau împrejurări ale cauzei.

---

[21] L. Ionescu – **„Expertiza criminalistică a scrisului“**, Ed. Junimea, Bucureşti, 1973.

Constatările tehnico-ştiinţifice se fac de către specialişti sau tehnicieni, iar aceştia vor răspunde la întrebările în legătură cu obiectul supus cercetării.

Datorită faptului că prin ele se clarifică anumite împrejurări ale cauzei, se poate spune că şi constatările tehnico-ştiinţifice sunt mijloace importante de probă.

Instanţa, în speţă magistratul, în cazul în care nu consideră clarificate aspectele supuse analizei tehnico-ştiinţifice, poate dispune refacerea sau completarea acesteia. Deci, intima convingere a judecătorului nu se poate forma în vederea stabilirii unei sentinţe corecte decât dacă toate elementele cazului sunt clare.

7.2.2.8. Constatările medico-legale

În cazul în care instanţa este sesizată cu cauze ce implică vătămări corporale sau ale sănătăţii, ori moartea violentă a unei persoane, precum şi o moarte a cărei cauză nu se cunoaşte sau este suspectă, în dosarul respectiv va trebui să existe şi constatarea medico-legală a situaţiilor mai sus-citate.

Necesitatea acestui raport este dată de importanţa valorilor lezate prin infracţiune, precum şi de stabilirea împrejurărilor cauzei aşa cum s-au petrecut în realitatea socială.

Constatările medico-legale pot face lumină în anumite cazuri în ceea ce priveşte latura subiectivă a unei infracţiuni, sau pot releva raportul de cauzalitate dintre elementul material al laturii obiective şi urmarea imediată a infracţiunii, precum şi existenţa anumitor împrejurări ce aparţin sau nu lanţului cauzal al faptei.

În funcţie de rezultatele constatării, judecătorul îşi poate forma intima convingere spre o anumită încadrare a faptei sau spre o altă încadrare, total diferită[22] .

Dată fiind valoarea probantă deosebită a acestor mijloace de probă, judecătorul va ţine cont de ele, bineînţeles în coroborare cu celelalte mijloace de probă existente în cauză.

7.2.2.9 Expertizele

Acest mijloc de probă vine în completarea constatărilor tehnico-ştiinţifice şi a celor medico-legale atunci când acestea nu lămuresc pe deplin anumite aspecte ale pricinii aduse spre judecare.

Ca şi în cazul celorlalte două mijloace de probă, expertiza poate fi cerută şi de instanţă. Raportul făcut în urma analizelor, fie tehnice, fie medico-legale, nu poate fi decât în consens cu realitatea. De altfel, există garanţii de ordin procedural ce înlătură eventualele imixtitudini ce ar urmări denaturarea aspectelor supuse expertizei.

Şi în acest caz, judecătorul va da importanţa ce i se cuvine mijlocului de probă analizat, punându-l în legătură cu celelalte date ale cauzei.

7.2.2.10. Mijloacele materiale de probă

În această noţiune, C.pr.pen. a inclus „obiectele care conţin sau poartă o urmă a faptei săvârşite, precum şi orice alte obiecte care pot servi la aflarea adevărului". De asemenea, sunt incluse sub denumirea de „**corpuri delicte**" şi obiectele care au fost folosite sau au fost destinate să servească la săvârşirea unei infracţiuni, precum şi obiectele care sunt produsul infracţiunii.

Sfera de cuprindere a acestor mijloace de probă este foarte largă, dat fiind natura urmelor ce se pot găsi pe obiect (urme de mâini, de picioare, de dinţi, de buze, nas sau îmbrăcăminte;

---

[22] **Ex.: Cazul Vrăbioru** – Dacă s-ar fi constatat drept cauză a morţii lovirea, s-ar fi ajuns la condamnarea făptuitorului pentru „loviri sau vătămări cauzatoare de moarte" conform art. 183 C.pen. Însă, constatându-se că moartea s-a datorat unor afecţiuni cardiace preexistente morţii, încadrarea în art. 183 C.pen. nu mai este valabilă.

urme biologice – fie de sânge, salivă, fire de păr sau seminale; urme ale unor mijloace de transport; urme ale armelor de foc; urme ale instrumentelor de spargere etc.). Cu ajutorul experților criminaliști, toate aceste urme sunt revelate și cercetate și, ca urmare, se pot desprinde concluzii cu privire la anumite circumstanțe ale cauzei.

Judecătorul nu va avea decât rolul să aprecieze toate aceste mijloace de probă, coroborându-le pentru a-și forma imaginea de ansamblu și de detaliu a faptei și pentru a da o sentință conformă cu legea și situația de fapt.

7.2.3. Garanții psihologice și de personalitate ale intimei convingeri (Exigențe morale, exigențe profesionale, exigențe legale)

Exigențele morale vizează raportarea reală și sinceră a magistratului judecător la valorile umane, spunere de adevăr, dreptate, justiție, bună-credință.

Privind astfel, magistratul va trebui să cunoască în ce constau și cât au fost lezate valorile și interesele legitime ale omului în lumina drepturilor și obligațiilor sale.

Atitudinea generală a magistratului se raportează la suma de valori și norme morale unanim acceptate.

Exigențele de competență au în vedere pregătirea modernă de specialitate, experiența pozitivă și, nu în ultimul rând, abilitatea judecătorului de a solicita contribuția expertizelor de specialitate necesare în cauzele judiciare.

Interesante prevederi în sensul profesiei de magistrat sunt prevăzute în **Codul de conduită pentru persoanele răspunzătoare de aplicarea legii**, aprobat de Adunarea Generală O.N.U., în decembrie 1979. Astfel, acest cod prevede faptul că nici o persoană implicată în aplicarea legilor nu poate tolera un act de tortură sau orice altă pedeapsă ori tratament inuman sau degradant și nici nu poate invoca un ordin al superiorilor săi sau împrejurări excepționale cum ar fi starea de război, o amenințare contra securității naționale, pentru a justifica pedepse sau tratamente crude, inumane sau degradante.

În ceea ce privește **exigențele legale** se impune cunoașterea de către judecător a dispozițiilor legii procesuale, a drepturilor fundamentale ale omului, la care trebuie să se raporteze în permanență; de asemenea, prevederile legale cu privire la mărturie, procedeele de tactică și metodică în efectuarea audierii martorilor.

7.2.4. Problematica psihologică a deliberării și opiniei separate

7.2.4.1. Deliberarea

După ce în ședința de judecată au avut loc dezbaterile, adică și-au spus cuvântul în fond toate părțile prezente la proces, s-au audiat martorii și experții, s-au prezentat mijloacele de probă existente, iar inculpatul și-a prezentat „ultimul cuvânt" și instanța se consideră lămurită, președintele declară dezbaterile închise și judecătorii care alcătuiesc completul de judecată deliberează în vederea pronunțării hotărârii. Deliberea are loc în secret (art. 307 C.pr.pen.).

Secretul deliberării are mare importanță pentru a asigura o hotărâre justă, pronunțată de jucători numai potrivit legii și convingerii lor intime, pe baza materialului probator din dosar, discutat de părți în ședință. Astfel se păstrează încrederea în justețea soluției și obiectivitatea judecătorilor; totodată, se asigură judecătorilor liniștea pentru a chibzui temeinic.

În procesele simple sau când se rezolvă o excepție, deliberarea în secret se poate face chiar în ședința de judecată, dar, de obicei, judecătorii se retrag în camera de chibzuire pentru deliberare.

Deliberarea este condusă de președintele completului, dar el are aceleași drepturi în ceea ce privește soluția ca și ceilalți membri ai completului.

Din punct de vedere al luării hotărârii, nici o dificultate nu există în cazul judecătorului unic. Dacă însă completul de judecători este alcătuit din doi judecători, în cazul în care aceştia nu cad de acord asupra soluţiei, se ajunge la divergenţe, fie că este vorba de soluţia finală ce trebuie dată în cauză, fie că este vorba de rezolvarea, pe tot parcursul judecăţii, a unor cereri, excepţii sau incidente. Într-o astfel de situaţie cauza se repune pe rol – eventual de îndată, dacă părţile sunt prezente şi se rejudecă în complet de divergenţă, adică se întregeşte completul de judecată cu preşedintele sau vicepreşedintele instanţei sau cu un judecător desemnat de preşedinte, ajungându-se astfel la un complet format din trei judecători, adică un număr impar.

În ipoteza completului de divergenţă, hotărârea se ia, desigur, în unanimitate, cum se întâmplă de regulă, dar dacă unul din membrii completului nu este de acord cu opinia majorităţii, el poate rămâne cu o opinie separată. Motivarea opiniei separate este obligatorie.

În cazul în care completul de judecară fiind format dintr-un număr impar se ajunge la mai mult de două păreri (de exemplu: unul dintre membrii completului este pentru admiterea în întregime a acţiunii, altul pentru respingerea ei, iar al treilea este pentru admiterea ei în parte), judecătorii ale căror păreri se apropie mai mult sunt datori să se unească într-o singură părere.

Dincolo de aceste aspecte de ordin strict procedural, **deliberarea este concepută şi legiferată** pentru ca magistratul, judecătorul să poată cumpăni într-o stare de relaxare psihologică probele şi argumentele, testate intersubiectiv în duelul judiciar.

Dacă elementele subiective, străine cauzei sau extrajudiciare, de presiune vor influenţa intima convingere a magistratului sau vor impune o altă soluţie, substituind voinţa acestuia, atunci duelul judiciar este inutil, iar justiţia ajunge să se transforme într-o maşină de fabricat soluţii în serie.

La deliberare nu asistă nici reprezentantul Ministerului Public şi nici grefierul.

Judecătorii vor delibera mai întâi asupra chestiunilor de fapt, deci cele strâns legate de probaţiune şi apoi asupra celor de drept, adică calificarea faptului şi aplicarea pedepsei. Toţi membrii completului de judecată au îndatorirea să-şi spună părerea asupra fiecărei chestiuni[23]. Ultimul care-şi spune părerea este preşedintele.

Prin urmare, şi instituţia deliberării are o componentă psihologică ce are menirea să pună în valoare personalitatea judecătorului, calităţile ce structurează profilul psihointelectual şi moral-afectiv al acestuia, raportarea reală şi sinceră a magistratului la valorile umane perene de adevăr, dreptate, justiţie, bună-credinţă, cunoaşterea valorilor şi intereselor legitime ale omului în colectivitatea semenilor săi, în lumina drepturilor şi obligaţiilor sale.

Credem, în finalul tuturor consideraţiilor expuse, că structura deliberării, realizată din perspectiva psihologică, poate şi trebuie să fie sistemul de referinţă al temeiurilor unor soluţii juridice fundamentate pe adevăr şi justiţie[24].

7.2.4.2. Opinia separată (profesionalism, curaj, echilibru psihic)

Câte probleme de natură juridică şi psihologică ridică probabilitatea magistraţilor ce constituie un complet de judecată de a avea opinie separată şi care este tensiunea intelectuală şi afectivă născute pe această problematică atât la nivelul actului de înfăptuire a justiţiei, cât şi cel al individului angrenat în acest mecanism: în taberele pro şi contra ale literaturii de specialitate, ale mijloacelor mass-media şi, nu în ultimul rând, ale practicienilor, o demonstrează situația fluctuantă a calificărilor juridice și, inevitabil, a soluțiilor pronunțate în perioada post-decembristă.

---

[23] **Art. 324 alin. 2 C. pr. pen. Carol al II-lea** pretinde că părerile sunt culese de preşedinte începând cu judecătorul cel mai mic în grad şi continuând în ordinea numirilor. Evident, legiuitorul a ţinut seama în această reglementare de un însemnat motiv psihologic: **„pentru ca judecătorii cu o experienţă mai mare, deci cu o prestanţă faţă de ceilalţi, să nu îi influenţeze"**.

[24] Se exemplifică prin studiul unor încheieri şi motivări de hotărâri în cauze complexe. (T. Butoi – arhiv. pers).

În mod efectiv, orice schimbare de atitudine în pronunțarea unei soluții ridică probleme psihologice inter– și extrajudiciare, indiferent de natura procesului.

Putem conchide că în ultima analiză există și un drept la intimă convingere pe care se fundamentează posibilitatea judecătorului de a avea opinie separată.

Problematica legată de aspectul opiniei separate își găsește fundamentarea juridică în dispozițiile de drept procedural.

Legiuitorul impune ca hotărârea judecătorului să fie rezultatul acordului membrilor completului de judecată asupra soluțiilor date chestiunilor supuse eliberării. Dacă unanimitatea nu poate fi întrunită, hotărârea se ia cu majoritatea.

Chestiunea supusă analizei capătă nuanțe ce incită la discuții în momentul în care judecătorul care opinează pentru soluția cea mai severă trebuie să se alăture celei mai apropiate de părerea sa. Prin lege se consacră această obligație a magistratului de a circumscrie unui punct de vedere ce va apărea mai apropiat de cel invocat de el. Această obligație supusă unei analize mai atente poate da naștere la interpretări nu lipsite de „patimă“.

Dacă încercăm o abordare psihologică, considerăm că un element de pornire îl va constitui buna-credință a judecătorului.

Judecătorul (magistratul) trebuie să dea dovadă de profesionalism pe durata întregului proces și, de asemenea, de buna credință. Supunerea lui numai legii trebuie dublată și de latura morală a personalității sale.

Doctrinele moderne de drept au dat diferite definiții bunei-credințe, toate însă pornind de la cunoscuta maximă romană: „**Honeste vivere, alterum non laudare sum qui que tribunere**“.

Având în vedere ideea fundamentală ce ne preocupă, respectiv buna-credință a magistratului, am preferat o definiție analitică, pornind de la convingerea că o scurtă prezentare a laturilor conceptului bunei-credințe servește mai eficient deontologiei activității de judecător și ideea de justiție.

Secțiunea III – Psihologia magistratului

(Repere psihologice, exigențe psihointelectuale și moral-afective)

7.3.1. Comentarii juridice și socio-psihologice asupra actelor normative care reglează implicarea judecătorului ca personalitate în actul de justiție

În cadrul unui stat de drept, aplicarea principiului separației puterilor în stat, duce la conturarea unor atribuții proprii pentru puterea judecătorească. Obiectivul fundamental al acestei autorități este dreptatea privită sub multiple fațete: juridică, filozofică, morală etc. De aceea, munca magistraților se prezintă ca fiind deosebit de complexă, întrucât aceștia nu sunt numai simple instrumente de aplicare a normelor juridice, ci și oameni care lucrează cu oameni de o diversitate nebănuită.

Concluzia firească pentru oricine care citește aceste rânduri este că magistratului i se impune cunoașterea aprofundată atât a actelor normative, cât și a unor elemente de psihologie. Este adevărat, sufletul ființe umane este greu de prins în formule sau principii, dar psihologia poate ajuta pe magistrați să muncească mai bine, să-i înțeleagă pe ceilalți oameni, să-i ajute pe ei înșiși să-și cunoască propriile limite psihologice și care sunt mijloacele cu ajutorul cărora aceste limite pot fi depășite.

Psihologia judiciară apare astfel ca un auxiliar prețios pentru magistrați, această disciplină neputând fi neglijată în viitor deoarece oferă nebănuite ajutoare pentru oamenii legii şi contribuie la conturarea unui orizont mai larg în înţelegerea fiinţelor umane participante la drama judiciară.

Prin urmare, exigenţele ridicate de profesiunea de magistrat în statul de drept sunt extrem de ridicate. Pe de altă parte, se impune ca relaţia dintre aceşti funcţionari publici şi stat să fie biunivocă, în sensul că şi statului îi revin anumite obligaţii pe care trebuie să le îndeplinească în vederea asigurării unui climat corespunzător în justiţie.

O primă cerinţă este cea de ordin legislativ. În România, principalele acte normative care tratează această problemă sunt: Constituţia României şi Legea nr. 92/1992 privind organizarea judecătorească, legi la care vom face referiri pe parcursul lucrării.

Actul de înfăptuire a justiţiei poate fi tratat din diferite puncte de vedere. Abordându-l dintr-o perspectivă juridică, putem spune că, în mare parte, s-au prevăzut garanţiile procesuale corespunzătoare, normele noastre juridice fiind, în general, la nivelul exigenţelor internaţionale.

Principiile fundamentale statutate în Constituţia noastră sunt rodul unor dezbateri filozofice care s-au desfăşurat pe parcursul multor secole, principii care s-au impus în lumea democratică. Punctul de plecare îl constituie art. 1 alin. 3, care prevede că **„România este un stat de drept, democratic şi social“**. În cuprinsul aceleiaşi dispoziţii constituţionale regăsim ideea că printre valorile supreme garantate se află dreptatea, demnitatea omului, drepturile şi libertăţile cetăţenilor. Pentru a se înfăptui această dreptate este necesar accesul liber la justiţie. De altfel, art. 21 arată că **„orice persoană se poate adresa justiţiei pentru apărarea drepturilor, a libertăţilor şi a intereselor sale legitime. Nici o lege nu poate îngrădi exercitarea acestui drept“.** O altă cerinţă elementară pentru realizarea actului de justiţie este egalitatea cetăţenilor în faţa legii şi a autorităţilor publice, fără privilegii şi fără discriminări, nimeni nefiind mai presus de lege. Principiul supremaţiei absolute a legii apare indirect şi în prevederile art. 123, unde se arată că **„justiţia se înfăptuieşte în numele legii“**. Legea este stăpâna autoritară a societăţii, chiar oamenii legii sunt nevoiţi să se supună legii (dar numai acesteia), independenţa judecătorilor nefiind – în concepţia Constituţiei – o independenţă faţă de lege. Având în vedere faptul că uneori dreptatea nu triumfă, apărând erori judiciare, art. 48 alin. 3 consacră principiul răspunderii patrimoniale a statului pentru prejudiciile cauzate prin erorile judiciare săvârşite în procesele penale.

Analizând problematica înfăptuirii justiţiei din punctul de vedere juridic, trebuie să avem în vedere şi dispoziţiile Legii nr. 92/1992 care caută să ofere un cadru instituţional adecvat. Justiţia trebuie să se înfăptuiască în mod egal pentru toate persoanele, fără nici un fel de discrimare (art. 4 alin. 2).

7.3.2. Consideraţii socio-juridice cu privire la implicaţia judecătorului în stadiul actual al societăţii româneşti

Tratând aceeaşi problematică şi dintr-o perspectivă morală, putem observa interferenţele legislative cu cele etice, în sensul că unele trăsături morale impuse magistratului sunt reglementate în acte normative. Aceste laturi ale personalităţii trebuie să se îmbine într-un mod fericit cu profesionalismul său. Legea nr. 92/1992 constituie o dovadă că legiuitorul român a înţeles într-o oarecare măsură să dea importanţa cuvenită moralităţii magistraţilor, fără a uita să pună accentul şi pe pregătirea lor juridică temeinică.

Astfel, una din condiţiile cerute de art. 50 pentru a fi numit magistrat, este ca **persoana care aspiră la această funcţie să nu aibă antecedente penale şi să se bucure de o bună reputaţie;** art. 76 prevede că **magistratul poate fi eliberat din funcţia pe care o deţine, dacă acesta a fost condamnat definitiv pentru o faptă prevăzută de legea penală, dacă împotriva lui s-a luat**

măsura îndepărtării din magistratură, fie ca sancțiune disciplinară, fie pentru vădita incapacitate profesională; art. 90 precizează că „**magistrații sunt datori să se abțină de la orice acte sau fapte de natură să compromită demnitatea lor în funcție și în societate**“; art. 93 reglementează **răspunderea disciplinară a magistraților pentru comportările care dăunează interesului serviciului sau prestigiului justiției,** iar art. 94 consideră că **o abatere disciplinară este constituită din manifestările care aduc atingere onoarei sau probațiunii profesionale.**

Se încearcă astfel să se transpună în plan normativ o cerință a realității sociale. Pentru ca legiuitorul român să continue în aceeași direcție cu mai multă îndrăzneală, este necesară studierea aprofundată, interdisciplinară a personalității și profesionalismului magistratului în statul de drept. Doleanțele societății față de acest slujbaș al dreptății sunt mari, dar este firesc ca și acesta din urmă să aibă, la rândul său, dorințe – mai mari sau mai mici, mai mult sau mai puțin realizabile în viitorul apropiat – care se cer satisfăcute. Nu ne referim acum la acele dorințe pur subiective ale magistratului privit ca om (dorințe care diferă de la persoană la persoană), ci la acele doleanțe profesionale care au un anumit grad de obiectivitate și care se referă la crearea unor condiții materiale prielnice înfăptuirii în bune condiții a actului de justiție. Nu trebuie să uităm faptul că dreptatea nu se poate realiza în practică dacă toate forțele interesate nu-și unesc eforturile. Cu toate că puterea judecătorească dispune de puternice garanții constituționale, garanțiile materiale nu sunt suficiente. Este adevărat, nimeni nu poate fi acuzat acum de situația materială existentă în țară, dificultățile cu care se confruntă justiția fiind complexe și generate de cauze multiple. Bulversarea materială și morală a societății românești se va estompa în următorii ani, instituțiile statului de drept își vor ocupa locul firesc într-un stat democratic. Însă, este necesar ca, încă de pe acum, să îmbinăm latura teoretică și practică, să atragem atenția asupra necesităților materiale impuse de înfăptuirea unei justiții corespunzătoare. Se impune să fim filozofi, dar și pragmatici, altfel legea rămâne doar pe hârtie, nefiind transpusă în practică.

Vom aborda mai întâi latura teoretică pentru a releva care sunt calitățile psiho-intelectuale și moral-afective impuse magistratului în contemporaneitate.

Mai întâi, trebuie să fim conștienți că orice magistrat este, înainte de toate, un om care nu este perfect, are propriile sale limite. Profesiunea sa, de mare responsabilitate socială, îi impune autoeducația, autocenzura, permanenta dorință și permanentul efort de autoperfecționare. Este normal să se aplice aici spusele lui Terentius: „Homo sum et nihil humani a me alienum puto“. Dar nu trebuie să uităm că: „Errare humanum est, a perseverare diabolicum“. A persevera în greșelile incompatibile profesiunii de magistrat, este diabolic și nu poate fi admis.

Munca magistratului îmbină latura juridică, psihologică a actului de justiție. Deci, activitatea lui nu poate fi rezumată doar la încadrarea unui fapt în textul legii și aplicarea unei sancțiuni prevăzute de norma juridică. El trebuie să decidă „sine ira et studio“, în condiții de imparțialitate să reflecteze asupra argumentelor și contraargumentelor părților din proces, obiectivul final fiind realizarea dreptății. Judecătorul este ca un matematician care, având de rezolvat ecuația unui proces, trebuie să găsească toate soluțiile acelei ecuații. Mai mult decât atât, judecătorul trebuie să aleagă soluția potrivită, în alegrea căreia intervin o serie de factori mai mult sau mai puțin cuantificabili. Aici apar și factori legați de psihologia magistratului privit ca om cu defectele și calitățile lui. Acest om raționează, dar deciziile judiciare sunt rodul, uneori, unor antipatii sau simpatii, a unor prejudecăți etc., în mai mare sau mai mică măsură. Prezența acestor sentiment în luarea unei hotărâri judecătorești afectează obiectivitatea, imparțialitatea de care trebuie să dea dovadă magistratul. De aceea, el trebuie să lupte cu el însuși în vederea reducerii, pe cât posibil, a ponderii acestor sentimente în procesul decizional. Oricum, magistratul va trebuie să se pronunțe cu privire la cauzele cu care este investit, pentru că astfel, judecătorul – dacă va refuza să judece – va putea fi urmărit ca culpabil de denegare de dreptate. Cauzele cu care se confruntă instanțele judecătorești sunt de o complexă diversitate, neputându-se spune că cele civile, de exemplu, sunt mai ușor de soluționat decât cele penale. Fiecare dosar

măsura îndepărtării din magistratură, fie ca sancţiune disciplinară, fie pentru vădita incapacitate profesională; art. 90 precizează că **„magistraţii sunt datori să se abţină de la orice acte sau fapte de natură să compromită demnitatea lor în funcţie şi în societate“**; art. 93 reglementează **răspunderea disciplinară a magistraţilor pentru comportările care dăunează interesului serviciului sau prestigiului justiţiei**, iar art. 94 consideră că **o abatere disciplinară este constituită din manifestările care aduc atingere onoarei sau probaţiunii profesionale.**

Se încearcă astfel să se transpună în plan normativ o cerinţă a realităţii sociale. Pentru ca legiuitorul român să continue în aceeaşi direcţie cu mai multă îndrăzneală, este necesară studierea aprofundată, interdisciplinară a personalităţii şi profesionalismului magistratului în statul de drept. Doleanţele societăţii faţă de acest slujbaş al dreptăţii sunt mari, dar este firesc ca şi acesta din urmă să aibă, la rândul său, dorinţe – mai mari sau mai mici, mai mult sau mai puţin realizabile în viitorul apropiat – care se cer satisfăcute. Nu ne referim acum la acele dorinţe pur subiective ale magistratului privit ca om (dorinţe care diferă de la persoană la persoană), ci la acele doleanţe profesionale care au un anumit grad de obiectivitate şi care se referă la crearea unor condiţii materiale prielnice înfăptuirii în bune condiţii a actului de justiţie. Nu trebuie să uităm faptul că dreptatea nu se poate realiza în practică dacă toate forţele interesate nu-şi unesc eforturile. Cu toate că puterea judecătorească dispune de puternice garanţii constituţionale, garanţiile materiale nu sunt suficiente. Este adevărat, nimeni nu poate fi acuzat acum de situaţia materială existentă în ţară, dificultăţile cu care se confruntă justiţia fiind complexe şi generate de cauze multiple. Bulversarea materială şi morală a societăţii româneşti se va estompa în următorii ani, instituţiile statului de drept îşi vor ocupa locul firesc într-un stat democratic. Însă, este necesar ca, încă de pe acum, să îmbinăm latura teoretică şi practică, să atragem atenţia asupra necesităţilor materiale impuse de înfăptuirea unei justiţii corespunzătoare. Se impune să fim filozofi, dar şi pragmatici, altfel legea rămâne doar pe hârtie, nefiind transpusă în practică.

Vom aborda mai întâi latura teoretică pentru a releva care sunt calităţile psiho-intelectuale şi moral-afective impuse magistratului în contemporaneitate.

Mai întâi, trebuie să fim conştienţi că orice magistrat este, înainte de toate, un om care nu este perfect, are propriile sale limite. Profesiunea sa, de mare responsabilitate socială, îi impune autoeducaţia, autocenzura, permanenta dorinţă şi permanentul efort de autoperfecţionare. Este normal să se aplice aici spusele lui Terentius: „Homo sum et nihil humani a me alienum puto“. Dar nu trebuie să uităm că: „Errare humanum est, a perseverare diabolicum“. A persevera în greşelile incompatibile profesiunii de magistrat, este diabolic şi nu poate fi admis.

Munca magistratului îmbină latura juridică, psihologică a actului de justiţie. Deci, activitatea lui nu poate fi rezumată doar la încadrarea unui fapt în textul legii şi aplicarea unei sancţiuni prevăzute de norma juridică. El trebuie să decidă „sine ira et studio“, în condiţii de imparţialitate să reflecteze asupra argumentelor şi contraargumentelor părţilor din proces, obiectivul final fiind realizarea dreptăţii. Judecătorul este ca un matematician care, având de rezolvat ecuaţia unui proces, trebuie să găsească toate soluţiile acelei ecuaţii. Mai mult decât atât, judecătorul trebuie să aleagă soluţia potrivită, în alegrea căreia intervin o serie de factori mai mult sau mai puţin cuantificabili. Aici apar şi factori legaţi de psihologia magistratului privit ca om cu defectele şi calităţile lui. Acest om raţionează, dar deciziile judiciare sunt rodul, uneori, unor antipatii sau simpatii, a unor prejudecăţi etc., în mai mare sau mai mică măsură. Prezenţa acestor sentiment în luarea unei hotărâri judecătoreşti afectează obiectivitatea, imparţialitatea de care trebuie să dea dovadă magistratul. De aceea, el trebuie să lupte cu el însuşi în vederea reducerii, pe cât posibil, a ponderii acestor sentimente în procesul decizional. Oricum, magistratul va trebuie să se pronunţe cu privire la cauzele cu care este investit, pentru că astfel, judecătorul – dacă va refuza să judece – va putea fi urmărit ca culpabil de denegare de dreptate. Cauzele cu care se confruntă instanţele judecătoreşti sunt de o complexă diversitate, neputându-se spune că cele civile, de exemplu, sunt mai uşor de soluţionat decât cele penale. Fiecare dosar are particularitățile lui, ascunde în spatele filelor viața trecută, prezentă și viitoare a unor oameni care au poziții procesuale diferite: reclamant sau pârât, inculpat sau parte vătămată etc. În toate aceste situații, judecătorul – care este „dominus litis" – trebuie să dea dovadă de mobilitate psihologică, să se adapteze unor situații din cele mai diverse și din cele mai neprevăzute.

Prin urmare, exigențele impuse unui magistrat în statul de drept sunt legate de: cunoașterea profundă și nuanțată a dispozițiilor de drept material și procesual, a drepturilor fundamentale ale omului la care trebuie să se raporteze în permanență, raportarea permanentă, sinceră și reală a judecătorului la valorile umane perene de adevăr, dreptate, justiție, bună-credință. Se au în vedere normele morale unanim acceptate de societate, norme care vin în întâmpinarea literei și spiritului legii. Se cere, așadar, o pregătire interdisciplinară, dar și calități morale, în lipsa cărora un slujitor al dreptății nu și-ar îndeplini cu succes atribuțiile ce îi revin. Armonizarea acestor cerințe generale dă judecătorului abilitatea de a se descurca în hățișul de norme și tipuri de indivizi umani cu care se confruntă în cariera sa, astfel că atât experiența pozitivă, cât și cea psihologică sunt hotărâtoare.

7.3.3. Exigențe morale, juridice și social-etice impuse de „Codul de conduită pentru persoanele răspunzătoare de aplicarea legii"

În decembrie 1979, Adunarea General a ONU adopta **„Codul de conduită pentru persoanele răspunzătoare de aplicarea legii"**. Art. 1 prevede că: **„Persoanele răspunzătoare de aplicarea legii trebuie să se achite permanent de datoria pe care le-o impune legea, servind colectivitatea și protejând orice persoană împotriva actelor ilegale, conform înaltului grad de responsabilitate pe care li-l cere profesia lor"**. Art. 2 din același cod arată că: **„În îndeplinirea sarcinilor pe care le au, cei răspunzători de aplicarea legii trebuie să respecte și să protejeze demnitatea umană, să apere drepturile fundamentale ale oricărei persoane"**.

7.3.4. Profilul psiho-intelectual și moral-afectiv al magistratului

Analizând profilul psiho-intelectual și moral-afectiv care se impune unui magistrat, vom vedea ce calități sunt necesare acestuia.

7.3.4.1. Integritatea funcțiilor senzoriale

Integritatea funcțiile senzoriale este o activitate psihică ce se impune a fi prezentă la orice magistrat. O funcționare adecvată a analizatorilor săi asigură un comportament profesional echilibrat. Judecătorul trebuie să evite pe cât posibil factorii perturbatori, cum sunt: depresia, oboseala etc., să posede o stare corespunzătoare sănătății și să dispună de o mare capacitate de efort voluntar. Voința, stăruința în muncă de aflare a adevărului sunt trăsături necesare conturării personalității oamenilor legii.

7.3.4.2. Gândirea

Gândirea unui judecător trebuie să fie îndreptată spre esența evenimentului judiciar. Cauza dedusă judecății are la bază o realitate socială care trebuie conturată cu precizie pentru că de stabilirea situației de fapt depinde soluția juridică aplicabilă în speța respectivă. **Gândirea trebuie să se caracterizeze prin claritate, profunzime, rigoare și să se bazeze pe un dezvoltat spirit critic autoreflexiv.** Mobilitatea gândirii, perspicacitatea, pot duce la separarea aspectelor semnificative de cele nerelevante, a celor reale de cele imaginare, la sesizarea neconcordanțelor.

Pe baza acestui proces psihic care este gândirea, judecătorul realizează o reflectare a realităţii sociale pe baza căreia urmează să tragă concluzii. Trebuie să subliniem importanţa spiritului analitic (care ajută la înţelegerea rapidă şi justă a elementelor unui fapt) şi a spiritului sintetic cu ajutorul căruia se face trecerea de la particular la general, existând însă riscul de a fi confundată uşor analogia cu identitatea. Dar această confuzie este cu atât mai gravă cu cât niciodată nu vor putea fi întâlnite două cauze identice. O specificitate a raţionamentului judiciar este intervenţia factorului psihologic, ignorarea lui nefiind indicată deoarece un raţionament poate fi perfect corect din punct de vedere logic formal, dar să ducă la concluzii false tocmai prin apariţia acestui element subiectiv.

7.3.4.3. Memoria

Un alt proces psihic de o deosebită importanţă pentru activitatea magistratului îl constituie **memoria** care se bucură de o individualitate specifică. Locul distinct ocupat de memorie în cadrul sistemului psihic uman poate fi explicat prin faptul că indivizii, în decursul vieţii lor, intră în contacte multiple cu mediul extern. În urma acestor contacte ei recepţionează informaţii diverse pe care le stochează şi le conservă pentru ca apoi, pe baza experienţei acumulate, să le utilizeze în vederea desfăşurării în condiţii eficiente a activităţii umane. **Memoria oferă personalităţii umane o istorie a devenirii ei, legând în timp comportamentele anterioare de cele actuale.** Judecătorul operează cu principiul reversibilităţii atunci când este solicitat să stabilească starea de fapt pe baza probelor administrate în cauză. Stocarea informaţiilor, deci intervenţia memoriei apare atunci când magistratul trebuie să coroboreze probele administrate; cu acest prilej, informaţiile reţinute de memorie sunt codificate, prelucrare şi interpretate.

Judecătorului îi sunt necesare atât **memoria de lungă durată**, cât şi cea **de scurtă durată.** Primul tip de memorie contribuie la păstrarea experienţei acumulate în cursul activităţii anterioare: ea înglobează informaţiile despre evenimentele percepute sau trăite, interpretările date acestora având în vedere criterii diverse. Al doilea tip de memorie este de o egală importanţă cu primul tip, întrucât, în cursul dezbaterilor judiciare, judecătorul intră în relaţii interpersonale, comunică cu diferitele părţi din proces şi este necesar ca aceste relatări ale partenerilor de discuţie să fie consemnate în scris.

7.3.4.4. Capacitatea înţelegerii psihologice (empatia)

S-ar impune ca judecătorul să dispună de **o mare capacitate de înţelegere psihologică.** Protagoniştii dramelor judiciare sunt persoane diferite, cu structuri temperamentale diverse. Cel care le decide soarta trebuie să încerce să le înţeleagă motivele, stările afective, reacţiile lor din momentul comiterii faptei prejudiciabile. Magistratul îşi va mobiliza inteligenţa şi talentul său profesional pentru a descoperi eventualele jocuri ale părţilor din proces. Va da dovadă de pricepere acela care sesizează culisele afacerii judiciare, punându-se astfel în valoare abilitatea lui profesională. Este sesizat, analizat şi judecat rolul real sau fictiv pe care o anumită persoană îl joacă, analiza psihologică a comportamentului acesteia putând duce la aflarea adevărului. Această activitate trebuie coroborată cu studierea contradicţiilor apărute în cursul derulării procesului sau a unor neconcordanţe ivite între faptă şi împrejurările comiterii ei. Confruntarea dintre judecător şi justiţiabil, pe acest plan, apare cu pregnanţă în cadrul proceselor penale, când se încearcă, de către apărători, înlăturarea sau diminuarea răspunderii penale pentru infractori, introducându-se noi variante, sau în cazul cauzelor civile complexe, în care miza este mare. Interesant pentru domeniul judiciar este că aceste variante se pot referi fie la fapta în sine, fie la norma juridică aplicabilă în speţa respectivă, în acest ultim caz intervenind operaţiunea de încadrare juridică a faptei. Lansarea acestor variante în proces se poate face de instanţa de judecată sau de părţile implicate. Cercetarea judecătorească a faptelor necesită un efort intelectual, gândirea şi nu plasarea magistratului în locul reclamantului sau pârâtului, a infractorului sau părţii vătămate. Adoptarea unei asemenea poziţii (judecătorul se pune în gând în locul acuzatului) are repercusiuni asupra stabilirii vinovăţiei persoanei, putându-l duce pe reprezentantul legii la concluzia că acuzatul se face vinovat de săvârşirea faptei în condiţiile în care întrebându-se dacă, în aceleaşi condiţii ar fi acţionat la fel sau nu, ajunge la un răspuns negativ. De asemenea, situarea judecătorului pe poziţia victimei poate avea aceeaşi consecinţă, deoarece în acest caz devine extrem de subiectiv, „simte cum se declanşează în el reflexele răzbunării" (Claparede). Atunci când judecă, magistratul are în vedere o multitudine de factori: elementele obiective ale speţei, dar şi anumite elemente care ţin de psihologia sa. Nu trebuie să uităm că este şi el o fiinţă umană care reacţionează emoţional la diverşi stimuli externi. Poate avea o influenţă deosebită pentru stabilirea sancţiunii, starea de dispoziţie ultimă generată de multiplele particularităţi obiective ale cauzei dedusă judecăţii. Adoptarea unei asemenea atitudini este inevitabilă, face parte din felul nostru de a fi, este specifică oricărui om şi chiar nu poate fi justificată. Această poziţie este prezentă pretutindeni şi permanent, într-o proporţie mai mare sau mai mică, la orice persoană, întrucât prin esenţa lui, omul este o fiinţă care face judecăţi de valoare, acordând fiecărui act o anumită semnificaţie şi având o anumită atitudine faţă de aceasta – de aprobare, de indiferenţă sau dezacord. Profesionalismul magistratului constă în reducerea, pe cât posibil, a gradului de subiectivism în activitatea de judecată.

7.3.4.5. Clarviziunea

O altă trăsătură de caracter care se impune a fi prezentă la un profesionist este **clarviziunea**. Spiritul critic este necesar în munca magistratului, dar prezenţa acestuia într-o proporţie prea mare dăunează, neputând oferi formarea unei imagini de ansamblu corecte într-o anumită cauză. Relatările părţilor de proces trebuie privite cu rezervă, ele fiind primite de instanţă în condiţiile coroborărilor lor cu alte probe administrate. Nu este recomandabilă bănuiala excesivă pentru că astfel judecătorul se substituie procurorului, încălcându-se principiul imparţialităţii. Îndoiala prezentă într-un grad exagerat de mare determină alterarea procesului de formare a convingerii intime al judecătorului. Acesta din urmă va dovedi o rigiditate nerecomandabilă unui profesionist, va deveni o persoană pentru care argumentele apărării nu vor avea sorţi de izbândă, fiind total neglijate, în schimb acuzarea va fi demnă de crezare în totalitate. Adoptarea unei asemenea atitudini va duce în mod inevitabil, la rutină, la absenţa raţiunii în activitatea de punere în practică a prevederilor legale, deoarece judecătorul care se va afla în aceste situaţii va proceda la aplicarea unor analogii superficiale, nu va ţine seama de multitudinea realităţilor concrete. Magistratul respectiv va pierde contactul cu viaţa de zi cu zi, fiind ancorat în lumea abstractă a normelor juridice, nefiind capabil să-şi adapteze soluţia judiciară în funcţie de particularităţile speţei. Pentru el există doar nişte tipare imuabile în care trebuie turnate hotărârile pe care le ia, singurul indicator fiind aparenta analogie dintre tipar şi cauza dedusă judecăţii. Se poate spune că, în acest caz nu se formează o intimă convingere a judecătorului întrucât acesta nu a luat în considerare specificitatea speţei, nu a avut loc în forul său interior o deliberare în adevăratul înţeles al cuvântului, aplicând un anumit text de lege în mod mecanic.

7.3.4.6. Echilibrul. Toleranţa

În activitata pe care o desfăşoară în domeniul aplicării legii, judecătorul reprezintă în faţa justiţiabililor autoritatea statală care se caracterizează prin obiectivitate. Prin urmare, i se cere magistratului să posede un **echilibru emoţional**, procesele afective declanşate de derularea unui proces să fie caracterizate ca fiind ponderate. Mecanismele psihice ale oamenilor sunt extrem de diverse, uneori greu de încadrat într-un anumit tipar. Reprezentantului legii i se cer foarte multe calităţi. Acestea pot fi dobândite printr-un autocontrol riguros şi permanent; judecătorul trebuie să dea dovadă de multă **toleranţă**, de stăpânire de sine, de o mare disponibilitate de a asculta. Sunt total contraindicate: dezgustul, plictiseala, sila, agresivitatea, nervozitate etc. Trebuie să se manifeste faţă de părţile din proces o atitudine rezervată, un om impresionabil sau frământat de propriile probleme nefiind recomandat pentru această profesie. Găsirea unui echilibru optim pentru fondul psihic al judecătorului este greu de realizat deoarece trebuie avut în vedere faptul că şi acesta este o fiinţă umană care se caracterizează prin sentimente, subiectivitatea făcându-şi loc într-un anumit grad în procesul decizional. Cauzele care se află pe rolul instanţelor judecătoreşti aduc un noian de informaţii între care se stabilesc conexiuni în vederea descoperirii adevărului. De asemenea, aceleaşi cauze provoacă diferite şi complexe contacte comunicaţionale ale magistratului cu părţile din proces. Toate acestea duc la configurarea unor sentimente specifice, diferite de la o persoană la alta, afectivitatea avându-şi rolul ei bine determinat: un fond psihic pozitiv, echilibrat poate influenţa o reuşită profesională.

7.3.4.7. Lipsa prejudecăţilor, a antipatiei sau simpatiei pentru justiţiabili

Reprezentantul autorităţii judiciare trebuie să facă dovada şi a altor calităţi: **lipsa prejudecăţilor, a antipatiei sau a simpatiei faţă de justiţiabili.**

Analizând mecanismul psihologic de apariţie a acestor stări afective, putem spune că raţiunea nu ocupă un rol primordial, experienţa fiecărui individ spunându-şi cuvântul. Atracţia sau repulsia resimţită de magistraţi faţă de o parte din proces reprezintă un veritabil obstacol în calea principialităţii de care trebuie să dea dovadă în actul de justiţie. Apariţia acestor stări sufleteşti pozitive sau negative este spontană, asociaţiile involuntare făcute de un om variind în funcţie de situaţia concretă cu care el se confruntă. Magistratul trebuie să nu se lase influenţat de acei factori care mizează pe simpatia lor în vederea reducerii pedepselor ce li se cuvin.

7.3.4.8. Buna-credinţă

O altă cerinţă fundamentală care se impune a fi prezentă la judecător este **buna lui credinţă.** Ea implică o sinceritate în cuvinte (conformitatea gândurilor omului) şi o fidelitate în angajamente (concordanţa cuvintelor cu faptele săvârşite de acesta). Marcus Tullius Cicero spunea că buna-credinţă constă în: „sinceritate în cuvinte (veritas) şi fidelitate (constantia) în angajamente". **Magistratul trebuie să dea dovadă de loialitate, prudenţă, ordine, temperanţă.** Este necesar ca autoritatea judecătorească să subordoneze acţiunea d eînfăptuire a justiţiei principiului aflării adevărului, respectării legii şi ordinii de drept. Această putere statală trebuie să acţioneze independent, nefiind admisibile intervenţii ale celorlalte puteri. Cauzele deduse judecăţii trebuie să fie soluţionate numai pe baza existenţei unor probe certe, să fie respectate procedurile legale, evitându-se orice fel de abuzuri. Respectarea garanţiilor procesuale, a prezumţiei de nevinovăţie, a dreptului la apărare, a drepturilor fundamentale ale omului, joacă un rol important pentru caracterizarea conceptului de bună-credinţă. O altă latură a acestui concept este formată din abţinerea magistratului de la producerea prejudiciilor. El este dator să observe posibilele vicii existente pe parcursul procesului şi să le înlăture, să dovedească receptivitate la solicitările apărării faţă de eventualele prejudicii. Scopul final al acestei bune-credinţe este pronunţarea, de către judecător, a unei hotărâri legale şi temeinice. Soluţia judiciară aplicabilă unei speţe trebuie să fie rezultatul unei convingeri intime. Această convingere are rolul ei cardinal pentru activitatea de judecată şi este protejată printr-o serie de pârghii juridice: afirmarea principiului separaţiei puterilor în stat, a independenţei magistraţilor şi supunerii lor numai legii, a inamovibilităţii lor. Alături de aceste garanţii juridice amintim importanţa pe care o au: moralitatea şi buna-credinţă a judecătorului, respectarea de către acesta a principiilor şi legilor de formare a probelor, utilizarea criteriile psihologice.

7.3.5. Conotaţii psihologice asupra deliberării în pronunţarea sentinţei

Legislaţia noastră procesuală asigură un cadru adecvat formării intimei convingeri: imediat după închiderea dezbaterilor în fond are loc deliberarea completului de judecată; deliberarea are un caracter secret, la ea participând numai membrii completului; judecătorii vor avea în vedere în primul rând chestiunile de fapt şi apoi cele de drept; ei sunt obligaţi să-şi spună părerea, ultimul cuvânt avându-l preşedintele, aceasta pentru a nu-i influenţa pe cei care au o mai mică experienţă. Luând în considerare principiul colegialităţii completelor de judecată, trebuie să ajungem la concluzia – firească pentru toţi – că se poate întâmpla să existe o opinie separată. În acest caz, deşi opinia separată nu va avea câştig de cauză în soluţia judiciară, totuşi, este importantă recunoaşterea unui drept la intima convingere. Judecătorul aflat într-o asemenea situaţie îşi va motiva opinia.

Opinia separată dovedeşte forţa convingerii intime, existenţa unei coloane vertebrale profesionale şi de conştiinţă, simţul moral, etic şi juridic, curajul propriei opinii. Timpul poate să verifice susţinerile sale în cadrul unor eventuale erori judiciare. Atunci când opinia separată este îmbrăţişată apoi de instanţa de control judiciar sau de practică, intervine mulţumirea şi satisfacţia profesională de a avea dreptate. Momentul acesta îl face pe judecător să uite starea de disconfort psihic pe casre o trăieşte în clipa luării deciziei, în sensul adoptării opiniei separate. Lupta care se dă în sufletul său cu ocazia formulării opiniei separate este deseori acerbă, conştiinţa spunându-şi cuvântul în cele din urmă, reuşind să învingă în faţa argumentului majorităţii. De multe ori, oamenii sunt înclinaţi să se lase înfrânţi de aceste motivări, în acest moment gândindu-se că opinia majorităţii îşi va impune punctul de vedere în luarea deciziilor. Este periculos ca argumentul majorităţii să se impună unor oameni care adoptă această opinie nu dintr-o intimă convingere, ci dintr-o lenevie intelectuală sau dintr-o cântărire a avantajelor oferite de îmbrăţişarea opiniei majorităţii şi a dezavantajelor viitoare create de opinia minoritară spre care tinde conştiinţa lor profesională. Abdicarea de la principiul supremaţiei intimei convingeri şi adoptarea unei atitudini oportuniste sunt incompatibile cu profesiunea de magistrat. A face acest lucru înseamnă a-şi trăda profesia, a realiza în cele din urmă un act de injustiţie.

Vom remarca faptul că procesul deliberării, pe lângă aspectele lui procedurale relevate mai sus, are şi condiţii psihologice. Intima convingere duce la formarea unei păreri ferme despre anumite realităţi sociale. Această părere va fi în cadrul legii, în litera şi spiritul ei, şi nu în afară. Dreptul subiectiv la intimă convingere nu implică posibilitatea formării unei opinii care să intre în conflict evident cu normele legale. Judecătorul trebuie să se supună, în ultimă instanţă, legii. Iată anumite limite între care poate opera această convingere intimă, depăşirea lor echivalând cu încălcarea principiului supremaţiei legii.

Opera finală a procesului de deliberare este construită din pronunţarea unei hotărâri judecătoreşti care trebuie să cuprindă, pe lângă soluţia adoptată şi motivarea acesteia din urmă. În considerentele hotărârii sunt reflectate gândirea şi psihologia membrilor completului de judecată, judecătorii stabilind care este situaţia de fapt, care este norma juridică aplicabilă, făcând chiar o interpretare a textului de lege respectiv. Au un rol deosebit în formarea ultimei convingeri. Buna-credinţă, existenţa unei conştiinţe morale, sentimentul că au respectat prevederile legale în procesul de aflare a adevărului, că au utilizat mijloace adecvate şi că au luat măsurile care se impuneau în cauză.

B.C.U. "M. EMINESCU" IAȘI

Judecătorul își formează o convingere intimă în condițiile în care părțile din proces cu interese contrare prezintă faptele în mod contradictoriu, oral și public. Sunt administrate în fața instanței probe diverse, unele dintre ele susceptibile de mai multe interpretări. Completul de judecată trebuie să stabilească situația de fapt, fiind nevoie de o adevărată abilitate, în condițiile în care acuzarea și apărarea își prezintă punctul de vedere. Se vor cântări probele aduse de fiecare parte și se va adopta soluția care se impune. Experiența indirectă a magistratului își spune cuvântul în stabilirea modului de desfășurare a faptelor deduse judecății, în aprecierea probelor. Principiul liberei aprecieri a probelor ușurează, dar și îngreunează procesul de administrare a justiției. Ușurează pentru că reprezentantul legii nu mai este sclavul probelor preconstituite (de exemplu valoarea care se acorda în trecut mărturisirii judiciare – regina probelor), practica judiciară demonstrând în numeroase cazuri că acordarea apriorică a unei anumite valori unei anumite probe a fost generatoare de erori judiciare. Dar se și îngreunează actul de înfăptuire a justiției deoarece magistratul este singurul care decide valoarea unei anumite probe, în condițiile prezentării contradictorii a faptelor. Se ajunge astfel să se caute și să se găsească analogii în alte cazuri asemănătoare deoarece practica ne demonstrează că nu se întâlnesc două fapte perfect identice. Utilizarea analogiilor este benefică până la un moment dat pentru că și ea poate genera erori judiciare. Analogia nu se poate confunda cu identitatea, judecătorul trebuie în permanență să scoată în evidență particularitățile speței, să le supună unei critici înainte de a pronunța o soluție. Analiza amănuntelor contradictorii cu care este confruntat omul legii, impune acestuia o selecție riguroasă, stabilindu-se în cele din urmă faptul prejudiciabil. Rolul experienței personale nu trebuie să fie absolutizat, intuiția îl poate duce pe judecător la ipoteze și concluzii false. De aceea, pentru completa sa lămurire, este necesară analiza tuturor elementelor cauzei. Examinarea atentă a acestora conduce la formularea unor premise și concluzii valabile. I se cere magistratului o atenție permanentă de-a lungul ședinței de judecată, să manifeste interes față de orice cauză, să nu considere că speța X este mai grea și speța Y mai ușoară. Apărarea și acuzarea sunt două părți demne de un egal interes pentru judecător, spusele lor vor fi cântărite în mod corespunzător atunci când se va stabili soluția judiciară. Reprezentantul legii trebuie să se obișnuiască să urmărească cu atenție orice fază a dezbaterii. Se solicită din partea lui existența stăpânirii de sine, să nu fie pripit în tragerea concluziilor, să nu influențeze cu nimic desfășurarea dezbaterilor. Acționând în sens invers, magistratul respectiv contribuie la încălcarea imparțialității, deci soluția dată în finalul procesului va fi lipsită de acel grad de obiectivitate cerut în mod constant de o justiție echitabilă.

Toate aceste calități pretinse de profesiunea de magistrat pot fi realizate printr-un autocontrol sever, printr-un proces permanent de autocunoaștere, prin lupta continuă pe care o dă omul cu sine însuși, căutând să se perfecționeze din punct de vedere moral. Totuși, trebuie să recunoaștem că indivizii sunt inegali dacă îi privim prin prisma înzestrării native (nu sunt cu toții la fel de educabili și nu învață cu toții la fel), că oamenii provin din medii sociale neomogene (aceste medii produc tipuri deosebite, cu necesități și motivații diferite). **Magistratul este o ființă umană care are și el o anumit rezistență față de interdicțiile legale sau morale.** Prescripțiile imperative pot fi încălcate atunci când intervin conjuncturi favorabile, ocazie cu care rezistența individului față de tentații dispare. Tentația de a încălca legea în vederea obținerii unor avantaje facile a existat dintotdeauna și ea devine mai mare atunci când împrejurările favorabile se generalizează la nivel de societate. Este cazul societății românești care, prin neasigurarea unor condiții minime, obiective pentru înfăptuirea corespunzătoare a actului de justiție, favorizează apariția germenilor corupției, incorectitudinii, subiectivismului.

Dacă până acum ne-am ocupat de calităţile personale ale magistratului, privite oarecum în mod izolat, ne propunem să analizăm în continuare calităţile impuse de relaţia complexă dintre judecător şi participanţii la proces. Densitatea relaţiilor interpersonale determină în mod obligatoriu o mobilitate psihologică a reprezentantului legii. El trebuie să îndeplinească multiple obiective, variate în funcţie de natura şi specificitatea cauzelor. Dacă ne-am referi numai la procesul penal, judecătorul adună, examinează şi coroborează probele, stabileşte dacă există sau nu o anumită infracţiune, stabilind răspunderea penală. Oricum, este de la sine înţeles că relaţia dintre judecător şi inculpat se caracterizează printr-o stare de tensiune, ceea ce explică stresul profesiunii de magistrat.

Tensiunea emotivă sau nervoasă în care se desfăşoară cercetarea judecătorească este justificată de trăirea emoţională generată de contactul inculpatului cu reprezentantul oficial al autorităţii care trebuie să adopte o atitudine politicoasă, rezervată, profesională prin ţinută şi vocabular. Mai ales în cadrul procesului penal se simte un fond tensional difuz, protagoniştii fiind judecătorul, inculpatul, partea vătămată, fiecare având un interes diferit. Piesa de bază a acestei arene pe care se confruntă subiecţii procesuali este magistratul care trebuie să adopte o conduită fermă, să fie atent asupra componentelor voluntare şi involuntare ale comportamentului expresiv al părţilor în vederea interpretării lor corecte, să discearnă între motivele care declanşează starea emoţională, într-un cuvânt să fie un bun observator, un fin psiholog. Se impune ca atitudinea judecătorului în cadrul procesului penal să se caracterizeze prin: calm, echilibru, stăpânire de sine, lipsa gesturilor de nervozitate, a tonului ridicat sau a ticurilor, încredere în forţele proprii, privirea interlocutorilor direct în ochi pe tot parcursul contactului comunicaţional în vederea surprinderii şi interpretării comportamentului lor expresiv. Judecătorul trebuie să dovedească existenţa unei gândiri suple şi mobile, a unui spirit de observaţie bine dezvoltat, argumentările sale să fie caracterizate printr-o mare forţă logică, să fie rapid în observarea unor amănunte semnificative, să se exprime clar, să exceleze prin inteligenţă în discuţiile purtate cu interlocutorii săi, să fie subtil în analizele sau sintezele efectuate de el etc. Un bun profesionist va dispune de acest fler de care oricine s-ar simţi mândru. Însă, absolutizarea nejustificată a acestei experienţe personale, a intuiţiei profesionale, determină o mulţime care poate duce la: refuzarea elementelor de noutate sau a comportamentelor teoretice, instalarea rutinei, activitatea magistratului în cauză fiind presărată cu automatisme şi stereotipuri; dobândirea unor trăsături de caracter (impertinenţă, bănuială excesivă, suspiciune) care sunt incompatibile cu această profesiune.

În cadrul unui proces civil sau penal, un moment important pentru aducerea unor clarificări cauzei dedusă judecăţii este **audierea martorilor**. Relaţia magistrat – martor cuprinde cel puţin două aspecte: unul procesual – întrucât se vor respecta normele procesuale, iar celălalt care vizează latura psihologică a comunicării. În condiţiile în care martorul este de bună-credinţă, magistratul este dator să-l ajute să-şi biruiască teama, emotivitatea, indiferenţa, să capete îndrăzneală, să devină responsabil. În practică acest deziderat se loveşte de un impediment obiectiv: lipsa de timp în condiţiile existenţei unui număr prea mare de dosare pentru o şedinţă obişnuită de judecată, ceea ce afectează în cele din urmă calitatea actului de justiţie. Împrejurările în care se desfăşoară audierea martorilor în faţa instanţei (martorul fiind nevoit să răspundă întrebărilor acuzării şi apărării, deci el se află la mijlocul unor interese contradictorii) impun ca judecătorul să asigure condiţiile unei audieri obiective, să prevină şicanarea sau sugestionarea martorilor. Judecătorul este obligat să descopere când martorul a relatat adevărul, să motiveze nu numai reţinerea depoziţiei conforme cu realitatea ei şi înlăturarea cele opuse. Pentru aceasta se poate folosi, alături de alte criterii ştiinţifice, testarea martorului care revine asupra depoziţiei cu tehnica de detecţie „poligraf", ale cărei performanţte sunt net superioare aprecierilor subiective ale magistratului. Relaţia martorjudecător implică existenţa anumitor raporturi dintre conştiinţele conduitele lor, pe de o parte, şi mărturia, pe de altă parte, contradictorialitatea punând în discuţie valabilitatea mărturiei în faţa justiţiei (se înlătură mărturia, nesancţionându-se martorul de bună-credinţă, ori se înlătură mărturia, sancţionându-se, în genere, martorul de rea-credinţă). Sunt posibile următoarele variante atunci când analizăm raportul care are drept:

a) **prim termen – conştiinţa, conduita magistratului;**
b) **al doilea termen – mărturia.**

a) Judecătorul a cunoscut caracterul nesincer al mărturiei mincinoase, dar l-a acceptat în vederea pronunţării unei anumite soluţii. Motivele acceptării pot fi de natură politică sau ocultă, exponentul legii fiind chiar corupt în anumite situaţii.

b) Magistratul şi-a neglijat rolul activ în admiterea şi aprecierea probelor şi a reţinut ca valabilă o mărturie mincinoasă sau o mărturie falsă, întemeiată încă din „statu nascendi“ pe deficienţe de percepţie ale martorului sau distorsiuni ulterioare acestui moment.

Dacă primul caz se referă la presiunile diverse exercitate asupra justiţiei sau la corupţie, al doilea caz vizează culpa deontologică a magistratului.

Mărturia poate fi influenţată şi de atitudinea martorului faţă de judecător, în mare măsură. Pe baza unei experienţe anterioare stocate în memorie, martorul are o anumită atitudine faţă de autorităţi, în genere, dar şi faţă de magistratul aflat în faţa sa, privit ca o persoană care îi devine simpatică sau antipatică. Un magistrat care ştie să trezească simpatii spontane martorului, îşi asigură colaborarea acestuia. Dacă martorul este o persoană care acţionează sub impulsul acestor efecte, în momentul reactivării informaţiilor, în funcţie de simpatia sau antipatia resimţită faţă de cel care conduce cercetarea, martorul va face sau nu eforturi de a da lămuririle cerute pentru elucidarea cazului. Nu trebuie să uităm faptul că în contactul cu autoritatea judiciară, în condiţiile unei stări emoţionale mărite, se produce la martor blocajul memorial, procesul reactivării fie sub forma reproducerii, fie sub forma recunoaşterii, este compromis. Judecătorul trebuie să cunoască aceste aspecte ale psihologiei martorului, dar şi altele care nu vor putea fi relevate în acest stadiu. Merită să facem următoarea precizare; aprecierea unei mărturii se va baza pe două principii fundamentale, şi anume: cel al sincerităţii martorului şi cel al fidelităţii percepţiei şi acurateţei reproducerii datelor cu privire la făptuitor şi împrejurările faptei. Magistratul este obligat să interpreteze datele pe care i le oferă conduita, fizionomia şi reacţiile exterioare ale celor cu care se află în intercomunicare psihologică. Toate aceste interpretări, ca şi o serie de alte date culese pe parcursul procesului vor contribui în final la formarea intimei convingeri a judecătorului.

Rolul judecătorului se relevă şi în cadrul duelului judiciar care are două figuri centrale în procesul penal: acuzatorul public şi apărătorul. Se aplică aici principiul contradictorialităţii: toate probele administrate în cauză sunt supuse discuţiei părţilor, procurorului, instanţei şi apărătorului. Instanţa de judecată cunoaşte diferitele puncte de vedere exprimate oral în şedinţă de părţi cu interese contrarii, ea trebuind să discearnă între acestea şi să se oprească asupra unei soluţii legale şi temeinice. Judecătorul este obligat de legislaţia procesuală să pună în discuţia părţilor probele, diverse probleme de drept substanţial şi procesual. Prin această operaţiune se obţin şi se cântăresc informaţiile pe care le va folosi pentru justa soluţionare a cauzei.

Unii magistraţi sunt „tipicari“, adică dau dovadă de corectitudine, dorind să respecte normele procedurale, fiind extrem de minuţioşi în această operaţiune dacă le permite timpul. Cei doi protagonişti ai duelului judiciar trebuie să se adapteze, din punct de vedere procedural, la exigenţele acestui tip de judecător, reuşind astfel să colaboreze cu completul de judecată.

Relaţia interpersonală judecător – acuzator – apărător se desfăşoară într-un cadru reglementat, dar prezintă şi o componentă psihologică ce nu poate fi neglijată. Oricum, avocatul şi procurorul trebuie să țină seama de personalitatea magistratului pentru reușita colaborării. Astfel, sentimentul de antipatie provocat de avocat sau procuror judecătorului, poate duce la sancționarea inculpatului cu o pedeapsă mai mare, conturându-se astfel subiectivismul în procesul decizional.

La formarea intimei convingeri a judecătorului poate contribui în mod complet și edificator apărătorului inculpatului. Atunci când se pun concluzii în fond, pledoaria avocatului este analitică, căutându-se chiar de la început captarea atenției completului de judecată.

Una din funcțiile psihologice ale duelului judiciar se referă la psihologia intimei convingeri a magistratului învestit cu luarea deciziei. Dacă judecătorul are un drept asupra intimei convingeri, același lucru se poate spune și despre avocat și procuror. Fiecare din acești doi protagoniști ai duelului judiciar are punctul său de vedere și cu ocazia dezbaterii de fond a cauzei ei vor căuta să-și impună opinia în fața completului. Argumentele aduse de cele două părți constituie stimuli pentru gândirea magistratului, stimuli ce interacționează cu experiența de viață, cultura și informațiile desprinse din probele administrate. De cele mai multe ori, intima convingere a judecătorului se formează abia după derularea duelului judiciar și după ultimul cuvânt al inculpatului. În ipoteza în care această intimă convingere nu s-a conturat, atunci legislația procesuală vine în ajutorul judecătorului, reglementând instituția repunerii pe rol.

Momentul procesual în care se ia hotărârea în cauza dedusă judecății apare extrem de important. Judecătorul trebuie să fie într-o stare de relaxare atunci când pune pe talgerele balanței justiției probele și argumentele. Deliberarea în stări emoționale puternice nu va conduce la soluții legale și temeinice. Judecătorul nu trebuie să se lase influențat de presiunile exercitate din exterior sau de unii factori subiectivi, străini cauzei. În situația contrară, toate dezbaterile de fond ale cauzei vor fi lipsite de importanța cuvenită, iar justiția nu s-ar mai contura ca o putere independentă în stat, ci ca una dependentă de forțe obscure care au ca valori sociale valori străine statului de drept.

Am încercat pe parcursul acestui studiu să arătăm multiplele fațete ale activității judecătorului, calitățile psiho-intelectuale și moral afective ale acestuia, prezența acestora asigurând o personalitate bine conturată și un profesionalism de care va trebui să dea dovadă orice magistrat dintr-un stat de drept. Analizarea psihologică a exponentului autorității judiciare s-ar impune să fie completată cu relevarea condițiilor materiale optime înfăptuirii actului de justiție. Este adevărat că aceste condiții materiale sunt asigurate în legislația românească (în Constituție și Legea nr. 92/1992), dar transpunerea lor în practică lasă de dorit, aceastea având consecințe negative pentru justiția românească. Pe viitor, pe măsura îmbunătățirii acestor condiții, se va asigura o calitate corespunzătoare actului de împărțire a dreptății. Oricum, acum dar și pe viitor, toate forțele statului cu atribuții în acest domeniu trebuie să-și unească eforturile, contribuind în mod hotărâtor la o justiție de calitate, la executarea hotărârilor judecătorești. Legea, privită ca o regulă de esență rațională edictată de autoritatea statală, exercită o anumită presiune asupra indivizilor particulari, căutând să evite devianța și să asigure conformismul și fidelitatea acestora față de modelul general stabilit. Ideal ar fi fost ca oamenii să fi interiorizat aceste norme și să fi respectat valorile proclamate de ele. Dar, întotdeauna, într-o societate, indiferent de contextul ei organizațional, s-au manifestat tendințe de tip anatomic. A trebuit să intervină autoritatea judiciară, privită ca o formă a controlului social, pentru a estompa aceste devianțe. Se relevă astfel rolul coercitiv al justiției, încercându-se să se ajusteze continuu reacțiile negative ale indivizilor la schemele cu valoare generală. Iar magistrații, ca reprezentanți legitimi ai puterii judecătorești, trebuie să fie conștienți în permanență de misiunea pe care o au de înfăptuit, de dificultatea ei, de calitățile psihointelectuale și moral-afective impuse de profesie și societate, de adevărul că sunt și ei ființe omenești supuse greșelilor, sentimentelor, limitelor normale pentru orice individ uman.

Dorința de a îndrepta răul produs în societate este binevenită ca și lupta îndârjită în care se implică multă pasiune, luptă în urma căreia va trebui să învingă binele și valorile morale consacrate sau nu pe plan legislativ.

Secţiunea IV – Avocatul – personalitate în templul justiţiei
(Coordonate psihologice)

A. Consideraţii generale

7.4.1. Talent şi vocaţie în arta avocatului. Comentarii asupra conceptului de talent

a) **Din perspectiva simţului comun:** mentalităţi anacronice, nerealiste, clişee;
b) **Din perspectiva interpretărilor ştiinţifice:**

Profesia de avocat, deşi la fel de nobilă ca profesia de medic, a trezit mereu, prin implicaţiile sociale specifice, atitudini contradictorii, uneori paradoxale.

Mulţi şi-au manifestat aprecierea şi chiar admiraţia pentru activitatea avocaţilor, uneori plină de riscuri. Cu toate acestea, mereu se găseşte câte ceva de reproşat avocaţilor, şi aceasta încă din vremurile străvechi, chiar şi în perioadele de strălucire a retoricii. Astfel, din datele istorice, a ajuns până la noi ştirea că după ce nevasta lui Antoniu fusese asasinată din propriul lui ordin, acesta ar fi ordonat ca lui Cicero să i se taie limba pentru a nu mai putea critica pe nimeni.

Şi în timpul Revoluţiei Franceze, ordinul avocaţilor a fost desfiinţat din cauză că avocaţii se manifestau critic la adresa noului regim.

Se spune că şi Napoleon i-ar fi detestat pe avocaţi. Totuşi el a fost cel care a reînfiinţat ordinul avocaţilor, dându-şi seama de utilitatea sa, considerându-l ca unul dintre mijloacele cele mai propice pentru a menţine ordinea, pentru a favoriza dorinţa de împăcare a părţilor şi pentru a asigura funcţionarea justiţiei.

Din păcate, avocaţii sunt desconsideraţi chiar de magistraţi, de aceia care ar trebui să le fie alături. Aceştia apreciază activitatea avocaţilor numai după ce trec de partea cealaltă a barei şi cunosc ei înşişi „îngustimea vanitoasei lor păreri“[25]. Există magistraţi care fac aprecieri nepotrivite, le fac viaţa grea avocaţilor, neacordându-le solicitudinea şi întregul lor respect. Dintre gesturile nepotrivite ale magistraţilor, cele mai grave se petrec în pretoriu, când avocaţii îşi susţin pledoariile şi sunt oarecum la discreţia magistraţilor care conduc dezbaterile. Sunt cazuri în care magistraţii îi întrerup pe avocaţi atunci când aceştia îşi susţin cauza, le fixează termene pentru care conchide, fac aprecieri jenante etc.[26].

Avocaţii trebuie înţeleşi şi apreciaţi aşa cum se cuvine, fiindcă istoria, faptele de seamă ca şi situaţiile mărunte demonstrează ceea ce profesorul Louis Halphen spunea: „Este mai uşor să-i bârfeşti, decât să te dispensezi de ei“.

Păcatul împotriva baroului se plăteşte. Aşa cum afirma profesorul Mircea I. Manolescu: „Nici n-ai apucat bine să critici şi să-i dispreţuieşti pe avocaţi, că destinul face să ai nevoie de ei şi să-i doreşti binevoitori şi apţi de a te ajuta“.

Ideile principale care circulă pe stradă în opinia celor neautorizaţi, despre arta avocatului, despre talentul şi vocaţia care sunt necesare pentru exercitarea acestei arte sunt în număr de trei. Mai întâi este ideea „trivială“, apoi ideea mistică şi apoi concepţia de politică a profesiilor.

„Trivialitatea“ cu care este privită profesia de avocat şi însuşirile cu care sunt necesare pentru exercitarea acesteia înseamnă a contura portretul avocatului din doar câteva elemente. Spre exemplu, se spune că avocatul este un „vorbăreţ“, că este un „clănţău“. Aşadar, **după**

---

[25] M. I. Manolescu – „**Arta avocatului. Şapte prelegeri**“, Ed. Humanitas, Bucureşti, 1998, pag. 91.

[26] În cartea sa „**L'avocat**“, Henri Robert citează exemplul unui avocat care în timp ce pleda l-a surprins pe preşedintele completului de judecată cerând asesorilor să se pronunţe, deşi el nu-şi terminase pledoaria. Atunci avocatul i-a cerut preşedintelui ca să-i dea ascultare. La întrebarea preşedintelui ce anume vrea să mai spună, avocatul i-a replicat: „Solicit Curţii să-mi dea un act cu care să justific părţii care m-a angajat că a judecat cauza fără să mă asculte!“.

opinia comună, avocatul este un om care poate vorbi uşor despre orice, „un vorbăreţ", „un uşor şi iute la vorbă".

În opinia comună, talentul este un „dar misterios". Aceasta este ideea mistică prin care sunt explicate succesul unora şi lipsa de şansă a altora. Pretinzând că nu au fost „dăruiţi" cu talent, cei în cauză explică mistic ceea ce ar trebui cercetat şi explicat ştiinţific. În consecinţă, ei se resemnează ca în faţa unei fatalităţi.

În **concepţia de politică profesională** se susţine ideea că în barou „intră cine vrea, dar rămâne cine poate". Profesorul M. I. Manolescu o asemăna cu liber-schimbismul lui Caragiale[27].

Tot din perspectiva simţului comun, întâlnim părerea că avocatul este nu numai vorbăreţ, dar în ce priveşte inteligenţa şi foarte „şmecher". În ce priveşte moralitatea, labilitatea convingerilor avocatului, acesta este subiect de cancanuri: avocatul pledează pentru ori cauză, astăzi într-un sens, mâine în alt sens. El este un om care nu e convins de ceea ce spune.

Aceste concepţii de simţ comun sunt greşite. Ele se opun rezultatelor ştiinţei.

Vorbind despre talent, din punct de vedere teoretic, putem afirma că pentru a profesa avocatura, este nevoie de talent. Ştiinţa şi filozofia cu reprezentanţii lor din vremuri străvechi, împărtăşeau ideea că talentul este o inspiraţie, ca aceea a „demonului lui Socrate". Reprezentanţii mai recenţi, cei din Şcoala lui Lombroso, credeau că talentul şi geniul sunt nişte stări morbide. Psihanaliştii susţineau că talentul este sublimara unor complexe refulate. Psihologul Adler afirma că talentul n-ar fi decât eflorescenţa unor insuficienţe ale organelor nervoase. Sintetizând diversele păreri, observăm că acestea se deosebesc prea puţin de ceea ce se crede potrivit simţului comun.

Abătându-se de la aceste concepţii, ştiinţa mai recentă a considerat că talentul este înflorirea superioară, dusă la maximum, a înzestrărilor existente în oricare om şi îndeosebi a inteligenţei.

7.4.2. Inteligenţa în arta avocatului – Avocatul ca om de ştiinţă

Psihologii susţin că inteligenţa înseamnă sesizarea de raporturi, de relaţii şi de corelaţii între lucruri, dar, în acelaşi timp şi între relaţii şi lucruri. Şi toate acestea în funcţie şi de desprinderea unui înţeles.

Filozoful francez Jean Paulhan consideră inteligenţa, din punct de vedere ştiinţific, de două feluri: analitică şi sintetică.

Inteligentul de tip analitic este pătrunzător, sfredelitor, descoperind detalii care altora le scapă. **Inteligentul de tip sintetic** are o viziune de ansamblu, realizând un înţeles total nou, o sinteză. Inteligenţa analitică caracterizează îndeosebi pe omul de ştiinţă, în timp ce inteligenţa sintetică este specifică artistului.

Avocatul nu este însă doar un artist înzestrat cu o inteligenţă sintetică, ci şi un om de ştiinţă cu aptitudini analitice şi, mai mult, un artizan, un profesionist. De aceea, în activitatea sa avocatul trebuie să valorifice virtuţile ambelor tipuri de inteligenţă.

Prima preocupare a avocatului ţine de domeniul ştiinţei, al ştiinţei dreptului. În faţa instanţelor judecătoreşti, avocatul trebuie să desfăşoare o activitate creatoare în domeniul ştiinţei, iar pentru aceasta i se cere talentul special al omului de ştiinţă, care are două componente esenţiale, spiritul ştiinţific şi talentul intelectual.

Potrivit logicianului francez Edmond Goblot, spiritul ştiinţific este o virtute morală, caracteristizată în primul rând de o puternică iubire de adevăr, dar şi de alte calităţi, precum sinceritatea intelectuală, profunzimea şi rigoarea în gândire, scormonirea detaliilor etc.

Cercetând inteligenţa şi sub alte aspecte, psihologii au ajuns la concluzia că tipurile de inteligenţă pot fi clasificate şi după alte criterii în: **inteligenţă verbală, inteligenţă tehnică** şi **inteligenţă socială**. În avocatură sunt necesare toate cele trei tipuri de inteligenţă, dar îndeosebi cea verbală, considerată ca inteligență tipică. Ea este inteligența tipică pentru că funcția principală a inteligenței este de a surprinde înțelesuri, iar aceste înțelesuri trebuie să-și afle o expresie verbală.

---

[27] M. I. Manolescu – **op. cit.**, pag. 96.

Avocatul are nevoie de o inteligență verbală mai întâi ca om de știință, fiindcă știința înseamnă un limbaj bine alcătuit, iar știința dreptului este, în bună măsură, o știință de concepte, de abstracții.

Inteligența tehnică și inteligența socială sunt, de asemenea, necesare avocatului, dar se deplasează către celelalte ipostaze în care se înfățișează avocatul nu ca om de știință, ci ca artizan și ca artist[28]. Sunt însă și alte aspecte ale inteligenței de care avocatul are nevoie. Este vorba de puterea de a discerne, discernământul fiind o facultate esențială a inteligenței. Alături de virtuțile spiritului științific, discernământul este pentru avocat indispensabil.

7.4.3. Avocatul artist

În paragraful anterior am afirmat că avocatul este și artist. Tocmai de aceea el trebuie să aibă și o inteligență tehnică, fiindcă activitatea sa are caracter practic.

Persoana avocatului cunoaște o dublă ipostază, de artizan și artist în același timp. Avocatul este artizan în măsura în care folosește un ansamblu de procedee și de mijloace tehnice pentru exercitarea profesiei sale, dar și artist, ca autor al unei opere literare care este pledoaria, specie a genului retoric menită să determine convingerea judecătorului.

Componenta artizanală a profesiei se poate desprinde și perfecționa, dar arta avocațială (pledoaria) în sensul înalt al cuvântului exclude rețetele, pentru că opera de artă nu este un fabricat.

Cristalizarea activității avocațiale într-o pledoarie, cu toate atribuțiile unei opere de artă este titlul de noblețe al profesiei de avocat[29].

Pentru a reuși în profesia sa nu este însă de ajuns ca avocatul să aibă talent intelectual și artistic. El trebuie să se preocupe îndeaproape de arta de a vorbi. O vorbire este cu atât mai frumoasă cu cât este mai ușor de înțeles, producându-le în același timp ascultătorilor plăcere și emoție. Ea contribuie la conservarea faptelor și argumentelor expuse. Trebuie combătută judecata celor care socotesc că, cu cât avocatul vorbește mai frumos, mai tehnic, mai artistic, cu atât este mai puțin convins.

Avocatul este posesorul unei inteligențe discursive ce trebuie dublată de o putere intuitivă, ceea ce este caracteristic unui artist. De asemenea, pe lângă intuitivitate, avocatul trebuie să aibă o anumită adâncime sufletească, o tonalitate afectivă. El este posesorul acestor calități artistice, fiindcă el trăiește faptele realității cu o reacție afectivă mult mai puternică decât omul de rând.

La aceste calități se adaugă, având un rol foarte important, fantezia creatoare care este produsul imaginației. Artistul – avocat este un om de fantezie creatoare, pentru că în disputa judiciară el creează așa-numita ipoteză judiciară, pe care o înfățișează în fața instanței de judecată. Aceasta ipoteză judiciară conține elemente empirice, adică starea de fapt a speței și chestiunile de drept, ambele sudate prin „diagnosticul juridic".

---

[28] M. I. Manolescu – **op. cit.**, pag. 101.

[29] **Trăsăturile pledoariei și tipurile de oratori** (E. Altavilla – **„Psichologia giudiziaria"**, vol. II, Unione tipografico-editrice Torinese, 1955, pag. 826-831)

Recunoscând școlii italiene de psihologie judiciară meritele științifice în materie, lucrările de specializare citează în mod constant pe Enrico Altavilla, autor de prestigiu, grație nu numai cercetărilor din domeniu, dar și calității sale de ilustru avocat. Fără a intra în amănunte, vom menționa că autorul citat subliniază particularitățile psihologice ale comunicării între avocat și părțile pe care le asistă, cerințele tehnice, estetice, retorice și științifice ale pledoariei pe care o consideră și un act de cultură.

În ceea ce privește tipurile de oratori, autorul distinge **oratorul strălucitor; oratorul rațional; oratorul umorist și oratorul prolix** (minuțios, dar neclar și diluat).

Fantezia creatoare îl va ajuta pe avocat să prezinte starea de fapt în așa fel încât auditorii săi să-și închipuie că participă ei înșiși la desfășurarea evenimentelor.

La **calitățile** necesare avocatului artist: **intuiție, adâncime psihică, fantezie creatoare**, se mai adaugă **expresivitatea**. Avocatul artist trebuie să găsească expresivitatea unor lucruri față de care oamenii de rând au o atitudine neutră, banală. El trebuie să găsească tuturor faptelor și împrejurărilor pe care le înfățișează în expunerile sale, o semnificație care poate fi generală sau numai de speță.

7.4.4. Avocatul– profesionist al vocației

Ca om de știință și ca artist, avocatului i se cere, așa cum am arătat, talent. El este însă și artizan, om de activitate practică, și în această calitate i se cere să aibă vocație.

Potrivit părerilor obișnuite, talentul corespunde noțiunii „de diletant", iar vocația corespunde celei de „rutină". Aceste idei sunt false și trebuie înlocuite cu explicații științifice.

După părerea psihologilor, **vocația** înseamnă **o sumă de aptitudini pentru a putea realiza o profesie.** Nu este suficient ca o persoană să se simtă chemată pentru o profesie, ci trebuie să simtă un impuls irezistibil, să simtă că nu ar putea face altceva. Fără această iubire față de profesia aleasă, nu se poate ajunge la vocație.

În opinia profesorului Mircea I. Manolescu „talentul și vocația pot fi create, dar nu te poți dispensa nici de unul, nici de celălalt, dacă vrei să te realizezi ca personalitate într-o anumită profesie. Se pot crea amândouă prin studierea aptitudinilor necesare. Dar mai întâi se cere să te studiezi pe tine însuți, să descoperi în adâncul ființei tale acele aptitudini pe care nici tu nu le-ai bănuit că ar exista. Totodată, trebuie să ștergi din mintea ta, din sufletul tău acele iluzii pe care ți le făceai despre existența unor însușiri, pe care în realitate nu le ai. Între altele trebuie să cauți prin mijloacele tehnice să-ți dezvolți talentul, fiindcă, după cum spun autorii, talentul, spre deosebire de geniu care este înnăscut și neprogresiv, conține o sumă de însușiri înnăscute care se mișcă pe o linie mai mult rațională. Dar el se compune și din însușiri dobândite prin efort tehnic, cu voința de a te realiza, fiindcă la perfecționarea talentului găsești totdeauna elementul tehnic, conștient".

Vocația este, la un profesionist, lucrul cel mai important. Dovada rezultă din faptul că ea trece înainte micilor pasiuni, a convingerilor, chiar înaintea intereselor meschine și egoiste și chiar a instinctelor.

În ce privește talentul, acesta înseamnă îndemânarea, ușurința de a face mai repede și mai bine decât poate sa facă altul același lucru. Acest „mai repede și mai bine" este însă relativ. Decât mai binele acesta există un alt bine și mai puternic, la care se poate ajunge pornind de foarte jos, perfecționând mereu.

Orice avocat are o sumă de însușiri. Dacă are inteligență, emotivitate, dacă își organizează aceste însușiri printr-un învățământ tehnic, el va putea deveni un profesionist. Astfel, talentul său nu va mai fi cel al unui diletant, ci al unui profesionist adevărat. Iar artizanul nu va mai fi un rutinar, ci acel artizan care va da societății expresia individualității lui, acea armonie productivă pe care o cere societatea de la el.

7.4.5. Moral și imoral pe terenul apărării

Rolul avocatului în procesul judiciar este să-l apere pe împricinat, pentru că aceasta este vocația lui. Nu i se poate reproșa imoralitatea unui avocat, decât dacă acesta este dominat de sentimente egoiste și pledează contrar vocației sale.

În profesia de avocat, esențial este ca acesta **să știe** și **să poată** să se plaseze din punctul de vedere al celuilalt. Acest celălalt este adversarul în proces, instanța, opinia publică, dar mai ales clientul. Pentru client, avocatul este un ajutor nu rareori indispensabil. Dar avocatul terbuie să refuze clientului rolul de complice pe care acesta vrea să i-l atribuie, respingând subiectivitatea clientului pe care acesta o poate exercita asupra sa.

Orice profesionist al barei trebuie să-şi păstreze independenţa faţă de client, în interesul, în primul rând, al clientului, al cauzei sale. Avocatul nu trebuie să primească necritic versiunea subiectivă a clientului despre „dreptatea sa". El trebuie să-şi formeze o părere proprie despre litigiu, încercând să afle, cu tact şi discernământ, de la cel pe care îl apără, adevărul. El va fi astfel primul judecător al cauzei, dar nu şi un inchizitor al clientului.

De asemenea, avocatul se va feri să dea asigurări clientului, ori să facă pronosticuri hazardate. Refuzul de a se angaja în pronosticuri certe va fi practicat de către avocat cu tact, pentru ca justiţiabilul său să nu creadă, în cazul când câştigă procesul, că avocatul nu a avut un merit, meritul revenind, în acest caz, exclusiv „dreptăţii sale".

Avocatul trebuie să ducă cu clientul o întreagă activitate de lămurire, care este destul de grea şi, uneori, neplăcută. Dar pentru că, clientul nu poate fi suprimat, avocatul este dator să încerce să ţină o cumpănă dreaptă între necesitatea de a lua informaţiile indispensabile de la client şi riscul de a fi dezinformat de el. De aici rezultă că avocatul are o poziţie destul de dificilă şi tocmai de aceea el trebuie să dea dovară de tact în contactul cu clientul.

Atunci când ia cuvântul, avocatul o face pentru a-şi spune părerea, pentru a exercita o tehnică de apărare a unei ipoteze, ori pentru a îndeplini un rol social sau un rol logic (în disputa judiciară, judecătorii nu pot să aleagă decât având în faţă două teze).

La bară, avocaţii sunt egali: marele avocat este egal cu stagiarul, iar ceea ce avocatul pledează are valoarea conţinutului şi a modului cum pledează cauza, a argumentelor pe care le prezintă instanţei. Avocatul trebuie să fie înarmat cu metoda descoperirii adevărului, cu metoda de a-l depista.

Atitudinea riguroasă în verificarea sursei şi valorii unei cunoştinţe, atitudinea dubitativă prin aplicarea unei îndoieli metodice, suspendarea părerii până la obţinerea unei certitudini obiective, acestea toate sunt, pe de o parte, condiţii indispensabile pentru stabilirea adevărului în proces, şi, pe de altă parte, greu de realizat, mai ales pentru că nu sunt doar condiţii ale funcţionării intelectului avocatului, ci veritabile virtuţi, ce constituie acel ansamblu de însuşiri, deprinderi şi atitudini care definesc structura intelectuală, caracterul şi ţinuta morală a omului de ştiinţă care este avocatul.

7.4.6. Personalitatea avocatului – profesionist şi strateg

Pentru a-şi crea un viitor în profesie şi a se bucura de o anumită reputaţie, avocatul trebuie să se creeze mai întâi pe el însuşi, perfecţionându-şi calităţile personale şi depunând un efort necontenit, pentru că avocatura este o profesie grea care cere multe şi grele strădanii.

Un avocat înzestrat cu mai puţine calităţi şi mai puţin talent nu trebuie să accepte condiţia mistică despre talent şi să creadă că dacă nu este înzestrat cu talent nu are rost să mai insiste. El nu va aştepta cu braţele încrucişate să-i vină inspiraţia, pentru că talentul ca latenţă nu înseamnă nimic. Pentru a exercita activitatea în faţa instanţei, avocatului îi sunt necesare anumite condiţii materiale, între care condiţia fizică, condiţia spirituală, starea de spirit ce trebuie pregătite dinainte.

Între cele mai importante **calităţi** ce se cer unui avocat, acesta trebuie să aibă:

- facultatea de a argumenta şi de a construi, pentru a fundamenta solid un proces;
- imaginaţie şi darul invenţiei, pentru a descoperi noi argumente şi a modifica aspectul procesului;
- spirit de sinteză, pentru a scoate în relief punctele esenţiale ale procesului;
- spirit critic, pentru a putea combate argumentele adversarului;
- simţ psihologic, necesar pentru a pricepe reacţiile auditoriului;
- ascuţime intelectuală şi priceperea de a se mlădia după împrejurări.

În ce priveşte pledoaria, avocatul se pregăteşte studiind dosarul cu toate actele şi gândind foarte serios asupra tuturor situaţiilor şi evenimentelor ce se desprind din documente. Pregătirea unui proces este o pregătire ad-hoc, însă mai puţin importantă decât pregătirea generală, care constituie baza pregătirii ad-hoc, adică pentru un anume proces. Avocatul nu va şti să se pregătească pentru un anumit proces, dacă nu are o pregătire de ordin general, care înseamnă transformarea sa, formarea sa profesională.

Avocaţii care au talentul de a vorbi şi ştiu şi ce să spună nu au nevoie să se pregătească pentru o anumită pledoarie în sensul de a şi-o scrie, de a o învăţa pe dinafară etc. Ei trebuie însă să se pună într-o bună condiţie fizică, psihică, spirituală şi afectivă. Ca să se pună în cele mai bune condiţii pentru a realiza virtualităţile talentului, avocatului nu i se pot prescrie reguli tehnice. El singur trebuie să-şi creeze aceste condiţii.

Pentru a pleda, avocatul trebuie să cunoască ce este în esenţa ei pledoaria, care sunt regulile ei de existenţă, nu ca reţetă pentru toată viaţa, ci pentru ceea ce face în momentul când pledează.

Potrivit afirmaţiilor marelui avocat francez Henri Robert, avocatul urmăreşte să convingă, nu să seducă. Dar el nu poate convinge fără să atragă atenţia, chiar involuntară, a judecătorului, şi mai ales să o menţină clară tot timpul expunerii. Avocatul nu face nici un serviciu, nici clientului său, nici judecătorului şi nici chiar justiţiei, dacă ocupă un loc pentru a nu face nimic. Prezentarea la bară a avocatului nu este un simplu ritual. Prezentându-se la bară, avocatul este obligat să expună, să vorbească. Expunerea sa trebuie să fie atrăgătoare şi bine documentată. Avocatul trebuie să se întrebe tot timpul ce eficacitate are expunerea lui, dacă a reuşit sau nu să transmită judecătorului situaţia exactă a cauzei pe care o susţine şi, mai ales, dacă a reuşit să-l convingă pe judecător de justeţea susţinerilor sale.

Ce trebuie să urmărească avocatul în expunerea sa? Să găsească mai multe idei decât un mare jurist, dar să expună în mai puţine cuvinte decât cel mai sumbru dintre scriitori. Numai în felul acesta vorbirea avocatului în faţa isntanţei se va numi pledoarie. Învăţând arta literară, arta de a găsi cuvintele cele mai potrivite, avocatul se va ridica de la situaţia de simplu artizan al dreptului, devenind un artist în profesia lui.

B. Psihologia apărării – metode psihologice utilizate de avocat[30]

7.4.7. Persuasiune – Sugestie – Transparenţă

Pledoaria avocatului este constructul formal sub care substanţa psihologică a apărării este indusă în conştiinţa completului de judecată, a juraţilor, a publicului şi a reprezentanţilor mass-media.

---

[30] **Apărarea – noţiuni strict juridice**

Considerată ca o activitate procesuală complexă, apărarea impune ca la eforturile persoanei ce luptă pentru apărare drepturilor şi intereselor sale să se alăture şi participarea unui apărător, care poate fi o persoană aleasă sau numită în proces, în scopul de a ajuta părţile să-şi apere interesele ocrotite de lege.

Constituţia României rezervă un loc deosebit dreptului la apărare, în art. 24 alin. 1, subliniind că dreptul la apărare este garantat. În alin. 2 al aceluiaşi articol se arată că în tot cursul procesului, părţile au dreptul să fie asistate de un avocat, ales sau numit din oficiu.

Organizarea şi exercitarea avocaturii în România au fost reglementate prin Decretul nr. 281/21 iulie 1954 care a fost modificat esenţial prin Decretul-Lege nr. 90/1990.

În prezent organizarea şi exercitarea profesiei de avocat este reglementată prin Legea nr. 51/1995.

Aceste acte normative, având menirea de a defini statutul avocatului în sistemul procesului judiciar, au ca punct de plecare reglementările privind dreptul de apărare şi drepturile apărătorului cuprinse în legile de modificare a Codului de procedură penală (art. 171-174, 513-522), în Constituţia României (art. 24), în Legea de organizare judecătorească nr. 92/1992 (art. 7 şi art. 8), în Codul de procedură civilă (art 74-81), precum şi în art. 6 din Convenţia Europeană a Drepturilor Omului ratificată de România prin Legea nr. 30/1994.

Dreptul la apărare poate fi exercitat de:

- persoana în cauză, iar în anumite situaţii de rudele acesteia;
- persoana respectivă, după consultarea avocatului;

Vehiculând materialul probator, avocatul va căuta să dea dizertației sale notele convingerii și certitudinii cu privire la o anumită stare de fapt și de drept, canalizând astfel soluția juridică într-un sens care are drept scop salvarea intereselor clientului său.

Din punct de vedere tactic, apărătorul nu face altceva decât să-și transmită ideile, gândurile și convingerile, prin mecanismul psihologic extrem de subtil al sugestiei, unui adresant strict determinat: completul de judecată. Arta și profesionalismul său vor fi valorificate eficient în momentul în care gândurile și ideile sale vor constitui gândurile și

---

- avocatul delegat;
- procuror;
- Avocatul Poporului.

Apărarea drepturilor se realizează și din oficiu de către organele statului abilitate în acest scop (poliție, procuratură, Garda Financiară etc.).

Potrivit dispozițiilor art. 1 alin. 2 din Legea nr. 51/1995 pentru organizarea și exercitarea profesiei de avocat, apărător poate fi numai un avocat, membru al unui barou de avocați, din care face parte și care își desfășoară activitatea într-una din formele prevăzute de lege: cabinete individuale, cabinete asociate sau societăți civile profesionale.

Pentru ca o persoană să dobândească calitatea de avocat, trebuie să îndeplinească, cumulativ, următoarele condiții:

1. să fie membru al unui barou din România. Pentru a fi membru al unui barou, trebuie urmată procedura înscrierii în barou, precum și cea privind primirea în profesie (art. 27 și următoarele din Statutul profesiei de avocat);
2. să nu fie incompatibil potrivit legii.

Cazurile generale de incompatibilitate sunt următoarele: activitatea salarială în cadrul altor profesii; activități care lezează demnitatea și independența profesiei de avocat sau bunele moravuri; exercitarea nemijlocită de fapte de comerț. Art. 44 din Statutul profesiei de avocat mai prevede că sunt incompatibile cu exercitarea profesiei de avocat faptele personale de comerț cu sau fără autorizație, calitatea de asociat într-o societate comercială în nume colectiv, de comanditat într-o societate comercială cu răspundere limitată sau într-o societate comercială în comandită pe acțiuni și calitatea de președinte al consiliului de administrație sau membru în comitetul de direcțiune al unei societăți comerciale pe acțiuni.

În afară de aceste cazuri generale de incompatibilitate, legea (art. 39 din Legea nr. 51/1995) prevede și unele cazuri speciale de incompatibilitate. Astfel, avocatul este incompatibil de a asista sau reprezenta părți cu interese contrare în aceeași cauză sau în cauze conexe, precum și de a pleda împotriva părții ce l-a consultat mai înainte în legătură cu aspectele litigioase concrete ale pricinii. De asemenea, este incompatibil de a desfășura o activitate profesională într-o cauză concretă avocatul care a fost ascultat anterior ca martor în aceeași cauză. Aceasta, deoarece pe de o parte calitățile de martor și de apărător sunt incompatibile, iar pe de altă parte, calitatea de martor are întâietate față de aceea de apărător sau reprezentant al vreunei părți în cauză. Este incompatibil și avocatul care a îndeplinit în cauza în care este angajat ca apărător funcția de expert sau traducător.

Profesia de avocat nu poate fi exercitată la instanța sau la parchetul unde soțul avocatului ori ruda sau afinul său până la gradul al treilea inclusiv îndeplinește funcția de magistrat.

Pentru ca avocatul să devină apărător este necesar să fie ales de parte sau să fie desemnat din oficiu, în cazurile prevăzute de lege, după procedura instituită de art. 63 și următoarele din Legea nr. 51/1995 și art. 141 din Statutul profesiei de avocat.

Deși nu este parte în procesul penal, aprătorul se situează pe poziția procesuală a părții ale cărei interese le susține și le apără.

Asistența juridică pe care o acordă avocații constă în sprijinul dat de acesta părților în cadrul procesului judiciar prin lămuririle, sfaturile și intervențiile lor ca specialiști în domeniul dreptului. Asistența juridică este facultativă atunci când părțile decid singure în alegerea avocatului, dar asistența juridică poate fi obligatorie (art. 63 din Legea nr. 51/1995). În acest sens, în art. 171 alin. 2, se arată că asistența juridică este obligatorie când învinuitul sau inculpatul este minor, militar în termen redus, rezervist concentrat, elev al unui institu medical-educativ ori când este arestat, chiar în altă cauză.

Anumite categorii de persoane beneficiază de asistență juridică gratuită, așa cum prevede art. 63 alin. 2 din Legea nr. 51/1995: „În cazuri de excepție, dacă drepturile persoanei lipsite de mijloace materiale ar fi prejudiciate prin întârziere, decanul baroului poate aproba acordarea de asistență gratuită“. Acestor categorii de persoane li se adaugă, prin Legea nr. 25/1990, și persoanele care formulează acțiuni sau cereri de orice fel, ori solicită consultații relative la drepturile sau interesele lor, vătămate în timpul evenimentelor revoluționare din decembrie 1989.

Avocatul își desfășoară activitatea în temeiul unui contract încheiat în formă scrisă, în cazul în care este ales sau în urma desemnării sale de către barou, atunci când este numit din oficiu.

În ambele cazuri, proba calității de apărător se face prin împuternicire avocațială.

În ipoteza în care avocatul cumulează și calitatea de reprezentant al clientului său, pentru exercitarea anumitor drepturi are nevoie, pe lângă delegația de apărător și de un mandat special.

ideile completului de judecată. Altfel spus, ideile sale vor deveni convingerile membrilor completului.

Psihologia apărării se bazează pe de o parte pe arta de a vorbi, **retorica**, iar pe de altă parte pe arta de a convinge, **persuasiunea**. Persuasiunea este esențială, în sensul realizării scopului apărării. Ea presupune capacitatea limbajului avocatului de a exercita o acțiune, o influență asupra voinței și personalității fiecăruia dintre membrii completului în timpul comunicării cu aceștia, determinându-i să gândească cauza în sensul și spiritul juridic al apărării.

Sunt importante, în această etapă, tehnica și cultura înaltă a limbajului, dar mai ales mimica și gestica avocatului.

În ceea ce privește latura imperativ strictă, dacă avocatul nu-și poate exprima în fața completului de judecată ordinul, comanda etc., poate însă să se folosească cu abilitate de: invitație, prevenire, cerere fermă, apel, sfat, propunere, rugăminte etc., care pot acționa cu efecte notabile asupra voinței completului de judecată.

Avocatul trebuie să știe că în actul comunicării **cuvântul** devine **unitatea de bază a dizertației, cu putere de a trezi imaginația și de a emoționa, de a convinge.** Prin forța sa expresivă cuvântul dă valoare mesajului amplificând muzicalitatea rostirii. Atunci când rostirea dizertației este corectă, exactă, armonioasă, ritmată, acompaniată firesc de pauze, tăceri, gesturi, mimică și atitudini, aceasta capătă valoare de interpretare personală individualizând avocatul, întărind încrederea clientului față de profesionistul stăpân pe arta apărării.

7.4.8. Comunicarea în raporturile interpersonale (manipulare mentală)

Una dintre funcțiile importante ale pledoariei apărării este funcția comunicativă, pe care avocatul o folosește alături de funcția persuasivă.

Adresându-se completului de judecată, apărarea face cunoscut, înștiințează asupra esenței legăturilor de fapt și de drept ale cauzei. Într-o interpretare psiho-cibernetică, pledoaria nu înseamnă numai un simplu transfer de informații, ci implicit un schimb de mesaje.

Nu se poate vorbi de comunicare fără reacția de răspuns, scopul avocatului fiind tocmai răspunsul favorabil din partea instanței de judecată. Comunicarea umană verbală este formată dintr-un complex de elemente: cuvinte, voce, ton, postură, context etc., care în pledoaria apărării se pot constitui în multiple și variate combinații care măresc sau micșorează șansele recepției.

Apărătorul învinuitului sau inculpatului are dreptul de a asista la efectuarea oricărui act de urmărire penală (art. 172 alin. 5 din Codul de procedură penală).

Potrivit art. 172 alin. 7 din Codul de procedură penală, în cursul judecății, apărătorul are dreptul să asiste pe inculpat și să exercite drepturile procesuale ale acestuia, în care se includ posibilitatea de a lua cunoștință de dosarul cauzei, dreptul de a formula cereri, dreptul de a ridica excepții și de a pune concluzii asupra tuturor actelor cauzei etc.

Pentru activitatea desfășurată, apărătorul este remunerat, sumele ce i se cuvin fiind incluse în cheltuielile judiciare. Criteriul esențial pentru munca acestuia este: calitatea, cantitatea și eficiența muncii.

Legiuitorul nostru prin Legea nr. 35/1997 a creat instituția Avocatului Poporului, ca o instituție garant, pentru evitarea oricărui arbitrar în relațiile administrație-administrație, stat-individ. Art. 1 din această lege prevede: „Instituția Avocatului Poporului are drept scop apărarea drepturilor și libertăților cetățenilor în raporturile acestora cu autoritățile publice.

Această instituție vine să completeze golurile în apărarea drepturilor și libertăților indivizilor.

Astfel, Avocatul Poporului contribuie la protejarea individului față de autoritățile publice și administrative și a drepturilor și libertăților cetățenești prin:

- intervenția directă la autoritatea respectivă sau cea ierarhic superioară acesteia;
- folosirea unei proceduri mult mai simple decât cea judecătorească sau cea a contenciosului administrativ;
- prin sesizarea Guvernului cu privire la orice act sau fapt administrativ ilegal al administrației publice centrale și al prefecților, cu implicații deosebite asupra drepturilor și libertăților cetățenești.

Instituția Avocatul Poporului vine să completeze dreptul de apărare la care indivizii apelează atunci când le sunt încălcate drepturile și libertățile.).

Transmiterea şi receptarea mesajului apărătorului în proces este tributară însă atmosferei din sala de şedinţă (publicitatea, oralitatea, contradictorialitatea etc.) care tensionează emoţional climatul dezbaterilor, factorii perturbatori diminuând calitatea informaţiilor transmise, la care se adaugă şi pierderile determinate de selecţia făcută de interlocutor asupra conţinutului mesajului transmis, pentru că nu tot ceea ce există în intenţia avocatului va fi reţinut de preşedintele de judecată.

Din punct de vedere psiho-cibernetic, comunicarea ideală ar fi aceea în care tot ceea ce se transmite se şi recepţionează.

În cadrul dezbaterilor judiciare, pledoaria apărării întâmpină factori ce ţin de calitatea primitorului, profesionalismul completului de judecată, buna-credinţă a completului de judecată, de contextul recepţionării, atmosfera sălii de şedinţă, cât şi de trăirea intimă ca proces psihologic resimţit la nivelul personalităţii fiecăruia dintre membrii instanţei la care pot apărea noi sensuri de interpretare a elementelor de fapt şi de drept, neexistând în intenţia apărătorului, după cum şi acesta din urmă, în funcţie de reacţia instanţei, poate replica prin idei noi, îmbogăţind sfera nuanţelor dizertaţiei sale. În replică, şi complexul de judecată poate sesiza nuanţe de la avocat.

Un rol important în comunicare îl are şi funcţia cognitivă, resorbită de fapt în funcţia comunicării, care atrage atenţia asupra clarităţii şi cursivităţii limbajului mesajului cognitiv, în complexe situaţii de context ale dezbaterilor judiciare în care apărarea apare la bară.

Comunicarea îndeplineşte o funcţie reglatorie, ce se referă la orientarea desfăşurării proceselor psihice cognitiv-demonstrative, şi anume: orientarea şi reorientarea atenţiei completului de judecată faţă de anumite elemente de fapt şi de drept ale cauzei, activarea unor informaţii depozitate în memoria, gândirea şi percepţia acestora, declanşarea la preşedintele instanţei a unor trăiri emoţionale, sentimente, modelări de reaţii etc., în funcţie de scopul urmărit.

7.4.9. Influenţarea convingerii intime. Procedee: argumentarea şi persuasiunea

În pledoaria sa avocatul va utiliza tehnicile psihologice de convingere: argumentarea şi persuasiunea.

Argumentarea este o acţiune intelectuală raţională prin care avocatul prezintă probe şi dovezi legate prin raţionamente, în scopul de a demonstra şi a convinge atât juriul, cât şi auditoriul de probitatea punctelor sale de vedere, a tezelor şi ideilor susţinute în fapt şi drept.

Prin **persuasiune psihologică** înţelegem **capacitatea de influenţare, de a convinge pe cineva să facă un lucru, să adopte o anumită conduită, folosind argumente logice şi afective.** Psihologia persuasiunii este forma cea mai înaltă a artei de a vorbi.

Apărătorul va putea fi persuasiv cu completul de judecată, cu auditoriul din sală sau cu clienţii săi numai dacă va fi dotat cu aptitudinile de a transmite, de a implanta în mintea şi sufletul interlocutorilor judecăţi de valoare, sentimente şi trăiri care să-i deturneze de la propriile convingeri către scopurile apărării[31]

---

[31] **Studiu de caz: Apărarea în procesul soţilor Ceauşescu**

Procesul Ceauşescu, mult discutat şi în afara graniţelor ţării, reprezintă unul dintre cele mai contestate procese din istoria noastră judiciară, având în vedere cadrul procesual în care s-a desfăşurat.

Scurt istoric:

În ziua de 25 decembrie 1989, Elena şi Nicolae Ceauşescu au fost deferiţi justiţiei. Prin „rechizitoriul" (nu a existat un rechizitoriu scris prin care instanţa să fie sesizată legal) susţinut de procurorul militar, s-a adus la cunoştinţa inculpaţilor faptele pentru care erau judecaţi şi încadrarea lor în drept. Expunerea procurorului a fost

Procedeele utilizate în tehnicile argumentării şi persuasiunii sunt: explicaţia, naraţiunea, organizarea topică, clasificarea, comparaţia, analogia, demonstraţia, alternativa, inducţia, deducţia etc.

Explicaţia este o formă de argumentare foarte simplă ce constă în expunerea clară a faptelor, cu scopul de a fi bine înţelese şi de a realiza convingerea interlocutorului.

Naraţiunea constă în prezentarea cronologică a evenimentelor şi prezentarea unor aspecte şi caracteristici ale faptelor şi împrejurări ale cauzei într-un limbaj natural, inteligibil şi credibil.

Prin **organizarea topică** înţelegem abordarea fenomenului pe părţi, pe segmente, prin ordonarea propriei gândiri, procedură de fapt prin care avocatul poate obţine ordonarea în sensul dorit de el a gândirii preşedintelui de complet.

---

obstrucţionată prin reproşuri zgomotoase şi mimate de soţii Ceauşescu, atitudine pe care aceştia nu şi-au schimbat-o pe tot parcursul procesului.

A urmat apoi cuvântul inculpaţilor, cărora preşedintele completului de judecată le-a adresat întrebări. Practic, nu s-a putut purta un dialog constructiv cu cei doi, deoarece aceştia răspundeau tot prin întrebări.

Pornirile necontrolate ale Elenei Ceauşescu şi grija lui Nicolae Ceauşescu de a interveni în ponderarea ei şi în stoparea dialogului, preluând răspunsul, au deteriorat actul de ascultare până la refuzul semnării procesului-verbal de interogare pe care preşedintele completului de judecată îl dictase în forma eliptică a posibilităţii culegerii unor răspunsuri.

După terminarea „audierii“, avocaţii au luat legătura cu inculpaţii; aceştia refuzând să înţeleagă situaţia în care se aflau, au reacţionat negativ faţă de avocaţi şi nu au colaborat cu aceştia.

Preşedintele completului a acordat apoi cuvântul procurorului care a arătat, în susţinerea orală a rechizitoriului, unicitatea situaţiei, dramatismul acelor zile, calvarul din timpul regimului Ceauşescu şi lipsa unui act de acuzare anterior pregătit.

A urmat cuvântul apărării. Aceasta a încercat să-i incite pe acuzaţi la răspunsuri ce puteau consta în dezvinovăţiri sau recunoaşteri de fapte şi vinovăţii. Încercările au rămas fără efect, nedeterminând nici înţelegere şi nici regret, cei doi opunându-se cu încăpăţânare să recunoască învinuirile şi încercând să se apere prin preamărirea propriei personalităţi împinsă până la autoidolatrizare.

În final, apărătorul s-a pronunţat împotriva pedepsei cu moartea, susţinând că pedeapsa reală ce se impunea celor doi era aceea de „a-i condamna“ să trăiască în condiţiile ce fuseseră create poporului.

Ultimul cuvânt acordat inculpaţilor s-a soldat cu acelaşi eşec, soţii Ceauşescu Nicolae şi Elena negând autoritatea morală şi considerând ilegitim completul de judecată.

După acordarea ultimului cuvânt inculpaţilor, instanţa s-a retras pentru deliberare.

Verdictul, pe care toţi îl ştiau dinainte, a fost condamnarea la moarte.

Concluzii:

Din punct de vedere juridic, „procesul Ceauşescu“ a avut loc prin încălcarea unor norme procesuale legale, şi anume: lipsa unui act de sesizare şi neînregistrarea acestui act, necomunicarea către inculpaţi a actului de sesizare, neefectuarea urmăririi penale şi a expertizei psihiatrice în timpul urmăririi penale, nefixarea termenului de judecată, imposibilitatea alegerii apărătorilor, nedeclararea recursului şi nejudecarea acestuia.

În ce priveşte apărarea, aceasta nu s-a încadrat nici ea în normele procesuale penale: lipsa unui apărător ales făcea imposibilă administrarea unor eventuale probe în apărare. Refuzul celor doi inculpaţi de a comunica cu avocaţii a îngreunat şi mai mult rolul apărării.

Soluţia dată de completul de judecată a făcut ca argumentele pentru demonstrarea şi aflarea adevărului în acest proces să nu mai fie scoase la lumină, opinia publică neaflând nici până astăzi adevărului în această cauză.

Propunerea făcută instanţei de către avocatul apărării, de „a-i condamna pe cei doi să trăiască în condiţiile ce fuseseră create poporului“, nu avea cum să fie luată în considerare de către instanţă, pentru că hotărârea de executare a celor doi era luată dinainte.

„Procesul Ceauşescu“, dacă îl putem numi astfel, a fost o formă atipică de proces, mai bine-spus, un simulacru de proces. Scopul acestuia a fost executarea celor doi dictatori.

Dar scopul procesului judiciar este altul: acela de a scoate la lumină adevărul, ori în acest proces adevărul nu a fost cunoscut. Au lipsit mijloacele ştiinţifice care ar fi dus la aflarea acestuia. Abordarea psihologică, cea medico-legală şi psihanalitică erau necesare în acest caz.

Care a fost motivaţia actului criminal? Câtă intenţie şi premeditare a existat? Cei doi suferea sau nu de paranoia? La aceste întrebări ar fi putut răspunde psihologia împreună cu celelalte discipline ştiinţifice amintite.

Clarificarea dă explicaţiei o formă mai riguroasă, care presupune ordonarea faptelor, evenimentelor şi acţiunilor în funcţie de criterii dinainte stabilite, în funcţie de prezumarea efectelor lor asupra completului judiciar, de regulă fiind lăsate la urmă elementele probatorii cele mai importante.

Cu ajutorul **comparaţiei**, avocatul evidenţiază asemănările şi deosebirile dintre fapte, evenimente, fenomene, cu scopul de a uşura înţelegerile şi a fundamenta convingerile juriului.

Prin **analogie** apărătorul face apel la asemănarea a două speţe, soluţii sau evenimente judiciare, în funcţie de care se deduc asemănări pentru situaţii terţe.

Demonstraţia presupune a explica în mod convingător prin exemple practice sau argumente teoretice, că o afirmaţie cu privire la stările de fapt şi de drept este adevărată sau falsă.

Ca mijloc eficare de convingere, **alternativa** presupune posibilitatea avocatului de a prezenta cu modestie aprecierii completului două mai multe variante posibile în soluţionarea cauzei, toată însă în avantajul clientului său, lăsând la aprecierea generoasă a juriului de a alege una din ele.

Inducţia şi **deducţia** sunt procedee raţional-mentale, mecanisme ale gândirii, care servesc demonstraţiilor prin concluzii de la singular la plural, de la simplu la complex etc.

În ce priveşte **tipurile de apărători**, putem distinge o mulţime aidoma tipurilor de oratori: **străluciţi, raţionali, umorişti, prolicşi, pasionali.**

După structura pledoariei, cei mai frecvenţi întâlniţi, sunt:

- apărătorul cu **pledoarie structurată logic**, care pune accent pe capacitatea de a induce completului de judecată concluziile analizelor, sintezelor, inducţiilor, analogiilor şi deducţiilor sale, dizertaţia sa fiind o cascadă de demonstraţii asupra stărilor de fapt şi de drept, menite a subordona intereselor clientului său, convingerea intimă a instanţei;
- apărătorul cu **pledoare structurată afectiv** ce pune accent pe mesajul persuasiv, pe invitarea completului şi auditoriului de a trăi emfatic sentimente şi situaţii, care face apel la suport audio-vizual şi demonstrativ, în care afectivul pe care îl provoacă inundă capacitatea congnitivă, slăbind cenzura şi spiritul critic al completului de judecată.

Deşi vorbeşte în faţa barei, avocatul se exprimă într-un anume fel în faţa unei instanţe penale şi va expune diferit în faţa instanţei civile sau comerciale. Este vorba despre topica genurilor cunoscute sub următoarele denumiri: genul demonstrativ, genul deliberativ şi genul juridic.

Oratorul aparţinând **genului demonstrativ** urmăreşte să placă auditoriului. Putem observa la acesta claritatea cu care se exprimă şi armonia cuvintelor. Oratorul vorbeşte în faţa auditoriului fiind stăpân pe pronunţie, pe voce, folosind un limbaj corect. Dicţia, gestul şi fizionomia sunt mijloacele de convingere pe care oratorul le stăpâneşte desăvârşit. Din acest gen s-a dezvoltat **genul academic**.

Oratorul ce aparţine **genului deliberativ** urmăreşte înduplecarea, convingerea auditoriului şi are o sferă mai mare decât genul demonstrativ. Exemplul tipic pentru acesta este discursul parlamentar.

Genul juridic urmăreşte să convingă, inculpând sau apărând pe cineva. Oratorul dezvoltă raţionamente puternice, are un stil curat, simplu şi precis, iar faptele prezentate sunt înlănţuite logic. Acesta trebuie să dispună de o vastă experienţă la care se adaugă bunăvoinţa, buna-credinţă, competenţa, pasiunea şi efortul, acest gen corespunde apărătorului judiciar.

7.4.10. Pledoaria. Comentarii psihologice. Talent, inspiraţie, improvizaţie

Pledoaria poate fi definită ca fiind o formă literară, o proză vorbită, uneori scrisă, care are un anumit destinatar şi urmăreşte să obţină un anumit rezultat. Ea face parte din genul retoric, pentru că urmăreşte să determine convingerea auditoriului.

Prima caracteristică a pledoariei este faptul că în cazul ei este vorba despre oratoria judiciară și despre stilul vorbit, stilul oral. Pledoaria este un act de dăruire generoasă, este expresia unei trăiri puternice, a unei intensități și a unei tensiuni interioare exprimată cu artă, cu tehnică și cu măiestrie. Ea este rezultatul unui talent intelectual unit cu talentul de a vorbi, este rezultatul unui talent complex, o adevărată prelungire a personalității complexe a avocatului.

Avocatul are de dominat în pledoarie însăși cauza, procesul, subiectul, pe cei care îl ascultă, pe cei cărora li se adresează pledoaria și, mai ales, trebuie să se domine pe sine însuși.

O pledoarie este un moment artistic al unei gândiri și al unei trăiri și, ca rezultat al acestora, ea este ceva viu, închegat organic, armonios, sau altfel spus, ceva care se naște și trăiește în prezența celor ce o ascultă și cărora le este destinată. Tocmai de aceea, o pledoarie bine pregătită implică nu numai inspirație, ci și improvizație.

Pledoaria are o viață scurtă, însă ea trebuie să producă efecte durabile. Nu există rețete pentru a se întocmi, în chip mecanic și artificial, o pledoarie. Ea se naște dintr-un complex de factori, într-un moment determinant. Acest moment determinant poate fi studiat dinainte și pregătit în amănunțime. Avocatul este însă cel care decide.

În conținutul și valoarea unei pledoarii va cântări în cea mai mare parte, ceea ce este și poate avocatul ca personalitate, atât ca avocat, cât și prin pregătirea generală[32].

---

[32] **Procesul arhitectului Socolescu**

Prin rechizitoriul susținut de procuror în ședința din 24 septembrie 1903, la Tribunalul Ilfov, arhitectul I.N. Socolescu era acuzat de crima de incendiu. (Fapta era pedepsită de art. 357 C.pen. ce era pe atunci în vigoare)

Scurt istoric:

În mai 1903, arhitectul Socolescu își însoțea soția bolnavă la Berlin, unde urma să fi supusă unui tratament medical. Înainte de a pleca în străinătate, strânge covoarele și alte câteva obiecte în mijlocul camerelor, acoperă ferestrele cu pânză albă dublă, luând astfel măsurile gospodărești în cazul unei absențe mai îndelungate.

Reîntorcându-se în țară singur, arhitectul Socolescu rămâne în București numai scurt timp, plecând în după-amiaza zilei de 14 iunie la Sinai, unde urma să-și petreacă vacanța. Înainte de a-și părăsi locuința și de a o încuia, arhitectul Socolescu își ia cu el mai multe obiecte de îmbrăcăminte, precum și un număr însemnat de acte personale, lăsând casa în paza unui om de serviciu, Z.G.

În noaptea ce a urmat plecării sale la Sinaia, doi trecători întârziați zăresc fumul gros ieșind pe hornul casei, sună la poartă, trezesc îngrijitorul și, întorcându-se împreună în pod, reușesc să stingă un puternic focar de incendiu.

Între timp, lumea care se adunase în stradă, semnalează izbucnirea focului și la etaj. De această dată focul izbucnise în salon și, pentru a intra în cameră, a fost necesar să se spargă ușa care era încuiată. Până la sosirea pompierilor, focul izbucnește și sub scară. Incendiul este stins cu multă greutate, deoarece gurile de apă din curtea imobilului erau acoperite cu niște stive de lemne, astfel că apa trebuie să fie adusă de la distanță cu ajutorul unor sacale.

S-au întreprins imediat cercetări, care au dus la descoperirea în imobil a numeroase focare, dispuse în așa fel, încât focul să cuprindă mobila grămădită în apropierea lor să se întindă cât mai repede. S-a ajuns la concluzia că focul a fost pregătit și pus chiar de proprietarul imobilului, arhitectul Socolescu, concluzie care rezultă din procesul-verbal al Parchetului, încheiat la 15 iunie. Din procesul-verbal mai rezultă că imobilul era asigurat pentru o sumă de 200.000 lei, iar mobila pentru o altă sumă de 170.000 lei; de asemenea, anumite persoane au dat informații că situația financiară a arhitectului Socolescu era foarte încurcată.

Un important indiciu al vinovăției lui Socolescu a fost considerat faptul că, din străinătate, soția acestuia a scris unei prietene o scrisoare, în care – între altele – îi comunica că a visat că-i arde casa.

De asemenea, împotriva lui Socolescu s-au reținut: faptul că cele două guri de apă din curte erau astupate, faptul că ușile camerelor erau încuiate și că înaintea călătoriei cumpărase o mare cantitate de gaz și lumânări, precum și faptul că avusese grijă de a lua cu el în călătorie toate actele de valoare.

S-a mai adăugat și faptul că, la puțin timp înaintea incendiului, arhitectul Socolescu primise o scrisoare anonimă prin care fusese prevenit că agenții societății de asigurare plănuiau să provoace acest incendiu.

Expertiza grafică a acestei scrisori a indicat că scrisoarea ar fi fost scrisă chiar de arhitectul Socolescu.

În evidență a fost scos și un conflict anterior dintre arhitectul Socolescu și Societatea de asigurare „Dacia Română“, care a izbucnit în legătură cu distrugerea prin incendiu, în împrejurări ciudate, a unui depozit de material lemnos din șoseaua Mihai Bravu, aparținând lui Socolescu și asigurat la această societate. Socolescu avusese și o polemică cu respectiva societate de asigurare, ale cărei practici le-a combătut în ziarul scos chiar de el și care era intitulat „Ancheta“.

Însuşirea esenţială a unei bune pledoarii este **claritatea**. Referindu-se la claritate, ne referim la elocuţiune, la calitatea stilului de a fi clar. Dar claritatea pledoariei nu rezultă numai din claritatea stilului, a elocuţiunii, ci şi din îmbinarea dintre elocuţiune şi acţiune. Completarea elocuţiunii cu acţiunea are ca obiectiv realizarea clarităţii.

Arhitectul Socolescu nu recunoaşte că a săvârşit fapta de care este acuzat, iar apărarea (înainte de citirea actului de acuzare) cere să se facă o descindere la locul unde s-a produs incendiul.

Descinderea este admisă şi cu acest prilej se fac o serie de constatări importante.

Astfel, s-a constat că fumul de la focarul din pod nu putea fi văzut din stradă. Lângă unul dintre focare au fost găsite două chibrituri rotunde, pe când chibriturile din biroul lui Socolescu erau pătrate.

S-a mai constatat că lemnele aşezate în curte, peste gurile de apă, nu putea fi aşezate în altă parte din lipsă de spaţiu; că sertarul biroului – în care se aflau diferitele chei ale casei – era deschis şi că în curte se mai aflau încă două guri de apă care funcţionau. De asemenea, cele două bidoane cu gaz cumpărate de curând de Socolescu au fost găsite pline pe trei sferturi.

Cu ocazia interogatoriului, Socolescu s-a plâns de felul în care a fost condusă instrucţia. El a arătat că judecătorul de instrucţie a refuzat să facă constatările şi verificările pe care i le ceruse, că i s-au pus în sarcină fapte inexacte şi, în special, pretinse datorii băneşti care n-au putut fi dovedite, că nu s-a ţinut seama de faptul că, în trei sferturi de oră cât a stat acasă – în ziua plecării la Sinaia – era materialmente imposibil unui om să pregătească incendiul aşa cum a fost pregătit, că nu s-a inventariat casa de bani în care rămăseseră acte, bijuterii şi obiecte de valoare, pe care nu le luase la Sinaia.

În cursul audierii martorilor, unul dintre aceştia a declarat că, în afacerea incendiului de la depozitul de cherestea din şoseaua Mihai Bravu, un inspector al Societăţii „Dacia Română" i-a oferit bani pentru a-l determina să depună mărturie împotriva lui Socolescu.

Printre martori, câţiva bancheri au declarat că au avut totdeauna încredere în Socolescu, care era unul dintre cei mai talentaţi arhitecţi ai ţării, ce obţinea venituri importante din profesia sa şi care, datorită acestui fapt, avea un credit nelimitat la oricare dintre ei.

Un alt martor, cunoştinţă de-a lui Socolescu, care locuia în apropierea acestuia, a semnalat o întâmplare ce indica o nouă piesă. El a declarat că în seara incendiului, în jurul orei 9, a văzut ieşind din casa lui Socolescu două persoane, dintre care una avea un pachet în mână.

Dar cea mai puternică impresie a produs-o depoziţia martorului Z.G., omul se serviciu al lui Socolescu. Juraţii au luat astfel cunoştinţă de faptul că în cursul primelor cercetări, acesta a fost supus unui tratament de intimidare, cerându-i-se, cu o deosebită insistenţă să declare că arhitectul Socolescu şi-a dat singur foc casei. Martorul a mai declarat că la plecarea lui Socolescu n-au fost aşezate în mijlocul camerelor decât covoarele strânse, peste care se presărase naftalină, nu şi mobilele, şi că pânza se punea la fereastră în fiecare vară când familia pleca în vacanţă. Acelaşi martor a arătat că în ziua plecării la Sinaia, Socolescu a rămas în casă foarte puţin timp, insuficient pentru a pregăti incendiul de care era acuzat şi care presupunea deplasarea unor mobile foarte grele, ce nu puteau fi deplasate de un singur om.

Pentru eventualitatea condamnării arhitectului Socolescu, Societatea de Asigurare „Dacia Română" s-a constituit parte civilă.

Atât Ministerul Public, cât şi partea civilă au susţinut vinovăţia lui Socolescu, înlăturând orice altă ipoteză. Ca mobil al faptei au fost înfăţişate dificultăţile băneşti în care s-ar fi aflat Socolescu, dificultăţi determinate de cheltuielile exorbitante pe care acesta le făcea.

Pledoaria părţii civile, pronunţată de avocatul Take Ionescu, ce cuprindea analiza faptelor, pornea de la constatarea că focul a fost pus, că lemnele găsite în cele câteva focare proveneau din pivniţa acuzatului, că lumânările găsite tot acolo erau din cele cumpărate recent de el, că petrolul era probabil tot din cel cumpărat de Socolescu, pentru că bidoanele în loc să fie în magazie, au fost găsite pe scara de la pod. Avocatul înlătură ipoteza că altcineva decât Socolescu ar fi pus foc casei, şi ajunge la concluzia că incendiatorul nu putea fi decât unul singur: Socolescu.

Aspecte privind apărarea:

În şedinţa din 27 septembrie 1903, din partea apărării a luat cuvântul Barbu Şefănescu Delavrancea, care a rostit atunci una dintre cele mai frumoase pledoarii din istoria elocinţei noastre judiciare.

Delavrancea a început pledoaria arătând că acuzatorii şi-au schimbat rolurile, partea civilă trecând peste reprezentantul Ministerului Public şi devenind acuzaţiunea principală. În continuare, apărarea se referă la aceiaşi reprezentanţi ai Ministerului Public şi ai părţii civile care, căutând antecedente lui Socolescu şi negăsindu-le, au lăsat doar o impresie şi n-au produs o dovadă.

Claritatea în expunere derivă din claritatea gândirii. Este necesară o gândire clară şi distinctă. Claritatea depinde şi este condiţionată de dispoziţie, adică de ordinea în care se succed diferitele părţi ale pledoariei, diferitele ei elemente şi articulaţii, şi de ordinea în care urmează argumentele, faptele, frazele.

De asemenea, claritatea depinde şi de invenţiune, de procesul de alăturare a argumentelor, de procesul de gândire, de planul pledoariei şi de modul în care avocaţii exprimă sau formulează prin elocuţiune cele ce au de spus.

Avocatul apărării trece apoi la atac, explicându-i procurorului general că nu şi-a făcut datoria, deoarece în proces se impuneau – şi i s-au cerut de către inculpat şi apărătorii săi – o serie de experienţe uşoare şi decisive. Exemplificând, apărătorul arată că procurorul nu a făcut experienţa, deşi i-a stat în putinţă, de a transporta biblioteca cu un singur om de la primul etaj sub scara principală a intrării. El arată că nu era posibil acest transport pe o scară înaltă şi răsucită, pentru că biblioteca era din stejar masiv şi cu uşi de fier, şi ar fi fost imposibil pentru un singur om să o coboare.

Delavrancea semnalează apoi alte împrejurări pe care acuzarea era datoare să le lămurească şi nu a făcut-o. El susţine că trebuie să se stabilească durata de ardere a lumânărilor cumpărate de Socolescu, precum şi faptul că, la focarul din pod, focul nu putea fi văzut din stradă. În acelaşi timp, era necesar să se stabilească dacă, prin pânza pusă la ferestrele din salon, incendiul se putea vedea de afară şi dacă, aşa cum pretindea acuzatul şi cum dovedea apărarea cu dovada eliberată de compania de gaze, gazul aerian era închis la casa lui Socolescude la 14 mai.

Apărătorul trece apoi la critica expertizei grafice, punând sub semnul îndoielii valoarea acesteia şi arătând că nici reprezentantul părţii civile n-a împărtăşit părerea procurorului general şi a expertului grafolog. Ce dovezi sun aduse în acest sens? El arată că accentul de pe cartea poştală este scris cu creionul, iar accentul de comparaţie este scris cu cerneală, şi nu oricum, ci în cabinetul judecătorului de instrucţie, sub acuzaţia de incendiar, sub ochii judecătorului şi ai expertului.

Nu e cu putinţă în astfel de condiţii, susţine avocatul, o comparaţie serioasă din punctul de vedere al vibraţiilor microscopice marginale din părticele de accent.

Şi atacul apărării devine din ce în ce mai puternic, acuzându-l pe judecătorul de instrucţie că nu şi-a făcut datoria, pentru că nu a cerut în scris cercetarea celor doi inşi care au ieşit la ora nouă şi zece minute din imobilul incendiat (cei doi au văzut focul din pod, invizibil pentru oricine). Legătura între cei doi inşi şi vocile care îl acuzau pe Socolescu se impunea judecătorului, dar acesta a trecut nepăsător peste aceste indicii care i-ar fi deschis o cale nouă şi sigură în descoperirea adevărului. Apărătorul întreabă de ce nu s-au prezentat cele două persoane procurorului în chiar noaptea incendiului şi de ce nu s-au prezentat judecătorului de instrucţie? Cei doi inşi nu au apărut în proces, iar întrebările apărării n-au primit răspuns.

În ultima parte a pledoariei, Delavrancea demonstra inexistenţa oricărui mobil pentru o asemenea faptă. În pretinsul mobil de i se imputa lui Socolescu el vede – dedesubt – mobilul „Daciei Române". El se întreabă: „Ce caută „Dacia" aici? Adevărul? Justiţia? Nimeni n-o crede. Voieşte să obţină despăgubirea de 5.000 lei? Nimeni n-o crede că a pus patru avocaţi de frunte, [...], în scopul de a câştiga o reparaţiune bănească de cel mult 5.000 lei. Cu această sumă ea nu ar acoperi nici pe jumătate onorariul celor patru personalităţi ilustre ale baroului. Atunci a venit ca să piardă băneşte acest proces? Nimeni n-o crede. Sau voieşte să se apere – şi aş înţelege-o – de presupusele învinuiri ce i-am aduce noi...

Ce mobil ar fi avut domnul Socolescu ca să-şi dea foc caselor lui, mobilierului, cărţilor şi tablourilor lui? Şi-a asigurat imobilul, mobilele şi biblioteca la o valoare exagerată şi – prin incendiu – a voit să încaseze prima de la „Dacia". Iată mobilul dumneavoastră. Şi cu ce aţi sprijinit această afirmaţie? În primul rând aţi pornit de la o teză generală, care este o ofensă generală adusă tuturor asiguraţilor. Aţi afirmat că mai toţi asiguraţii, pe acest timp de criză, ar fi fericiţi să-şi transforme în bani tot avutul lor asigurat..."

Avocatul apărării încheie pledoaria arătând încă o dată că nu există nici o dovadă care să arate că Socolescu a comis fapta: „Interes nu avea, mobilul nu exista".

Concluzii:

Entuziasmul manifestat de mulţimea din sală la sfârşitul pledoariei demonstrează succesul ce l-a avut Delavrancea în acest proces. Procesul Socolescu a însemnat pentru Delavrancea unul dintre cele mai răsunătoare succese din cariera sa de avocat, pledoaria rostită în acest proces în istoria elocinţei noastre judiciare.

Acest proces este important fiindcă dovedeşte că bara a fost o tribună de unde spiritele înaintate au denunţat şi criticat cu curaj stările de lucruri, instituţiile retrograde şi abuzurile autorităţilor.

Apărarea a dezvăluit în acest proces practicile ilicite ale unor societăţi de asigurare care, pentru a-şi spori profiturile nu pregetau să recurgă la acţiuni criminale. Printre acestea, „metoda" incendierii unor imobile asigurate

Claritatea constă nu numai în posibilitatea abstractă, teoretică şi obiectivă, dar şi concretă, practică, subiectivă, de moment, a avocatului de a se face înţeles. Pentru a se face înţeles trebuie ca tot ce spune să fie inteligibil, chiar efectiv înţeles de cei care îl ascultă în momentul pledării. Avocatul trebuie să aibă în vedere acea **punte de legătură** ce trebuie să se formeze de la început între avocat şi judecător şi care trebuie să se menţină tot timpul pledoariei.

Pentru ca avocatul să se facă înţeles, trebuie să aibă o exprimare limpede, distinctă, exactă, precisă şi inteligibilă.

Stilul clar depinde în primul rând de limbaj, de vocabularul întrebuinţat. Trebuie să existe o concordanţă între gândirea clară şi exprimarea clară, între conţinut şi formă.

Pentru fiecare idee, pentru fiecare noţiune, avocatul trebuie să găsească termenul potrivit, termenul propriu. Termenul trebuie să fie exact, să nu lase loc jocului de înţelesuri, să fie acceptat uşor, fără efort, ca de la sine, de către ascultători, dar trebuie să fie totodată şi termenul cel mai expresiv.

Un loc important în claritatea stilului îl are şi alcătuirea propoziţiilor şi frazelor, locul în care sunt aşezate cuvintele într-o frază, adică în sens gramatical, aşa-numita topică. De asemenea, în gândirea avocatului trebuie să existe şi o corectitudine logică, exprimată corect din punct de vedere gramatical.

Pentru a se face înţeles, avocatul va lăsa timp suficient celui care îl ascultă. De aici rezultă că formulările lapidare trebuie rostite mai rar şi apoi aceste formulări trebuie dezvoltate şi explicate.

Pe de altă parte, claritatea este în strânsă legătură cu cealaltă condiţie esenţială: cu **forţa de persuasiune**. Din această cauză, răgazul lăsat ascultătorilor pentru a înţelege ce a spus avocatul nu trebuie să fie prea lung, pentru că ar putea lăsa loc, fie unor asociaţii de ide întâmplătoare ce ar deplasa atenţia ascultătorilor faţă de spusele avocatului, fie pentru a formula obiecţii sau a-şi exprima nedumeriri.

O altă condiţie a clarităţii este **concizia**, în sensul că prolixitatea compromite claritatea printr-o abundenţă inutilă de vorbe. Pentru a realiza claritatea, avocatul foloseşte exact atâtea cuvinte, expresii, fraze câte sunt necesare pentru a se face perfect înţeles.

Pentru a se realiza claritatea trebuie evitate ambiguitatea, echivocul, confuzia, trebuie evitat stilul greoi şi indigest. Claritatea rezultă dintr-o justă pendulare între abstract şi concret, între general şi particular.

Ordinea în care se succed cuvintele în frază, ordinea în care se succed frazele, ordinea în care se succed ideile, argumentele, faptele, este una dintre cele mai importante condiţii ale clarităţii. Pentru realizarea clarităţii, frazele nu trebuie să fie stufoase, oricât ar fi de bogate.

---

prezenta pentru autorii acestor acte două avantaje: pe de o parte, urmele lăsate de făptuitor la locul incediului erau de o asemenea natură, încât să ofere organelor de anchetă ipoteza incendierii imobilului de către proprietarul lui, caz în care societatea de asigurare nu mai putea fi obligată la plata de despăgubiri; pe da altă parte, producerea unor incendii înspăimânta pe proprietarii de imobile care, de teama lor, se asigura în masă, sporind veniturile societăţilor de asigurări.

Totodată, apărarea a ridicat obiecţii privind lacunele anchetei, subliniind faptul că majoritatea martorilor au fost puşi să semneze declaraţiile consemnate de judecătorul de instrucţie, fără să li se dea posibilitatea ca, în prealabil, să le citească. Au fost folosite în apărare toate prilejurile, pentru a dezvălui încălcarea flagrantă a legilor de către organele represive, orientarea tendenţioasă a unor cercetări sau mărginirea lor la aspecte superficiale, omiţându-se în schimb, aspecte esenţiale pentru lămurirea cauzei.

Din pledoaria pe care a rostit-o Delavrancea în acest proces – pledoarie caracterizată prin puterea fluidică a cuvântului – se desprind calităţile cu care acesta era înzestrat ca avocat: talent oratoric şi prezenţă de spirit, forţă logică în argumentare, rigurozitatea raţionamentelor, precum şi o deosebit de nuanţată şi artistică forţă de persuasiune. Toate acestea au permis talentatului avocat să realizeze o pledoarie de excepţie şi, în final, să triumfe adevărul.

Pentru a fi clar, avocatul trebuie, atunci când a început o problemă, să meargă până la capăt, până la elucidarea ei deplină, dar nu mai mult decât atât, pentru că s-ar ajunge la o suprasaturaţie de convingere. O problemă nu trebuie lăsată în suspensie decât în mod conştient şi atunci când se întâmplă acest lucru, trebuie anunţată amânarea rezolvării ei, amânare ce trebuie justificată şi să fie în acelaşi timp convingătoare.

Lipsa de claritate a expunerii poate rezulta şi din îngrămădirea unor idei în aceeaşi frază, atunci când aceste idei nu au fost mai întâi lămurite rând pe rând şi în mod distinct. Ele pot fi reunite după ce avocatul s-a asigurat că a fost înţeles în legătură cu fiecare dintre ele. Sunt mulţi avocaţi care se întrerup pe ei înşişi.

Atunci când a apărut un anumit cuvânt şi avocatul l-a auzit spus de el însuşi, i se trezeşte o asociaţie de idei şi părăseşte pista pe care aleargă către obiectiv, gândirea lui începând să se preocupe de altceva. De cele mai multe ori, avocatul nu-şi dă seama că săvârşeşte această greşeală foarte frecventă şi care este uneori doar aparentă. Pentru aceasta el trebuie să folosească **memoria oratorică**, ce constă în posibilitatea vorbitorului de a pune deoparte, în gândirea lui, o idee care i-a venit în timp ce vorbea şi de a reveni la timpul potrivit, la acea idee pusă deoparte. La momentul oportun, acea idee este luată şi expusă în cadrul pledoariei.

Regula cheie pentru claritatea pledoariei este **claritatea expunerii**, care îi face şi pe alţii să înţeleagă limpede despre ce este vorba.

Ordinea şi metoda în gândire şi **expunerea** sunt condiţiile clarităţii. Avocatul trebuie să aibă hotărât dinainte obiectivul urmărit şi trebuie să fie clar în expunere prin structura pledoariei. O pledoarie nu poate fi pe deplin clară dacă nu este structurată pe probleme, pe teme, pe momente. Prin claritate, avocatul nu trebuie să atingă numai rezultatul de a se face înţeles pe moment, dar şi acela de a-i face pe ascultători să reţină ceea ce au spus şi ceea ce au înţeles exact şi precis în momentul când au ascultat expunerea .

Dar acest lucru este destul de greu de realizat. Pentru a ajunge la un astfel de rezultat trebuie ca vorbitorul să dea un **relief** şi o **ordine metodică** lucrurilor pe care le spune, încât să determine conservarea lor în memoria celor ce-l ascultă. Concretizările, plasticizările, exemplele, repetiţiile şi întreg aparatul literar al pledoariei concură la realizarea acestui rezultat.

Ideile clare şi bine legate între ele, exemplificate concret sau plasticizate prin expresivitatea stilului se reţin mai uşor de către ascultători, mai ales dacă expunerea îmbracă o **tonalitate afectivă**.

Pledoaria trebuie să instruiască, în sensul că-i face pe ascultători să afle lucruri pe care nu le cunoşteau înainte, în fapt, în drept, în probele prezentate în proces ş.a. Această instruire se face cu mijloacele artei oratorice.

Un rol foarte important îl are şi **acţiunea** pentru ca lucrurile spuse şi înţelese să se imprime în memoria ascultătorilor. Pentru a asigura claritatea şi memorarea de către cei care ascultă, acţiunea trebuie să aibă grijă de cuvântul de valoare şi de cuvântul de culoare.

Pentru a fi clară, fraza trebuie să fie bine centrată. Prin debit şi ritm, prin pauze, prin inflexiuni vocale, prin cuvinte de culoare, acţiunea reuşeşte să contribuie la claritate.

Este necesar ca, în tot ceea ce spune, avocatul să aibă în vedere contrastele şi analogiile, deosebirile şi asemănările, fiindcă ele dau relief clarităţii. Pentru ca pledoaria să aibă forţă de persuasiune, trebuie realizată condiţia clarităţii. Dar nu tot ce este clar are şi forţă de persuasiune. Forţa de persuasiune se asigură în primul rând prin elaborarea realizată prin invenţiune, prin orânduirea părţilor pledoariei, prin planul acesteia, prin dispoziţie. În mare măsură, forţa de persuasiune depinde şi de elocuţiune, de acţiune.

Expunerea trebuie să fie clară şi în acelaşi timp tendenţioasă în sensul bun şi corect al cuvântului, trebuie fixată o intenţie şi exprimată o concludenţă în vederea tezei care se demonstrează.

Nu trebuie neglijat nici talentul intelectual şi cel oratoric al avocatului de care depinde în aceeaşi măsură forţa de persuasiune.

Persuasiunea se realizează mai uşor cu cât lucrurile care se spun sunt mai vii, mai palpabile, cu cât argumentele sunt mai bine scoase în relief. **Stringenţa logică, rigurozitatea gândirii şi a raţionamentului** sunt condiţii necesare, dar nu suficiente, fiindcă argumentul trebuie înţeles, acceptat, asimilat. El trebuie să treacă în convingerea celui care ascultă şi să-l determine să adopte opinia pe care o susţine, teza pe care o demonstrează, soluţia pe care o cere avocatul şi deci să-l determine să dea acea soluţie. Toate acestea înseamnă persuasiune.

Claritatea se obţine prin selecţia mijloacelor. Nu tot ce este de spus trebuie spus. Trebuie eliminat ceea ce ar putea să strice ordinea, metoda cu care se face expunerea. Eliminarea a ceea ce nu este concludent, a acelor dezvoltări care nu sunt strict necesare, a acelor fapte şi probleme care nu sunt necesare în structura organică a pledoariei, reprezintă prima operaţie ce condiţionează claritatea şi forţa de persuasiune. Există şi cazuri în care aceeaşi idee poate şi chiar trebuie reluată şi spusă sub diferite forme, cazuri în care, repetată, acea idee are o valoare, un rost.

Pledoaria include şi **improvizaţia**. Prin improvizaţie reuşită se obţine de la început cea mai bună formulare, mai adecvată şi mai proprie, cea mai clară şi cea mai persuasivă. Darul improvizaţiei este însă destul de rar. De aceea avocatul, în pregătirea pledoariei, va avea grijă de fondarea gândurilor pe care le va exprima. Pentru a-l verifica, gândul trebuie formulat. După ce a fost formulat în cuvinte, acesta poate fi supus criticii. Abia atunci el capătă consistenţă.

Pentru fiecare moment al pledoariei trebuie găsită formularea cea mai simplă, dar cea mai convingătoare, cea mai lapidară şi totuşi destul de explicită.

Claritatea se realizează dacă avocatul posedă **stăpânirea limbajului** şi posibilitatea unei **elocuţiuni lesnicioase**. Esenţialul pentru claritate şi pentru forţa de persuasiune este să nu se observe efortul pe care îl face avocatul de a găsi cuvântul, de a face să se succeadă frazele, de a alcătui frazele, de a argumenta. Dacă acest efort se simte, atunci claritatea, inteligibilitatea, receptivitatea şi forţa de persuasiune pot fi compromise într-o măsură mai mare sau mai mică. Expunerea ideilor trebuie făcută cu uşurinţă şi cu o îndemânare ce transmite şi sugerează, în acelaşi timp, atât fermitatea convingerii, cât şi înţelegerea lesnicioasă a lucrurilor spuse.

Expresiile întrebuinţate sunt limpezi atunci când expunerea se face fără opintiri, fără efort vizibil, fără contorsionări, cu suficientă fluenţă, cu o anume mişcare ritmică, cu un anumit elan, cu o anumită energie şi alură.

CAP. VIII – Eroarea judiciară. Mecanisme psihologice

8.1. Punerea problemei 321
8.2. Erori judiciare – scurt istoric 322
8.3. Problematica erorii judiciare în drept. Problematica psihologică a intimei convingeri
8.4. Surse de distorsiune psihologică implicate în erorile judiciare 323
8.5. Izvoare şi surse de eroare în demersul judiciar 328
  8.5.1. Motivul probaţiunii ca sursă de eroare. Expertiza criminalistică (posibilităţi, limite, surse de eroare) 332
    I. La nivelul organelor de cercetare (organe de poliţie şi organe ale parchetului) 332
    II. La nivelul instanţelor judecătoreşti 335
  8.5.2. Motivul cercetării judecătoreşti ca sursă de eroare (Instanţa vis-à-vis de eroarea judiciară) 338

Capitolul VIII

EROAREA JUDICIARĂ. MECANISME PSIHOLOGICE

> *„... În materia erorii judiciare accentul cade pe relația judecător-inculpat, al căror rol se schimbă față de cel avut până la momentul pronunțării hotărârii: judecătorul trece în prim-plan, el este în același timp și subiect pasiv în mintea căruia se produce greșita reprezentare a situației de fapt, a realității obiective, și subiect activ generator a ceea ce se numește «eroare judiciară», adică el dispune pe nedrept condamnarea inculpatului, deși nu el a săvârșit fapta. Inculpatul se transformă din acuzat în victimă, el trebuind să suporte consecințele unei fapte pe care nu a comis-o...“*

8.1. Punerea problemei

Una din probleme cu consecințe grave în viața societății, în viața familiei și la nivelul individului, este reprezentată de erorile judiciare.

Imperfecțiunea organelor noastre de recepție, existența unor elemente de diferențiere sub raportul însușirilor de percepție, memorare și verbalizare de la un individ la altul, survenirea între momentul de recepție a informațiilor și cel al reproducerii, a unui coeficient de alterare a faptelor memorate datorită unei serii de factori, a prezumției contestabilă privind sinceritatea individului, precum și marile dificultăți ridicate de aprecierea bunei sau relei-credințe a unei persoane la momentul întocmirii unui act care servește ca probă, constituie, cu toate, aspecte de care judecătorul va trebui să țină seama atunci când apreciază probele și când deliberează.

De aceea, ținând seama de toate aceste posibilități de deviere de la realitate, se impune utilizarea, pe întreaga durată a administrării și evaluării probelor a acelor procedee elaborate de practica judiciară, în cunoașterea deplină a legităților psihologice, care să îngăduie judecătorului să identifice mai întâi, posibilitățile obiective sau subiective de eroare, să atenueze sau să înlăture apoi consecințele factorilor de alterare a adevărului, cu alte cuvinte, să evalueze exact, în ansamblul probelor, veridicitatea.

Toate aceste aspecte evidențiate transferă întreaga dificultate asupra operației finale legată de activitatea de apreciere a probelor.

Cunoscând dispozițiile legale potrivit cărora probele sunt lăsate la libera apreciere a completului de judecată, nu trebuie pierdut din vedere că răspunderea care incumbă judecătorului este mai mare și are implicații asupra hotărârii pe care o va pronunța.

Complexitatea activității de înfăptuire a justiției – de la activitatea organelor de poliție, a parchetelor și până la activitatea instanțelor judecătorești – problemele ridicate pe parcursul acestei activități pot, în concurs cu anumite împrejurări, să determine erori judiciare.

În sens filozofic, prin eroare înțelegem concluzia care, datorită limitelor cunoașterii, observației superficiale, experimentului organizat în mod defectuos, nerespectării legilor logice, nu reflectă adevărat, veridic, realitatea obiectivă.

Prin **eroare judiciară** înțelegem **perceperea, interpretarea, sancționarea greșită, cu bună sau rea-credință, a datelor faptice și juridice ridicate în cadrul procesului de înfăptuire a justiției.**

8.2. Erori judiciare – Scurt istoric

Romanii apreciau ca esențiale pentru un contrat trei elemente: obiectivul, consimțământul și capacitatea.

Printre cauzele care duc la inexistența consimțământul face parte și eroarea.

Eroarea este înțelegerea greșită a unor împrejurări. Uneori, când nu poartă asupra unor aspecte ce prezintă interes pentru părți, eroarea nu produce nici un efect asupra contractului, alteori însă, duce la inexistența acestuia. Următoarele cazuri de eroare atrăgeau nulitatea contractului: error in negatio, error in persona, error in corpore și error in substantia.

Error in negatio (eroarea asupra naturii actului juridic) apare atunci când o parte intenționează să încheie un anumit contract, iar cealaltă parte, crede că este vorba de o altă operațiune juridică.

Error in persona (eroarea asupra identității persoanei) se produce atunci când o parte crede că a încheiat contractul cu o anumită persoană și, în realitate, l-a încheiat cu altcineva.

Error in corpore (eroarea asupra identității lucrului), se produce când o parte crede că obiectul material al contractului este un anumit lucru, iar cealaltă parte crede că este vorba de alt lucru.

Error in substantia (eroare asupra calităților esențiale ale lucrului) apare atunci când o parte crede că a dobândit un lucru făcut dintr-o anumită materie și în realitate dobândește un lucru făcut din altă materie.

La romani, ca și în majoritatea legislațiilor moderne, nu se reglementa eroarea judiciară – determinată de greșita interpretare și aplicare a legii, de apreciere greșită a probelor.

De lege ferenda se impune adoptarea unui sistem sancționar care să protejeze justițiabilii de posibilele erori, să le deschidă calea la despăgubiri din partea statului (în calitatea lui de comitent care răspunde pentru fapta prepusului) să asigure o mai mare credibilitate în obiectivitatea și imparțialitatea magistraților.

Desigur că în măsura în care se reține reaua intenție în interpretarea și aplicarea legii, în aprecierea probelor – fapta va îmbrăca forma unor infracțiuni (abuz de serviciu, purtare abuzivă, luare de mită, primirea de foloase necuvenite, trafic de influență etc.) sancționate ca atare[1].

---

[1] **Afacerea Aslan**

În camera unui hotel din București, un maior își pusese capăt zilelor împușcându-se în cap. Pe noptiera de lângă pat, sinucigașul lăsase două scrisori și un pistolet...

Și în seara zilei de 27 aprilie 1932, comisaul Constantin Țurai a fost din nou primul criminalist sosit la locul faptei în strada Pictor Romano nr. 17, unde avusese loc un asasinat...

Victima, Sofia Aslan, o femeie în vârstă, dar în plină putere, fusese găsită împușcată în dormitorul ei, în jurul orei 22,00. Muribunda, la cererea fiului acesteia Gheorghe Aslan, care chemase salvarea, fusese transportată la Spitalul Brâncovenesc, unde însă murise imediat fără a mai putea vorbi.

Din relatările soțului victimei, Teodor Aslan, fost director al senatului și fost funcționar în serviciul Băncii Generale, acum pensionar, reieșea că, în seara zilei de 27 aprilie 1932, după ce împreună cu soția și fiul lor, Gheorghe Aslan, în vârstă de 28 de ani, au luat masa în sufrageria de la parte s-au adus cu toții în odăile de culcare care se aflau la etajul clădirii.

Bătrânul Teodor Aslan, care dormea separat de soția sa, a arătat cum la scurt timp după terminarea mesei de seară, în timp ce dânsul, fiul și soția se retrăseseră în camerele lor de culcare, a auzit un strigăt și niște împușcături ce veneau din camera soției.

Ducându-se să vadă ce s-a întâmplat, a constatat că ușa dormitorului acesteia era închisă cu cheia pe dinăuntru și că în încăpere se auzeau gemete.

Bătrânul Aslan a mai arătat că sertarele biroului din camera căpitanului Gheorghe Aslan fuseseră sparte și pe jos în cameră s-a găsit un ciocan a cărui coadă de lemn era ruptă în bucăți. Într-unul din sertarele forțate și deschise se găsea un revolver, pe care spărgătorul nu l-a luat.

8.3. Problematica erorii judiciare în drept. Problematica psihologică a intimei convingeri

„Error humanum est“ spune un vechi dicton latin şi fiinţa omenească, plină de păcate, îşi însuşeste critic şi acest mic amănunt: de a se fi aflat în eroare, la un anumit moment şi într-o

---

Dânsul credea că autorul faptei s-a strecurat din vreme în dormitorul victimei, unde a stat ascuns după uşă. După ce victima a intrat şi a închis uşa, a atacat-o întrebând-o de ascunzătorile în care ţine depozitaţi banii şi bijuteriile. La riposta energică a victimei a fost nevoit s-o împuşte şi să-şi asigure scăparea.

La rândul său, căpitanul Gheorghe Aslan relata că după terminarea mesei s-a dus în dormitor, dar nu a rămas pentru a se odihni ci, luându-şi paltonul, a ieşit la o scurtă plimbare prin împrejurimi, încuind poarta la părăsirea imobilului.

După vreo jumătate de oră s-a întors acasă, unde, spre surprinderea lui, a găsit poarta deschisă. Când a urcat la etaj a constatat că mama lui este în agonie şi a luat urgent măsurile ce s-au impus.

Cazul era de o complexitate extremă, iar cercetarea criminalistică hotărâtoare pentru emiterea de ipoteze corecte şi justa soluţionare a speţei.

Tânărul Constantin Ţurai se afla în faţa unei probe dificile.

Pentru început, în lipsa cadavrului care fusese depus la morgă, realiza interpretarea urmelor de sânge şi a celor lăsate de pătrunderea proiectilelor în imobil şi pereţii unde se petrecuse crima.

O a doua etapă necesară lămuririi tuturor aspectelor a fost aceea a examinării, împreună cu medicul legist, a îmbrăcămintei victimei şi a urmelor lăsate de fiecare glonţ în corpul acesteia, precum şi a modului de dispunere a orificiilor de intrare şi ieşire.

În sfârşit, considera necesară revederea încă o dată a câmpului faptei, pentru a corobora datele obţinute cu condiţiile reale în care au avut lor tragerile, direcţiile şi distanţele de la care se trăsese.

Intenţia tânărului comisar criminalist era ca în lumina datelor autopsiei să găsească proiectilele ricoşate din corp, care împreună cu cele recoltate din organism, să poată constitui un set de proiectile de comparat cu cele ce se vor fi dobândit prin trageri experimentale cu armele ce vor fi incriminate la cercetările ulterioare.

Pentru prima dată în criminalistica română se pune problema identificării armei cu care s-a tras. Constantin Ţurai intuia acest lucru şi se pregătea ca atare.

Pentru investigaţiile privind căutarea celorlalte urme digitale, palmare, precum şi a altor urme lăsate de autor, Ţurai a revenit de nenumărate ori în câmpul faptei, marcând urmele descoperite în vederea fotografierii şi ridicării lor prin pelicule.

Cercetările şi investigaţiile au demarat în trombă, progresele cercetărilor criminalistice trezind o serie de întrebări. Iată, de exemplu, faptul că pe pantofii albi, cu vârfurile maron pe care îi purtase Gheorghe Aslan, Ţurai a descoperit urme fine de sânge ce păreau a fi fost pulverizate dintr-o arteră proaspăt secţionată. S-a explicat acest fenomen prin aceea că ele ar fi putut fi create cu ocazia ridicării muribundei şi transportării acesteia la spital.

În acelaşi timp, după cercetări extrem de minuţioase, Ţurai s-a pronunţat cu certitudine asupra faptului că în afara urmelor digitale ale defunctei. Sofia Aslan şi ale fiului ei Gheorghe Aslan, în încăperile în care operase autorul crimei nu s-au mai găsit şi alte categorii de urme. De ce oare? De ce oare? Nimeni nu poate şti care ar fi fost cursul ulterior al cercetărilor, cert este faptul că vulpoii judiciarului au dat de o urmă pe care conform obiceiului s-au grăbit să o exploateze cât era „caldă“. Luând în vizor toţi spărgătorii cu mod de operare deosebit s-a ajuns în cele din urmă la Ion Ştefănescu. Despre acest spărgător, inspectorul Frînculescu de la judiciar aflase prin „bună-voinţă“ aşa-zisului „Picu“ (hoţ aflat în detenţie şi fost tovarăş de fapte cu bănuitul) că încă din 1931 luaseră în vizor o casă „de făcut“ pe str. Pictor Romano şi care în mod cert era casa lui Aslan.

Totodată, Picu a arătat inspectorului Frînculescu că Ion Ştefănescu se afla permanent în posesia unui pistol mic de calibru 6,35 mm pentru a face uz de el la nevoie.

Probele în acuzarea lui Ion Ştefănescu încep să se strângă. Se afla aşadar faptul că „pontul“ de „a face“ casa Aslan îi fusese dat acestuia de fiica spălătoresei distinsei familii, care de altfel, recunoaşte că purtaseră discuţii asupra loviturii. Bomba dosarului rezidă însă în aceea că de la locul faptei se ridicase un fular de culoare albă, pătat de sânge, care este recunoscut a fi aparţinut lui Ion Ştefănescu.

În final, Ion Ştefănescu recunoaşte comiterea faptei în scop de jaf... Pierderea fularului la locul faptei, luarea pontului de la fiica spălătoresei, spargerea sertarelor, însuşirea a 3600 lei, rezistenţa victimei şi împuşcarea acesteia cu pistoletul găsit asupra sa...

Toate bune, lux de probe, inclusiv recunoaşterile detaliate ale autorului. Expertiza balistică, la care Ţurai ţinea nespus de mult, iată devenea aproape de prisos.

Şi totuşi, Constantin Ţurai se apucă de treabă. Studiase şi cunoştea perfect metoda de identificare a armelor de foc a profesorului V. Balthazar (1992/1923), profesor de medicină legală la Facultatea din Paris. Experimentase anumită situație, de a fi „căzut" în greșeală, cum ar spune filozoful, pur și simplu de a-și fi prezentat în mod eronat situația de fapt.

Dictoanele, în general, concentrează o stare de fapt, o tensiune oarecare și, datorită laconismului lor esențial, au valoarea unui argument, practic a unei scuze, într-un „dialog" al greșelii, invocate de cel care a greșit și care simte nevoia să se apere.

---

posibilitatea imprimării, în bune condițiuni, a succesiunii ghinturilor aflate pe proiectil cu ajutorul foiței de staniol. Stuadiase temeinic cea mai competentă lucrare la vremea sa, și anume „Expertiza armelor de foc" a profesorului de medicină-legală Wulfried Derome – Montreal 1929, însușindu-și temeinic tehnicile privind identitatea armei atât cu ajutorul proiectilelor trase, cât și cu ajutorul tuburilor arse găsite la fața locului.

După o muncă tenace de cercetare, fotografierea și comparația sub microscop a tuburilor și proiectilelor în litigiu cu cele de comparație, tânărul criminalist realiza pentru prima dată în poliția tehnico-științifică română un raport de expertiză balistică cu concluzii stupefiante în derularea dosarului în curs: tuburile și proiectilele recoltate în crima comisă prin împușcarea cu arma de foc a victimei Sofia Aslan nu au fost trase și nu provin de la pistolul cal. 6,35 mm găsit asupra lui Ion Ștefănescu și cu care acesta afirma că împușcase victima. Inspectorul Frînculescu, deloc surprins, considera însă că valoarea acestor concluzii este derizorie din moment ce autorul însuși mărturisise comiterea faptei, iar pistolul era cal. 6,35 mm la fel ca și poriectilele extrase din trupul victimei.

Instrucția odată terminată, spărgătorul Ion Ștefănescu, zis „Tata Moșu", a fost trimis în judecata Curții cu Juri a Capitalei, care pe baza probelor dosarului și a martorilor audiați (cu toată negarea faptei, în instanță de către inculpat), l-a condamnat la 25 ani muncă silnică pentru crima comisă.

Avocatul Henry Meitani a făcut o apărare strălucită, demonstrând șubrezeniile depozițiilor martorilor acuzării, punând la îndoială buna lor credință, dat fiind faptul că erau recrutați din lumea infractorilor și a concubinelor acestora.

Ce păcat însă, că în strălucita pledoarie, nu au fost aduse în fața instanței nici o problemă legată de urmele găsite la fața locului (stropi de sânge, amprente papilare etc.) și mai ales nu s-a replicat în nici un fel în legătură cu concluziile raportului de expertiză balistică, care excludeau faptul că arma crimei ar fi fost cea găsită asupra lui Ion Ștefănescu.

Epilog:

Condamnatul săvârșise aproape patru ani de ocnă când destinul a dat un curs fericit amărâtelor de zile pe care avea să le mai trăiască...

În camera unui hotel din București, un maior își pusese capăt zilelor împușcându-se în cap... Sinucigașul nu era nimeni altul decât Gheorghe Aslan, mai vechea noastră cunoștință. Întins pe pat, cu fața în sus, mai avea încă în mâna dreaptă un pistolet calibru 6,35 mm.

Pe noptieră, lângă pat, sinucigașul lăsase două scrisori prin care mărturisea că el a fost acela care o împușcase pe mama sa Sofia Aslan, în noaptea de 27 aprilie 1932, rugând autoritățile să întreprindă demersurile necesare pentru punerea în libertate a spărgătorului Ion Ștefănescu care nu era autorul crimei pentru care a fost judecat și condamnat.

De prisos să mai consemnăm în acest final că rezultatul noii expertize balistice demonstra categoric: Gheorghe Aslan se sinucisese cu același pistolet cal. 6,35 mm pe care îl folosise cu patru ani în urmă la uciderea mamei sale.

Prin ignoranța vremurilor și împotriva vicisitudinilor de tot felul, tânărul comisar de poliție, expert criminalist, Constantin Țurai, începuse să-și facă temeinic drum.

Eroarea: 25 ani de muncă silnică la care a fost condamnat Ion Ștefănescu, zis Tata Moșu.

Sursele erorii: o mixtură de disfuncții.

Ancheta nu sesizează șubrezeniile depozițiilor și nu pune la îndoială buna-credință, extrapolată pripit.

Judecata nu clarifică chestiuni fundamentale, nu controlează probele, ignorând expertiza balistică, lipsa experimentului judiciar.

Apărarea: nu fructifică raportul de expertiză balistică.

Probe în acuzare:

Declarația lui Picu:

- faptul că numitul Picu dezvăluie intenția lui Ion Ștefănescu de a comite o spargere împreună cu el pe str. Pictor Romano, casa Aslan;
- Faptul că Ion Ștefănescu se află permanent în posesia unui pistol mic, cal. 6,35 mm;

Declarația fiicei spălătoresei:

- Faptul că ea fusese aceea care dăduse „pontul" și că se purtase discuții asupra modului de operare;

Declarația lui Ion Ștefănescu:

- Fularul recunoscut ca aparținându-i;

Dar undeva, de cealaltă parte, s-a produs ireparabilul, frustrarea nedreptății provocate de eroare, percepută în funcție de structura caracterială a individului, iar în plan obiectiv s-au produs distorsiuni, abateri de la normal, ceva ce a fost fără să fi trebuit să fie.

În momentul în care individul pretinde încălcarea unui drept subiectiv al său, pătrunde în mecanismul instituționalizat al Justiției statale, în plin câmp al dreptului obiectiv. Eroarea apare și aici inerentă naturii omenești, alterând raporturile interumane prestabilite. Eroare de fapt este scuzabilă în Drept, în măsura în care sunt reparabile consecințele sale, iar sancțiunea merge de la anularea actelor săvârșite din eroare în timpul persistenței erorii, până la totala disculpare a individului generator al erorii și la restabilirea situației anterioare. Eroarea creează aparența bunei-credințe și o rezumă, restabilirea situației anterioare și repararea prejudiciului fiind într-un fel, și o „primă“ acordată bunei-credințe, principiu moral deosebit de important în Drept.

Acest mod de a privi lucrurile este specific dreptului privat, în special celui civil, bazat pe egalitatea și independența participanților, persoane fizice, la raporturile care formează obiectul acestui domeniu al dreptului.

Eroarea „judiciară“ ține de domeniul dreptului penal ca ramură a dreptului public, cu reguli specifice, în care intervine statul ca apărător al interesului public. Intrăm într-un domeniu „mai serios“ al dreptului, prin consecințele grave pe care le antrenează, în special în plan psihic, și ținând de imprevizibil și, mai ales, de ireparabil. Practic, accentul cade pe relația judecător – inculpat, al căror rol se schimbă față de cel jucat până în momentul pronunțării hotărârii: judecătorul trece în prim plan, el este în același timp și subiect pasiv, în mintea căruia se produce greșita reprezentare a situației de fapt, a realității obiective, și subiect activ, generator a ceea ce se numește „eroare judiciară“, adică el dispune condamnarea pe nedrept a inculpatului, deoarece nu el a săvârșit fapta. Inculpatul se transformă din acuzat în victimă, el trebuie să suporte consecințele unei fapte pe care nu a comis-o.

De fapt, eroarea judiciară ca atare, se poate califica abia în momentul descoperirii și condamnării adevăratului făptuitor, până atunci hotărârea de condamnare definitivă are o valoare relativă de adevăr, fiind executabilă ca atare.

Punctul central al discuției despre eroarea judiciară este, așadar, mecanismul formării convingerii intime a judecătorului, eronată datorită insuficienței probatoriului administrat sau

---

- Luarea pontului;
- Recunoașterea comiterii faptei în scop de jaf – 3600 lei;
- Spargerea sertarului;
- Împușcarea victimei cu pistoletul găsit asupra sa.

Probe în apărare:

Avocatul Henry Meitani

1. Șubrezenia depozițiilor martorilor acuzării, confirmă fapte colaterale, nu directe:
    - Putea să fie luat „pontul“, să fie pus la cale modul de operare, dar fapta să o fi făcut alții (în lumea interlopă sunt lucrate frecvent ponturi comune);
    - Fularul putea fi un element pe care membrii familiei Aslan să nu-l recunoască ca atare, iar Ion Ștefănescu să fi avut un fular asemănător sau chiar identic.
2. Îndoieli asupra bunei-credințe a martorilor:
    - recrutați din lumea interlopă și a concubinelor acestora (profilul moral și interese dubioase);
    - „Picu“ era în detenție, avea interese, nu era liber, ci constrâns.

Chestiuni de clarificat:

- pe pantofii albi cu vârfurile maron, pe care-i purtase Gheorghe Aslan, comisarul Țurai descoperise urme fine de sânge care păreau a fi pulverizate dintr-o arteră proaspăt secționată;
- în afara urmelor digitale ale defunctei Sofia Aslan și ale fiului ei Gheorghe Aslan, în încăperile în care operase autorul crimei, nu s-au mai găsit și alte categorii de urme (digitale, șterse...);
- concluziile expertizei balistice: tuburile și proiectilele recoltate în crima comisă, prin împușcarea cu arma de foc a victimei Sofia Aslan, nu au fost trase și nu provin de la pistoletul cal. 6,35 mm, găsit asupra lui Ion Ștefănescu și cu care acesta afirma că împușcase victima – același calibru, elemente traseologice distincte, excludere.

ignorării anumitor probe esenţiale pentru stabilirea adevărului, dar bazată în principal pe buna sa credinţă, pe convingerea că soluţia sa este cea corectă, corespunzătoare situaţiei de fapt şi de drept. Buna sa credinţă este şi premisa nesancţionării judecătorului pentru provocarea erorii judiciare, el având dreptul la intima convingere, adică dreptul de a aprecia liber, conform conştiinţei sale, cauza, şi de a se pronunţa ca atare, drept conferit de lege ca o „primă de încredere" în judecata şi conştiinţa magistratului, legea lăsând soluţionarea cauzei „la luminile şi înţelepciunea judecătorului".

Reaua-credinţă a magistratului în soluţionarea cazului excede problema convingerii intime, ca motivaţie psihologică a pronunţării hotărârii. Judecătorul nu mai este subiectul pasiv al erorii de fapt, el provoacă sau cel puţin acceptă producerea erorii judiciare, atitudinea sa psihică ţinând de domeniul intenţiei. El a ignorat total, cu bună ştiinţă, probatoriul administrat în cauza care conducea la concluzia nevinovăţiei inculpatului sau a cunoscut caracterul său fals, contrafăcut, pronunţând totuşi o hotărâre de condamnare a inculpatului[2].

---

[2] **Cazul Sacco I Vanzetti**

24 decembrie 1919, Bridgewater, în apropiere de Boston, S.U.A. Un autoturism marca Buick blochează calea unui camion ce transporta suma de 30.000 dolari, salariile pentru muncitorii unei fabrici de încălţăminte. Din autoturism coboară 3 bărbaţi care nu reuşesc, totuşi, să oprească camionul.

15 aprilie 1920, South Braintree, tot în apropiere de Boston, S.U.A. Doi indivizi necunoscuţi îi împuşcă pe doi salariaţi ai unei fabrici de încălţăminte şi le sustrag suma de 30.000 dolari, salariile lucrătorilor. Tâlharii dispar cu un autoturism marca Buick. Observaţiile martorilor nu sunt elocvente, se contrazic. La sediul poliţiei se primeşte un telefon anonim prin care se dă un indiciu. Se fac cercetări. În absenţa celui denunţat de către telefonul anonim, un anume Coacci, de origine italiană, poliţiştii iau urma unor apropiaţi ai acestuia. Nicola Sacco şi Bartolomeo Vanzetti sunt arestaţi sub acuzaţia de participare la al doilea atac şi, respectiv la ambele atacuri (Vanzetti). Cei doi sunt emigranţi italieni, ambii sunt membri ai mişcării anarhiste, mişcare deloc agreată în S.U.A. În baza unor probe irelevante şi insuficiente, beneficiind şi de serviciile unei apărări foarte slab pregătite şi ineficiente, cei doi acuzaţi sunt condamnaţi la moarte pentru asasinat de gradul întâi. Deşi opinia publică din America şi Europa li se alătură celor doi, aceştia sunt executaţi după mai mult de şase ani de aşteptare.

După 50 de ani de la moartea celor doi, în urma efectuării unor noi anchete, contraanchete şi expertize s-a putut dovedi nevinovăţia acestora. La 20 iulie 1977 s-a pronunţat reabilitarea lor oficială şi s-a proclamat ziua de 20 iulie, zi de amintire în întreg statul Massachusetts.

Date rezultate din cercetarea la faţa locului:

– Şoferul camionului atacat în prima acţiune declară că agresorii erau trei. Unul dintre ei era înalt, brunet şi purta o mustaţă foarte deasă. Ei foloseau un autoturism Buick.

– Al doilea atac – maşina folosită aici era aceeaşi cu cea din primul atac. Cele şase gloanţe trase asupra victimelor au fost marcate de către medicii legişti. Singurul glonţ mortal care a atins-o pe una dintre victime a fost notat cu un „III" roman. În cele din urmă totul va depinde de el.

– Atât Sacco, cât şi Vanzetti purtau asupra lor arme.

Erori de interpretare – disfuncţii în exigenţele de competenţă

1. Faptul că cei doi acuzaţi sunt membrii ai mişcării anarhiste nu este o garanţie că cei doi au comis cele două atacuri;
2. Lipsa alibiului pentru cele două atacuri a lui Vanzetti este doar un indiciu dar nu şi o garanţie că el ar fi comis faptele;
3. Faptul că acuzaţii şi-au învăţat depoziţiile pe dinafară, ei neputând vorbi bine limba engleză nu înseamnă că ei sunt nesinceri;
4. Disfuncţii în exigenţele de competenţă ale avocaţilor apărării: absenţa capacităţii de persuasiune, comunicare redusă, lipsă de argumentare – participare la şedinţe, practic, inexistentă.

Efecte psihologice de distorsiune a intimei convingeri

Rea-credinţă datorată:

1. efect Halo – aparenţa celor doi acuzaţi la mişcarea anarhistă;
2. efect Halo – condamnarea lui Vanzetti la 12 ani închisoare pentru primul atac a încurajat instanţa în condamnarea celor doi şi pentru cel de-al doilea atac;
3. judecătorul Webster Thayer, preşedintele completului, era un magistrat integru dar era un om al tradiţiei ieşit dintr-o veche familie americană, un puritan care cu greu i-ar putea înţelege pe imigranţii încă slab integraţi, oameni care vociferează, care gesticulează, latini („Marile crime ale istoriei" – Bellemare P., Nahmias, J-F, pag. 11);

Inculpatul devine, după cum am mai spus, din acuzat victimă, fiind uneori, în cazul relei credinţe a magistratului, antecondamnat încă din faza urmăririi penale, în care se adună probatoriul cauzei. Se încalcă astfel, în mod flagrant, principiul prezumţiei de nevinovăţie, care funcţionează în favoarea inculpatului până în momentul pronunţării hotărârii de către instanţa de judecată, singura în măsură să aprecieze vinovăţia sau nevinovăţia acestuia. Încălcarea acestui principiu înseamnă nu numai lipsirea învinuitului sau inculpatului de un drept al său fundamental în procesul penal, ci şi inducerea pentru inculpat a unei stări de teroare, de tensiune psihică, aceasta realizând că probatoriul cauzei îi este nefavorabil, rechizitoriul susţinând vinovăţia sa deşi el se ştie nevinovat. Individul simte că i s-a făcut o nedreptate şi resimte acest lucru mai mult decât ca o simplă frustrare, ci ca pe un complot împotriva sa, el se simte prins în mecanismul judiciar statal şi strivit fără nici o putere de apărare. Este un moment critic, de ruptură, care intră în sfera ireparabilului.

Trebuie amintită însă şi posibilitatea reparării prejudiciului suferit în urma condamnării pe nedrept, de către inculpat, posibilitate conferită de lege (art. 504 şi urm. C.p.).

Practica judiciară a mers pe principiul „reparării atât a consecinţelor negative patrimoniale, cât şi morale suferite de o persoană ca urmare a faptei ilicite, săvârşită de o altă persoană, sau alte suferinţe de ordin psihic“ (Decizia C.S.J. – Secţia civilă nr. 1995/29.10.1992).

În completarea legislaţiei interne, art. 50 din Convenţia Europeană a Drepturilor Omului ratificată şi de România, prevede posibilitatea acordării „părţilor lezate o reparaţie echitabilă“, înţelegând prin aceasta atât acoperirea prejudiciului material, cât şi moral, bineînţeles în măsura în care se poate vorbi de o „reparare“, în adevăratul sens al cuvântului, a prejudiciului moral, iar acesta poate fi evaluat în bani[3].

---

4. confuzia produsă de numeroasele expertize balistice care nu au avut concluzii foarte clare.

Subiectivism al corpului de juraţi datorat faptului că selecţionarea lor s-a făcut din oficiu, împotriva voinţei lor.

Ignoranţă:

1. a negării faptelor de către acuzaţi, chiar şi pe scaunul electric;
2. a faptului că deşi Vanzetti a fost acuzat că şofa Buick-ul în cele două atacuri, acesta nu ştia să conducă.

Concluzie:

Prezentarea defectuoasă a apărării a contribuit la acuzarea celor doi. Introducerea procesului pe terenul politic, act realizat de către apărare, a reprezentat practic, condamnarea propriilor clienţi. De aici influenţa politică s-a impus, fiind posibilă producerea erorii judiciare.

3. **Afacerea Dreyfus**

În 1894, Ministerul de Război Francez, ajunge la concluzia că documente secrete sunt comunicate serviciilor germane de informaţii. Pentru a stabili filiera, serviciul francez de informaţii a plasat o agentă, o femeie de serviciu la Ambasada Germană. Misiunea agentei era de a recupera toate hârtiile pe care le va găsi în coşurile de hârtii sau sobele ambasadei.

La 25 septembrie 1894, printre hârtiile remise se află şi dovada pertinentă că în Statul Major General Francez se află un trădător. Documentul va purta denumirea „Borderou“. Bănuielile s-au concentrat prea repede asupra lui Dreyfus. Principalul indiciu împotriva lui Dreyfus era asemănarea dintre scrisul acestuia şi cel de pe borderou. Probele administrate în cauză erau atât de inconsistente şi precare, încât dacă nu ar fi existat o campanie dezlănţuită de presa antisemită, acesta nu ar fi fost condamnat.

Organul de cercetare a urmărit o singură pistă. S-a pornit de la ideea greşită potrivit căreia datele nu puteau fi furnizate decât de un ofiţer de stat major stagiar care avea acces la birourile de la care proveneau documentele.

La 10 octombrie 1894, rezultatele anchetei provizorii sunt comunicate. Conducerea armatei se întruneşte pentru a decide dacă Dreyfus trebuie trimis în judecată pentru înaltă trădare. Se cade de acord asupra necesităţii de a se lua în prealabil avizul a doi grafologi: Gobert – care a arătat că scrisul poate aparţine şi altei persoane decât a lui Dreyfus – şi Bertillon – care a fost categoric în a atribui scrisul de pe borderou lui Dreyfus, argumentând că asemănările şi deosebirile dintre scrisul lui Dreyfus şi cel de pe borderou sunt o probă indiscutabilă a vinovăţiei, deoarece în cazul deosebirilor şi-ar fi putut modifica deliberat scrisul pentru a nu fi recunoscut.

Dreyfus este arestat de Ministerul de Război. Este pus să scrie sub dictare frazele de pe borderou şi i se sugerează că soluţia optimă este să se sinucidă. Dreyfus îşi declară nevinovăţia şi susţine că vrea să dovedească acest lucru.

8.4. Surse de distorsiune psihologică implicate în erorile judiciare

Am arătat deja că elementul esențial în producerea erorii judiciare este intima convingere

Maiorul Paty, care a instrumentat cauza, atrage atenția asupra fragilității probelor care obligă la măsura achitării. Cu toate acestea, Dreyfus este trimis în judecată pentru delictul de înaltă trădare. În timpul procesului, singura probă a acuzării, raportul expertului Bertillon a fost concludent înlăturat de apărare. Au fost prezentate acte secrete, neaduse la cunoștința nici a apărării și nici a acuzării. Un act provenea de la atașatul militar italian, era adresat atașantului militar german și făcea mențiuni la planurile furnizate de un anume D. Tribunalul l-a identificat cu Dreyfus. Al doilea înscris era o telegramă cifrată adresată de atașatul militar italian șefului său de stat major, prin care solicita o dezmințire că Dreyfus nu a avut relații cu el. Înscrisul a fost interpretat tendențios. În baza acestor elemente, Dreyfus a fost condamnat la deportare pe viață și degradare.

Recursul este respins, iar la 13 aprilie 1895, Dreyfus este îmbarcat și transportat pe insula Diavolului unde rămâne până în 1899, supravegheat în permanență și maltratat.

După deportare, familia căpitanului susținută de câțiva ofițeri și unele ziare ale vremii au declanșat o campanie de reabilitare. Acestora li se alătură și Emile Zola prin ziarul său.

La 1 martie 1896 este interceptată o telegramă a atașatului militar german adresată maiorului E., din al cărui conținut reiese că E. furniza Ambasadei Germane informații secrete. Cercetarea destinatarului telegramei, examinarea scrisului acestuia, identic cu cel de pe borderou, conduce spre adevăratul trădător – maiorul Esterhazy, ofițer de informații din armata franceză.

Încercările de a restabili adevărul se izbesc de rezistența îndârjită a celor care au contribuit, unii de bună-credință, iar alții intenționat, la grava eroare judiciară.

La 4 decembrie 1897, Consiliul de război începe instrucția în afacerea E. E. este achitat

Ofițerul care instrumentase cauza, trimite o scrisoare deschisă președintelui Consiliului de Miniștri, prin care arată că este în măsură să dovedească autorităților că două din documentele citate în Cameră și datate din 1894, nu au legătură cu Dreyfus, iar al treilea document este fals. Ofițerul este arestat.

La 26 septembrie 1898, Ministerul Justiției sesizează Curtea de Casație cu o cerere de revizuire a procesului Dreyfus. E. este compromis prin probele descoperite la anchetă și părăsește Franța.

La 3 iunie 1899, Curtea de Casație, în secții reunite, hotărăște în unanimitate, casarea sentinței cu condamnarea lui Dreyfus. Acesta este readus în Franța. Hotărârea tribunalului a fost neașteptată și surprinzătoare. Dreyfus este declarat vinovat.

La 12 iulie 1906, Curtea de Casație este din nou sesizată. La 20 iulie 1906, afacerea Dreyfus se închide definitiv. Alfred Dreyfus va fi definitiv reabilitate, reintegrat, avansat și decorat cu „Legiunea de Onoare". Se terminare, în sfârșit, un proces care a zdruncinat din temelii societatea și statul francez.

Rezumatul procesului:

Eroarea: Deportarea pe viață și degradarea.

Sursele erorii: Un concurs de nereguli.

Ancheta:

- nu constată șubrezenii, nici probe, borderou;
- organul de cercetare a urmărit o singură pistă;
- punctul de plecare în investigație a fost greșit;
- trădătorul este ofițerul de stat major stagiar, pentru că numai stagiarii aveau acces la documentele respective.

Judecata:

- nu lămurește aspecte importante, nu controlează veridicitatea probelor și nu pune la îndoială buna-credință a celor care le-au furnizat;
- interpretează greșit documentele secrete aduse ca probă (D. nu înseamnă neapărat Dreyfus);
- se desfășoară sub imperiul presiunii opiniei publice potrivnice evreilor.

Apărarea:

- nu consolidează netemeinicia, falsitatea aprecierilor grafologice asupra borderoului. Nu solicită o expertiză suplimentară;
- ce alți ofițeri aveau acces sau erau interesați în furnizarea de documente secrete;
- raționamentul greșit al grafologului;
- reaua-credință a celor implicați în cercetarea cazului și a celor care aveau cunoștințe de nevinovăția lui Dreyfus;
- măsura în care presiunea mass-media a influențat hotărârea luată.

Probe în acuzare:

- faptul că borderoul avea pe el mențiuni scrise asemănătoare cu scrisul lui Dreyfus;

a judecătorului în aprecierea cauzei. Dar în mecanismul său de formare pot interveni diverşi factori de distorsiune, care apar ca surse indirecte ale erorii judiciare[4] .

a) Un asemenea factor îl poate constitui în primul rând, **proba testimonială** administrată în cauza respectivă care este adesea o probă esenţială în clarificarea situaţiei de fapt, şi care, coroborată cu alte probe administrate, poate duce la aflarea adevărului şi la stabilirea vinovăţiei inculpatului.

---

1. Declaraţia grafologului Bartillon:
    - Raţionamentul greşit potrivit căruia asemănările şi deosebirile dintre scrisul lui Dreyfus şi cel de pe borderou atestă vinovăţia, pentru că în cazul deosebirilor, Dreyfus şi-ar fi modificat deliberat scrisul pentru a nu fi recunoscut;
2. Înscrisurile secrete prezentate instanţei:
    - D. nu înseamnă Dreyfus;
    - Solicitarea de a arăta că Dreyfus nu a avut relaţii cu ataşatul militar italian a fost interpretată ca vinovăţia aparatului militar italian de a apăra un agent.

În recurs:

- Instanţa persistă în eroare;
- Consiliul de Miniştri dispune, incorect, măsura arestării ofiţerului care a instrumentat cauza şi a afirmat că poate dovedi că cele două documente secrete nu au legătură cu Dreyfus, iar al treilea este fals.

Probe în apărare:

- Şubrezenia afirmaţiei grafologului;
- Interpretarea univocă a documentelor secrete susceptibile de cel puţin două interpretări;
- Efectul Halo: specialist grafolog egal cunoscător sigur, proba incontestabilă;

În recurs:

- Greşita interpretare a documentelor care au stat la baza condamnării;
- Reaua-credinţă în luarea în considerare a noilor aspecte relevante.)

4. Afacerea Anca

În vara anului 1977, Anca Broscotean, în vârstă de 18 ani, venită din Sibiu pentru examene, este ucisă cu o ferocitate dementă, şi şase colete cu segmente desprinse din cadavrul ciopârţit sunt găsite în puncte diferite din parcurile Capitalei. Zvonul despre un nou Rîmaru alarmează autorităţile care ordonă prinderea de urgenţă a ucigaşului.

Echipa de anchetatori, în urma cercetărilor efectuate într-un timp record, îl găseşte vinovat de Gheorghe Samoilescu, o cunoştinţă întâmplătoare a victimei. Iniţial fusese scos din cauză pe baza probelor adunate până atunci. Samoilescu este condamnat la 25 de ani închisoare şi executase deja 4 ani de detenţie când absolut întâmplător, este aresta adevăratul criminal. Romca Cosmici, care îşi mărturiseşte vinovăţia şi în cazul Anca. Procuratura s-a văzut nevoită să revizuiască dosarul prin care s-au susţinut învinuirile ce i-au adus lui Samoilescu condamnarea, ordonând, în final, scoaterea de sub urmărire penală a acestuia, executarea pedepsei fiind anterior suspendată prin ordinul procurorului general.

A. Aspecte legate de interpretarea probelor în acuzare

1. În cazul Anca, prin modul cum a fost administrată proba testimonială s-a demonstrat clar încălcarea dispoziţiilor procedurale de către echipa de anchetatori.

Astfel, declaraţiile martorilor au fost obţinute prin derutarea acestora în cadrul recunoaşterii de obiecte sau prin presiuni psihice: martora principală, prietena soţilor Samoilescu, care susţinuse iniţial alibiul în favoarea inculpatului pentru ziua crimei, şi-a schimbat ulterior declaraţia, deşi aceasta a fost infirmată de alte mărturii, în cursul anchetei având, în general, o poziţie oscilantă: un alt martor, vecinul tatălui inculpatului, declarând că nu cunoaşte nimic în legătură cu cauza, a fost arestat imediat şi ţinut 51 zile în arest deşi nu plana asupra sa nici cea mai mică umbră de îndoială.

2. Cel mai înspăimântător fapt al acestei pseudo-anchete judiciare a fost însă modul de audiere al principalilor învinuiţi: Gheorghe Samoilescu şi soţia sa Elisabeta (Tuţi), acuzată de complicitate la omor deosebit de grav, audiere efectuată în condiţii de teroare psihică, agravată şi de suferinţele fizice provocate în cazul lui Samoilescu prin tortura după metode inchizitoriale. Cedând psihic, Elisabeta Samoilescu a scris pur şi simplu declaraţia prin care afirma vinovăţia soţului său după dictarea anchetatorilor.

3. Sinuciderea părinţilor inculpatului în cursul urmăririi penale a fost interpretată ca dovadă a vinovăţiei acestuia „fiind consecinţa temerii de urmăririle omorului comis în locuinţa lor şi ale participării Silviei Samoilescu (mama inculpatului) la secţionarea şi transportul cadavrului“, deşi este ştiut că un fapt de o asemenea natură nu poate constitui o probă pertinentă şi concludentă în faţa instanţei.

4. Petele de sânge descoperite în baia apartamentului părinţilor lui Samoilescu au fost considerate ca aparţinând cu certitudine victimei, deşi datorită procesului de hemoliză rezultat în urma spălării cu apă a pardoselii nu se putea stabili grupa de sânge din care provenea. Astfel, o urmă neutră, irelevantă, prin concluziile sale, a fost interpretată cert în defavoarea învinuitului.

Analizând cauzele unor erori judiciare în procese penale celebre, unul din marii maeștri ai Baroului din Paris aprecia că „persoanele care dețineau, fiecare în parte, un fragment de adevăr au tăcut de teamă, interes sau indiferență". Printre aceste persoane se numără, desigur, și martorii audiați în proces, care fie că au tăcut, fie că nu au spus adevărul în legătură cu faptele cunoscute de ei, ce reprezintă împrejurări esențiale ale cauzei. Ei se situează pe poziția psihologică a „relei-credințe", deoarece cu intenție au ascuns sau denaturat adevărul în relatările lor, fie că aceasta se datora fricii, interesului, indiferenței, iar atitudinea lor este folosită de persoanele interesate pentru construirea unei versiuni mincinoase, a unui „alibi" care să nu poată fi combătut printr-o probă contrară, chiar dacă mărturia ar fi născut îndoială sau relatări false. De aceea putem spune că este aproape imposibil ca mărturia de bună-credință să fie sursă a erorii judiciare: ea este la rândul ei, produsul erorii în care s-a aflat martorul în legătură cu împrejurările de fapt ale cauzei, explicată în

---

5. Procesele verbale de recunoaștere a corpurilor delicte au fost întocmite „cu încălcarea dispozițiilor procedurale și cu ignorarea principiilor psihologiei judiciare": martorilor le-au fost prezentate numai corpurile delicte ca atare, fără a fi incluse într-un grup de obiecte cu caracteristici apropiate. De altfel, în general, în actele procedurale s-a consemnat că martorii recunosc cu certitudine lucrurile ca aparținând părinților inculpatului, deși susținerile se refereau la perioade situate cu 5-7 ani în urmă, iar sacoșele respective erau obiecte de serie fără elemente de individualizare.

B. Ignorarea probelor în apărare

Au existat probe clare care demonstrau că Samoilescu nu poate fi autorul crimei, care însă au fost înlăturate:

- Astfel, alibiul susținut de inculpat a fost înlăturat prin mărturia unei singure persoane deși aceasta a fost contrazisă de declarațiile altor martori, vecini ai inculpatului;
- Cel puțin un colet, Samoilescu nu l-ar fi putut depune, deoarece exista un martor ocular care a stabilit ora depunerii acestuia, ora pentru care inculpatul avea alibi susținut de martori;
- Tipul se sacoșă pe care unii martori l-au recunoscut ca aparținând familiei Samoilescu, nu se fabricase încă în anii '71-'72, când martorii au susținut că le-au văzut la aceștia;
- Amprentele papilare de pe ambalajul coletelor nu aparțineau lui Samoilescu.

C. Încălcarea exigențelor de competență

Considerăm că este necesară tratarea distinctă a problemei încălcării exigențelor de competență, fiind evidentă încălcarea expertizelor de specialitate sau interpretarea lor în defavoarea inculpatului atunci când concluziile acestora erau incerte.

Astfel, încă din faza inițială a cercetărilor, a fost solicitată investigarea conduitei simulate a învinuiților Gheorghe Samoilescu și Elisabeta Samoilescu, soția acestuia. Concluziile, în ambele testări efectuate, au fost cert negative, cu alte cuvinte a fost evidențiată absența stres-ului emoțional în raport cu problematica critică pentru ambii subiecți.

Dat fiind caracterul de relativă noutate al acestei tehnici de investigație în România (cu aceasta se lucra la Institutul de Criminalistică din 1975, iar în anul – 1977 –, expertul l. psiholog Butoi Tudorel, actualmente colonel, abia efectuase un stagiu de instruire în Iugoslavia), expertiza biodetecției comportamentului simulat a fost efectiv ignorată de anchetator și plasată în afara probatoriului necesar cauzei.

Expertiza psihiatrică a fost efectuată „de un organ necompetent", după cum susține Procuratura în ordonanța de scoatere de sub urmărire penală, iar concluziile sale ar fi trebuit să meargă în direcția stabilirii psihopatiei autorului (așa cum s-a întâmplat în cazul adevăratului criminal), ceea ce nu era cazul lui Samoilescu.

De asemenea, proba expertiză a măsurătorii deschiderii dintre degetul gros și degetul arătător, irelevantă prin concluziile prezentate, a fost interpretată în defavoarea lui Samoilescu.

D. Problema convingerii intime a instanței de judecată

Am precizat deja că intima convingere a judecătorului în pronunțarea hotărârii reprezenta o ultimă șansă de anihilare a distorsiunilor provocate în cursul procesului, prin administrarea probelor propuse de organul de urmărire penală în dovedirea vinovăției inculpatului. În cazul Anca, însăși intima convingere nu a îndeplinit acest rol, pentru simpul motiv că nu era posibil acest lucru: totul fusese înscenat cu minuțiozitate, fuseseră înlăturate toate urmele care ar fi putut da naștere unor cât de mici suspiciuni, îndoieli, probele în acuzare sunau verosimil și convingător. Instanța și-ar fi putut exercita mai insistent rolul activ, dar nu este sigur că ar fi reușit că contracareze versiunea organului de anchetă și, oricum, ar fi fost inutil, deoarece pârghiile controlului ierarhic s-a fi pus în mișcare și ar fi împins lucrurile în direcția dorită.

A fost o eroare judiciară provocată, învinuitul antecondamnat încă din faza cercetării și urmăririi penale, din rațiuni care excedau sfera vinovăției sale în comiterea faptei, iar intima convingere a judecătorului, ca izvor imediat al erorii judiciare, a fost dirijată, „manipulată" în direcția dorită, respectiv a condamnării unui om nevinovat.

În sinteză:

literatura juridică prin conceptul **„unghiul de deviere“**, iar în plan intenţional îi corespunde convingerea martorului, întemeiată pe buna sa credinţă, că lucrurile s-au petrecut în realitate astfel cum el le-a perceput şi le-a relatat. Lipseşte aici intenţia fabricării unei versiuni mincinoase care să îndrume pe o pistă falsă cercetarea. Numai când intervin şi alte surse de distorsiune, ţinând de exigenţe de competenţă, atunci când nu s-a făcut dovada contrară, deşi aceasta se putea realiza prin administrarea altor probe, se poate vorbi de mărturia de bună-credinţă ca sursă a erorii judiciare.

b) Un alt posibil izvor direct al erorii judiciare îl constituie **exigenţele de competenţă**, mai sus amintite, care presupun adaptarea pregătirii de specialitate a magistratului la cerinţele tehnologiei judiciare moderne, aceasta însemnând în primul rând capacitatea lui psihică de a înţelege caracterul de noutate al acestei tehnologii şi importanţa sa în soluţionarea cauzelor judiciare, solicitând contribuţia expertizelor de specialitate în procesul penal, sub formă de probe, ale căror concluzii să fie apreciate la valoarea lor reală şi coroborate cu alte mijloace de probă revelatoare pentru aflarea adevărului. În al doilea rând, trebuie să ţinem cont şi de răspândirea tehnologiei respective din punct de vedere al utilizării ei în practică, de impunerea ei ca o probă serioasă în procesul penal, ale cărei rezultate să fie recunoscute şi apreciate la justa lor valoare, să capete, cum s-ar spune în limbajul juridic, opozabilitate erga omnes.

Avem, deci, de a face cu eroare judiciară prin consecinţele hotărârii pronunţate de instanţa de judecată – condamnarea pe nedrept a inculpatului, dar o eroare provocată, o înscenare diabolică realizată încă din faza urmăririi penale, când au fost administrate numai probe în acuzare, printre care unele obţinute cu încălcarea normelor procedurale. Probele evidente care excludeau vinovăţia lui Gheorghe Samoilescu au fost înlăturate sau neglijate, după cum releva ordonanţa de scoatere de sub urmărire penală a lui Samoilescu din 15.07.1981.

Se constată astfel intervenţia, încă din faza anchetei penale, a surselor de distorsiune psihologică implicate în mecanismul de producere a erorii judiciare. Este vorba, în primul rând de încălcarea exigenţelor legale: întreaga anchetă penală a fost condusă de la bun început, spre demonstrarea vinovăţiei bănuitului, cu încălcarea celor mai elementare reguli procedurale şi mai ales, a prezumţiei de nevinovăţie, ca principiu esenţial care asigură nu numai desfăşurarea în condiţii de legalitate a cercetării şi urmăririi penale, ci şi apărarea poziţiei psihice a învinuitului socotit nevinovat până în momentul rămânerii definitive a hotărârii.

Totodată, au fost încălcate dispoziţiile procedurale privitoare la tactica şi psihologia ascultării învinuiţilor, a martorilor, precum şi la efectuarea recunoaşterii de obiecte.

Este vorba, în al doilea rând, de nerespectarea exigenţelor de competenţă, prin ignorarea expertizei biodetecţiei judiciare, a expertizei psihiatrice şi a celor sanguine efectuate în cauză.

Dar, în special, este vorba de încălcarea exigenţelor etice şi moral-juridice, în condiţiile relei-credinţe a organismului de urmărire penală în administrarea şi aprecierea probelor şi formularea concluziilor. Aprecierea în termeni juridici ai relei-credinţe a activităţii anchetatorilor nu aruncă decât o vagă lumină asupra celor petrecute în realitate: era neapărată nevoie de un „ţap ispăşitor“ şi a fost găsit în persoana ghinionistului Gheorghe Samoilescu, arestat sub o învinuire oarecare în speranţa liniştirii spiritelor agitate. Dar o dată format „bulgărele de zăpadă“ el nu a mai putut fi oprit şi a luat-o la vale transformându-se într-o adevărată avalanşă. Autorităţile au ordonat pedepsirea extrem de severă a lui Samoilescu, chiar condamnarea lui la moarte.

Încercând surprinderea în planul psihologic a reflectării faptelor prezentate, fenomen pe care l-au denumit generic în termenii „încălcării exigenţelor etice şi moral-juridice“ de către anchetatori s-ar putea spune că iniţial a fost vorba de încercarea de găsire a unei soluţii de moment – arestarea lui Samoilescu pentru furtul medalionului (nelegală în esenţă, neexistând nici o probă în susţinerea acuzaţiei) – pentru a potoli lucrurile şi a preveni scandalul care deja se prefigura. Ulterior, când inevitabilul se produsese a fost evidentă reaua-credinţă a anchetatorilor: lipsa de scrupule şi perseverenţa, aproape diabolică, în adunarea probelor pentru susţinerea vinovăţiei unui om pe care îl ştiau nevinovat, toate pe fondul obedienţei faţă de Puterea atotputernică şi al carierismului, oameni pentru care frica de a nu-şi pierde „scaunul“, de a nu-şi periclita propria situaţie a însemnat mai mult decât gândul că un om nevinovat urma, prin fapta lor, să fie condamnat pe nedrept, cu consecinţe psihice incalculabile. Aceasta ţine de conştiinţa fiecăruia, dar nu trebuie să uităm faptul că totul a fost posibil, la proporţiile acestea, monstruoase, datorită mecanismului specific statului totalitar care, a făcut ca ordinul şefului statului să aibă, din treaptă în treaptă, pe linia subordonării ierarhice, valoarea unui „imperativ categoric“ perceput ca atare de persoanele abilitate să instrumenteze cauza penală şi care s-au grăbit să-l îndeplinească cu frică pentru propria situaţie, dar şi cu siguranţa „spatelui acoperit“ şi cu conştiinţa împăcată, deoarece executau ordinul unui superior şi deci, răspunderea nu le revenea în mod direct.

Aşadar, încălcarea exigenţelor legale şi de competenţă a fost realizată cu bună-ştiinţă, urmare firească a încălcării exigenţelor etice şi moral-juridice.

c) Cât despre **exigenţele moral-juridice şi etice** ca posibile surse de distorsiune implicate în erorile judiciare, ele raportează activitatea magistratului la valorile morale general acceptate de societate, la valorile morale acceptate de propria conştiinţă şi impuse în practică, la ansamblul drepturilor şi îndatoririlor prescrise de profesia sa şi aplicabile în fiecare cauză judiciară în parte. Existenţa unor lacune în ceea ce priveşte aceste exigenţe, se subsumează conceptului de „rea-credinţă“ a magistratului, pe care le-am folosit până acum, ca un concept operaţional generic pe care l-am identificat ca o sursă directă principală, a erorii judiciare, care excede convingerii intime.

8.5. Izvoare şi surse de eroare în demersul judiciar

8.5.1. Motivul probaţiunii ca sursă de eroare. Expertiza criminalistică[5] (Posibilităţi, limite, surse de eroare)

I. La nivelul organelor de cercetare (organe de poliţie şi organe ale parchetului)

În contextul întregului sistem probator de la noi, o contribuţie în garantarea practică a principiului prezumţiei de nevinovăţie o au şi expertizele criminalistice.

a) Unele din cauzele obiective ale erorilor expertizei criminalistice se pot datora:

- Expertului care nu are cunoştinţe temeinice în domeniul ştiinţei criminalistice şi al metodelor de expertiză pe care le utilizează, este superficial în activitatea de cercetare, efectuând examinări incomplete sau de suprafaţă, este imprudent sau neglijent în exercitarea atribuţiilor sale;
- Calităţii judecăţilor expertului criminalist influenţate de vanitate şi orgoliu, de înclinarea spre cazuri rare, spre concluzii lipsite de logică, spre păreri preconcepute;
- Fetişizării tehnicii întrucât, în pofida progresului tehnic, riscul de a greşi în investigaţii, persistă;
- Aplicării tehnicii nu ca mijloc de cercetare, ci ca un ţel fără a fi permanent supusă spiritului critic şi gândirii creatoare a expertului;
- Întreruperii repetate a expertului criminalist de la executarea cu continuitate a cercetărilor ştiinţifice de laborator;
- Participării expertului criminalist la realizarea unor acte de urmărire penală, care îl pot influenţa în concluziile formulate;
- Depăşirii competenţei sale profesionale sau încercării de a rezolva prin expertiză probleme de ordin juridic;
- Lipsei experienţei practice a expertului criminalist;
- Activităţii auxiliarilor expertului criminalist, cu precădere a laboranţilor care, nepregătind proba în litigiu sau pe cea de comparaţie în prezenţa expertului, pot greşi, determinând în final concluzii eronate.

b) Dintre cauzele subiective care pot genera erori în expertiza criminalistică, importante sunt:

- Teama de răspundere;
- Neîncrederea în sine;
- Atitudinea temerară;
- Lipsa de organizare a activităţilor;
- Comportamentul birocratic;
- Existenţa unei concepţii lipsită de exigenţa cu privire la exercitarea profesiei de expert.

---

[5] Vezi opera comună **„Tratat practic de criminalistică“**, Ed. M.I., Bucureşti, 1982, – vol. IV, contribuţia gen. dr. Ion Anghelescu, pag. 272-287 – scurte extrase, selectiv şi prelucrări personale.

Vom analiza câteva categorii de erori care pot apărea în expertiza criminalistică:

1. Erori produse ca urmare a ridicării și ambalării necorespunzătoare a urmelor sau a corpurilor delicte.

Orice abatere de la normele de ridicare și ambalare a urmei unui corp delict poate fi o sursă de eroare.

O simplă ridicare a urmei-materie de pe obiectul purtător, executată în mod necorespunzător, face ca în materialul recoltat să apară unele comportamente organice sau anorganice străine acesteia, care vor conduce uneori la imposibilitatea separării lor de componentele caracteristice urmei în litigiu și deci la formularea unei concluzii eronate.

Același deznodământ nedorit îl poate produce și o ambalare necorespunzătoare a urmelor în litigiu. Cel mai adesea, erorile se produc ca urmare a ambalării în același loc a urmei în litigiu cu probele de comparație.

O altă sursă de eroare o poate constitui și contaminarea produselor în litigiu în procesul pregătirii în laborator, în vederea examinării. În aceste împrejurări, din lipsa unei metodologii specifice de preparare a probelor pentru expertiză ori din neglijența expertului criminalist, se poate ajunge la contaminarea probei în litigiu pe plan calitativ sau cantitativ cu o serie de elemente străine, îngreunându-le formarea unei concluzii juste.

2. Erori produse prin neexaminarea probelor în aceleași condiții.

În majoritatea expertizelor criminalistice se folosesc și mijloace tehnice (spectrometru, spectrografe, gazocromatografe, laseri, microscoape și calculatoare electronice) care, în ipoteza unei simple modificări a parametrilor tehnici de lucru în examinarea modelelor de comparație față de parametrii utilizați în cercetarea probelor în litigiu, conduce în mod sigur la instalarea unei erori în concluziile formulate[6].

3. Erori produse prin neexaminarea originalului

Expertul este obligat să efectueze examinarea urmei după originalul urmei sau probei în litigiu, căci altfel se ajunge lesne la erori[7].

Există discuții în privința efectuării expertizei după copii în cazul expertizei grafice și a vocii și vorbirii. Dar și în aceste cazuri, oricât de bine ar fi realizată fotocopia originalului, în condiții de laborator, sau o copie a benzii magnetice, pot apărea o serie de deformări care pot genera erori.

Expertiza grafică nu trebuie efectuată niciodată după copii xerox, deoarece în cazul existenței ștersăturii, răzăturii, trăsăturile, urmele de apăsare etc. nu apar ca pe original, și deci nu pot fi percepute, examinate și puse în evidență în cuprinsul expertizei criminalistice.

4. Erori produse prin compararea urmei cu obiectul creator de urmă

Regulă potrivit căreia urma infracțiunii nu se compară cu obiectul creator, ci cu o urmă creată în mod experimental cu ajutorul acestuia, este de natură să genereze erori dacă este încălcată[8].

---

6. **Exemplu:** Într-o expertiză dactiloscopică, inversarea sau neinversarea, după caz, a clișeului urmei digitale poate determina erori privind identitatea persoanei.)

7. **Exemplu:** În cazul urmelor materiale (de sticlă, plastic, tuș, spermă, sânge), dacă nu se cercetează urma prorpiu-zisă, nu se pot determina componentele acesteia și deci nu se poate formula o concluzie justă.

8. **Exemplu:** Comparația între urma lăsată de încălțămintea presupusului infractor, găsită la locul faptei și încălțăminte, generează eroarea. Comparația se face între urma lăsată de încălțăminte și urma creată experimental

5. Erori produse ca urmare a nefolosirii tuturor mijloacelor și metodelor de expertiză

Pe baza unei practici îndelungate, este necesar să se sublinieze că examinarea aceleiași urme cu ajutorul tuturor posibilităților oferite de știință, constituie în expertiza criminalistică o garanție a stabilirii adevărului științific, deci o cale sigură de înlăturare a erorii și a implicațiilor ei nefaste în procesul judiciar.

6. Erori produse în procesul constatării și interpretării caracteristicilor identificatoare

Ca urmare a neevaluării totale a caracteristicilor identificatoare generale și individuale oferite de proba în litigiu și de modelele de comparație, pentru obținerea întregii cantități de informație științifică, se poate instala eroarea în condițiile expertului.

Se poate vorbi în funcție de preponderență a unor părți izolate asupra ansamblului imaginii obiectului examinat.

Expertul cu experiență știe că nu poate întâlni în toate cazurile, o concordanță deplină între toate caracteristicile identificatoare, astfel încât să înceteze orice îndoială cu privire la identitatea acestora.

În raport cu valoarea caracteristicilor identificatoare constatate de expert apare uneori necesitatea gradării concluziilor. Etalonul vizat, care să permită gradarea concluziei, este rezultatul reunirii cunoștințelor de specialitate, experienței și datelor oferite de urmele și probele de comparație examinate.

O sursă de eroare în expertiza criminalistică poate fi introducerea de către expert a unor caracteristici foarte relative sau nespecifice în complexul de caracteristici care urmează a fi cercetate pentru formularea concluziei.

7. Erori produse din cauza aprecierii necorespunzătoare a detaliilor nesemnificative

Unele detalii găsite într-o urmă supusă expertizei pot fi uneori nesemnificative, determinând concluzii în cercetarea de laborator a acestora, mai ales atunci când expertul nu reușește să le aprecieze ca atare și să stabilească cum au acționat asupra lor agenții modificatori.

Detaliile relevante în urmă sau proba în litigiu pot constitui caracteristici cu valoare identificatoare numai dacă au o frecvență constantă. Atunci când un detaliu nu are o repetabilitate constantă, trebuie apreciată de expert ca un amănunt accidental. Este important pentru expert să rețină că un detaliu poate deschide, uneori, o nouă pistă de cercetare.

8. Erori de măsurare sau de calcul

Măsurarea și calculele sunt făcute de către expert în etapa intuitivă. În momentul în care începe să-și pună întrebări, trece în faza raționamentului necesar unei cercetări științifice. Ca atare, orice greșeală, făcută de expert în activitatea de măsurare ori în calcule, va produce eroare și în raționamentele întemeiate pe acesta.

9. Erori de logică

Asemenea erori sunt:

- erori de logică formală (aprecierea incorectă a deducțiilor);
- erori materiale (relatarea greșită a faptelor);
- erori verbale sau scrise (folosirea eronată a termenilor);
- erori produse prin nerespectarea principiilor de bază ale demonstrației;
- erori generate de raționamente greșite, datorate confuziei în delimitarea categoriilor filozofice: necesar – întâmplător, posibil – real, identitate – asemănare;
- erori datorate nerespectării raportului logic cauză-efect etc.

10. Erori produse prin aprecieri subiective

Subiectivismul poate fi determinat de:

- informațiile însoțitoare actului procedural de dispunere a expertizei;

- forța sugestivă a unor date preliminare;
- teama de a contrazice o apreciere aproape stabilită sau grija de a nu dezamăgi;
- netemeinicia concluziilor poate fi rezultatul crizei de timp;
- lipsa posibilității unei examinări prealabile a probei asupra căruia expertul este chemat să se pronunțe;
- confruntarea persoană a expertului cu inculpatul în fața tribunalului;
- necesitatea unei continue perfecționări cât privește pregătirea de specialitate și gradul de obiectivitate;
- necesitatea nuanțării unor aprecieri;
- formularea unor concluzii de mare probabilitate etc.

11. Erori produse prin examinarea unui scris sau a unei voci în limbi străine

Expertul nu trebuie să procedeze niciodată la compararea grafică a două manuscrise străine, dacă nu are cel puțin la dispoziție modelele alfabetice ale țării respective. Este indicat ca cercetarea să fie făcută de un expert criminalist din zona lingvistică respectivă, care cunoaşte bine limba.

12. Erori produse prin neefectuarea experimentelor

Neefectuarea experimentelor este de natură să pună pe expert în imposibilitatea de a formula o concluzie exactă şi uneori poate chiar să determine instalarea erorii.

Eroarea poate să apară şi atunci când expertul face experimentul impus, dar nu respectă principiul potrivit căruia aceleaşi cauze produc, în aceleaşi condiții, aceleaşi efecte. În aceste situații, eroarea poate apărea datorită diferențelor survenite între caracteristicile urmei în litigiu şi a modelului de comparație ca urmare a condițiilor diferite în care au fost create.

13. Erori produse ca urmare a imperfecțiunii unor metode de expertiză criminalistică

Timpul foarte scurt în care au pătruns în expertiza criminalistică un număr mare de metode, relativ recente, ale ştiinței şi tehnicii, prin care: spectografia, spectrofotometria, difracția şi absorbția, filtrul optic etc., nu a permis efectuarea unei game largi de experimente şi deci, unele dintre aceste metode de investigare ştiințifică pot prezenta şi unele imperfecțiuni.

Se impune, atunci când proba în litigiu permite, ca expertul să efectueze mai multe examinări repetate, pentru a se evita orice posibilitate de eroare.

II. La nivelul instanțelor judecătoreşti

1. Cazurile în care o persoană este condamnată pentru o crimă care nu a fost săvârşită;
2. Mai frecvente sunt cazurile de condamnare a unui nevinovat[9]. în locul adevărului vinovat;
   - Fie pentru că justiția a tras, din elemente exacte, concluzii eronate;

---

9. Cazul Rosenberg

La data de 23 septembrie 1949, Uniunea Sovietică experimentează, la rândul ei, pentru prima dată bomba atomică, în condițiile în care secretul acestei arme îl deținea doar SUA, se deduce că, undeva, probabil la centrul de Cercetare din Los Alamos – New Mexico, se produce o scurgere de informații. După arestarea lui Harry Gold, declarat şeful spionajului sovietic în SUA, se găseşte o pistă de cercetare a spionilor sovietici infiltrați în punce importante. Este descoperit un anume david Greenglass, tehnician la centrul de cercetare mai sus-menționate. Acesta declară că a fost înscris în Grupul Tinerilor Comuniști, iar mai târziu, când a ajuns tehnician la această bază, a fost obligat de către cumnatul său, Julius Rosenberg, să sustragă planul bombei atomice. Astfel, Julius Rosenberg şi soția sa Ethel, sunt arestați şi acuzați de spionaj. Având în vedere gravitatea faptei prin consecințele ei dezastruoase, opinia publică americană cere condamnarea celor doi Rosenberg, la moarte. Deşi apărarea şi-a făcut bine datoria, iar probele materiale invocate au fost irelevante, totuşi, instanța de judecată îi găseşte vinovați de spionaj şi îi condamnă la moarte. La data de 19 iunie 1953, la aproape 3 ani de la arestare, soții sunt executați pe scaunul electric.

- Fie că în concluziile sale, justiţia s-a sprijinit:
  - – pe o precunoaştere mincinoasă a faptei;
  - – pe documente apocrife;
  - – pe declaraţiile inexacte ale unor martori mincinoşi sau chiar de bună-credinţă;
  - – pe expertize defectuoase.

3. Situaţiile când răspunderea pentru eroarea judiciară revine justiţiei care a neglijat să lămurească toate aspectele unui proces care părea simplu, reducând ancheta la minimum[10].

În 1975, odată cu ridicarea secretului asupra dosarelor afacerii şi studierea unor documente din arhiva FBI, s-a constatase că Julius Rosenberg vându-se, într-adevăr, secrete Uniunii Sovietice. Odată cu el fusese executată soţia sa Ethel, care nu avusese nici o implicaţie în această afacere şi nici în alte afaceri de aceeaşi natură. Ethel Rosenberg a fost nevinovată.

Date rezultate din cercetarea la faţa locului:

La percheziţia efectuată în apartamentul lui David Greenglass s-au găsit câteva file pline cu formule matematice scrise de Julius Rosenberg.

Din percheziţia efectuată în apartamentul Rosenberg au fost reţinute: 4 ceasuri ieftine de fabricaţie sovietică, fotografia lui Greenglass, alte fotografii cu prietenii familiei Rosenberg, o cutie pentru chetă pe care cei doi au folosit-o în ajutorarea republicanilor spanioli şi o masă-consolă cu fundul dublu.

Erori de interpretare:

Răsplata pentru predarea planurilor bombei atomice către sovietici a constat în cele 4 ceasuri de fabricaţie sovietică.

Obiectele reţinute la percheziţie şi considerate ca probe materiale au fost utilizate în scopul de spionaj.

Considerarea filelor cu formule matermatice ca fiind părţi din planul armei atomice.

Efecte psihologice de distorsiunea intimei convingeri

Ignoranţa faţă de:

- Faptul că problemele administrate erau irelevante;
- Concluziile cercetărilor conform cărora formulele de pe foile găsite nu aparţin planului bombei;
- Declaraţia lui Harry Gold care, în calitate de şef al spionajului sovietic în SUA, nu îi cunoaşte pe cei doi soţi (chiar şi atunci când lui Gold i s-au oferit circumstanţe atenuante în schimbul recunoaşterii celor doi declaraţia a fost menţinută);
- Faptul că Greenglass nu avea acces la plan;
- Refuzul recunoaşterii vinovăţiei chiar şi pe scaunul electric;
- Faptul că preşedintele completului de judecată era şi el evreu şi în condiţiile manifestării unei clemenţe vizibile faţă de acuzaţi s-ar fi declanşat un curent negativ faţă de evreii din SUA.

Rea-credinţă provenită din:

- Faptul că cei doi soţi erau evrei, dar şi comunişti (în perioada respectivă se derula un vădit proces împotriva evreilor comunişti din SUA);
- Faptul că acuzarea a exagerat consecinţele negative ale faptei.

Minciună lui David Greenglass care s-a răzbunat pe rudele sale pentru nişte neînţelegeri mai vechi.

Concluzii:

Condamnaţi după un proces inechitabil, bazat pe probe inexistente şi sub presiunea unei opinii publice fanatizate, Julius şi Ethel Rosenberg au fost şi rămân pilda victimelor intoleranţei care, din păcate, aparţine tuturor epocilor şi tuturor ţărilor. Este un exemplu tipic de acţiune a politicului şi a mentalităţilor generate de acesta, în justiţie.)

10. Cazul Raoul Villain

Este 31 iulie 1914. Europa se apropie de primul război. Austria, Germania şi Rusia au făcut deja mobilizarea. Franţa se pregăteşte şi ea să le urmeze. La Paris este mare agitaţie. Ziarele scriu despre oportunitatea sau nu a războiului. Unul dintre ziariştii care luptă din răsputeri pentru împiedicarea războiului este Jean Jaurés, un socialist convins, deputat şi director al unui ziar. Pentru poziţia sa, el este criticat în majoritatea ziarelor şi este calificat drept trădător, spion german, vândut. Charles Paguy, în ziarul „La Sociale", scria: „de cum se va declara războiul, primul lucru pe care-l vom face va fi să-l împuşcăm pe Jaurés. N-o să-i lăsăm în urma noastră pe aceşti trădători", iar Urbain Gobier: „în ajunul războiului, Când pe fondul concidenţei în ansamblu a unor acte, depoziţii, se constată existenţa unor elemente care nu se conciliază, a unor contradicţii, lucrurile se prezintă diferenţiat.

Se ştie că orice nepotrivire, orice contradicţie între doi termeni probează falsitatea unuia dintre ei. Tot astfel, orice inconcordanţă între două elemente ale depoziţiilor succesive prestate de acelaşi martor probează falsitatea uneia dintre ele, după cum este posibil ca falsitatea să se răsfrângă asupra ambilor termeni, atunci când atât prima, cât şi cea de-a doua depoziţie, între care se constată contradicţii, sunt contrafăcute. Cel mai frecvent însă, existenţa unei contradicţii între depoziţiile succesive ale aceluiaş martor indică falsitatea uneia dintre ele, cel puţin în acele elemente asupra cărora poartă contradicţia.

Operaţia de aprecierea a depoziţiilor succesive între care constată existenţa unor contradicţii presupune pe de o parte identificarea cauzei contradicţiei, iar pe de altă parte, precizarea caracterului, a întinderii, adică a măsurii în care se răsfrânge asupra mărturiei.

Contradicţiile dintre depoziţiile succesive ale aceluiaşi martor se pot datora fie bune-i credinţe, fie relei-credinţe a martorului.

Când între declaraţiile martorului de bună-credinţă se constată nepotriviri, contradicţiile îmbracă forma erorii, a greşelii involuntare. Când martorul este de rea-credinţă, contradicţiile îmbracă forma unei atitudini deliberate, adică a minciunii.

Consecinţele care decurg de aici asupra aprecierii unor atare mărturii diferă după cum contradicţia se datorează erorii sau minciunii.

Când contradicţia dintre depoziţii se datorează erorii în care s-a aflat martorul, reţinerea sau îndepărtarea mărturiei din ansamblul probelor depinde de caracterul, de întinderea şi modul în care se răsfrânge aceasta asupra depoziţiei.

---

generalul care ar comanda la patru soldaţi şi un caporal să-l pună la zid pe cetăţeanu Jaurés şi să-i administreze pe loc plumbul care-i lipseşte din creier, şi-ar îndeplini datoria cea mai elementară". În aceste condiţii, instigat poate de astfel de articole, tânărul Raoul Villain ia o hotărâre decizivă. Raoul Villain are 29 de ani şi când este vorba de politică, război şi patriotism se lansează în mari discursuri înflăcărate. El decide ca ziua de 31 iulie 1914 să fie ziua în care va fi ucis primul trădător. Îl va urmări pe Jean Jaures şi, în restaurantul „Café du Croissant", va descărca în corpul acestuia două cartuşe din pistolul său. Va fi arestat în momentul imediat următor asasinatului, dar va fi judecat după război.

La data de 24 martie 1919 începe procesul lui Raoul Villain, asasinul lui Jean Jaurés. Cinci zile mai târziu, procesul se încheie. Raoul Villain este achitat, considerându-se că fapta a fost comisă fără premeditare!

Date rezultate din cercetarea la faţa locului

Autorul asasinatului, Raoul Villain este arestat la faţa locului, fiind prins în flagrant delict.

La percheziţia corporală efectuată asupra asasinului se constată prezenţa a două pistoale. Inculpatul a declarat că cel de-al doilea îi era necesar în cazul blocării primului.

Erori de interpretare

Raoul Villain a fost influenţat de articolele din ziare, el acţionând cu convingerea că face un bine.

Specialiştii psihiatri au ajuns la concluzia că fapta a fost săvârşită fără discernământ numai datorită faptului că inculpatul provenea dintr-o familie cu deficienţe psihice: mama nebună, tatăl alcoolic, iar bunica mistică.

Efecte psihologice de distorsiune a intimei convingeri

Ignoranţă:

- În expertiza psihiatrică;
- A avocaţilor acuzării care au orientat procesul spre politic. Guvernul era conservator, iar victima socialistă.

Rezultatul procesului putea fi previzibil: acuzatul, care era conservator, a fost achitat.

Concluzii:

Villain a fost prins în flagrant delict. El nu şi-a negat niciodată fapta pe care nu a regretat-o nici o secundă. Cu toate acestea, tribunalul a fost hotărât achitarea lui. Mai mult decât atât, doamna Jaurés, soţia victimei, constituită ca parte civilă în acest proces, este condamnată la plata cheltuielilor de judecată. Este o altă cauză în care politicul se implică în justiţie.

Mărturia este divizibilă, în sensul că, organele judiciare pot așeza la baza convingerii lor acele părți considerate că reflectă adevărul și îndepărtează pe celelalte. De aceea, dacă efectele erorii sunt limitate, dacă poartă asupr a unor circumstanțe secundare, lipsite de importanță, acestea nu sunt de natură a se răsfrânge, a discredita întreaga mărturie, deoarece, pe de o parte, martorul ar fi putut să greșească asupr a unor împrejurări și să afirme adevărul cu privire la celelalte, iar pe de altă parte, pentru că ar fi greșit ca dintr-o eroare de minimă importanță să se deducă că tot atât de bine martorul ar fi putut să se înșele, să greșească și asupra celorlalte aspecte.

Dompotrivă, dacă eroarea este grosieră, vădită, dacă privește un element intrinsec, adică este de natură a modifica datele în care se circumscrie, aceasta se răsfrânge asupra întregii mărturii. Pentru a produce astfel de consecințe, eroarea trebuie să poarte asupra unor împrejurări esențiale care, datorită importanței lor, în mod necesar trebuie să fi fost percepute și păstrate în memoria martorului.

Nu numai caracterul și întinderea erorii trebuiesc luate în considerare la aprecierea mărturiilor discordante, ci și aspectul cantitativ, numărul lor. Dacă existența unei singure erori parțiale, în general, nu este de natură a se răsfrânge asupra întregii mărturii, existența unui număr sporit de contradicții, chiar cu efect limitat la anumite împrejurări, este de natură a pune sub semnul întrebării veridicitatea întregii mărturii.

Situația este sensibil modificată atunci când martorul, între ale cărui depoziții există contradicții, revine, retractează una dintre ele. Reținerea depoziției în întregime sau numai în acele părți cu privire la care nu se constată contradicții, depinde de încrederea pe care o formează organului judiciar explicația dată de martor cu privire la cauza contradicției, de măsura în care această explicație se armonizează cu celelalte probe.

8.5.2. Motivul cercetării judecătorești ca sursă de eroare. (Instanța vis-à-vis de eroarea judiciară)

Unul din aspectele esențiale care condiționează pronunțarea unei hotărâri judecătorești este convingerea intimă.

Intima convingere reprezintă starea psihologic-intelectuală și modal-afectivă a persoanelor chemate să aplice legea bazată pe buna lor credință și în deplin acord cu conștiința lor morală, după care aceste persoane stabilesc adevărul într-un proces, în raport ca dispozițiile legale în vigoare și aplică consecințele prevăzute de lege la situația de fapt stabilită[11]

Judecătorul este supus unor exigențe cât privește pregătirea profesională, cunoașterea dispozițiilor de drept material și procesual, a drepturilor fundamentale ale omului. El trebuie să aibă în vedere valori umane perene: adevăr, dreptate, bună-credință etc. I se cer, așadar, nu doar cunoștințe interdisciplinare, ci și calități morale.

Legislația noastră asigură cadrul personal adecvat formării intimei convingeri. După închiderea dezbaterilor în fond are loc deliberarea completului de judecată. Deliberarea are caracter secret, la ea participând numai membrii completului. Judecătorii vor avea în vedere chestiunile de fapt şi apoi pe cele de drept, după care judecătorii sunt obligaţi să-şi spună părerea, ultimul cuvânt avându-l preşedintele, pentru a nu-i influenţa pe cei care au o mai mică experienţă. Este posibil că în cadrul completului de judecată să existe o opinie separată, caz în care judecătorul aflat într-o asemenea situaţie, va trebui să o motiveze. Opinia separată, bine argumentată, va dovedi în acest caz forţa convingerii intime, simţul moral, etic şi juridic, curajul propriei opinii.

---

[11] În decembrie 1979, Adunarea Generală a O.N.U. a adoptat **„Codul de conduită pentru persoanele răspunzătoare de aplicarea legii“**.

Articolul 1: „Persoanele răspunzătoare de aplicarea legii trebuie să se achite permanent de datoria pe care le-o impune legea, servind colectivitatea și protejând orice persoană, împotriva actelor ilegale, conform înaltului grad de responsabilitate pe care îl are profesiunea lor“.

Articolul 2: „În îndeplinirea sarcinilor pe care le au, răspunzători de aplicarea legii, trebuie să respecte și să protejeze demnitatea umană, să apere drepturile fundamentale ale oricărei persoane“.

A abdica de la decizia pe care ţi-o impune intima convingere înseamnă să-ţi trădezi profesia, să realizezi un act injust.

Trebuie arătat că dreptul subiectiv la intima convingere cunoaşte limite impuse de lege. Judecătorul trebuie să se supună legii.

Intima convingere beneficiază şi de garanţii legale: separarea puterilor constituţionale în stat şi independenţa judecătorilor care se supun, în luarea hotărârii numai legii. Independenţa judecătorilor este şi ea garantată prin inamovibilitatea lor.

Din punct de vedere psihologic, garanţia convingerii intime este dată de respectarea de către judecător a principiilor şi legilor de formare a probelor, a utilizării criteriilor psihologice.

Sub aspect etic, garantarea este dată de moralitatea şi buna-credinţă a judecătorului.

Încălcarea acestor garanţii este de natură să ducă la eludarea legii, să genereze erori judiciare cu consecinţe nefaste asupr a participanţilor la procesul judiciar şi care este de natură să ştirbească credibilitatea într-o justiţie parţială, egală.

Intima convingere, ca sursă de eroare, vizează şi activitatea organelor de cercetare penală, activitate care se reflectă în actul prin care vor dispune: rezoluţie, proces-verbal, ordonanţă, organul de urmărire penală (fie cel de cercetare, fie procurorul) va lua decizii în raport cu intima sa convingere.

În procesul judiciar un rol are şi avocatul a cărui intimă convingere nu trebuie să fie guvernată numai de promovarea şi apărarea intereselor clientului, ci şi de norme deontologice.

CAP. IX – Probleme juridice şi psihologice privind detenţia penitenciară

Secţiunea I – Făptuitorul din perspectiva mediului privativ de libertate

9.1.1. Noţiuni generale. Puncte de vedere şi accepţiuni asupra pedepsei prin privarea de libertate 342
9.1.2. Reglementări internaţionale privind tratamentul infractorilor 342
9.1.3. Consecinţele sociopsihologice ale privării de libertate 344
9.1.4. Mediul închis (închisoarea) 344
9.1.5. Problematica deţinutului 345
9.1.6. Potenţialul patogen al mediului privativ 345
9.1.7. Principiul deschiderii mediului privativ 346
9.1.8. Tratamentul diferenţiat în mediul privativ 346
9.1.9. Etichetarea socială 346
9.1.10. Paradoxul penitenciar 347
9.1.11. Psihologia individului care a săvârşit infracţiunea 347
9.1.12. Factorii implicaţi în determinarea comportamentului infractorului 348
9.1.13. Personalitatea infractorului 349
9.1.14. Caracteristici ale personalităţii şi modificările sale pe parcursul executării pedepsei cu închisoarea 349
9.1.15. Tipologia infractorului 350
9.1.16. Problematica recidivei şi factorii care influenţează recidiva 351
9.1.17. Personalitatea infractorului recidivist 351
9.1.18. Aplicarea şi executarea pedepsei închisorii 351

Secţiunea II – Fenomene psihosociologice ale mediului privativ de libertate

9.2.1. Şocul depunerii (încarcerării) 353
9.2.2. Percepţia deţinutului asupra pedepsei şi a mediului privativ 353
9.2.3. Fenomenul de prizonizare şi deprizonizare 354
9.2.4. Ierarhia şi statutul 354
9.2.5. Agresivitatea şi violenţa 355
9.2.6. Frustrarea 356
9.2.7. Problema frustrare-agresiune 357
9.2.8. Teritorialitatea 357
9.2.9. Stresul 358
9.2.10. Violenţa colectivă 359

9.2.11. Panica 360
9.2.12. Automutilările. Refuzuri de hrană. Tatuajele 361
9.2.13. Tulburări psihice 362
9.2.14. Suicidul 363
9.2.15. Homosexualitata 364
9.2.16. Zvonul 365
9.2.17. Grup. Relaţii interumane 366

Secţiunea III – Consideraţii şi interpretări juridice asupra recidivei ca instituţie de drept penal

9.3.1. Tratamentul penal al recidivei 370
9.3.2. Unele particularităţi psihologice ale infractorului recidivist 370
9.3.3. Problematica psihologică a recidivei 371
9.3.4. Aspecte psihologice determinante pentru delincvenţa şi recidiva minorilor 373
9.3.5. Deţinuţi adulţi recidivişti în închisoare 376

Secţiunea IV – Modelarea personalităţii umane în închisoare

9.4.1. Posibilităţi de diagnoză a periculozităţii unor deţinuţi 376
9.4.2. Educatorul în mediul penitenciar 378
9.4.3. Relaţia de ajutor în mediul penitenciar 379
9.4.4. Opiniile deţinuţilor privind mesajul educativ 382
9.4.5. Probleme specifice ale performanţelor şi creativităţii în munca deţinuţilor 383

Secţiunea V – Noi direcţii de cercetare

9.5.1. Noi direcţii în perfecţionarea regimului pedepselor. Sistemul probaţiunii în România 401
9.5.2. Scurtă prezentare a instituţiei probaţiunii 402
9.5.3. Probaţiunea în România 403
9.5.4. Activitatea practică în programele experimentale 404
9.5.5. Implicaţiile legislative şi administrative ale constituirii unui serviciu de probaţiune şi reabilitate socială în domeniul justiţiei penale în România 406

Capitolul IX

Probleme juridice şi psihologice privind detenţia penitenciară

> *„...Deţinutul percepe timpul dintr-o poziţie coercitivă, apăsătoare şi artificială; el are conştiinţa faptului că intră în închisoare împotriva voinţei sale, pierzându-şi elementele de individualizare, spaţiul de manevră fiindu-i limitat, iar viitorul proiectându-i-se incert şi nesigur...“*

Secţiunea I – Făptuitorul din perspectiva mediului privativ

9.1.1. Noţiuni generale. Puncte de vedere şi accepţiuni asupra pedepsei prin privarea de libertate

În orice societate, abaterea comportamentelor de la normele şi valorile sociale de bază constituie un fenomen obişnuit. Orice societate judecă comportamentul membrilor săi nu atât din punctul de vedere al motivaţiilor sale intrinseci, cât mai ales din punctul de vedere al conformării acestui comportament la normele şi valorile recunoscute. Violarea normelor atrage după sine – cum bine ştim – măsuri punitive şi coercitive[1]. Societatea poate fi controlată şi prin folosirea sancţiunilor.

Pretutindeni sancţiunile posibile şi măsurile implementate în societate ar trebui să fie folosite înainte de privarea de libertate. Când este folosită privarea de libertate apar probleme deosebite. Este o situaţie complexă cu amplă rezonanţă în modul de viaţă al individului. Pentru persoana care execută o pedeapsă privativă de libertate, mediul privat pune în ordine două grupuri de probleme:

- De adaptare la normele şi valorile specifice acestui cadru de viaţă;
- De evoluţie ulterioară a personalităţii sale.

Când este folosită privarea de libertate apar probleme ale drepturilor omului.

Dreptul la integrare fizică şi psihică a persoanei este garantat prin articolul 22 din „Constituţia României“ care prevede ca nimeni să nu fie supus nici unui fel de pedeapsă sau tratament inuman ori degradant.

Persoanele cu un comportament antisocial şi care aduc prejudicii altor persoane cât şi statului sunt condamnate cu închisoarea conform „C. p.“, art. 57. Executarea pedepsei cu închisoarea se face în locuri de detenţie anume stabilite, unde cei condamnaţi prestează o muncă utilă, dacă sunt apţi şi participă la acţiuni educative care să conducă la reeducarea celui condamnat.

Condamnarea persoanelor care au săvârşit infracţiuni trebuie făcută în urma unui proces penal conform art. 1 din „C. p. p.“, proces care are ca scop constatarea în timp şi în mod complet a faptelor, astfel ca orice persoană care a săvârşit o infracţiune să fie pedepsită potrivit vinovăţiei sale.

Procesul penal trebuie să contribuie la: apărarea ordinii de drept, apărarea persoanei, a dreptului şi libertăţii acesteia, la prevenirea infracţiunilor.

9.1.2. Reglementări internaţionale privind tratamentul infractorilor

Naţiunile Unite s-au ocupat de tratamentul uman al tuturor oamenilor, inclusiv al acelora care sunt închişi. Au fost create şi adoptate o serie de instrumente internaţionale care să apere şi să garanteze drepturilor şi libertăţile fundamentale.

---

[1] Rădulescu S. – **„Anomie, Devianţă şi Patologie Socială“** – Ed. Hyperion, Bucureşti, 1991.

Astfel, la primul Congres al Naţiunilor Unite – Geneva 1955 – a fost adoptat „Ansamblul de Reguli Minimale pentru Tratamentul Deţinuţilor“, care a însemnat un jalon important în procesul de reformă penală.

De asemenea, eforturi în această direcţie s-au făcut la Congresul al VI-lea al Naţiunilor Unite – Venezuela 1980.

În contextul orientărilor menţionate Comitetul pentru prevenirea criminalităţii a recomandat următoarele principii:

- Atunci când o persoană este trimisă la închisoare pedeapsa ce i se aplică trebuie să fie considerat ca un mijloc şi nu ca un scop;
- Pe timpul cât se află în închisoare cel în cauză nu trebuie să fie lipsit de libertatea sa şi de drepturile sale a căror suspendare derivă în mod expres sau în mod necesar din această privaţiune de libertate.

Ţinând seama de evoluţia societăţii şi de schimbările survenite în legătură cu tratamentul deţinuţilor, comitetul de Miniştri al Consiliului Europei a adoptat un „Standard Minim de Reguli pentru Tratamentul Deţinuţilor“.

Obiectivele acestui Standard de Reguli sunt:

- Să stabilească un aranjament minim de norme;
- Să pună accentul pe tratamentul uman;
- Să stimuleze echitatea.

Principiile de bază sunt:

- Privarea de libertate se va face în condiţii morale şi materiale care să asigure respectul necesar faţă de demnitatea umană;
- Regulile se vor aplica imparţial – fără discriminare;
- Scopul tratamentului persoanelor în custodie va fi în aşa fel susţinut încât să ocrotească sănătatea, propriul respect;
- Protejarea drepturilor individuale ale deţinuţilor:
  - a) Dreptul la primire şi înregistrare;
  - b) Dreptul la împărţirea şi clasificarea deţinuţilor;
  - c) Dreptul la cazare;
  - d) Dreptul la igienă personală;
  - e) Dreptul la îmbrăcăminte şi aşternut;
  - f) Dreptul la hrană;
  - g) Dreptul la servicii medicale;
  - h) Dreptul la informare şi plângeri;
  - i) Dreptul la contactul cu lumea exterioară;
  - j) Dreptul la asistenţă morală şi religioasă;
  - k) Dreptul la deţinere de bunuri.
- Măsuri împotriva torturii şi altor pedepse ori tratamente cu cruzime, inumane sau degradante. Prin „tortură“ se înţelege orice act prin care se provoacă unei persoane, cu intenţie, o durere sau suferinţe puternice, fizice sau psihice, mai ales în scopul de a obţine de la această persoană sau de la altă persoană terţă, informaţii sau mărturisiri. Astfel în „Convenţia împotriva torturii“ se prevede:
  1. Măsuri legislative, administrative, juridice pentru a împiedica săvârşirea unor acte de tortură;
  2. Nici o împrejurare, oricare ar fi ea, nu poate fi invocată pentru a justifica tortura;
  3. Nu poate fi invocat ordinul unui superior pentru a justifica tortura;
  4. Actele de tortură se constituie infraţiuni în raport cu dreptul penal.

9.1.3. Consecinţele sociopsihologice ale privării de libertate

Ca fenomen social criminalitatea lezează interesele societăţii, iar cei care încalcă regulile sunt etichetaţi ca atare.

Sancţiunea pentru aceştia este privarea de libertate, unde deţinutul este supus efectelor coercitive ale vieţii de penitenciar, având un statut de subordonat faţă de lege.

Privarea de libertate în mediul penitenciar constituie pentru orice om o situaţie de amplă rezonanţă în modul său de viaţă atât pe durata detenţiei, cât şi după aceea în libertate.

Restrângerea acută a libertăţii individuale, relaţiile impersonale, sunt lipsa informării, regimul autoritar, mediul închis şi activităţile monotone, toate acestea resimţite de către deţinut drept atingeri ale integrităţii sale ca fiinţă umană.

În multe cazuri impactul privării de libertate asupra componentelor personalităţii este dramatic, generând şi permanentizând conduite diferite faţă de cele avute anterior în mediul liber.[2].

Pentru a înţelege mai bine acest lucru este nevoie să analizăm grupul de oameni privaţi de libertate. Viaţa în închisoare este o viaţă grea, aici este anulată orice intimitate, totul este la vedere pentru ceilalţi. Un loc important îl ocupă relaţiile interpersonale din cadrul grupurilor de deţinuţi care sunt grupuri eterogene. Apar relaţiile de atracţie – respingere – indiferenţă şi a liderilor informali.

Relaţiile interpersonale sunt o golire, o risipire de sine, nu te poţi ascunde de partea rea a conduitei celor din jur, dar mai rău, posibilităţile de schimbare aproape că nu există.

Penitenciarul crează un tip aparte de relaţii interpersonale care au un conţinut dinamic şi modalităţi aparte de structurare şi manifestare.

Doi sunt factorii care determină aceste relaţii interpersonale:

- Cadrul specific al penitenciarului
    - a) Modul de organizare;
    - b) Genuri de activităţi;
    - c) Supravegherea permanentă.
- Specificul populaţiei penitenciare[3].

Privarea de libertate îmbracă mai multe forme. Analizând izolarea psihică şi psihosocială pe de o parte şi privarea de libertate prin executarea unei pedepse penale într-un loc de detenţie pe de altă partă, vom constata că între ele există o multitudine de diferenţe ce prezintă aspecte specifice şi manifestări complexe.

Deosebirile sunt de ordin fundamental şi vizează latura cantitativă cât şi pe cea calitativă:

a) Din punct de vedere cantitativ – privarea de libertate se întinde pe perioade mai mari sau mai mici, durata condamnării constituind principalul factor stresor;
b) Din punct de vedere calitativ – privarea de libertate dă naştere unei game complexe de frământări psihice şi psiologice începând cu criza de detenţie.

Privarea de libertate înseamnă controlul crimei în societate şi mai înseamnă închisoare şi deţinut.

9.1.4. Mediul închis (închisoarea)

Termenul de mediu închis a fost propus de către Goffman (1961) pentru a descrie locuinţa unde indivizii îşi petrec tot timpul (odihnă, muncă).

---

[2] Gheorghe F. – **„Psihologia penitenciară“**, Ed. Oscar Print, Bucureşti, 1996 – selectiv, scurte extrase şi prelucrări personale din opera remarcabilă a distinsului autor.

[3] Bogdan T., Santea I., Cornianu R. – **„Comportamentul uman în procesul judiciar“** – Ed. Serviciul Editorial şi Cinematrografic M. I., Bucureşti, 1983.

Din punct de vedere metodologic, un asemenea mediu este un laborator natural, de exemplu: închisoarea, spitalul, azilul, internatul, cazarma militară, toate reprezintă medii totale sau medii izolate şi restrânse.

Abordarea microsocială a lui Goffman ne dă posibilitatea de a aprecia relaţiile interumane în raport cu mediul respectiv prin izolarea de unele variabile ce acţionează în mediul respectiv.

Mediul închis mai poate fi definit astfel:[4] orice ambianţă unde există o barieră greu de trecut între exterior şi interior, barieră ce funcţionează în dublu sens, în cadrul căreia apar fenomene grupate obişnuite dar şi o seamă de fenomene specifice.

Aplicarea pedepsei private de libertate obligă individul să trăiască într-un mediu de constrângere. E. Goffman consideră închisoarea ca fiind o instituţie totală în sensul de loc de rezistenţă la care un număr de indivizi care au o situaţie identică, fiind despărţiţi de societatea exterioară pentru o perioadă de timp apreciabilă, duc împreună un ciclu de viaţă îngrădită prin interdicţii formale de a desfăşura anumite activităţi, de a avea contact cu familia, de a personaliza spaţiul locuit, de a avea iniţiative.

Pe lângă aceste norme formale se dezvoltă o întreagă cultură informală ca mijloc de rezistenţă la contactul oficial. Coerciţia instituţională are nevoie de autorizarea societăţii. În acest sens, penitenciarul apare ca un fenomen – instituţie ca fiind un ansamblu de reguli juridice cu caracter relativ stabil care reglementează un domeniu al relaţiilor sociale în scopul apărării, conservării şi promovării anumitor interese personale sau colective ale indivizilor, grupurilor sau comunităţilor sociale.

9.1.5. Problematica deţinutului

Fenomenul-caz al instituţiei penitenciare este deţinutul ca fenomen individual aflat într-o situaţie concretă reglementată de instituţie. Ca urmare a privării de libertate, deţinutul este constrâns juridic şi material să locuiască în instituţia penitenciară, obligat să se conformeze regulamentelor de ordine interioară.

Deţinutul percepe timpul dintr-o poziţie coercitivă, apăsătoare şi artificială; astfel se pătrunde în psihologia deţinutului. El are conştiinţa faptului că intră în închisoare împotriva voinţei sale, cu un statut de subordonare pe termen lung şi resimte pierderea libertăţii cu atât mai dureros cu cât libertatea era mai bogată în perspective şi alternative, iar condiţiile concrete din penitenciar sunt mai grele. Cu cât este mai preţuit timpul în libertate (valoarea lui personală) cu atât mai mult pierderea lui prin căderea la închisoare devine dureroasă, mai zdrobitoare, deci, pedeapsa este resimţită ca fiind mai represivă. Fiecare vine în penitenciar cu un univers specific, plin de contradicţii, frustrări, neîmpliniri, ca urmare a unei conduite antisociale, a săvârşirii unei infracţiuni.

Mulţi sunt neadaptaţi social, refractari sau incapabili să se integreze în cerinţele normelor de convieţuire socială, sau de o moralitate dubioasă şi un trecut încărcat care apasă asupra conştiinţei lor.

9.1.6. Potenţialul patogen al mediului privativ

Venirea în penitenciar tulbură echilibrul personalităţii printr-o triplă reducere:

- A spaţiului de viaţă;
- A timpului personal:
  - suspendarea viitorului;
  - relativitatea trecutului;

---

[4] Mitrofan N., Zdrenghea V., Butoi T. – „**Psihologie judiciară**", Ed. Şansa, Bucureşti, 1992.

Din punct de vedere metodologic, un asemenea mediu este un laborator natural, de exemplu: închisoarea, spitalul, azilul, internatul, cazarma militară, toate reprezintă medii totale sau medii izolate şi restrânse.

Abordarea microsocială a lui Goffman ne dă posibilitatea de a aprecia relaţiile interumane în raport cu mediul respectiv prin izolarea de unele variabile ce acţionează în mediul respectiv.

Mediul închis mai poate fi definit astfel:[4] orice ambianţă unde există o barieră greu de trecut între exterior şi interior, barieră ce funcţionează în dublu sens, în cadrul căreia apar fenomene grupate obişnuite dar şi o seamă de fenomene specifice.

Aplicarea pedepsei private de libertate obligă individul să trăiască într-un mediu de constrângere. E. Goffman consideră închisoarea ca fiind o instituţie totală în sensul de loc de rezistenţă la care un număr de indivizi care au o situaţie identică, fiind despărţiţi de societatea exterioară pentru o perioadă de timp apreciabilă, duc împreună un ciclu de viaţă îngrădită prin interdicţii formale de a desfăşura anumite activităţi, de a avea contact cu familia, de a personaliza spaţiul locuit, de a avea iniţiative.

Pe lângă aceste norme formale se dezvoltă o întreagă cultură informală ca mijloc de rezistenţă la contactul oficial. Coerciţia instituţională are nevoie de autorizarea societăţii. În acest sens, penitenciarul apare ca un fenomen – instituţie ca fiind un ansamblu de reguli juridice cu caracter relativ stabil care reglementează un domeniu al relaţiilor sociale în scopul apărării, conservării şi promovării anumitor interese personale sau colective ale indivizilor, grupurilor sau comunităţilor sociale.

9.1.5. Problematica deţinutului

Fenomenul-caz al instituţiei penitenciare este deţinutul ca fenomen individual aflat într-o situaţie concretă reglementată de instituţie. Ca urmare a privării de libertate, deţinutul este constrâns juridic şi material să locuiască în instituţia penitenciară, obligat să se conformeze regulamentelor de ordine interioară.

Deţinutul percepe timpul dintr-o poziţie coercitivă, apăsătoare şi artificială; astfel se pătrunde în psihologia deţinutului. El are conştiinţa faptului că intră în închisoare împotriva voinţei sale, cu un statut de subordonare pe termen lung şi resimte pierderea libertăţii cu atât mai dureros cu cât libertatea era mai bogată în perspective şi alternative, iar condiţiile concrete din penitenciar sunt mai grele. Cu cât este mai preţuit timpul în libertate (valoarea lui personală) cu atât mai mult pierderea lui prin căderea la închisoare devine dureroasă, mai zdrobitoare, deci, pedeapsa este resimţită ca fiind mai represivă. Fiecare vine în penitenciar cu un univers specific, plin de contradicţii, frustrări, neîmpliniri, ca urmare a unei conduite antisociale, a săvârşirii unei infracţiuni.

Mulţi sunt neadaptaţi social, refractari sau incapabili să se integreze în cerinţele normelor de convieţuire socială, sau de o moralitate dubioasă şi un trecut încărcat care apasă asupra conştiinţei lor.

9.1.6. Potenţialul patogen al mediului privativ

Venirea în penitenciar tulbură echilibrul personalităţii printr-o triplă reducere:

- A spaţiului de viaţă;
- A timpului personal:
  - – suspendarea viitorului;
  - – relativitatea trecutului;

---

[4] Mitrofan N., Zdrenghea V., Butoi T. – **„Psihologie judiciară"**, Ed. Şansa, Bucureşti, 1992.

- A comportamentului social:
  - – izolare;
  - – abandon.

Stresul prelungit în faza de anchetă, intrarea într-o colectivitate de anonimi, controlul riguros al conduitei, dependenţa de personal, densitatea maximă (supraaglomerarea favorizează apariţia şi cronicizarea unei patologii specifice. Apatia, lipsa iniţiativei, pierderea interesului pentru lucru, oameni şi evenimente, anestezia afectivă, incapacitatea de a mai face planuri, resemnarea fatalistă, toate acestea conturează nevroza penitenciară.

Inexistenţa niciunui spaţiu personal, absenţa unui refugiu, a sta treaz într-o ambianţă monotonă, epuizarea subiectelor de discuţie conduc frecvent spre căderi afective, degradarea imaginii de sine şi deci spre o adaptare patologică.

Frecvent se constată o adoptare pasivă la condiţiile vieţii din închisoare prin adaptarea unei atitudini filozofice sau evitarea concentrării pe anumite probleme incomode. Chiar dacă mulţi deţinuţi au avut înainte de a veni în penitenciar o personalitate robustă, în timpul executării pedepsei se instalează o sensibilizare progresivă la mediu, o intoleranţă emoţională, toate acestea conturând un posibil potenţial patogen al mediului privativ.

9.1.7. Principiul deschiderii mediului privativ

În acest sfârşit de secol cei chemaţi să se ocupe de prevenirea crimelor şi de tratamentul delincvenţilor se află în faţa unei mari dileme[5]:

- Tratamentul infractorilor în închisori sau fără închisori;
- Tratamentul infractorilor în afara închisorilor.

Tratamentul în afara stabilimentului penitenciar şi consecinţele sale în privinţa deţinutului este o chestiune care prezintă o mare importanţă, ţinând seama de controversa pe care o ridică la scară mondială rolul şi funcţiile închisorii, dar şi alţi factori, precum:

- Aspectul dezumanizant al întemniţării;
- Incidentele debilizante asupra personalităţii umane;
- Realizarea din ce în ce mai netă a faptului că întemniţarea nu este în stare să îmbunătăţească şansele ca un infractor să urmeze calea cea dreaptă şi faptul că instituţiile penitenciare nu au reuşit să scadă criminalitatea, au dat un impuls mişcător care favorizează deschiderea mediului privativ spre măsuri sporite de utilizare.

9.1.8 Tratamentul diferenţiat în mediul privativ

Tratamentul diferenţiat în mediul privativ nu este o discriminare. Aici trebuie făcută distincţie între discriminarea din interogatoriul grupelor şi diferenţele dintre indivizi.

Prima expresie reprezintă impunerea unui prejudiciu sau a unui dezavantaj din motive injuste. A doua recunoaşte nevoia de a trata în mod diferit deţinuţii, astfel încât să se ţină cont de credinţele şi nevoile speciale, de situaţiile speciale sau de statutul nefavorabil.

A trata diferenţiat poate fi considerat legitim când se justifică printr-o cunoaştere bine fondată.

9.1.9. Etichetarea socială

Etichetarea socială reprezintă o formă a reacţiei sociale, este o stigmă[6]. În acest caz prima apare ca un produs al reacţiei sociale. Cei care se avat de la normele sociale sunt etichetați ca infractori, ca urmare a reacției sociale de răspuns la criminalitate. Prin etichetare individul este trecut de la o poziție socială considerată normală în societate la una de deviant. Reacția socială presupune existența a două personaje:

---

[5] Gheorghe F. – **„Mediul penitenciar“**, Revista de ştiinţă penitenciară, nr. 1, Bucureşti, 1996.
[6] Zamfir C., Vlăsceanu L. – **„Dicţionar de sociologie“**, Ed. Babel, Bucureşti, 1993.

- Unul individual – cel etichetat;
- Altul colectiv – societatea care etichetează.

Critica teoriei etichetării se concentrează pe două idei:

a) Societatea reacționează față de comportamentul social distructiv al individului, nu față de poziția sa marginală;
b) Etichetarea nu presupune pierderea identității considerată din punct de vedere social normală, pedeapsa în acest caz având rol de recuperare socială.

9.1.10. Paradoxul penitenciar

Se pune întrebarea: în ce măsură rolul recuperator al pedepsei private de libertate își atinge scopul? În acest context se evidențiază existența unui paradox penitenciar.

În detenție pot să apară efecte de corupție reciprocă a deținuților, având loc un proces de socializare inversă. Condamnatul se simte eliminat de societate astfel încât își dezvoltă o tehnică de reacție față de controlul formal.

Dificultatea reeducării este aceea de a converti relația formală obligatorie, într-una formală. În sistemul instituțional personalitatea este estompată. Paralel cu sistemul oficial de referință se dezvoltă o subcultură, ceea ce favorizează creșterea ratei de recidivism.

9.1.11. Psihologia individului care a săvârșit infracțiunea

Fenomenul de devianță este înțeles, de obicei, ca un fapt psihologic deși este în primul rând sociologic, deoarece este rezultatul unui produs colectiv[7].

Infractorul adult se evidențiază printr-un profil psihologic care constă în:

- Înclinația către agresivitate
    - – bazată pe un fond de ostilitate și negare a valorilor socialmente acceptate;
- Instabilitate emoțională
    - – fragilitate eului;
    - – carențe educaționale;
- Inadaptare socială
    - – exacerbarea sentimentului de insecuritate;
    - – vagabondaj;
    - – evitarea formelor organizate de viață;
- Duplicitatea conduitei;
- Dezechilibrul existențial
    - – patimi, vicii, perversiuni;
- Un surplus de experiențe neplăcute.

Sentimentul de autoapreciere pare a fi subminat, de aceea el nu pierde nimic dacă este criticat sau încarcerat, neavând un statut social de apărat, teama de a-l pierde nu-l motivează să facă eforturi pentru a se conforma nevoilor sociale.

---

[7] Mitrofan N., Zdrenghea V., Butoi T. – **op. cit.**

9.1.12. Factorii implicaţi în determinarea comportamentului infractorului

Comportamentul infractorului este influenţat de o serie de factori, după cum urmează:

- **factori endogeni (interni)**
- **factori exogeni (externi)**

Factorii endogeni sunt:

- **factori neuro-psihici**: disfuncţii cerebrale;
- **deficienţe intelectuale**: capacitatea intelectuală redusă care îl împiedică în anticiparea consecinţelor acţiunilor întreprinse (ex.: trăieşte mai mult în prezent);
- **tublurări ale afectivităţii**: acest lucru creează probleme serioase pe linia adaptativă şi anume:
  - – stări de frustrare;
  - – dorinţa unei vieţi mai uşoare;
- **tulburări caracteriale**: imaturizare caracterială, şi constă în:
  - – instabilitate afectivă;
  - – autocontrol insuficient;
  - – impulsivitate, agresivitate;
  - – subestimarea greşelilor;
  - – respingerea normelor;

Factorii extrogeni sunt:

- **grupul şi influenţa lui nefastă;**
- **climat familial:**
  - – familii dezorganizate;
  - – familii conflictuale.

9.1.13. Personalitatea infractorului

Prin personalitatea infractorului trebuie să înţelegem un câmp larg de investigaţii asupra fiinţei umane concepute ca un întreg (Eysenck).

Jean Pinatel în „Personalitatea criminală“ consideră că trecerea la act constituie elementul deciziv. Condiţiile trecerii la act sunt comandate la infractorii care comit acte grave, de un nucleu al personalităţii ale cărui componente sunt[8]:

- egocentrismul;
- labilitatea;
- agresivitatea;
- indiferenţă afectivă.

Nucleul personalităţii criminale este o structură dinamică, este reunirea şi asocierea componentelor amintite, din care nici una în sine nu este anormală.

Jean Pinatel pune un accent deosebit asupra faptului că nucleul personalităţii nu este un dar, ci o rezultantă. Analizând comportamentul infracţional, autorul arată că infractorul nu este reţinut în săvârşirea actului său de oprobiul social deoarece este labil, incapabil să se organizeze pe termen lung şi tot aşa nu este în stare să depăşească obstacolele care apar în calea acţiunii lui criminale, deoarece el este dinamic şi eminamente agresiv.

---

[8] Dragomirescu V. **„Psihosociologia comportamentului deviant“**, Ed. Ştiinţă şi Tehnică“, Bucureşti, 1976.

În acelaşi timp el reuşeşte să depăşească şi aversiunea faţă de acte odioase căci, fiind indiferent afectiv, nu-i pasă de nimeni, nu nutreşte sentimente de simpatie faţă de nimeni şi, în consecinţă, poate comite orice infracţiune.

9.1.14. Caracteristici ale personalităţii şi modificările sale pe parcursul executării pedepsei cu închisoarea

Ca element al personalităţii afectivitatea duce greul frustrărilor impuse de privarea de libertate. Este un izvor al multor frământări subiective sau conflicte interpersonale, manifestările afective fiind un seismograf sensibil al dinamicii sufleteşti a deţinuţilor pe timpul executării pedepsei.

Un alt element al personalităţii este motivaţia[9]. La persoanele private de libertate prezintă o mare complexitate:

- un prim grup de aspecte cuprinde motivele prezentate de fiecare subiect ca fiind explicaţia faptei comise;
- al doilea grup se referă la motivele unor conduite disfuncţionale precum şi sursele de satisfacţii – insatisfacţii pe parcursul executării pedepsei.

În ceea ce priveşte motivaţia (justificările) infracţiunilor, în ciuda apartenenţei diversităţii, pot fi totuşi distinse cele elaborate înaintea comiterii infracţiunii, de cele fabricate după.

O altă componentă a personalităţii – voinţa, reclamă o reprezentare realistă, deoarece în munca de reeducare a deţinuţilor se apelează la îndemnuri adresate voinţei şi se uită că actul voinţei implică satisfacerea anumitor nevoi. În cazul, frecvent de altfel, în care deţinutul îşi pierde încrederea în posibilitatea de integrare socială, voinţa începe să fie orientată spre acţiuni care-l îndepărtează şi mai mult de aşteptările cadrelor. În acest sens, putem enumera: acte de bravadă, tatuaje, deţinuţi mai puternici. În concluzie, se poate vorbi cu greu în penitenciar de modificarea voinţei.

Trăsătura de personalitate care este supusă cel mai mult influenţelor grupului de apartenenţă este temperamentul. În situaţia când în aceleaşi grupuri se întâlnesc mai mulţi indivizi cu acelaşi temperament, se instalează o atmosferă caracteristică:

- un climat rece şi indiferent – la flegmatici;
- linişte meditativă – la melancolici;
- un activism calm zgomotos – la sangvini;
- o tensiune, întreruptă de răbufniri agresive – la colerici.

Totuşi, temperamentul nu crează prin el însuşi, în penitenciar, probleme deosebite, care să influenţeze asupra bunului mers al grupului.

Legat de motivaţia actului infracţional comis, deţinuţii îl prezintă ca fiind finalul unui proces fără alternative, că oricine în locul lor ar fi procedat la fel, vina fiind atribuită altora.

9.1.15. Tipologia infractorului

În cadrul mediului privativ de libertate putem întâlni diverse tipuri de personalitate ale infractorului:

- **Infractorul înveterat** – acesta are un comportament repetitiv obişnuit care face să apese o ameninţare gravă asupra securităţii semenilor săi prin: agresivitate persistentă, indiferenţă absolută în privinţa consecinţelor. Poate fi definit anormal dar trebuie ţinut cont că la scară mondială nu există uniformitate în privinţa intrepretării noţiunii de infractor înveterat.

---

[9] Mitrofan N., Zdrenghea V., Butoi T., - **op. cit.**

• **Infractorul primejdios** – noțiunea de caracter primejdios nu se sprijină nici pe considerațiuni juridice, nici pe considerațiuni clinice. Această clasificare implică mai mult necesitatea de a recurge la măsuri severe față de infractor. Noțiunea de infractor se bazează pe următoarele criterii: gravitatea infracțiunii, numărul de infracțiuni săvârșite, starea mintală a infractorului, probabilitatea ca infractorul să continue să fie o amenințare pentru securitatea publică dacă este pus în libertate.

• **Infractorul dificil** – spre deosebire de infractorul primejdios, acesta este astfel denumit de către autoritățile corecționale, din cauza greutăților pe care le are de a se adapta rigorilor și privațiunilor detenției, mai cu seamă din cauza personalității sale într-un mediu fizic strict delimitat, pe o perioadă de timp considerabilă. Ei sunt produsul condițiilor și privațiunilor specifice vieții din închisoare, care tinde să cauzeze claustrofobia și care de fapt ocazionează la deținuți toate aceste simptome. Deținuții dificili sunt pur și simplu aceia care pun probleme administrative mai curând decât problemele de securitate.

• **Deținutul pe termen lung** – întemnițarea pe termen lung este o noțiune relativă fiindcă este în funcție de existența sau absența pedepsei capitale. Totuși în ceea ce privește această categorie de deținuți este posibil să facem deosebirea între deținuți, care pot să prezinte o amenințare fizică pentru societate, pentru personalul închisorii, pentru alți deținuți și cei care au fost condamnați la o pedeapsă de lungă durată, fiindcă societatea consideră crima pe care au săvârșit-o că este așa de oribilă, încât, o lungă condamnare este singurul mijloc de a stigmatiza asemenea fapte.

Cu cât pedeapsa este mai lungă, cu atât condițiile în care ea este ispășită sunt mai stricte și cu atât mai mult izolarea și alienarea deținutului vor fi mai durabile.

9.1.16. Problematica recidivei și factorii care influențească recidiva

Recidiva se poate defini ca o pluralitate de infracțiuni săvârșite de un individ[10].

Dacă primul contact cu lumea închisorii este atât de traumatizant și are consecințe atât de ample pentru individ și cei apropiați lui, cum se explică recidiva și chiar multirecidiva?

Una din explicații ar putea fi dobândirea de către infractor a unei mai mari capacități de a risca.

În literatura de specialitate se pot întâlni diverse tipuri de recidiviști:

- **Ocazionali – marginali;**
- **Pseudo-recidiviști;**
- **Recidiviști ordinari;**
- **Recidiviști din obișnuință.**

O altă explicație ar putea fi neputința tratamentului penitenciar. Recidivistul nu a fost intimidat și nici readaptat datorită pedepsei precedente; din acest punct de vedere închisoarea este văzută ca o instituție de socializare și de învățare a crimei..

Acest punct de vedere a fost susținut și de Foucault. Dacă se utilizează nivelul de recidivă ca indicator al rezultatelor închisorii sau procesului penal, interpretarea eşecului este inversată, ajungem la 100% recidivă și ar semnifica faptul că numai cei asupra cărora s-a dat pronostic sigur de recidivă au fost încarcerați. Dar, de multe ori se constată că se foloseşte închisoarea ca primă soluție.

Recidiva poate fi influențată de următorii factori[11]:

---

[10] Banciu D. – **„Factorii sociali care concură la apariția comportamentului recidivist"**, Simpozion, București, 1983.

[11] Vasile P., Banciu D. - **„Factori sociali care favorizează repetarea faptelor antisociale"**, Simpozion, București, 1983.

- Dificultăţile de adaptare a infractorului în trecerea de la un tip de viaţă la altul;
- Situaţia socio-culturală a infractorului;
- Destructurarea şi dezorganizarea familiei;
- Neintegrarea socio-profesională;
- Grupuri de prieteni sau grupuri stradale.

9.1.17. Personalitatea infractorului recidivist

Cunoaşterea personalităţii infractorului recidivist constituie fundamentul măsurilor ce se întreprind pentru a se realiza prevenirea eficientă a comportamentului deviant.

Atitudinea comportamentală a celor care comit fapte antisociale se află în strânsă relaţie cu mediul educaţional, formativ, cu factorii psihosociali individuali şi de mediu care menţin recidiva.

Caracteristicile psihologice ale infractorului recidivist ar putea fi:

- Tendinţa de a merge cu banda;
- Semne de neadaptare;
- Vanitos şi egocentric;
- Primeşte greu dezaprobarea;
- Îl stimulează aprobarea.

Prezintă o imaturitate intelectuală, dar aceasta nu trebuie înţeleasă ca fiind identică cu un coeficient de inteligenţă QI scăzut.

Imaturitatea intelectuală înseamnă capacitatea redusă de a stabili un raport raţional între pierderi şi câştiguri, în proiectarea şi efectuarea unui act informaţional. Se mai caracterizează printr-o ostilitate exagerată faţă de orice persoană, o teamă exagerată de a părea slab, incapacitatea de a prevedea pe termen lung consecinţele acţiunii sale, carenţe materne precum: starea emoţională deficitară, scăderea nivelului de aspiraţie, tendinţa sporită de identificare cu modele din penitenciar, instalarea stării de instabilitate psihică.

9.1.18. Pedepse şi sancţiuni

Aplicarea pedepselor şi a celorlalte sancţiuni constituie o etapă importantă în lupta împotriva fenomenului infracţional.

Prin executarea sancţiunilor penale se înţelege: punerea efectivă a condamnatului să înfăptuiască conţinutul acestor sancţiuni[12].

În momentul în care condamnatul este pus să execute sancţiunea ce s-a pronunţat împotriva sa, acesta trebuie să-şi dea seama că fapta sa este dezaprobată de societate.

Se cere ca sancţiunea să fie bine orientată, adică, să se facă după anumite principii şi reguli.

Principiile aplicării sancţiunilor sunt:

- **Principiul legislaţiei;**
- **Principiul individualizării;**
- **Principiul pentru demnitate umană.**

9.1.19. Aplicarea şi executarea pedepsei închisorii

Pedeapsa închisorii ocupă un loc important în sistemul pedepselor în vigoare. Este sancţiunea penală prin care se realizează, în condiţii optime, atât funcţia de constrângere, cât şi cea de reeducare a celor condamnaţi.

---

[12] Dobrinoiu V., Nistoreanu Gh. - „**Drept penal**", Ed. Atlas Lex, Bucureşti, 1994.

Pedeapsa închisorii, definitiv pronunţată, nu poate fi transformată într-o altă pedeapsă decât ca rezultat al folosirii unei căi de atac extraordinar, sau pe cale de graţiere.

Pedeapsa cu închisoarea poate însă să înlocuiască pedeapsa cu detenţia pe viaţă (art. 55 Cod penal) şi pedeapsa amenzii (art. 63 Cod penal) când cel condamnat se sustrage cu reacredinţă de la executarea acestei pedepse.

La aplicarea pedepsei cu închisoarea se are în vedere, pericolul social concret al faptei şi periculozitatea făptuitorului.

Limitele generale ale pedepsei închisorii sunt de la 25 de zile la 30 de ani, iar limitele speciale ale acesteia nu depăşesc 25 de ani.

Pedeapsa închisorii se execută numai în termenul stabilit prin sentinţa definitivă de condamnare.

Pedeapsa cu închisoarea se execută în următoarele modalităţi:

- În regim de detenţie;
- Într-o închisoare militară;
- La locul de muncă;
- Prin suspendarea condiţionată a executării pedepsei;
- Prin suspendarea executării pedepsei sub supraveghere.

Executarea pedepsei cu închisoarea în regim de detenţie este reglementată într-o formă unitară în Codul penal art. 56 – 61 şi în Legea nr. 23.

Principiile generale ale regimului de detenţie sunt stabilite prin dispoziţiile art. 57 Cod penal.

Potrivit dispoziţiilor art. 56 din Codul penal, regimul executării pedepsei se întemeiază pe obligaţia condamnaţilor de a presta o muncă socialmente utilă, pe respectarea de către aceştia a disciplinei muncii, a ordinii interioare.

Condamnaţii, care au împlinit vârsta de 60 ani (bărbaţi) şi 55 ani (femei) nu au obligaţia de a munci decât dacă ei cer asta.

Potrivit dispoziţiilor art. 58 Cod penal, munca prestată este renumerată astfel: 10% revine acestuia din care 1/3 i se pune la dispoziţie condamnatului, iar 2/3 i se înmânează la data punerii în libertate.

În ceea ce priveşte activitatea educativă, aceasta este necesară pentru a le forma o atitudine corectă faţă de legile ţării şi regulile de convieţuire socială.

Potrivit dispoziţiei art. 56, alin. 1 sunt întreprinse măsuri pentru stimularea şi recompensarea condamnaţilor.

Una dintre aceste măsuri este şi liberarea condiţionată.

Instituţia liberării condiţionate constă în executarea unei părţi din pedeapsa privată de libertate. Condiţiile şi modul de aplicare a acestei instituţii sunt reglementate de art. 59-61 Cod penal şi art. 25-28 din Legea nr. 23/1969.

Instituţia liberării condiţionate prevede următoarele condiţii:

- Executarea unei părţi sau fracţiuni de pedeapsă – conform art. 59 din Cod penal.
- Condamnatul să aibă o bună comportare în închisoare şi să dea dovezi temeinice de îndreptare.

Alte explicaţii la art. 52 din Codul penal sunt prevăzute în Legea 23/1969.

Pentru încălcarea regulilor de disciplină se pot lua împotriva condamnaţilor următoarele măsuri disciplinare:

- Mutarea;
- Retragerea unuia, a mai multor sau a tuturor drepturilor: de a primi vizite, pachete, de a primi şi trimite corespondenţă pentru perioada la care au dreptul;

- Izolarea simplă până la 15 zile;
- Izolarea severă până la 10 zile, numai cu avizul medicului penitenciarului;
- Transferarea pe o durată de 3 până la 12 luni, pentru executare pedepsei, la un penitenciar unde se aplică un regim restrictiv;
- Izolarea severă poate fi prelungită cu avizul medicului, fără a depăşi 20 zile.

Secţiunea II – Fenomene psihosociologice ale mediului privativ de libertate

Cunoştinţele privind fenomenele psiho-sociale ce pot surveni în condiţiile mediului privativ sunt necesare, deoarece instituţia specializată în executarea sancţiunilor privative de libertate se deosebeşte prin profilul său psiho-social de oricare altă instituţie sau grupare organizată de oameni.

Venirea individului în penitenciar nu este urmarea unui act propriu de viaţă sau a unei obligaţii cetăţeneşti (cum este cazul internării într-un spital sau efectuarea stagiului militar), ci reprezintă o formă de sancţionare aplicată de societate individului care s-a abătut de la normele ei morale şi juridice. Odată cu intrarea în penitenciar individul resimte, într-o măsură mai mare sau mai mică, în funcţie de vârstă, de structura sa psihologică, de maturizarea socială şi de nivelul de cultură, efectul privării de libertate şi reacţionează într-un mod personal la această nouă situaţie.

9.2.1. Şocul depunerii (încarcerării)

Privarea de libertate implică mai multe forme, iar din punct de vedere calitativ dă naştere unui fenomen deosebit şi anume **şocul încarcerării**. Acest lucru determină o gamă complexă de frământări psihice şi psiho-sociale, începând cu criza de detenţie manifestată de la închiderea în carapacea tăcerii până la comportamente agresive şi autoagresive (sinucideri, autoflagelări). În comparaţie cu stările accidentale de izolare, privarea de libertate în sistemul detenţiei, are drept consecinţă absolut specifică, înlăturarea simbolurilor exterioare ale personalităţii prin obligativitatea purtării uniformei de deţinut care standardizează modul de viaţă şi estompează până la anulare diferenţele individuale. Şocul depunerii se manifestă şi prin restrângerea libertăţilor individuale. Relaţiile interpersonale, lipsa de informaţii, regimul autoritar, sunt resimţite drept atingeri ale integrităţii sale ca fiinţă umană.

La toate acestea se adaugă contactul cu subcultura carcerală care în scurtă vreme îl face pe deţinut să-şi formeze o nouă viziune a propriei persoane şi să-şi elaboreze o strategie de supravieţuire constând într-un comportament de consimţire-integrare (de conformare pasivă).

S-a mai observat că în timpul detenţiei, spaţiul de viaţă se reduce, în acelaşi timp având loc: regresiunea satisfacţiilor, recentrarea intereselor pe lucruri mărunte, alterarea comunicării, supunerea totală, precum şi manifestarea procesului real al penitenciarizării prin intensificarea unei mentalităţi specifice, un nivel de aspiraţii scăzut, lipsa preocupării pentru viitor, exprimarea convingerii că este etichetat definitiv, dar nu în ultimul rând, o imagine negativă de sine.

În relaţiile lor, deţinuţii, strecoară o undă de fatalitate pentru faptul de a fi ajuns în penitenciar şi asta, după părerea lor, echivalează cu un eşec moral ce îi va marca toată viaţa. Această devalorizare a lumii şi a propriei vieţi este handicapul cel mai greu rezultat în urma depunerii în penitenciar.

9.2.2. Percepţia deţinutului asupra pedepsei şi a mediului privativ

Acest fenomen este determinat de cele mai multe ori de modul cum a rezolvat fiecare deţinut problema ispăşirii[13]. Când pedeapsa este apreciată ca fiind măsura faptei, condiţia de zi cu zi exprimă o acceptare supusă tuturor rigorilor, când pedeapsa este văzută ca fiind mai aspră decât infracţiunea comisă, deţinutul consideră că i s-a făcut o nedreptate şi suferă o sancţiune nemeritată.

---

[13] Mitrofan N. - **„Aspecte privind relaţia etic-juridic-pshilogic"**, Revista penitenciară nr. 3, Bucureşti, 1995.

Ca urmare, deţinutul va rămâne neîmpăcat, revendicativ şi ostil administraţiei locului de detenţie, dominat de sentimente de victimizare.

Cu cât adaptarea la viaţa de penitenciar este mai bună, cu atât toleranţa faţă de condiţiile de mediu este mai mare, chiar dacă în această situaţie problema incompatibilităţii între deţinuţi, ca urmare a istoriilor individuale şi particularităţilor de personalitate, rămâne cronic nesoluţionată.

În ceea ce priveşte fenomenul de percepţie asupra mediului penitenciar, acesta este determinat de o multitudine de factori – materiali şi spirituali; obiectivi şi subiectivi; sociali şi psihosociali; care numai în corelaţie şi interdependenţă devin relevanţi pentru înţelegerea climatului specific mediului privativ. Gradul de cultură redus, dar mai ales semnificaţia negativă atribuită executării pedepsei cu închisoarea, îi fac pe mulţi condamnaţi să nu aprecieze corect mediul din penitenciar.

9.2.3. Fenomenul de prizonizare şi deprizonizare

Încă în urmă cu decenii, criminologul D. Clemmer (1940), a semnalat fenomenul de prizonizare, definit ca „socializare" la cultura deviantă a deţinuţilor, proces prin care deţinutul ajunge să adopte sau să împărtăşească punctul de vedere al încarceraţilor privind lumea din penitenciar şi societatea în general.

Prizonizarea incumbă adoptarea unei atitudini ostile (făţişe sau ascunse) faţă de personalul închisorii, faţă de lumea din afară şi, concomitent, dezvoltarea unei loialităţi faţă de ceilalţi deţinuţi, sprijinirea reciprocă ori de câte ori interesele reale sau imaginare ale deţinuţilor intră în conflict cu unele dispoziţii ale autorităţii. Fără îndoială că adoptarea acestei norme carcerale ca şi alte norme de acelaşi fel, atât de caracteristice subculturii carcerale, sunt generate dintr-o puternică motivaţie, care se subsumează, aşa cum am văzut că a formulat A. Laslow, categoriei de motive desemnate prin „necesitatea apartenenţei la grup".

În această situaţie primul pas, motivat psihologic, va fi strădania deţinutului de a se integra grupului informat de deţinuţi, de a-şi dezvolta conduite dezirabile prevalate în acest grup printre altele şi de supunerea necondiţionată la liderul informal, chiar dacă riscă să fie prost văzut de cadre. El va opta pentru situaţia gratifiantă (imediată) deci face cauză comună cu grupul de deţinuţi, căci deţinuţii sunt mai în măsură în a-l sancţiona premial sau penal decât cadrele.

Stanton Weeler (1968) subliniază că „fenomenul de prizonizare, de integrare în grupul deţinuţilor, de identificare cu subcultura carcerală este doar o primă fază în evoluţia deţinutului", căci în cea de a doua fază din viaţa de detenţie, se poate vedea limpede fenomenul de prizonizare.

Cu alte cuvinte, la începutul detenţiei, asumarea rolului de captiv este logică la infractori cu cât se apropie însă momentul liberării, ei vor tinde să adopte un rol tot mai apropiat de ceea ce este dezirabil din punct de vedere social. Fără îndoială că şi aici există o motivare calculativă, căci un comportament adecvat poate prescurta uneori în mod sensibil durata sentinţei.

9.2.4. Ierarhia şi statutul

În general, prin ierarhie înţelegem „un sistem de priorităţi în raport cu importanţa acordată lor". În conştiinţa comună ideea de ierarhie este asociată cu o dispunere spaţială pe verticală, elementul de deasupra este preferat celui de dedesubt.

Prin statut înțelegem poziția ocupată de o persoană într-un grup. În cadrul mediului privativ, unii deținuți beneficiază de mici avantaje, datorită unor activități pe care le desfășoară, iar în acest caz statutul lor crește.

Personalul închisorii încearcă să impună o anumită ierarhie formală, dar în cele mai multe cazuri aceasta corespunde cu cea informală.

În fruntea ierahiei informale se află șmecherii. Statutul acestora se obține odată cu creșterea experienței de penitenciar, cu creșterea valorii sumelor furate sau jefuite, cu gradul de îndrăzneală și de inventivitate implicate în actul infracțional.

Statutul de șmecher poate fi dobândit și prin protecția unui prieten sau rudele aflate în penitenciar, dacă acesta din urmă are o poziție ierarhică superioară.

Urmează apoi în ierarhie impresia, indivizi ce afișează și pretind un statut ridicat, dar fără a fi capabil să-l mențină un timp îndelungat.

În a treia linie ierarhică sunt nepoții, cei ce îndeplinesc muncile de curățenie și ordine, aflați la discreția celor cu rang superior.

Rolurile sociale sunt însă mult mai diversificate. Personalitățile deosebite cu un statut foarte ridicat sunt numite jupâni, iar un nume generic dat celor din zonele inferioare de ierarhie este de fraier.

Există însă și lideri informali al căror statut ridicat se datorează pregătirii lor profesionale sau intelectuale. Statutul poate evolua rapid în funcție de avantajele de care cei din pozițiile superioare pot beneficia, de la așa numiții căutați (persoanele ce primesc pachete). Un fraier sau nepot intră rapid în grupul șmecherilor dacă este căutat.

Subcultura de penitenciar susține instalarea unei asemenea ierarhii. Sistemul deținuților de culegere a informațiilor se focalizează asupra noilor veniți pentru a afla infracțiunile pentru care au fost condamnați, statutul social exterior, probabilitatea de a fi căutat.

Când informația nu este suficientă sau accesibilă, noul deținut este supus testelor, adică unor situații impuse de cei din grupul în care a fost repartizat, pentru a i se determina reacțiile și stabili statutul. Deținuții consideră că, în general, odată stabilit statutul (prin această metodă), acesta nu se mai schimbă.

Deținuții au o ierarhie depreciativă a infracțiunilor pe care le-au săvârșit. Pe baza acesteia o serie de deținuți dobândesc un statut de paria, fiind izolați și sancționați de grup.

Deținuții consideră inacceptabile, atacarea și terorizarea copiilor, homosexualitatea, omorul sadic sau omorul părinților sau bătrânilor. Cea mai evidentă reacție ostilă este față de violatori, mai ales când victimele sunt minori. Reacție ostilă merge de la izolare până la agresarea zilnică.

9.2.5. Agresivitate și violență

„Prin agresivitate, înțelegem un comportament verbal sau acțional ofensiv, orientat spre umilirea și chiar suprimarea fizică a celorlalți".

Comportamentul agresiv poate fi orientat:

- Contra propriei persoane (autoagresiune);
- Spre distrugerea obiectelor investite cu semnificații sociale;
- Heteroagresivitate (împotriva celorlalți și a conducătorilor).

Prin violență înțelegem utilizarea forței și a constrângerii de către un individ în scopul impunerii voinței asupra altora. Privarea de libertate favorizează apariția și dezvoltarea unor comportamente agresive.

Se poate ca unii deținuți să fie victime sau agresorii altora, conduitele lor agresive fiind fie incluse motivațional prin crearea unor stări de mânie și furie, fie determinate de efecte de grup, ca imitația coercitivă – comandată.

Altă formă de agresivitate este cea instrumentală[14] care se manifestă sub forma conflictelor individuale sau de grup, în condiţiile în care intră în competiţie pentru o resursă de existenţă limitată, cum ar fi – teritorialitatea, dreptul de a lua primul masa.

O formă extremă de agresivitate verbală şi fizică este a celor care sunt condamnaţi pentru delicte repudiate de mediul carceral, cum ar fi: violul cu incest, violul copiilor, uciderea copiilor, părinţilor, soţiei.

Ca formă de agresivitate specifică mediului apare sclavia, constând în folosirea de către deţinuţi a altora pentru menaj şi alte activităţi considerate înjositoare.

Putem afirma că, mediul privativ de libertate dezvoltă un comportament agresiv care constă în respingerea agresivă a valorilor şi normelor de grup din exterior.

9.2.6. Frustrarea

Un fenomen deosebit cu care se confruntă individul este frustrarea (a amăgi, a înşela). „Fenomenul se referă la o situaţie în care un obstacol intervine în calea satisfacerii unei trebuinţe şi modifică astfel comportamentul". Consecinţele frustrării sunt grave sau mai puţin grave în funcţie de natura obstacolului.

Există două categorii de frustrări:

- **Frustrarea primară** – tensiunea şi insatisfacţia sunt provocate de absenţa obiectului necesar (lipsa hranei);
- **Frustrarea secundară** – un obstacol interior sau exterior, pasiv sau activ, apare în calea comportamentului motivat îndreptat spre obiect.

Se pot observa patru tipuri de obstacole:

- **Obstacol pasiv intern** (incapacitatea persoanei);
- **Obstacol activ intern** (pulsiune secundară cu acelaşi obiect);
- **Ciocnirea a două trebuinţe de intensitate egală dar de sens opus;**
- **Obstacol activ extern** – situaţie în care subiectului i se interzice de către cineva sub ameninţarea pedepsei îndeplinirea unei activităţi.

În general, sursa conflictelor o reprezintă obstacolele interne care au o mare importanţă pentru individ. Frustrarea în mediul privativ are diverse forme de manifestare:

- Frustratrea este resimţită cu deosebită tărie pe planul timpului. Organizarea impusă şi în general foarte monotonă a timpului, programarea sever reglementată a timpului liber, atât cât este, fiind şi el impus mai cu seamă în primele perioade de detenţie, provoacă sentimentul de frustrare continuă şi în consecinţă măreşte agresivitatea deţinutului.
- Frustrarea mai este resimţită în mod dramatic de către deţinut în ceea ce priveşte limitarea drastică a spaţiului de mişcare. Aceasta înseamnă necesitatea impusă de regulamentul instituţiei penitenciare de a elabora noi conduite legate de spaţiu şi de timp, radical diferite de cele ale unui individ aflat în libertate. Reducerea perimetrului de mişcare a individului duce la apariţia unor fenomene ancestrale de teritorialitate adică „comportmentul individului de apărare a teritoriului propriu" (H. F. Reading) care se manfiestă printr-o exagerată îndârjire în apărarea spaţiului personal (locul de culcare, locul de alimentare). deşi fenomenul de teritorialitate se manifestă şi în condiţiile vieţii obişnuite, în condiţiile detenţiei fenomenul de teritorialitate devine exacerbat şi suscită o agresivitate mărită.

---

[14] Paulescu N., - **„Instincte patimi si conflicte"**, Ed. Fundaţia Anastasia, Bucureşti, 1995.

La mărirea sentimentului de frustrare duce şi renunţarea forţată la o seamă de obiecte de uz personal a căror lipsă este mereu resimţită.

De asemenea, deţinutul este forţat să renunţe la cele mai multe din plăcerile pe care şi le-a putut oferi în viaţa liberă (consumul de alcool, jocuri de noroc etc.). Aceste lucruri îl duc la crearea de surogate de satisfacţii (Kener).

9.2.7. Problema frustrare-agresiune

Apariţia neaşteptată a unui obstacol real sau imaginar inversează fluxul normal al acţiunii, crează o dificultate majoră, dezorganizează individul şi îl duce într-o situaţie de criză. O asemenea stare se numeşte frustraţie, stare în care la cei mai mulţi indivizi se declanşează mecanisme agresive. În starea de frustrare oamenii nu se comportă după legile raţiunii, căile obişnuite comportamentale sunt dezorganizate, apare o tensiune interioară.

Referindu-ne la deţinuţi putem constata că orice infractor este un frustrat, dar nu orice frustrat devine logic şi infractor. La aceştia nu numai teoretic dar şi practic este deschisă calea agresiunii în situaţii practice şi de aceea întâlnim un înalt grad de intoleranţă la stările de frustrare.

Frustrarea duce la agresivitate mai ales atunci când:

- Actul frustrant se poate atribui clar unui frustrator;
- În cultura sau subcultura dată, o situaţie frustrantă cere răspuns agresiv.

Chiar dacă nu se absolutizează raportul frustrare-agresivitate totuşi putem afirma că actele deviante, în genere, şi cele tipic infracţionale în special, sunt motivate în mai mare măsură de existenţa unor frustrări. Stările frustrante sunt de moment, de durată medie ori continuă.

De asemenea un efect declanşator (constituie motive) stările de frustrare reale şi în egală măsură cele imaginare. Acestea din urmă pot provoca la fel ca la frustrarea reală toate formele de agresiune, ostile sau instrumentale. Situaţia frustrantă de moment duce de obicei la infracţiuni sau chiar crime ocazionale, nu odată provocate sau precipitate de comportamentul victimei.

Putem concluziona că, stările de frustrare, periodice sau continui, duc la acte de agresiune, iar în ceea ce priveşte deţinuţii, aceştia îşi adaptează comportamentul în urma frustrărilor, după cum urmează:

- **Comportamentul agresiv** – caracterizat prin rezistenţă deschisă la regimul vieţii din penitenciar, reliefându-se adevărate crize ce se manifestă prin comportamente agresive, îndreptate spre alţi deţinuţi sau chiar cadre şi reacţii autoagresive – mutilări şi tentative de sinucidere.
- **Comportamente defensive (de retragere)** – care semnifică interiorizarea, izolarea deţinutului primar de comunitatea celorlalţi deţinuţi şi de viaţa din penitenciar, el constituindu-şi o linie imaginară unde încearcă să se refugieze.
- **Comportamente de consimţire** – prin care se înţelege conformarea pasivă a condamnatului la normele şi regulile din penitenciare, respectarea acestora fiind făcută în manieră formală, astfel încât să nu atragă sancţiuni suplimentare.
- **Conduită de integrare** – conform căreia deţinutul se relaţionează activ cu ceilalţi deţinuţi şi cu mediul de detenţie. Această formă de adaptare este vizibilă mai ales la deţinuţii condamnaţi pe termen lung.

9.2.8. Teritorialitatea

Fenomenul de teritorialitate „reprezintă caracteristica grupurilor şi a indivizilor din interiorul acestora de a-şi delimita teritorii şi de a avea anumite comportamente specifice în raport cu acestea". Termenul a fost luat din etologie unde teritorialitatea se întâlneşte în comportamentul celor mai multe specii superioare.

Se pot distinge două tipuri de teritorii:

- **Primare** – în care individul/grupul poate exercita un control total, iar utilizarea teritoriului este de lungă durată (dormitor, pat);
- **Secundare** – care sunt utilizate în mod regulat, dar controlul asupra lor nu se exercită decât în momentul utilizării (locul la masă, în bancă).

În cadrul acestor teritorii indivizii sau grupurile au comportamente specifice din care cele de apărare sunt cele mai importante (vorbirea în şoaptă).

Atât grupurile cât şi indivizii marchează, de regulă, teritoriile. Pentru aceasta sunt utilizaţi marcatori de graniţă care pot fi centrali, pentru a marca zona cea mai importantă a unui teritoriu. Ca marcatori pot fi utilizate: haine, afişe, fotografii, desene.

Legat de teritorialitate este spaţiul interpersonal, care poate fi delimitat în zone ale acestuia:

- Zona intimă: – până la 45 cm
- Zona personală: – 45-120 cm
- Zona socială: – 1,2 – 3,6 cm

În fiecare zonă se pot desfăşura diferite activităţi, iar accesul în interiorul lor este strict reglementat.

Studierea acestui fenomen în mediul privativ îmbracă forme specifice. La prima vedere se pare că teritorialitatea deţinuţilor nu determină agresivitatea teritorială. În primul rând, deşi există supraaglomerare, spaţiul fiecărui deţinut nu este marcat cu obiecte personale. Există chiar interdicţia formală de a marca acest spaţiu (prin abţibilduri, fotografii). Prin urmare, percepţia acestui spaţiu este mai puţin personalizată şi, în consecinţă, neinterpretată ca prioritate.

În al doilea rând, comportamentul agresiv este mascat datorită strictei supravegheri. Totodată, motivaţia teritorială este surclasată de alte motivări (hrană, igienă, asistenţă medicală, activităţi culturale).

Legat de fenomenul de teritorialitate este şi modul de utilizare a paturilor în funcţie de ierarhie. În subcultura de penitenciar, cel ce doarme la patul doi (două paturi suprapuse) este un nepot, un fraier şi este tratat ca atare; şmecherii îşi aleg patul nr. 1. Când nu există suficiente paturi 1 pentru toţi deţinuţii de rang superior, aceştia preferă să stea câte trei în două paturi alăturate. În general în mediul privativ, conflictele motivate de fenomenul de teritorialitate sunt mai puţin frecvente.

9.2.9. Stresul

Acest fenomen „reprezintă un răspuns al organismului la orice solicitare"[15] (presiune, încărcare, apăsare, solicitare). Hans Selye (1907-1982) a definit în 1935, pentru prima dată, termenul de stres. În accepţiunea sa stresul este o caracteristică a materiei vii, lipsa totală de stres fiind echivalată cu moartea.

Termenul de stres apare într-o dublă utilizare. Una se referă la situaţia stresantă (condiţii dăunătoare, agresive, care asaltează sau ameninţă organismul, presiunile, constrângerile, privaţiunile la care este supus individul). Cealaltă are în vedere starea de stres a organismului (suferinţa, uzura lui, precum şi răspunsurile psihologice şi fiziologice ale individului la acţiunea agenţilor stresori).

---

[15] Floru R., - „**Stresul psihic**", Ed. Enciclopedică, Bucureşti, 1974.

Se spune că o persoană a fost supusă unui stres sau că trăieşte într-o condiţie de stres permanent, subînţelegându-se că este vorba de o suprasolicitare sau, în general, de o situaţie căreia îi poate face faţă.

Se poate spune, de asemenea, despre un individ că este stresat când se simte ameninţat, frustrat, incapabil să facă faţă unor solicitări crescute (tensiune emoţională, nelinişte).

Atunci când accentul cade pe situaţie, pe factorii provocatori, se are în vedere de obicei caracterul lor neobişnuit, neaşteptat, agresiv. Pot apare situaţii stresante colective.

Pieron identifică stresul cu agresiunea, cu acţiunea violentă exercitată asupra organismului.

Termenul de adaptare are la rândul lui diverse înţelesuri. Prosser denumeşte adaptarea fiziologică „orice proprietate a unui organism care favorizează supravieţuirea într-un mediu specific (într-un mediu stresant)". Adaptarea comportă modificări (generale şi particulare) ale organismului care-l fac apt pentru existenţă în condiţiile de mediu.

Izolarea socială îşi exercită în mod diferenţiat influenţa stresantă asupra conduitei, nu numai în funcţie de particularităţile individuale, dar şi de relaţiile dintre persoanele aflate în aceste condiţii.

Comportamentul oamenilor în situaţii de captivitate (izolări), în care stresul atinge limitele extreme, este determinat de o complexitate de factori care nu pot fi identificaţi decât printr-o analiză detaliată, rareori posibilă în asemenea condiţii.

Alte tipuri de stres, în afara celui biologic, sunt: psihic, psihosocial, organizaţional, socio-cultural.

Stresul nu reprezintă numai o stare nervoasă, nu este totdeauna consecinţa unei acţiuni nocive, efectul stresului persistând şi după încetarea influenţei stresorului. Rezistenţa la stres este diferită de la individ la individ.

Dintre aceste clasificări ale stresului, aproape toate se regăsesc în mediul privativ, în ceea ce îi priveşte pe deţinuţi.

Cu toate acestea sunt câteva surse de stres specifice mediului privativ:

- Cea mai mare presiune asupra deţinutului vine din poziţia în care este privit mediul penitenciar – dacă este privit ierarhic, marea majoritate a deţinuţilor se află pe ultima treaptă, asupra lor acţionând raporturile de putere şi inegalitate. Această asimetrie este permanentă sursă de stres;
- O altă sursă de stres este atitudinea administraţiei;
- A nu avea nimic de spus pentru propriul destin;
- Intoleranţa faţă de individualitate este stresantă; dacă un deţinut vrea să fie în echipă el trebuie să se alăture nu numai fizic ci şi emoţional ceea ce înseamnă conformare şi supunere sentimentelor şi atitudinilor;
- Monotonia activităţilor, a programului zilnic, respectarea regulamentului.

Se impun o serie de măsuri pentru a-l adapta pe individ: familiarizarea cu colective omogene care să-i dea posibilitatea individului de a-şi expune problemele care-l tulbură, să poată primi o asistenţă psihologică.

9.2.10. Violenţa colectivă

Acest fenomen psihosocial care are loc în penitenciar este condiţionat, întotdeauna, de acumularea unor tensiuni în interiorul unui grup de deţinuţi, având diferite cauze:

- Atitudini neconformiste;
- Prezenţa unora cu inadaptări marcante la mediul penitenciar;
- Revolta penitenciară.

Luând în considerație specificul vieții de detenție (frustrările care privesc independența și nevoia general umană de afecțiune), deseori actele violente au rolul „de descărcare afectivă, de ușurare, de catarsis (prin sentimentul de împlinire și satisfacție ce-l urmează)". Micile acte agresive, de obicei trecute cu vederea, trebuiesc considerate ca semnale pentru aceea ce este valorizat de deținuți și încălcat de cineva: forța, prestigiul, vârsta, loialitatea, sentimentul de siguranță.

În fața unui mediu considerat ostil – mediul penitenciar – individul se simte vulnerabil, amenințat, incapabil de a face față unor dificultăți, chiar dacă, obiectiv, are posibilitatea de a-l preîntâmpina. Din aceste cauze, la deținuți ieșirile agresive sunt mult mai frecvente.

În cazul manifestărilor violente a unui deținut, și acest lucru se va petrece întotdeauna în mijlocul celorlalți (violența de unul singur trădează afecțiuni psihice sau simularea unor asemenea afecțiuni), se poate înțelege că prin această atitudine el se izolează rămânând fără apărare.

Violența colectivă în mediul penitenciar are o desfășurare fazică:

I – în urma unui incident apreciat de deținuți ca jignitor sau nedrept, se stârnește în rândul acestora o oarecare agitație. Faptul se propagă din gură în gură, este deformat, ornat cu detalii ireale sau exagerate. La nucleul agitației se adaugă noi indivizi și starea de spirit a grupului intră într-o nouă fază;

II – grupul crește, deținuții devin din ce în ce mai agitați și mai furioși, fără a ști precis ce vor. În acest moment poziția mulțimii este oscilantă și poate fi ușor dirijată de agitatori. Influența acestor agitatori depinde de autoritatea de care se bucură, de măsura în care exprimă trebuințele de bază ale grupului, și mai ales, reușesc să formuleze clar nemulțumirea de moment și cea latentă. Deși furia grupului crește, ea se menține în această fază în interiorul grupului;

III – în următoarea fază, agitația mulțimii este în continuă creștere. Cei mai tineri din grup încep să-și manifeste violența încercând să-i încurajeze și să-i distreze pe ceilalți prin fluierături, injurii, provocări verbale. Deținuții adulți care reprezintă centrul de greutate al mulțimii, nu se manifestă și de aceea trebuie să li se acorde maximum de atenție;

IV – ultima fază, când grupul este în situația de a comite acte de violență, orice intervenție verbală sau control este inutilă.

9.2.11. Panica

Este o reacție afectivă, individuală sau colectivă de frică alarmantă, caracterizată prin dezorganizări ale conduitei, pierderea autocontrolului, de unde și dispoziția spre acte impulsive și iraționale.

Ca fenomen psihosocial cu desfășurare dramatică, panica generează reacții dezordonate, de maximă intensitate, ce pot merge până la irațional.

A. Cauzele panicii se pot clasifica în:

a) Cauze determinante:

- **De ordin psihosocial** (promptitudinea mijloacelor de informare);
- **De ordin situațional** (apariția bruscă a amenințării);

b) Cauze favorizante:

- **Calitatea indivizilor care fac parte din grup** (structuri psihologice, carențe educaționale, gradul de anxietate a grupului);
- **Atmosfera psihologică din grup.**

În mediul penitenciar, grupurile sunt constituie pe criterii legate, fără a ţine seama (nici nu e posibil) de criteriile psihosociologice, astfel încât gradul de coeziune al grupului este redus. În situaţia în care coeziunea grupului este redusă, reacţia în cazul unui pericol, va fi dezordonată, iar acţiunile de salvare vor fi individuale pe principiul scapă cine poate. Prin specificul locului de detenţie este de aşteptat cu prima reacţie în caz de panică, să fie aceea de a ieşi cu forţa şi cu orice risc din încăpere.

B. Fazele panicii:

a) Faza premergătoare, cuprinde:

- Atmosfera generală din unitate;
- Starea psihologică a grupului (starea de spirit);
- Starea de spirit a indivizilor;
- Particularităţile circulaţiei informaţiilor;
- Autoritatea cadrelor şi încrederea pe care o au deţinuţii în acestea;
- Autoritatea liderilor;
- Experienţa grupului în situaţii deosebite.

b) Faza de şoc

În această fază pericolul apare instantaneu sau progresiv. Acest pericol poate fi şi imaginar (zvon). La apariţia pericolului, grupul se structurează în patru categorii:

- Cei care manifestă o groază exagerată;
- Indivizii cu fragilitate emoţională (încearcă să scape singuri);
- Cei care caută informaţii (aşteaptă să i se spună);
- Cei care sunt nehotărâţi.

În primele momente ale apariţiei pericolului, grupul de deţinuţi trece rapid la stare de regresiune psihică şi organizatorică (frică, depresie, nu mai ascultă liderul).

În cazul în care evenimentul se petrece noaptea, el va fi resimţit mai intens. După primele clipe, frica şi panica pun stăpânire pe circa un sfert din grup. Faza de şoc poate dura câteva ore.

c) Faza de reacţie

În această fază majoritatea sunt depresivi, exprimând prin cuvinte devalorizarea de sine.

d) Faza de restabilire – readaptare la viaţa obişnuită

Este o fază dominată de sentimentul de solidaritate. Este explicată de nevoia recâştigării încrederii de sine după deruta anterioară. Apar fenomenele de descărcare afectivă (se critică, se acuză, se caută vinovaţi), circulă zvonul despre repetarea evenimentului.

Recomandări privind prevenirea şi combaterea panicii:

- Funcţionarea canalelor de informaţii (întotdeauna aşteptarea sau lipsa de informare produce o teamă mai intensă);
- Necesitatea aerisirii şi iluminării adecvate a camerelor (lipsa de lumină accentuează dezorganizarea psihică la om);
- Nevoia de comunicare, de informaţie a stimulului verbal, creşte pe măsura izolării de ambianţa obişnuită;
- Existenţa unui grup organizat în care rolul liderului creşte şi mai mult.

Liderul se va impune ca o persoană disciplinată, receptivă, puţin anxioasă şi va promova integrarea noii experienţe în sistemul de gândire obişnuit.

9.2.12.Automutilările. Refuzuri de hrană. Tatuajele

În mediul privativ, unul dintre fenomenele des întâlnite este şi automutilarea. Aceasta se întâmplă adesea din cauza unor probleme psihice, sociale sau culturale. Pierderea încrederii în viitor, situaţia socială din închisoare, hărţuirea sexuală, izolarea faţă de familie şi prieteni, multe motive personale pot explica astfel de comportamente.

Automutilările – pot fi întâlnite (în cazul deţinuţilor aflaţi într-o stare de melancolie anxioasă-raptus[16]) la obsedaţii sexuali ca semnificaţie de autopedepsire; la unii subiecţi chinuiţi de scrupule religioase.

În penitenciar acest fenomen mai apare la deţinuţii hiper-emotivi, pe fondul unei slăbiciuni psihice, după o perioadă de activităţi sau relaţii penibile cu alţi deţinuţi. Acestui fenomen trebuie să i se acorde atenţia cuvenită pentru că este extrem de important în ceea ce priveşte stare de spirit a deţinuţilor.

Refuzul de hrană – în mediul penitenciar are o valoare simbolică şi anume: subiectul vrea să arate că este gata pentru orice sacrificii dacă nu i se satisfac anumite cereri. Desigur, aceste cereri lui i se par justificate (revizuirea pedepsei, suplimentarea unor drepturi), deşi regimul la care este supus corespunde normelor în vigoare. Acest tip de comportament are în el ceva spectaculos, vrea să atragă atenţia şi admiraţia celor din jur. Nu durează mult pentru că nu are raţiuni suficiente de susţinere.

Tatuajul – această problemă a fost studiată de mult criminologi ca Lombroso, H. Minovici – care au emis diverse teorii cu privire la originea şi semnificaţia tatuajului. T. Bogdan consideră că tatuajul are o mare importanţă judiciară şi psihologică, întrucât el dezvăluie atât identitatea individului, cât şi diversele sale obiceiuri, fantezii şi trăsături de caracter.

Principala cauză a tatuajului îl constituie nivelul scăzut intelectual şi de cultură care favorizează apariţia acestui fenomen. Motivele tatuării sunt următoarele:

- Imitaţia – ei susţin „că s-au tatuat pentru că i-au văzut pe alţii". P. Popescu Neveanu arată că fiecare individ emană oarecum – în jurul său, o serie de iradiaţii, crează un câmp psihic. Oamenii trăind în colectivitate, iar câmpurile menţionate neexistând închise în sine, izolate la un moment dat, se cuplează devenind un câmp al vieţii colective. Este vorba de o imitaţie în cea mai mare măsură inconştientă;
- Forma de manifestare a dragostei şi prieteniei. Apariţia în mod frecvent a unor forme tatuate pe corp, este motivată ca o formă de exteriorizare a sentimentelor ce le nutresc;
- Obsesie sexuală;
- Vanitatea – dorinţa de a demonstra rezistenţă la o durere.

În ceea ce priveşte atitudinea faţă de tatuaj, se constată că dacă deţinutul regretă, faptul acesta se datorează în bună parte instabilităţii lui sentimentale, cât şi influenţelor educative. Tatuajul se efectuează sub influenţa momentului şi nu ca un fenomen premeditat – datorită privării de libertate şi al mediului de provenienţă al infractorilor.

9.2.13. Tulburări psihice

La contactul cu viaţa de detenţie pot apare o serie de tulburări psihice. Desigur că nu ne referim aici la manifestările care ţin de constituţia subiectului sau cele declanşate în stare de libertate, ci numai la acelea care apar ca reacţii faţă de încarcerare. Acestea apar mai ales la deţinuţii primari. Ele survin la puţin timp după depunere şi sunt tranzitorii.

În ordinea frecvenţei lor se situează stările depresive care se caracterizează prin următoarele forme de manifestare:

- O puternică melancolie;
- Disperare;

---

[16] Angheluţă V., Udangiu Şt., Udangiu L., – „**Psihiatria preventivă**", Ed. Medicală, 1986.

- Agitaţie anxioasă;
- Tentative de suicid;
- Halucinaţii auditive şi vizuale;
- Temeri delirante de persecuţie.

Tabloul acestor manifestări este influenţat de o serie de factori psihologici:

- Ruşinea;
- Remuşcările;
- Despărţirea bruscă de familie.

Alt grup de tulburări este constituit de stările confuzionale care apar după câteva săptămâni sau luni de la depunerea în penitenciar. Simptomatologia este constituită din:

- Dezorientare temporo-spaţială;
- Privire rătăcită;
- Dureri de cap violente;
- Somn agitat;
- Vise de groază;
- Halucinaţii la care subiectul participă activ (se ascunde, se apără, se luptă).

Unele tulburări psihice mai pot fi determinate de sevrajul (înţărcarea), la care sunt supuşi alcoolici. Ei manifestă:

- Crize anxioase, violente;
- Delirum tremens (febră, tremurături);
- Tulburări de percepţie;
- Agitaţie psiho-motorie;
- Halucinaţii (mai ales zoopsii – adică bolnavul vede animale: broaşte, şerpi, şoareci, insecte);
- Insomnii;
- Puls accelerat.

Toate aceste tulburări psihice reclamă examinarea de specialitate şi un tratament precoce.

9.2.14. Suicidul

E. S. Shneidman (1980) definea suicidul „un act uman de încetare din viaţă, autoprodus şi cu intenţie proprie". Se poate detalia această definiţie ca fiind „actul autooprimării existenţei, desfăşurat într-un moment de tensiune afectivă sau de perturbare a conştiinţei".

Semnificaţia şi natura fenomenului suicid sunt: sub unghi psihologic, suicidului i se acordă semnificaţii multiple, ca aceea a curmării singurătăţii, a răzbunării ca ultimă sau unică soluţie a unei situaţii intolerabile, înlăturării dependenţei.

O altă semnificaţie este aceea a menţinerii onoarei; se consideră că suicidul poate fi o sursă de uşurare. În funcţie de semnificaţiile suicidului întâlnim:

- **Suicidul altruist** (ce poartă marca sacrificiului de sine);
- **Suicidul egoist** (a cărui intenţie şi semnificaţie nu corespund scopurilor grupului social, ci se manifestă în detrimentul acestora);
- **Suicidul anomic** – descris de E. Durkheim (1897) – realizat ca urmare a pierderii statutului ori a schimbării rolului social.

Venirea în penitenciar tulbură echilibrul personalităţii printr-o triplă reducere a spaţiului de viaţă, a timpului personal, a comportamentului social. Pe acest dezechilibru al personalităţii are loc o disfuncţie a conduitei individuale. Aproape fiecare deţinut trăieşte traumatic perioada de detenţie, mai ales la prima condamnare; frustrările în plan social, instinctul şi în ce priveşte imaginea de sine, îl poate face să caute un remediu definitiv al nefericirii sale.

Reacţia catastrofală a individului exprimă neputinţa de a se adapta la situaţia dată, ultimul eşec al existenţei se transformă în eşecul vieţii, fapt ce poate constitui un moment de ruptură, o criză de sens, gestul suicid nefiind o opţiune, ci mai degrabă negarea totală a posibilităţilor de a alege.

Oricum, soluţia nu este raţională, deoarece nu există practic situaţie fără ieşire, limitele omului fiind infinite (Deshaies, 1947).

Fiind o tulburare a instinctului de conservare, suicidul se prezintă ca o realitate complexă a cărei fenomenologie poate lua forme diverse:

- **Conduite suicidare** – având ca variante suicidul propriu-zis, tentativa de suicid, sindromul presuicidar şi ideile suicidare;
- **Echivalenţe suicidare** – autorăniri, anomalii de conduită (simularea unei boli, refuzul îngrijirilor medicale, unele renunţări la viaţa socială, abandonarea rolului social, diverse toxicomanii, alcoolism), accidente de supărare dintr-o eroare sau prin desconsiderarea pericolului.

Cauze:

- Abandonul;
- Doliul;
- Separarea;
- Eşecul sentimental;
- Schimbări în situaţia socială.

Forme ale suicidului în mediul penitenciar:

- **Suicidul emotiv** – care rezultă dintr-o mare anxietate, fiind pentru subiect un mijloc de rezolvare al unei emoţii puternice (teama);
- **Suicidul pasional** – care este mai curând o conduită de disperare a individului care încearcă astfel să se elibereze de o durere morală insuportabilă;
- **Echivalenţe suicidare** – sunt frecvente în mediul penitenciar, datorită beneficiilor secundare aduse de îngrijirile medicale.

În general, aceste conduite sunt ca un şantaj fără a se da o semnificaţie deosebită faptului că individul foloseşte moartea ca o monedă de schimb, trecându-se destul de uşor peste toate conduitele de revendicare ale deţinuţilor. Trebuie făcută distincţia între şantaj cu sinucidere şi sinuciderea şantaj. În primul caz individul sconteazã că va obţine beneficiul înainte de trecerea la act, iar în cel de-al doilea caz, după ce va muri.

Ceea ce trebuie estimat în fiecare caz în parte este intensitatea dorinţei de a muri şi nu autenticitatea gestului propriu-zis.

De obicei, soluţionarea la un individ cu intenţie sau tentativă suicidă este dificilă, deoarece acesta se prezintă ca o victimă cu mare aviditate afectivă, greu de satisfăcut în anturaj, dar mai ales pentru că subiectul are tendinţa de a reproduce în relaţiile sale cu terapeutul, modul său obişnuit de revendicare (şantaj). Cheia înţelegerii subiectului este evaluarea adecvată a legăturilor dintre actul suicidar şi modul de viaţă care-l conduce la această reacţie de demisie.

9.2.15. Homosexualitatea

Înţelegem prin homosexualitate preferinţa sexuală a unei persoane pentru un partener de acelaşi sex. Adulţii homosexuali nu se deosebesc de adulţii heterosexuali în ce priveşte starea de sănătate, sentimentul de fericire sau nefericire. Efectele negative ale homosexualităţii se manifestă la persoanele care au un sentiment de culpabilitate în raport cu opţiunea sexuală.

Homosexualitatea reprezintă o tulburare a comportamentului sexual. Această tulburare constă în atracţia exclusivă sau predominantă pentru persoanele de acelaşi sex. Ea este, totodată, o deviere sexuală care nu presupune factori patogenica în cazul unei boli propriu-zise.

Unii autori consideră homosexualitatea drept o pervesiune, în adevăratul înţeles al cuvântului, doar atunci când persoana îşi caută în mod conştient şi deliberat satisfacţii în relaţia sexuală de acest tip.

O serie de orientări includ homosexualii printre psihopaţi, perverşi sexuali, deoarece, în general, conduita lor relevă o serie de deviaţii caracteriale adânci, pe care nu le putem reduce doar la o simplă anomalie de satisfacere a instinctului sexual.

Importanţa pe care modul de satisfacere a sexualităţii o are în structura existenţei individului, mai ales în adolescenţă şi tinereţe, este atât de mare, încât poate duce la o răsturnare a conduitelor, a normelor etice.

Cauzele homosexualităţii sunt, în mai toate tipurile de comportamente deviante, multiple:

- Existenţa unui fond genetic generator de tendinţe homosexuale;
- Traumatismele psihosexuale din copilărie şi în special iniţierea homosexuală de către un adult;
- Influenţa stimulatoare din mediile închise.

Tipuri de homosexuali:

- **Homosexuali autentici;**
- **Homosexuali ambigui;**
- **Homosexuali ocazionali.**

Mediul privativ reprezintă una din cauzele homosexualităţii şi, totodată, reprezintă un fenomen întâlnit în cadrul grupurilor de deţinuţi. Dintre tipurile de homosexualitate întâlnite în mediul privativ de libertate, cel ocazional este cel mai des.

Periculozitatea socială a fenomenului este dată de faptul că homosexualitatea poate constitui un element de recunoaştere, racolare, şi coeziune a grupurilor de deţinuţi. În acelaşi timp demascarea lor poate declanşa o reacţie puternică şi cu urmări neprevizibile.

9.2.16. Zvonul

Reprezintă o afirmaţie prezentată drept adevărată, fără a exista posibilitatea să i se verifice corectitudinea. Zvonurile sunt puse în circulaţie pentru că au dublă funcţie: de a explica şi de a atenua anumite tensiuni emoţionale.

Circulaţia zvonurilor este dependentă de:

- Contextele sociale (circulaţie a informaţiei formale);
- Trăsăturile de personalitate ale indivizilor şi grupurilor;
- Nevoile psihologice ale indivizilor şi a grupurilor.

Lucrările lui Allport şi Postman (1965) au pus în evidenţă trei legi de transmitere:

- **Legea sărăciei sau nivelării** (pe măsură ce zvonul circulă, el tinde să devină mai scurt, mai uşor de înţeles şi relatat);
- **Legea accentuării** (întărirea anumitor detalii care dobândesc un loc central în semnificaţia zvonului);
- **Legea asimilării** (conservarea şi reorganizarea informaţiilor în jurul unor motive centrale).

Circulaţia zvonurilor apare ca un sistem de condicizare a fricii şi incertitudinii în faţa unor situaţii ambigui. De asemenea, circulaţia zvonurilor este corelată cu forma, cantitatea, calitatea şi credibilitatea informaţiei oficiale sau formale. Cu cât aceasta din urmă este mai săracă, incompletă sau puţin credibilă, cu atât se intensifică propagarea zvonurilor.

Asemenea condiţii pentru circulaţia zvonurilor se întâlnesc şi în climatul penitenciar, care reprezintă un ecran proiectiv al fenomenologiei umane, un zgomot de fond pe care se grefează problematica psihologică a unor indivizi tensionaţi permanent de situaţia în care trăiesc şi de relaţiile ce se stabilesc între ei.

Există o serie de preocupări constante ale deţinuţilor care exprimă condiţia lor specifică:

- Modificări de legislaţie penală;
- Decrete de graţiere;
- Existenţa unor comisii de propuneri pentru libertatea condiţionată, apreciate ca mai blânde la anumite unităţi;
- Motivarea unor transferări de la o unitate la alta.

Opiniile care circulă, privitoare la toate aceste aspecte, sunt contradictorii de cele mai multe ori.

Neîncrederea cronică, dobândită în penitenciar, îl face să vehiculeze toate amănuntele auzite şi să se alarmeze când aude păreri defavorabile. Această stare este întreţinută şi de obişnuinţa deţinuţilor de a se adresa cu aceeaşi problemă oricărei persoane întâlnite.

Distincţia între comunicarea oficială şi neoficială a devenit un fapt cotidian. Mergând mai departe vom face deosebirea între comunicarea instrumentală şi cea consumatorie. Prima urmăreşte realizarea unui scop, cealaltă un climat destins, securizant.

Informaţiile care circulă pot fi sub formă de ştiri şi zvonuri (informaţii neverificate).

Zvonul ca realitate psiho-socială este purtătorul unui conţinut specific mai puţin cultural şi mai mult afectiv. Credibilitatea lui este asigurată, deoarece întotdeauna există un precedent, iar conţinutul său intră în sfera de interese şi temeri permanent actuale în comunitatea respectivă.

O particularitate importantă pentru acest fenomen analizat este anxietatea; s-a demonstrat că persoanele mai anxioase propagă mai repede zvonuri decât cele calme.

Simplitatea sau complexitatea mesajelor joacă un anumit rol în apariţia zvonurilor: cu cât conţinutul transmis este mai bogat, cu atât posibilitatea denaturării în cursul vehiculării, este mai mare. De obicei, pe zgomotul de fond al comunicărilor banale şi lipsite de semnificaţie, apar evenimente de amploare care paralizează atenţia deţinuţilor. Şi cum nivelul de instruire al multora dintre ei este destul de redus, interpretările greşite sunt de aşteptat.

În grupurile de deţinuţi, o influenţă mare în transmiterea mesajelor o are liderul de opinie. Mesajele diferă în conţinut, dacă sunt transmise de un lider (concise, convingătoare) sau de un membru marginal (nesigur). Existenţa unui lider neoficial, puternic, reduce numărul zvonurilor, el cenzurând problematica din universul de discuţie al grupului.

Zvonurile persistă mai mult în grupurile lipsite de coeziune. În cele coezive, liderul impune relativ repede un punct de vedere unic şi, ca urmare, zvonul se stinge.

În penitenciar persistenţa zvonurilor mai poate fi explicată şi printr-o nevoie de subiecte de discuţie care să deruteze atenţia deţinuţilor de la rigorile privării de libertate. Zvonul subzistă până când nevoia sau aşteptările din care s-a născut incertitudinea care îl susţine, vor fi satisfăcute. Durata de viaţă a zvonurilor într-un penitenciar, a fost apreciată diferit de deţinuţi, cel mai mult rezistă cele care primesc confirmări parţiale din partea mijloacelor de informare în masă.

9.2.17. Grup. Relaţii interumane

Evidenţierea câtorva expresii sub care pot apare grupurile sociale[17]:

- **Grupul ca mediu existenţial al indivizilor** – spaţiul în care aceştia trăiesc şi îşi desfăşoară activitatea, întreţin relaţii unii cu alţii;

---

[17] Zlate M., Zlate C., – „**Cunoaşterea şi activitatea grupurilor sociale**", Ed. Politică, Bucureşti, 1982.

- **Grupul ca nivel specific de organizare al realității sociale**, al cărui specific derivă din interacțiunea pregnantă dintre toți membrii;
- **Grupul ca mijloc de socializare** – formare și dezvoltare al personalității umane, ca mediu educativ și educogen;
- **Grupul ca factor determinant al comportamentului** și acțiunii umane, cu influențe negative și pozitive asupra acestora;
- **Grupul ca centru activ** – dinamic, evolutiv, nu doar al devenirii umane, ci și al autodevenirii, al schimbării și trasformării sale permanente;
- **Grupul ca produs al istoriei și al împrejurărilor.**

În cadrul grupurilor sociale există și funcționează o multitudine și o varietate de relații interumane:

- **Relațiile cognitive sau de cunoaștere dintre membrii grupurilor** care vizează colectarea de informații despre partenerii din grup;
- **Relațiile comunicaționale dintre membrii grupurilor** care favorizează coeziunea și unitatea grupului;
- **Relațiile afective – simpatice**, de preferință sau respingere, simpatie sau antipatie, dintre membrii grupurilor sociale.

Pentru a înțelege mai bine aceste fenomene este nevoie de analiza grupului de oameni privați de libertate. Viața în închisoare este în mod absolut o viață în grup, cu următoarele particularități:

- Este anulată orice intimitate;
- Totul este la vedere pentru ceilalți;
- Relația interpersonală este o golire, o risipire, de sine, nu te poți ascunde de partea rea a conduitei celor din jur;
- Posibilitatea de refugiu nu există.

Penitenciarul, în general, creează un tip aparte de de relații interpersonale care au un conținut, o dinamică și modalități de structurare și manifestare. Sunt doi factori fundamentale care determină specificul relațiilor interpersonale ce se creează între deținuți, pe perioada când se află în detenție:

- Cadrul specific al penitenciarului ca instituție, mod de organizare, gen de activități, viață închisă și izolată, supraveghere permanentă;
- Specificul populației penitenciare, care prezintă particularități psihice și morale, în general nefavorabile, pentru constituirea unor relații psihosociale pozitive.

Universul penitenciar este dificil de pătruns și nu rareori greu de exprimat. Dacă marile categorii ce caracterizează populația penitenciară sunt în general cunoscut (repartizarea pe sexe, genuri de infracțiuni, pregătirea școlară, stare civilă), mai puțin abordate până acum au fost evenimentel din colectivitățile de deținuți oarecum invizibile, dar de a căror forță nu se îndoiește nimeni. Ne referim la modul cum apar liderii informali în penitenciar și cum își exercită ei autoritatea, la funcțiile pe care le îndeplinesc anumiți deținuți pentru a satisface nevoile de grup, la particularitățile comunicațiilor, a normelor neoficiale, la treptele integrării noilor membri în masa deținuților.

Grupul de deținuți, pe lângă elementele structurale comune tuturor grupurilor umane – structură formală și informală, staturi și roluri, a comunicației, a normelor și a puterii – are și particularități care-l diferențiază mult modificându-l uneori surprinzător funcționalitatea. Este destul de greu să vorbești în grupul de deținuți de echilibru și normalitate, moralitate, căci atmosfera de bună înţelegere este de fapt o succesiune de momente foarte fragile, iar normalitatea şi moralitatea sunt subordonate, în principal, intereselor materiale şi biologice.

Comportamentele structurale ale grupurilor de deţinuţi sunt:

a) **Structura formală şi informală a grupurilor de condamnaţi**. Din necesităţi organizatorice, o serie de deţinuţi primesc din partea administraţiei (şef de echipă, şef de detaşament) unele responsabilităţi. Rareori însă această organizare oficială corespunde cu cea neoficială. Relaţiile informate bazate pe antipatiile şi simpatiile interpersonale sunt subordonate satisfacerii trebuinţelor fundamentale pentru toţi deţinuţii;

b) **Structura status-rolurilor** îşi pune amprenta şi pe funcţionalitatea grupurilor de deţinuţi. Între deţinuţi există un mare procent de indivizi cu un ego slab, cu o imagine nefavorabilă asupra propriei persoane, cu o crescută nevoie de dependenţă, cu o imagine neclară sau chiar întunecată a viitorului. Se poate vorbi chiar despre mentalitatea de deţinut, bineînţeles cu caracter tranzitoriu, care se poate recunoaşte după câteva aspecte la o parte din deţinuţi: lamentare permanentă, subordonare oarbă, autodepreciere, eforturi precipitate de protecţie împotriva oricăror noi frustrări, pierderea vitalităţii, obsesia culpabilităţii.

- Desigur, există în penitenciar privilegii diferite de la un statut la altul, dar ca principiu, statutele avute afară tind să se menţină şi pe parcursul executării pedepsei. În acest sens, nu va surprinde faptul că indivizii cu o valoare deosebită (pregătire superioară) vor fi ţinuţi la distanţă sau chiar persecutaţi, pentru că sunt motiv de umilire pentru majoritatea celorlalţi care se simt inferiori.
- În orice grup uman, există o serie de necesităţi psihosociale care se cer satisfăcute şi care în grupurile cu o anumită vechime iau aspectul unor caracteristici precum: securitatea, afecţiunea, informarea, identitatea, recreerea.
- Atâta timp cât în grupul respectiv nu au intrat indivizi care să acopere prin comportamentul lor necesităţile respective, grupul nu se stabilizează, existenţa tensiunilor absorbind o mare parte din energia şi timpul membrilor acestuia.
- În grupurile de deţinuţi apreciate ca fără probleme deosebite, indivizii vor putea fi etichetaţi ca: moderaţi, moderni, bătrâni, clovni, înţelepţi, fricoşi, cei care riscă oricând. În aceste condiţii, în funcţie de capacităţile lor, indivizii ocupă locurile corespunzătoare (vacante) din viaţa afectivă a grupului.
- În cazul în care există mai mulţi indivizi care au aceeaşi capacitate, intră în funcţiune criteriile calitative şi alte criterii. Astfel, pentru statutul înţelept, dacă sunt mai mulţi care se cred aşa, va avea câştig de cauză cel care a comis fapta cea mai uşoară, munceşte, are o experienţă de viaţă bogată, este căutat de familie.

c) **Comunicaţia** – cu cele două variante ale sale, **comunicaţia formală şi informală**. Sistemul penitenciar fiind puternic ierarhizat, comunicaţia oficială se desfăşoară preponderent de sus în jos, dinspre administraţie spre deţinuţi. În condiţiile detenţiei, obiectiv săracă în informaţii, mesajele orale care circulă capătă o importanţă majoră. Circulaţia mesajelor între deţinuţi, poate fi abordată şi prin prisma utilităţii, constatând că multe mesaje nu servesc la nimic, sau chiar influenţează în rău viaţa de grup.

- În detenţie se foloseşte argoul care are un rol negativ evident pentru condiţia de om aflat în detenţie. Cuvintele şi expresiile se referă la majoritatea lor doar la universul de activitate al infractorilor, făcându-se apel destul de des la termeni ţigăneşti. Se poate considera că un deţinut este cu atât mai recuperabil, din punct de vedere social, cu cât foloseşte mai puţin limbajul argotic.

- În viaţa cotidiană a grupurilor de deţinuţi nou constituite, normele neoficiale nu apar de la început: întâi, pe baza afinităţilor, se formează subgrupurile; într-o a doua fază se statutează normele; iar în faza a treia se realizează selecţia celor care vor rămâne în grup, prin recunoaşterea utilităţii respective în detrimentul relaţiilor afective. Acest proces nu este valabil şi pentru grupurile constituite care se primenesc în timp prin intrarea permanentă a altor deţinuţi şi eliberarea unora.
- Pornind de la toate acestea s-ar putea trage concluzia că în grupurile de deţinuţi, încet-încet se întronează liniştea, fapt infirmat de realitate, tensiunile interpersonale permanente între deţinuţi sau între diversele subgrupuri din aceeaşi cameră, nu permit echilibrarea pozitivă în timp a diverselor tendinţe ce animă deţinuţii. Şi de aici concluzia: normele informale nu pot asigura singure autoorganizarea grupurilor de deţinuţi.

d) **Structura puterii** în grupurile de deţinuţi este o adevărată problemă pentru administraţia locurilor de deţinere: cine şi cum îşi exercită influenţa dintre deţinuţi se află la originea multor evenimente negative. Sunt descoperiţi lideri informali a căror autoritate este incontestabil mai mare decât a celor numiţi oficial. De cele mai multe ori sunt preferaţi de majoritatea deţinuţilor, unii care sunt mediocri, dar care ştiu să se poarte şi prezintă constant un anumit stil în relaţiile cu ceilalţi. Ca o caracteristică generală, liderul agreat de cei mai mulţi deţinuţi este cel care îşi exercită influenţa din mijlocul grupului şi nu din faţa lui.

Toate aceste elemente trebuiesc înţelese în condiţiile în care subiecţii ce compun grupurile, sunt persoane lipsite de libertate, cu o parte a trebuinţelor greu, imposibil sau anormal satisfăcute, trăind într-o ambianţă în care plictiseala, incertitudinea şi anxietatea sunt permanente. De aceea, rareori şi pentru scurte perioade, climatul într-un grup poate fi apreciat ca: destins, pozitiv, optimist sau relaxat. Aproape tot timpul se întâmplă câte ceva care polarizează interesul unui mare număr de deţinuţi sau a tuturor: conflicte între deţinuţi, autorăniri, refuzuri de muncă sau hrană, tentative de sinucidere.

Secţiunea III – Consideraţii şi interpretări juridice asupra recidivei ca instituţie de drept penal

Având în vedere elementele de diferenţiere faţă de concursul de infracţiuni, ca formă a pluralităţii de infracţiuni, recidiva poate fi definită ca: „starea, situaţia, împrejurarea în care se găseşte o persoană ce săvârşeşte din nou o infracţiune după ce anterior a fost condamnat sau a şi executat o pedeapsă pentru o infracţiune[18].

Modalităţile recidivei sunt formele pe care acesta le poate avea în funcţie de variaţiunile celor doi termeni ai acesteia şi anume:

- Primul termen constă într-o condamnare definitivă la o pedeapsă privativă de libertate;
- Cel de-al doilea constă în săvârşirea din nou a unei infracţiuni.

Vom avea în vedere modalităţile recidivei în funcţie de momentul săvârşirii noii infracţiuni.

A. Recidiva postcondamnatorie presupune comiterea unei noi infracţiuni după rămânerea definitivă a hotărârii de condamnare pentru infracţiunea anterioară şi mai înainte de executarea în întregime a pedepsei pronunţate pentru acea infracţiune.

---

[18] C-tin Bulai, A. Filipas, C-tin Mitrache – „**Drept Penal Roman**", curs selectiv pt. licenţă, „Edit Press Mihaela"SRL, Bucureşti, 1997.

B. Recidiva postexecutorie presupune săvârşirea unei noi infracţiuni după executarea pedepsei sau stingerea executării pedepsei prin graţiere, prescripţie, pronunţare pentru infracţiunea anterioară.

9.3.1. Tratamentul penal al recidivei

Prin săvârşirea din nou a unei infracţiuni după o condamnare definitivă la pedeapsa închisorii, pentru care a şi executat eventual pedeapsa, infractorul dovedeşte o periculozitate sporită şi de aceea faţă de el reacţia represivă trebuie să fie mai energică.

Caracterul de cauză de agravare facultativă a pedepsei pe care îl are recidiva rezultă din sistemul de sancţionare prevăzut de Codul penal român, care apreciază că este posibilă agravarea pedepsei pentru cel ce săvârşeşte infracţiuni în stare de recidivă.

Prin dispoziţiile art. 39 alin. 1 Cod penal, s-a consacrat ca sistem de sancţionare pentru recidiva postcondamnatorie, sistemul cumulului juridic cu spor facultativ, sistem prevăzut pentru concursul de infracţiuni.

Pedeapsa pentru infracţiunea comisă în stare de recidivă postexecutorie se stabileşte ţinându-se seama de această stare, între limitele speciale prevăzute de lege pentru respectiva infracţiune, putând fi chiar maximul special la care se mai poate aplica un spor.

9.3.2. Unele particularităţi psihologice ale infractorului recidivist

Criminologul german Erich Wulffen caracterizează pe infractorii profesionişti ca fiind acele persoane care au o incapacitate psihică de a desfăşura o muncă socială susţinută. Această incapacitate se dublează şi cu un dispreţ faţă de muncă, cu o atitudine negativă faţă de cei ce desfăşoară o muncă organizată.

Această „**incapacitate psihică**“ de a munci nu provine în nici un caz dintr-o lipsă de voinţă. Procesele volitive funcţionează la ei în mod normal însă conţinutul se îndreaptă spre acţiuni conflictuale în raport cu societatea.

Dezgustul de lucru şi lipsa unor preocupări susţine care să dea un scop mai consistent vieţii, provoacă la infractorii recidivişti o stare continuă de nelinişte, de mulţumire de sine, o continuă stare de irascibilitate.

Această nelinişte este aceea care alimentează tendinţa elaborată în cursul vieţii lor de vagabondaj şi aventuri. Pe de altă parte viaţa de instabilitate nomad-vagabondă, convine şi favorizează strălucit activitatea lor infracţională.

Viaţa afectivă a infractorilor se îndreaptă spre un hedonism de speţă inferioară, brutală, exemplificată prin consumul de alcool, stupefiante, desfrâu sexual şi plăceri „artistice“ în genul varieteului de mahala. Trăirea în acest mod a vieţii afective le provoacă o stare continuă de excitabilitate psihică la nivel subcortical şi astfel devin din ce în ce mai mult robi ai instinctelor. Din această cauză singurul amănunt important pentru ei este clipa, ei trăiesc veşnicul prezent sau într-un viitor foarte apropiat.

Infractorul se simte mereu în continuă apărare legitimă faţă de „societatea nemiloasă“ care refuză să-i ofere de bună voie ceea ce capriciul lui de moment îi pretinde. Trăind în conflict cu societatea şi acţionând mereu împotriva ei, infractorii recidivişti, prin „succesele“ obţinute ajung să se supraaprecieze şi manifestă uneori excese de vanitate.

Indiferenţa faţă de viitor este determinată de lipsa unor rădăcini în viaţa colectivă şi a unor valori etice spre care să tindă, iar acest lucru creează aparenţa unei totale nepăsări faţă de propria soartă. Din acest motiv ei par a fi curajoşi dar în realitate nu sunt decât mult mai sensibili. Îi caracterizează o indiferenţă elaborată în urma tensiunii continue, în urma obişnuinţei de a fi mereu în pericol.

Se cunoaşte sentimentalismul ieftin al infractorului recidivist. Acesta nu duce lipsă nici de sentimente „simpatice“ nici de sentimente „nesimpatice“, Un lucru sigur este faptul că sentimentele „nesimpatice“ sunt cele cu forţe mobilizatoare, ele fiind resorturile principale care adesea îi împing la acţiunile nelegiuite.

9.3.3. Problematica psihologică a recidivei

În faţa prezenţei obsedante a recidiviştilor chiar în interiorul instituţiei a cărei principală funcţie este să-i izoleze şi să reducă infracţionalitatea, pare mai important să discutăm despre personalitatea acestor deţinuţi.

În literatura de specialitate găsim diverse categorii de recidivişti:

- Ocazionali şi marginali, la J. Pinatel[19];
- Pseudo-recidivişti, când comiterea faptei are un caracter fortuit;
- Recidivişti ordinari, cu caracter dificil şi care caută situaţiile favorabile pentru infracţiuni;
- Recidivişti din obişnuinţă, care sunt respinşi de ordinea socială[20];

Grupul destul de numeros al recidiviştilor, pune pentru specialişti problema existenţei faţă de deţinuţi a unor diferenţe în ce priveşte modul de viaţă şi atitudinile lor. Această diferenţă este unul din argumentele care justifică dezbaterile frecvente asupra instaurării stabilimentelor speciale sau cu securitate întărită. Pentru reformatori recidiviştii reprezintă eşecul oricărei măsuri de recluziune penală, al neputinţei tratamentului penitenciar. Diferitele clasificări şi subclasificări sfârşesc prin a funcţiona ca un fel de profeţie autojustificatoare; ca rezultat, prognosticul se confirmă întotdeauna. Unica resursă a practicienilor este să se afunde şi mai mult în mania clasificării prin re-segmentare, care permite să se extragă din rest un ultim rest. Această strategie a ultimului rest este mijlocul sigur de a nu pierde speranţa permiţând sistemului nostru penal să repare o eventuală eroare de prognostic[21].

Distingem printre teoriile penale, teoriile retributiviste orientate spre trecut, adică în căutarea unei adecvări între pedeapsă şi actul pe care îl sancţionează aceasta şi teorii utilitariste îndreptate spre viitor, adică atribuindu-se pedepsei efectul aşteptat: schimbare, neutralizare, readaptare[22].

Mai trebuie notat faptul că aceste efecte, uneori cumulate, sunt aşteptate în principal de la pedepsele cele mai grele: anterior de la pedeapsa cu moartea, astăzi în mod esenţial, închisoarea[23].

Funcţiile utilitariste ale închisorii sunt dezminţite de existenţa recidiviştilor; prin definiţie un recidivist nu a fost nici adaptat, nici readaptat printr-o pedeapsă precedentă.

Toate observaţiile asupra funcţionării sistemului penal au pus în evidenţă un proces de selecţie al populaţiilor încarcerate, după tipul de delincvenţă, caracteristicile socio-profesionale ale autorilor şi poziţia actorilor în sistemul penal. De altfel, la un tip egal de infracţiune, probabilitatea de a fi încarcerat este cu atât mai mare cu cât autorul infracţiunii prezintă caracteristici de instabilitate socială şi dacă, mai ales a mai suferit condamnări precedente[24].

---

19. J. Pinatel: **„Le criminologie“**, Les editions ouivriers, Paris, 1979.
20. P. Cannat: **„La reeducation des delinquants recidivistes“**, Paris, I.A.MELUN, 1995
21. C. Faugeron – J:H Le Boulaire: **„Quelques remarque a propos de la recidive“**, Univ. de Criminologie de Lausanne, 1/1193.
22. Gh. Florian: – **op.cit.**
23. A. Pires: **„Le devoir de punir: le retributivism face aux sanctions“**.
24. C.B. de Aubusson, **„Hommes, peines et infraction: la legalite de l'inegalite“**, 1985.

Această supraîncărcare statistică a persoanelor deja condamnate se cumulează de altfel cu dispozitivul juridic al „recidivei legale“ care, agravând incriminările, sporește posibilitatea unei sancțiuni mai severe.

Recidiva este întotdeauna interpretată ca un rezultat, chiar dacă termenii acestuia sunt inversați; de la rezultatul unei incapacități de a face bine, s-a trecut la rezultatul unei capacități de a face rău[25].

Putem spune că recidiva apare ca o construcție socială în care procesul penal este departe de a fi singurul în joc, cu atât mai mult cu cât soluția de încarcerare este rareori primă sau imediată: faptul de a aparține categoriilor „delincvente“ predispune la a fi ținta dispozitivelor de acțiune socială.

Un eșec „probat“ în forma sa extremă de recidivism penal, justifică de altfel intervenția socială asupra căreia cea mai mare parte a lucrătorilor sociali sunt totuși fără iluzii. Ne putem întreba atunci dacă nu ar trebui să se evalueze jocul dintre politicile penale și politicile sociale[26].

Dacă se utilizează nivelul de recidivă ca indicator al rezultatelor închisorii sau al procesului penal, atunci rămânem într-o logică a reformei închisorii sau a procesului penal. În acest caz, interpretarea eșecului este inversată, apropierea de nivelul 100% recidivă ar semnifica faptul că numai cei asupra cărora s-a dat prognostic sigur de recidivă au fost încarcerați. Dar se constată că nivelul de recidivă este cu atât mai slab cu cât se încarcerează mai multe persoane pentru prima dată, adică faptul că există tendința puternică de folosire a închisorii ca o soluție de primă instanță[27]. Se poate spune în acest caz că s-a reușit să se îngrădească recidiva?

Fenomenul recidivei poate fi analizat plecând de la relația șomaj – criminalitate presupusă că există în această perioadă de tranziție a țării.

Merton[28] propune teoria încordării a cărei idee centrală este aceea că inegalitatea și sărăcia pot împinge individul spre crimă. Faptul că majoritatea oamenilor nu comit acte criminale este explicat prin faptul că aceștia sunt legați de ordinea convențională prin atât de multe legături încât nu se simt destul de liberi pentru a încălca legea [29].

Tensiunea dintre individ și societate poate explica starea infracțională doar dacă este însoțită de o suprastructură culturală care promovează justificări împotriva inegalității[30]. În perioada actuală, schimbările sociale au făcut ca ideea de egalitate să marcheze profund sentimentul de justiție al oamenilor. Ca urmare sentimentul justiției s-a întărit. Desigur, sentimentul de injustiție nu duce automat la criminalitate, Merton arătând că mai pot exista alte cinci reacții diferite la inegalitate socială: conformismul, inovația, ritualismul, retragerea, revolta.

Punctul de plecare motivațional al recidivei îl constituie ideea că inegalitatea prezentă în societate nu poate fi legitimă pentru toți cetățenii. Faptul că mediul de proveniență are o influență hotărâtoare asupra mărimii salariului este deja demonstrat în literatura de specialitate. De aici, sentimentul de nedreptate și insatisfacție față de propria poziție socială, poate conduce la o tensiune care crește șansele criminalității.

În ce-i privește pe șomerii care au ajuns în penitenciar, aceștia își pot spune întrebarea firească: de ce ar trebui să respecte legile de vreme ce din cauza lor au fost îndepărtați de pe piața muncii? Cu toate acestea numai 10% dintre șomeri comit infracțiuni.

---

25. C. Faugeron, J.H. le Boulaire, **op.cit.**
26. C. Faugeron, J.H. le Boulaire, **op.cit.**
27. M. Killias, **„Precis de Criminologie“**, Berne, Ed. Staenepfli et Cie, 1991.
28. R. Merton, **„Elements de theorie et de la methode sociologique“**, Paris, 1965.
29. Gh. Florian, **op.cit.**
30. H. Timmerman, **„Șomajul și criminalitatea“.**

Dintre factorii inhibitori care împiedică marea majoritate a cetățenilor să comită infracțiuni putem menționa:

- **Domeniul relațiilor semnificative**: familie, prieteni, colegi etc.; calitatea acestor relații îi unește pe participanți împiedicându-i să comită fapte antisociale.
- **Domeniul social**: investițiile afective în familie, educație, carieră, perspective de viitor, îl determină pe individ să evalueze pierderile și profiturile pe care i le-ar aduce conduita criminală.
- **Convingerile morale**: sunt funcții ale poziției persoanei în cadrul relațiilor sociale, modificându-se odată cu schimbarea acesteia. De aceea șomajul prelungit va produce modificări în opiniile persoanei.

9.3.4. Aspecte psihologice determinante pentru delincvența și recidiva minorilor

A. Studii privind etiologia comportamentului juvenil

Studiile de caz relevă că este necesară intervenția unor factori și circumstanțe speciale care să determine „ruperea“ echilibrului comportamental, contribuind la transformarea conduitei benigne, nonconformiste a adolescentului, minorului, într-una malignă, infracțională.

Identificarea acesto factori de risc de natură familiară, școlară, stradală, confirmă faptul că o bună parte din acești minori delincvenți sunt victime ale educației greșit dirijate sau ale unor împrejurări nefericite.

Așadar, climatul educațional familial poate fi analizat după mai mulți indicatori, cei mai importanți fiind următorii:

1. Modul de raportare interpersonală a părinților (nivelul de apropiere și înțelegere, acordul sau dezacordul în legătură cu diferite probleme);
2. Sistemul de atitudini parentale în raport cu diferitele norme și valori sociale;
3. Modul în care este perceput și considerat copilul;
4. Modul de manifestare a autorității părintești (unitar sau diferențiat);
5. Gradul de acceptare a unor comportamente variate ale copiilor;
6. Dinamica apariției unor stări tensionale și conflictuale;
7. Modul de aplicare a recompenselor și sancțiunilor;
8. Gradul de deschidere și sinceritate al copilului în raport cu părinții.

Fără a avea pretenția stabilirii ponderii și ierarhiei acestor factori delictogeni, ne vom opri asupra acelora care ni s-au părut a fi mai reprezentativi și care se referă la anumite situații și context ce vizează familia, școala, grupul stradal, instituția de ordine și resocializare:

1. Disfuncții și carențe educative ale mediului familial:

- Dezorganizarea grupului familial prin abandon, despărțire în fapt, deces, detenție;
- Deprecierea morală și afectivă a climatului conjugal;
- Insuficiențe ale controlului parental;
- Deficiențe ale stilului educativ;
- Climat familial hiperautoritat sau hiperpermersiv.

2. Eșecul și abandonul școlar: lipsa de supraveghere a școlii. Acest factor de risc are drept consecință imposibilitatea dobândirii unei calificări profesionale și a unui status socioeconomic ridicat, ceea ce îi determină pe unii minori să încerce să obțină venituri ilicite sau să ducă o viață parazitară. Copii inadaptați sau dezadaptați școlar intră în categoria

„copiilor problemă“ care adoptă o conduită deviantă în raport cu cerinţele vieţii şi activităţile şcolare. Aceşti copii se caracterizează de obicei prin:

- Insubordonare în raport cu regulile şi normele şcolare;
- Lipsă de interes faţă de cerinţele şi obligaţiile şcolare;
- Absenteismul, chiulul de la ore;
- Repetenţia;
- Conduită agresivă în raport cu colegii şi cadrele didactice;

Cercetările efectuate confirmă faptul că există o corelaţie între conduita delincventă şi nivelul pregătirii şcolare în sensul că delincvenţii minori, de regulă, prezintă un nivel de pregătire şcolară foarte scăzută.

3. Asocierea în grup cu alţi minori sau majori în unele anturaje dubioase care-l influenţează pe minor în comiterea unor acte antisociale.

4. Consumul de alcool: acesta acţionează în direcţia dezinhibării tânărului de unele tendinţe de autocontrol şi autostăpânire şi accentuării tendinţelor agresive potenţiale.

Astfel analizând fenomenul infracţional vom descoperi că deviaţia socială reprezintă rezultatul unor circumstanţe ale vieţii, al unor înstrăinări dobândite, în care traseul către comiterea delictului străbate trei etape:

- **Faza predelictuală** – în care nu se ajunge la întâlnirea cu justiţia, minorul încercând experienţe noi, de la micile furtişaguri sau practicarea jocurilor de noroc până la alcool sau experienţa prematură a unor relaţii sexuale. Este momentul primului semnal de alarmă, când intervenţia factorilor responsabili (familia, şcoala) are maxim de eficienţă;
- **Faza comportamentului delictual stabilizat** – în care se pune deja problema intervenţiei poliţiei şi a justiţiei dar şansele de resocializare se reduc simţitor;
- **Faza comportamentului infracţional recurent** – se desfăşoară până în sfera patologicului, infractorul comiţând acte de maximă gravitate şi de mare pericol social, iar factorul recidivă devine preponderent, recuperarea fiind aproape imposibilă.

După această prezentare putem considera că societatea ne prezintă câteva cazuri oarecum tipice de delincvenţă juvenilă pe care le subscrie unui cauzalităţi exacte, plecând de la refuzul tutelării de orice fel, deci abandonarea formalismelor sociale, până la nevoia de compensaţie sau căutarea unor stimuli sociali artificiali creaţi care să alunge minorului plictisul bunăstării materiale. În toate situaţiile prezentate apare ca o trăsătură definitorie inadaptabilitatea subiecţilor evoluând până la spaţiul delictual.

De aceea putem afirma orice comportament deviant reprezintă manifestarea, mai mult sau mai puţin brutală, a unei stări conflictuale apărute între individ şi colectivul căruia îi aparţine, în lanţul stimul-reacţie sau cauză-efect intervenind catalizatorul numit personalitate[31].

Din perspectiva relaţiei personalitate-infracţiune, profesorul londonez H.J. Eysenck, în lucrarea „Crime an Personality“[32], atrage atenţia asupra condiţionabilităţii actului antisocial asupra individului, concluzionând că infractorii se recrutează preponderent din rândul extrovertiţilor, deci a celor greu condiţionabili prin educaţie, indivizi în general sociabili, căutând senzaţionalul, dornici de petreceri, oameni ai momentului, alergând după noi experienţe.

---

31. **„Revista penitenciară“**, nr. 3-4/1996.
32. H.J. Eysenck – **„Crime and Personality“**, Londra, 1965.

„copiilor problemă“ care adoptă o conduită deviantă în raport cu cerinţele vieţii şi activităţile şcolare. Aceşti copii se caracterizează de obicei prin:

- Insubordonare în raport cu regulile şi normele şcolare;
- Lipsă de interes faţă de cerinţele şi obligaţiile şcolare;
- Absenteismul, chiulul de la ore;
- Repetenţia;
- Conduită agresivă în raport cu colegii şi cadrele didactice;

Cercetările efectuate confirmă faptul că există o corelaţie între conduita delincventă şi nivelul pregătirii şcolare în sensul că delincvenţii minori, de regulă, prezintă un nivel de pregătire şcolară foarte scăzută.

3. Asocierea în grup cu alţi minori sau majori în unele anturaje dubioase care-l influenţează pe minor în comiterea unor acte antisociale.

4. Consumul de alcool: acesta acţionează în direcţia dezinhibării tânărului de unele tendinţe de autocontrol şi autostăpânire şi accentuării tendinţelor agresive potenţiale.

Astfel analizând fenomenul infracţional vom descoperi că deviaţia socială reprezintă rezultatul unor circumstanţe ale vieţii, al unor înstrăinări dobândite, în care traseul către comiterea delictului străbate trei etape:

- **Faza predelictuală** – în care nu se ajunge la întâlnirea cu justiţia, minorul încercând experienţe noi, de la micile furtişaguri sau practicarea jocurilor de noroc până la alcool sau experienţa prematură a unor relaţii sexuale. Este momentul primului semnal de alarmă, când intervenţia factorilor responsabili (familia, şcoala) are maxim de eficienţă;
- **Faza comportamentului delictual stabilizat** – în care se pune deja problema intervenţiei poliţiei şi a justiţiei dar şansele de resocializare se reduc simţitor;
- **Faza comportamentului infracţional recurent** – se desfăşoară până în sfera patologicului, infractorul comiţând acte de maximă gravitate şi de mare pericol social, iar factorul recidivă devine preponderent, recuperarea fiind aproape imposibilă.

După această prezentare putem considera că societatea ne prezintă câteva cazuri oarecum tipice de delincvenţă juvenilă pe care le subscrie unui cauzalităţi exacte, plecând de la refuzul tutelării de orice fel, deci abandonarea formalismelor sociale, până la nevoia de compensaţie sau căutarea unor stimuli sociali artificiali creaţi care să alunge minorului plictisul bunăstării materiale. În toate situaţiile prezentate apare ca o trăsătură definitorie inadaptabilitatea subiecţilor evoluând până la spaţiul delictual.

De aceea putem afirma orice comportament deviant reprezintă manifestarea, mai mult sau mai puţin brutală, a unei stări conflictuale apărute între individ şi colectivul căruia îi aparţine, în lanţul stimul-reacţie sau cauză-efect intervenind catalizatorul numit personalitate[31].

Din perspectiva relaţiei personalitate-infracţiune, profesorul londonez H.J. Eysenck, în lucrarea „Crime an Personality“[32], atrage atenţia asupra condiţionabilităţii actului antisocial asupra individului, concluzionând că infractorii se recrutează preponderent din rândul extrovertiţilor, deci a celor greu condiţionabili prin educaţie, indivizi în general sociabili, căutând senzaţionalul, dornici de petreceri, oameni ai momentului, alergând după noi experienţe.

---

[31] **„Revista penitenciară“**, nr. 3-4/1996.

[32] H.J. Eysenck – **„Crime and Personality“**, Londra, 1965.

B. Minorii reveniţi

În cazul în care minorii comit acte antisociale, se ridică problema reacţiei sociale organizate în raport cu ei. Această reacţie vizează, pe de o parte, sancţiunea aplicată şi, pe de altă parte, măsurile de reeducare şi reinserţie socială.

În cadrul sistemului nostru juridic (Codul Penal, Legea 3/1970 şi Decretul 218/1977, aflat în vigoare), faţă de minorii cu comportamente delincvente se aplică următoarele sancţiuni educative:

- Internarea într-o şcoală de muncă şi reeducare;
- Internarea într-un institut medical-educativ;
- Încredinţarea unui colectiv de muncă sau învăţătură;
- Internarea într-o şcoală specială de muncă şi reeducare.

În lucrarea sa „**Psihologia penitenciară**", dr. Gheorghe Florian remarcă faptul că în şcolile speciale de muncă şi reeducare, din efectivul de minori, aproximativ 10% sunt reveniţi. Din această cauză sus numitul autor efectuează un studiu pentru a stabili măsuri de perfecţionare a procesului de recuperare socială a lor.

Studiul efectuat în 1986 a fost conceput ca o discuţie cu fiecare minor separat, urmărind dezvăluirea cauzelor care i-au făcut ca după liberare să săvârşească noi infracţiuni, lotul de minori care au făcut parte din acest studiu este format din 330 de tineri liberaţi în baza Decretului nr. 290/1984. Tinerii aveau vârste de 16, 17 şi 18 ani în proporţie de 82,45% iar în acest lot analizat nu se afla nici o fată.

După realizarea acestui studiu au rezultat o serie de aspecte semnificative pentru orientarea procesului de recuperare şi de reintegrare socio-profesională a lor.

Reţine atenţia faptul că o mare parte din acest lot au săvârşit infracţiuni la un interval scurt de timp după liberare:

- 40,48% sub 3 luni;
- 24,71% între 3-6 luni;
- 34,82% peste 6 luni.

Din analiza răspunsurilor date de minori se desprind unele concluzii cu privire la cauzele şi condiţiile în care au săvârşit noile infracţiuni. Faptul că după eliberare 82,14% dintre ei s-au întors în familie şi 8,93 la rude ar fi trebuit să fie un factor favorizant pentru reintegrarea lor socială. Părinţii sau rudele apropiate nu au fost în măsură ori nu s-au preocupat de supravegherea şi îndrumarea minorilor respectivi, lăsându-i să săvârşească alte fapte penale.

Din aceeaşi cauză a lipsei de îndrumare şi chiar a unor exemple negative din partea acestora, peste 21% dintre cei aflaţi în studiu au săvârşit noile infracţiuni aflându-se sub influenţa alcoolului. Din dorinţa de distracţie şi aventură 12,5% dintre minorii analizaţi au săvârşit din nou faptele penale.

Altă cauză o constituie influenţa negativă exercitată asupra lor de grupurile sau mediile în care au fost atraşi. Ei înşişi apreciază în proporţie de 52,38% că au săvârşit infracţiunea sub influenţa anturajului.

Constatarea principală a studiului este însă faptul că săvârşirea de noi infracţiuni a avut drept cauză de maximă importanţă lipsa lor de pregătire pentru a se putea încadra în producţie. Datorită perioadei scurte în care s-au aflat în şcolile speciale, la liberare 95% dintre ei nu aveau calificare într-o meserie.

Posibilităţile de resocializare necesită o evoluţie bună a minorilor după liberare, moment de la care tutela educaţională dispare sau se estompează. Probabil după externare minorii vor putea dobândi noi posibilităţi de evaluare morală a propriilor acte şi pentru o perioadă se vor autocenzura.

9.3.5. Deţinuţi adulţi recidivişti în închisoare

Din punctul de vedere al personalităţii infractorului recidivist, în literatura de specialitate găsim diverse categorii de recidişti:

- **ocazionali şi marginali** la J. Pinatel;
- **pseudo-recidivişti** (comiterea faptei are un caracter fortuit);
- **recidivişti ordinari** (cu caracter dificil şi care caută situaţiile favorabile pentru infracţiuni);
- **recidivişti din obişnuinţă** (care sunt respinşi de ordinea socială) la P. Cannat[33].

Acest mod de clasificare este desigur, empiric dar el se bazează pe o gnoseologie construită în timp şi care-i conferă caracterul unei evidenţe: ea porneşte de la necesităţile de gestiune ale aparatului carceral dar şi de la caracteristicile proprii populaţiei condamnate, având scop final să diversifice tratamentul penitenciar.

Secţiunea IV – Modelarea personalităţii umane în închisoare

9.4.1. Posibilităţi de diagnoză a periculozităţii unor deţinuţi

Întrucât delincvenţii şi infractorii prezintă o serie de caracteristici psihocomportamentale care-i diferenţiază de categoria subiecţilor conformişti, se pune problema, pe de o parte a posibilităţilor de depistare a acelor caracteristici (potenţial delincvenţial) care predispun individul la comiterea unor acte antisociale şi, pe de altă parte, cunoscând psihologia celui care a încălcat legea, se ridică problema adaptării pe cât posibil a „tratamentului“ educativ, reeducativ şi recuperativ pentru reabilitarea şi reinserţia socială.

Mai exact, rezultatele acţiunii de măsurare a potenţialului delincvenţial poate avea mai ales următoarele întrebuinţări[34]:

- identificarea predelincvenţilor în vederea supunerii lor la un tratament adecvat;
- îmbunătăţirea deciziilor privind alternativele pentru reabilitarea infractorilor;
- de a determina care dintre infractorii condamnaţi pot fi eliberaţi condiţionat şi ce măsuri de supraveghere trebuie asigurate;
- de a oferi o măsură imediată a eficienţei unui program de reabilitare şi prevenţie.

Există o permanentă nevoie de a avea o imagine clară despre o serie de fenomene umane din penitenciar şi în acelaşi timp, de a depăşi diferenţele în modul de înţelegere a acestora, a specialiştilor şi personalului care lucrează nemijlocit cu deţinuţii. Un astfel de fenomen îl constituie gradul de periculozitate al unor deţinuţi, a cărui diagnosticare corectă asigură o eficienţă sporită procesului de aplicare a regimului detenţiei penitenciare.

Periculozitatea este o expresie a personalităţii în ansamblul ei. Este nevoie de multă experienţă dar şi de cunoştinţe adecvate în aprecierea mentalităţii unui deţinut, a carierei lui infracţionale şi a particularităţilor personalităţii, ca pe această bază să-l includem sau nu în categoria „periculos“. Pentru acesta lucrătorul în penitenciar are nevoie de stabilirea unor principii operative de revalorizare a deţinuţilor.

---

[33] P. Cannat: **„Le reeducation des delinquants recidivistes“**, Paris, I.A.MELLUN, 1955.

[34] Hanley Charles – **„The Gauging of Delinquency Potential“**, in Toch, „Psychology of Crime and Criminal Justice“, Waveland Press, Inc. Prospect Heights, Illinois, 1986.

Astfel, posibilitatea de acomodare și reintegrare se poate aprecia printr-un „indice de inadaptare" care exprimă durata timpului scurs de la externare până la o coliziune socială, în raport cu tipul de comportament deviant (auto sau heterodistructiv, izolat, reactiv, pervers, etc.) cu incidența acțiunilor antisociale, cu numărul de deținuți, recidive, delincvenți nedescoperiți, cu gravitatea infracțională și chiar severitatea sentinței.

Aceasta este neadaptarea socială atât de frecvent întâlnită printre deținuți. De cele mai multe ori deținutul periculos este produsul unui anumit climat relațional interpersonal, în care valorile sociale sunt definite și ordonate greșit, centrate în exclusivitate pe satisfacerea nevoilor personale, deseori de nivel inferior. Chiar dacă individul este relativ bine adaptat la acest mediu, nu rezultă că și în penitenciar va face dovada aceleeași adaptări: o bună adaptare în interiorul locului de deținere nu garantează o eficientă readaptare după punerea în libertate.

Neadaptarea poate fi temporară – până la găsirea statutului dorit – sau permanentă, fiind urmarea frecventă a pierderii statutului, fapt ce aduce cu sine o ostilitate cronică, o mentalitate resentimentară.

Adaptarea la „mediul" de care am vorbit mai devreme se realizează la fiecare individ prin intermediul unui sistem mediator al personalității format din cunoștințe, concepții, modul de prelucrare al informațiilor, emoții și procesele fiziologice.

Astfel calitatea elementelor sistemului mediator va condiționa structura imaginii pe care și-o formează individul despre mediul în care trăiește și implicit va influența nivelul adaptării la exigențele acestuia.

De aceea structura sufletească ce se exteriorizează prin morală slăbită, rea voință și concepție greșită despre lume și viață poate fi considerată ca un „sindrom de compromitere a integrității personalității". Acest sindrom este întâlnit atât de des în comportamentul deținuților și este unul din rezultatele devierii de la normele de organizare a personalității.

Trebuie trecută în revistă și problema mentalității pentru a putea evalua corect periculozitatea deținuților. Aceasta este partea cea mai statică a conștiinței colective, materializată într-un mod particular de a vedea și înțelege lumea. Elementul central al mentalității este constituit de rolul social jucat de individ în împrejurări concrete de viață.

De aceea putem vorbi de o mentalitate stabilizată – generată de exercitarea îndelungată a unui „rol" – și o mentalitate de conjunctură, de fapte, un fel de concesie pentru o conduită implicată de anumite roluri în situații specifice.

În ceea ce privește deținuții, mentalitatea multora dintre ei este fondată pe o ierahizare greșită a valorilor sociale și pe crearea de justificări ale modului lor de viață.

Deținuții se dovedesc deseori mai puțin raționali și mai mult raționalizatori: ei își construiesc motivații pentru faptele lor după ce le-au comis și, aceasta din nevoia de a îndepărta remușcările, de a păstra nepătată imaginea de sine.

Cred că o bună perspectivă în clasificarea problemei periculozității aduce explicația funcțională care presupune găsirea semnificației pentru individ a actelor sale, relevarea funcției pe care o au acestea în economia personalității sale. Astfel, izolarea unui condamnat de colectiv poate însemna nevoia de ispășire, sau în alt caz, separarea de un grup cu care nu are nici o afinitate.

Analizând comportamentul deținuților periculoși din penitenciare se pot desprinde câteva trăsături definitorii ale acestora:

- Calitatea slabă a mediului familial, în care părinții nu au avut capacitatea pedagogică sau psihologică de a modela pozitiv personalitatea copiilor.
- Prezența unei personalități dizarmonice cu toate particularitățile lor comportamentale: impulsivitate, abuz de alcool, minciună, încăierări periodice,

sentimente cronice de deşertăciune şi plictiseală, acte autoagresive, manie constantă, relaţii interpersonale instabile şi intense etc;

- Eficienţă intelectuală aflată sub medie;
- Sentiment cronic de ruptură cu ceilalţi;
- Convingerea că au fost pedepsiţi mai aspru decât au meritat;
- Eşecuri frecvente în viaţă şi nerealizarea ca persoane[35].

În esenţă periculozitatea este un „mod de a fi" al individului, centrată pe căutarea „plăcerilor interzise", pe cruzime şi viciu, pe nevoia de a face rău, pe imposibilitatea de a-şi utiliza constructiv capacităţile de a progresa ca om, pe o slăbiciune cronică în judecata rolurilor sociale care i-ar putea oferi atributele maturităţii şi consecvenţei.

Desigur la toate aceste considerente psihologice trebuie adăugate în mod necesar cele privind devenirea infracţională în modul de pregătire şi comitere a infracţiunilor.

9.4.2. Educatorul în mediul penitenciar

Activitatea de reeducare a celor care au încălcat legea şi normele de convieţuire socială, presupune din partea personalului cunoştinţe aprofundate de psihologie.

Educatorul este cel care trebuie să faciliteze apropierea de el a deţinutului, să stabilească relaţia dintre infracţiune şi constantele personalităţii acestuia, să pregătească terenul unei noi raportări la valorile sociale după executarea pedepsei.

Pentru a avea succes în toate aceste activităţi, trebuie să aibă o concepţie clară despre lume şi viaţă, despre sistemul social pe care îl reprezintă.

Datorită faptului că munca de reeducare a deţinuţilor se desfăşoară în mare parte prin dialog, educatorul trebuie să fie un punct de referinţă pentru infractor, un model de înţelegere profundă a structurilor realităţii, a poziţiei autentice a omului în lume, a îndatoririlor şi a drepturilor sale.

Capacitatea de a înţelege cadrul intern al subiectului, lumea lui obşnuită de trăiri şi semnificaţii care ar mai putea fi denumită şi empatie, chiar dacă nu este ştiinţifică, este suficient de exactă pentru a putea realiza un comportament optim faţă de deţinut[36].

Deşi empatia se găseşte în grade variabile la diferite persoane, experienţa profesională a educatorului joacă un rol important în îmbunătăţirea ei.

Se poate face cu uşurinţă o diferenţiere între educatorul care lucrează într-un centru de reeducare şi cel care lucrează într-un penitenciar.

Astfel, în centrul de reeducare educatorul acţionează mai direct şi sistematic prin integrarea minorilor în societate, propunându-le modalităţi de comportament acceptate social.

Educaţia în penitenciar, însă „este considerată ca un mijloc ce favorizează integrarea şi reintegrarea în societate, ceea ce poate fi un obiectiv valabil cu condiţia să nu impună un anumit comportament indivizilor".[37]

Conduitele şi acţiunile educatorilor au anumite trăsături comune care pot servi la conturarea unor tipuri şi pot fi observate sub forma unor caracteristici dominante:

- **Educatorul amabil**: amabilitatea permite deţinutului să se exprime liber, iar educatorul să sesizeze mai bine particularităţile psihologice ale subiectului.

---

[35] T. Bogdan, I. Santea, R. Drăgan-Cornianu – „**Comportamentul uman în procesul judiciar**", Serviciul Editorial şi Cinematografic al M. I. Bucureşti, 1983.

[36] Marcus S.: „**Empatia – Cercetări experimentale**", Ed. Academiei, Bucureşti, 1971.

[37] Comitetul restrâns de experţi asupra educaţiei în închisoare, Gh. Florian: **op. cit.**.

- **Educatorul autoritar**: caută să impună deținutului voința sa. Sigur de sine „își fixează subiectul" dorind să-l domine. Postura rigidă a corpului și capului trădează această intenție. Așteaptă momentul în care poate interveni cu eficiență, conduce discuția luând în considerație toate amănuntele.
- **Educatorul cabotin**: în mod normal orice educator trebuie să fie și un bun actor, să poată simula nerăbdarea, simpatia, fără a-și pierde vreodată sângele rece. Dacă va exagera însă în teatralizarea atitudinilor sale, se va trăda, ceea ce va avea ca urmare închiderea deținutului în sine.
- **Educatorul vorbăreț**: emine un adevărat potop de cuvinte, întrerupe des deținutul, propune exprimări mai potrivite (din punctul lui de vedere), anticipează cu voce tare ceea ce vrea să spună subiectul în continuare etc. Cauzele acestui debit verbal exagerat pot fi nevoia de descărcare a tensiunii afective sau trebuința afirmării de sine, ceea ce va afecta calitatea convorbirilor cu deținuții.
- **Educatorul patern**: dat fiind specificul relației educator-deținut, există posibilitatea ca primul să manifeste o conduită asemănătoare cu a „tatălui", iar al doilea una „infantilă", ceea ce de asemeni nu este benefic în această relație.

Mijlocul de relaționare a educatorului cu deținuții îl constituie convorbirea. Aceasta nu trebuie înțeleasă ca răspunsurile unuia la întrebările celuilalt, ci ca un proces complex, cu eșecuri posibile de o parte și de alta.

De la începutul convorbirii se urmărește câștigarea încrederii deținutului și cunoașterea cât mai profundă a acestuia, mai ales sub aspectul „planului de viață", al autoevaluării, al integrării lui în viața socială.

În majoritatea cazurilor autodezvăluirea depinde de modul în care deținutul percepe educatorul, de gradul de cointeresare al acestuia în acțiunea de cunoaștere de către alții a vieții sale, de tipul său de personalitate.

La prima întâlnire dintre educator și deținut, educatorul îi cere subiectului să exprime cât mai amănunțit biografia sa, să stabilească toate relațiile pe care le consideră justificative între infracțiune și împrejurările vieții sale. Educatorul nu va întrerupe relatarea dar va interveni episodic prin scurte întrebări sugerând dezvoltarea unor probleme, alteori sintetizând o zonă a relatării.

Întrebările adresate deținutului sunt clar formulate, fără a se face comentarii inutile care pot schimba sensul întrebării inițiale. Dacă apar momente de tăcere în discursul deținutului acestea nu sunt suprimate imediat, deoarece ele reprezintă deseori un mod de comunicare cu multiple sensuri ce trebuie descifrate de educator. Astfel, tăcerea poate fi uneori tensionată, alteori meditativă, alteori cu potențial exploziv sau chiar perplexă.

Pe baza tuturor informațiilor obținute, precum și a celor rezultate din examenul psihologic și din ancheta socială, se reconstituie imaginea pe care infractorul o are despre sine și despre ceilalți, poziția sa față de viață, legăturile intime dintre infracțiuni și personalitatea sa.

9.4.3. Relația de ajutor în mediul penitenciar

Activitatea de ajutor trebuie să contribuie la dezvoltarea potențialului indivizilor, angajându-i în participarea la diferite acțiuni și punând accentul mai mult pe experiență decât pe simpla acumulare de cunoștințe.

O astfel de concepție este evident susceptibilă de a intra în conflict cu cerințele, mai ales de siguranță, ale unei bune funcționări a penitenciarelor.

Probleme mai exacte, cum ar fi transferarea deținuților, măsurile disciplinare, absența unei infrastructuri adecvate sunt, de altfel, tot atâtea obstacole în dezvoltarea proiectelor educative.

Cercetătorii reamintesc necesitatea concilierii celor două obiective antagoniste existente în mediul penitenciar și anume educația și securitatea, deoarece activitățile educative ajută atât bărbații cât și femeile aflate în detenție să se destindă, să se elibereze de tensiune interioară, să-și exprime și să-și dezvolte aptitudinile mentale și fizice, ceea ce face ca închisoarea să fie mai suportabilă și ușurează administrarea regimului penitenciar.

Particularitățile persoanelor aflate în regim de detenție cer o concepție dinamică asupra motivației în scopul favorizării participării acestora la diferite activități.

Important totodată, este ca activitățile educative să se deruleze într-un mediu fizic și social adecvat. Asociația cu o atitudine pozitivă din partea gardienilor, acești factori permit să se dea educației un statut care să-i sublinieze valoarea.

Dacă aceste activități sunt în mod inevitabil limitate de către exigențele sistemului penitenciar, ele trebuie cel puțin să beneficieze de un anume grad de autonomie astfel încât să nu existe riscul ca deținuții, de teama manipulării, să se sustragă acestor activități.

`Calitatea activităților, alegerea lăsată în seama deținuților și respectul care le este acordat sunt determinate pentru motivarea participării acestora la programul de reeducare[38].

Pe lângă aceste activități de socializare, în mediul de detenție cea mai eficientă formă de intervenție a psihologului și a educatorului o constituie psihoterapia nondirectivă.

Aceasta permite atingerea unor obiective esențiale pentru reeducare, obiective care au constituit ipoteze de lucru la începutul aplicării metodei în mediul de detenție:

- reintregrarea socială este influențată pozitiv de grăbirea maturității afective a subiectului;
- efectele durabile pe plan reeducativ, care apar doar când deținutul este ajutat să se cunoască pe sine.
- cunoașterea și activarea resurselor latente ale deținutului, sporesc încrederea în propriile capacități.

Iată pe scurt psihoterapia non-directivă așa cum a fost concepută ea de psihologul american Carl Rogers. Acesta descrie șapte stadii ale procesului de schimbare a personalității în decursul psihoterapiei, dar care nu sunt înlănțuite într-o ordine strictă, elemente ale unor stadii avansate pot apare și la început:

Stadiul 1: – subiectul refuză comunicarea; relatează doar aspecte exterioare; sentimentele și opiniile personale nu sunt percepute și nici recunoscute ca atare, nu există dorința de schimbare; există blocaje în comunicările interne; subiectul reacționează la situația prezentă asimilând-o unei experiențe trecute și apoi reacționează la acest trecut înviat.

Stadiul 2: – subiectul se convinge că este total acceptat; observațiile privind alte persoane devin mai puțin superficiale; problemele sunt percepute ca exterioare Sinelui și de aceea nu resimte nici un sentiment de responsabilitate; sentimentele sunt descrise ca aparținând trecutului („Eram profund deprimat"); experiența imediată este legată de o structură impusă de trecut; contradicțiile sunt (pot fi) exprimate, dar sunt recunoscute cu greutate ca atare („Eu vreau să învăț dar rămân o oră la aceeași pagină").

Stadiul 3: – discursul având Eul ca subiect devine mai ușor; subiectul vorbește de Eul său ca de un obiect despre care ceilalți au o imagine răsturnată; relatează sentimente și intenții non-actuale; experiența trăită este descrisă ca aparținând trecutului său, ca fiind străină de sine: contradicțiile experienței imediate sunt recunoscute, alegerile personale sunt considerate adesea ca ineficace.

---

[38] **Revista de știință penitenciară**, 1-2 (9.20)/1992.)

Stadiul 4: – Subiectul descrie sentimente foarte intense ca fiind neactuale în prezent („Aceea a fost o lovitură dură pentru mine"); începe să-şi accepte sentimentele; experiența imediată este mai puțin determinată de structura trecutului; începe să descopere schemele personale de comportament şi să se îndoiască de valabilitatea lor („Ironia mi-a servit toată viața ca apărare; e puțin idiot lucrul ăsta); caută simbolismul exact al sentimentelor, schemelor, intențiilor sale; ține cont de contradicțiile dintre Eul său şi experiența imediată; ia cunoştință de responsabilitatea față de problemele personale.

Stadiul 5: – Sentimentle sunt exprimate liber aşa cum sunt simțite de subiect în prezent; își examinează critic schemele de conduită; caută să diferențieze exact sentimentele şi intențiile sale; acceptă să-şi privească în față propriile contradicții şi incoerențe; comunicarea internă este ameliorată iar blocajul redus.

Stadiul 6: – sentimentele blocate în evoluția lor sunt acceptate acum; experiența imediată ia aspectul caracteristic unui proces; relaxările fiziologice (plâns, lăcrimare, oftat etc.); comunicările interne sunt libere şi devin un cadru de referință clar definit; diferențierea experienței afective este clară şi fundamentală.

Stadiul 7: – crește acceptarea de sine și încrederea în propria evoluție; noile situații sunt trăite ca atare, nelegale din trecut, schemele personale de conduită sunt mai puțin rigide; subiectul face experiența unor noi maniere de a fi.

Psihoterapia non-directivă aplicată în penitenciar implică existența unor premise favorabile:

- Tensiunile (frământările) deținutului să fie suficient de puternice pentru ca subiectul să ceară sau să accepte ajutorul;
- Subiectul să aibă forța de a acționa şi să considere situația rezolvabilă;
- Psihologul (educatorul) să poată coopera cu factorii de decizie ai locului de deținere pentru soluționarea cazului.

Eficiența acestei metode este determinată de posibilitatea ca în scurt timp (3-4 şedințe de câte o oră fiecare) să se analizeze profund şi sincer problemele subiectului, să fie rezolvate într-o manieră care să-i asigure progresul relațional. Se creează astfel posibilitatea ajutării unui mare număr de deținuți.

Scopul acestei terapii este atins atât de repede deoarece, în penitenciar, educatorul are acces la informațiile din dosarul deținutului şi de asemenea celelalte cadre îl țin la curent cu evoluția subiectului.

Față de etapizarea lui Rogers s-au constatat modificări în sensul concentrării: situația în care se află îl constrânge pe subiect să treacă rapid la fazele finale de la prima şedință. În şedința a doua se clarifică problemele şi se aleg sau se recomandă modalitățile de acțiune eficiente, subiectul este asigurat că oricând poate apela la ajutorul psihologului.

Începutul psihoterapiei trebuie marcat de o informare amănunțită a educatorului cu o serie de aspecte privind personalitatea subiectului, fapta comisă precum şi o evaluare a capacității sale de reintegrare după executarea pedepsei.

Evaluarea capacității de reintegrare se realizează în baza cunoaşterii sprijinului din partea familiei, a atitudinii foştilor sau actualilor prieteni față de subiect, disponibilitățile lui de susținere morală.

Tot la acest punct sunt analizate și proiectele de viitor: realismul lor, gradul de încredere a subiectului în ele, dacă și-a elaborat alternative, ce va întreprinde dacă în mediul unde va merge va găsi situații psihotraumatizante etc.

Apreciem că această tehnică solicită mai mult capacitățile diplomatice ale educatorului, stilul de a dialoga cu subiectul, claritatea analizării problemelor acestuia, tactul cu care este sprijinit și mai ales experiența acumulată.

9.4.4. Opiniile deținuților privind mesajul educativ

În administrația locurilor de deținere sunt cunoscute două funcții ale opiniei colective:

- **Funcția de evaluare a evenimentelor;**
- **Funcția de control social,** în sensul că factorii de decizie își pot regla acțiunile după aceasta.

În penitenciar există o serie de factori a căror acțiune este diferită asupra recepționării mesajului educativ de către deținuți. Putem enumera printre factorii cu acțiune favorabilă:

- Ambianța de viață civilizată chiar în condițiile privării de libertate;
- Autoritatea și prestigiul cadrelor și prezența în rândul celor ce desfășoară activități cu deținuții, a unor experiți în probleme importante pentru aceștia;
- Faptul că în activitatea de reeducare a deținuților sunt atrași chiar unii condamnați ce au pregătire și aptitudini deosebite.

Principalii factori defavorabili acțiunii reeducative în penitenciare sunt:

- Faptul că deținuții nu constituie o masă omogenă, reacționând diferențiat la activitățile educative;
- Mulți deținuți, apreciind pedeapsa ca fiind prea aspră, se închid în fața eforturilor reeducative depuse de personal;
- Deseori e dificil să se creeze publicului penitenciar interesul pentru o temă reeducativă sau alta, cu atât mai mult cu cât frecvent, modul de adresare este impersonal iar limbajul destul de specializat.

Din această enumerare de factori ai recepționării putem considera că interacțiunea va fi mai eficientă dacă cei anagajați în emiterea și receptarea de mesaje se află aproximativ la același nivel de comunicare.

Având în vedere interdicțiile impuse deținuților – în virtutea statutului lor de persoane private de libertate – putem aprecia că nivelul de comunicare este oscilant iar în unele grupuri se poate stabiliza la un nivel nefavorabil influențelor educative.

Astfel, unii deținuți din cameră pot transmite mesaje de nivel afectiv, în timp ce deținuții care le primesc să fie cantonați în momentul respectiv la alt nivel. Va exista astfel un decalaj între emițător și receptor care va perturba comunicarea. Uneori din această cauză pot apărea conflicte[39].

În practică așteptările cadrelor și deținuților privind activitățile cultural-educative desfășurate în penitenciar sunt diferite:

- Cadrele urmăresc să mențină un sistem de norme riguros, să ajute adaptarea celor de curând intrați în penitenciar, să formeze opinii corecte față de evenimentele din detenție și să le creeze sentimente umane autentice.
- Deținuții urmăresc: obținerea libertății înainte de termen, să alunge plictiseala, să se sustragă sentimentului de nesiguranță, să se relaxeze și să evite conflictele, să ia hotărâri acolo unde există alternative, să-și lărgească imaginea asupra realității, să

învețe să exercite mai bine anumite roluri sociale (tată, soț, mamă, soție), să-și satisfacă nevoia de a râde.

În rândul deținuților este o stare de așteptare a informațiilor ce vin din partea cadrelor, în funcție de situația concretă a unității: când lucrurile merg bine, ei așteaptă ca informațiile primite să facă referiri directe la acest lucru, iar când apar evenimente negative, vor să li se explice cauzele și să fie îndemnați la depistarea greutăților. Având informații corespunzătoare, deținuții consideră că trăiesc mai activ.

În cazul în care mesajele reeducative ce conțin afirmații insuficient susținute, care dau ocazia la contraargumentări, scopul nu este atins. Discreditarea uneia din secvențele mesajului este extinsă asupra întregului. Teoretizarea și insistarea excesivă pe teme abstracte sau incompatibile cu fenomenologia penitenciară, are ca rezultat indiferența și neangajarea atitudinală.

Deoarece în detenție contactele personale au o densitate foarte mare, nevoia de interacțiune cu mijloacele de informare în masă, în special presa și cartea, este mai scăzută. În consecință atrag numai mesajele frapante și care constituie soluții imediate la problemele personale.

Se remarcă însă, că deținuții nevrotici și cei care suportă mai greu rigorile privării de libertate, interacționează mai mult cu mass media deoarece găsesc astfel o formă de relaționare mai puțin solicitantă. Este o formă de evadare din frământările personale.

Penuria și lipsa posibilităților de verificare a informațiilor, face ca în mediul penitenciar liderul de opinie să aibă o autoritate mai mare decât în libertate. Acesta își asumă competențe existente în toate domeniile de interes local, în timp ce în afara acestui mediu, aceleiași persoane i se recunosc competențele doar în câteva domenii. Se ajunge de multe ori la situația că la anumite probleme majore, punctele de vedere exprimate de deținuți să fie de fapt cele împărtășite de liderii din mijlocul lor.

Deținuții asociază cel mai adesea particularitățile psihologice ale vorbitorului cu însăși conținutul celor spuse. Urmarea este că pierderea prestigiului persoanei respective duce la pierderea încrederii în ideile susținute de aceasta.

În ierarhia nevoilor psihologice ale deținuților, pe primele locuri se află:

- **Libertatea;**
- **Susținerea morală;**
- **Liniștea sufletească;**
- **Perceperea înțelegerii față de ei la cei din jur (familia).**

Precum am arătat și la începutul acestui capitol, în modelarea personalității umane în închisoare nu poate fi omisă munca.

9.4.5. Probleme specifice ale performanțelor și creativității în munca deținuților

În funcționarea întreprinderile speciale – unde principala forță de muncă o reprezintă deținuții – problemele privind performanțele în muncă, ale manifestării și stimulării creativității, au o importanță deosebită în ce privește îndeplinirea cantitativă și calitativă a producției, precum și pregătirea persoanelor condamnate în vederea reintregrării socioprofesionale.

În realitate într-o primă etapă, în baza nevoii fundamentale de activitate și în scopul de a compensa frustrările pe care le resimt în penitenciar, deținuții doresc și insistă să fie folosiți la muncă. După ce este atins acest prim obiectiv însă, o parte din deținuți adoptă conduite de participare diminuată sau chiar de sustragere de la activitățile productive.

Acest lucru este atât de des întâlnit în penitenciare deoarece deținuții nu manifestă conștiința că practică efectiv o meserie și nu există la ei atașamentul pentru lucrul bine făcut,

---

39. C. Mircea: **„Intercomunicare"**, E.S.E., colecția Psychi, București, 1979.

ceea ce împiedică obţinerea de performanţe superioare de activitate. Aceştia vor considera munca lor ca o simplă ocupaţie şi le este indiferent unde şi ce lucrează.

Din cercetările efectuate, atât pe persoane aflate în libertate, cât şi pe deţinuţi, a rezultat că interesul pentru munca bine făcută şi pentru obţinerea unor performanţe superioare este determinat de răsplata muncii, de stimulente materiale şi morale.

La deţinuţi atitudinea faţă de muncă este cantonată mai ales în domeniul trebuinţelor personale – biologice şi de securitate, precum şi scopului declarat de a se libera mai repede. De asemenea, aceştia urmăresc şi suma de bani pe care o primesc în raport cu munca depusă, dar mai ales lărgirea câmpului de relaţii şi obţinerea recompenselor prevăzute de regulament.

În cadrul interviurilor realizate de dr. Gheorghe Florian, a rezultat că în grupurile de deţinuţi nu este prezentă dorinţa de a fi apreciat în muncă de către membrii colectivului. Acest fapt este cauzat de părerea proastă a deţinuţilor despre ceilalţi priviţi ca oameni şi sunt indiferenţi la aprecierile lor. În al doilea rând ei evită să iasă în evidenţă prin contribuţii deosebite, de teama de a nu fi acuzaţi de către ceilalţi deţinuţi că urmăresc recompense şi tratament special din partea cadrelor şi astfel să se rupă de grup, expunându-se ostilităţii acestuia.

Se constată frecvent că, în timp, concepţia deţinuţilor privind consecinţele muncii depuse de ei se schimbă: în prima parte a executării pedepsei, aşteptările lor (recompense, ambianţă) sunt modeste, iau odată cu creşterea vechimii, devine în general mult mai pretenţioasă. Pentru aceştia, contextul material al activităţii şi eventualele inechităţi de orice natură, devin esenţiale în aprecierea satisfacţiei în muncă.

Performanţele superioare în activitate depind în mare măsură de calitatea factorului uman, care sub aspect individual şi colectiv se manifestă în primul rând prin nivelul scăzut al calificării multora dintre deţinuţi, dintre care o bună parte nu au lucrat niciodată în sistem industrial iar contactul cu actuala meserie îl realizează pentru prima dată în detenţie.

Un aspect cu implicaţii largi în procesul participării deţinuţilor la activitatea productivă este cel al stării de spirit din colectivele în care muncesc. Coeziunea redusă a grupelor de muncă, numărul mare de abateri comise individual dar şi în grup, relaţii tensionate cu maiştrii, prezenţa multor indivizi izolaţi, nemulţumirea deţinuţilor faţă de anumite măsuri luate de cadre cât şi relaţiile precare interpersonale dintre deţinuţi, ne îndreptăţesc să apreciem că starea de spirit în ceea ce priveşte munca, nu este adecvată.

Tot în legătură cu această problemă remarcăm şi existenţa unor prejudecăţi în masa deţinuţilor ce au implicaţii imediate asupra performanţelor în muncă:

- Înzestrarea tehnică a întreprinderilor din penitenciare este mult sub nivelul celor similare din ţară;
- Normele de lucru sunt mai mari ca urmare a deciziilor arbitrare luate de conducerea întreprinderilor;
- Cei care suferă accidente de muncă, indiferent de cauze, sunt pedepsiţi şi îndepărtaţi din fabrică;
- În general, pentru o abatere a unui deţinut este sancţionat tot colectivul din care face parte.

Trebuie amintit că deţinuţii efectuează voit o muncă mai înceată în prima parte a zilei – până la ora 15 – pentru ca după plecarea maiştrilor şi în condiţii de supraveghere mai redusă, să poată confecţiona obiecte interzise, să-şi spele hainele şi nu în ultimul rând să se întoarcă mai târziu în cameră.

Acest sistem de lucru în regim prelungit creează nemulţumiri permanente subofiţerilor supraveghetori, care trebuie să-şi prelungească programul de muncă în timp ce maiştrii pleacă acasă, motiv pentru care şi activitatea de supraveghere prestată de aceştia marchează perioade de scădere a spiritului de exigenţă.

Pe lângă prejudecăţile deţinuţilor, alte aspecte negative în realizarea muncii în penitenciar ţin de organizarea şi conducerea producţiei. Astfel:

- Introducerea unui număr de deţinuţi mai mare decât necesar în fabrică a permis pătrunderea unora care nu sunt deloc interesaţi să muncească sau chiar îi încurcă pe ceilalţi. De asemenea, din această cauză a apărut şi micşorarea retribuţiei, ceea ce a creat noi nemulţumiri;
- Menţinerea unor deţinuţi cu statutul de ucenici timp îndelungat după ce aceştia începuseră să realizeze integral norma;
- Frecvent deţinuţii declară că nu cunosc reperele pe care le execută în anumite perioade, fapt care creează îndoieli în privinţa îndeplinirii normelor;
- Factorii de decizie în întreprindere se implică puţin în stimularea deţinuţilor care au realizări deosebite.

O problemă cheie a creşterii performanţelor şi a creativităţii o constituie stimularea interesului deţinuţilor pentru munca pe care o depun şi pentru obţinerea unor rezultate cât mai bune în producţie.

Interesul în muncă poate fi explicat dacă avem în vedere două mecanisme psihologice:

- Primul este format din succesiunea performanţă – trebuinţe materiale – satisfacţie. În acest caz performanţa este strict legată de siguranţa împlinirii nevoilor, posibilităţile de stimulare fiind dinspre împlinirea nevoilor spre performanţa superioară.
- Al doilea mecanism este mult mai complex şi include ca elemente succesive sentimentul de autorealizare – satisfacţie – performanţe superioare. Există cu adevărat nevoia de autorealizare la acei indivizi care caută să facă lucrurile cât mai bine, perfecţionează continuu, doresc să facă ceva util şi simt că prin muncă se realizează ca personalităţi.

Bunul mers al activităţii de zi cu zi este asigurat în bună măsură de şefii de departamente, aleşi din rândul deţinuţilor. Aceştia trebuie să fie astfel instruiţi încât să-şi centreze atenţia şi preocupările pe problemele personale ale deţinuţilor. Rolul lor de mediatori între deţinuţi şi personalul din penitenciare trebuie amplificat.

Secţiunea V – Noi direcţii de cercetare

Împotriva tuturor încercărilor de a demonstra contrariul, este evident că nici un copil nu se naşte mai infractor decât altul, iar agresivitatea o purtăm în noi indiferent de mediul familial din care provenim. Fiinţa umană reprezintă un minunat edificiu, conceput în aşa fel încât să poată realiza lucruri de o măreţie nebănuită. Acest edificiul însă, are în ansamblul său un spaţiu extrem de intim, întortocheat, şi pe cât de majestuos pe atât de neîndeajuns cunoscut: minunatul lăcaş numit PSIHIC.

Din nefericire sensibilitatea structurii sale îl face să fie total imprevizibil, putând în orice moment să cedeze în faţa presiunilor, producând mari neplăceri atât individului cât şi celor în mijlocul cărora trăieşte. Ce poate oferi echilibrul de care avem nevoie? Răspunsul poate fi unul singur: EDUCAŢIA.

Psihicul este asemuit de profesorul Andrei Paşcu, cu un vitraliu compus dintr-o multitudine de „gemuleţe extrem de viu colorate“, şi care se găseşte adânc în interiorul edificiului uman. Traiectoria evolutivă a fiecărui individ este plină de suişuri şi coborâşuri.

Sub influența acestor factori externi cât și interni apare pericolul fisurării magnificului vitraliu.

La un moment dat unul dintre „gemulețe“ cedează, fiind chemați pentru remediere cei apropiați, cei care au ca principală responsabilitate integritatea morală, fizică și socială a individului respectiv: familia. Pe lângă aceasta se află școala, rudele apropiate și prietenii, adică primul „cerc social“ al individului.

Viața de zi cu zi ne arată că din păcate nu sunt rare cazurile în care toți acești factori responsabili sunt caracterizați de o indiferență înfricoșătoare sau, și mai rău, acțiunile lor sunt total defavorabile recuperării, fiind asociate sau chiar antisociale.

În acest context, pe zi ce trece fisurile din psihic se lărgesc tot mai mult, caracterul individului ajungând în scurt timp într-o stare deplorabilă. Este momentul producerii inevitabilului: individul cade în mlaștina comportamentului delincvent. Aceasta este faza în care încearcă să intervină ultimul factor care ar mai putea să remedieze situația: JUSTIȚIA[40].

Din păcate nici măcar acest ultim factor nu are la îndemână la ora actuală prea multe alternative pentru a-i ajuta pe cei care într-un moment al existenței lor au comis o greșeală. Astfel, undeva, cât mai departe de ochii lumii, aceștia sunt uitați de soartă și aruncați în responsabilitatea unui grup restrâns de oameni care încearcă imposibilul – educatorii de penitenciar.

Ajunși în această fază putem spune că din minunatul edificiu al ființei umane, nu mai rămâne decât o amintire, o fișă, un număr. Ne putem întreba de cazurile recuperate. Acestea sunt rare, mult prea rare; cazurile sunt prea multe, educatorii prea puțini – aproximativ un educator la 400 de deținuți – iar mijloacele de care aceștia dispun sunt extrem de limitate.

Găsirea acestor noi metode de „tratament“ a delincvenței este una dintre cele mai frumoase provocări pe care evoluția comunităților umane o pune în fața principalelor instituții specializate: Justiția și Administrația Penitenciară.

---

[40] Valorificând în special literatura recentă de sorginte anglo-saxonă și americană, mr. prof. Andrei Pașcu, specialist exigent și competent în problematica retușării personalității deținutului („Centrul de reeducare minori Găești“), aduce în discuție „potențialul justiției restaurative“ într-o interesantă abordare personală, pe care, în interesul studenților noștri, ne permitem să o redăm integral: **„Potențialul justiției restaurative în sistemul penitenciar.“**

Una din problemele cheie ale societății contemporane este că trebuie să începem, o dată și o dată, să conștientizăm faptul că relațiile sociale reprezintă unul dintre elementele principale ale vieții noastre. Societatea, în ansamblul său, se transformă într-o structură tot mai complexă, astfel încât trebuie să încetăm să mai considerăm viața doar din punct de vedere individual. Totuși, o mare parte din legile noastre continuă să considere că numai indivizii contează. Acest lucru se observă cel mai evident în modul în care legea tratează relațiile interpersonale care dau naștere la conflicte.

În mod tradițional, procedurile judiciare consideră că scopul lor este de a discerne faptele care sunt legate de o anumită situație conflictuală particulară și apoi să identifice legea care se aplică acestor fapte. Procesul penal contemporan are două caracteristici principale: este adversial și privește doar în trecut. El nu face decât să producă învingători și învinși. Majoritatea problemelor societății noastre se pot potrivit în acest model numai dacă sunt forțate, dar și atunci potrivirea este imperfectă. În mod frecvent, în conflict sunt implicate mai multe părți, iar problemele care disting părțile sunt multiple și complexe. În același sens, remediile pe care le iau în considerare părțile aflate în conflict nu se referă neapărat numai la repararea răului produs cuiva sau la restaurarea situației anterioare conflictului: adeseori părțile caută transformarea relației care s-a deteriorat.

Limitele justiției penale au fost clar demonstrate de cercetători și teoreticieni. Un efort internațional deosebit a fost depus pentru a găsi alternative la pedeapsa penală și la încarcerare ca modalități de reabilitare a infractorilor. Dar ideea în sine nu este doar de a găsi cât mai multe și mai eficiente alternative la pedeapsa cu privare de libertate. Acestea există – cu trecerea timpului apărând noi și noi alternative –; sunt folosite pe o scară tot mai largă și cu rezultate destul de consistente. Lumea penală caută însă să găsească o altă abordare a fenomenului infracțional, care să recunoască disfuncționalitățile și contradicțiile ce se nasc în interiorul oricărui sistem penal tradițional și, cu atât mai mult, în interiorul oricărei închisori în oricare parte a lumii. Trebuie să găsim o soluție pentru profunda insatisfacție pe care o resimte societatea față de un sistem care, de multe ori, pare a fi deasupra oricărei înțelegeri umane, ceea ce produce în permanență o imagine deformată a instituției penale în ansamblul său și a celei

> Poate fi numită aceasta o provocare? Da, pentru a găsi voinţa necesară de a străbate cu orice preţ lungul drum care duce înspre momentul eliberării indivizilor din sfera criminalităţii.

penitenciare în particular. Există oare un mod de abordare a fenomenului infracţional care să aibă sens şi să ofere victimei cu adevărat satisfacţia că „s-a făcut dreptate" şi care să încerce să sădească în infractor nu numai un sincer sentiment de vinovăţie, dar şi unul de responsabilitate pentru toate acţiunile lui viitoare?

Conceptul de justiţie restaurativă reprezintă o promiţătoare perspectivă pentru reaşezarea legii penale, încercând să ofere o nouă modalitate de abordare şi înţelegere a tuturor conceptelor cu care lucrează profesioniştii din domeniul sistemelor penale: infracţiune, infractor, victimă, proces penal, pedeapsă penală, închisoare etc.

Pe plan mondial, justiţia restaurativă este caracterizată de o puternică dezvoltare, care o fac să fie tot mai mult acceptată în interiorul sistemelor penale. Foarte multe ţări nu numai că au demarat experimentarea practicilor specifice justiţiei restaurative în paralel sau în cadrul proceselor penale şi pe parcursul executării pedepselor, ci au elaborat şi adoptat prevederi legislative care să susţină dezvoltarea ulterioară a conceptului şi a procedurilor particulare.

Conceptul şi practicile pe care le implică şi-au demonstrat din plin viabilitatea, astfel încât consider că nu trebuie să mai aşteptăm pentru a adapta şi adopta justiţia restaurativă în practica penală şi execuţional penală românească. În acest sens, scopul lucrării de faţă este de a vă prezenta conceptul de justiţie restaurativă, practicile pe care le foloseşte pentru atingrea obiectivelor şi câteva variante în care acest concept ar putea fi folosit de şi în sistemul românesc de justiţie penală. Sper ca această prezentare să fie destul de incitantă pentru a da naştere unor variante autohtone capabile să conducă la dezvoltarea unui **sistem restaurativ de justiţie penală** în România. În acest fel, ţara noastră se va situa în topul mişcării mondiale de reformă a sistemelor de justiţie, oferind un model viabil care să fie folosit de sistemele penale şi execuţional penale din alte ţări.

Conceptul de Justiţie Restaurativă

Evaluările pe plan mondial a nenumăratelor încercări ale sistemelor penale de a stopa fenomenul infracţional şi a reduce recidiva – au condus la concluzia că acestea încă nu au găsit reţeta optimă pentru rezolvarea situaţiei. Astfel, a apărut ideea că un răspuns viabil ar putea fi oferit de justiţia restaurativă şi, în baza experimentelor practice, ideea s-a transformat într-o tot mai puternică convingere.

Ce reprezintă, de fapt, această **justiţie restaurativă?** Ea constituie o redescoperire şi o rafinare a practicilor specifice „actelor de justiţie" care se regăsesc în istoria nu foarte îndepărtată a comunităţilor şi societăţilor. Este vorba de acele timpuri în care interesul „comunităţii" prima în faţa celui „individual" şi când „răufăcătorul" şi „păgubitul" veneau în faţa colectivităţii – a „:sfatului bătrânilor" sau cel al „înţelepţilor" – şi îşi prezentau punctele de vedere referitoare la „situaţia conflictuală" care a intervenit între părţi înaintea, în timpul sau după comiterea unei fapte care contravenea „regulilor de convieţuire" stabilite de acea colectivitate. De cele mai multe ori, „sfatul" asculta părerile tuturor părţilor implicate, lua act de răul, moral sau material, care a fost produs şi „procesul" se încheia prin rezolvarea situaţiei create pe calea dialogului şi a negocierii dintre părţi, cu participarea tuturor celor ce au fost afectaţi, direct sau indirect, de conflict. Astfel de practici se regăsesc în istoria tuturor popoarelor, fie că este vorba de celţii, geţii, francii sau alte popoare europene, fie de maurii din Noua Zeelandă sau aborigenii din Australia, fie de amerindienii nord-americani sau alte popoare a căror existenţă este menţionată de istoria mondială. Regăsirea acestor practici tradiţionale la toate popoarele, nu numai în ţările unde a apărut acest concept în epoca modernă, conferă justiţiei restaurative o trăsătură de universalitate, care o face atât de uşor de adoptat şi de adaptat, cu toate diferenţele care separă, mai mult artificial, diferitele grupuri ale speciei umane.

Termenul de „**justiţie restaurativă**" îşi are originile în limba engleză, ceea ce demonstrează originile anglo-saxone ale conceptului. Într-adevăr, aplicarea practică a noului concept s-a născut în ţările aflate în zona de influenţă a dreptului anglo-saxon: Australia, Canada, Marea Britanie, Noua Zeelandă şi Statele Unite ale Americii. Cu toate că abordări asemănătoare se regăsesc în istoria popoarelor din întreaga lume, mişcarea contemporană pentru conceptualizarea şi dezvoltarea justiţiei restaurative ca modalitate inovatoare prin care se caută să se dea un răspuns viabil şi eficient infracţiunii şi conflictului, s-a aplicat practic pentru întâia dată în anul 1974. Doi canadieni, Mark Yantzi şi Dave Worth, au rugat un judecător din Kitchener, Ontario, să le permită să încerce o abordare diferită în intervenţia justiţiei asupra a doi tineri infractori arestaţi pentru distrugerea de bunuri. Ideea a fost de a permite victimelor şi infractorilor să joace rolurile principale în luarea deciziei referitoare la cea mai adecvată metodă de răspuns faţă de răul produs. De atunci încoace, a crescut continuu utilizarea justiţiei restaurative şi acest concept s-a deplasat de la periferia politicilor penale spre o zonă centrală, fapt ce i-a conferit un binemeritat loc în cadrul practicilor penale.

Pe continentul european termenul este mai puţin cunoscut în forma sa anglo-saxonă – aceea de justiţie restaurativă –, dar acest lucru nu înseamnă că nu există o fundamentare similară: dezbaterile teoretice asupra modului în care pot fi rezolvate consecinţele infracţiunilor de către cei direct implicaţi, au început să se facă simţite în Europa încă de la sfârşitul anilor 1960. În acea perioadă au fost formulate propuneri concrete de proiectare inovatoare în diferite ţări europene şi, mai mult de atât, multe iniţiative din S.U.A. şi Canada au fost influenţate de lucrările teoretice şi gândirea academică europeană.

Pentru atingerea acestui scop trebuie răsturnare mentalității, ierarhii și reguli rigidizate, clasificări, mijloace sau modalități de abordare.

Una dintre cele mai complete definiții ale conceptului de Justiție Restaurativă este cea a dr. Mark S. Umbreit (Universitatea Minnesota – S.U.A.): **„Justiția Restaurativă este un răspuns dat infracțiunii care oferă oportunități celor care sunt cei mai afectați de aceasta – victima, infractorul, familiile acestora și comunitatea – de a fi direct implicați în a răspunde răului produs de comiterea infracțiunii. Justiția Restaurativă se bazează pe valori care accentuează importanța oferirii posibilității de implicare mai activă în procesul de: oferire de suport și asistență victimelor infracțiunilor; responsabilizarea infractorilor față de persoanele și comunitățile cărora le-au făcut rău; restaurarea pierderilor emoționale și materiale ale victimelor (în limita posibilului; oferirea unei game mai largi de oportunități de dialog și de rezolvare a problemelor între victime, infractori, familii și alte persoane; oferirea infractorilor de posibilități crescute de dezvoltare corectă și reintegrare în viața comunitară; și întărirea siguranței publice prin construcție comunitară“.**

În anul 1996, criminologul britanic Tony Marshall a oferit lumii o definiție procedurală a conceptului, definiție recunoscută ca fiind valabilă de întreaga mișcare mondială din domeniul Justiției Restaurative: „Justiția Restaurativă este un proces prin care toate părțile implicate într-o anumită infracțiune se adună la un loc pentru a decide în mod colectiv modul cum trebuie rezolvate consecințele infracțiunii și implicațiile viitoare“.

Canadianca Susan Sharpe în lucrarea „Justiția Restaurativă: „O Viziune pentru Vindecare și Transformare“ (Edmonton, Alberta: Edmonton Victim Offender Mediation Society, 1998) a propus **cinci principii** cheie care ajută la clarificarea definiției lui Marshall.

Primul este că Justiția Restaurativă **invită la o participare totală și la consens.** Acest lucru se traduce prin faptul că sunt implicate atât victimele cât și infractorii, dar că se oferă posibilitatea de a participa și altor persoane care au fost, direct sau indirect, afectate de infracțiune – familii, prieteni, vecini etc. Caracteristica principală este că participarea tuturor este voluntară.

Al doilea arată că Justiția Restaurativă **caută să vindece ceea ce a fost stricat.** Întrebarea centrală a oricărui proces restaturativ este „De ce are nevoie victima pentru vindecare, recuperare și recâștigarea sentimentului de siguranță?“.

Cel de-al treilea se referă la **asumarea deplină și directă a responsabilității.** Acesta asumare a responsabilității nu înseamnă doar că infractorul recunoaște că a încălcat legea: el trebuie să se confrunte cu cel/cei cărora le-a făcut un rău și să vadă cum acțiunea lui i-a lezat pe toți ceilalți; el trebuie să-și explice comportamentul astfel încât victima și comunitatea să-i găsească acestuia un sens; și trebuie să își recunoască obligația de a repara răul făcut.

Al patrulea face trimitere la **încercarea de a reuni ceea ce a fost divizat:** una din cele mai grave consecințe este că infracțiunea provoacă rupturi între oameni și comunități. Procesele restaurative încearcă o reconciliere a victimei cu infractorul și reintregrarea ambilor în comunitate. Din perspectiva Justiției Restaurative victima și infractorul nu trebuie să aibă roluri permanente ci doar temporare, oferindu-se posibilitatea ca în viitor să se poată rupe de trecutul lor și să nu mai fie definiți în funcție de răul pe care l-au suferit sau l-au provocat cândva.

În fine, cel de-al cincilea reprezintă **încercarea Justiției Restaurative de a ajuta comunitatea în prevenirea unor acțiuni infracționale viitoare:** infracțiunea produce pagube, dar ea poate și să scoată la iveală injustiții deja existente caracteristice unei mai vechi „dispute“ între „infractor“ și „victimă“ și care au culminat cu comportamentul infracțional.Poate fi vorba de inegalități economice sau etnice care, cu toate că nu scuză infractorul, pot ajuta comunitatea să le rezolve și să devină, astfel, un loc pentru o viață mai sigură și mai liniștită.

Pentru a înțelege corect acest concept trebuie să plecăm de la a da răspuns unei întrebări pe cât de simple pe atât de importante pentru întreaga societate modernă: **De ce pedepsim?** Căutarea răspunsului la această întrebare a făcut să curgă râuri de cerneală, umplând tomuri întregi, scrise de cei mai mari crimologi, sociologi, psihologi și penologi ai lumii. Esența problemei constă în interpretarea pe care societatea o dă, la un moment dat, conceptului de pedeapsă. De-a lungul evoluției societății umane, pedepsele au cunoscut diferite aspecte, de la cele mai violente la cele mai blânde... Unde este ascuns adevărul? Iată o întrebare care trebuie să frământe nu numai lumea cercetătorilor, teoreticienilor și a celor care își desfășoară activitatea în interiorul unui sistem penal. Ea trebuie să fie o provocare pentru toți membrii unei societăți deoarece, direct sau indirect, atât infracțiunile cât și modul de pedepsire și de executare a pedepsei a impact asupra noastră a tuturor.

Mileniul II a fost marcat în permanență de profunde revoluții în toate domeniile vieții: social, politic și economic. Căutând cu înverșunare răspunsul cel mai viabil la întrebarea „Cum să pedepsim?“, penologia, ca știință cu serioase implicații sociale, a trecut și ea prin destule „cutremure“ care au produs modificări în mentalități, în reguli și clasificări, în mijloacele și metodele de lucru. Întreaga evoluție modernă a penologiei s-a desfășurat pe o traiectorie direcționată spre găsirea unor sancțiunio penale mai umane, dar și mai eficiente. Din păcate, de cele mai multe ori mișcările reformatoare au fost puternic influențate de diferite interese politice și sociale, conceptul de pedeapsă suferind o lentă dar constantă transformare care a pornit de la **pedeapsa – mijloc de educare** și a ajuns la **pedepsa – scop în sine.**

Justiția restaurativă nu este o mișcare paralelă sau împotriva sistemelor actuale de justiție penală. Tot mai multe voci se fac auzite în susținerea integrării acestei abordări în sistemele de justiție penală în scopul modificării fundamentelor, modurilor de operare și rezultatelor obținute de acestea. A devenit tot mai clar că „justiția restaurativă“

Trebuie să dezbrăcăm instituțiile Justiției de hainele strict represive în care s-au obișnuit să existe până acum. Justiția trebuie să servească societatea cu toate mijloacele pe care le are

---

nu înseamnă doar o anumită metodă, tehnică sau program, ci că acest concept este *un anumit mod de abordare și o viziune globală.* Așa cum și-a intitulat Howard Zehr cartea scrisă în 1990, este vorba de o „schimbare a lentilelor“.

Toate facilitățile pe care le oferă societatea modernă produc, încet, încet, o „atomizare“ a acesteia, reducând întreaga viață la mica „sferă“ a individului: fiecare individ își construiește „micul imperiu“, un spațiu propriu, intangibil și inalienabil, uitând că dincolo de perete, la numai câțiva centimetri, trăiește un alt suflet, la fel de singur și supus acestei inumane „robotizări“ a producției, consumului și informației. Ne întâlnim unii cu alții, pe scară sau în ascensor, ne dăm, eventual „bună ziua“ din fugă sau trecem indiferenți unii pe lângă ceilalți, alergând cât mai repede pentru a ne închide în propriul „turn de apărare“ în care trăim cu iluzia siguranței și de unde, cuprinși de amorțeală declarăm rareori și patetic: „ce pot să fac eu, sunt mic și neputincios!“.

Oare prin atitudinea noastră nu demonstrăm că am început să uităm că OMUL este prin excelență o ființa socială? Oare nu am început să uităm cât de furmoasă și importantă este o familie, un grup de prieteni, o colectivitate care împărtășește în comun necazuri și bucurii și în care toți sar în ajutorul celui aflat în dificultate? Oare aceasta uitare (sau încercare de a ignora?) nu este un prim semn al unui sumbru viitor, în care îi vom privi pe ceilalți, în cel mai bun caz, cu indiferență? Oare toată educația acumulată de milenii va ajunge să fie diluată într-un ocean de egoism și răutate? Oare bunătatea, iubirea aproapelui, iertarea, mila și bunul simț să reprezinte doar niște concepte utopice, rezultat al fanteziei unor „frumoși nebuni“? Oare să nu fi învățat nimic din atât de zbuciumata istorie a omenirii? Oare totul să fi fost în zadar?

Dacă vrem să fim considerați și respectați ca oameni, suntem obligați să redescoperim, numele moralei pentru care au luptat și s-au sacrificat atâtea generații, că ceea ce de fapt ne deosebește total de celelalte viețuitoare este umanismul! Cred că este momentul să ne reconsiderăm poziția față de noi înșine și față de semenii noștri și să nu uităm nici o clipă că, atât ei cât și noi, suntem oameni, iar a fi om înseamnă, înainte de orice, a fi moral! Încă nu este prea târziu...

Dați-mi voi să încep cu o scurtă istorisire...

Un imobil liniștit, pe o stradă liniștită, dintr-un cartier liniștit al unei liniștite localități. Nimeni nu bănuiește neplăcerile care vor urma. Viața decurge normal, locuitorii nebănuind furtuna care se apropie. Dar iată că într-o zi, din cauze ignorate de locatari, într-un geam al căldirii apare o mică fisură. Totuși, această mică fisură ar trebui să fie un semnal că „lucrurile nu mai stau așa cum au fost până mai ieri“, că s-a întâmplat ceva și nimeni nu întreprinde nimic... Dar egoismul își pune în continuare amprenta pe atitudinea indivizilor, prezența acestei fisuri nefiind înregistrată decât, în cel mai bun caz ca un fapt divers... „Asta e situația, nu avem ce să facem...“.

Însă timpul, acest „inamic public“, nu iartă și, într-o zi, geamul se sparge... Îl urmează alte geamuri slăbite de intemperii și de indiferența locatarilor. Încet, totul se transformă în cioburi... În acest moment lumea începe să se impacienteze, să se întrebe ce este de făcut, dar, din păcate, este prea târziu: vântul, ploaia, frigul și soarele arzător și-au făcut din plin datoria distrugând, încet-încet, chiar și ceea ce mai putea fi recuperat. Cei cu posibilități încep să părăsească, unul după altul, clădirea, plecând spre alt imobil liniștit, pe de altă stradă liniștită... Cei care rămân, fără posibilități de subzistență, nu au decât să se descurce cum pot! „Nu e treaba noastră...!“.

Și astfel, clădirea va fi invadată de cei fără nici un fel de resurse materiale, care caută doar un acoperiș deasupra capului și nimic mai mult. Viața va începe să decurgă în promiscuitate, tot mai degradată și mai degradantă, singurul gând al locatarilor fiind... astăzi („mâine vom vedea ce va fi“), insensibili la alte dureri care se fac auzite de dincolo de pereți, din alte unghere, la fel de întunecate și insalubre... Imobilul liniști a devenit un bastion al durerii și neputinței... Invariabil, vine o zi când cineva crede că a descoperit cea mai bună soluție și în fața imobilului se oprește un buldozer.

Mașinăria își face datoria fără nici o remușcare: din imobil nu mai rămâne decât un mare nor de praf care dă iluzia că locul a fost, în sfârșit, asanat... Societatea și-a făcut „datoria“... Din păcate nu toți au avut timp să fugă și mulți au sfârșit striviți de ruine... Pentru cei care au pierit, nevăzuți din cauza prafului, oare nu este nimeni responbabil? Să fie aceasta varianta de „ideal social“ în care dorim să trăim și să o lăsăm moștenire copiilor noștri? Eu unul nu pot accepta așa ceva!

Parabola „Geamurilor Sparte“ aparține sociologilor americani Kelling și Wilson („Broken Windows, 1982). Pentru a-și demonstra teoria, ei au efectuat câteva experimente, în diferite orașe din Statele Unite, urmărind, în paralel, indiferența și violența distructivă a ființei umane, care se ascund atât de perfid sub masca sociabilității. Rezultatele pe care le-au obținut și concluziile la care au ajuns cei doi sociologi sunt pe cât de neașteptate, pe atât de tulburătoare.

Ei au lăsat o mașină, care dădea impresia a fi abandonată, într-un cartier rău famat din New York. Observând de la distanță locul respectiv, Kelling și Wilson au constatat că în trei zile de la „abandonarea“ ei mașina era total dezmembrată. Constatarea a fost privită ca un fapt „normal“, având în vedere „renumele“ de care se bucura cartierul respectiv. Dar experimentul a fost continuat în arhicunoscutul cartier Beverly Hills din Los Angeles: într-o parcare publică, unul dintre cei doi sociologi a trecut la distrugerea unei mașini sport nou nouțe, folosind o bâtă de baseball... Rezultatul? În mai puțin de 30 de minute i-au „sărit în ajutor“ și s-au angrenat în distrugerea mașinii aproape toți trecătorii din zonă... Și se știe foarte bine din ce categorii sociale fac parte cei ce locuiesc în Beverly Hills! Nimeni nu la îndemână: prevenire, sancţionare, mediere, consiliere, conciliere. În afară de toate acestea, şi sistemul execuţional penal – Administraţia Naţională a Penitenciarelor – trebuie să-şi

---

şi-a pus o clipă întrebarea de ce este distrusă acea maşină şi nici cine este proprietarul... „Broken Windows“, teorie care oglindeşte într-un mod cât se poate de fin o situaţie sumbră, încercând să deschidă ochii omenirii asupra unuia dintre cele mai teribile flageluri ale societăţii moderne, care tinde să cuprindă tot mai mult comunităţile umane: **indiferenţa socială**.

Pe zi ce trece, pe fiecare dintre noi îl interesează tot mai mult propria persoană, devenind tot mai indiferenţi faţă de cei şi ceea ce ne înconjoară: orice lucru şi orice acţiune porneşte de la şi susţine numai şi numai prosperitatea propriului EU, lovind, din păcate de prea multe ori, alte entităţi umane, care se prăbuşesc în abis, uitate de semeni şi cu tot mai puţine şanse de a fi recuperate. Stau şi mă întreb cum de există asemenea situaţii într-o societate care flutură în permanenţă stindarde inscripţionate cu „Drepturile Omului“, „Democraţie“, „Bunăstare socială“, „Demnitate Umană“ şi alte asemenea slogane? A venit momentul să ne preocupe cu adevărat – nu numai declarativ şi demagogic – ce trebuie să facem în mod concret pentru a opri declinul moral şi social care a început să se facă simţit odată cu (re)descoperirea atâtor drepturi şi libertăţi, a căror cunoaştere şi aplicare au fost, pentru o lungă perioadă de timp interzise.

Orice „geam spart“ trebuie să incite la o acţiune concretă a tuturor factorilor responsabili, pentru o reechilibrare rapidă a situaţiei. Un simplu „geam spart“ este indiciul că „se întâmplă ceva“, este primul semn al degradării unui spaţiu, situaţie care, dacă nu este rezolvată la timp, oferă posibilitatea unei singure concluzii: controlul societăţii nu se mai desfăşoară cu eficienţa necesară. S-a petrecut ceva, nimeni nu ştie ce şi nu se observă nici un semn al vreunei intervenţii care să restabilească ordinea recunoscută, până la acea dată, ca fiind valabilă, intangibilă, indestructibilă...

Cei care au puterea de a decide soarta celorlalţi, necercetând natura fiinţei umane şi legăturile stabilite de aceasta (morale, sociale, economice), folosesc din plin buldozerele. Astfel, totul a început să cadă într-un mare nor de praf, chiar şi ceea ce mai avea şansa de a fi recuperat. Închizând tot mai multă lume vom fi oare mai în siguranţă? Şi dacă da, până când?

Trăim vremuri de mari şi rapide schimbări sociale. O mare parte din aspectele vieţii noastre economice, sociale şi geopolitice se mişcă cel mai adesea în direcţii imprevizibile. În paralel cu aceste schimbări are loc şi o foarte importantă şi periculoasă evoluţie care este mult prea puţin dezbătută şi analizată şi care, din nefericire, nu preocupă foarte multă lume. Este vorba de creşterea masivă a utilizării încarcerării, care riscă să treacă aproape nebăgată în seamă. Totuşi, cifrele sunt alarmante, ia implicaţiile sociale şi economice sunt deosebit de importante.

Încarcerarea masivă ca răspuns sau ca soluţie pentru rezolvarea tuturor problemelor sociale poate avea consecinţe dintre cele mai grave. Prin crearea unei tot mai numeroase clase alienate, antisocială, ostilă valorilor sociale şi înregimentată în viaţa infracţională, societatea se expune tot mai mult unui serios pericol la adresa securităţii publice. Gândind la atât de mulţi oameni care îşi leagă prieteniile în închisoare, care îşi afirmă acolo valorile şi îşi constituie reţele de afaceri cu foşti tovarăşi de detenţie, imaginea pe care o putem obţine este doar una a unei lumi deosebit de periculoase. O tot mai mare minoritate de tineri care au învăţat în timpul detenţiei să privească societatea ca fiind inamicul lor nr. 1 va deveni, odată procesată de sistemul închisorilor, o ameninţare şi mai mare decât a reprezentat-o fiecare dintre aceştia la începutul carierei infracţionale.

De asemenea, trebuie să ne întrebăm câte locuri de deţinere îşi poate permite societatea? Ce va fi sacrificat pentru a avea un procentaj tot mai mare de dependenţi instituţional? Care domeniu, dintre cele de care depinde bunăstarea socială, va fi lăsat fără resurse pentru a putea susţine financiar creşterea numărului locurilor de deţinere şi al deţinuţilor? Nu este oare un pericol chiar şi pentru democraţia în sine dacă securitatea celor mulţi nu se poate obţine altfel decât privând de libertate o atât de importantă masă de oameni? Dacă nu analizăm consecinţele, dacă nu luăm în considerare argumentele şi dacă nu evaluăm costurile, ne îndreptăm spre un alt fel de societate, o societate în care vom închide o tot mai mare minoritate din populaţie pentru a oferi celeilalte părţi o pace instabilă şi o ordine efemeră. O perspectivă sumbră care, sper totuşi din tot sufletul, nu va fi atinsă niciodată.

Dar ideea nu este doar de a găsi cât mai multe şi mai sigure alternative la pedeapsa cu închisoarea. Acestea există – cu trecerea timpului apărând noi modalităţi de executare a măsurilor şi sancţiunilor penale – şi sunt folosite pe o scară tot mai largă. Nu se pune nici problema ca închisorile să dispară. Ele vor rămâne încă mult timp pe poziţie, fiind foarte clar tuturor că există şi vor exista întotdeauna infracţiuni şi infractori faţă de care nu se poate lua o altă măsură în afara privării de libertate. Totuşi, cu toată dezvoltarea neîncetată a metodelor şi mijloacelor de pedepsire, pare nefirească şi ilogică lipsa de interes a societăţii pentru ceea ce se întâmplă în viitor cu cei care au fost, la un moment dat, condamnaţi. Cu foarte mici excepţii, condamnaţii de azi se vor reîntoarce mâine în comunitate... Cu ce sentimente, cu ce perspective, cu ce abilităţi, cu ce dorinţe, cu ce posibilităţi?

Trebuie să găsim o modalitate capabilă să recunoască şi să elimine, pe cât posibil, disfuncţionalităţile, contradicţiile şi ineficienţa care, din păcate, caracterizează justiţia penală în ansamblul său şi, cu precădere, sistemul execuţional penal. Trebuie să găsim o soluţie pentru profunda insatisfacţie pe care o resimte societatea faţă de un sistem care pare a fi deasupra oricărei fiinţe umane şi care scârţâie asemenea unei maşinării îmbătrânite. Trebuie să căutăm ceva care să aibă într-adevăr sens atât pentru societate, dar mai cu seamă pentru infractori şi, în special, pentru victimă.

reconsidere poziția: principala misiune nu este a păzi pe cei condamnați în închisori ci de-ai educa pe cei care au scăpat filtrului educațional al societății.

Executarea pedepselor a avut o evoluție agitată în decursul istoriei umane, căutându-se în permanență găsirea celei mai eficiente modalități de intervenție pentru atingerea dezideratelor majore ale Justiției Penale: prevenirea dezvoltării fenomenului infracțional și stoparea/reducerea recidivei. În acest scop, mintea omenească a inventat tot felul de mijloace, de la tortură și exterminare fizică, trecând prin munca silnică și deportare, ajungând la formele carcerale moderne și oprindu-se pentru moment, în zilele noastre, la tratamentul penitenciar direcționat spre reabilitatea și resocializarea infractorilor. Cu toate că închisoarea s-a dovedit a fi, în general, cel mai eficient mijloc de pedepsire dintre cele încercate până acum, efectul puternic desocializant al acesteia nu poate fi mascat sau ignorat, iar tot mai puținele rezultate pozitive obligă la concluzia că și acest mijloc de pedepsire, în forma utilizată în perioada contemporană nouă prezintă riscul de a se îndrepta, încet dar sigur, spre eșec. Această afirmație este susținută de faptul că, în pofida tuturor intervențiilor specializate sau semispecializate – de natură psihologică, socială și/sau educațională – și a programelor tot mai diversificate utilizate pentru a încerca, în limitele condițiilor oferite de situația obiectivă a sistemului penitenciar, activatea funcției educative a pedepsei, numărul recidiviștilor crește în mod constant, demonstrând că, încă de la începutul procesării individului de către sistemul penitenciar, stigmatizarea, marginalizarea, desocializarea și integrarea în sistemul de valori a ceea ce numim „subcultură carcerală" sunt atât de puternice încât tot mai puțini dintre cei care trec pragul închisorilor – și tot mai greu – reușesc să își refacă viața cu adevărat atunci când se reîntorc în societate.

„Geamuri sparte", edificii umane în ruină, comportamente deviante ale unor personalități aflate în derivă... Ele nu reprezintă o nouă categorie socială și nu țin de o nouă patologie. Această titulatură nu face altceva decât să unifice sub un singur spectru o multitudine de vechi apelative care, în fond, țin în totalitate de un singur aspect: **lipsa de educație.** Istoria inadaptatului se definește prin atitudinile și reacțiile pe care societatea le încearcă în fața unor anumite comportamente care se manifestă, în special, începând cu vârsta adolescenței. Acesta este momentul în care tânărul interpelează în forță societatea adultă: *„Ce ați făcut pentru mine, unde este locul meu, cum mă primiți printre voi, de ce îmi aplicați reguli diferite de cele pe care vi le-ați aplicat vouă înșivă? Îmi cereți respect? Dar pe mine cine mă respectă?"*.

Educația morală este cea care stă la baza respectului de sine și de alții. Împotriva tuturor încercărilor de a demonstra contrariul, este evident că nici un copil nu se naște infractor și că toți purtăm în noi o trăsătură agresivă, indiferent de mediul familial din care provenim. „Infractor", „delincvent", „criminal", „pușcăriaș"... Caracteristici înnăscute? Nu, acestea reprezintă concepte create artificial în decursul evoluției sociale. Infractorii nu se nasc infractori, criminalii nu se nasc criminali: modul nostru de a gândi, modul nostru de a ne organiza, sistemele sociale și penale pe care le-au creat generațiile anterioare și pe care ne străduim zilnic să le „perfecționăm" – iată cauzele apariției acestor adevărate categorii sociale față de care ne construim o permanentă teamă care ne alimentează din plin sentimentul de insecuritate. În final, totul depinde numai de noi.

Fiecare dintre noi purtăm la naștere o coroană de prinț. Dar viața ne îmbrâncește, ne răsucește, ne scutură și ne trântește în permanență și în așa hal riscăm ca acea minunată coroană să cadă în țărână. Dar ea nu este definitiv pierdută... Trebuie să găsim puterea să ne oprim un moment din vâltoarea vieții, să o căutăm la marginea drumului, să o găsim și să o purtăm din nou cu demnitate... Dar nu toți pot face acest lucru numai cu forțele proprii. Cine poate da o mână de ajutor?

În caz de nevoie fiecare dintre noi solicităm ajutorul celor mai apropiați, respectiv familiei. În linia a doua a acestui front comun împotriva degradării se situează școala, rudele apropiate și prietenii. Din nefericire,nu rare sunt cazurile în care toți acești factori responsabili sunt caracterizați de o indiferență înfricoșătoare sau, și mai rău, acțiunile lor sunt total defavorabile recuperării, fiind cu pregnanță a- sau anti-sociale.

În acest context, „geamurile" încep să se spargă unul câte unul, „edificiul" ajungând în scurt timp într-o stare deplorabilă... Este momentul producerii inevitabilului: individul cade în mlaștina comportamentului infracțional... Aceasta este faza în care trebuie să intervină ultimul factor care ar mai putea să remedieze situația: Justiția. O ultimă „speranță" de ajutor pentru cei care, într-un moment al existenței lor, au făcut o greșeală... Închisoarea...? Buldozer eficient pentru moment, dar în perspectiva reducerii recidivei apărând aproape total ineficiant, putând spune chiar falimentar...! Și astfel, acest minunat edificiu numit **ființă umană**, care ar putea fi restaurat printr-o muncă, e drept migăloasă și de durată, riscă să se transforme într-un mare nor de praf! Cioburile rămase? Ascunse undeva, cât mai departe de ochii lumii... În urma acestei acțiuni destructive, privită de mentalitățile conservatoare și închistate drept „:benefică", din ceea ce se putea numi cândva ființă umană nu mai rămâne decât o amintire, o fișă, un număr... Cazuri recuperate? Din nefericire rare, mult prea rare...

Traiectoria evolutivă a inadaptatului depinde în foarte mare măsură de răspunsul pe care societatea este capabilă să i-l ofere și de atitudinea pe care aceasta o demonstrează în relația sa cu persoana respectivă. Dar, în general, societatea se „apără" în fața unor astfel de manifestări pe care nu le înțelege sau nu vrea să le înțeleagă, Situaţia actuală dovedeşte că simpla încarcerare este în realitate un eşec: pentru a putea creşte eficienţa pedepsei, caracterul punitiv al acesteia trebuie acompaniat de acţiuni care să

înfiinţând numeroase locuri de pedepsire, de izolare sau de „protejare“. Sunt acestea destul de eficiente? Se poate uşor constata că reţeta nu a fost prea bine aleasă, recidiva „înflorind“ pe zi ce trece! Nu trebuie, oare, să folosim alte metode şi mijloace, cu o mai mare supleţe în individualizarea aplicării şi executării diferitelor sancţiuni? Nu trebuie, oare, să reanalizăm scopurile Justiţiei şi ale sistemelor execuţional penale, încercând să ne edificăm exact asupra a ceea ce urmărim de fapt? **A PEDEPSI** sau **A RECUPERA?** Ce este de făcut? Trebuie să... redescoperim America: să ne (re)amintim de adevăratele funcţii ale pedepsei – cea morală şi cea pedagogică!

Realitatea ne obligă să constatăm că persoanele care prezintă grave lacune educaţionale, în marea lor majoritate tineri, îşi caută refugiul în comportamente deviante, cum ar fi consumul abuziv de alcool, toxicomania, prostituţia, violenţa verbală şi fizică şi, în ultimă instanţă, delincvenţa. Intoleranţa, adeseori nejustificată, pe care societatea o are faţă de aceste persoane, fără a se interesa de adevăratele cauze ale acestor comportamente, este cea care favorizează folosirea adeseori excesivă a măsurilor de izolare de îndată ce teama şi sentimentul de insecuritate pune stăpânire pe restul cetăţenilor care se consideră – total fals – imuni faţă de „virusul delincvenţei“: „Mie nu mi se poate întâmpla niciodată“?!

Prin cercetarea tuturor laturilor naturii umane, ştiinţele specializate au adus multe date preţioase în favoarea conştientizării cauzelor apariţiei sentimentului de insecuritate, permiţând o profundă reflecţie asupra fenomenului şi găsind răspunsuri viabile la întrebările care încep cu „de ce“, „cum“ şi „ce“. Toate aceste date au fost transpuse în diferite demersuri pentru găsirea unor noi şi eficiente practici de „tratare“ a individului delincvent. Foarte multe dintre acestea şi-au demonstrat viabilitatea. Găsirea acestor noi metode de „tratare“ a delincvenţei reprezintă una dintre cele mai frumoase provocări pe care evoluţia comunităţilor umane o pune în faţa instituţiei abilitate în luarea unor decizii de care atârnă viitorul multor membri ai societăţii: Justiţia. Provocare? Da, deoarece trebuie să găsim voinţa necesară pentru a ne ajuta concetăţenii să se elibereze din sfera fenomenului infracţional: nu numai să declarăm că trebuie, ci şi să trecem la fapte, chiar dacă pentru a reuşi trebuie să „rănim“ pe unii răsturnând mentalităţi, ierarhii, atitudini, clasificări, mijloace sau modalităţi de abordare.

În **sistemul tradiţional de justiţie penală** victima este, în cel mai bun caz, folosită ca martor al Statului în încercarea procurorului de a stabili vinovăţia infractorului şi de a cere condamnarea acestuia, iar infractorul, reprezentat de avocatul care vorbeşte în numele său, se luptă să îşi dovedească nevinovăţia şi nu să îşi asume responsabilitatea consecinţelor faptei comise. Totul lasă impresia de artificial, chiar şi, sau mai bine spus cu atât mai mult încheierea procesului în care, aproape invariabil, infractorii anunţă judecătorul că regretă fapta şi lasă la latitudinea instanţei luarea unei decizii. În majoritatea cazurilor, atât infractorul cât şi victima părăsesc sala de judecată cu un puternic sentiment de insatisfacţie: infractorul deoarece consideră pedeapsa, aproape invariabil, ca fiind prea dură, iar victima deoarece nimeni nu a întrebat-o care sunt adevăratele sentimente pe care le nutreşte, care sunt adevăratele probleme care „îi ard sufletul“. **Nici infractorul şi nici victima nu participă activ la un proces în care, totuşi, viaţa lor este subiectul principal**.

Spre deosebire de justiţia retributivă – concept caracteristic sistemelor penale contemporane – care priveşte infracţiunea ca o violare a legilor Statului, în care se stabileşte vinovăţia şi se administrează pedeapsa în cadrul unei adevărate competiţii între infractor, pe de o parte, şi Stat, de cealaltă parte, în baza conceptului de justiţie restaurativă infractorul şi victima sunt încurajaţi spre o implicare directă în rezolvarea conflictului prin dialog şi negociere, în prezenţa familiei infractorului, familiei victimei şi a altor persoane care pot oferi un suport activ acestui adevărat proces **de reconciliere**.

Din punct de vedere filosofic, justiţia restaurativă încearcă o redefinire a infracţiunii, privind-o nu atât ca o încălcare a legilor sau ca o crimă împotriva Statului, ci ca un rău sau o pagubă produsă unei alte persoane. În teoria justiţiei restaurative, infracţiunea este considerată ca lipsă de respect a infractorului faţă de o altă faţă umană şi neasumarea de către infractor a responsabilităţii pentru consecinţele acţiunii întreprinse. În acest context, actul de justiţie nu trebuie să reprezinte doar un act de stabilire a vinovăţiei şi de impunere a unei pedepse, ci trebuie privit şi aplicat în primul rând ca un act moral de reparare a răului făcut, de restaurare emoţională şi materială a triadei infractor-victimă-comunitate. În concepţia justiţiei restaurative, îndeplinirea actului de justiţie – în care este absolut necesar ca atât infractorul cât şi victima să fie părţi active şi nu doar reprezentate – trebuie să fie benefică atât pentru infractor – care ajunge să înveţe că trebuie să îşi respecte semenii, să îşi asume responsabilitatea acţiunilor şi să înţeleagă gravitatea şi consecinţele nefaste ale acestuia – şi pentru întreg ansamblul comunitar – care, prin participarea activă în acest proces, reuşeşte să reîntărească legăturile dintre membrii săi, sporind astfel sentimentul de securitate publică.

Întrebarea majoră este dacă justiţia restaurativă deţine suficiente argumente care să ne ofere certitudinea, sau măcar şanse mai mari pentru atingrea unor rezultate de o caltiate mai bună şi să reuşim o schimbare radicală de atitudine atât a infractorului, cât şi a victimei şi a comunităţii faţă de funcţia şi rolul pe care trebuie să îl joace Justiţia Penală? Pentru a răspunde, voi folosi o prezentare comparativă, preluată şi adaptată după dr. Howard Zehr:

Situația actuală dovedește că simpla încarcerare este în realitate un eșec: pentru a putea crește eficiența pedepsei, caracterul punitiv al acesteia trebuie acompaniat de acțiuni care să

înființând numeroase locuri de pedepsire, de izolare sau de „protejare". Sunt acestea destul de eficiente? Se poate ușor constata că rețeta nu a fost prea bine aleasă, recidiva „înflorind" pe zi ce trece! Nu trebuie, oare, să folosim alte metode și mijloace, cu o mai mare suplețe în individualizarea aplicării și executării diferitelor sancțiuni? Nu trebuie, oare, să reanalizăm scopurile Justiției și ale sistemelor execuțional penale, încercând să ne edificăm exact asupra a ceea ce urmărim de fapt? **A PEDEPSI** sau **A RECUPERA?** Ce este de făcut? Trebuie să... redescoperim America: să ne (re)amintim de adevăratele funcții ale pedepsei – cea morală și cea pedagogică!

Realitatea ne obligă să constatăm că persoanele care prezintă grave lacune educaționale, în marea lor majoritate tineri, își caută refugiul în comportamente deviante, cum ar fi consumul abuziv de alcool, toxicomania, prostituția, violența verbală și fizică și, în ultimă instanță, delincvența. Intoleranța, adeseori nejustificată, pe care societatea o are față de aceste persoane, fără a se interesa de adevăratele cauze ale acestor comportamente, este cea care favorizează folosirea adeseori excesivă a măsurilor de izolare de îndată ce teama și sentimentul de insecuritate pune stăpânire pe restul cetățenilor care se consideră – total fals – imuni față de „virusul delincvenței": „Mie nu mi se poate întâmpla niciodată"?!

Prin cercetarea tuturor laturilor naturii umane, științele specializate au adus multe date prețioase în favoarea conștientizării cauzelor apariției sentimentului de insecuritate, permițând o profundă reflecție asupra fenomenului și găsind răspunsuri viabile la întrebările care încep cu „de ce", „cum" și „ce". Toate aceste date au fost transpuse în diferite demersuri pentru găsirea unor noi și eficiente practici de „tratare" a individului delincvent. Foarte multe dintre acestea și-au demonstrat viabilitatea. Găsirea acestor noi metode de „tratare" a delincvenței reprezintă una dintre cele mai frumoase provocări pe care evoluția comunităților umane o pune în fața instituției abilitate în luarea unor decizii de care atârnă viitorul multor membri ai societății: Justiția. Provocare? Da, deoarece trebuie să găsim voința necesară pentru a ne ajuta concetățenii să se elibereze din sfera fenomenului infracțional: nu numai să declarăm că trebuie, ci și să trecem la fapte, chiar dacă pentru a reuși trebuie să „rănim" pe unii răsturnând mentalități, ierarhii, atitudini, clasificări, mijloace sau modalități de abordare.

În **sistemul tradițional de justiție penală** victima este, în cel mai bun caz, folosită ca martor al Statului în încercarea procurorului de a stabili vinovăția infractorului și de a cere condamnarea acestuia, iar infractorul, reprezentat de avocatul care vorbește în numele său, se luptă să își dovedească nevinovăția și nu să își asume responsabilitatea consecințelor faptei comise. Totul lasă impresia de artificial, chiar și, sau mai bine spus cu atât mai mult încheierea procesului în care, aproape invariabil, infractorii anunță judecătorul că regretă fapta și lasă la latitudinea instanței luarea unei decizii. În majoritatea cazurilor, atât infractorul cât și victima părăsesc sala de judecată cu un puternic sentiment de insatisfacție: infractorul deoarece consideră pedeapsa, aproape invariabil, ca fiind prea dură, iar victima deoarece nimeni nu a întrebat-o care sunt adevăratele sentimente pe care le nutrește, care sunt adevăratele probleme care „îi ard sufletul". **Nici infractorul și nici victima nu participă activ la un proces în care, totuși, viața lor este subiectul principal**.

Spre deosebire de justiția retributivă – concept caracteristic sistemelor penale contemporane – care privește infracțiunea ca o violare a legilor Statului, în care se stabilește vinovăția și se administrează pedeapsa în cadrul unei adevărate competiții între infractor, pe de o parte, și Stat, de cealaltă parte, în baza conceptului de justiție restaurativă infractorul și victima sunt încurajați spre o implicare directă în rezolvarea conflictului prin dialog și negociere, în prezența familiei infractorului, familiei victimei și a altor persoane care pot oferi un suport activ acestui adevărat proces **de reconciliere**.

Din punct de vedere filosofic, justiția restaurativă încearcă o redefinire a infracțiunii, privind-o nu atât ca o încălcare a legilor sau ca o crimă împotriva Statului, ci ca un rău sau o pagubă produsă unei alte persoane. În teoria justiției restaurative, infracțiunea este considerată ca lipsă de respect a infractorului față de o altă față umană și neasumarea de către infractor a responsabilității pentru consecințele acțiunii întreprinse. În acest context, actul de justiție nu trebuie să reprezinte doar un act de stabilire a vinovăției și de impunere a unei pedepse, ci trebuie privit și aplicat în primul rând ca un act moral de reparare a răului făcut, de restaurare emoțională și materială a triadei infractor-victimă-comunitate. În concepția justiției restaurative, îndeplinirea actului de justiție – în care este absolut necesar ca atât infractorul cât și victima să fie părți active și nu doar reprezentate – trebuie să fie benefică atât pentru infractor – care ajunge să învețe că trebuie să își respecte semenii, să își asume responsabilitatea acțiunilor și să înțeleagă gravitatea și consecințele nefaste ale acestuia – și pentru întreg ansamblul comunitar – care, prin participarea activă în acest proces, reușește să reîntărească legăturile dintre membrii săi, sporind astfel sentimentul de securitate publică.

Întrebarea majoră este dacă justiția restaurativă deține suficiente argumente care să ne ofere certitudinea, sau măcar șanse mai mari pentru atingrea unor rezultate de o caltiate mai bună și să reușim o schimbare radicală de atitudine atât a infractorului, cât și a victimei și a comunității față de funcția și rolul pe care trebuie să îl joace Justiția Penală? Pentru a răspunde, voi folosi o prezentare comparativă, preluată și adaptată după dr. Howard Zehr:

vizeze, pe de o parte prevenirea alunecării cetăţenilor în sfera fenomenului infracţional, şi pe de altă parte oferirea unei şanse reale miilor de persoane care trec anual pragul închisorilor, luptând astfel pe toate fronturile împotriva recidivei.

Paradigmele justiţiei

Justiţia Retributivă:

1 – Infracţiunea atacă Statul şi legile acestuia.
2 – Se pune accentul şi se concentrează pe stabilirea vinovăţiei astfel ca dozele de durere şi suferinţă aplicate prin pedeapsă să poată fi măsurate.
3 – Actul de justişie este înfăptuit printr-un conflict între avocat şi procuror, infractorul şi victima fiind pasivi şi chiar ignoraţi.
4 – Infractorul este tras la răspundere prin pedeapsă şi reacţia este concentrată asupr a unui comportament din trecut.
5 – Un proces strict raţional, dependent de reguli şi intenţii care influenţează şi direcţionează rezultatele în direcţia dorită de Stat: o parte câştigă şi celalaltă pierde.

Justiţia Restaurativă

1 – Infracţiunea este un rău făcut oamenilor şi relaţiilor dintre aceştia.
2 – Încearcă să identifice drepturile, nevoile şi obligaţiile infractorului şi victimei.
3 – Se pune accent pe rezolvarea problemei astfel încât situaţia creată să poată fi îndreptată şi răul produs să poată fi reparat, infractorul şi victima având roluri active şi principale.
4 – Infractorul dă socoteală demonstrând empatie şi ajutând direct la repararea răului făcut, reacţia fiind concentrată asupra consecinţelor comportamentului infracţional.
5 – Permite exprimarea liberă a emoţiilor şi sentimentelor, implică pe toţi cei care au fost afectaţi – direct sau indirect – de infracţiune, se asumă responsabilităţi, sunt satisfăcute nevoile şi este încurajată vindecarea atât a victimei, a infractorului şi a comunităţii, cât şi a relaţiilor dintre aceste părţi.

Nevoia ca acest concept să fie aplicat pe o scară tot mai largă este foarte bine cuprinsă într-o singură frază, enunţată de Mick Brown, preşedinte al unei instanţe pentru minori din Noua Zeelandă: „**Într-o societate atât de preocupată de pedepsire, infractorii sunt „ascunşi“ şi nu sunt responsabilizaţi pentru acţiunile lor, iar victimele sunt, pur şi simplu, uitate“.** Iată exprimarea convingerii că pedeapsa – în special pedeapsa penală – s-a transformat, în decursul istoriei, dintr-un mijloc de acţiune într-un scop în sine, justiţia devenind tot mai impersonală şi dând impresia unei maşinării artificiale al cărei singur obiectiv îl reprezintă pedepsirea. Prin utilizarea conceptului justiţiei restaurative chiar şi acţiunea de pedepsire primeşte o puternică încărcătură morală, prin toate activităţile desfăşurate cu persoanele condamnate urmărindu-se atingerea unor obiective ca: **responsabilizare, respect, reconciliere, reintegrare, reparaţie, evitarea etichetării** etc. Chiar şi pentru cei care nu au cunoştinţe despre funcţionarea sistemului tradiţional de justiţie penală şi, cu atât mai mult, pentru practicienii acestui sistem, simpla prezentare de mai sus cred că este edificatoare pentru a înclina balanţa în favoarea justiţiei restaurative, concept în baza căruia infractorul şi victima sunt încurajaţi să rezolve împreună situaţia conflictuală şi profund tramatizantă ce s-a creat odată cu comiterea infracţiunii.

Orice „proces“ de justiţie restaurativă începe în momentul în care infractorul recunoaşte sau, în cel mai rău caz, nu neagă comiterea infracţiunii şi îşi exprimă în mod voluntar dispoziţia de a se întâlni cu victima. Numai după obţinerea acordului infractorului, este contactată victima pentru ca aceasta, la rândul său, să se decidă dacă doreşte să se întâlnească cu infractorul. Acest mod de abordare este extrem de important deoarece, dacă s-ar contacta la început victima şi s-ar obţine consimţământul acesteia, iar ulterior nu s-ar obţine consimţământul infractorului, victimele ar putea trăi un puternic sentiment de revictimizare datorită, în primul rând, faptului că şi-au construit speranţe pentru rezolvarea problemelor şi au fost respinse – cu alte cuvinte infractorul ar câştiga din nou. Atât decizia infractorului, cât şi cea a victimei, trebuie să fie la libera alegere a acestora, fără nici o presiune, morală sau materială, din partea mediatorului. În continuare, mediatorul va avea o serie de întâlniri separate cu victima şi cu infractorul. Rolul acestor întâlniri este,în principal, acela de a explica părţilor ce se urmăreşte prin procesul de mediere infractor-victimă şi care este modul de desfăşurare a întâlnirii.

În cadrul întâlnirii iniţiale cu infractorul, mediatorul caută, în primul rând să stabilească o punte de încredere şi credibilitate, care să facă infractorul să fie cât mai sincer şi deschis în cadrul procesului ce urmează a se desfăşura. Mediatorul urmăreşte îndeplinirea următoarelor sarcini: să asculte punctul de vedere al infractorului referitor la comiterea infracţiunii şi consecinţele acesteia, să înţeleagă emoţiile şi sentimentele pe care acesta le încearcă, să ofere informaţii şi să răspundă întrebărilor care, cu siguranţă, nu vor fi puţine. Prin discuţiile purta în cadrul întâlnirilor, mediatorul ajunge să cunoască şi să înţeleagă realităţile trăite de infractor, iar acesta reuşeşte să îşi ventileze emoţiile şi sentimentele astfel încât să dobândească un tot mai puternic sentiment de încredere şi siguranţă. În urma întâlnirilor, infractorul trebuie să fie informat despre natura şi rolul programului de mediere, Cu alte cuvinte obiectivul final al oricărei pedepse trebuie să fie reprezentat de inserția sau reabilitarea socială a persoanelor în cauză. Cum? Conștientizându-i și educându-i în vederea

despre relația acestuia cu sistemul de justiție, despre drepturile sale și despre resursele și opțiunile pe care le are la dispoziție. Există o mare probabilitate ca infractorul să ceară diferite informații despre victimă și atitudinea acesteia. Este interzis ca mediatorul să ofere informații fără acordul prealabil al victimei. La dorința infractorului, sau în urma considerațiilor mediatorului se pot desfășura mai multe asemenea întâlniri, atâtea câte se consideră necesare pentru ca, în final, infractorul să dorească sincer să se întâlnească cu victima și să îi fie foarte clare riscurilor și beneficiile participării la întâlnirea de mediere.

În paralel, dar numai după ce a obținut acordul infractorului de a participa la întâlnirea de mediere, mediatorul se întâlnește cu victima. Această întâlnire trebuie, în principiu, să se desfășoare acasă la victimă, cu excepția cazurilor în care victima propune un loc de întâlnire. În toate cazurile victima este cea care decide asupra locului și momentului pe care le consideră convenabile pentru a se întâlni cu mediatorul. Scopul acestei întâlniri este de a stabili o relație de credibilitate și încredere astfel încât victima să se simtă cât mai în siguranță în derularea întregului proces de mediere. Identic cu cele prezentate mai sus, mediatorul are sarcina să asculte punctul de vedere al victimei referitor la comiterea infracțiunii, să înțeleagă consecințele acesteia asupra vieții victimei, să cunoască emoțiile și sentimente pe care le trăiește victima, să ofere informații și să răspundă întrebărilor care frământă victima. Mediatorul trebuie să ofere victimei informații referitoare la rolul programului de mediere, la modul de desfășurare a întâlnirii propriu-zise, la participanți și orice alte informații solicitate de victimă. Este foarte probabil ca aceasta să solicite informații referitoare la infractor: este interzis mediatorului a oferi asemenea informații fără acordul prealabil al infractorului. Victima trebuie ajutată să își ventileze emoțiile și sentimentele și să simtă că ea reprezintă o prioritate. În acest sens, mediatorul trebuie să ofere victimei posibilitatea de a alege locul și momentul întâlnirii – cu condiția să nu existe alte impedimente obiective care să oblige la un anumit loc și o anumită oră –, să decidă dacă întâlnirea va începe cu povestea sa sau dacă vrea să înceapă infractorul, dacă dorește participarea unor anumite persoane oficiale etc. Totodată, mediatorul trebuie să asigure victima că poate întrerupe oricând întâlnirea, dacă nu se simte în siguranță sau dacă încearcă un sentiment de revictimizare.

În momentul în care mediatorul constată că atât victima, cât și infractorul sunt deplin pregătiți pentru a se putea întâlni, va face preparativele necesare și va informa părțile asupra locului și orei de începere.

Întâlnirea propriu-zisă începe cu reamintirea de către mediator a regulilor de desfășurare care trebuie respectate de toți participanții. În încheierea introducerii, mediatorul prezintă faptele așa cum sunt ele cuprinse în actele oficiale – rechizitoriu, sentință etc. – după care dă cuvântul victimei sau infractorului – așa cum s-a stabilit în întâlnirile prealabile – pentru a-și expune punctul de vedere. Acest lucru se petrece sub formă narativă, cealaltă parte ascultând fără să intervină. După epuizarea fazei narative, mediatorul va încuraja dialogul dintre părți și va permite intervențiile – directe sau indirecte – ale celorlalți participanți. Atât faza narativă, cât și cea de dialog trebuie să beneficieze de o durată nelimitată în timp: pauzele și momentele de tăcere trebuie respectate și trebuie lăsat timp suficient exprimării părerilor sau derulării dialogului, cu condiția ca acesta să nu degenereze. Oricare dintre părți poate solicita și obține întreruperea întâlnirii dacă va considera că nu este în siguranță sau că această întâlnire nu își mai are rostul. Mediatorul nu poate întrerupe întâlnirea decât dacă există riscul ca discuțiile să degenereze în violență și, în acest caz, va discuta din nou separat cu cele două părți. Dacă acestea doresc să continue dialogul, dorința lor trebuie satisfăcută, dar numai după ce mediatorul își ia toate măsurile pentru desfășurarea întâlnirii în condiții de siguranță.

La dorința uneia sau ambelor părți, concluziile și rezultatele întâlnirii de mediere pot fi cuprinse într-o înțelegere scrisă, astfel încât întâlnirea să primească o și mai mare încărcătură morală prin încheierea unui act. Copii ale documentului se remit părților, mediatorului și, după caz, judecătorului sau procurorului.

După cum se poate observa, schema de desfășurare a procesului este destul de simplă. Infractorul își asumă responsabilitatea acțiunilor și conștientizează consecințele produse asupra celor din jurul său – apropiați sau străini. Acest fapt se petrece de față cu familia sa și cu persoanele, la început total necunoscute, care vin în sprijinul victimei. Relația infractor-victimă, la început conflictuală și tensionată se modifică în timpul procesului, atunci când infractorul ia act direct de sentimentele victimei, iar aceasta din urmă realizează dorința infractorului de a căuta iertarea pentru faptele sale și de a găsi soluții pentru comportamentul viitor. Centrul de greutate al relației se deplasează astfel de la o inițială blamare a infractorului spre dorința victimei, infractorului și comunității de a găsi soluții pentru viitor. Schimbul de opinii, de informații, cunoașterea mai bună a unuia de către celălalt, acceptarea responsabilității și a obligației morale de reparare a răului făcut, permit părților să considere infracțiunea ca un fapt aparținând trecutului și să-și concentreze atenția asupra consecințelor pe care le va avea pe viitor de înfruntat, de această dată, infractorul, și a beneficiilor care pot apărea pentru victimă și comunitate. O consecință logică a acestei acțiuni este conștientizarea de către infractor a faptului că ajutarea victimei și a comunității nu reprezintă un act de slăbiciune, ci o dovadă de umanism și că este nu numai în beneficiul acestora, ci și al propriei persoane.

În urma „procesului“ de justiție restaurativă infractorul trage multe și profunde învățăminte din „confruntarea“ directă cu victima. Pus față în față cu o victimă plină de mânie pentru tot ceea ce s-a întâmplat, orice infractor „normal“ trăiește un sentiment de jenă. Faptul că întâlnirea are loc în prezența familiei sale și a dobândirii unei abilităţi sociale care să-i ajute pe viitor să evite situaţiile de criză, sau să le rezolve într-o manieră pozitivă, benefică tuturor părţilor implicate. Atât răul cât şi binele se învaţă! Totul depinde de modelul educaţional avut la dispoziţie atunci când a fost mai mare nevoie.

---

multor persoane străine face ca acest sentiment de jenă să se transforme într-un sentiment de ruşine. Iar acest sentiment de ruşine reprezintă primul pas pe calea „restaurării", pe calea unei evoluţii pozitive în procesul de reintegrare socială a infractorului. Mulţi dintre infractorii care au trăit experienţa unor astfel de întâlniri – acolo unde acestea se practică pe o scară tot mai largă – au afirmat că preferau să nu fie „obligaţi" să facă faţă acestei încercări şi că era mai bine dacă „judecătorul s-ar fi ocupat singur de problemă". Aceste întâlniri au un puternic impact asupra infractorilor: cuvintele victimei lor, indiferent de tonul folosit, consecinţele faptei comise le explodează în faţă, iar ei sunt obligaţi să accepte această confruntare şi să-şi asume direct şi de faţă cu martori responsabilitatea pentru fapta comisă. **Pe acest gen se clădeşte ulterior întregul eşafodaj al reintegrării sociale**

Practicile specifice conceptului de justiţie restaurativă

Pe plan mondial sunt puse în aplicare o diversitate de practici născute în baza principiilor acestui nou concept, dar se poate stabili un set de practici care sunt comune, fiind utilizate cu succes peste tot în lume:

a – **Medierea directă Victimă/Infractor** – reprezintă modelul clasic de „proces restaurativ", în care victima şi infractorul se întâlnesc faţă în faţă, în prezenţa unui mediator. Este cea mai delicată metodă de abordare, mediatorul necesitând aptitudini deosebite pentru pregătirea şi desfăşurarea întâlnirii. Concluziile la care ajung, de comun acord, părţile participante fac cel mai adesea obiectul unei înţelegeri scrise.

b – **Medierea indirectă Victimă/Infractor** – este o metodă folosită în cazurile în care una dintre părţi, cu toate că îşi afirmă dorinţa de a participa la activitate restaurativă, are motive temeinice să evite întâlnirea directă. În acest caz, mediatorul alege o „navetă" ca mesager între victimă şi infractor, fie propune şi supraveghează desfăşurarea unei corespondenţe între părţile implicate.

c – **Întâlniri Familiale Victimă/Infractor** – sunt caracterizate de o deosebit de puternică încărcătură emoţională şi moralizatoare. În acest tip de întâlniri, victima şi infractorul sunt însoţiţi de familiile acestora şi de alte persoane apropiate afectate indirect de comiterea infracţiunii, care iau atitudine şi îşi exprimă punctele de vedere referitor la situaţia creeată. La aceste întâlniri, alături de mediatori pot participa şi profesionişti din domeniul justiţiei penale.

d – **Întâlniri Comunitare Victimă/Infractor** – acest tip de întâlniri sunt cele mai apropiate de practicile ancestrale care fundamentează conceptul modern de justiţie restaurativă: întreaga comunitate poate participa, alături de victimă, infractor şi familiile acestora, la găsirea celor mai adecvate soluţii pentru îndepărtarea cauzelor care au condus la comiterea infracţiunii şi la rezolvarea consecinţelor provocate de această situaţie. Întâlnirile sunt conduse, în general, de mediator, dar există multe practici în care acestea sunt conduse chiar de un judecător.

e – **Grupuri Victime/Infractori** – această metodă este utilizată în cazul în care infractorii nu au fost descoperiţi sau dacă una dintre părţi refuză să participe la orice fel de acţiune restaurativă. În asemenea situaţii formează grupuri care sunt constituite din infractori şi victime care nu au o legătură directă dar care au comis sau au suferit acelaşi tip de infracţiune. Este o metodă prin care se reuşeşte o ventilare a sentimentelor şi se obţine stabilitatea emoţională necesară recuperării.

f – **Mediere Surogat Victimă/Infractor** – există cazuri în care una dintre părţi refuză participarea la o acţiune restaurativă, iar cealaltă este prea timidă sau vulnerabilă pentru a participa la o întâlnire de grup. În aceste situaţii se asigură o întâlnire faţă în faţă dar se face apel la o victimă sau un infractor surogat – o persoană care a suferit sau a comis acelaşi tip de infracţiune şi se află în aceeaşi situaţie de refuz sau vulnerabilitate.

Chiar dacă prezentarea de mai sus este scurtă, cred că se poate obţine imaginea diversităţii şi multitudinii de practici care pot fi imaginate şi utilizate pentru a obţine rezultate care să satisfacă victimele şi comunitatea şi care să aibă efectul moralizant atât de necesar asupra infractorilor. În evoluţia sa, conceptul de justiţie restaurativă nu se rezumă la aplicarea acestor practici specifice, ci s-a dezvoltat cuprinzând şi metodele tradiţionale ale justiţiei penale, cu deosebirea că impune şi urmăreşte atingerea unor rezultate cu adevărat restaurative. În acest sens, au fost reconsiderate scopurile pentru care se impun şi modalităţile prin care se aplică compensaţiile financiare/materiale, repararea directă sau simbolică a pagubelor, munca în folosul victimelor sau a comunităţii, planurile de acţiune pentru obţinerea modificărilor comportamentale în viaţa infractorilor. De asemenea, practicile restaurative, atât cele specifice cât şi cele cu scop restaurativ, sunt folosite în orice moment al „circuitului penal": poliţie, parchet, instanţă de judecată, în timpul executării pedepsei, în perioada dinaintea punerii în libertate a deţinutului şi chiar şi în perioada post-penală.

Se cere cu necesitate extinderea vocabularului execuțional penal, iar instituția care trebuie să grăbească și să susțină în permanență acest proces, fiind direct interesată și responsabilă este Administrația Națională a Penitenciarelor.

Au fost scrise tomuri întregi și vor mai fi încă multe scrise pentru a analiza și îmbunătăți conținutul teoretic și practic al acestui concept astfel încât voi încerca doar o rezumare a opticii restaurative:

Esența infracțiunii o reprezintă agresiunea sau răul produs: victimelor, comunității și infractorilor.

Scopul justiției este de a identifica nevoile și de a oferi o „vindecare a rănilor" produse victimelor, comunității, infractorilor și relațiilor dintre aceste părți.

Derularea procesului de înfăptuire a actului de justiție implică activ victimele, infractorii și comunitatea în găsirea soluțiilor și maximizează schimbul de informații între cele trei părți.

Tuturor părților li se oferă posibilitatea pentru a-și exprima emoțiile și sentimentele și a conștientiza fapta și consecințele acesteia, a decide ce trebuie făcut pentru „a îndrepta lucrurile" și a discuta despre intențiile și comportamentele viitoare.

Înțelesul restaurativ al responsabilității recunoaște că agresiunea creează obligații: obligația principală este a infractorilor pentru a conștientiza consecințele și a-și asuma responsabilitatea răului produs victimei – dar și societatea este responsabilă față de victimă și față de infractori.

Totul se reduce la a face pace în viețile și lumile noastre. Acest lucru nu necesită o modificare a naturii umane ci doar de o recunoaștere că absolut toți, indiferent de proveniență sau de comportamentul afișat la un moment dat, suntem caracterizați și de o latură bună și că putem în orice moment recanaliza energiile dinspre violență înspre blândețe.

Învățăm să respectăm dacă suntem respectați și nu dacă suntem tratați fără pic de respect. **O justiție care vindecă este o justiție care respectă.**

În concluzie, ce așteaptă cu adevărat societatea de la actul de justiție și de la pedeapsă? Toată lumea este de acord că scopul urmărit este acela de a îi face pe infractori să înțeleagă gravitatea acțiunii întreprinse și să reducă riscul ca aceștia să recidiveze. Dorim ca, în și prin executarea pedepsei, infractorii să învețe să facă alegeri corecte și cinstite în viață, să dobândească sentimentul de valoare personală dat de unicitatea și irepetabilitatea ființei umane, să recunoască și să respecte faptul că și cei din jurul lor au aceleași drepturi și libertăți care nu trebuie încălcate, să conștientizeze consecințele grave, directe sau indirecte, pe care actul infracțional le are asupra unei multitudini de persoane – victima și familia acesteia, propria persoană și propria familie, comunitatea în ansamblul ei –, să înțeleagă și să învețe că a-ți păsa de ceilalți și a-i respecta nu reprezintă un semn de slăbiciune ci unul de forță, să învețe să își asume responsabilitatea propriilor acțiuni, să își dezvolte acele aptitudini și abilități care să îi ajute să ducă o viață normală, cu respectarea legilor, în societatea liberă. Oare nu acestea sunt adevăratele scopuri ale pedepsei? Pedepsim doar pentru a creea suferință fizică și morală sau pentru a încerca să și responsabilizăm, să demonstreze respect pentru propria persoană și, implicit, pentru cei din jur? Dar ce reușim să realizăm? Nefiind o caracteristică specifică doar sistemului penitenciar românesc, îmi permit să citez o prezentare făcută de dl Dennis Challen, judecător în Wisconsin, S.U.A.:

> *„Vrem ca ei să aibă stimă și valorizare de sine...*
> *Așa că le distrugem stima de sine.*
> *Vrem ca ei să fie responsabili...*
> *Așa că le luăm orice responsabilitate.*
> *Vrem ca ei să fie parte a comunității...*
> *Așa că îi izolăm de comunitate.*
> *Vrem ca ei să gândească pozitiv și constructiv...*
> *Așa că îi înjosim și îi facem nefolositori.*
> *Vrem ca ei să nu fie violenți...*
> *Așa că îi punem într-un loc unde sunt înconjurați de violență.*
> *Vrem ca ei să fie oameni blânzi și iubitori...*
> *Așa că îi supunem urii și cruzimii.*
> *Vrem ca ei să nu mai fie niște duri...*
> *Așa că îi punem acolo unde numai durii sunt respectați.*
> *Vrem să nu se mai întovărășească cu ratații...*
> *Așa că punem toți ratații sub același acoperiș.*
> *Vrem ca ei să nu ne mai exploateze...*
> *Așa că îi punem acolo unde toți se exploatează unii pe alții.*
> *Vrem ca ei să-și controleze propriile vieți și probleme, să nu mai fie paraziți...*
> *Așa că îi facem să devină total dependenți de noi."*

B.C.U. "M. EMINESCU" IAŞI

Trebuie găsite noi modalităţi privind regimul de executare a sancţiunilor penale şi a tratamentului aplicat deţinuţilor, care să răspundă cât mai eficient cerinţelor impuse de orientările penale moderne:

Justiţia Restaurativă în sistemul penitenciar

Asemenea tuturor sistemelor penitenciare de pe plan mondial, nici în România închisorile încă nu au reuşit să îşi demonstreze eficienţa pe care societatea o aşteaptă de la ele, numărul recidiviştilor crescând în mod constant: la 30 iunie 2000 în penitenciarele româneşti exista un procent de recidivişti de 39,61%, dar logica ne obligă ca la acest procent să adăugăm şi pe cei au antecedente penale (18,05%), ajungând astfel la rezultatul că 57,66% dintre deţinuţii au avut contact, într-un fel sau altul, cu sistemul de justiţie penală, faţă de 30%, respectiv 49% în anul 1995.

Similar cu principiile şi modelele aplicate pe plan mondial în anumite etape ale procesului penal, şi în interiorul locurilor de deţinere utilizarea modelului de justiţie restaurativă implică nevoia de **a restaura relaţia dintre victimă, infractor şi comunitate**, a cărei natură şi stabilitate a fost cel puţin „deranjată" prin comiterea infracţiunii. Introducerea principiilor şi practicilor justiţiei restaurative în modul de organizare şi funcţionare a aşezămintelor penitenciare reprezintă un ideal al întregii mişcări mondiale creeată pentru susţinerea implementării noului concept în sistemele de justiţie penală. Un ideal, deoarece acest fapt înseamnă că în interiorul uneia dintre cele mai stricte instituţii se va produce o reorientare a culturii penale spre rezolvarea tuturor stărilor conflictuale prin comunicare şi consultare între părţi, cu luarea în considerare a nevoilor şi aşteptările acestora. Acest pas înseamnă foarte mult atât pentru societate şi sistemul justiţiei penale în ansamblu – aşa cum am văzut din prezentarea conceptului de justiţie restaurativă – dar şi pentru instituţia penitenciară, deoarece aplicarea acestor noi principii şi metode nu se adresează doar triadei victimă – infractor – comunitate, ci şi relaţiilor stabilite între personalul penitenciar şi deţinuţi şi relaţiile profesionale şi personale dintre lucrătorii din penitenciar.

Folosind un model de justiţie restaurativă vom putea utiliza perioada privativă de libertate pentru a oferi posibilitatea confruntării deţinutului cu consecinţele acţiunilor sale astfel încât acesta să îşi asume responsabilitatea atât pentru el, cât şi faţă de victimă şi comunitate. Acest lucru înseamnă şi implicarea deţinutului, ori de câte ori este posibil, în acţiuni directe pentru a oferi victimei şi comunităţii repararea răului produs. **Obiectivul principal îl constituie ajutarea deţinutului să îşi abandoneze rolul său pasiv.**

Acest obiectiv este deosebit de important deoarece un lucru este evident în contextul penitenciar actual: *„Închisorile încurajează negarea şi permit infractorilor să-şi împărtăşească unii altora negarea. Negarea în grup dă forţă, întăreşte. În acest cadru remuşcările şi bunăvoinţa sunt virtual inexistente. În schimb, un sistem care permite victimei să-şi exprime durerea resimţită personalizează infracţiunea şi obligă infractorul să asculte şi să conştientizeze. Negarea este dificilă şi acceptarea responsabilităţii e singura posibilitate logică. Infractorul înţelege şi conştientizează direct, în mod participativ, consecinţele faptelor sale şi nu prin intermediul unei bucăţi de hârtie, fie ea proces-verbal sau rechizitoriu, sau a unei terţe persoane*". (Helen Bowen – „Justiţie Restaurativă – Teme şi Practici Contemporane").

Câteva din avantajele oferite de această nouă abordare sunt evidente din rezultatele intermediare ale experimentelor aflate încă în faze iniţiale de desfăşurare în acest moment la nivel european, respectiv în sistemele penitenciare din Belgia şi Anglia, singurele care au trecut la implementarea conceptului de justiţie restaurativă în executarea pedepselor cu privare de libertate:

1 – Dezvoltarea în interiorul închisorilor a unei culturi bazate pe respect, prin dezvoltarea structurilor pentru o consultare eficientă între diferitele servicii ale penitenciarelor şi sensibilizarea tot mai puternică a personalului penitenciar faţă de principiile justiţiei restaurative.

2 – Oferirea posibilităţii de comunicare directă sau indirectă între infractori şi victime prin:

  a) stabilirea unor **structuri consultative** între serviciile interne şi cele externe;
  b) **conştientizarea şi sensibilizarea deţinuţilor** faţă de problemele victimelor şi faţă de conceptul de justiţie restaurativă;
  c) **conştientizarea şi sensibilizarea victimelor şi comunităţilor** faţă de problemele infractorilor, de rolul pedepselor privative de libertate şi faţă de conceptul de justiţie restaurativă.

Pentru a putea stabili modul şi domeniile în care principiile şi practicile specifice justiţiei restaurative pot fi aplicate în interiorul sistemului penitenciar trebuie, înainte de toate, să definim scopul privării de libertate. Într-adevăr, **scopul principal al privării de libertate a infractorilor este acela de a proteja comunitatea de acţiunile acestora**. Dar această protecţie nu înseamnă doar una pe termen scurt (separarea, izolarea infractorului într-o situaţie penitenciară), ci în special o protecţie pe termen lung, care nu poate fi atinsă decât printr-o eficientă reintegrare socială. Acest lucru înseamnă acţiuni care să ajute infractorul să se decidă să nu mai recidiveze şi să

- Executarea sancţiunii fără a rupe, pe cât posibil, legăturile sociale ale individului (în semilibertate, sau chiar direct în libertate);

---

ducă o viaţă cu respectarea legilor. În penitenciare, programele adresate resocializării se bazează de cele mai multe ori numai pe eforturile şi energia unui foarte mic, mult prea mic număr de persoane. Aceasta se întâmplă în pofida **Regulii 65 din Standardele Minime pentru Tratamentul Deţinuţilor** (O.N.U., 1984) unde se afirmă că: *„Tratamentul persoanelor condamnate la închisoare sau la măsuri similare trebuie să aibă ca obiectiv, atât cât permite durata sentinţei, sădirea în acestea a dorinţei de a duce o viaţă cu respectarea legilor după punerea în libertate şi a-i învăţa cum să facă acest lucru. Tratamentul trebuie să încurajeze respectul de sine şi să le dezvolte simţul responsabilităţii*".

Acest aspect primeşte o nouă dimensiune prin aplicarea principiilor justiţiei restaurative în instituţiile penitenciare, fapt care ar conduce la o eficientizare a programelor desfăşurate în perspectiva resocializării deţinuţilor. Cum poate fi atins acest obiectiv?

În primul rând este nevoie de elaborarea unei strategii naţionale în care prioritatea să o reprezinte schimbarea mentalităţii prevalente în instituţiile noastre, datorată în mare parte faptului că închisoarea, în mod tradiţional, este percepută ca o instituţie care trebuie să aibă un control total, fizic şi psihic, asupra tuturor acelora care trăiesc sau muncesc perioade mai lungi sau mai scurte de timp în interiorul zidurilor. Din păcate, aceasta nu este numai percepţia „societăţii libere", ci şi a personalului propriu. Schimbarea mentalităţii trebuie să înceapă cu acceptarea realităţii că deţinuţii sunt persoane care se află doar pentru moment în custodia noastră, că orice om poate greşi, dar şi că orice om poartă în el o sământă de bunătate şi se poate schimba, că pedeapsa privativă de libertate nu înseamnă altceva decât privare de libertate şi că penitenciarele sunt instituţii sociale menite să construiască personalităţi şi caractere care să fie folositoare societăţii după momentul punerii în libertate. Pentru realizarea acestei schimbări trebuie pornit de la introducerea în programele de învăţământ – atât ale Şcolii Naţionale de Administraţie Penitenciară, cât şi în cadrul pregătirii periodice a personalului – a unei noi materii care să ofere posibilitatea acumulării de cunoştinţe teoretice şi practice în domeniul justiţiei restaurative.

Pregătirea personalului nostru în această direcţie trebuie dublată de aplicarea principiilor justiţiei restaurative în activitatea cotidiană desfăşurată cu deţinuţii, fapt pentru care aceste principii trebuie să se regăsească atât în reglementările privind aplicarea regimului penitenciar, cât şi în atitudinea adoptată de toate cadrele, indiferent de funcţie sau loc de muncă, în timpul executării serviciului. În acest fel, fiecare lucrător de penitenciar va reprezenta un model educaţional pozitiv pentru deţinuţii cu care lucrează, asigurându-se prelungirea intervenţiilor socio-educative specializate şi după terminarea orelor alocate acestor activităţi prin creearea şi menţinerea în permanenţă a unui climat restaurativ în întreg spaţiul de deţinere, pe întreaga durată a unei zile. În acest sens, consider că este necesară formarea câte unui lucrător de penitenciar în fiecare instituţie care să deţină calitatea de consultant al directorului/comandantului de penitenciar pentru aplicarea conceptului şi utilizarea practicilor justiţiei restaurative. Acest cadru, membru al serviciului/biroului socio-educativ din unitatea respectivă va putea, pe lângă calitatea de consultant, să deţină funcţia de mediator al conflictelor care apar între deţinuţi, între aceştia şi lucrătorii de penitenciar sau chiar între lucrătorii din penitenciar şi, cu atât mai important, în situaţii de criză: revolte individuale sau de grup, luări de ostateci etc.

Un al doilea pas îl reprezintă elaborarea şi desfăşurarea de activităţi prin care să se caute obţinerea unor rezultate restaurative. Asemenea rezultate se concretizează prin:

a) asumarea sinceră a responsabilităţii pentru acţiunile trecute, dar mai ales pentru cele viitoare;
b) ruşine pentru acte sau acţiuni care contravin normelor şi valorilor sociale;
c) compasiune pentru victimă şi dorinţa de a îndrepta, moral sau material, răul produs;
d) adoptarea unui comportament pro-social nedisimulat;
e) dorinţa de reconciliere cu victima şi cei apropiaţi acesteia;
f) reconcilierea cu propria familie şi cu societatea în ansamblul acesteia.

Aceste rezultate pot fi obţinute fie prin utilizarea metodelor specifice conceptului de justiţie restaurativă, fie prin adaptarea la noile cerinţe a metodelor utilizate în intervenţiile socio-educative, urmărind cu prioritate obţinerea de efecte restaurative. Printre acestea pot fi enumerate, fără o prezentare limitativă:

- medierea infractor-victimă;
- grupuri de reconciliere familială;
- grupuri de reconciliere comunitară;
- comunitatea terapeutică în spaţiul de deţinere;
- consiliere individuală şi de grup;
- munca în folosul victimelor;
- programe educaţionale în domeniul relaţionării şi comunicării;

B.C.U. "M. EMINESCU" IAȘI

- Activarea cât mai puternică a procesului de pregătire a condamnaților pentru reîntoarcerea lor în societate, pentru a duce o viață cu respectarea legilor și a se îndepărta tot mai mult de spectrul recidivei.

- programe pentru control temperamental și rezolvarea conflictelor;
- programe de alfabetizare, școlarizare și calificare profesională;
- programe pentru ridicarea nivelului de cultură și educație morală;
- planificarea executării pedepsei cu participarea directă și activă a deținuților;
- programe speciale de pregătire pentru punerea în libertate, cu participarea activă a deținutului, a familiei și a comunității în care acesta se va reîntoarce.

Adoptarea metodelor de lucru specifice justiției restaurative, adaptarea metodelor deja tradiționale pentru a obține rezultate restaurative, implicarea activă a victimelor și comunităților în procesul de resocializare a deținuților și deschiderea instituțiilor penitenciare spre societatea liberă – în special prin intermediul serviciilor/birourilor socio-educative – va produce cu siguranță emulația necesară nu atât schimbării percepției pe care societatea o are referitor la instituțiile noastre, cât mai ales pentru atingerea obiectivului atât de important reprezentat de „reducerea riscului de recidivă printr-o eficientă reintegrare socială a infractorilor".

Un punct extrem de important îl reprezintă faptul că, indiferent cât de profunde sunt intervențiile socio-educative pe perioada detenției, rezultatele obținute în timpul executării pedepsei ar fi total și definitiv anulate fără o urmărire a comportamentului ulterior punerii în libertate și fără o sprijinire a eforturilor foștilor deținuți de a se reintegra în societatea liberă. În acest sens, este absolut necesară unificarea activităților desfășurate de serviciile socio-educative penitenciare și serviciile de reintegrare socială și supraveghere. Pentru a oferi eficiența datorită acestor intervenții la nivelul întregii țări și asupra tuturor infractorilor – sau cel puțin a unei cât mai mari majorități a acestora, consider ca fiind importantă nu numai simpla colaborare, ci unificarea instituțională a acestor servicii.

Pentru a asigura o implementare eficientă a conceptului de justiție restaurativă în sistemul penitenciar românesc, propun **elaborarea unui plan național de acțiune**, cu următoarele etape:

1 – Desfășurarea de programe experimentale, în 3-4 unități penitenciare (printre care obligatoriu un Centru de Reeducare a Minorilor), cu o durată de 6-12 luni și care să aibă următoarele faze:
    a – selecționarea și pregătirea consultanților;
    b – instruirea generală a lucrătorilor de penitenciar și specifică a membrilor serviciilor/birourilor socio-educative;
    c – adaptarea programelor socio-educative tradiționale;
    d – introducerea treptată a metodelor de lucru cu deținuții specifice justiției restaurative (în special medierea victimă-infractor și grupurile de reconciliere familială și comunitară);
2 – Evaluarea rezultatelor obținute în programele experimentale;
3 – Selecționarea și pregătirea consultanților în domeniul justiției restaurative pentru fiecare unitate penitenciară;
4 – Desfășurarea de cursuri de specialitate pentru utilizarea metodelor practice specifice conceptului de justiție restaurativă;
5 – Introducerea justiției restaurative ca materie de bază în pregătirea lucrătorilor de penitenciar;
6 – Elaborarea de propuneri legislative și reglementări penitenciare bazate pe aplicarea principiilor de justiție restaurativă.

Punerea în aplicare a programelor experimentale nu implică resurse umane și costuri suplimentare. Din cele prezentate mai sus se poate observa că, în general, activitatea serviciilor/birourilor socio-educative nu se modifică într-un mod radical. Singurul aspect de noutate este că în fiecare serviciu/birou va trebui special pregătită o persoană, din rândul personalului existent, care să elaboreze programe restaurative de intervenție și să pună în aplicare, în calitate de mediatori, a practicilor specifice noului concept. Ceilalți membri ai serviciului/ biroului socio-educativ vor desfășura în continuare activitățile tradiționale, cu specificația că se va urmări cu prioritate obținerea unor rezultate restaurative. Deținuții care vor fi cuprinși în desfășurarea programelor experimentale vor fi atent selecționați, în baza unor criterii clare – domiciliul în zonă și participare voluntară atât a deținutului cât și a victimei, comportament corespunzător etc.

Cu siguranță că derularea unui program experimental de justiție restaurativă în sistemul penitenciar va avea rezultate pozitive. Iar dacă are rezultate pozitive în sistemul penitenciar, cu siguranță rezultatele vor fi și mai bune în momentul extinderii programului la nivelul comunității locale.

Un asemenea mod de abordare a actului de justiție va fi benefic pentru o schimbare majoră nu numai a atitudinii comunității față de instituțiile justiției penale, ci și a membrilor comunității unii față de alții, ajutând astfel

B.C.U. "M. EMINESCU" IAŞI

la creearea unor comunităţi mai sigure, mai interesate şi mai responsabile de soarta „aproapelui", mai deschise spre rezolvarea comună a problemelor sociale şi mai oneste. Dacă vom avea suficientă voinţă să recunoaştem să fiecare om are în el o sământă de bunătate, atunci fără îndoială că vom reuşi să construim comunităţi în care să putem trăi în siguranţă şi în pace unii cu alţii.

Pe plan mondial, conceptul de justiţie restaurativă câştigă tot mai mult teren, fiind aplicat cu rezultate deosebite atât în rezolvarea conflictelor, cât şi, cu precădere în ultimii ani, în procesele penale şi în executarea pedepselor.

Şi pentru Justiţia din România a venit momentul să-şi analizeze poziţia, atât faţă de victime cât şi faţă de infractori, care trebuie priviţi ca fiind membri ai societăţii şi un produs al acesteia: indiferent de fapta comisă şi de pedeapsa aplicată, mai devreme sau mai târziu aceştia se vor întoarce în societate. Cum? Depinde numai de noi, ceilalţi membri ai societăţii! Creşterea eficienţei reacţiei sociale faţă de criminalitate – respectiv sancţiunea penală ca efect al acesteia – constă în atingerea unei finalităţi viabile. Această finalitate nu poate fi, în nici un caz, eliminarea sau exterminarea fizică, sau excluderea socială a individului respectiv. Gândindu-ne că, prin simpla ei aplicare, o sancţiune penală duce invariabil la apariţia unor mari probleme sociale pentru individ – dintre care etichetarea ca puşcăriaş şi criminal are efecte nebănuite – înfăptuirea actului de justiţie trebuie să acorde delincventului, ca finalitate, posibilitatea de a duce în viitor o viaţă socială decentă şi acceptabilă atât pentru el, cât şi pentru societate, odată sancţiunea fiind executată.

În acest context, Justiţia trebuie să-şi reconsidere atitudinea faţă de triada infractor-victimă-societate şi să-şi extindă cât mai mult posibil contactele cu comunitatea pe care o deserveşte, la rândul ei societatea fiind obligată să-şi asume responsabilitatea atât pentru sancţionarea, cât şi pentru recuperarea delincventului: comunitatea joacă un rol deosebit de important în „tratarea" comportamentelor recunoscut ca fiind antisociale. În acest sens nu trebuie să ne gândim numai la sistemul execuţional penal, ci la Justiţie în ansamblul său: revenirea la Curţile cu Juri reprezintă numai un exemplu prin care s-ar produce nu numai o responsabilizare a societăţii, ci şi modificarea imaginii pe care comunităţile o au referitor la actul de justiţie în sine.

În ceea ce priveşte aplicarea sancţiunilor, obiectul acestora nu mai trebuie să îl constituie exclusiv fapta, ci trebuie luat în considerare delincventul ca fiinţă umană, cu o anumită personalitate, cu un comportament datorat unor cauze specifice, cu aptitudini, nevoi şi trebuinţe, cu un anumit nivel de cultură, educaţie şi calificare profesională. În ultimă instanţă, delincventul nu este altceva decât un membru al societăţii care, într-un anumit context socio-psihologic, a încălcat normele stabilite pentru o viaţă normală în colectivitate. Adeseori acestea sunt prezentate ca „norme ale celor puternici, pentru cei slabi!". Într-adevăr ele sunt norme impuse de cei care au puterea să treacă peste greutăţile vieţii cotidiene şi care sunt aplicate celor ce nu pot singuri să facă acest lucru, norme care vor fi mereu încălcate de cei slabi, care nu au educaţia şi aptitudinile necesare supravieţuirii şi care vor fi întotdeauna pedepsiţi. Dar cei puternici nu trebuie doar să pedepsească, ci trebuie să şi ajute.

Convingerea mea este că modul de viaţă delincvent se învaţă, iar noi, cei care am avut „şansa" să fim educaţi pentru a duce o viaţă cu respectarea semenilor şi a legilor, suntem obligaţi din punct de vedere moral să îi ajutăm pe cei cărora viaţa nu le-a oferit această şansă sau care nu au avut puterea să profite de ea... Numai în acest fel vom putea demonstra că modul nostru de a fi este cel corect! Numai aşa vom putea lupta pentru şi vom putea visa la atingerea idealulului oricărei societăţi civilizate: reducerea, dacă nu chiar eradicarea delincvenţei! Ideal poate mult prea îndepărtat, dar pentru atingerea căruia merită să facem eforturi, indiferent cât de mari! Ce este de preferat: un individ pierdut, fizic şi/sau moral, pentru societate, sau un individ recuperat?

Pentru ca Justiţia să fie cu adevărat utilă societăţii, ea trebuie să înţeleagă care este adevăratul său rol: nu acela de a elimina indivizii indezirabili, ci de a recupera membrii societăţii!

Consider că pentru sistemul penal românesc, implementarea acestui nou concept ar reprezenta un pas important în direcţia alinierii la standardele europene, iar sistemul penitenciar, prin aplicarea practică a acestui concept pentru prima dată în România, s-ar constitui din nou într-un exponent al reformei penale din ţara noastră.

Sunt sigur că bunătatea proverbială a poporului român – care nu a dispărut, ci a fost doar în mod voluntar estompată datorită greutăţilor întâmpinate de fiecare în parte în această perioadă istorică – ne va ajuta să demonstrăm că aplicarea cu succes a acestei noi modalităţi de abordare în justiţia penală din România nu este o utopie. Dacă vom avea suficientă voinţă să ne recunoaştem fiecare propriile greşeli şi vom găsi puterea să acceptăm că oricine poate cădea în păcat, dar şi că fiecare om are în el măcar o sământă de bunătate şi că toţi avem dreptul la „încă o şansă", atunci fără îndoială că vom reuşi să construim, aşa cum preconiza Helen Bowen, comunităţi în care să putem trăi în siguranţă şi în pace unui cu alţii.

BIBLIOGRAFIE: 1. Braithwaite John – **„Restorative Justice and a Better Future"**, Dalhousie Review, 26(1), 1996; 2. Braithwaite John, Strang Heather – **„Restorative Justice – Philosophy to practice"**, Ashgate Publishing Ltd., 2000; 3. Consedine Jim – **„Restorative Justice – Healing the Effects of Crime"**, Ploughshares

Va trebui să respectăm la nesfârşit afirmaţia făcută de criminologul canadian Irvin Waller în cadrul celui de-al XI-lea Congres al Societăţii Internaţionale de Criminologie (Budapesta, 1993): „E timpul să nu mai omorâm crocodilii! A venit momentul să asanăm mlaştina!“

9.5.1. Noi direcţii în perfecţionarea regimului pedepselor. Sistemul probaţiunii în România

Instituţia probaţiunii, ce se află actualmente în atenţia Ministerului Justiţiei, sugerează câteva modalităţi de rezolvare a problemei supraaglomerării penitenciarelor din România, promovează o manieră integrativă de lucru cu infractorii care prezintă un pericol scăzut, de eficienţă scăzută faţă de modalităţile clasice din sistemul nostru penal.

Aşadar, probaţiunea este o instituţie care are originea în spaţiul anglo-saxon dar care a fost preluată şi adaptată şi de ţări ca: Franţa, Belgia, S.U.A., Germania şi, mai nou, Ucraina şi Jamaica.

Serviciul de probaţiune a fost iniţiat încă din secolul trecut de către organizaţiile filantropice de pe lângă Biserica Anglicană. În 1907 acest sistem este legalizat printr-un act normativ numit „Probation of Offenders Act“, care oferea magistraţilor autoritatea de a numi şi angaja ofiţeri de probaţiune pe lângă instanţe[41].

În România, probaţiunea a fost concepută ca o activitate de reducere a cazurilor de condamnare la pedeapsa închisorii şi de mărire a eficienţei acţiunilor de resocializare, abia de la sfârşitul anului 1996.

Proiectul de lege privind probaţiunea cuprinde dispoziţii referitoare la principiile şi obiectivele acesteia, organizarea sistemului, activitatea serviciilor specializate de probaţiune ce pot fi dispuse de organele de urmărire penală sau instanţele de judecată.

Acest proiect de lege, acceptat de Ministerul Justiţiei şi trimis la Consiliul Europei, va fi dezbătut în Parlamentul României în perioada imediat următoare pentru a se creea cât mai curând cadrul legal necesar pentru această activitate.

Pentru a înţelege şi mai bine ce conţine în sine conceptul de probaţiune voi cita definiţia data de doamna M. Tomic-Malic şi a dlui D. Kallogeropoulos în lucrarea „Probaţiunea în Europa“, editată de Consiliul Europei în iunie 1981[42]: „Probaţiunea este o modalitate de penalizare cu fundament socio-pedagogic, caracterizată printr-o combinaţie între supraveghere şi asistenţă. Ea este aplicată în regim de libertate delincvenţilor selecţionaţi în funcţie de personalitatea lor

---

Publications, 1999; 4. Consedine Jim, Bowen Hellen – **„Restorative Justice – Contemporary Themes and Practice“**, Ploughshares Publications, 1999; 5. Crawford Adam, Jo Goodey – **„Integrating a Victim Perspective within Criminal Justice“**, Ashgate Publishing Ltd., 2000; 6. Demet S., Jacqmain C., Parello E. – **„Le development d'un concept de justice restaurative dans le cadre carceral“**, Universite de Liege, 2000; 7. Gheorghe Florian – **„Dinamica Penitenciară“**, Ed. Oscar Print, 1999; 8. Jacqmain C., Malempre H. – **„Orienter l'execution de la peine vers la reparation“**, Universite de Liege, 2000; 9. McCold Paul, Wachtel Ted – **„Restorative Justice Theory Valiation“**, material prezentat la Conferinţa Internaţională de Justiţie Restaurativă, Tubingen, 2000; 10. Mace Anne – **„The Restorative Prison Project“**, International Centre for Prison Studies, nov. 2000; 11. Orford Jim – **„Psihologia Comunităţii – Teorie şi Practică“**, Ed. Oscar Print, 1998; 12. Paşcu Andrei – **„Justiţie Restaurativă“**, Revista de Ştiinţă Penitenciară nr. 3/2000; 13. Stern Vivien – **„A sin Against the Future-Imprisonment in the World“**, Penguin Group, 1998; 14. Umbreit Mark S. – **„The Handbook of Victim Offender Mediation“**, Jossey-Bass Inc., 2001; 15. Van Ness Daniel W. – **„Restorative Justice Around the World“**, material prezentat la Congresul O.N.U., Viena 2000; 16. Zehr Howard – **„Changing Lenses“**, Herald Press, Scottdale, Pennsylvania, 1990; 17. *** – **„O nouă agendă pentru reforma penală“**, document prezentat la Conferinţa Internaţională pentru Reformă Penală, 13-17.04.1999, Royal Holloway Colegge – elaborat de Penal Reform International şi International Centre for Prison Studies; 18. *** – **„Guide for Implementing the Balanced and Restorative Justice Model“**, U.S. Department of Justice, Office of Juvenile Justice and Delinquency Prevention, 1998; 19. *** – **„From Restorative Justice to Transformative Justice“**, în Law Commision of Canada Catalogue No. JL 2-6/1999.

[41] **Revista de ştiinţă penitenciară**, nr. 3-4/1996.

[42] M. Tomic – Malic şi D. Kallogeropoulos: **„Probaţiunea in Europa“**, Ed. Consiliului Europei, 1981.

criminologică şi de receptivitatea lor în raport cu regimul, scopul principal fiind acela de a oferi subiectului posibilitatea de a-şi modifica atitudinea faţă de viaţa în societate şi de a reintegra în mediul social, la libera sa dorinţă şi fără riscul de a încălca din nou o normă penală.“

9.5.2. Scurtă prezentare a instituţiei probaţiunii

Dicţionarul „Oxford Concise“ oferă mai multe sensuri cuvântului „probation“, însă cele mai apropiate de sensul pe care îl vom studia noi sunt următoarele două:

- Un proces uriaş sau o perioadă de testare a caracterului sau abilităţilor unei persoane într-un anumit scop;
- Un sistem de supervizare şi monitorizare a comportamentelor unor infractori nepericuloşi ca alternativă la închisoare.

Scopul instituţiei probaţiunii este de a realiza o mai bună resocializare şi reintegrare a infractorilor în societate, incluzând într-o abordare pragmatică teoriile, metodele şi tehnicile ştiinţifice din psihologie, sociologie, criminologie, penologie.

În cadrul instanţelor trebuie să existe un ofiţer sau un consilier de probaţiune. Acesta are două posibilităţi:

a) Să supervizeze şi să reabiliteze infractorul în comunitate;
b) Să ofere instanţei informaţii de natură psihologică, sociologică şi criminologică despre infractori, propunând măsuri de recuperare a acestora.

Aceste măsuri de recuperare socială a infractorilor au la bază un studiu individualizat asupra delincventului, studiu ce cuprinde:

- Analiza infracţiunii;
- Evaluarea psiho-socială a infractorului: cunoaşterea antecedentelor comportamentale;
- Plasarea în context structural, cultural şi biografic a infracţiunii, identificarea motivelor, cauzelor posibile, intenţiei, nevoilor, a posibilităţilor de alegere;
- Identificarea atitudinii faţă de infracţiune;
- Evaluarea riscului pe care infractorul îl prezintă pentru comunitate.

Avându-se în vedere efectele de amplificare a conduitei infracţionale pe care le are încarcerarea, precum şi potenţialul de încurajare şi susţinere a schimbării acestei conduite pe care îl are comunitatea, de cele mai multe ori ofiţerul de probaţiune propune măsuri non-custodiale comunitare.

Este important să se înţeleagă că ofiţerul de probaţiune nu apără şi nici nu acuză în cadrul procesului penal, ci doar vine cu o altă perspectivă, ştiinţific obiectivă, care îl ajută pe judecător să pronunţe o sentinţă adecvată.

Activitatea de probaţiune urmăreşte:

- Maximizarea auto-determinării individuale a infractorului şi asumarea obligaţiilor şi responsabilităţilor ce decurg de aici;
- Utilizarea minimală a penalităţilor şi a instituţiilor de excluziune socială.

Serviciul de probaţiune cuprinde următoarele compartimente:

- **Biroul de reprezentare în faţa instanţei;**
- **Biroul de probaţiune din penitenciar;**
- **Centrul de probaţiune;**
- **Centrul comunitar**[43].

---

[43] **Revista de ştiinţă penitenciară**, nr. 3-4/1996.

În cazul în care judecătorul, în urma studierii dosarului, consideră că infractorul nu reprezintă un pericol public ridicat şi că o pedeapsă alternativă poate fi mai eficientă, solicită ofiţerului de probaţiune din cadrul Biroului de Reprezentare un raport numir Raport Pre-sentenţial.

Acest raport este întocmit de ofiţerul de probaţiune după ce a intervievat cel puţin o dată infractorul, familia sa, victima, reprezentantul şcolii sau a locului de muncă şi, eventual, vecinii sau pe oricine poate oferi informaţiile relevante despre infractori.

În partea finală a acestui raport, ofiţerul de probaţiune propune o măsură de resocializare a infractorului care poate fi:

- **Ordin de supervizare;**
- **Ordin de muncă în folos comunitar;**
- **Închisoarea.**

Ordinul de supervizare constă în obligarea infractorului de a întâlni periodic ofiţerul de probaţiune şi de a pune în discuţie eventualele dificultăţi de adaptare pe care le întâmpină. De asemenea, mai trebuie să-l înştiinţeze pe ofiţerul de probaţiune de fiecare dată când apar schimbări de locuinţă sau de loc de muncă.

Ordinul de probaţiune adaugă noi obligaţii la cele de mai sus, printre care, unele sunt de ordin terapeutic:

- Să urmeze anumite programe de grup sau individuale ca: alcoolicii anonimi, dezvoltarea abilităţilor sociale, programe de restructurare cognitivă, dezvoltarea autocontrolului;
- Să urmeze anumite tratamente medicale sau psihiatrice;
- Să nu frecventeze locuri sau spaţii publice după anumite ore.

Ordinul de muncă în folos comunitar este cel mai complex, presupunând o latură punitivă mai accentuată. Aceasta constă în efectuarea unui număr de ore de muncă neplătită în folosul comunităţii, neplătită: să cureţe străzi, să vopsească sau să văruiască anumite spaţii, să ofere sprijin unor asociaţii guvernamentale sau nonguvernamentale, etc.

Tipul de muncă la care va fi supus infractorul se alege în funcţie de particularităţile acestuia, de nevoile şi de aptitudinile sale, astfel încât să cuprindă şi o latură ergoterapeutică, în acelaşi timp.

În cazul în care judecătorul pronunţă cu privire la cauza care i-a fost înaintată în instanţă de organul de urmărire penală, o **sentinţă custodială** (cu privarea de libertate), responsabilităţile biroului de probaţiune din penitenciar sunt: să organizeze programe de terapie comportamentală, programe de grup centrate pe diverse probleme, programe de rezistenţă la presiunea grupului şi la abuz.

Încă din momentul pronunţării sentinţei custodiale, ofiţerul de probaţiune din penitenciar, începe să-l pregătească pe deţinut pentru eliberare prin menţinerea şi consolidarea relaţiilor acestuia cu familia şi cu toate persoanele importante pentru acesta, păstrarea locului de muncă sau găsirea unuia în momentul de după eliberare, rezolvarea problemei locuinţei, organizarea unor cursuri de calificare a deţinuţilor.

Specific instituţiei probaţiunii este implicarea victimei în procesul de reabilitare a infractorului în programe tip mediere şi reparaţii, între infractor şi victimă.

9.5.3. Probaţiunea în România

În perioada imediat următoare lui decembrie 1989, sistemul penitenciar din România a fost supus unor presiuni foarte puternice, venite atât din interiorul cât şi din exteriorul său.

Impactul schimbărilor sociale a fost resimţit din plin de sistemul penitenciar, Direcţia Generală a Penitenciarelor (D.G.P.) şi instituţiile aflate în subordinea acesteia, fiind deseori surprinse nepregătite în faţa afluxului de persoane şi instituţii, care îşi ofereau serviciile pentru diversificarea activităţilor desfăşurate cu deţinuţii.

În această conjunctură D.G.P. a reacţionat pentru a ţine pasul cu transformările atât de profunde, constatate la toate nivelele structurale ale societăţii româneşti.

Primul pas a fost trecerea acestei instituţii în cadrul Ministerului Justiţiei. Apoi s-a trecut la angajarea unui mare număr de persoane, din viaţa civilă – mare parte din aceştia fiind: profesori, psihologi şi asistenţi sociali – fapt care a condus la apariţia unei noi mentalităţi în ceea ce priveşte relaţiile interpersonale şi aplicarea tratamentului penitenciar.

Această mişcare reformatoare a fost susţinută de multiplele vizite de documentare făcute de cadre de la diferite nivele decizionale şi execuţionale în statele occidentale cu bogată experienţă în domeniul execuţional penal.

Informaţiile şi documentaţia aduse de delegaţiile care au avut contact cu alte sisteme penitenciare, au permis descoperirea unui concept deosebit de interesant, util şi logic: **PROBAŢIUNEA**.

Prin studierea prevederilor legislaţiei penale româneşti s-a ajuns la concluzia că, în principiu, probaţiunea, aşa cum apare ea în toate ţările dreptului european continental, există prevăzută şi se aplică în sistemul justiţiei penale din România. Ceea ce nu există sunt acele servicii specializate – Serviciile de Probaţiune – care să pună în executare sancţiunile şi măsurile aplicate de comunicate.

Probabilitatea şi necesitatea ca ideea creării unui Serviciu de Probaţiune în cazul Ministerului Justiţiei, a prins contur tot mai clar de-a lungul anilor; stagiile de specializare al unor lucrători ai D.G.P. în Franţa şi Anglia, precum şi materialele informaţionale şi discuţiile purtate de aceste cadre cu reprezentanţii justiţiei şi ai administraţiei publice, au creat în final cadrul necesar demarării Programului Experimental pentru Implementarea Probaţiunii în România.

Astfel în 1996, ia naştere primul Serviciu Experimental de Probaţiune din România la Penitenciarul Arad. Pe lângă deosebita deschidere demonstrată de conducerea acestuia şi de primirea foarte bună făcută acestei noi instituţii de către instanţele de judecată şi de administraţia publică locală, a beneficiat de sprijinul informaţional şi consilierea tehnică oferită de instituţii de specialitate din Anglia.

Experienţa acumulată şi rezultatele pozitive obţinute în cadrul Centrului Experimental de Probaţiune Arad au făcut ca într-un interval de timp destul de scurt programul experimental să se extindă la nivelul a încă trei judeţe – Cluj, Dâmboviţa, Vrancea – tot cu implicarea directă a personalului din cadrul instituţiilor penitenciare existente în aceste judeţe.

Toate aceste 4 centre de probaţiune au fost constituite prin Ordine ale Ministrului Justiţiei care au la bază strategii locale de dezvoltare elaborate de specialişti care încadrează actualele servicii socio-educative din instituţiile penitenciare respective.

Pentru derularea programelor în cele mai bune condiţii, centrele experimentale au încheiat protocoale specifice ale căror părţi semnatare sunt instituţiile din teritoriu ale Ministerului Justiţiei, Inspectoratele Judeţene ale Poliţiei, Administraţia Publică Locală şi organizaţii nonguvernamentale care şi-au oferit sprijinul pentru reuşita acestei acţiuni.

9.5.4. Activitatea practică în programele experimentale

La nivelul fiecărui centru experimental s-a desfăşurat o selecţie iniţială, în urma căreia candidaţii declaraţi admişi au parcurs tematica unor cursuri de iniţiere – formare, elaborate de către specialişti ai instituţiilor de învăţământ superior din zonele de competenţă pe baza unui „Manual Cadru" pentru ofiţerii de probaţiune, întocmit şi oferit de cadre didactice ale Departamentului de Probaţiune şi Muncă Socială al Universităţii Exer.

O altă caracteristică comună celor 4 programe experimentale o constituie categoriile de delincvenţi asupra cărora se acţionează cu prioritate:

- Minorii – între 14 şi 18 ani;
- Tinerii – între 18 şi 20 ani;
- Nerecidiviştii;
- Cazuri speciale, adică delincvenţii ale căror caracteristici psiho-sociale obligă din punct de vedere moral preluarea lor de către Serviciul Experimental de Probaţiune.

În acest sens, începând cu anul 1996, au trecut prin activităţile desfăşurate în cele patru centre penitenciare un număr de peste 2600 de cazuri, din care peste 930 de minori şi mai mult de 1450 de tineri.

Din nefericire, introducerea pedepsei cu închisoarea pentru minori a făcut ca majoritatea cazurilor din această categorie să fie condamnaţi cu privarea de libertate, fie în închisoare, fie în centre de reeducare. Chiar şi în aceste condiţii dificile, programele experimentale de probaţiune au reuşit să participe activ atât la procesul de individualizare a pedepselor (peste 250 de Rapoarte de evaluare psiho-socială din care peste 150 pentru minori), cât şi activitatea Comisiilor de propuneri pentru liberarea condiţionată (peste 750 de Rapoarte de evaluare psiho-socială, din care peste 150 pentru minori).

La nivelul centrelor Arad şi Cluj supravegherea în comunitate se desfăşoară în baza unui Contract de Probaţiune, în care probaţionarul ia la cunoştinţă pe bază de semnătură despre măsurile cărora trebuie să li se supună şi obligaţiile pe care trebuie să le îndeplinească pe perioada cât se află în grija Serviciului Experimental de Probaţiune (SEP).

În ceea ce priveşte activităţile cu caracter psiho-social, toate cazurile preluate de SEP au beneficiat de acţiuni de consiliere individuală, desfăşurate în medie în regim bilunar, cu durata de o oră. De asemenea, tuturor celor preluaţi în sarcină li s-a oferit posibilitatea de a participa la programe de terapie psiho-socială de grup, desfăşurate în regim de întâlniri săptămânale pe durata a trei luni, în grupuri de 6-8 cazuri şi având ca teme: agresivitatea, consumul de alcool şi droguri, educaţia civică, educaţia igienico-sanitară.

Programele au fost elaborate în funcţie de caracteristicile infracţionale ale zonei de competenţă şi de trăsături psiho-sociale ale populaţiei penitenciare. În paralel aceste programe au fost adaptate şi desfăşurate şi cu cazurile aflate în supraveghere în comunitate.

În paralel cu activităţile menţionate, se acţionează şi în direcţia rezolvării unor probleme sociale, reuşindu-se înlesnirea continuării studiilor şcolare, a calificării profesionale şi asigurarea unor locuri de cazare pentru minori.

Tot în această categorie de activităţi trebuie specificate şi acţiunile prevenirii dezvoltării fenomenului infracţional. Acţiunile specifice se derulează în strânsă colaborare cu celelalte instituţii abilitate şi interesate de acest domeniu, în special cu serviciile specializate ale IJP şi cu Inspectoratele Şcolare.

Privitor la procedura folosită trebuie evidenţiate următoarele:

- Cazurile sunt luate în evidenţă fie la depunerea lor în penitenciar, fie în momentul arestării preventive; în primul caz, toate persoanele nou depuse fac obiectul unei întrevederi de primire, fiind selectaţi în mod obligatoriu toţi minorii şi tinerii şi după caz, alte persoane cu nevoi speciale; în cel de-al doilea caz, în baza protocolului încheiat, poliţia sau Parchetul anunţă Serviciul de Probaţiune, în general pentru a solicita un raport de evaluare sau pentru a asigura controlul judiciar pe perioada liberării provizorii.

- Tuturor minorilor arestaţi preventiv şi depuşi în penitenciar li se întocmesc Rapoarte de evaluare psihosocială care se înaintează instanţelor de judecată la solicitarea acestora sau din iniţiativa Serviciului de Probaţiune pentru cazurile în care există un context psihosocial puternic care poate sprijini reabilitarea socială a minorilor şi unde poate exista posibilitatea executării pedepsei în comunitate.
- Toate cazurile în care se execută o pedeapsă privativă de libertate, preluate în sarcină de Serviciul de Probaţiune, sunt introduse obligatoriu în programul de consiliere individuală, axat în principal pe oferirea unei terapii de suport şi pregătirea condamnatului pentru reîntoarcerea în comunitate; şedinţele de consiliere se desfăşoară în medie, în regim de două întâlniri pe lună, minorii beneficiind de cel puţin o întâlnire pe săptămână; pentru cazurile supravegheate în comunitate, frecvenţa întrevederilor se stabileşte în funcţie de celelalte prevederi ale hotărârii judecătoreşti, minorii fiind planificaţi la cel puţin două întâlniri pe lună.
- În ultima lună înainte de punerea în libertate a cazurilor aflate în stare de detenţie, personalul angajat în activitatea de probaţiune de la nivelul instituţiei penitenciare, lucrează în echipă cu lucrătorii de nivelul comunităţii, cazul fiind preluat în mod gradat pentru a se asigura supravegherea pe durata liberării condiţionate; în momentul punerii în libertate, dosarul de probaţiune al persoanei respective este transmis echipei comunitare.
- În baza hotărârilor judecătoreşti de condamnare cu executare în comunitate sau de liberare condiţionată, între Serviciul de Probaţiune şi probaţional se încheie un contract de probaţiune, în baza căruia se asigură supravegherea.

9.5.5. Implicaţiile legislative şi administrative ale constituirii unui serviciu de probaţiune şi reabilitare socială în domeniul justiţiei penale în România

În ceea ce priveşte implicaţiile legislative putem spune că probaţiunea reprezintă ansamblul intervenţiilor desfăşurate de un serviciu specializat, menite a regla comportamentele indivizilor care au încălcat legea, astfel încât aceştia să-şi poate asuma un rol social adecvat, într-o manieră acceptabilă atât pentru ei, cât şi pentru comunitatea din care fac parte. Caracterul de modalitate de penalizare, care este însoţit în permanenţă de acţiuni cu caracter social, este oferit de faptul că instanţa de judecată poate pronunţa o sentinţă de:

- Probaţiunea propriu-zisă (în Dreptul penal anglo-saxon) sau suspendarea pedepsei cu supunerea la probă (în sistemul penal continental);
- Supravegherea celor condamnaţi la o pedeapsă privativă de libertate şi care au făcut obiectul unei puneri în libertate condiţionată sau în întreruperea executării pedepsei;
- Supravegherea modului de executare a libertăţii supravegheate şi a liberării provizorii sub control judiciar;
- Supravegherea respectării diferitelor măsuri de siguranţă, interdicţii sau obligaţii impuse de instanţă;
- Executarea muncii în folosul comunităţii, o pedeapsă tot mai frecvent utilizată datorită faptului că, se pare, este cea mai eficientă dintre sancţiunile executate în „regim liber".

Aceste modalităţi de penalizare sunt însoţite de o serie de acţiuni cu caracter social, menite să sprijine direct delincventul şi indirect societatea în încercarea de recuperare socială a acestuia. Putem reaminti pe scurt o parte din aceste acţiuni:

- Ancheta psihosocială pentru individualizarea pedepsei;
- Acţiuni de consiliere individuală, de terapie psihologică şi socială desfăşurate cu deţinuţii cu nevoi speciale, precum şi programe speciale de pregătire a acestora pentru momentul punerii în libertate, în vederea unei cât mai rapide şi eficiente integrări sociale;
- Asistenţa post penală acordată foştilor condamnaţi;
- Administrarea direct sau în colaborare cu diferite organizaţii a unor centre de resocializare sau de recuperare pentru delincvenţii cu programe speciale (alcoolism, droguri);
- Acţiuni de prevenire a infracţionalităţii şi recidivei, desfăşurate cu precădere în instituţii de învăţământ sau în diferite zone cu specific criminogen;
- Consiliere şi asistenţa specială acordată victimelor fenomenului infracţional prin psihoterapie, mediere, conciliere.

Foarte pe larg, acestea sunt o parte dintre aspectele cuprinse generic sub denumirea de probaţiune. Nu putem să nu remarcăm că ele apar şi în Codul Penal al României. Mai mult chiar instanţele de judecată se pronunţă în majoritatea cazurilor prin sancţiuni alternative la pedeapsa cu închisoarea: suspendarea executării pedepsei sub supraveghere, libertatea supravegheată a minorului, liberarea condiţionată, liberarea provizorie sub control judiciar, măsurile de siguranţă.

De aici rezultă clar că ceea ce în dreptul continental poartă numele de „probaţiune" există şi în Codul Penal al României şi se aplică. Problema este că supravegherea executării acestor modalităţi de penalizare este asigurată, cel puţin teoretic, de instituţii care apelează la Poliţie sau la organe ale administraţiei publice locale. Nici una din aceste două instituţii publice nu beneficiază de reglementări exprese în această direcţie.

Art. 863 C.pen. prevede doar că „supravegherea executării... se face de organele prevăzute la aliniatul 1, lit. a" – respectiv „... judecătorul desemnat cu supravegherea sau organe stabilite de instanţă".

Deci instanţele de judecată nu sunt strict limitate la poliţie sau la administraţia publică locală. Atunci de nu s-ar folosi această prevedere pentru a oferi supravegherea executării unui serviciu special al Ministerului Justiţiei, respectiv Serviciul de Probaţiune şi Reabilitare Socială, specializat tocmai în supravegherea executării sancţiunilor şi măsurilor neprivative de libertate.

Apare evident că unul dintre obiectivele majore ale aplicării sancţiunilor şi măsurilor neprivative de libertate îl reprezintă implicarea comunităţii în recuperarea socială a delincvenţilor.

CAP. X – Conduite dizarmonice din perspectiva expertului psiholog şi a psihologiei judiciare

10.1. Problematica simulării-disimulării 409
10.2. Problematica psihologică a conduitelor autodistructive (actul suicidar) 411
10.3. Problematica psihologică a conduitelor heteroagresive (conduite agresive) 412
10.4. Problematica psihologică a disfuncţionalităţii principalelor procese şi funcţii psihice 416
10.5. Efectele produselor psihofarmacologiei în tratamentele psihopatologice 420
    10.5.1. Expertiza medico-legală psihiatrică 420
    10.5.2. Influenţa personalităţii asupra actului infracţional 421
10.6. Investigaţia psihologică 422
    10.6.1. Posibilităţi, limite şi obiective ale investigaţiei psihologice pe terenul psihologiei judiciare 424
10.7. Instrumentar de psihodiagnoză – testul standardizat 426
    10.7.1. Metoda Rorschach 426
    10.7.2. Testul Szondi 427
    10.7.3. Testul Lücher 429
    10.7.4. M.M.P.I. 431
    10.7.5. T.A.T. 432
    10.7.6. Testul Rosenzweig 433
10.8. Investigaţia psihologică în expertiza şi psihologia judiciară 434
    10.8.1. Scop şi deziderat în expertiza psihiatrică 434
    10.8.2. Consideraţii psihologice asupra problematicii discernământului 437
    10.8.3. Aportul instrumental de investigaţie psihologică în expertiza psihiatrică . . . 438
    10.8.4. Examinări paraclinice în expertiza psihiatrică 439
    10.8.5. Cercetări asupra potenţialului delicvent în incidenţa judiciară 440

Capitolul X

Conduite dizarmonice din perspectiva expertului psiholog și a psihologiei judiciare[1]

> *„...Psihicul apare ca principalul instrument al adaptării omului la mediu, dacă însă, unele sau toate structurile sale componente vor suferi, tulburarea mintală poate, în anumite circumstanțe, să-l aducă pe individ în conflict cu legea și cu semenii săi...“*

10.1. Problematica simulării-disimulării

Simularea

Conduitele deviante de simulare constituie o formă particulară și în același timp specifică de manifestare a dezadaptării sociale. Această formă de exprimare a devianței situată prin semnificație la limita dintre normal și patologic, cu sau fără substrat psihologic, tinde de a scoate totdeauna în evidență patologicul, caracterizându-se prin motivație și scopul utilitar imediat.

Datele de istorie remarcă fenomenul din cele mai vechi timpuri, legându-l de evenimente sociale, concepții și trăsături culturale, situații psihologice particulare, forme predominante de manifestare privind tulburările mintale, simularea nebuniei.

Cercetările de specialitate clasifică fenomenele de simulare în:

1. Simulare preventivă – constă în caracterul premeditat și conștient de inducere în eroare, care anticipă un act, de cele mai multe ori cu conținut social negativ. Este o formă predeviantă, preinfracțională în care subiectul își pregătește terenul de acțiune, își caută argumente, își stabilește alibiurile.

2. Simularea contaminativă – este specifică unei colectivități restrânse cu regim special (detenție și alte medii restrictive), determinată în primul rând de situații de frustrare și cu caracter inductiv, sugerat, în care inițiativa aparține, de asemenea, în primul rând personalităților dizarmonice. Această formă se prezintă cel mai frecvent cu referire la patologia somatică generală prin simularea unor intoxicații, boli infecțioase, cât și la patologia specială (afecțiuni dermatologice, traumatologice etc.).

Disimularea

Este conduita deviantă care reflectă o motivație psihopatologică particulară, la care se adaugă, ca o condiție favorizantă, o situație psihologică sau de ordin social, de

---

[1] Problematici reluate selectiv din opera colectivă, cpt. corespunzător contribuțiilor lector univ. avocat Zdrenghea Voicu și psiholog dr. Tudorel Butoi – expert criminalist, din opera comună: V. Zdrenghea. N. Mitrofan, T. Butoi – **„Psihologia judiciară“**, Ed. Șansa S.R.L., București, 1992 – vezi cpt. XI.

frustrare, de îngrădire a dreptului subiectului. Această formă poate însoți o conduită deviantă complexă, cum ar fi comportamentul autodistructiv și heterodestructiv, la melancolici cu idei de suicid sau obsedați de idei de răzbunare.

Acești subiecți neagă tulburările de percepție sau conținutul delirant al gândirii patologice pe care le prezintă, însă devin reticenți, suspicioși, temporizează sau, dimpotrivă, dau răspunsuri evazive în discuțiile cu interlocutorii, de care consideră că depind în realizarea scopurilor lor.

Practic examinatorul urmărește gestualitatea, vorbirea, fizionomia sau comportamentul subiectului, prin examinarea mascată, în care subiectul nu se știe observat, examinarea fiind în aceste cazuri ea însăși disimulată.

În toate aceste cazuri este necesară obiectivitatea diagnosticului conduitelor simulate, cât și a trăsăturilor de personalitate care le motivează.

Problema psihologică de bază a simulării este legată de sinceritate și minciună. Ea are în mod cert o componentă instinctiv emoțională, un substrat de apărare și conservare apărut în mod reflex în situații conflictuale majore. Fiecare simulant își compune un tablou de simptome corespunzător temperamentului, resurselor intelectuale, capacităților sale de rezistență psihică sau fizică.

Pentru depistarea cazurilor de disimulare se aplică metodele psihologice de investigare (Rorschach, MMPI, Szondi) în vederea precizării diagnosticului de simulare. Aceste teste psihologice permit obținerea nu numai a unui plus de informație cu valoare de explicație și obiectivare, dar scurtează perioada de observație clinică efectuată înainte și după tratamentele de probă.

O formă particulară a disimulării, din perspectiva medicinei legale, cu importante semnificații psiho și sociopatologice, este automutilarea. Unii autori atribuie acestei forme de disimulare un caracter de suicid parțial, pornind de la cazurile de autolezare grave la unii schizofreni sau a unor homosexuali deliranți de a-și schimba sexul.

În cazul acestor categorii de indivizi, ne aflăm în fața personalității dizarmonice caracterizate prin: autoagresivitate, impulsivitate, dezinhibare instinctiv-emoțională, dezechilibru afectiv, conversiuni instinctive și anestezie psihică oglindită în descărcări agresive caracterizate în plăgi tăiate, arsuri, înghițirea de obiecte metalice.

Automutilarea este determinată și de anumite condiții de mediu și situaționale în care se află personalitatea deviantă la un moment dat, caracteristică pentru personalitățile dizarmonice, fiind manifestarea concomitentă a mai multor forme și direcții de exprimare nespecifică a agresivității.

Categoria hoților de buzunare evidențiază cel mai mare procent de simulanți în sensul că de fiecare dată când sunt prinși în flagrant delict, simulează stări de rău (leșin, epilepsie, ajungând chiar să se taie pe față cu lame, arme pregătite și pe care le poartă asupra lor permanent), aruncându-se pe jos, scuipând, lovindu-se pe față și brațe, toate acestea în scopul, pe de o parte, de a atrage grupurile de curioși cărora să le trezească compătimirea, și pe de altă parte, să intimideze organele de ordine aflate în desfășurarea atribuțiilor de servici.

Tot în scopul intimidării – impresionării organelor de cercetare, o serie dintre persoanele aflate în anchetă simulează în timpul interogatoriului stări de rău, sau simulează sinuciderea, izbindu-se cu capul de fișete, de geamuri, înghițind cuie, lame etc., toate acestea în scopul întreruperii cu puțină temporare a cercetărilor[2].

---

[2] Spețe autentice în acest sens se vor prelucra cu studenții la seminarii. (vezi T. Butoi – arhiv. pers.).

Sinistroză – este o situație specifică de disimulare, care apare la traumatizații care perseverează într-o atitudine vicioasă, deși procesul patologic s-a rezolvat, însă care urmăresc în scop ulterior și rezolvarea favorabilă a procesului social sau judiciar, în care direcție caută permanent argumente, mimează unele apatii, amnezii, uneori chiar halucinații, în scopul de a obține o despăgubire materială, de a o majora, de a beneficia de o indemnizație.

Deviantul cu siniatroză – este permanent obsedat de rezolvarea favorabilă a revendicărilor sale. La aceasta contribuie și anturajul apropiat, care încurajează atitudinea deviantă a subiectului.

10.2. Problematica psihologică a conduitelor autodistructive (actul suicidar)[3]

Interesul psihologiei judiciare asupra potențialului autodistructiv constă în aceea că el devine caracteristic personalităților dizarmonice, psihopatice, la fel ca și tentativele anterioare de suicid, adăugându-se cadrului lărgit al stărilor tanatogene din morțile violente alături de stările de agresivitate potențială explicată neurofiziologic prin leziuni sechelare cerebrale sau de la nivelul sistemului hipotalamolimbic, în stările psihopatoide.

Suicidul – din punct de vedere psihologic și psihopatologic reprezintă o reacție comportamentală de tip antisocial autodistructiv care presupune explicarea factorului individual prin implicarea factorului instinctiv și cauzele psihopatologice specifice ca delirul, halucinațiile, ideile suicidului, din diverse perspective, oferă date impresionante asupra cauzelor acestui fenomen. Reținem definiția pe care Albert Camus o dă suicidului din perspectivă etico-filosofică: „un joc mortal, care duce de la luciditate în fața existenței, la evaziune în afara lumii, încheindu-se prin actul sinucigaș cu divorțul dintre om și viața sa.“

Sub aspectul subiectiv, demersul sinuciderii ilustrează, de regulă, trei etape:

1. Suicidația – este faza de incubație, faza mentală de cercetare a motivației, în cursul căreia subiectul își pune problema morții și a necesității de a muri. Ea este declanșată de una sau mai multe cauze, fie de ordin patologic, fie de ordin sociologic (diferențiate de adaptarea socială, slăbirea sau accentuarea coeziunii grupului social). Aceasta determină pe plan interpsihic, formarea unei atitudini motivaționale corespunzătoare pregătirii actului suicidar, cauza reprezentând momentul conflictului.

2. Suicidacția – este faza de trecere de la imaginile abstracte, conflictuale, la etapa pregătirilor concrete, prin căutarea formelor și a metodelor de conduită autodistructivă. Această fază este influențată și inițiată de anumite circumstanțe care depind fie de individ, fie de social. În acest sens au valoare circumstanțele psihopatolgice (etilism cronic, narcomanii, psihopatii, stări reactive, somatogene, malformații congenitale, infirmități, boli somatice grave, incurabile și sociogene etc.). În cursul acestei faze, are loc o creștere marcată și progresivă a stării de tensiune intrapsihică, care ajunsă la paroxism „explodează“ sub forma unei reacții psihogene, moment în care individul adoptă decizia „înfăptuirii suicidului“. Este momentul „exploziei autodistructive“.[4]

3. Traumatizația – este faza de punere în practică a modalităților autodistructive preconcepute sau actul în sine, urmat sau nu de reușită, adică moartea. Importante în această etapă a conduitei suicidare sunt metodele folosite și efectul lor. Efectele pot fi psihoptalogice și sociale sau nespecifice. În legătură cu trebuințele moderne în comportamentul autodistructiv, se observă, în raport cu creșterea numărului și extinderii utilizării halucinogenelor, că narcomania poate fi încadrată în categoria conduitelor autodistructive pasive. Totuși, specificul situațiilor și stărilor de drogare, imprimă o serie de caracteristici distinctive între narcomanie și conduita autodistructivă specifică și majoră. Diferențele rezultă utilizând criteriile corp, timp și moarte.

---

[3] Vezi o abordare complexă în materie: T. Butoi, A. Boroi, V. Iftenie, Al. Butoi – **„Sinuciderea un paradox – considerații psihosociologice, biomedicale și juridice“**, Ed. Științelor Medicale, București, 2002.

[4] Studenții vor studia înscrisuri și jurnale intime ale unor sinucigași, probele cu imaginile foto din spețe reale (vezi. T. Butoi – arhiv. pers.).

– **Corpul** – pentru narcomani este un simplu joc de trecere, de schimb, epicentrul exigențelor și nocivității, pe când pentru suicidant este ultimul obstacol opus lumii ostile.

– **Timpul** – pentru narcoman este repetiția, așteptarea nebună, fuga vertiginoasă, apoi totul începe în celula îngustă a dependenței biologice. Pentru sinucigaș este o ruptură, oprirea bruscă, discontinuitatea, imaginea în fundul de sac al viitorului.

– **Moartea** – pentru narcoman este întâlnirea neprevăzută a sfârșitului logic al unui spectacol improvizat, este o neșansă psihică, printr-o extremă erodare a voinței, este colapsul existenței în decursul unei lente hemoragii a voinței. Pentru sinucigaș este cea mai înaltă referință a conținutului logic al protestului. Este exigența omului în momentul în care el coincide cu disperarea, cu plictiseala, cu mania sa.

În ceea ce privește determinismul suicidului, centralizarea datelor oferite de cercetările de specialitate din România, indică următoarele proporții:

– Psihozele – 52,2%;
– Nevrozele – 23,2%;
– Alte tulburări psihice (între care se încadrează labilitatea psihoagresivă, considerată astăzi ca genetic determinantă) – 21,8%.

Între numeroasele cauze declanșatoare ale comportamentului suicidar, statistica evidențiază următoarele:

– Pierderea partenerului de viață, conflicte psihoafective cu neînțelegeri în familie, gelozie, adulter, divorț;
– Condamnare, urmărire penală;
– Stres-ul în anturajul trepidant la lumii moderne;
– Accidente de circulație suicidare sau urmate de mutilare.

10.3. Problematica psihologică a conduitelor heteroagresive (conduite agresive)*

Conduitele umane deviante heterodistructive au în vedere atitudinile agresive caracterizate prin utilizarea forței fizice în raporturile interpersonale. Spre deosebire de terorizare sau terorismul care constituie formele cronice ale violențelor fizice, atitudinea agresivă se caracterizează, atât la nivelul conceperii, cât și la nivelul concepției, prin rapiditate.

O varietate minoră a agresivității este șicanarea, ce caracterizează forme de conduită șn cele mai diverse relații interpersonale, la locul de muncă, între vecini, în familie, în cercul de prieteni etc. Șicanarea este o conduită deviantă ce caracterizează nivelul moral, caracterul asociat al agresorului și care face parte din arsenalul comportamental pe care îl folosește în atingerea scopului.

Agresivitatea, ca atitudine comportamentală, se regăsește în structura intimă a criminalității, interesând în aceste situații, psihologia judiciară.

Încercând o corelare între agresivitate și delicvență, literatura de specialitate stabilește următoarele categorii ale comportamentului agresiv:

---

* Vezi și contribuțiile dr. Mitrofan Nicolae, Zdrenghea Voicu, Tudorel Butoi din, **Psihologie judiciară**, Editura Șansa, București, 2000, pag. 23-39.

a) Comportamentul agresiv nediferenţiat – ocazional, fără răsunet, antisocial, obligatoriu sau imediat; în asemenea cazuri, condiţionarea fenomenului este pasageră, ocazională, neactivând un fond morbid preexistent;

b) Comportament agresiv delictual – propriu-zis, polimorf şi permanent, în cadrul căruia se poate diferenţia un comportament specific criminal, în asemenea situaţii condiţionarea având un caracter permanent şi fiind susţinută predominanţa de acţiune a factorilor de mediu, de ordin social negativ;

c) Comportamentul agresiv – ca expresie integrantă, nemijlocită a unei stări patologice, fie preexistente (homicidul patologic din diferite afecţiuni psihice sau suicidul), fie dobândite în urma unor modificări de personalitate produse în psihopatizări, diverse narcomanii etc.

Din punct de vedere sociologic şi psihiatric, agresivitatea este considerată ca o componentă esenţială, normală a personalităţii, care poate fi canalizată, determinată sau abătută până în momentul când scapă controlului raţiunii. Unii neurofiziologi, biologi şi endocrinologi nu sunt de acord că agresivitatea ar reprezenta o propulsiune majoră la care sunt supuse organismele în decursul existenţei lor.

Primul punct de vedere care susţine caracterul înnăscut al agresivităţii, este reprezentat de lucrările lui Konrad Lorenz, laureat al premiului Nobel pentru medicină şi fiziologie în 1973 şi care ajunge la concluzia conform căreia comportamentul tuturor speciilor ar fi comandat de patru impulsuri: foamea, frica, sexualitatea şi agresivitatea.

Cu o nuanţă deosebită, lucrările lui K. Lorenz demonstrează şi interpretează conţinutul noţiunii de agresivitate, atât sub forma ostilităţii, a caracterului distructiv, răufăcător, cât şi în sensul constructiv şi posesiv al tendinţelor active, ori orientate către exterior de afirmare a Eu-lui.

Astfel, după Olaff Klingberg, agresivitatea implică o noţiune de ostilitate. Ostilitatea este o valoare negativă, pe când agresivitatea poate avea o valoare de dialog în aceeaşi măsură pozitivă-constructivă.

Teoriile psihanaliste stau la baza unor măsuri terapeutice specifice, studiate de S. Noche şi Locaum (1948). Astfel, când agresivitatea însoţeşte o psihoză emotivă sau psihonevroză, poate beneficia foarte bine de o cură psihoanalitică, condiţionată de vârsta pacientului şi de faptul inexistenţei unei structuri psihotice foarte consolidată.

Agresivitatea, aşadar, poate fi privită ca o calitate înnăscută a individului, care se află nediferenţiată în perioada de formare a personalităţii, urmând ca pe parcursul dezvoltării ontogenice să capete o anumită coloratură, cu tendinţe de diferenţiere în autoagresiune şi heteroagresiune, fără să se poată vorbi de o diferenţiere absolută, ci numai de predominanţa uneia din aceste trăsături de bază.

Ulterior, datorită intervenţiei unor factori sociopsihologici sau neuropsihici se poate vorbi de o supra diferenţiere a a cestor forme, în care se poate distinge mai bine aspectul calitativ şi care are în vedere atât aspectele etiopatologice, cât şi reflectarea socială (comportamentul agresiv-distructiv specific şi nespecific).

Pentru susţinătorii naturii patologice (neurofiziopatologice) a agresivităţii şi a celor care semnalează aspecte biologice, constituţionale, pledează eficienţa tratamentelor cu neuroleptice la care, dacă există o componentă anxioasă, aduc bune rezultate terapeutice substanţele tranchilizante.

Unii psihologi au pus accentul pe existenţa caracteristicilor constituţionale care ar putea furniza o legătură între tipul morfologic, mezomorf (care corespunde aproximativ tipului atletic descris de Kretschemer) şi deviaţiile comportamentale. Corelaţia frecventă care ar exista între tipul morfologic şi această dimensiune temperamentală ar conduce la presupunerea că aceasta din urmă ar fi legată de constituţia fizică.

a) Comportamentul agresiv nediferenţiat – ocazional, fără răsunet, antisocial, obligatoriu sau imediat; în asemenea cazuri, condiţionarea fenomenului este pasageră, ocazională, neactivând un fond morbid preexistent;

b) Comportament agresiv delictual – propriu-zis, polimorf şi permanent, în cadrul căruia se poate diferenţia un comportament specific criminal, în asemenea situaţii condiţionarea având un caracter permanent şi fiind susţinută predominanţa de acţiune a factorilor de mediu, de ordin social negativ;

c) Comportamentul agresiv – ca expresie integrantă, nemijlocită a unei stări patologice, fie preexistente (homicidul patologic din diferite afecţiuni psihice sau suicidul), fie dobândite în urma unor modificări de personalitate produse în psihopatizări, diverse narcomanii etc.

Din punct de vedere sociologic şi psihiatric, agresivitatea este considerată ca o componentă esenţială, normală a personalităţii, care poate fi canalizată, determinată sau abătută până în momentul când scapă controlului raţiunii. Unii neurofiziologi, biologi şi endocrinologi nu sunt de acord că agresivitatea ar reprezenta o propulsiune majoră la care sunt supuse organismele în decursul existenţei lor.

Primul punct de vedere care susţine caracterul înnăscut al agresivităţii, este reprezentat de lucrările lui Konrad Lorenz, laureat al premiului Nobel pentru medicină şi fiziologie în 1973 şi care ajunge la concluzia conform căreia comportamentul tuturor speciilor ar fi comandat de patru impulsuri: foamea, frica, sexualitatea şi agresivitatea.

Cu o nuanţă deosebită, lucrările lui K. Lorenz demonstrează şi interpretează conţinutul noţiunii de agresivitate, atât sub forma ostilităţii, a caracterului distructiv, răufăcător, cât şi în sensul constructiv şi posesiv al tendinţelor active, ori orientate către exterior de afirmare a Eu-lui.

Astfel, după Olaff Klingberg, agresivitatea implică o noţiune de ostilitate. Ostilitatea este o valoare negativă, pe când agresivitatea poate avea o valoare de dialog în aceeaşi măsură pozitivă-constructivă.

Teoriile psihanaliste stau la baza unor măsuri terapeutice specifice, studiate de S. Noche şi Locaum (1948). Astfel, când agresivitatea însoţeşte o psihoză emotivă sau psihonevroză, poate beneficia foarte bine de o cură psihoanalitică, condiţionată de vârsta pacientului şi de faptul inexistenţei unei structuri psihotice foarte consolidată.

Agresivitatea, aşadar, poate fi privită ca o calitate înnăscută a individului, care se află nediferenţiată în perioada de formare a personalităţii, urmând ca pe parcursul dezvoltării ontogenice să capete o anumită coloratură, cu tendinţe de diferenţiere în autoagresiune şi heteroagresiune, fără să se poată vorbi de o diferenţiere absolută, ci numai de predominanţa uneia din aceste trăsături de bază.

Ulterior, datorită intervenţiei unor factori sociopsihologici sau neuropsihici se poate vorbi de o supra diferenţiere a a cestor forme, în care se poate distinge mai bine aspectul calitativ şi care are în vedere atât aspectele etiopatologice, cât şi reflectarea socială (comportamentul agresiv-distructiv specific şi nespecific).

Pentru susţinătorii naturii patologice (neurofiziopatologice) a agresivităţii şi a celor care semnalează aspecte biologice, constituţionale, pledează eficienţa tratamentelor cu neuroleptice la care, dacă există o componentă anxioasă, aduc bune rezultate terapeutice substanţele tranchilizante.

Unii psihologi au pus accentul pe existenţa caracteristicilor constituţionale care ar putea furniza o legătură între tipul morfologic, mezomorf (care corespunde aproximativ tipului atletic descris de Kretschemer) şi deviaţiile comportamentale. Corelaţia frecventă care ar exista între tipul morfologic şi această dimensiune temperamentală ar conduce la presupunerea că aceasta din urmă ar fi legată de constituţia fizică.

Deşi aceste concepţii care pun accentul asupra aspectului constituţional ce poate caracteriza o personalitate obişnuit agresivă, nu aduc, în ultimă instanţă nici un argument decisiv, trebuie arătat că unii cercetători, mai ales clinicienii, au insistat asupra caracterului patologic al unor personalităţi agresive, pus în evidenţă în numeroase cazuri, începând chiar cu lucrările lui Lombroso, care acordă o importanţă deosebită epilepsiei şi comportamentului epileptic.

Tot în favoarea susţinătorilor neurofiziopatologice a agresivităţii pledează teoria psihochirurgicală modernă, care contribuie la ameliorarea până la anihilare a unor manifestări agresive majore, demonstrate prin eficienţa rezultatelor obţinute şi verificate în timp.

La noi în ţară, profesorii V. Predescu şi C. Belşugăteanu au constatat în stările psihopatoide caracterizate şi prin componenta agresivă, modificări ale traseelor electroencefalografice, sugerând ipoteza unor mecanisme patologice limbice, care să explice manifestările impulsive şi de agresivitate, presupunând că aceste modificări sunt expresia unor discrete leziuni cerebrale rhinoencefalice (rhinoencefalul fiind incriminat în procesele de materializare a electrogenezei).

Modele explicative ale conduitei agresive

Sunt cunoscute trei tipuri de modele explicative ale conduitei agresive; modelul biologic bazat pe noţiunea de instinct; modelul psihologic fundamentat pe fenomenul de frustrare; modelul socio-cultural.

a) Modelul biologic – bazat pe noţiunea de instinct, a fost explicat la nivelul psihologiei animale de Konrad Lorenz, iar la nivelul psihologiei umane de K. Greef. Dacă pentru agresivitatea animalelor termenul de instinct acoperă realitatea unui comportament înnăscut, în cazul omului, acest termen nu poate fi aplicat. Pentru agresivitatea omului, termenul de instinct a fost înlocuit cu cel de pulsiune, care are o altă semnificaţie decât existenţa spontană a nevoii de a ataca şi de a distruge la anumiţi stimuli (stimuli semnal). La individul uman, agresivitatea apare ca o referinţă la o nevoie vitală ca foamea, apărarea, sexualitatea etc., toate aceste necesităţi fiind supuse însă controlului cortical, ceea ce permite o creştere cosniderabilă a rolului proceselor cognitive care fac posibil exerciţiul mental (judecata, raţionamentele), posibilitatea de a prevedea consecinţele unui act şi de a elabora şi realiza proiecte. În acest sens, se poate spune că omul este efectiv singurul animal capabil să omoare premeditat, pentru că el este singurul capabil să-şi anticipeze conduita distructivă într-un proiect mai mult decât la animale, în afară de actul distructiv propriu-zis. Conduita heteroagreasivă se poate traduce în încă două moduri:

- Printr-o depersonalizare a victimei, care îşi pierde toată valoarea afectivă pentru agresor;
- Printr-un mecanism prin care încearcă să justifice actul comis sau să-l integreze într-un sistem global de justificări.

Dacă în cadrul acestui model se pune problema patologiei, se va putea distinge o patologie individuală şi una colectivă. Patologia individuală capătă două aspecte, în funcţie de care agresivitatea poate fi constituţională sau accidentală (câştigată). La agresivitatea constituţională se disting epilepticii, unde periodic au loc descărcări paroxistice (furia epileptică) sau pe cea a caracterului paranoic, lucidă, care se exercită la rece. Există, pe de altă parte, agresivităţi accidentale sau câştigate, datorate unor factori şi împrejurări precum:

– În patologia emoţională, rănirea amorului propriu sau stările pasionale care pot să se manifeste prin descărcări agresive;

– Impregnările toxice acute şi cronice (alcoolismul);

– Encefalopatiile infantile, ale adolescentului sau adultului, traumatismele cranio-cerebrale, afecţiuni susceptibile de a lăsa ca sechele tulburări de caracter şi care pot fi însoţite de agresivitate, ca o predispoziţie reziduală;

– Psihozele cronice evolutive (schizofrenia, psihoza halucinatorie cronică) pot de asemenea să fie însoţite de manifestări agresive.

Nu trebuie uitat că tulburările psihice din patologia generală (afecţiuni hepatice, ulcere, diabet, arterioscleroză cerebrală, neoplasm etc.) se pot traduce pe plan comportamental prin devieri, atât în sensul heteroagresivităţii, cât şi al autoagresivităţii.

b) La modelul psihologic – bazat pe fenomenul de frustrare – fenomenul frustrării constă într-o stare de contrarietate creată prin interferarea în planul unei acţiuni dezirabile subiectului a unor alte acţiuni, distorsionate în raport cu acţiunea dezirabilă şi finalitatea acesteia. În literatura de specialitate sunt citate patru tipuri de frustrări;

– Existenţa unei imposibilităţi sau a unei bariere fizice, în calea acţiunii proiectate;
– Existenţa unei perioade de latenţă între debutul şi sfârşitul actului secvenţial;
– Omiterea sau reducerea recompensei care constituie scopul activităţii desfăşurate;
– Apariţia unei tendinţe la răspunsul incompatibil cu situaţia existentă.

Problema frustrării este încă discutată în literatura de specialitate. Se precizează că frustrarea, prin ea însăşi, nu declanşează un comportament agresiv.

După afirmaţiile lui Berbovitz, ea suscită o anxietate, ca variabilă intermediară şi se poate considera că tensiunea creată de această anxietate declanşează reacţia agresivă.

Nu toate frustrările conduc la o stare anxioasă şi de aici la comportamentul agresiv. Totul depinde de sensul pe care îl au acestea pentru individ. Acest sens se poate traduce în două moduri şi din acest punct de vedere unele frustrări sunt acceptate de individul în cauză sau ele apar ca justificate, ele legându-se de înţelegerea pe care o are individul faţă de realităţi sau, în al doilea rând, intervine sentimentul de frică sau de neputinţă în faţa unei situaţii date.

c) Modelul socio-cultural al comportamentului agresiv. Atât literatura de specialitate, cât şi observaţiile curente din practica vieţii sociale pun în evidenţă rolul factorilor culturali şi ai învăţării în determinismul comportamentului agresiv.

Studiul etiologiei agresivităţii poate să nu ţină seamă şi de condiţiile pe care le oferă mediul familial sau colectiv, condiţii care, în anumite cazuri pot constitui „terenul fertil“ al „încolţirii“ acestui tip de comportament. În general, se consideră că influenţa scenelor agresive depinde în mare măsură de existenţa prealabilă a obiceiurilor agresive şi că această influenţă variază, în funcţie de posibilităţile pe care le are spectatorul de a se confrunta cu mediul în care el se simte integrat şi al cărui cadru de referinţă (în sens sociologic) este opus celui pe care îl presupun scenele cu încărcătură agresivă.

La aprecierea predictivă asupra conduitelor agresive este necesar să se ţină seama de modul de provenienţă şi nivelul intelectual al indivizilor pentru că unii nu prezintă nici o disponibilitate psihologică spre un astfel de comportament, pe când alţii găsesc aici modele comportamentale.

Între alţi factori consideraţi că se impun atenţiei în sfera cauzalităţilor comportamentelor agresive cu etiologie socială sunt şi narcomaniile care pot predispune sau favoriza trecerea la act mai ales dacă subiectul este dependent de utilizarea drogurilor. În aceste situaţii, starea de narcomanie poate fi considerată ca o cauză echivalentă în sfera generală a cauzalităţii actului agresiv.

Consumul de alcool – este unanim recunoscut ca toxicul cel mai virulent în declanşarea comportamentului agresiv, atât în sensul autodistructiv, cât şi în cel heterodistructiv.

Abordarea modului socio-cultural al agresivităţii nu se poate dispensa de utilizarea şi de analizele operaţionale ale conceptului „calitatea vieţii“ sau „valoarea umană a vieţii“ cu următoarele niveluri:

- La un prim nivel dimensiunile: biologică, psihică şi socială având semnificaţii atât relativ autonome, cât şi semnificaţii interdependente, numai analiza lor integrată şi dinamică putând conduce la concluzii consistente şi valide;
- Valoarea vieţii, pe care fiecare dintre cele trei dimensiuni, înţeleasă ca adiţionare a duratei parcurse a vieţii, a calităţii acesteia şi a semnificaţiei atribuite de către subiect primelor două componente.

În cadrul dimensiunii sociale a vieţii umane se vor avea în vedere subdimensiunile: economică, profesională, familială, politică, şcolară, a participării culturale, a timpului liber, morală, ecologică etc.

Studiul cauzalităţii agresivităţii la modul operaţional concret va trebui să aibă în vedere toţi aceşti factori, pentru că de multe ori cauzalitatea agresivităţii este complexă, insidioasă, cameleonică chiar[5].

10.4. Problematica psihologică a disfuncţionalităţii principalelor procese şi funcţii psihice

Adaptarea constituie un fenomen universal în natură şi societate, condiţionând supravieţuirea fiinţelor vii. Sub aspect psihosocial, adaptarea constă în reflectarea corectă şi comportarea adecvată cerinţelor mediului social, fiind mijlocită de procesele şi funcţiile psihice*.

Astfel, percepţia permite orientarea imediată în mediul înconjurător, gândirea permite anticiparea unui efect posibil pornind de la anumite cauze şi condiţii sau explicaţia unui fenomen, identificându-i cauza, limbajul face posibilă comunicaţia interumană, memoria stochează informaţia utilă adaptării, imaginaţia oferă o rezolvare nouă sau mai eficientă a unor situaţii, reflexivitatea situează individul pe o anumită poziţie faţă de evenimentele ambianţei, voinţa îl susţine în atingerea scopurilor propuse, aptitudinile îi asigură reuşita şi eficienţa activităţilor desfăşurate, caracterul îi pune de acord conduita cu cerinţele şi normele culturale ale colectivităţii etc.

Psihicul apare, deci, ca principalul instrument al adaptării omului la mediu. Dacă însă unele sau toate structurile sale componente vor suferi modificări cantitative şi/sau calitative, capacităţile de adaptare psiho socială ale individului se vor îngusta, reduce sau chiar anula. Fără a fi unica, prima condiţie în procesul anevoios şi continuu al adaptării sociale a omului o reprezintă starea de sănătate mintală, respectiv gradul de dezvoltare şi integritate funcţională a mecanismelor interne ale psihicului.

Domeniul patologiei mintale, azi obiect de studiu al unor discipline ca psihopatologia şi psihiatria, a captat dintotdeauna atenţia şi interesul publicului larg, al învăţaţilor vremii şi mai târziu, al oamenilor de ştiinţă, ridicând în faţa acestora numeroase întrebări de ordin teoretic şi parctic, ca de exemplu: ce este boala mintală şi care sunt cauzele? ce rol joacă diverşi factori de mediu în apariţia sa? este ea vindecabilă şi cum anume? ce trebuie făcut cu bolnavii psihici? sunt dotaţi aceştia cu forţe supranaturale? există vreo legătură între geniu şi boala mintală? dar între aceasta şi crimă? sunt bolnavii mintali responsabili pentru actele lor?

---

[5] Se vor studia speţe reale, în special în cauze de omor şi lovituri cauzatoare de moarte – T. Butoi – arhiv. pers.

* Selectiv din psiholog dr. Spătaru Petre – **Sinteză de uz intern asupra principalelor disfuncţii psihice cu aplicabilitate în M.I.,** Editura M.I., Bucureşti, 1982.

Afectând în grade diferite adaptarea individului la mediu, tulburarea mintală poate, în anumite circumstanţe să-l aducă pe individ în conflict cu legea, cu semenii şi cu autorităţile, bolnavii mintali ca şi infractorii sănătoşi de altfel, putând comite acte antisociale îndreptate deopotrivă asupra persoanei, asupra proprietăţilor, asupra statului sau asupra moravurilor sociale.

Rezultă astfel că, adaptarea individului uman la mediu depinde în ultimă instanţă de reacţiile informaţionale om-mediu:

a) Tulburările de percepţie – fără îndoială, rezultat al unei sinteze psiho-senzorial-funcţionale, percepţia ia naştere prin participarea văzului, auzului, pipăitului şi a celorlalte simţuri, permiţând individului orientarea în mediul ambiant. Tulburările de percepţie, cele mai frecvent întâlnite în practica psihopatologică sunt:

- **Hiperestezia** – situaţie în care individul percepe şi este vizibil deranjat de stimulii cotidieni, stimuli obişnuiţi pe care altădată nu îi percepea sau nu-l deranjau; aceste cauze reflectă o stare de iritabilitate crescută a scoarţei cerebrale, frecvent întâlnită în nevroze şi în debutul unor boli psihice majore;
- **Hipoestezia** – reprezintă, de obicei, situaţia inversă, când individul acordă atenţie şi reacţionează doar la stimuli de intensitate crescută; se întâlneşte consecutiv epuizării neuro-energetice a organismului sau în stările de obnubilare generate de chimico-terapie sau beţie alcoolică;

Din categoria tulburărilor predominant calitative fac parte:

- **Iluziile** – mai frecvent întâlnite la bolnavii mintali sunt iluziile de „déja connu“, „déja vu“ – adică impresiile individului că o persoană pe care atunci de fapt o vede pentru prima oară, îi este cunoscută, în consecinţă confundând-o cu o persoană cunoscută anterior şi comportându-se ca atare: discută amical sau injurios, rezervat, suspicios etc.; nici un sănătos mintal nu poate fi scutit de împrejurarea de a confunda pe cineva, dar confuzia durează câteva momente; la bolnavul mintal, confuzia persistă şi alimentează ideaţia patologică în absenţa reflecţiei autocritice;
- **Halucinaţiile** – se înscriu în sfera percepţiilor fără obiect, fiind caracterizate prin: proiecţia spaţială a stimulilor uneori în câmpul perceptiv, alteori în afara sa; atitudinea necritică a individului faţă de tulburare, bolnavul fiind convins de existenţa stimulului şi acţionând în consecinţă: asistă pasiv, pune vată în urechi, perna pe cap, vociferează etc;
- **Halucinaţiile auditive** sunt cele mai frecvente, apar continuu sau intermitent, uneori au conţinut favorabil, măgulitor, alteori din contră, unul injurios, negativ sau imperativ, provocând individul să execute o anumită acţiune. Din punct de vedere al diagnosticului, prezenţa halucinaţiilor desemnează totdeauna o tulburare mintală majoră, niciodată o stare nevrotică sau psihopatie. Astfel de indivizi necesită spitalizare şi tratament urgent.

b) Tulburările de memorie – memoria stochează informaţia care s-a dovedit utilă adaptării individului, conferind astfel continuitate şi logică vieţii de relaţie a acestuia. Cele mai frecvente tulburări ale memoriei sunt:

- **Hipermnezia** – care constă în creşterea capacităţii de evocare a unor fapte, evenimente, situaţii demult fixate şi care păreau uitate;
- **Hipomnezia** – care constă dimpotrivă, în scăderea capacităţii de fixare şi evocare a unor fapte, situaţii, idei, conţinuturi, este întâlnită în stările de convalescenţă şi nevroze când se asociază cu scăderea capacităţii de concentrare a atenţiei;

- **Amnezia** – tulburare majoră constând în pierderea memoriei; cel mai adesea pierderea memoriei este consecutivă unor traumatisme cranio-cerebrale, boli neurologice, intervenții neurochirurgicale, intoxicații cronice sau degradare psihică. Un cunoscut psihiatru compara memoria cu jurnalul intim scris în cursul vieții acestuia. La individul amnezic, acest jurnal nu a fost bine păstrat, lipsesc pagini de la început (amnezia de evocare), pagini recent scrise (amnezia lacunară), iar la alți indivizi „s-a vărsat cerneala" peste anumite pagini cu conținut neplăcut (amnezie psihogenă tematică).

În ceea ce privește tulburările predominant calitative ale memoriei, paramneziile cuprind disocieri ale amintirilor, fie de locul producerii lor, de autorii lor, fie de momentul în care s-au produs astfel:

- **Confabulația** – constă în elaborarea de către individ a unor date, fapte sau istorioare imaginare, cu trăirea sentimentului de a fi participat direct, având convingerea realității celor declarate; frecvent se întâlnește în cazul alcoolismului cronic, al parafreniilor unde are uneori un conținut fantastic; al psihozelor confuzive unde are deseori un conținut critic, cât și în oligofrenii, manie, demențe, schizofrenie;
- **Criptomnezia** – constă în prezentarea unor lucrări, opere, realizări străine, ca fiind creații proprii, după cum fenomenul invers constă în nerecunoașterea propriilor fapte, comportări, amintiri ca fiind proprii individului;
- **Ecmnezia** – constă în evocarea vie și foarte intensă în prezent, a unor amintiri puternic încărcate afectiv, cu conștiința realității și trăirii lor prezente.

c) Tulburările de gândire – mecanismul gândirii asigură stabilirea de relații și legături între fenomene; ele presupun o serie de operații logice mintale, îndeplinește mai multe funcțiuni și își exprimă produsul mintal în concepte, judecăți și raționamente, între aceste tulburări menționăm:

- **exacerbarea ritmului gândirii** – prin analogie presupunând defecțiuni în sistemul de filtrare-codare a reacției în mintea individului se produce o invadare de idei și asociații care se succed rapid, fiind lipsite de continuitate și sens, individul în stările maniacale și episodic în alte boli pe fondul excitației cerebrale;
- **încetinirea ritmului și fluxului ideativ** – se întâlnește în epilepsie, stările depresive și dereglările mintale, astfel de indivizi realizând asociații puține, sărace în conținut, stereotipe, lăsând impresia de încetinire a reacției, vâscozitate mintală și exprimarea verbală automată, greoaie, rară.

Tulburările de conținut ale gândirii sunt reprezentate de:

- **ideile obsesive** – care presupun existența unor idei și întrebări parazite, supărătoare, ce determină și asediază permanent ideația individului; interesant este că acesta le percepe caracterul patologic, supărător, dar nu le poate alunga din conștiință în ciuda eforturilor pe care le face, conștient fiind de caracterul lor absurd; obsesiile se întâlnesc în nevroza obsesivo-fobică (psihastenie);
- **ideea delirantă** – reprezintă convingerea falsă, patologică a individului cu privire la realități inexistente sau autentice, dar incorect interpretate, în cazul delirului, individul este lipsit de conștiința caracterului său patologic, este convins de realitatea lui și cel mai adesea, îl transpune în conduita sa;
- **prezența ideii delirante** – ca și a halucinațiilor de altfel desemnează totdeauna o tulburare mintală gravă, niciodată o tulburare ușoară; ideea delirantă cunoaște grade foarte diferite de sistematizare, argumentare, coerență și consistență logică.

Aşadar, ideea delirantă este în vădită detaşare sau contradicţie cu realitatea, este durabilă, necritică şi rebelă la orice argumentare, demonstraţie logică, toate acestea conferindu-i aspectul său patologic şi deosebind-o de eroarea de judecată a omului sănătos mintal.

În funcţie de tematica lor dominantă, delirurile se clasifică în:

- **deliruri expansive** – care traduc în general o notă de proprietate şi de bună dispoziţie;
- **delir de grandoare** – individul afirmă că este posesorul unor bogăţii însemnate sau ale unei poziţii şi influenţe sociale marcante;
- **delir genealogic sau de filiaţie** – că este înrudit sau descendent al unor mari personalităţi politice, ştiinţifice, artistice etc.
- **delir megalomaniacal** – deosebit de inteligent, spiritual, atrăgător, puternic, talentat;
- **delir de invenţie** – că a inventat sau lucrează la o importantă invenţie, de regulă din cele care vor revoluţiona ştiinţa.

Delirul expansiv este întâlnit în stările maniacale, parafrenii, unele psihoze de involuţie senilă etc.

Delirurile depresive au ca expresie generală nota de interiorizare, de existenţă şi suferinţă:

- **Delir de culpabilitate** – individul se consideră profund vinovat şi responsabil pentru fapte reale sau imaginare;
- **Delir de ruină** – ruinat, sărăcit, adus în sapă de lemn;
- **Delir de inutilitate** – inutil social, un balast pentru familie şi societate;
- **Delir de ipohondrie** – convins că suferă de o boală grea, incurabilă, nediagnosticată, interpretând ca semne specifice acestora o serie de tulburări banale;
- **Delirurile paranoice** – traduc în expresie psihocomportamentală ideea de frustrare, agresionare, revendicare;
- **Delir de urmărire, conspiraţie** – individul are impresia că ar fi pus sub observaţie, urmărit, ascultat, că se conspiră împotriva lui;
- **Delir de persecuţie** – frustrat de drepturi şi avantaje legitime poziţiei sale sociale, profesionale, familiale, capacităţilor sale psihofizice;
- **Delir de relaţie** – că spre ex. între soţia sa şi unul dintre colegii de serviciu sau între aceştia şi organele de stat există înţelegerea referitoare la urmărirea şi persecutarea sa;
- **Delir de influenţă** – că asupra sa s-au exercitat influenţe deosebite de radiaţii, farmece, inducţii hipnotice, menite să-i reducă puterea fizică, intelectuală, sexuală etc;
- **Delir de otrăvire** – că se încearcă otrăvirea sa;
- **Delir de gelozie** – că soţia îl înşeală.

Delirurile paranoide se întâlnesc în paranoia, schizofrenia paranoidă, psihozele de involuţie, alcoolism cronic.

d) Tulburările afectivităţii – având să facă faţă cotidian solicitărilor celor mai diverse, omul dezvoltă anumite reacţii afectiv-emoţionale faţă de acestea, în funcţie de semnificaţia lor pentru sine, stările emoţional-afective mobilizându-l şi susţinându-l:

- **Depresia** – poate apărea reactiv, secundară, consecinţă a unor evenimente, situaţii, întâmplări dramatice şi relaţie semnificativă cu acestea sau în lipsa unor asemenea evenimente, nejustificate; caracteristică acestei ultime variante în ideea bolnavului apare ideea vinovăţiei, a inutilităţii şi a negării propriului corp şi trebuinţelor;
- **Anxietatea** – starea emoţională resimţită ca încordare, tensiune, temere nelămurită, aşteptare, de regulă, fără a fi generată de ceva anume; este însoţită de perturbări neurovegetative: paloare, transpiraţie, acuze digestive, respiratori etc;

- **Fobia** – este resimţită ca temere puternică, repulsia faţă de un fenomen precis, de cele mai multe ori fobia poate apărea reactiv, consecutiv anumitor evenimente traumatice sau nemotivat, având un puternic substrat nevrotic şi însoţindu-se de adevărate ritualuri comportamentale;
- **Perversiunile afective** – subiectul râde când ar trebui să plângă şi invers, rămâne indiferent la evenimente ce ar trebui să-l zguduie puternic sau urăşte pe acei de care este ataşat şi îi iubea, toate desemnând o gravă dezordine mintală întâlnită în schizofrenie şi în demenţa senilă.

e) Tulburările de voinţă – voinţa reprezintă capacitatea individului de a depăşi prin efort propriu obstacolele ivite pentru atingerea scopurilor propuse; efortul voluntar poate fi orientat extern, acţional, în a face ceva inhibitor, în a se abţine, a întârzia sau a comuta o reacţie.

Principala tulburare a voinţei – hipobulia sau abulia – constă în scăderea capacităţii de efort, mobilizare şi iniţiativă, prin comparaţie cu posibilităţile anterioare ale aceluiaşi individ în sarcini similar motivate. Este consecutivă unor boli ale sistemului nervos, endocrin şi muscular sau de altă natură, antrenând scăderea resurselor energetice ale organismului.

Tulburările calitative ale voinţei apar mai evidente în cazul psihozelor, fie prin lipsa de stăpânirea de sine şi autocontrol a diverselor pulsiuni interne, fie prin deficitul constituţional de voinţă, fie prin severe pulsiuni şi tendinţe orientate împotriva persoanei.

10.5. Efectele produselor psihofarmacologiei în tratamentele psihopatologice

În epoca modernă, caracterizată prin evoluţia produselor farmaceutice, produsele psihofarmacologice au adus modificări importante în tabloul „clasic“ al patologiei mintale. În acest sens, chiar dacă medicaţia psihotropă şi celelalte metode de tratament nu vindecă întotdeauna o serie de afecţiuni mintale, totuşi, prin administrarea substanţelor psihotrope se obţin o serie de ameliorări privind scurtarea episodului psihotic, modificarea aspectului clinic al bolnavului în perioada de stare a bolii, grăbirea remisiunii, lărgirea intervalului dintre spitalizări, amânarea procesului de cronicizare a bolii şi încetinirea evoluţiei către demenţiere. Totuşi, boala mintală, dat fiind de cele mai multe ori evoluţia ei imprevizibilă, rămâne ca o ameninţare permanentă. Ea determină incapacitatea de adaptare şi în cazul multor bolnavi psihici, un potenţial antisocial ridicat ce îl poate aduce mai uşor în ipostaza de victimă a unor infracţiuni sau de unealtă în mâna unor infractori versaţi.

În afara bolii ca atare şi a procesului iniţial de îmbolnăvire, în personalitatea suferinzilor mintali se poate întâlni şi o serie de alterări secundare, de natură depresivă, isterică, obsesivo-fobică, anxioasă etc. cu rezultate din interacţiunea bolnavului cu cei din jur, din adaptarea deficitară şi reacţia diferită, deseori contradictorie sau intolerantă a colectivităţii.

10.5.1. Expertiza medico-legală psihiatrică

Expertiza medico-legală psihiatrică este un act prin care o comisie de medici experţi, anume desemnaţi, analizează, pe baza faptelor, documentelor şi examenelor de specialitate, starea de sănătate mintală a unei persoane (presupusă bolnavă) în scopul final al aprecierii discernământului. Expertiza trebuie să răspundă la întrebările pe care instanţa judecătorească le consideră necesare în vederea elucidării unor fapte săvârşite de bolnavi[6].

---

[6] Se vor studia varii expertize medico-legale psihiatrice în contextul întregului material probatoriu. (Vezi T. Butoi – arhiv. pers.).

Concluziile raportului de expertiză nu vor cuprinde părerea experților cu privire la soluția care trebuie dată în cauză cu privire la vinovăția sau nevinovăția celui expertizat, ori dacă este responsabil sau nu pentru fapta săvârșită, ci numai dacă persoana supusă expertizei suferă sau nu de o tulburare psihică de natură să-i afecteze capacitatea normală de a înțelege și de a-i dirija voința sau dacă starea sănătății lui îl împiedică sau nu să ia parte la procesul penal.

Expertiza medico-legală psihiatrică permite evitarea unor aprecieri și sentințe nepotrivite asupra bolnavilor psihici care, în cazurile delictuale, vor fi internați obligatoriu în spitale sau servicii de psihiatrie specializate pentru tratament de lungă durată fiind, în felul acesta, puși în imposibilitatea de a le mai săvârși.

Obiectivele expertizei medico-legale psihiatrice se pot sintetiza astfel:

1. Aprecieri asupra stării psihice a subiectului prin diagnostic și excluderea simulării;
2. Care sunt trăsăturile esențiale ale personalității deviante raportate la diagnosticul de bază și reflectate în comportamentul deviant;
3. Stabilirea stadiului de evoluție a tulburărilor, dacă s-au declanșat concomitent cu săvârșirea infracțiunii sau dacă prezintă pericolul de agravare;
4. În vederea aprecierii responsabilității sociale și juridice, concluziile raportului de expertiză trebuie să precizeze:
   a) legătura de cauzalitate dintre trăsăturile personalității deviante și elementele constitutive ale actului antisocial (mobil, conținut);
   b) precizări cu caracter prognostic privind existența sau posibilitățile de recuperare a personalității în formare și tendințele cu caracter pozitiv sau negativ în definitivarea structurării lor la vârsta adultă, precizând măsurile ce se impun în vederea acestei recuperări.

Expertiza trebuie să argumenteze elementele care pledează pentru integritatea, diminuarea sau abolirea posibilităților de discernământ critic, deoarece scăderea acestor posibilități poate să antreneze în anumite cazuri responsabilitatea, iar în responsabilitate, stabilirea discernământului scăzut sau diminuat este insuficientă. Este necesar deci să se precizeze capacitățile sau incapacitățile psihice în aprecierea consecințelor faptelor respective.

10.5.2. Influența personalității asupra actului infracțional

O analiză strict psihologică a actului infracțional, fundamentată excesiv pe cerințele determinării conținutului juridic al infracțiunii, constă în analiza modului în care, în pregătirea, săvârșirea și atitudinea post-infracțională, se manifestă psihicul autorului, elementele sale: inteligența, afectivitatea și voința. O asemenea analiză este indispensabilă pentru stabilirea responsabilității și culpabilității în formele sale curente de manifestare, dar ea nu mai este suficientă pentru criminogeneză și funcțiile sale principale: cunoașterea cauzelor criminalității în general și în mod individual pentru fiecare infracțiune; organizarea socială a prevenirii infracțiunilor, individualizarea pedepsei; tratamentul în penitenciar și tratamentul post-execuțional.

Din această cauză, în realitate există mai degrabă o tendință de cercetare de tip „sinergic“ a infracțiunii, atunci când se pune în discuție geneza ei sau, altfel spus, când se determină „criminogeneza“.

Astfel, personalitatea infractorului este studiată din perspectiva sinergică implicând:

a) cercetarea clinică – pentru reconstituirea antecedentelor personale și patologice ale subiectului, aici lucrând și excluderea simulării prin testul de biodetecție;

b) examinările paraclinice – având rol principal probarea şi obiectivarea diagnosticului clinic, precum şi aprofundarea etiopatogeniei unor tulburări (investigaţii de laborator, radiologice, electroencefalografice);

c) investigările biogenetice – având ca premiză rolul factorilor ereditari, în structura personalităţii, iar ca scop identificarea completă a factorilor de ereditate;

d) interpretarea neurofiziotapologică – pentru explicarea cauzalităţii manifestărilor agresive de comportament cu răsunet antisocial;

e) cercetarea sociologică – care are două obiective: în primul rând pentru reconstituirea structurii personalităţii delicventului şi a modului în care s-a încadrat în mediul social, a incidentelor conflictuale şi a modului în care au fost soluţionate, şi în al doilea rând pentru orientarea asupra posibilităţilor de reechilibrare şi reinserţie socială;

f) rezolvarea medico-legală – adică furnizarea datelor obiective pe baza cărora se concluzionează asupra stării de imputabilitate (conştiinţă, discernământ).

Abordarea din acest punct de vedere a comportamentelor deviante permite:

- aprecierea corectă asupra stării psihice, asupra personalităţii deviante, prin precizarea diagnosticului şi excluderea simulării sub toate formele în care aceasta se poate manifesta (prin urmare rezultă că biodetecţia este esenţială);
- determinarea trăsăturilor esenţiale ale personalităţii analizate din perspectiva sinergetică;
- determinarea naturii şi evoluţiei tulburărilor care au însoţit sau precedat săvârşirea actului deviant şi dacă acesta reprezintă riscul de agravare sau cronicizare;
- aprecieri asupra periculozităţii trăsăturilor de personalitate şi a tulburărilor de comportament care au precedat sau însoţit comportamentul deviant.

Exactitatea acestor concluzii permite evitarea unor erori judiciare care s-ar putea plasa în sfera ireparabilului cum ar fi, aplicarea unor măsuri punitive, în locul unor măsuri medicale sau invers. Justiţia îşi racordează activitatea apelând, fiind vorba de actul infracţional, la autorul acestuia, la personalitatea sa înţeleasă ca sinteză a tuturor elementelor care concură la conformaţia mintală a subiectului şi căruia îi dă o fizionomie proprie, specifică. „Această conformaţie rezultă din nenumăratele particularităţi ale constituţiei sale psihofiziologice, ale componentelor sale instructiv-afective, ele însele alimentate de aferenţele senzitivo-senzoriale, a modului său de a reacţiona, de amprentele lăsate de experimentele trăite, care au jalonat istoria sa individuală.“ (Dragomirescu V.)

„Personalitatea şi mediul formează o totalitate funcţională, iar atunci când aceste elemente se schimbă, se modifică şi această totalitate funcţională.“ (Klineberg)

Sistemul personalităţii este lipsit de transparenţă astfel încât el nu poate fi cunoscut decât prin investigaţii complexe. Elementele sale constitutive, atât cele simple, cât şi cele complexe se află într-un sistem de legături multiplu determinate, astfel încât fenomenul personalităţii este dificil de cunoscut, şi reclamă utilizarea unor mijloace ştiinţifice deosebit de sensibile pentru a efectua o analiză eficientă. Analiza este posibilă datorită proprietăţii personalităţii de a se proiecta în lumea exterioară prin impulsuri, atitudini, conflicte, ceea ce fundamentează şi face posibil întregul sistem al ştiinţelor comportamentale.

10.6. Investigaţia psihologică

În accepţiunea simţului comun, personalitatea este echivalată cu „individul de excepţie“, cu persoana creativă pe plan social sau cultural. **Pentru ştiinţa psihologică, personalitatea**

este o calitate, pe care o poate dobândi virtual orice individ într-o anumită etapă a dezvoltării sale, întrunind într-o anumită etapă a dezvoltării sale, anumite note sau caracteristici definite. Sub unghi psihologic **„personalitatea reprezintă îmbinarea unitară non-repetitivă a însuşirilor psihice care caracterizează mai pregnant şi cu un mai mare grad de stabilitate omul concret şi modalităţile sale de conduită".**

Personalitatea poate fi privită ca un tablou elaborat prin abstracţie ştiinţifică cu care abordăm individul concret, analizând modul său de a fi şi de a se comporta în situaţii diferite.

Lewin concepe personalitatea ca un ansamblu de trebuinţe, valori, motive şi percepţii. În concepţia sa, elementul care conferă heterogenitate persoanei prin starea fiziologică, intenţie, dorinţă, este trebuinţa. Aceasta este elementul dinamizator care tulbură echilibrul zonei personale prin creşterea nivelului tensional. Deoarece tendinţa întregului sistem este aceea de dezechilibrare, tensiunea va fi deviată către regiuni cu un nivel coborât. În procesul de realizare a trebuinţei, mediul psihologic poate căpăta anumite valenţe cu valori pozitive sau negative în funcţie de satisfacerea acesteia. Trebuinţa va produce energie şi va putea determina „locomoţia" individului, în funcţie de vectorul realizat, adică de forţa cu care acţionează valenţele asupra persoanei. Locomoţia, afirmă Lewin, este modalitatea de echilibrare către care tinde sistemul, echilibru tulburat prin naşterea trebuinţei. Această locomoţie poate fi adecvată în situaţii normale şi imaginativă, aberantă, inactivă în situaţii patologice.

Dezvoltarea personalităţii se realizează prin diferenţierea progresivă a persoanei şi a mediului psihologic, prin complicarea reţelei relaţionale ierarhice şi selective între diversele puncte şi zone ale sistemului persoanei.

Teoriile care explică personalitatea din punct de vedere genetic se bazează pe principiul conform căruia personalitatea se structurează progresiv, de-a lungul existenţei individului. Teoria personologică a personalităţii, elaborată de A.H. Murray se bazează pe analiza longitudinală a istoriei dezvoltării individuale. Murray consideră că personalitatea constituie o integrare a influenţelor ambianţei într-un sistem pulsional. Această teorie se bazează pe conceptul de pulsiune, care va provoca echilibrul şi în acelaşi timp va determina dezvoltarea. În funcţie de organizarea acestor pulsiuni sau trebuinţe se constituie aparatul dinamogen şi motivaţional al individului, asigurând astfel socializarea în cadrul conduitelor sale, determinând caracterul lor adoptativ.

Iată câteva dintre ideile pe care Murray le fundamentează în cadrul teoriei sale:

- organismul trebuie considerat împreună cu mediul, întrucât acestea, în continua lui schimbare, determină conduita (care nu poate fi apreciată, fără a caracteriza situaţiile pe care insul trebuie să le înfrunte);
- organismul reacţionează la stimulii din mediu, cărora le acordă semnificaţii şi pe care îi sistematizează conform unei scale bipolare: plăcere – neplăcere;
- reacţiile organismului la stimulii din mediu manifestă o tendinţă spre coordonare, organizare şi unitate, întrucât numai unitatea permite organismului supravieţuirea. În tendinţa lor spre unitate, aceste reacţii sunt şi adoptative, servind restaurării echilibrului deranjat (sau evitării prejudiciului adus) de către stimulii din mediu;
- conduita adoptativă poate fi studiată fie ca o mişcare a corpului, fie prin analiza efectelor pe care această mişcare le-a produs;
- orice tendinţă comportamentală poate fi atribuită unei forţe ipotetice (pulsiune – trebuinţă);

- fiecare reacţie pulsională (consecutivă unei influenţe) are un destin ce poate fi apreciat în termeni de satisfacţie. Orice episod terminându-se prin satisfacţie sau insatisfacţie (succes sau eşec) va influenţa progresiv sau regresiv evoluţia individuală;
- prin jocul succesiv al succeselor sau eşecurilor se realizează învăţarea şi maturizarea, care-şi gravează treptat pecetea originalităţii individuale.

Viaţa fiind o suită ireversibilă de evenimente inedite, multe din ele ireversibile, nu orice epocă va fi reprezentativă pentru ansamblu, fapt care impune cunoaşterea longitudinală biografică a individului.

Caracteristică pentru teoria lui Murray este concepţia sa despre procesele dominante, adică acele acţiuni mutual dependente, care constituie configuraţii dominante în creier. Conştiinţa rezultă din asamblarea acestor dominante. Pe parcursul unei singure clipe numai o parte a procesului dominant ajunge la conştiinţă, de aceea în explicarea faptului de conştiinţă sunt necesare mai multe variabile şi nu doar cele prezente în momentul respectiv.

Teoria lui Murray, bazată după cum spune autorul pe concepţiile lui Freud, Jung, Adler, McDougall şi Lewin a fost depăşită de K. Jaspers care consideră personalitatea nu doar produsul unei predispoziţii ereditare, ci şi o devenire care se produce în funcţie de situaţia omului în lume.

10.6.1. Posibilităţi, limite şi obiective ale investigaţiei psihologice pe terenul psihologiei judiciare*

Valoarea mijloacelor diagnostice, mai precis a testului psihologic este valabilă şi în psihologia judiciară. Dar în cazul în care se ignoră anumite cerinţe ştiinţifice ale acestor metode, ele pot aduce un adevărat deserviciu cercetării şi activităţii practice.

Astfel, în construirea testelor este nevoie de o etapă extrem de importantă, şi anume o examinare a valorii lor diagnostice. Este nevoie de o testare a testelor. Calităţile de a căror prezenţă depinde valoarea testului ca instrument diagnostic şi prognostic sunt: fidelitatea, validitatea şi sensibilitatea.

Fidelitatea unui test ne va indica dacă diferenţele individuale obţinute cu ajutorul lui sunt determinate de diferenţele reale dintre subiecţi, sub aspectul trăsăturii măsurate sau sub efectul unor factori exteriori respectivei trăsături, efectul unor factori variabili.

Principalele elemente care reflectă fidelitatea unui test sunt următoarele: stabilitatea în timp a rezultatelor; stabilitatea rezultatelor în cazul când aceiaşi subiecţi sunt examinaţi de persoane diferite; caracterul adecvat al tuturor probelor care constituie testul în ansamblu; omogenitatea probelor.

Pentru a se constata stabilitatea în timp a rezultatelor, testul este aplicat aceloraşi persoane, la un interval de timp nu prea lung, şi se calculează corelaţia dintre cele două serii de rezultate. Dar o identitate absolută a rezultatelor nu se poate întâlni deoarece pot apărea factori variabili: gradul de motivaţie al subiectului, oboseala, condiţii de mediu perturbante etc.

Acest procedeu numit testare-retestare prezintă anumite limite, întrucât dacă reexaminarea se face la intervale de timp scurt, subiecţii îşi pot aminti unele din răspunsurile anterioare, atât cele corecte, cât şi cele incorecte; dacă se extinde timpul dintre examinări, se pot obţine rezultate diferite deoarece trăsătura măsurată s-a modificat.

Omogenitatea instrumentului de măsurare se pune în evidenţă prin procedeul de divizare: testul este aplicat în întregime, dar se stabilesc rezultatele pentru fiecare jumătate a testului şi se calculează corelaţia dintre ele. Dificultatea constă în a găsi modalitatea optimă de distribuire a probelor pentru a obţine jumătăţi de valoare egală. Un procedeu constă în gruparea probelor impare şi a celor pare. Astfel, condiţiile favorizante (antrenarea în activitate, familiarizarea cu situaţia de examen) şi defavorizante (oboseala, plictiseala) se vor distribui în mod egal. Cu cât testul este compus din mai multe probe, cu atât fidelitatea divizării în jumătate creşte.

---

* Vezi şi contribuţiile dr. Mitrofan Nicolae, Zdrenghea Voicu, Tudorel Butoi din, **Psihologie judiciară**, Editura Şansa, Bucureşti, 2000, pag. 329-421, citat de noi selectiv şi prelucrări personale.

Fidelitatea formelor echivalente – se calculează atunci când există două teste paralele. Necesitatea reexaminării aceloraşi subiecţi în scopuri diagnostice apare în mod frecvent. Testele paralele trebuie să conţină un număr egal de probe care să abordeze aceleaşi funcţii şi să aibă aceeaşi dificultate, iar condiţiile şi timpul necesar să fie identice.

Fidelitatea depinde de calităţile de construire ale unui test, dar şi de natura trăsăturilor măsurate. De pildă, fidelitatea în cazul metodelor de explorare a personalităţii este mai mică decât în testele ce măsoară funcţii senzoriale. Este de mare importanţă să se cunoască coeficientul de fidelitate al fiecărui test pentru a aprecia gradul de încredere ce i se poate acorda.

În psihologia judiciară, folosirea unui test ce nu dovedeşte fidelitate va oferi rezultate diferite în timp. Dacă în cazul unui test de personalitate, la o primă testare subiectul va prezenta un grad ridicat de imaturitate social-emoţională şi în acelaşi timp va manifesta hiperagresivitate în relaţionarea cu ceilalţi, iar la o nouă testare rezultatele vor fi opuse, se poate concluziona că fidelitatea testului are valori scăzute[7].

Validitatea unui test se referă la faptul că el măsoară în mod adecvat trăsătura psihică propusă spre măsurare, adică informaţia oferită de test trebuie să fie confirmată de către conduita subiectului în cadrul unei activităţi viitoare, iar rezultatul, randamentul subiectului în activitatea reală, pentru care s-a făcut testarea reprezintă criteriul. Un test este valid atunci când există o corelaţie pozitivă între predictori şi criteriu.

Există diferite procedee de validare a unui test. Prin validitatea predictivă se urmăreşte măsura în care subiectul va avea în activitatea reală o reuşită asemănătoare cu cea obţinută în timpul testului. Validitatea de concurenţă constă în stabilirea corelaţiei dintre rezultatele obţinute la testul în curs de examinare şi rezultatele la un test care şi-a dovedit deja validitatea (scara Binet-Simon a fost utilizată drept criteriu de validare la multe alte teste de inteligenţă ulterior construite).

În domeniul psihologiei judiciare, pentru a determina validitatea predictivă, este necesar să se măsoare subiecţii în două perioade de timp diferite. Pentru validitatea concurentă se măsoară subiecţii delicvenţi şi nedelicvenţi. În acest caz, o măsură a potenţialului delicvenţial nu are o validitate concurentă când ea poate să distingă între criminali cunoscuţi şi persoane normale. Subiectul cel mai frecvent întâlnit este predicţia comportamentului viitor al unor copii şi adolescenţi. Trebuie subliniat faptul că majoritatea eforturilor de măsurare a potenţialului delicvenţial au fost făcute în direcţia validităţii concurente, ceea ce înseamnă că instrumentele lor sunt imposibil de evaluat ca predictori. Dacă câţiva investigatori au urmărit subiecţii destul de mult timp pentru a obţine estimări ale validităţii predictive.

Anticiparea momentului în care un individ cu un înalt potenţial delicvenţial va comite un act infracţional este dificilă deoarece actul antisocial apare în urma combinării acestui potenţial cu factorii circumstanţiali.

În domeniul psihologiei judiciare, cel mai des folosite sunt testele de personalitate şi probele proiective. Principiul acestora din urmă constă în faptul că manifestările comportamentului existenţei umane, cel puţin cele mai semnificative, scot în evidenţă personalitatea (Rappaport).

---

[7] Mitrofan, N., Zdrenghea V., Butoi T. – **op. cit.**, pag. 150.

10.7. Instrumentar de psihodiagnoză – testul standardizat

10.7.1. Metoda RORSCHACH

Metoda, cunoscută şi sub denumirea de proba petelor de cerneală, a fost elaborată de psihiatrul elveţian H. Rorschach, care o descrie în lucrarea sa „Psychodiagnostic" apărută în 1921.

În perioada de fixare a metodei, H. Rorschach a lucrat cu numeroase pete de cerneală şi cu subiecţi aparţinând diferitelor grupelor psihiatrice. Pe baza a numeroase încercări, el a selecţionat acele imagini care prin răspunsurile şi prin asociaţiile pe care le provocau, diferenţiau mai net indivizi aparţinând variatelor sindroame psihiatrice şi persoanelor normale cu caractere psihice cunoscute. Materialul păstrat în forma ultimă a metodei RORSCHACH originale constă din 10 imagini standard: 5 din imagini sunt realizate în nuanţe de negru şi cenuşiu, 2 conţin porţiuni colorate în roşu, iar 3 sunt multicolore.

Planşele se prezintă una câte una, iar subiectului i se cere să spună ce anume îi sugerează imaginile şi i se atrage atenţia să dea cât mai multe răspunsuri.

În cotarea răspunsurilor se iau în considerare multiple aspecte, printre care cele mai importante sunt: numărul răspunsurilor, locaţia, determinanta, conţinutul.

Numărul răspunsurilor. H. Rorschach consideră că numărul răspunsurilor ar depinde mai mult de particularităţile emoţionale decât de cele intelectuale. Persoanele care dau un număr mai mic de răspunsuri ar fi depresive, ursuze, preocupate de perfecţiune, care preferă să dea răspunsuri elaborate la un nivel înalt. Invers, subiecţii care dau răspunsuri mai numeroase decât media au o dispoziţie veselă, fantezie, sunt preocupaţi să lucreze bine.

Locaţia sau timpul de aprehensiune – indică organizarea perceptivă. Operându-se cu acest criteriu, se stabileşte dacă percepţia este globală şi conţinutul răspunsurilor se referă la pata în întregime, în care caz se notează G, sau percepţia este analitică, desprinzându-se un detaliu extins (D), or un detaliu foarte limitat (Dd). Se disting de asemenea detaliile oligofrenice (Do), care constau nu în desprinderea unor forme umane în întregime, ci a unor părţi ale acestora. O mare proporţie de răspunsuri G ar indica predominarea gândirii abstracte, o elaborare raţională a realităţii. Invers, un număr ridicat de D s-ar obţine la persoanele impulsive, preocupate de lucruri mărunte, lipsiţi de originalitate. Apariţia în răspunsuri a unor detalii minore, neuzuale (Dd) poate indica preocupări obsesive, stări anxioase.

Determinanta – se referă la însuşirea perceptivă ce se concretizează în răspuns (formă, culoare, mişcare, perspectivă). Răspunsurile sunt notate cu F+ atunci când subiectul percepe o formă bună. Asemănarea între pată şi răspuns indică un nivel ridicat de organizare a impresiilor senzoriale. În schimb, un răspuns F– (formă proastă) indică percepţii denaturate de trebuinţe, de interese sau de emoţii deosebit de acute. Se consideră că proporţia de F+ în protocolul unui subiect indică şi posibilităţi de integrare adaptivă, de acomodare a reacţiilor pe baza unei analize obiective a mediului. Culoarea constituie o altă variabilă, desprinsă uneori ca un indiciu suplimentar al formei (Fc); alteori referirea se face în primul rând la culoare, forma fiind secundară (CF); când asociaţiile sunt provocate numai de culoare se notează simbolul C. La imaginile acromatice, însăşi combinaţiile de lumini şi umbre pot sugera un răspuns (cl.ob. = clar obscur). Referirile la culoare dau indicaţii asupra vieţii afective. Micşorarea (K) constituie o variabilă cu o mare valoare diagnostică în sistemul RORSCHACH. Existenţa unui număr mare de răspunsuri de tipul K, adică de răspunsuri în care fiinţa sau obiectul este văzut în mişcare, ar denota introversiune, o preocupare pentru viaţa interioară, fantezie şi relaţii personale mai degrabă intensive decât extensive.

Conţinutul – este apreciat în mod relativ diferit de către autorii care au dezvoltat metoda lui Rorschach. În general se consideră simptomatic faptul că se face referire la fiinţe sau obiecte inanimate. Se notează dacă imaginile i-au sugerat subiectului oameni (H), animale (A), desene anatomice (Anat.), peisaje, artă abstractă etc.

Tabloul de ansamblu, psihograma rezultă nu atât din considerarea valorilor absolute ale diferiților indici, ci din relația lor.

Valoarea metodei RORSCHACH este controversată. Adepții fără rezerve ai metodei consideră că ea este aplicabilă nu numai în studiul devierilor patologice ale personalității, ci și în stabilirea tabloului personalității normale, în determinarea aptitudinilor în scopul de orientare sau de selecție profesională.

În mod curent însă nu se poate ajunge la o descriere psihologică valabilă, sau la un diagnostic clinic pe baza exclusivă a acestui test.

Fidelitatea metodei a fost verificată prin tehnica înjumătățirii, prin cea a testării-retestării făcute de mai mulți sau de același psiholog la un anumit interval de timp. Cele mai multe studii s-au făcut în legătură cu fidelitatea cotării inter-examinatorii. Dar nu este suficient să se demonstreze că mai mulți examinatori cotează în mod asemănător un protocol. Diferențe mari pot apărea în stadiul interpretării cotelor. Metoda înjumătățirii, de asemenea, nu are deplină valoare, deoarece, după părerea specialiștilor, funcția celor 10 planșe nu este identică.

Se poate conchide că proba RORSCHACH are o valabilitate limitată, că ea poate fi utilizată ca instrument diagnostic numai paralel cu alte metode, de persoane cu o practică îndelungată.

Neajunsurile probei RORSCHACH originale au stimulat numeroase cercetări: astfel unii autori au standardizat alte pete de cerneală (Holtzman, Thorpe, Schwartz, Herron, Behn, Karo) sau au modificat tehnica examinării și cotării.

10.7.2. Testul SZONDI

Szondi arată că metoda sa de diagnostic se ocupă de psihologia profundă care face parte din psihologia aplicată; această metodă ajută la lămurirea următoarelor fapte:

- aspirațiile pulsionale inconștiente ale individului;
- luarea de poziție inconștientă a Eu-lui față de pericolul pulsional;
- dialectica dintre pulsiuni și Eu.

În concluzie, această metodă înfățișează psihologului procesele inconștiente ale destinelor, pulsiunilor și Eu-lui.

Proba constă în simpla reacție de alegere a două fotografii mai simpatice și două mai antipatice de către subiect, din cele 6 serii, ce cuprind fiecare câte 8 fotografii. Aceste fotografii reprezintă indivizi suferinzi de maladii pulsionale manifeste, foarte pronunțate, a căror anamneză și diagnostic clinic sunt exact cunoscute. Așadar, în urma administrării testului, subiectul alege 24 de fotografii. Alegerile făcute pun în evidență un profil pulsional, Szondi stabilind 4000 de profiluri.

Plecând de la ideea unei polarități între aspirații și trebuințe, Szondi stabilește două feluri de polarități:

1. **Factorială**
2. **Vectorială**

Polaritatea factorială are ca origine antagonismul tendințelor pulsionale materne și paterne.

Polaritatea vectorială este născută din antagonismul a două trebuințe care se asociază pentru a forma o pulsiune.

Szondi stabilește 4 grupe pulsionale pe care le numește vectori pulsionali care evidențiază un quantum pulsional delimitat, având direcție pulsională particulară, direcție în care se manifestă trebuințele și aspirațiile pulsionale implicate. Acești vectori pulsionali sunt:

1. **Vectorul S (pulsiune sexuală);**
2. **Vectorul P (pusiune paroxismală, de surpriză, de protecţie etică);**
3. **Vectorul Sch (pulsiunea Eu-lui);**
4. **Vectorul C (pulsiune de contact).**

La aceşti vectori, Szondi raportează 8 trebuinţe pulsionale specifice, pe care le numeşte factori pulsionali, realizând astfel:

1. **Vectorul S** cu trebuinţa pulsională: **– h (homosexualitate);**
   – s (sadism);

2. **Vectorul P** cu trebuinţa pulsională: **– e (epilepsie);**
   – h (isterie);

3. **Vectorul Sch** cu trebuinţa pulsională: **– k (schizocatalonică);**
   – p (schizoparanoică);

4. **Vectorul C** cu trebuinţa pulsională: **– d (stare depresivă);**
   – m (manie).

Aceşti factori pot avea valori pozitive sau negative, rezultând 16 tendinţe pulsionale, pentru cei 4 vectori pulsionali.

Pentru psihodiagnostic, alegerea făcută de subiect este interpretată din punct de vedere cantitativ şi al direcţiei tendinţei.

Se disting 3 feluri de alegeri:

1. **Reacţia medie** (când se aleg 2-3 imagini ale unui factor);
2. **Reacţia vid sau 0** (când nu se alege nici o imagine);
3. **Reacţia plină** (când alege cel puţin 4 imagini ale unui factor).

Se consideră că fotografiile constant excluse de la alegere (reacţia zero) sunt cele ale subiecţilor care prezintă formele de manifestare patologică extremă a trebuinţei în prezent, sub o formă oarecare, deci semnifică manifestarea pulsională prezentă.

Reacţia plină poate avea două feluri de semnificaţii:

1. Relevă factorul cel mai dinamic dintre trebuinţele pulsionale nou manifestate (ce determină direcţia de alegere pulsională);
2. Decelează tendinţele pulsionale premanifeste aproape de exteriorizare.

Se disting 3 feluri de reacţii pline:

1. **Reacţia simpatică (+);**
2. **Reacţia antipatică (–);**
3. **Reacţia ambivalentă (+, –).**

Reacţiile zero şi plină se deosebesc practic, doar din punct de vedere dinamic. Ele reprezintă de fapt, două faze succesive de acumulare maximală a unei tendinţe pulsionale şi apoi descărcarea. Reacţia zero semnifică tendinţa care, datorită descărcării, şi-a pierdut activitatea dinamică, în momentul considerat.

Reacţia plină, ca încărcătură de tendinţe pulsionale, ce nu pot fi satisfăcute în prezent, este o stare care poate fi depăşită de către subiect, prin două mecanisme:

1. Exteriorizarea – descărcarea (calea reacţiei premanifeste care precede satisfacţia directă);
2. Interiorizarea spre instanţe psihice mai profunde, sau refularea din concepţia psihanalitică.

Interpretarea factorială şi vectorială se fac ţinând cont de întregul profil, de reacţiile vectoriale vecine.

Pentru practica imediată se utilizează adesea un singur profil, rezultat dintr-o singură aplicare a testului. Este necesar însă, ca atunci când vrem să ajungem la un diagnostic exact să folosim cel puţin 10 profile, rezultate din aplicarea consecutivă a testului la intervale de cel puţin 7 zile.

Dacă circumstanţele ne obligă să ne pronunţăm, orientându-ne după un singur profil funcţional, este bine, mai ales în cazurile patologice, să ne orientăm după tabelele sindromatice date de Szondi.

Szondi a stabilit o serie de sindroame patologice cu grupe specifice de simptome, precum şi o serie de sindroame caracteriologice.

Printre domeniile de aplicare a acestei metode, pe lângă psihiatrie, orientare profesională, sociologie, autorul preconizează utilizarea ei în criminologie, sau în psihologia criminală.

Astfel, se indică în investigarea psihologică din timpul anchetei, în stabilirea metodelor de reeducare din diferite stabilimente, în furnizarea indicaţiilor asupra mijloacelor de întrebuinţat pentru prevenirea din timp a impulsiunilor, periculoase la criminalii încarceraţi, unde evoluţia pulsională trebuie de asemenea controlată prin testări.

10.7.3. Testul LÜCHER ⊕

În testul LÜCHER subiectului i se prezintă 8 cartonaşe, iar el trebuie să decidă care îi place cel mai mult. Subiectul va alege culoarea preferată şi o va aşeza deoparte, apoi va alege culoarea care îi place cel mai mult din cele 7 rămase, operaţia repetându-se până la epuizarea tuturor cartonaşelor. După aceasta, întreaga acţiune va fi realizată ca şi când ar fi pentru prima oară. Culorile nu trebuie asociate cu nimic altceva (obiecte, materiale de îmbrăcăminte etc.).

În testul LÜCHER structura unei culori rămâne constantă, ea este definită ca înţelesul obiectiv al culorii respective, rămâne aceeaşi pentru oricine. De exemplu, albastru închis înseamnă linişte şi pace, indiferent dacă cuiva îi place sau nu. Pe de altă parte funcţia este atitudinea subiectivă faţă de culoare şi aceasta este cea care variază de la o persoană la alta şi tocmai pe ea se întemeiază interpretarea textului LÜCHER.

Observând în ce poziţie din şir apare culoarea putem determina ce funcţie reprezintă culoarea respectivă deoarece atitudinea subiectului către variatele culori se schimbă de la cea mai mare la cea mai scăzută simpatie. La începutul şirului, atitudinea este de preferinţă decisă urmată de o arie care este încă cea a preferinţei, dar e mai puţin marcată, vine apoi o arie privită ca indiferenţă urmată în final de o arie de antipatie şi refuz.

• Preferinţă puternică pentru culoare	simbol +
• Preferinţă pentru culoare	simbol X
• Indiferenţă faţă de culoare	simbol =
• Antipatie sau respingere a culorii	simbol –

Pot fi stabilite următoarele atitudini sau funcţii, odată ce culorile au fost plasate în ordinea preferinţelor.

- **În poziţia I:** cea mai plăcută culoare reprezintă o orientare către prezent (indicată de plus). Indică metoda iniţială, modus operandi al persoanei: semnificaţiile spre care se orientează sau pe care le adoptă pentru a reuşi să-şi atingă obiectivul.
- **A II-a poziţie (notată +):** arată care este obiectivul actual. Depinzând de notarea şi gruparea testului, poate fi notată cu X. Când este notată numai prima culoare cu +, modus operandi şi obiectivul actual sunt aceleaşi (mijloacele adoptate au devenit un scop în sine).

- **A III-a şi a IV-a poziţie (indicate de X):** arată starea prezentă a lucrurilor, situaţia în care simte că se află acum sau maniera în care circumstanţele îl obligă să acţioneze.
- **A V-a şi a VI-a poziţie (notate =):** reprezintă indiferenţa. Culorile din aceste poziţii arată că particularele lor calităţi nu sunt nici respinse dar nici proprii situaţiei actuale, ci sunt ţinute în păstrare pentru siguranţă şi nu în acţiunea prezentă.
- **A VII-a şi a VIII-a poziţie (notate –):** reprezintă o întoarcere de la culorile care sunt respinse ca nefiind simpatice; constituie o dorinţă particulară pentru care există un motiv special să fie inhibate (pentru că o asemenea acţiune ar fi dezavantajoasă). Aceste culori reprezintă o trebuinţă care este reprimată în chip necesar.

Pentru uşurinţa referirii s-au dat numere fiecărei culori. Astfel:
Culori fundamentale:
    1. Albastru-întunecat
Primare psihologic:
    2. Albastru-verde
    3. Portocaliu-roşu
    4. Galben-strălucitor
Culori auxiliare:
    5. Violet
    6. Maro
    7. Negru
    8. Gri-neutru

Cele patru culori fundamentale au o semnificaţie aparte, după cum urmează:

1. Albastru-întunecat – reprezintă adâncimea sentimentelor şi este concentric[8] heteronom, sensibil, perceptiv, unificator. Aspectele sale afective: liniştire, mulţumire, tandreţe, dragoste.

2. Albastru-verde reprezintă elasticitatea voinţei şi este concentric pasiv[9], autonom, posesiv, neschimbabil. Aspectele sale afective: persistenţa, afirmarea de sine, încăpăţânarea, aprecierea de sine.

3. Portocaliu-roşu reprezintă forţa voinţei şi este ex-centric[10], activ[11], ofensiv-agresiv, locomotor, autonom, competitiv. Aspectele sale afective: dorinţa, excitabilitatea, dominarea, sexualitatea.

4. Galben-strălucitor reprezintă spontaneitatea şi este ex-centric, activ, proiectiv, heteronom, investigator. Aspectele sale afective: variabilitatea, expectanţa, originalitatea, veselia.

Fiecare din cele două culori a fost aleasă cu atenţie datorită înţelesului ei psihologic şi fiziologic particular – datorită structurii sale. Acest înţeles are o semnificaţie universală, acelaşi la toată lumea, atât pentru tânăr cât şi pentru bătrân, bărbat sau femeie, educat şi înapoiat, civilizat şi necivilizat. Singura limitare pe care o cere aplicabilitatea acestui test este necesitatea de a comunica cu persoana testată. Dacă poate înţelege ce se cere de la ea, dacă poate vedea planşele de culori (indiferent dacă e sau nu daltonist) şi poate afirma preferinţele sale, atunci testul este aplicabil respectivului.

---

[8] Concentrico – preocupat subiectiv; deşi are anumite aspecte de introversie, nu trebuie confundată. Concentrico înseamnă a fi exclusiv interesat în ceea ce este o extindere proprie şi interesul pentru sine.

[9] Pasiv – are înţeles asemănător lui concentric.

[10] Ex-centric – interesat obiectiv şi este apropiat de extroversie.

[11] Activ – are înţeles asemănător lui ex-centric.

10.7.4. M.M.P.I.

Inventarul de Personalitate Multifazic Minessota (M.M.P.I.) a fost elaborat în cadrul şcolii de medicină a Universităţii Minessota, în 1940, de către S.R. McKinley. Autorii au selecţionat o multiplicitate de simptome concretizate în întrebări ce se referă la aspecte variate pe care clinicianul le abordează în mod obişnuit, cu ocazia interviului unei persoane a cărei conduită şi adaptare ridică anumite probleme.

Chestionarul, aplicabil începând de la vârsta de 16 ani, ar trebui să servească nu numai pentru depistarea indivizilor cu tulburări de personalitate, ci şi pentru diagnosticul psihiatric. Răspunsurile sunt cotate în funcţie de 9 grupe clinice, fiecare grupă de întrebări constituind o scară.

Cele 9 scări de bază, numite şi scări clinice (sau patologice) sunt următoarele:

- **Ipohondrie (Hs),**
- **Isterie (Hy),**
- **Deviaţii psihopatologice (Pd),**
- **Masculinitate-feminitate (M-F sau MF),**
- **Paranoia (Pa),**
- **Psihostenie (Pt),**
- **Schizofrenie (Sc),**
- **Hipomanie (Ma).**

Subiectul primeşte afirmaţiile scris pe câte un cartonaş şi le clasifică pe baza aprecierii sale, în trei categorii:

- **adevărat,**
- **fals,**
- **nu pot să mă pronunţ.**

Iată o schiţă a conţinutului scărilor constitutive ale M.M.P.I.:

- **Scara 1 (ipohondrie)** cuprinde afirmaţii la dureri sau senzaţii organice neplăcute, trăite ca reale.
- **Scara 2 (depresia)** conţine afirmaţii care în funcţie de modul în care sunt apreciate de subiect (adevărate sau false), indică dispoziţia lui afectivă de descurajare, nemulţumire de sine.
- **Scara 3 (isteria)** cuprinde întrebări referitoare la anumite simptome organice, dar care nu sunt specifice, mai conturate, decât cele descrise la scara 1, precum şi la anumite moduri de conduită socială.
- **Scara 4 (deviaţii psihopate)** serveşte la depistarea persoanelor cu tendinţa spre conduită asociată (plângeri asupra familiei, sentimentul de plictiseală) sau antisocială (minciună, furt, alcoolism, imoralitate sexuală). Afirmaţiile din această scară se referă la prezenţa dezacordului şi neadaptării la anumite forme ale mediului social.
- **Scara 5 (masculinitate-feminitate)** explorează anumite interese ce ar putea pune în evidenţă inversiunea sexuală masculină, care nu este încă însoţită de manifestări psihopate. Afirmaţiile se referă mai ales la orientarea feminină a intereselor.

- **Scara 6 (paranoia)** descrie manifestări ce se referă la hipersensibilitate, la tendința spre suspiciune, idei de persecuție sau de grandoare. Scara detectează tendințe paranoide chiar la subiecții care nu au ajuns încă la manifestări patologice.
- **Prin scara 7 (psihoastenia)** se încearcă să se pună în evidență persoanele la care apar fobii, acțiuni irezistibile. Întrebările se referă la fobii și la obsesii și în mai mică măsură la simptomele psihosteniei, în sensul acordat de J. Piaget.
- **Scara 8 (schizofrenia)** cuprinde cele mai multe simptome (78 de întrebări foarte variate). Descrierile se referă la moduri bizare de a gândi, la particularități ale percepției, la impresia de alternare socială, la dificultăți de concentrare și control, precum și la unele aspecte ale vieții sexuale.
- **Scara 9 (hipomania)** a fost etalonată pe persoane cu manifestări mai puțin accentuate decât la maniaco-depresivi. Întrebările se referă la exactitatea emoțională, hiperactivism și la fuga de idei.

În afara scărilor de bază, clinice, inventarul Minessota cuprinde și 4 scări de validitate (nu servesc la stabilirea validității probei) și prin ele se determină atitudinea subiectului față de probă, sinceritatea lui, înțelegerea instrucției și a întrebărilor.

- **Scara „nu pot să mă pronunț" sau „sunt indecis"** indică numărul de afirmații pe care subiectul nu le-a grupat nici la categoria celor false, nici la categoria celor adevărate. O cotă ridicată scade mult validitatea întregii examinări.
- **Scara L**[12] – cuprinde 15 afirmații referitoare la unele defecte foarte răspândite, admise de normali aproape în unanimitate ca fiind adevărate. Se poate acorda o mică încredere completărilor efectuate de un subiect cu o cotă ridicată la scara 1.
- **Scara K** – Cotele ridicate la această scară sunt indiciul unei tendințe de autoapărare excesivă, subiectul dorind să apară cât mai normal.
- **Scara F** – Unele persoane, în loc să nege aspectele patologice sau deficitare, le exagerează.

Înainte de a interpreta rezultatele la scările clinic, se face verificarea celor 4 scări de control.

Intenția originală a autorilor a fost de a crea un instrument psihometric care să permită diagnosticul diferitelor sindroame psihiatrice. În cursul anilor, experiența de verificare a instrumentului a generat îndoieli în legătură cu valoarea lui în diagnosticul diferențial. Majoritatea autorilor sunt de acord că M.M.P.I. poate servi pentru distingerea cazurilor evident patologice de cele normale, dar nu pentru diferențierea grupelor clinice. M.M.P.I. se utilizează în prezent în scopul unei trieri a cazurilor de anormalitate psihică.

10.7.5. T.A.T.

T.A.T. sau testul de apercepție tematică este una din tehnicile proiective cu cea mai lungă utilizare clinică. T.A.T. nu a fost construit inițial ca un instrument de punere în evidență a manifestărilor patologice ale personalității. Imaginile cu scene umane au fost utilizate de A.H. Murray ca instrumente de studiu clinic și experimental al personalității normale. Constatându-se că elaborarea povestirilor pe baza imaginilor este o stiuație care dă numeroase informații în studiul cazului, s-a trecut la perfecționarea succesivă a acestei metode.

---

[12] Lic – miniatura.

Materialul constă din imagini în alb şi negru, cu unul sau mai multe personaje (3 planşe sunt fără element uman şi redau peisaje). Acţiunile în care sunt angajate personajele sunt redate ambiguu, oferind posibilitatea unor interpretări diferite.

La baza acestei probe se află ipoteza conform căreia o persoană care interpretează o situaţie socială ambiguă o face prin prisma experienţei sale anterioare, a dorinţelor, a conflictelor proprii.

Din cele 30 de imagini care constituie garnitura completă, 10 sunt valabile pentru toate categoriile de subiecţi, iar celelalte au caracter mai specific. În acest mod se alcătuiesc 4 serii de câte 19 ilustraţii ce se utilizează în examinarea băieţilor, a fetelor, a persoanelor de sex masculin şi a celor de sex feminin care au mai mult de 14 ani.

În procedura originală se recomandă ca examinarea să se facă în două şedinţe, pentru cea de-a doua păstrându-se imaginile cu caracterul cel mai bizar, mai dramatic. Ilustraţiile sunt prezente într-o ordine determinată, iar ilustraţia este diferenţiată în funcţie de grupa de vârstă şi de nivelul intelectual.

Prelucrarea materialului presupune traversarea unor puncte ale răspunsurilor:

- Descoperirea eroului, adică a personajului cu care subiectul se identifică;
- Desprinderea forţelor ce determină activitatea eroului (utilizarea T.A.T.-ului ca atare presupune operarea cu conceptele fundamentale care constituie miezul teoriei personalităţii formulate de Murray: trebuinţele şi constrângerile);
- Analiza deznodământului. Este necesar să se stabilească dacă eroul provoacă evenimentele sau le suferă; în ce măsură luptă împotriva forţelor care i se opun; proporţia dintre deznodămintele fericite şi cele nefericite;
- Analiza şi interpretarea temelor povestirilor. Se urmăreşte care este tema cea mai puternică şi cea mai frecvent utilizată. Repetarea aceleiaşi teme are o valoare diagnostică, reflectând trebuinţe acute, conflicte de durată.

Se acordă o deosebită atenţie personajelor introduse din imaginaţie.

Unul din avantajele T.A.T. este că se evită mecanismul de autoapărare. Subiectul atribuie personajului idei, sentimente pe care nu le-ar admite că ar fi ale sale, sau de care nu este deplin conştient. Fidelitatea metodei este apreciată ca limitată de însuşi autorul ei. Răspunsurile la T.A.T. reflectă atât dispoziţia schimbătoare cât şi situaţia de viaţă prezentă a subiectului.

În interpretare trebuie să se ţină seama însă de condiţiile sociale ale subiecţilor. Aceleaşi amănunte incluse în povestirile create de persoanele aparţinând anumitor condiţii pot să apară ca normale, uzuale, iar alte persoane ca deviante. Din această cauză s-a simţit nevoia creării de noi variante, cu sferă de aplicare mai restrânsă.

10.7.6. Testul ROSENZWEIG

În lucrarea „Picture Association Study for Acting Reaction to Frustration", S. Rosenzweig creează o metodă proiectivă restrânsă destinată relevării tipurilor de reacţie la stresul vieţii curente şi care intră în cadrul psihanalizei ca o metodă experimentală.

Această metodă constă în a pune subiectul în situaţiile imaginate de 24 de desene, reprezentând diverse frustrări din viaţa socială curentă, în care 2 personaje sunt angajate într-un dialog în care unul pune o întrebare, înscrisă în desen, iar subiectul pus în situaţie trebuie să dea răspunsul. În funcţie de aceste răspunsuri, care s-au clasificat în 3 tipuri: extrapunitive, intropunitive şi impunitive, se stabilesc 3 tipuri de reacţii: **de depredominanţă a obstacolului, de apărare a Eu-lui şi de persistenţă a necesităţii.** Combinarea acestor 6 categorii duce la constituirea a 9 factori, care pot fi cotaţi.

Reacţia de frustrare poate fi înfăţişată din trei perspective principale:

A – Tipul de reacţie după trebuinţe frustrate;
B – Tipul de reacţie după direcţie;
C – Tipul de reacţie după caracterul mai mult sau mai puţin adevărat.

În ceea ce priveşte tipul de reacţie după trebuinţele frustrate, se pot dobândi 2 tipuri:

a) – **reacţie de persistenţă a trebuinţei** care se referă la viitorul trebuinţei segmentar frustrate şi care reacţie are ca scop satisfacerea trebuinţei;
b) – **reacţia de apărare a Eu-lui,** care se referă la viitorul personalităţii întregi şi apare numai în condiţii speciale, de ameninţare a acestuia.

Această reacţie poate fi:

1. **Extrapunitivă (E),** în care individul atribuie agresiv frustrarea persoanelor sau lucrurilor exterioare, având ca emoţii adiacente mânia şi iritarea;
2. **Intropunitivă (I),** în care individul atribuie agresiv frustrarea lui însuşi, având ca emoţii adiacente culpabilitatea şi inacţiunea;
3. **Impunitive (M),** în care individul evită să facă reproşuri, înfăţişând situaţia frustrantă în mod conciliant.

Tipul de reacţie după direcţie poate fi:

a) **Reacţie directă,** în care răspunsul este adaptat situaţiei frustrante;
b) **Reacţie indirectă,** în care răspunsul este mai mult sau mai puţin substitutiv.

Tipul de reacţie după caracterul mai mult sau mai puţin adecvat al acesteia se stabileşte astfel: se consideră ca adecvate reacţiile în care găsim tendinţe progresive şi nu agresive.

În prelucrarea datelor, avem în vedere pe de o parte direcţia agresiunii care poate fi E, I, M şi pe de altă parte tipul de reacţie, care poate fi:

1. **De predominare a obstacolului (OD),** obstacolul, cauza frustrării, fiind menţionat de către subiect în una din direcţiile: E sau de accentuare a severităţii obstacolului; I sau favorabilă; şi M adică fără importanţă. OD indică tendinţa subiectului de a fi, mai mult sau mai puţin, dominat de obstacole frustrante.
2. **De apărare a Eu-lui (ED)** în care subiectul fie că aruncă vina asupra altora (E), fie că acceptă responsabilitatea (I), fie că nu declară pe nimeni vinovat (M). ED este un indice al slăbiciunii şi forţei Eu-lui.
3. **De persistenţa a trebuinţei (NP),** în care tendinţa răspunsului este dirijată spre soluţionarea problemei inerente situaţiei frustrante şi reacţia urmează una din cele 3 direcţii: E, I, M, adică, fie se apelează la serviciile altei persoane (e), fie subiectul rezolvă singur (I), fie aşteaptă ca timpul să rezolve situaţia (M). NP este un indice al aptitudinii sau inaptitudinii de a rezolva problemele puse de situaţiile frustrante.

În interpretarea rezultatului testului ROSENZWEIG se calculează şi indicele de conformitate la grup sau G.C.R. (Group Conformity Ratting) care are drept scop măsurarea conformităţii răspunsurilor subiectului cu cele ale mediei populaţiei.

10.8. Investigaţia psihologică în expertiza şi psihologia judiciară

10.8.1. Scop şi deziderat în expertiza psihiatrică

În decursul dezvoltării sale, societatea, în funcţie de etapa şi condiţiile în care se găsea, a tras la răspundere pe membrii săi care au încălcat normele de conduită, sancţionându-i.

În acelaşi timp, de foarte multă vreme, aproape pretutindeni s-a admis principiul după care o persoană nu poate răspunde de actele pe care le comite atâta timp cât nu se găseşte în deplinătatea funcţiilor sale mintale. Acest principiu a fost şi este valabil atât pentru cei care comit acte infracţionale, cât şi pentru exercitarea unor capacităţi civile: căsătorie, donaţie, vânzare-cumpărare, depoziţia de martori etc.

Şi în ţara noastră, ca urmare a propunerilor venite din partea profesorului C.I.Parhon, a fost adoptat în anul 1930 Decretul nr. 2515 în care se menţionează că internarea bolnavilor psihici se face după acelaşi procedeu ca pentru bolile somatice. În urma cercetărilor de teren conduse de V. Predescu s-a ajuns la recunoaşterea necesităţii ca perturbările din sfera discernământului să fie urmărite încă din stadiul predelictual, iar acţiunea de profilaxie să înceapă de la nivelul policlinicilor şi să continue la nivelul spitalelor de bolnavi psihici acuţi, unde internările se pot face de urgenţă. Principiul că un bolnav psihic nu poate să răspundă de actele sale este legiferat în întreaga lume.

Codul penal defineşte infracţiunea ca fapta prevăzută de lege, care prezintă pericol social şi este săvârşită cu vinovăţie, şi subliniază că nu constituie infracţiune fapta prevăzută de legea penală, dacă făptuitorul, în momentul săvârşirii faptei, fie din cauza alienaţiei mintale, fie din alte cauze, nu putea să-şi dea seama de acţiunile sau infracţiunile sale, ori nu putea fi stăpân pe ele (art. 48). Rolul psihiatrului apare atunci când organele judiciare se află în imposibilitatea de a formula o părere asupra stării psihice a persoanei care a comis o faptă prevăzută de Codul penal. Astfel se va dispune efectuarea unei expertize psihiatrice legale prin care să se răspundă asupra stării psihice a subiectului şi prin aceasta justiţia va putea stabili existenţa sau inexistenţa responsabilităţii actului, valabilitatea actelor civile şi a mărturiilor subiectului.

Efectuarea unei expertize psihiatrice este obligatorie în cazul unei infracţiuni de omor şi atunci când organele judiciare au îndoieli asupra stării psihice a subiectului. Expertizele se efectuează în instituţii de specialitate în care inculpatul este internat pe perioada necesară examinării. Pentru ca expertiza să fie cât mai eficientă trebuie efectuată la scurt timp sau chiar imediat după comiterea faptei, iar mediul de detenţie poate să provoace apariţia unor tulburări psihice.

După efectuarea expertizei, se întocmeşte un raport scris care se depune la organul de urmărire penală care a dispus examenul psihic. Raportul de expertiză trebuie să cuprindă în partea introductivă date despre organul judiciar care a dispus efectuarea expertizei, date despre expert, obiectul expertizei şi întrebările la care se cer răspunsuri. Este necesară descrierea operaţiilor de efectuare a expertizei. Concluziile cuprind răspunsurile la întrebările puse şi părerea expertului asupra obiectului expertizei. În cazul în care subiectul a fost internat anterior într-un spital de boli mintale se va menţiona diagnosticul şi evoluţia de atunci. Se recomandă o anchetă socială, în special pentru cei care comit o infracţiune sau pentru cei care comit o faptă gravă. Urmează apoi, un examen somatic general – nu trebuie neglijate anumite afecţiuni medicale care pot influenţa comportamentul individului (afecţiuni neurologice, endocrinologice etc.). În acelaşi timp cu cercetarea clinică se vor efectua şi analizele de laborator: fundul de ochi, lichidul cefalorahidian, encefalografia. Este obligatorie luarea în considerare a oricărei schimbări psihice sau comportamentale apărute în timpul internării. Pe lângă precizarea bolii psihice de care suferă subiectul, trebuie relevate fenomenele care au dus la comiterea faptei penale; expertiza trebuie să dezvăluie corelaţia bolii cu fapta şi să facă propuneri cu privire la măsurile ce trebuie adoptate faţă de bolnavul inculpat.

Dacă este necesar se poate dispune efectuarea unui supliment de expertiză fie de către acelaşi expert, fie de altul.

Expertiza psihiatrico-legală poate fi de mai multe tipuri:

1. **Expertiza în cabinetul procurorului sau a altor organe judiciare.** Expertiza se poate termina după această primă etapă, atunci când expertul este convins că examinatul este un bolnav psihic. De regulă, însă, după ce acuzatul este examinat, este trimis la spital pentru observație.
2. **Expertiza de spital.** Aceasta este efectuată în spitalele de psihiatrie unde subiectul este ținut sub observație și supus examinării.
3. **Expertiza ambulatorie.** Se face foarte rar, la dispensare și policlinici.
4. **Expertiza în timpul procesului.** Este fixată abia în timpul judecării procesului dacă se constată prezența unor tulburări psihice sau comportamentale în această perioadă.
5. **Expertiza în contumacie.** Este rar întâlnită și se desfășoară pe baza probelor din dosarul judiciar.

Pentru ca un act antisocial să fie considerat simptom de boală, și nu ca o încălcare a legii, el trebuie să fie comis de un individ cu grave deficiențe psihice și care să nu fi acționat în cunoștință de cauză, cu voința anulată de tulburările sale psihice. Toate acestea vor fi demonstrate de expertiza medico-psihiatrică.

La Consfătuirea de Medicină Legală din 1962 s-au făcut propuneri pentru delimitarea cadrului expertizei medico-legale psihiatrice în următoarele situații: când conduita anormală a unei persoane în timpul anchetei este de natură a pune sub semnul de întrebare starea psihică a acestuia, când sunt indicii sau dovezi că învinuitul a suferit de diferite boli care ar avea repercursiuni psihice, când infracțiunea este lipsită de mobil evident sau a fost săvârșită cu deosebită cruzime, când pe perioada detenției condamnatul are o comportare anormală.

O expertiză medicală, în general, și medico-legală, în special, este o lucrare complexă care are drept scop transformarea datelor medicale ale unei spețe în elementele probatorii pentru descoperirea adevărului, prin aceasta căpătând un conținut specific. O expertiză medico-legală, așa cum arată McKernbach, trebuie să prezinte o sinteză completă a datelor rezultate din examinarea locului în care s-a produs infracțiunea, examinarea persoanei lezate, examinarea instrumentelor cu care s-au produs leziunile, examinarea infractorilor.

Pornind de la prevederile legislației noastre și nevoile practicii judiciare și medico-legale se poate aprecia că obiectivele expertizei medico-legale psihiatrice rezidă în stabilirea unui diagnostic cât mai precis și excluderea simulării sau disimulării, etiologia bolii psihice, precizarea măsurii în care starea psihopatologică constatată alterează conștiința, discernământul bolnavului, stabilirea legăturii de cauzalitate dintre starea psihopatologică, natura și modul de comitere al faptei, precizarea caracterului permanent sau tranzitor al tulburărilor psihopatologice, stadiul de evoluție a bolii psihice și prognosticul ei, periculozitatea socială privită prin prisma tulburărilor psihice evidente și a potențialului lor evolutiv, măsurile medico-legale cele mai adecvate pentru recuperarea și reintegrarea socială cât și pentru siguranța mediului social (tendința de individualizare a acestor măsuri, în raport cu particularitățile fiecărui caz în parte impune o diversificare a metodelor, mijloacelor și cadrului instituțional de aplicare a acestor măsuri).

Expertiza trebuie să argumenteze în capitolul de discuție a faptelor care sunt elementele ce pledează pentru integritatea, diminuarea sau abolirea posibilităților de discernământ critic. Scăderea acestor posibilități poate să antreneze în anumite situații responsabilitatea, în altele iresponsabilitatea; deci exprimarea în sensul discernământului scăzut sau diminuat nu este suficientă, necesitând precizarea capacității sau incapacității psihice în aprecierea conținutului și consecințelor faptelor respective, în momentul săvârșirii acestora.

10.8.2. Consideraţii psihologice asupra problematicii discernământului

Actul infracţional este determinat social, iar subiectul infracţiunii este şi el determinat de factori sociali. Dar această determinare nu-l împinge orbeşte spre un act, căci societatea îl face, pe de-o parte, conştient de actele lui, iar pe de altă parte îi oferă tabelul valorilor care reprezintă barierele necesare pentru a se feri de urmările actului său. Argumente că am fost determinat de împrejurări sunt numai pe jumătate adevărate deoarece aceleaşi împrejurări furnizează suficiente posibilităţi de rezolvare a conflictelor. Un individ normal care va căuta soluţii dincolo de barierele legii se va expune în mod conştient, iar infracţiunea va putea fi explicată doar din punct de vedere ştiinţific, dar din punct de vedere social-juridic ea este condamnabilă şi cel care a comis-o va răspunde de ea.

Problema responsabilităţii penale este privită sub 3 aspecte: juridic, psihologic şi psihiatric. Rezolvarea aspectului psihologic înseamnă a da premisele necesare rezolvării aspectului juridic (social) şi psihiatric (individual, particular) al problemei.

Responsabilitatea penală presupune existenţa unei intenţii criminale (excluzând accidentele din imprudenţă, etc.) o deplină conştienţă în judecarea propriilor acte, în previziunea urmărilor lor, apoi o normală funcţie a proceselor cognitive (precepţii, imaginaţie, gândire) şi o normală funcţionare a proceselor voinţei (sub aspect declanşator şi sub cel trenator) care permit dirijarea acţiunilor. Cu alte cuvinte, prin responsabilitate din punct de vedere psihic vom înţelege totalitatea de însuşiri pe care un individ trebuie să le aibă în momentul săvârşirii unei infracţiuni, pentru ca ceea ce a săvârşit să i se poată imputa. Absenţa acestor însuşiri condiţionează iresponsabilitatea. Noţiunea de iresponsabilitate – opusul celei de responsabilitate – este considerată ca totalitatea tulburărilor provocate de boli psihice sau somatice care pun pe făptuitor în imposibilitatea de a aprecia faptele sale şi consecinţele acestora.

Iresponsabilitatea este starea de incapacitate psihofizică a unei persoane care nu-şi poate da seama de caracterul, sensul şi valoarea socială, morală şi juridică a faptelor pe care le săvârşeşte şi a urmărilor acestora, sau care nu-şi poate determina şi dirigui în mod normal voinţa în raport cu faptele sale.

Se consideră că o persoană răspunde în faţa legii numai atunci când se bucură de capacitatea de a discerne, de a distinge binele de rău, de a judeca caracterul faptelor, cu alte cuvinte de a înţelege (momentul intelictiv) şi când are libertatea de a se conduce, de a lua o hotărâre (momentul volitiv)[13].

Ori, după cum este cunoscut, fără existenţa celor doi factori psihici nu poate exista vinovăţia şi deci caracterul penal al faptei, iar pe cale de consecinţă înlătură şi răspunderea penală a făptuitorului.

În ceea ce priveşte problematica responsabilităţii, în prezent se impune răspunsul la două întrebări, şi anume dacă există şi o răspundere atenuată şi dacă stabilirea stării de responsabilitate a subiectului revine în sarcina expertului psihiatru. Problema responsabilităţii atenuate este discutată în toate centrele de psihiatrie şi interesează în egală măsură organele judiciare, deoarece acceptarea unei responsabilităţi atenuate înseamnă o pedeapsă atenuată, astfel infractorul ar fi încurajat în comiterea actelor sale şi în recidivă; dar se pune întrebarea dacă se poate delimita precis sănătatea de starea de boală, normalul de patologic, şi dacă nu există o stare intermediară. În ceea ce priveşte cea de-a doua problemă, rolul expertizei nu este de a aprecia dacă individul învinuit prezintă tulburări în mod direct sau indirect prin stabilirea relaţiei dintre faptă şi starea psihică din momentul comiterii faptei penale.

---

[13] Se vor studia în seminarii, rapoarte de constatare tehnico-ştiinţifică şi expertize psihologic asupra personalităţii, dispuse în cauze complexe de organele judiciare. Vezi T. Butoi – arhiv. pers.

Stabilirea iresponsabilităţii se face după două tipuri de criterii:

- Criteriul medical, prezenţa unei boli psihice cronice, a unei tulburări temporare sau a unei stări morbide;
- Criteriul juridic, absenţa capacităţii de a fi conştient de acţiunile sale sau de a le stăpâni.

Ambele criterii se referă la stabilirea prin expertiză a discernământului. Sunt autori ca Gilbert, H. Claude care afirmă că rolul psihiatrului este acela de a stabili prezenţa bolii psihice. Dar alţi autori, cum ar fi H.E.Y. Buneev şi Wedenski afirmă că stabilirea discernământului revine în sarcina psihiatrului. Există însă şi păreri care împart sarcina stabilirii responsabilităţii fie instanţei de judecată, fie expertizei psihiatrice. Astfel, S. Schirmer numeşte 4 trepte de afecte criminale, caracterizate astfel:

1. Afectul care însoţeşte virtual toate actele intenţionale şi atinge doar marginal personalitatea; este penal irelevant.
2. Afectul care dirijează acţiunea şi o duce la o lipsă de centrare; cade în sarcina exclusivă a judecătorului.
3. Afectele patologice şi somatogene sunt întotdeauna supuse legilor generale ce privesc responsabilitatea. Psihiatrilor le revine sarcina de a aprecia gradul de afectare a discernământului, de a decide asupra responsabilităţii.
4. Dacă unele afecte foarte puternice implică anihilarea conştiinţei, atunci nu mai poate exista o acţiune penală, problema culpabilităţii pierzându-şi sensul. Ultimele două modalităţi cad în sarcina psihiatrilor.

În cazul în care nu se pot stabili decât stări psihogene de afect, psihiatrul se va limita numai la aprecierea măsurii în care capacitatea de discernământ ar fi putut fi influenţată, optând cel mult pentrru acordarea de circumstanţe atenuante.

10.8.3. Aportul instrumental de investigaţie psihologică în expertiza psihiatrică

Respectul faţă de fiinţa umană implicată în drama judiciară, obligă ca încă din debutul mileniului trei investigaţia psihologică să se implice masiv şi competent în expertiza personalităţii prin readucerea în prim plan a tehnicilor proiective – testele de personalitate (Rorschach, Szondi, Lücher, Rosenzweig etc.) singurele apte să dea expertizei psihiatrice credibilitate, obiectivitate şi forţă, profilul psihodiagnosticului astfel obţinut fiind opozabil „erga omnes".

Problema cunoaşterii stării psihice a bolnavului se pune în prezent cu acuitate nu numai în psihiatrie, ci şi în toate domeniile medicale, inclusiv în cele chirurgicale ultraspecializate.

Cercetarea complexă, deci inclusiv psihologică a oricărui bolnav se impune datorită faptului că odată cu debutul bolii, subiectul pătrunde într-o lume a semnelor de întrebare. Acestea se referă la gravitatea, durata, modul de evoluţie a bolii, dar şi la posibilităţile fizice sau psihice ulterioare, uneori chiar la existenţa sa.

Psihologia şi psihopatologia modernă tind să renunţe la investigarea analitică, în manieră clasică, a fiecărui proces psihic: senzaţii, percepţii, memorie, gândire, imaginaţie, afectivitate, activitate şi voinţă. Primele procese alcătuiesc sfera cognitivă – explorabilă în special prin teste cognitive, iar ultimele alcătuiesc sfera voliţional-afectivă, mai strâns legată de personalitate, explorabilă mai ales prin tehnici proiective.

De altfel, investigarea personalităţii constituie una din preocupările cele mai actuale în psihologia clinică şi experimentală. Astfel, dacă în anul 1940 existau doar câteva lucrări despre principalele metode proiective uzuale, acestea se ridică la zeci de mii în prezent.

Dezvoltarea deosebită de care se bucură în ultimul deceniu tehnicile de explorare a personalităţii, ca metode de investigare a aspectului global, sintetic şi prin excelenţă individual al personalității, se datorează și unei reacții împotriva analitismului excesiv și interpretării acontextuale ce caracterizează testele psihometrice.

Interesul cercetărilor pentru investigarea aspectelor patologice în ansamblul personalității se explică și prin convingerea că urmărind modul patologic de degradare a personalității, se pot obține date despre alcătuirea ei.

10.8.4. Examinări paraclinice în expertiza psihiatrică

Datele obținute la examenul general somatic, neurologic și endocrin, ca și unele aspecte ale stării psihice, impun o serie de investigații paraclinice: homoencograma, fundul de ochi, electrocardiograma, electroencefalograma, precum și alte probe care trebuie efectuate în raport cu natura bolii.

Având în vedere importanța deosebită a metodelor paraclinice în practica expertizei medico-legale psihiatrice, ne vom referi la aspectele care ajută în studiul personalității dizarmonice și lămurirea unor modificări organice sau funcționale din comportamentul deviant.

Înregistrarea encefalografică constituie o metodă prețioasă în dovedirea modificării funcționale cerebrale, care este răspândită în diverse domenii de cercetare: psihiatria, medicină legală, medicină experimentală, este ca o caracteristică biometrică ale cărei elemente sunt transmisibile ereditar.

În ceea ce privește comportamentul bolnavilor mintali, Hill și Watterson arată că agresivitatea celor cu tulburări psihice se însoțește de anomalii bioelectrice în 65% din cazuri.

Alți autori arată că disritmiile nu sunt mai frecvente la bolnavii mintali decât la normali. Studiile întreprinse de Gibbs și Galladur arată că nu există o relație între dezvoltarea personalității și anomaliile EEG.

L. Goyral arată că în majoritatea cazurilor nu există o relație între tulburările psihopatice și traseul EEG și că examenul EEG aduce un serviciu când pune în evidență anomalii acute, repetate și când e vorba de anomalii caracteristice de epilepsie, pe când în expertizele medico-legale și expertizele criminale concluziile trebuie să fie rezervate.

H. Ey constată că anomaliile EEG sunt frecvente în grupul dezechilibraților.

Modificările de personalitate traduse în comportamentul deviant pot să apară și pe fondul unor leziuni de micro-organicitate, de obicei posttraumatice, la psihopatizați.

În această categorie apar modificări calitative în sensul unor schimbări caracteriale. Se deosebesc două feluri de modificări: hipertipice (evidențiază apariția unor trăsături negative care înainte de traumatism au fost marcate de însușirile pozitive ale personalității) și hipotipice (dispar particularitățile caracteristice personalității individului conducând la scăderea activității și adaptării sociale, la decădere pe plan moral și social).

În formularea expertizelor, traseele EEG au doar un rol secundar, ele trebuie coroborate cu aspectul clinic și cu celelalte examinări.

Psihopatizarea în cazul traumatismului cranio-cerebral modifică o personalitate cu însușiri pozitive, privându-l pe individ de a-și exprima liber voința pentru a nu comite acte impulsive. În timp ce psihopatul comite acte antisociale prin lipsa unei critici ce nu s-a dezvoltat prin educație, psihopatizatul are leziuni ireversibile care generează o serie de tulburări ce-l determină să comită actul antisocial.

D. Hill și W.W. Sorgant afirmă că individul trebuie plasat în condiții cât mai apropiate de cele existente în momentul comiterii delictului și de-abia atunci să se facă înregistrarea activității bioelectrice. Aceasta nu este posibil în majoritatea cazurilor, dar examinarea repetată și la un interval de timp scurt față de momentul delictului va furniza informații prețioase pentru expertiză.

O valoare ridicată o are EEG în cazurile în care se bănuiește simularea. Cele mai frecvente cazuri de simulare se întâlnesc la psihopați și psihopatizați, iar sindromul clinic sub care ei se prezintă este epilepsia, căutând astfel să justifice mobilul delictului. În aceste cazuri examenul EEG este deosebit de prețios, deoarece epilepsia are o expresie electrografică la aproximativ 80% din cazuri.

În concluzie, în precizarea diagnosticului de psihopatie, examinarea individului trebuie să fie completă și complexă. Pe lângă examenul psihiatric sunt necesare și examene neurologice, endocrinologice și paraclinice. Foarte importante sunt examinările efectuate în mod dinamic și în funcție de comportarea delicvenților. Expertiza medico-legală psihiatrică trebuie să aibă în vedere necesitatea plasării subiectului în circumstanțe biologice cât mai apropiate de cele existente în momentul săvârșirii delictului.

Corelarea examinărilor EEG cu cele pneumonoencefalografice în conduitele agresive constituie încă o posibilitate de evidențiere a substratului lezional organic, care motivează aspectele psihopatologice.

Examinările paraclinice au rolul de probare a diagnosticului clinic și de aprofundare a epatogeniei unor tulburări. Caracteristica lor generală este dată de punerea în situație a subiectului și reconstituirea circumstanțelor biopsihologice cât mai apropiate de cele din momentul comiterii infracțiunii.

10.8.5. Cercetări asupra potențialului delicvent în incidența judiciară

Având în vedere structura dizarmonică a personalității psihopatice, marea lor incidență delictuală, V. Dragomirescu a considerat necesară cunoașterea trăsăturilor personalității infractorilor prin aplicarea unor teste proiective. Unul din scopurile cercetătorilor l-a constituit stabilirea unor posibilități de aplicare a acestor teste în practica investigării psihopatului infractor, în diferitele etape în care se cere o expertiză medico-legală psihiatrică.

Astfel, V. Dragomirescu aplică testele SZONDI și ROSENZWEIG pe un lot de 50 psihopați delicvenți, aflați în condiții de spitalizare pentru investigare clinică și de laborator, necesare expertizei medico-legale psihiatrice.

Datele obținute în urma aplicării testului SZONDI au relevat că grupul de psihopați delicvenți cercetați manifestă o trebuință accentuată de tandrețe, căldură, dar pe de altă parte se manifestă agresiv cu tendințe spre sadism și spre activitate. Sunt ascunși, au tendință spre minciună, pe plan ideal construiesc ușor o lume imaginară. Manifestă sentimente de culpabilitate și teamă de pedeapsă, solitudine, izolare.

Aceste constatări se traduc în tabloul psihiatric al personalității dezvoltate dizarmonic, ca având la bază o dizarmonie a afectivității nematurizate, carențiale, tradusă adeseori prin izbucniri agresive compensatoare, egocentrism și labilitate afectivă.

Testul SZONDI are o valoare deosebit de importantă în diagnosticul individual, permițând stabilirea reacțiilor pulsionale și evoluția lor, ceea ce, pentru prognostic, tratament și reeducare este foarte important.

Testul ROSENZWEIG a condus la următoarele concluzii: datele cercetării nu au mers în toate cazurile în întâmpinarea ipotezei inițiale conform căreia datorită tabloului clinic al psihopatiei în general, rezultatele la test trebuiau să confirme parametrii adaptării sociale, reacții agresive față de frustrare și toleranță scăzută la frustrare. Dar atitudinea agresivă față de frustrare apare evidentă doar la paranoici (60%) și isterici (50%), iar indicele de conformitate la grup sau G.C.R (Group Conformity Ratting) scăzut cu semnificație statistică nu găsim decât la psihopați oligofrenopați (80%).

Se ridică problema momentului în care se aplică acest test. V. Dragomirescu afirmă că rezultatele la test au fost influențate de condițiile de schimbare a mediului și de tratament intraspitalicesc. Momentul optim de aplicare este cel imediat după comiterea delictului şi testul trebuie repetat dinamic, în etape.

Testul ROSENZWEIG are valoare practică pe linia explorării individuale. Pentru practica expertizei medico-legale psihiatrice testul este util, permiţând prognoze şi măsuri corespunzătoare individualizate şi când se pune problema revizuirii programului de tratament.

Testul de apreciere tematică (T.A.T.) a fost folosit în cadrul unor cercetări asupra acestui mijloc diagnostic de către V. Predal (1981). În 83% din cazurile examinate cu ajutorul acestui mijloc diagnostic, minorii care au săvârşit furturi îşi proiectează, în istorioare, stări afective negative: sentimente de frustrare afectivă (46,66%), sentimente de insecuritate (13,33%), sentimente de abandon (26,3%), labilitate afectivă etc., generate mai ales de relaţiile psihosociale nefavorabile din familie. De asemenea, la 88% din cazuri, în povestioarele realizate la T.A.T. de către delicvenţii minori, se proiectează agresivitatea verbală sau fizică (bătăi, furturi, crime), precum şi un sentiment de privare materială[14].

Un alt obiectiv al studiului lui V. Dragomirescu l-a constituit compararea frecvenţei şi aspectelor anomaliilor de traseu EEG la psihopaţi cu aspectele întâlnite la studiul unui lot de 111 minori cu tulburări de comportament traduse în conduite deviante delictuale. (Aspectul EEG se schimbă în raport cu vârsta şi cu modificările neuroendocrine. EEG nu reprezintă la copii şi adolescenţi o constantă biologică bine conturată ca la adulţi. Se pune deci problema delimitării aspectului normal corespunzător vârstei, faţă de ritmurile cu semnificaţie patologică ce denotă o disfuncţie cerebrală.)

Cei 111 minori au fost reprezentaţi de 96 băieţi şi 15 fete între 12 şi 17 ani. Analiza traseelor EEG a condus la următoarele constatări:

a) Trasee de aspect normal s-au găsit la 20 de cazuri.
b) Trasee cu anomalii electrografice de diverse tipuri apar la 91 de cazuri (82%), cele 91 de cazuri au fost grupate în raport cu tipul dominant de descărcări patologice în 3 grupe:

1. Trasee EEG constituite din ritmuri lente, cu frecvenţe din banda theta, sporadice unde delta şi cu aspect disritmic constatate la 36 de cazuri. Acest tip de descărcări patologice denotă o retardare neuropsihică, cu aspect electrografic sub vârsta cronologică.
2. Trasee EEG cu ritmuri funcţionale sub forma undelor theta şi alfa lent, de 7-8 cicli pe secundă, ascuţite şi nemodulate constatate la 31 cazuri. Acest tip de anomalii denotă o stare de hiperexcitabilitate neuronală.
3. Trasee EEG de tip patologic la 24 cazuri, la care s-au evidenţiat anomalii de tip epileptic.

Din aceste date rezultă că la cele 91 de cazuri de delicvenţi cu anomalii electroencefalografice există influenţe morbide, care determină tendinţa de delicte.

---

[14] Mitrofan N., Zdrenghea V., Butoi T. – **op. cit.**, pag. 150.

CAP. XI – Problematica psihologică a actului de administrație publică

11.1. Justiția administrației publice din perspectivă psihologică 443
  11.1.1. Considerații psihologice asupra implicației funcționarului public în înfăptuirea actului de justiție 443
  11.1.2. Reglementări juridice și psihologice privind conduita profesională a organelor de urmărire și cercetare penală 444
11.2. Perspectiva psihologică asupra comportamentului reprezentanților autorităților de stat 447
  11.2.1. Laturi structurale ale personalității umane 447
  11.2.2. Personalitatea și comportamentul uman 449
  11.2.3. Metode utilizate în investigarea fenomenelor psihice 451
  11.2.4. Comportamentul normal și comportamentul deviant 454
11.3. Factori psihologici implicați în relația interpersonală cetățean-funcționar public . . . 460
  11.3.1. Timiditate. Afectivitate. Agresivitate 460
  11.3.2. Determinanți psihologici ținând de temperament 461
  11.3.3. Determinanți psihologici ținând de caracter 462
  11.3.4. Aspecte psihologice particulare ale contactului dintre funcționarul public și publice (grupuri sau mulțimi) 462
11.4. Concluzii 463

Capitolul XI

Problematica psihologică a actului de administraţie publică

> *„...În exerciţiul apărării şi aplicării legii, în înfăptuirea actului de dreptate, atât funcţionarul public, cât şi magistratul intră în contact cu oamenii reprezentând cele mai diverse psihologii (temperamente şi caractere) în funcţie de vârstă, cultură, sex, religie, naţionalitate, pregătire şi mediu social...”.*

11.1. Justiţia administraţiei publice din perspectivă psihologică

11.1.1. Consideraţii psihologice asupra implicaţiei funcţionarului public în înfăptuirea actului de justiţie

Relaţiile dintre statul de drept şi cetăţenii săi au conotaţii psihologice ample şi complexe oglindite în comportamente, conduite, atitudini, stări de spirit, judecăţi de valoare, trăiri şi sentimente al căror liant leagă în mod concret funcţionarii publici ca reprezentanţi ai autorităţii statului şi cetăţenilor.

Cetăţenii îşi reprezintă statul de drept ca fiind instrumentul realizării aspiraţiilor, năzuinţelor, idealurilor lor, soluţionării nevoilor mărunte din cotidianul vieţii sociale.

Din punct de vedere psihologic o astfel de viziune le creează cetăţenilor reprezentarea unei societăţi în care funcţionarii publici, magistraţii sunt puşi în slujba şi în apărarea intereselor lor legitime, motiv pentru care toate acţiunile, faptele, gesturile şi atitudinile lor sunt concepute la nivel de espectanţă a cetăţeanului, ca fiind subordonate acestui scop în exclusivitate.

Efectuarea defectuoasă sau cu rea-credinţă a atribuţiilor de serviciu a funcţionarului public este interpretată de către cetăţeanul statului de drept ca fiind un atentat la drepturile şi libertăţile personale, o îngrădire abuzivă a acestuia, în consecinţă făcându-şi apariţia neâncrederea, suspiciunea şi lipsa de credibilitate în valorile moral-juridice şi etice ale democraţiei.

Civilizaţia modernă, exigenţele moral-juridice şi etice ale statului de drept cer funcţionarului public un înalt nivel de cultură şi profesional, o mare capacitate de adaptare şi înţelegere a raporturilor inter-umane. În exerciţiul apărării şi aplicării legii, în înfăptuirea actului de dreptate, funcţionarul public intră în contact cu oamenii reprezentând cele mai diverse psihologii în funcţie de vârstă, cultură, sex, religie, naţionalitate, mediu social.

Dezideratul înfăptuirii justiţiei este acela că, în activitatea sa de funcţionar public şi intelectual, magistratul trebuie să dovedească o înaltă ţinută morală civică, competenţă, probitate profesională şi conduită aleasă, care, în final să influenţeze pozitiv atitudinea societăţii faţă de justiţie şi creşterea respectului acesteia faţă de autoritatea de stat.

Aprofundarea cunoştinţelor de psihologie umană apare ca o necesitate de la sine înţeleasă, domeniul administraţiei publice oferind disciplinelor psihologice conotaţii specifice, nuanţate.

Psihologia administraţiei publice poate fi înţeleasă ca o componentă informativ-normativă distinctă a psihologiei juridice, care sintetizează legislaţiile şi particularităţile psihologice caracteristice actului de administraţie, în statul de drept ale cărei existenţe moral-etice şi juridice pun funcţionarul public în slujba cetăţeanului.

11.1.2. Reglementări juridice şi psihologice privind conduita profesională a organelor de urmărire şi cercetare penală

A. Reglementări juridice şi psihologice privind conduita profesională văzută din perspectiva Constituţiei României

„Statul poate impune prin forţă legalitatea, nu însă şi legile morale! Fiecare trebuie să înţeleagă necesitatea de a face binele şi de a evita răul şi să se impună acestei necesităţi printr-un efort al propriei sale voinţe."

România, potrivit art. 1, alin. 3, din Constituţia din 1991, în vigoare, este un stat de drept,democratic şi social în care demnitatea omului, drepturile şi libertăţile cetăţeanului, libera dezvoltare a personalităţii umane, dreptatea şi pluralismul politic, reprezintă valori supreme şi sunt garantate pentru toţi cetăţenii români fără deosebire de rasă, naţionalitate, religie, sex. Totodată sunt reglementate în Constituţie drepturile şi libertăţile fundamentale.

Potrivit art. 22, alin. 2 din Constituţie „nimeni nu poate fi supus torturii şi nici unui fel de pedeapsă sau la tratament inuman ori degradant" ceea ce presupune că în toate împrejurările, indiferent de situaţie, înainte de toate trebuie apărat dreptul la viaţă, integritatea fizică şi psihică, în care rolul organelor de urmărire şi cercetare penală este primordial şi esenţial, neputând îngrădi în vreun fel, din punct de vedere legal acest drept, ca de altfel şi alte drepturi fundamentale: „Libertatea individuală" (art. 23), „Dreptul la apărare" (art. 24), „Viaţa intimă familială şi privată" (art. 26). Respectarea şi apărarea acestor drepturi ţine de o înaltă moralitate, a cărei frumuseţe lasă o amintire neştearsă aceluia care a văzut-o, fie şi o singură dată. Frumuseţea morală ne mişcă mai mult decât frumuseţea naturii sau a ştiinţei, cel care o stăpâneşte capătă prin ea o putere stranie, inexplicabilă, urmăreşte forţa inteligenţei, aduce pacea între oameni. Mai mult decât ştiinţa, arta şi religia, ea este temelia civilizaţiei. Aşadar, respectarea şi apărarea acestor drepturi presupune setea de adevăr şi dreptate, dăruire şi devotament în înfăptuirea justiţiei pentru asigurarea climatului de linişte şi ordine în societate.

Autorităţile publice, potrivit art. 47 din Constituţia României, au obligaţia legală şi morală de a răspunde la petiţiile adresate de cetăţeni în condiţiile stabilite de lege, iar în cazul unor inadvertenţe sau neclarităţi ele trebuie să ajute pe cetăţeanul în cauză, să-i spună care îi sunt drepturile, obligaţiile şi cum trebuie sau poate fi soluţionată doleanţa, dând, totodată, dovadă de răbdare şi calm.

Cetăţeni cărora le-au fost încredinţate funcţii publice, potrivit art. 50, trebuie să răspundă de îndeplinirea cu credinţă a obligaţiunilor ce le revin, deoarece mai înainte de toate sunt interesele ţării care trebuie respectate cu bună-credinţă fără a încălca drepturile şi libertăţile celorlalţi cetăţeni. Art. 123 din Constituţie prevede că justiţia se înfăptuieşte în numele legii indiferent de apartenenţa politică, pregătire profesională, religie, sex etc. Nu există vreo îngrădire, orice persoană se poate adresa pentru apărarea drepturilor, libertăţilor, intereselor legitime, justiţiei.

În raporturile de serviciu cu cetăţenii, funcţionarul public trebuie să respecte cu stricteţe Constituţia şi prevederile legale în vigoare.

B. Reglementări juridice şi psihologice privind conduita profesională văzută din perspectiva Codului Penal

Asigurarea şi înfăptuirea legalităţii în statul de drept democratic în care demnitatea omului, drepturile şi libertăţile cetăţenilor, libera dezvoltare a personalităţii umane, dreptatea şi pluralismul politic reprezintă valori supreme garantate de Constituţia ţării, este condiţionată printre altele de înţelegerea şi aplicarea corectă de către funcţionarii publici a normelor legale în spiritul şi litera lor.

Aspectele psihologice şi juridice privind conduita profesională a organelor de urmărire şi cercetare penală, din punct de vedere al Codului penal, reies din: cunoaşterea , însuşirea, aplicarea şi respectarea întocmai a prevederilor legale, a drepturilor, îndatoririlor şi libertăţilor fundamentale prevăzute de Constituţie.

Codul penal în art. 1, specifică „Legea penală apără împotriva infracţiunilor România, suveranitatea, independenţa şi unitatea statului, proprietatea personală şi drepturile acesteia precum şi întreaga ordine de drept.“ Din prevederile acestui articol rezultă clar multitudinea şi complexitatea sarcinilor ce le revin organelor de urmărire şi cercetare penală, a căror rezolvare depinde de un înalt grad de profesionalism, acţiune susţinută în pregătirea şi continuitatea acesteia, verificarea şi stocarea informaţiilor care prezintă caracter operativ în activitatea de descoperire şi contracarare a actelor antisociale care pun în pericol valorile fundamentale prevăzute şi apărate de legea penală.

Prin vinovăţie se înţelege starea de conştiinţă a făptaşului în momentul comiterii unei fapte penale, constituind latura subiectivă a infracţiunii, ea este un act de conştiinţă care implică în primul rând un factor interactiv şi apoi unul volitiv deci un proces de conştiinţă şi apoi unul de voinţă, conştiinţa fiind premisa voinţei.“

Potrivit art. 19 din Codul penal există vinovăţie atunci când fapta care prezintă pericol social este săvârşită cu intenţie sau din culpă. Cu intenţie, când făptuitorul prevede urmările faptelor sale şi deşi nu urmăreşte producerea lor prin comiterea acelei fapte (intenţie directă) prevede rezultatul faptei sale şi deşi nu urmăreşte să se producă, acceptă posibilitatea producerii lui (intenţie indirectă).

Fapta este săvârşită din culpă, atunci când făptuitorul prevede rezultatul faptei sale, dar nu-l acceptă, socotind fără temei că el nu se va produce (uşurinţa sau culpa cu previziune).

Nu este suficientă numai cunoaşterea prevederilor legale care incriminează şi sancţionează o faptă săvârşită de către unul sau mai mulţi indivizi, fără o analiză obiectivă a factorilor psihologici care au dus la comiterea delictului. Aceasta presupune cunoaşterea amănunţită, din toate punctele de vedere (social, profesional, material etc.) a contextului respectiv, a stărilor de fapt care au stat la baza comiterii infracţiunii, modului de operare, participanţii şi calitatea lor (autor, instigator, complice – art. 24, 25, 26 C.Pen.)[1].

Fapta comsiă trebuie analizată cu obiectivitate, ţinându-se cont de la bun început de trăsăturile esenţiale ale infractorului (art. 17 C.pen.), de stabilirea exactă dacă fapta în cauză

---

[1] C-tin Mitrache – **op. cit.**, pag. 12.

În raporturile de serviciu cu cetățenii, funcționarul public trebuie să respecte cu strictețe Constituția și prevederile legale în vigoare.

B. Reglementări juridice și psihologice privind conduita profesională văzută din perspectiva Codului Penal

Asigurarea și înfăptuirea legalității în statul de drept democratic în care demnitatea omului, drepturile și libertățile cetățenilor, libera dezvoltare a personalității umane, dreptatea și pluralismul politic reprezintă valori supreme garantate de Constituția țării, este condiționată printre altele de înțelegerea și aplicarea corectă de către funcționarii publici a normelor legale în spiritul și litera lor.

Aspectele psihologice și juridice privind conduita profesională a organelor de urmărire și cercetare penală, din punct de vedere al Codului penal, reies din: cunoașterea , însușirea, aplicarea și respectarea întocmai a prevederilor legale, a drepturilor, îndatoririlor și libertăților fundamentale prevăzute de Constituție.

Codul penal în art. 1, specifică „Legea penală apără împotriva infracțiunilor România, suveranitatea, independența și unitatea statului, proprietatea personală și drepturile acesteia precum și întreaga ordine de drept.“ Din prevederile acestui articol rezultă clar multitudinea și complexitatea sarcinilor ce le revin organelor de urmărire și cercetare penală, a căror rezolvare depinde de un înalt grad de profesionalism, acțiune susținută în pregătirea și continuitatea acesteia, verificarea și stocarea informațiilor care prezintă caracter operativ în activitatea de descoperire și contracarare a actelor antisociale care pun în pericol valorile fundamentale prevăzute și apărate de legea penală.

Prin vinovăție se înțelege starea de conștiință a făptașului în momentul comiterii unei fapte penale, constituind latura subiectivă a infracțiunii, ea este un act de conștiință care implică în primul rând un factor interactiv și apoi unul volitiv deci un proces de conștiință și apoi unul de voință, conștiința fiind premisa voinței.“

Potrivit art. 19 din Codul penal există vinovăție atunci când fapta care prezintă pericol social este săvârșită cu intenție sau din culpă. Cu intenție, când făptuitorul prevede urmările faptelor sale și deși nu urmărește producerea lor prin comiterea acelei fapte (intenție directă) prevede rezultatul faptei sale și deși nu urmărește să se producă, acceptă posibilitatea producerii lui (intenție indirectă).

Fapta este săvârșită din culpă, atunci când făptuitorul prevede rezultatul faptei sale, dar nu-l acceptă, socotind fără temei că el nu se va produce (ușurința sau culpa cu previziune).

Nu este suficientă numai cunoașterea prevederilor legale care incriminează și sancționează o faptă săvârșită de către unul sau mai mulți indivizi, fără o analiză obiectivă a factorilor psihologici care au dus la comiterea delictului. Aceasta presupune cunoașterea amănunțită, din toate punctele de vedere (social, profesional, material etc.) a contextului respectiv, a stărilor de fapt care au stat la baza comiterii infracțiunii, modului de operare, participanții și calitatea lor (autor, instigator, complice – art. 24, 25, 26 C.Pen.)[1].

Fapta comsiă trebuie analizată cu obiectivitate, ținându-se cont de la bun început de trăsăturile esențiale ale infractorului (art. 17 C.pen.), de stabilirea exactă dacă fapta în cauză

---

1. C-tin Mitrache – **op. cit.**, pag. 12.

prezintă sau nu pericolul social al unei infracţiuni (art. 18, 19 C.p.). În vederea stabilirii gradului de pericol social trebuie să se ţină seama de:

- Modul şi mijloacele de săvârşire a faptei;
- Scopul urmărit;
- Împrejurările în care fapta a fost comisă;
- De urmarea produsă sau care s-ar fi putut produce;
- Persoana şi conduita făptuitorului.

Necesitatea cunoaşterii acestor aspecte ajută la delimitarea corectă a faptelor care trebuie sancţionate potrivit legii, avându-se în vedere eficienţa sancţiunii, care trebuie să ducă la prevenirea unor alte încălcări ale normelor de convieţuire socială.

Eficienţa aplicării legilor trebuie să aibă un caracter nu numai sancţionar, ci şi unul preventiv-educativ, care să creeze în subconştientul persoanelor în cauză sentimentul de supunere unei ordini legal stabilite, iar organele de urmărire şi cercetare penală nu sunt altceva decât instrumentele prin care societatea în ansamblul ei obligă pe toţi membrii să respecte această ordine.

Ţinând cont de complexitatea activităţilor întreprinse, a gradului ridicat de risc, a stresului, organele de cercetare şi urmărire penală, trec uneori prin situaţii delicate, care necesită un consum enorm de energie nervoasă într-un timp foarte scurt, secunde sau fracţiuni de secundă în care trebuie să ia unele hotărâri capitale, să dea dovadă de spirit de orientare, maximă atenţie, să se bazeze pe stimulii interni care există în fiecare fiinţă umană.

În anumite condiţii când se depun eforturi susţinute în rezolvarea unor cauze penale, în care vinovăţia este greu de dovedit datorită lipsei probelor, sau insuficienţei lor, intervine la un moment dat la organele însărcinate cu rezolvarea cauzei o stare de insatisfacie care nu trebuie amplificată şi corelată cu alte stări de nemulţumire. Indiferent de situaţia existentă, în permanenţă este nevoie de calm, de răbdare şi linişte sufletească, pentru a nu creea stări de nemulţumire la alte persoane cu care organul respectiv vine în contact prin natura profesiei, iar pentru obţinerea unor declaraţii nu poate să recurgă la forţă sau la ameninţări de tot felul: supunerea la rele tratamente, tortură (art. 267 C. pen.), deoarece în urma unor tratamente inumane (purtare abuzivă, art. 250 C.pen.), persoana în cauză poate rămâne cu sechele tot timpul vieţii.

Pentru îndeplinirea îndatoririlor de serviciu organele de urmărire şi cercetare penală trebuie să dea dovadă de o înaltă ţinută morală să nu fie stăpânite de vicii şi să manifeste înţelegere în toate împrejurările, în îndeplinirea atribuţiilor de serviciu sau în legătură cu serviciul. Nerespectarea acestor criterii poate fi considerată potrivit art. 246 C.pen. abuz în serviciu contra intereselor persoanelor, dacă s-a creat sau cauzat o vătămare a intereselor legale ale unei persoane. De asemenea tratarea cu inferioritatea sau crearea unei astfel de stări pe temei de naţionalitate, rasă, sex sau religie, constituie potrivit art. 247 C.pen., abuz în serviciu prin îngrădirea unor drepturi, infracţiunea fiind sancţionată ca atare. Încălcarea acestor articole duce la crearea unei imagini nefaste despre instituţia în cauză (procuratură sau poliţie) şi la scăderea prestigiului faţă de persoana respectivă, a cetăţenilor care apelează la servicii în diferite probleme ce ţin de competenţa lor. Trebuie acordată o atenţie deosebită asupra modului cum sunt rezolvate cererile şi doleanţele cetăţenilor în anumite situaţii critice când sunt victime ale infracţiunilor sau au comis infracţiuni şi încearcă pe toate căile, să scape de rigorile legii („Dare de mită“, art. 255 C.pen.).

Paradoxal pare în acest context, fapta funcţionarului care primeşte sau pretinde direct sau indirect bani sau alte foloase care nu i se cuvin, de la persoanele cu care vine în contact având ca scop îndeplinirea, întârzierea ori neîndeplinirea unui act privitor la îndatoririle sale de serviciu („Luarea de mită“, art. 254 C.pen.).

Mai poate interveni o altă faptă prevăzută de legea penală („Traficul de influență", art. 257 C.pen.), ce are ca obiect, tot pretinderea ori primirea de bani, foloase, promisiuni de daruri, direct sau indirect, pentru sine ori pentru altul, săvârșită de către o persoană care are influență asupra unui funcționar pentru a-l determina să facă sau să nu facă un act ce intră în atribuțiile sale de serviciu. În ceea ce privește tratarea cu superficialitate a urmărilor, organele de urmărire și cercetare penală au un rol însemnat în depistarea și contracararea acestor fapte cu toată asprimea pentru a nu submina instituția sau organul în cauză.

O atenție deosebită trebuie acordată întocmirii înscrisurilor, caracterului și importanței acestora. Falsificarea unui înscris oficial cu prilejul întocmirii de către un funcționar ori salariat aflat în exercițiul atribuțiilor de serviciu constituie potrivit art. 289 C.pen., infracțiune de „fals intelectual".

Urmările comiterii unor astfel de infracțiuni de fals și uz de fals pot avea prejudicii foarte mari dacă nu sunt descoperite la timp, iar atunci când sunt descoperite, în mod automat se creează unele stări cu caracter psihologic (dispreț, compătimire, ură, subestimare, umilință, etc.), însă de cele mai multe ori aceste fapte atrag oprobiul public.

Din punct de vedere al Codului penal, nu există o reglementare strictă a aspectelor psihologice ce pot fi folosite de către organele de cercetare și urmărire penală în desfășurarea atribuțiilor lor. Acestea sunt și trebuie folosite în funcție de fiecare conjunctură, care practic generează o situație aparte prin comportamentul și trăirile participanților din fiecare context, iar comparațiile de la o anchetă la alta se aseamănă într-o mică măsură privind partea psihologică, deoarece fiecare individ este unic. Referitor la latura penală trebuie avute în vedere principiile fundamentale ale dreptului penal: principiul legalității, umanismului, egalității în fața legii penale, prevenirii faptelor prevăzute de legea penală, personalității răspunderii penale, individualizării sancțiunilor de drept penal.

Necesitatea îmbinării acestor laturi, penală și psihologică reiese din complexitatea și diversitatea infracțiunilor care devin din ce în ce mai greu de probat, iar organele însărcinate cu contracararea lor trebuie ca, în permanență, să fie cu un pas înaintea celor ce încalcă legea. Aceasta presupune pergătirea continuă și multilaterală în domeniile de activitate existente, adoptând metode noi în funcție de situația existentă ce trebuie menținută sub control pentru asigurarea și înfăptuirea legalității. De aici rezultă clar că știința despre om se servește de toate celelalte științe. Aceasta e una din cauzele dificultății ei.

La om, experiența cea mai simplă este întotdeauna folosirea metodelor și conceptelor mai multor științe.

11.2. Perspectiva psihologică asupra comportamentului reprezentanților autorităților de stat

11.2.1. Laturi structurale ale personalității umane

Cunoașterea personalității umane trebuie să plece de la înțelegerea conceptului de persoană a omului ca o entitate concretă într-un cadru relațional dat, referitor la modul de manifestare în exterior într-o colectivitate umană determinată.

În funcție de structura personalității, fiecare om adoptă, într-o situație socială dată un anumit stil de comportare asumându-și, totodată, un anumit rol, tinzând să realizeze în plan personal-comportamental conținuturile personalității.

O analiză atentă prin conexiune inversă, reliefează faptul că, efectele care se obţin în plan personal-comportamental al individului în cauză pot determina la rândul lor modificări mai mult sau mai puţin semnificative în planul personalităţii.

Deosebirea esenţială dintre noţiunea de persoană şi cea de personalitate rezultă din aceea că persoana ne dezvăluie psihologia omului ca agent al unei succesiuni de episoade concrete ale vieţii sociale, iar personalitatea ne evidenţiază determinaţiile fundamentale potenţiale ale structurii interne a omului.[2]

Personalitatea, ca termen, este utilizată cu nuanţe semantice diferite, în filozofie, etică, sociologie, istorie şi pedagogie. Ea exprimă calitatea de ansamblu a organizării individului uman ca membru al societăţii, ca element al unui complex sistem de relaţii şi interacţiuni sociale, având ca atribute fundamentale unitatea, integrarea ierarhică a funcţiilor, proceselor, stărilor şi conduitelor, relevanţa structurii, dinamismul, orientarea şi finalitatea acţiunilor.[3] Este o rezultantă specifică a influenţelor mediului social, a celor de ordin existenţial economic şi spiritual, etice, estetice, politice şi ştiinţifice asupra individului, o entitate biologică care nu implică în mod necesar atributul personalităţii, putând exista şi în afara acesteia. Indiferent de potenţialul predispoziţiilor native ale individului, acesta nu generează trăsăturile şi profilul personalităţii ca organizare complexă multinivelară, nu se constituie dintr-o dată, instantaneu, imediat ce individul uman este pus în relaţie de comunicare şi interacţiune cu mediul social, parcurgând o evoluţie îndelungată de la naştere şi până la vârsta tinereţii (20-25 ani). Dinamica formării personalităţii este guvernată de legi sociale şi psihosociale care subordonează şi acţiunea legilor biologice (ale dezvoltării, maturizării), iar procesul devenirii are un caracter dialectic contradictoriu a cărui traiectorie nu este lină şi uniformă, punând în evidenţă momente de salt calitativ, de discontinuitate.

În plan ontogenetic se desprind aşa zisele perioade „nodale“, critice, legate de apariţia unor contradicţii interne mai pregnante a căror rezolvare duce la o mutaţie calitativă globală în structura personalităţii. Din punct de vedere psihologic cele mai semnificative perioade nodale sunt:

- Perioada 2 1/2 ani la 3 1/2/ ani;
- Perioada de la 6 la 7 ani;
- Perioada de la 11 (12) ani la 13 (14) ani;
- Perioada de la 16 la 18 ani.

Semnificaţia primei perioade rezidă din saltul ce se produce în structura organizării psihice prin însuşirea de către copil a limbajului şi prin apariţia conştiinţei de sine ca funcţie activă de autoraportare, autoreflectare şi autoevaluare. Copilul începe să se perceapă în cadrul raporturilor cu cei din jur în calitate de „eu) (de subiect), din care cauză se spune că aceasta este perioada care marchează „prima naştere a personalităţii“.

A doua perioadă are o semnificaţie legată de intrarea copilului în şcoală şi de înlocuirea unei forme dominante de activitate cu alta, de la joacă la învăţătură, lărgind sistemul de relaţii al copilului cu mediul social obligându-l să conştientizeze şi să se integreze în noi statusuri şi roluri.

---

[2] A. B. Tucicov, M. Golu - **„Dicţionar de psihologie socială“**, Ed. Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1981, pag 315.

[3] **Idem**, pag. 316-317.

Perioada a treia este datorată amplelor modificări şi mutaţii de ordin biofiziologic cu efecte notabile asupra vieţii psihice interioare şi a comportamentului, producându-se maturizarea funcţiilor sexuale, concomitent cu conştientizarea şi integrarea în structura personalităţii a statusurilor şi rolurilor ce decurg din apartenenţa la un sex sau altul.

Perioada a patra, denumită şi „cea de-a doua naştere“, se caracterizează printr-un salt decisiv în integrarea funcţiilor cognitive, volitive, afective, motivaţionale, atitudini-caracteriale. În această perioadă are loc un amplu proces de autoanaliză, de autoevaluare prin raportări succesive la cei din jur, la anumite modele etalon de clasificare şi formulare a liniei ulterioare de conduită, a idealului de voinţă.

Din punct de vedere psihologic şi psiho-social, definitorii pentru sistemul personalităţii sunt unele legături elaborate pe baza semnificaţiilor constituite social-istoric, a unui ansamblu de etaloane şi norme valorice, din care reiese că personalitatea este o structură „semantică“ cu implicaţii axiologice şi cu valenţe reglatoare superioare care pune de acord comportamentul cu activitatea omului în societate. În interpretarea şi evaluarea personalităţii este necesară adoptarea unei viziuni sistemic-dialectice, reţinând aspectul relaţional al caracteristicilor biologice, fiziologice sau psihologice, locul şi valoarea pe care le dobândesc ele în cadrul ansamblului unitar.

Cadrul de referinţă în cursul analizei trebuie să-l constituie realitatea socială în succesiunea logică a momentelor evoluţiei ei istorice, iar cercetarea psihologică şi psiho-sociologică să fie structurată pe o serie de întrebări fundamentale:

- Care este modelul de personalitate pe care îl promovează societatea?
- Care este specificul grupului social căruia îi aparţine individul?
- Care este posţia grupului dat faţă de tendinţa legilor obiective ale dezvoltării sociale?
- Care a fost şi este conţinutul influenţelor pe care individul le-a suferit sau le suferă în cadrul procesului educativ instituţionalizat, în cadrul grupului căruia-i aparţine, din partea altor grupuri sociale cu care a venit în contact direct sau indirect?

Prin urmărirea acestei scheme care prezintă avantajul de a demonstra un lucru capital pentru o teorie psiho-sociologică a personalităţii, pe baza unor mecanisme psiho-fiziologice şi a unor legi de integrare generale comune tuturor oamenilor, se constituie în fapt profiluri de personalităţi diferite a căror cunoaştere oferă cheia pentru explicarea comportamentelor concrete, atât a celor individualizate, cât şi a celor de grup.

Personalitatea de bază cuprinde un ansamblu structural stabil de componente psihice interne (cognitive, afective, motivaţionale şi atitudinale), de tipuri de răspunsuri (comportamente) fundamental constituite în cadrul interacţiunii individului cu realitatea socio-culturală, definind, totodată, modul de raportare la lumea externă a membrilor unei colectivităţi. Acest concept îşi are rădăcinile în teoria psihoanalitică despre organizarea ierarhică supraetajată a personalităţii.

Baza personalităţii constă în orientarea cu precădere asupra individului mediu (a omului de rând) care exprimă mai pregnant trăsăturile generale ale matricei fundamentale a culturii căreia îi aparţine.

Subiectul investigat poate să fie considerat un specimen într-o serie culturală care presupune recunoaşterea rolului esenţial al grupului familial în transmiterea structurii primare a culturii, recunoaşterea continuităţii experienţei din copilărie la vârsta adultă, specificarea în fiecare moment a situaţiei sociale a individului.

Eul de bază exprimă acţiunea pe care mediul social o exercită asupra individualităţii lor, precum şi capacitatea membrilor colectivităţii de a se adapta la mediul respectiv. Prin contactul sistematic pe care indivizii îl realizează de la naştere cu un mediu socio-cultural dat se elaborează principalele nivele ale personalităţii de bază:

- Anumite tehnici şi modalităţi de gândire – înţelegere, interpretare, evaluare;
- Sisteme tipice de acţiune;
- Sisteme de securitate individuală;
- Structura asupra Eului prin interiorizarea normelor şi îngrădirilor impuse de cultură;
- Sistemele de convingeri şi atitudini faţă de probleme fundamentale ale existenţei.

11.2.2. Personalitatea şi comportamentul uman

Personalitatea integrează în sine (ca sistem) organismul individual, structurile psihice umane şi totodată relaţiile sociale în care omul este prins, ca şi mijloacele culturale de care dispune. Personalitatea se constituie fundamental în condiţiile existenţei şi activităţii din primele etape ale dezvoltării individului în societate.[5]

Subiectul uman este privit în trei ipostaze:

– **Subiect pragmatic al acţiunii** (homo-faber) – cel ce transformă lumea şi tinde să o stăpânească;
– **Subiect epistemic al cunoaşterii** (homo-sapiens apiente simus) – ce ajunge la conştiinţa de sine şi lume;
– **Subiect axiologig, purtător şi generator al valorilor** (homo-valens) – acea fiinţă care, fără a se rupe de natură, a depăşit-o , intrând sub imperiul culturii, a valorii adevărului, binelui, frumosului, călăuzindu-se după semnificaţii, credinţe, idealuri, conferind un sens superior propriei vieţi.

În sens larg personalitatea este un rezultat al dezvoltării depline şi al valorificării sociale a însuşirilor şi calităţilor persoanei, iar în sens restrâns, defineşte persoana cu aptitudini şi însuşiri intelectuale, artistice, morale, etc.

Personalitatea nu este un dat, ci un produs reprezentând răspunsul compensator conştient al subiectului la realitatea înconjurătoare. Personalitatea este unică şi originală, fiecare individ pornind de la o zestre ereditară unică, proprie tuturor oamenilor din toate locurile şi timpurile. Modelul general uman[6] este abstract, nu ţine seama decât de prezenţa notelor, funcţiilor şi caracteristicilor definitorii pentru om, fără a se referi concret la gradul lor de dezvoltare, specificări de conţinut şi organizare internă.

Modelul general uman cuprinde:

- **Apartenenţa la specia umană;**
- **Calitatea de fiinţă socială şi membru al societăţii;**
- **Calitatea de fiinţă conştientă, dotată cu gândire şi voinţă;**
- **Participarea la cultură, dotarea cu valori şi orientarea după aceste valori;**
- **Potenţialul creativităţii.**

---

[5] A.B. Tucicov, M. Golu – **op. cit.**, pag. 165.

În cadrul sistemului psihologic uman, activitatea psiho-comportamentală este variabilă, implicând fenomene locale accidentale, trecătoare şi prea puţin caracteristice pentru subiectul respectiv.

Pe baza cunoaşterii structurilor de personalitate se pot face previziuni asupra reacţiei şi conduitei subiectului într-o situaţie dată sau în faţa unei sarcini ce i se încredinţează. Însuşi subiectul care se observă şi se compară cu altul ajunge să-şi constate capacităţile şi trăsăturile sale de caracter ca şi cum ar fi ale altora.

Omul se cunoaşte şi poate să decidă asupra a ceea ce trebuie să facă şi cum. Fiind conştient de sine, încearcă mereu să-şi ia în stăpânire propria-i fiinţă cu tot ce are ea, inclusiv structurile personale, bazându-se pe o lege fundamentală a sistemului de personalitate: autodepăşire şi realizare de sine.

Individul semnifică caracterul de sistem al organismului pe latura indivizibilităţii acestuia, iar individualitatea semnifică individul luat în ansamblul proprietăţilor sale originale.

Personalitatea – simetrică cu individualitatea – este un concept care cuprinde întreg sistemul atributelor structurilor şi valorilor de care dispune o persoană.

Din punct de vedere judiciar conceptul de personalitate presupune o analiză psihologică a actului infracţiunii, fundamentat pe cerinţele determinării conţinutului juridic al infracţiunii constând în analiza modului în care pregătirea, săvârşirea şi atitudinea postinfracţională se manifestă, psihicul autorului, elementele sale, inteligenţa, afectivitatea şi voinţa.

Comportamentul ca trăsătură a personalităţii poate fi uşor vizibil dar trăsătura nu, deoarece se manifestă la individ un număr mare de situaţii diferite.

Trăsătura este tendinţa de reacţie largă, relativ permanentă, având mai multe clasificări:

- **Trăsături ale cunoaşterii,** care cuprind acuitatea perceptivă, gândirea superficială;
- **Trăsături ale afectivităţii:** uşor emoţionabil şi sentimente profunde;
- **Trăsături temperamentale:** lent, iute, alert;
- **Trăsături dinamice:** referitor la modul de acţiune, decizii, la motivaţii şi interes.

Trăsăturile de personalitate evoluează în cursul vieţii individului, de aceea el este în permanentă interacţiune cu mediul social şi cu cel fizic în continuă transformare.

Cunoaşterea reală a personalităţii presupune cunoaşterea dominantei (dominantelor) specifice şi sistemului de subordonare.

11.2.3. Metode utilizate în investigarea fenomenelor psihice

Intuiţia este instrumentul cu ajutorul căruia facem deducţii asupra posibilităţilor înţelegerii unor situaţii supuse conştiinţei noastre la un moment dat.

1. Metoda observaţiei[7] constă în **urmărirea intenţionată şi înregistrarea exactă, sistemică a diferitelor manifestări comportamentale ale individului (sau grupului) ca şi al contextului situaţional al comportamentului.**

A. Conţinutul observaţiei:

1. Simptomatica stabilă, care cuprinde trăsăturile bio-constituţionale ale individului:

- Înălţimea;

---

6. V.D. Usinski – **„Omul ca obiect al educaţiei“**, Ed. Didactică şi Pedagogică, Bucureşti, 1975.
7. P.P. Neveanu, M. Zlate, T. Creţu – **„Psihologie“**, Ed. Didactică şi Pedagogică, Bucureşti, 1995.

- Greutatea;
- Lungimea şi grosimea membrelor;
- Circumferinţa craniană, toracică, abdominală;
- Trăsăturile fizionomice, aspectul capului, feţei, fruntea, nasul, bărbia, pometţii obrajilor, ochii, maxilarele.

Chipul este oglinda sufletului, iar ceea ce se arată este o imagine a ceea ce nu poate fi văzut. De aici decurge concluzia că bucuriile sau tristeţea îşi pun amprenta asupra sufletului.

2. Simptomatica labilă cuprinde multitudinea comportamentelor şi conduitelor flexibile, mobile ale individului:

- Conduita verbală;
- Conduita estetică;
- Conduita inteligentă
- Varietatea expresiilor comportamentale, afective, atitudinale.

B. Forma de observaţie:

a) Autoobservaţia – este orientată către surprinderea particularităţilor propriului comportament.

b) Observaţia propriu-zisă – este orientată către observarea manifestărilor comportamentale ale altor persoane.

c) Prezenţa sau absenţa observatorului:

- **Directă** – bazată pe prezenţa observatorului şi pe conştientizarea ei de către subiecţii observaţi;
- **Indirectă** – observatorul este amplasat în umbră, cu vedere unilaterală sau beneficiară de TV cu circuit închis;
- **Cu observator uitat – ignorat** (observatorul este prezent, cunoscut grupului)
- **Cu observator ascuns** (în spatele unor draperii sau paravane).

d) Implicarea sau nonimplicarea observatorului:

- **pasivă** (fără implicare directă a observatorului în activitate)
- **participativă** (observatorul devine membru al grupului şi participă direct la activitatea lui);

e) Durata observării:

- **Continuă** – pe o durată mare de timp;
- **Discontinuă** – pe unităţi de timp mai mici şi la intervale diferite.

f) Obiectivele urmărite:

- **observaţie integrală** (surprinderea tuturor sau a cât mai multe manifestări de conduită);
- **selectivă** (o singură conduită).

C. Calitatea observaţiei depinde de o serie de particularităţi psiho-individuale ale observatorului: **capacitatea sa redusă de concentrare a atenţiei, de selectivitate, de sesizare a esenţialului, de gradul său de sugestionabilitate.**

E. Este influenţată de tipul de percepţie al observatorului:

- **Descriptiv** (înregistrează minuţios);
- **Evaluativ** (face aprecieri, estimări, interpretări);
- **Imaginativ şi practic** (neglijează faptele, dă frâu liber imaginaţiei).

F. Condițiile unei bune observații:

- **Stabilirea clară a scopului și obiectivului urmărit;**
- **Selectarea formelor ce vor fi utilizate, a condițiilor și mijloacelor necesare;**
- **Elaborarea unui plan viguros de observație;**
- **Consemnarea imediată a celor observate;**
- **Efectuarea unui număr optim de observații;**
- **Desfășurarea și în condiții variate;**
- **Să fie maximal discretă.**

II. Metoda experimentului – este o metodă prin care se intervine efectiv, provocând intenționat fenomenul, izolând variabilele dependente de altele care ar putea interveni, devia sau perturba manifestarea fenomenului investigat – variabile independente.

- Variază și modifică condițiile de manifestare a fenomenelor pentru a sesiza mai bine relațiile dintre variabile și experimente.
- Repetă fenomenul pe același subiect sau pe subiecți diferiți pentru a determina legitatea lui de manifestare.
- Compară rezultatele obținute trăgând concluziile.

III. Metoda convorbirii

A. Constă în purtarea unui dialog ce presupune:

- Relația directă de tipul „față în față";
- Schimbarea rolului și locului partenerilor;
- Sinceritatea deplină a subiectului;
- Existența la subiect a capacității de introspectare și autoanaliză, evaluare și autodezvăluire;
- Abilitatea cercetătorului pentru a obține motivarea subiecților, angajarea lor în convorbire;
- Prezența la cercetător a unor capacități referitoare la gradul ridicat de sociabilitate.

B. Forme ale convorbirii

1. **standardizată,** dirijată, structurată, bazată pe formularea acelorași întrebări în aceeași formă și ordine, tuturor subiecților indiferent de particularitățile lor individuale;
2. **semistandardizată,** semidirijată, se axează pe întrebări suplimentare, reformularea altora, schimbarea succesiunii lor;
3. **liberă** – spontană, asociativă în funcție de particularitățile situației în care se desfășoară, de cele psiho-individuale ale subiectului, de particularitățile momentului când se face;
4. **psihoanalitică;**
5. **nondirectă.**

IV. Metoda anchetei psihologice – constă în recoltarea sistematică a unor informații despre viața psihică a unui individ sau grup social, interpretarea acestora în vederea desprinderi semnificației lor psiho-comportamentale.

Ancheta pe bază de chestionar presupune stabilirea obiectivelor urmărite, documentarea și formularea întrebărilor lor.

F. Condiţiile unei bune observaţii:

- **Stabilirea clară a scopului şi obiectivului urmărit;**
- **Selectarea formelor ce vor fi utilizate, a condiţiilor şi mijloacelor necesare;**
- **Elaborarea unui plan viguros de observaţie;**
- **Consemnarea imediată a celor observate;**
- **Efectuarea unui număr optim de observaţii;**
- **Desfăşurarea şi în condiţii variate;**
- **Să fie maximal discretă.**

II. Metoda experimentului – este o metodă prin care se intervine efectiv, provocând intenţionat fenomenul, izolând variabilele dependente de altele care ar putea interveni, devia sau perturba manifestarea fenomenului investigat – variabile independente.

- Variază şi modifică condiţiile de manifestare a fenomenelor pentru a sesiza mai bine relaţiile dintre variabile şi experimente.
- Repetă fenomenul pe acelaşi subiect sau pe subiecţi diferiţi pentru a determina legitatea lui de manifestare.
- Compară rezultatele obţinute trăgând concluziile.

III. Metoda convorbirii

A. Constă în purtarea unui dialog ce presupune:

- Relaţia directă de tipul „faţă în faţă";
- Schimbarea rolului şi locului partenerilor;
- Sinceritatea deplină a subiectului;
- Existenţa la subiect a capacităţii de introspectare şi autoanaliză, evaluare şi autodezvăluire;
- Abilitatea cercetătorului pentru a obţine motivarea subiecţilor, angajarea lor în convorbire;
- Prezenţa la cercetător a unor capacităţi referitoare la gradul ridicat de sociabilitate.

B. Forme ale convorbirii

1. **standardizată,** dirijată, structurată, bazată pe formularea aceloraşi întrebări în aceeaşi formă şi ordine, tuturor subiecţilor indiferent de particularităţile lor individuale;
2. **semistandardizată,** semidirijată, se axează pe întrebări suplimentare, reformularea altora, schimbarea succesiunii lor;
3. **liberă** – spontană, asociativă în funcţie de particularităţile situaţiei în care se desfăşoară, de cele psiho-individuale ale subiectului, de particularităţile momentului când se face;
4. **psihoanalitică;**
5. **nondirectă.**

IV. Metoda anchetei psihologice – constă în recoltarea sistematică a unor informaţii despre viaţa psihică a unui individ sau grup social, interpretarea acestora în vederea desprinderi semnificaţiei lor psiho-comportamentale.

Ancheta pe bază de chestionar presupune stabilirea obiectivelor urmărite, documentarea şi formularea întrebărilor lor.

A. Tipul întrebărilor:

- cu răspunsuri „da" sau „nu";
- cu răspunsuri libere, și
- în evantai.

B. Greșeli în formularea întrebărilor:

- Întrebări prea generale;
- Folosirea unui limbaj greoi;
- Cuvinte vagi;
- Tendențioase;
- Prezumtive;
- Ipotetice.

Ancheta pe bază de întrebări se bazează pe raporturile dintre participanții aflați față în față.

V. Metoda biografică – se referă la istoria persoanei în cauză – mai este denumită **cauzometre sau cauzogramă** – și este necesară în stabilirea profilului personalității persoanelor.

VI. Metoda analizei produselor activității – Această metodă se referă la compuneri, desene, creații literare, materializate în diverse disponibilități psihice, informații despre însușirile psihice ale individului.

VII. Metoda psihometrică – vizează măsurarea capacităților psihice ale individului în vederea stabilirii nivelului lor de dezvoltare, validitate, fidelitate, standardizarea, eșalonarea.

Clasificarea metodelor

- **După modul de aplicare:** individuale și colective;
- **După materialul folosit:** verbal, neverbal;
- **După durata lor:** cu timp strict determinat, cu timp la alegerea subiectului;
- **După scopul urmărit:** teste de performanță, comportament, cunoștințe, nivel intelectual, atitudini, inteligență.

VIII. Metoda modelării și simulării – constă în crearea unor scheme logice ale organizării și desfășurării diferitelor funcții psihice: percepție, gândire, memorie.

Strategii de cercetare psihologică:

- **Strategia cercetării genetice** – studierea genezei, evoluției fenomenelor psihice a comportamentelor în plan istorico-filo-genetic și individual-autogenetic;
- **Strategia cercetării comparate;**
- **Strategia cercetării psiho-patologice** – ce constă în studiul tulburărilor sau devierilor funcțiilor psihice și comportamentale în scopul completării și precizării legilor generale și particulare de organizare și manifestare a psihicului normal;
- **Strategia cercetării longitudinale** – presupune urmărirea unuia și aceluiași individ de-a lungul mai multor etape ale evoluției lui;
- **Strategia transversală** – constă în cercetarea mai multor indivizi aflați la niveluri diferite de dezvoltare.

11.2.4. Comportamentul normal şi comportamentul deviant

A. Comportamentul normal

Luat în ansamblul său, comportamentul uman se explică prin totalitatea faptelor, actelor, reacţiilor notorii, verbal-afective – prin care o persoană răspunde solicitărilor de ordin fizic sau social ale lumii externe. La nivelul persoanei, comportamentul apare ca un traducător de **atitudini;** cele două categorii (normal şi deviant) aflându-se în raporturi de complementaritate. Atitudinea este un comportament virtual care la rândul ei este o atitudine explicită.

Decizia subiectului de a se comporta într-un mod oarecare, exprimă măsura consistenţei uneia sau alteia dintre atitudini, gradul ei de reprezentativitate în acel moment pentru întreg sistemul atitudinal.

Pentru înţelegerea organizării comportamentului uman, afară de atitudini mai apar **motivele** – cu rolul lor de suport energetic şi **scopurile** ca modele mentale care prefigurează şi orientează anticipat comportamentul, care la rândul lui se află în strânsă legătură cu conştiinţa, funcţionând sub controlul ei şi exprimă lumea internă a persoanei, decurgând ca o suită de evenimente, fapte, acţiuni care sunt reglate psihic, conştient şi voluntar.

Condiţia imediată a comportamentului este una psihică subiectivă, cauza producerii lui. Factorii determinanţi sunt obiectivi, rezidă din situaţiile de viaţă cu care se confruntă şi interacţionează persoana. În unele cazuri când comportamentul nu are nici o legătură cu subiectul, acesta sesizează în situaţia respectivă existenţa unor factori care îl obligă la comportamente neaşteptate, deviate de la starea normală a „comenzii" interne.

Comportamentul exprimă o realitate psihologică dependentă simultan de lumea internă şi externă, în funcţie de modul în care se conjugă situaţia, cu atitudinea, motivul şi scopul. Nu este un simplu expozeu extern şi dezarticulat de reacţii şi mişcări, fiind un tot unitar, integrat, graţie acţiunii unificatoare, pe care o exercită asupra lui conştiinţa cu sistemele ei de imagini reflectorii, mobiluri, scopuri care imprimă o notă personală comportamentului.

Reacţia musculară poate fi înregistrată obiectiv şi interpretată fizic, ca o categorie psihologică cu rolul de a servi ca întruchipare şi obiectivare a conţinutului intern al persoanei şi prin aceasta ca mijloc de cunoaştere a particularităţilor ei psihice de a permite confruntări cu realitatea şi implicit de a întări şi confirma sau infirma, prin legături retroactive anumite idei, stări şi atitudini ale persoanei.

Comportamentul tinde să devină mai complicat, mai coerent, căpătând, printr-un proces de reverberaţie, capacitatea de a se autoreproduce, subiectul emiţând un răspuns în raport cu care se manifestă tendinţa de a-l repeta. Interpretarea afectivă a rolului comportamental, reprezintă variabilele „de ieşire" ale sistemului persoanei, în care se regăsesc sintetizate psihologia concretă a omului şi cerinţele sociale care decurg.

Desfăşurarea vieţii şi activităţii oamenilor se face într-un spaţiu relaţional, inter-personal şi de grup, iar dimensiunile comportamentului lor se interpersonalizează, aflându-se într-o perpetuă interdependenţă şi interacţiune, fiecare individ influenţând comportamentul partenerilor cu care interacţionează, iar la rândul lui este influenţat şi depinde de comportamentul partenerilor de interacţiune, care poate fi simetrică sau asimetrică, mai extinsă sau mai restrânsă, însă indiferent de nuanţele particulare, producerea ei este un fapt psiho-social logic. Oamenii îşi furnizează reciproc modele de comportament, susceptibile de a fi transferate prin imitaţie de la unul la altul, luând naştere o circularitate intercomportamentală, caracterizată prin faptul că, spre deosebire de relaţia stimulului fizic, reacţia comportamentală în planul interuman se manifestă ca sistem de stimuli şi ca sistem de răspunsuri: ceea ce întreprinde cineva pe linie de comportament incită la răspunsuri comportamentale din partea altcuiva, formând mecanismul de adaptare interpersonală.

Un rol important în comportament îl are **atitudinea,** care este o organizare durabilă de motive, emoţii, percepţii în raport cu un anumit aspect al universului individual, reflectând fidel forma în care experienţa anterioară este acumulată, conservată şi organizată la individ în anumite condiţii, fiind cheia înţelegerii şi organizării comportamentului pe termen lung (nu se confundă cu comportamentul).

B. Comportamentul deviant

Comportamentul deviant are premise psihologice, la nivel substanţial, unde se cercetează personalitatea comportamentală deviantă a individului şi la nivel metodologic, unde sunt utilizate testele psihologice.

Comportamentele personalităţii biopsihologice cuprind toată zestrea nativă a individului, indiferent dacă unele caracteristici se regăsesc şi la predecesori (de ereditate) sau au un caracter înnăscut.

Atât calităţile cât şi deficienţele majore ale organismului, caracteristicile temperamentale, constelaţia aptitudinală a individului, constituie forţe determinante în comportamentul deviant.

Calităţile şi deficienţele majore ale organismului, cele vizibile şi mai puţin vizibile îşi pun amprenta în mod hotărâtor asupra personalităţii. oamenii cu un organism bine structurat, cu o înfăţişare atrăgătoare au o siguranţă de sine, comportamentul lor fiind determinat în mare parte de constituţia lor fizică. Sentimentul inferiorităţii este o caracteristică a infractorilor, care este influenţată de temperament, de înzestrarea aptitudinală a personalităţii.

Inteligenţa dacă nu este asociată cu onestitatea (socială pozitivă) poate să evolueze în direcţia formării unei personalităţi negative de escroc, şantajist, delapidor.

Un rol important îl au componentele sociale, referitor la efectele acţiunii unor agenţi de natură socio-culturală (mediu social, fenomenul învăţării ca substrat şi mecanism al educaţiei spontane şi instituţionalizate) traduse în structuri achiziţionate (caracter, atitudini) care, pe măsura consolidării lor devin forţe motrice care modelează comportamentul.

Atitudinea individului de a se comporta într-o situaţie, maniera sa atât faţă de alţii, cât şi faţă de sine, constituie fundamente ale caracterului, care determină formarea unei personalităţi echilibrate (om sociabil, activ, exigent faţă de sine) sau formarea unei personalităţi deviante (bănuitor, distant, nepăsător faţă de alţii, cu o mare doză de egoism).

Comportamentul deviant al infractorului trebuie studiat din perspectiva sinergetică care implică:

- Cercetarea clinică pentru reconstituirea antecedentelor personale şi patologice ale subiectului;
- Examinările paraclinice care au un rol principal în probarea şi obiectivarea diagnosticului clinic şi de aprofundare a etiopatogeniei unor tulburări (investigaţii de laborator, radiologie, encefalografie);

- Investigaţii biogenetice, având ca premisă rolul factorilor ereditari în structurarea personalităţii, iar ca scop identificarea concretă a factorilor de ereditate;
- Interpretarea neurofiziopatologică pentru explicarea cauzalităţii manifestărilor agresive de comportament cu răsunet antisocial legate de condiţiile biopsihologice care le exacerbează sau declanşează.

Cercetarea sociologică[8] presupune două obiective:

a) pentru reconstituirea personalităţii delicventului, a modului în care s-a încadrat în mediul social, a incidenţelor conflictuale şi a modului cum acestea au fost soluţionate;
b) orientarea asupra posibilităţilor de reechilibrare şi reinserţie socială.

Rezolvarea medico-legală prin furnizarea datelor medicale, obiectiv pe baza cărora se concluzionează asupra stării de imputabilitate (conştiinţă, discernământ), va permite:

a) aprecierea corectă asupra stării psihice a personalităţii deviante prin precizarea diagnosticului, excluderea simulării sub toate formele în care aceasta se poate manifesta;
b) determinarea trăsăturilor esenţiale ale personalităţii analizate din perspectiva sinergetică;
c) natura şi evoluţia tulburărilor care au însoţit sau au precedat săvârşirea actului deviant şi dacă acesta prezintă riscul de cronicizare sau agravare;
d) aprecierea asupra periculozităţii trăsăturilor de personalitate şi a tulburărilor de comportament care au precedat sau însoţit comportamentul deviant.

Din punct de vedere juridic actul infracţional este rezultatul comportării negative a fiinţei umane responsabile în raport cu cerinţele normelor penale pozitive.

Există o margine de toleranţă socială faţă de comportamentele deviante aparente sau ascunse care nu periclitează semnificativ bunul mers al societăţii.

În cazul în care comportamentul deviant manifestat pune în pericol valorile fundamentale ale societăţii (viaţa oamenilor, proprietatea, etc.) devine infracţiune şi este sancţionat ca atare de societate, ori ca expresie extremă a comportamentului observat (anormal) care atrage nu numai sancţiunea ci şi demersuri terapeutice medicale.

Deviantul acţionează divergent faţă de normele existente, fiind un element creator de nou în societate, cu condiţia ca activitatea comportamentală a deviantei să fie pe linia progresului social.

Prin comportament deviant se înţelege totalitatea faptelor, reacţiilor, prin care o persoană răspunde solicitărilor de ordin fizic sau social, printr-o distanţare semnificativă de la normele de convieţuire ale lumii externe.

Într-un comportament deviant se manifestă în mod normal şi caracteristicile temperamentale (cele înnăscute) ale subiectului, iar devianţa ca atare reflectă o stare conflictuală a individului cu ambianţa socială, care este generată fie de insuficienţe educative, fie de disfuncţii sociale sau de concurenţa ambilor factori.

---

[8] C. Rădulescu – **„Curs de psihologie“**, Ed. Esotera, Bucureşti, 1996.

Delicvenţa juvenilă desemnează ansamblul abaterilor şi încălcărilor de norme sociale sancţionate juridic, săvârşite de minori până la 18 ani. Devianţa în categoria minorilor apare ca urmare a înclinaţiei spre agresivitate (latentă sau manifestă), bazată pe un fond de ostilitate şi negare a valorilor socialmente acceptate, inadaptarea socială provenită din exacerbarea sentimentului de insecuritate pe care individul caută să-l suprime (ex.: prin schimbarea domiciliului, vagabondaj, evitarea formelor organizate de viaţă şi activitate), duplicitatea conduitei manifestată în discordanţa dintre comportamentul tainic, intim în care se pregăteşte infracţiunea şi nivelul comportamental de relaţie cu societatea prin care îşi trădează de multe ori infracţiunea.

Uneori dezechilibrul existenţial este exprimat prin patimi, vicii, perversiuni.

Din punct de vedere fizic, delicvenţii sunt de constituţie mezomorfă (solizi, au forţă musculară mare), cu atitudini ostile, sfidătoare, sunt plini de resentimente, suspiciuni, încăpăţânaţi, dornici de afirmare în grup, cu spirit de aventură, neconvenţionali, iar ca temperament sunt energici, neastâmpăraţi, impulsivi, agresivi, distructivi (adesea sadici).

Din punct de vedere psihologic, delicvenţii tind spre exprimări diverse socio-culturale, şi provin în proporţie mult mai mare decât cei din grupul de control, din familii neînţelegătoare, neafective, instabile, lipsite de ţinută morală.

Nevârstnicii şi tinerii care au venit în conflict cu normele legale şi morale prezintă caracteristici distincte, atitudini nefavorabile faţă de legi şi muncă, faţă de ei înşişi, părinţi şi alte persoane.

„Delicventul este un inidivid care aparent are un surplus de experienţe neplăcute şi care simte că trăieşte într-o lume disconfortantă, ameninţătoare."[9]

Influenţele educative, reeducative, recuperative, trebuie să pătrundă în personalitatea minorului delicvent depăşindu-se aspectul formal prin utilizarea adecvată a unor metode şi procedee eficiente.

C. Criteriile de clasificare a delicvenţilor

Criteriile de clasificare a delicvenţilor sunt determinate de:[10]

- **prezenţa sau absenţa intenţiei:** acte delicvente spontan-intenţionate, acte premeditate etc.;
- **numărul infracţiunilor comise:** prima infracţiune, mai multe infracţiuni;
- **gradul de normalitate psihică:** anormal (bolnav) – normal;
- **gradul de responsabilitate:** perfect responsabil, intelect redus, intoxicaţie, dezorganizare psihică;
- **motivaţia ce stă la baza conduitei delicventului:**
  - a) **predominant extrinsecă** (interesul principal orientat spre atingerea unor scopuri);
  - b) **predominant intrinsecă** (interesul este orientat spre aspectele de conţinut ale activităţii antisociale).

---

[9] A. Roşca – **„Delicventul minor"**, Ed. Institutului de Psihologie, 1932.
[10] V. Dragomirescu – **„Psihologia comportamentului deviant"**, Ed. Ştiinţifică şi Enciclopedică.

Insuficienţa maturităţii sociale a unor persoane, conform teoriei disocialităţii, pune accentul pe factorii psiho-sociali, care se exprimă în:

a) neacceptarea colectivităţii, a societăţii;
b) falsa percepţie socială a celor din jur;
c) lipsa aprofundării şi evaluării adecvate a consecinţelor actelor comise;
d) respingerea rolului social ce i s-a acordat înainte de a deveni delicvent şi pe care i-l pretindea colectivitatea.

Delicvenţa este determinată de o serie de factori, interni – individuali şi externi – sociali. Cu privire la factorii interni, aceştia includ: particularităţile şi structura neuro-psihică precum şi particularităţi ale personalităţii în formare şi care s-au format sub influenţa unor factori externi familiali. În a doua categorie, intră factorii socio-afectivi şi educaţionali din cadrul microgrupurilor şi macrogrupurilor umane, în care trebuie să se integreze treptat, copilul şi tânărul începând cu familia.

Cauza conduitei delicvente este legată de efectele specifice ale „întâlnirii" celor două categorii de factori, iar cunoscând acest lucru se poate interveni în direcţia prevenirii alunecării cât mai pronunţată spre devianţă, ca urmare a modificării în ambele planuri: extern (social, educaţional, relaţional) şi intern (reorganizare psihică, intervenţii corectiv-constructive, terapie, etc.).

1. Factorii neuro-psihici

- Disfuncţii cerebrale relevate prin EEG. Prin această metodă s-a observat că undele sunt găsite mai frecvent la recidivişti. Dată fiind frecvenţa mare a anomaliilor de traseu EEG la preadolescenţi şi adolescenţi delicvenţi, este necesară semnalizarea acestora din momentul descoperirii lor în scopul dispensarizării acestor subiecţi, pentru control şi supravegheri de specialitate.
- Examenul EEG trebuie însoţit şi de alte investigaţii medicale şi psihologice;
- Trebuie studiate antecedentele şi climatul familial în care trăieşte subiectul.

2. Deficienţele intelectuale – se referă la carenţele în ceea ce priveşte dezvoltarea lor psiho-intelectuală. Capacităţile intelectuale reduse îi împiedică în anticiparea consecinţelor şi implicaţiile acţiunilor întreprinse.

Delicventul trăieşte mai mult în prezent, desfăşurându-şi acţiunile sale sub presiunea impulsurilor şi trebuinţelor presante, are dificultăţi de anticipare pe plan mental, a urmării infracţiunii, reduse în gândire, absenţa emoţiilor şi înclinaţiilor altruiste simpatice, lipsa frânelor condiţionate ce se află la baza incapacităţii de a-şi controla şi înfrâna tendinţele, impulsurile care-l împing la acte antisociale, sugestibilitate mărită.

3. Tulburări de afectivitate

Afectivitatea joacă un rol important în viaţa şi activitatea individului uman, iar orice abatere de la normal creează probleme serioase pe linie adaptativă. Minorii delicvenţi se caracterizează prin nivel insuficient de maturitate, sau stări de dereglare a afectivităţii.

Insuficienţa maturităţii afective se caracterizează prin:

- Lipsa unei autonomii afective, ceea ce duce la creşterea sugestibilităţii;
- Insuficienta dezvoltare a autocontrolului afectiv legat de insuficienta cunoaştere şi capacitate de stăpânire a reactivităţii emoţionale;
- Slaba dezvoltare a emoţiilor şi sentimentelor superioare, a celor morale;
- Stări de dereglare a afectivităţii:
  - a) De frustraţie afectivă şi sentimentală;
  - b) Conflicte afective;
  - c) Instabilitate afectivă;
  - d) Ambivalenţă afectivă;
  - e) Indiferenţă afectivă;
  - f) Absenţa emoţiilor şi a înclinaţiilor altruistice şi simpatetice.
- Instabilitatea emotiv-acţională caracteristică, specifică delicvenţilor, care este diferită faţă de a omului obişnuit, la care aceste relaţii sunt relativ stabile, rezultate determinate în parte de ambianţa şi de sistemul de valori etico-sociale.

Stabilitatea omului normal se realizează prin durata reacţiilor sale reglate voit şi conştient, lipsa de oscilaţii excesive, constanţa acestor reacţii care rămân calitativ şi cantitativ, relativ identice, în raport cu stimulii declanşatori.

Delicventul este instabail emotiv-activ, element care în relaţiile lui trădează discontinuitatea, prin salturi nemotivate de la o extremă la alta, inconstanţă în reacţii faţă de stimuli, inconstanţă de origine endogenă specifică.

Instabilitatea emotiv-acţională apare ca o trăsătură emoţională a personalităţii defromate a delicventului minor sau adult, ca fiind o latură unde traumatizarea personalităţii se evidenţiază mai bine decât pe planul componentei ei cognitive.

Instabilitatea se asociază cu agresivitatea ducând la reducerea pragului de delicvenţă şi la săvârşirea unor infracţiuni prin acte de violenţă.

4. Tulburări caracteriale

Caracterul, în calitatea lui de nucleu al personalităţii, se formează şi se dezvoltă în antogeneză, fiind dependent de ansamblul condiţiilor şi împrejurărilor în care trăieşte individul uman în mod nemijlocit, de ansamblul factorilor de ordin socio-cultural care influenţează şi modelează procesul dezvoltării antogenetic.

Climatul educaţional familial este o formaţiune psiho socială complexă, cuprinzând ansamblul de stări psihice, moduri de relaţionare interpersonală, atitudini ce caracterizează grupul familial o perioadă mai mare de timp, poate fi pozitiv sau negativ, interpunându-se ca un filtru între influenţele educaţionale exercitate de părinţi şi activităţile comportamentale realizate la nivelul personalităţii copiilor.

Climatul educaţiei familiale poate fi analizat după mai mulţi indicatori:

- Modul de raportare interpersonală a părinţilor (nivelul de apropiere şi înţelegere, acordul sau dezacordul în legătură cu diferite probleme) la problemele copiilor;
- Dinamica apariţiei unor stări tensionale şi conflictuale;
- Gradul de deschidere şi sinceritate al copilului în raport cu părinţii.

Familiile dezorganizate, familiile incomplet unite sau nelegitime, dezmembrate, tip „cămin gol", familiile în criză datorită unor cauze ce determină absenţa temporară sau permanentă a unuia dintre soţi, existenţa în cadrul familiei a unor situaţii care determină fundamental eşecurile comportamentului, îi determină pe copii la adoptarea unor atitudini anti-sociale individuale sau în grup, când de multe ori sunt dirijaţi de către indivizii maturi sau chiar de către proprii părinţi sau a unuia dintre ei.

Activitatea profilactică sau preventivă presupune luarea măsurilor de intervenţie din partea factorilor sociali, educaţionali, pentru preîntâmpinarea conduitei delicvente.

Delicvenţii minori prezintă un tablou comportamental specific constând în obiectivarea unei structuri de personalitate neechilibrate cu o serie de componente afectate, cum sunt cele motivaţional-afective, atitudinal-relaţionale, volitiv-caracteriale.

Profilul psiho-comportamental al delicventului minor se caracterizează prin: imaturitate afectivă şi socială, rezistenţă scăzută sau frustraţie, valoare crescută a agresivităţii şi ostilităţii, având o influenţă deosebită cadrul familial caracterizat prin vicii (alcoolism, agresivitate, promiscuitate morală şi sexuală).

Prevenirea comportamentului deviant la unii indivizi se realizează prin măsuri juridico-sociale. În cazul minorilor, pentru determinarea tuturor cauzelor şi condiţiilor care au generat comportamentul deviant, un rol hotărâtor îl are conduita atitudinii în familie şi societate. Reintegrarea socială a delicvenţilor presupune reabilitări timpurii, în funcţie de atitudinea comportamentală, individualizarea măsurilor şi procedeelor de reeducare în funcţie de particularităţile de vârstă, caracteristicile psiho-comportamentale ale fiecărui delicvent în parte.

11.3. Factori psihologici implicaţi în relaţia interpersonală cetăţean-funcţionar public

11.3.1. Timiditate. Afectivitate. Agresivitate

Observaţiile neinspirate, pripite, trecerea în grabă de la o impresie la alta, multiplicitatea imaginilor, lipsa de regulă şi efort împiedică dezvoltarea spiritului.

O serie de factori psihologici angajează relaţia funcţionar public – cetăţean, dându-i conţinut uman, viaţa concretă colorând-o în sensul perfectibilităţii şi omeniei, alternând-o cu o serie de dificultăţi şi disfuncţii.

a) **Timiditatea** – este o trăsătură psihologică a personalităţii ce se manifestă printr-un comportament defensiv anxios, ezitant şi astenic, putând genera chiar tendinţa de adaptare nuanţat negativă la exigenţele vieţii sociale (oportunism, senilism, lipsă de răspundere, implicare, suspiciune, etc.).

Psiho-analitic, trăsăturile timidităţii sunt explicabile prin dificultăţile de adaptare ale micii copilării, prin conştientizarea culpabilă a unor complexe, prin evoluţia într-un climat ofensiv, ostil.

Dezavantajul este faptul că în relaţia interpersonală timidul manifestă nesiguranţă, reţinere dictată de noţiuni supraexigente.

Depăşirea timidităţii printr-un efort de autocontrol este o necesitate permanentă a funcţionarului public, acesta trebuind să-şi asume responsabilităţi majore, să aibă iniţiativă şi curaj, insuflând aceste sentimente şi cetăţeanului cu care intră în contact.

Funcţionarul public trebuie să cunoască la rândul său că cetăţeanul timid este lipsit de îndrăzneală, de încredere în sine, iar în relaţiile cu reprezentantul autorităţii este ruşinos, sfios, motiv pentru care trebuie încurajat, „înţeles şi ocrotit“ în demersurile sale de a-şi afla dreptatea.

b) **Afectivitatea** – se defineşte ca fiind sensibilitatea în sensul rezonanţei intime cu care, la nivel de trăire emoţională, este resimţit efectul stimulărilor externe plăcere-neplăcere, bine-rău, frumos-urât.

Din această direcţie pentru funcţionarul public hiperemotivitatea comportamentală, sensibilitatea exagerată, impresionalitatea, sunt dezavantaje, ducând la scăderea vigilenţei, acurateţei discriminării raţionale, capacităţii de acţiune şi hotărârii.

Ca om, funcţionarul public, magistratul are şi el stări şi reacţii emoţional-afective, mai mult sau mai puţin profunde.

Exerciţiul profesional constă nu în reprimarea totală a stărilor emoţional-afective, ci în autocontrolul adecvat al acestora, ca sens, valoare şi grad de intensitate în raport cu afectivităţile pe care le îndeplineşte. Emoţiile pozitive în raport cu cetăţenii constituie o formă de ataşare sufletească a funcţionarului public faţă de oameni, o garanţie în sensul constituirii unui cadru raţional optim al înfăptuirii actului de justiţie.

c) **Agresivitatea psiho-comportamentală** – reprezintă o formă inter-relaţională tensionată, ofensivă cu caracter disjunctiv, inhibitoriu, manifestată prin violenţă verbală, ameninţare, atitudini, posturi, gesturi de lovire menite să aducă interlocutorului agresor o satisfacţie fizică, psihică sau materială. Deşi în mod frecvent tendinţa curentă a omului, agresivitatea nativă este de a răspunde unei opoziţii cel puţin printr-o conduită agresiv verbală, funcţionarul public este nevoit să evite permanent soluţionarea în acest fel a eventualelor relaţii de agresivitate în raport cu solicitările şi interesele cetăţeanului. Trebuie avut în vedere, totodată faptul că mai totdeauna tachinarea, batjocorirea, aroganţa, ameninţarea, umorul, chiar aflate în exces în relaţia interumană, pot determina evoluţia raporturilor către confruntarea care poate deveni acută, degenerând în acte de violenţă fizică. Clari în expresii, civilizaţi, fermi în atitudini, dar nu rigizi şi cât se poate de concilianţi şi moderaţi în expresia verbală, funcţionarii publici vor răspunde la solicitările cetăţenilor fără a da dovadă de slăbiciune sau incompetenţă (evitarea angajării, tăcere, sustragere) printr-o manieră inteligentă de continuă adaptare la situaţie. Trebuie evitat ca agresiunea verbală să degenereze şi să ajungă la violenţă.

Pentru a dezamorsa agresivitatea verbală este indicată alegerea cuvintelor, sensul frazelor, intonaţia, ticurile, mimica, gestualitatea, acestea fiind unele repere care pot modifica percepţia şi espectanţa în raport cu demersul relaţiei interpersonale. Tactic, funcţionarul public trebuie să răspundă în aşa fel încât ceea ce spune să provoace la interlocutor modalităţi noi de inter-relaţionare în sensul înţelegerii unor situaţii şi sensuri, liniştirii, calmării şi dezamorsării agresivităţii verbale. Inetracţiunea dintre cadrul normativ restrictiv pe care funcţionarul public îl exercită şi toleranţă, constituie o adevărată artă în al cărei conţinut se subînscriu o serie de strategii comportamentale. Având o determinare complexă şi o structură plurivalentă aceste strategii comportamentale `generează şi presupun multiple implicaţii: culturale, economice, politice, religioase, sociologice. O conduită corectă a oamenilor nu este reglată exclusiv pe norme juridice şi morale. În raporturile interumane acţiunea persuasivă a funcţionarului public de înlăturare a conduitelor agresive va lua în calcul opiniile, prejudecăţile, credinţele, obiceiurile, tradiţiile, nevoile cotidiene, aspiraţiile politice, religioase, ale fiecărui individ sau grup asupra căruia acţiunea persuasivă se exercită.

11.3.2. Determinanţi psihologici ţinând de temperament

Temperamentul reprezintă latura dinamico-energetică a personalităţii umane, reflectându-se în raport cu norma juridică în conduite, fie de asimilare, subordonare, fie de refuz, insubordonare a acesteia, jucând totodată un rol important în condiţionarea configuraţiei şi dinamicii relaţiilor interpersonale.

Persoanele cu temperament sangvin se adaptează uşor la cerinţe şi exigenţe normativ-juridice noi, intră fără dificultăţi prea mari în raporturi cu funcţionarii publici deşi nu prea acceptă uşor sugestiile acestora dat fiind o excesivă încredere în forţele proprii. Sangvinii sunt siguri pe ei, îndrăzneţi, fermi, rapizi în luarea deciziilor şi se încadrează relativ fără dificultate într-un cadru juridic – legislativ nou.

Persoanele cu temperament flegmatic, au un ritm mai lent al vieţii sufleteşti, mimica şi gestica le este mai puţin exprimată , abandonează mai greu vechile stereotipii şi deprinderi, inclusiv cele legate de subordonarea în raport cu norma juridică, date fiind opţiunile lor mai mult conservatoare. Sunt ceva mai rezervaţi, nu-şi manifestă pregnant opiniile şi scopurile, chibzuiesc mult până iau decizii. Sunt de regulă receptivi la sugestii, însă punerea în practică a unor orientări se face lent şi cu întârziere.

Persoanele cu temperament coleric sunt hipersensibile, mobile în gândire şi gestică, au reacţii rapide şi nestăpânite. Deseori devin chiar impulsive mai ales în faţa unor obstacole, inclusiv în faţa normei juridice menită a le periclita o serie de interese. Din rândul acestora sunt recrutaţi indivizii critici şi contestari ai unor situaţii şi raporturi noi, pe care le percep ca frustrante. În munca persuasivă cu aceste persoane se va avea în vedere faptul că suportă cu greu contrazicerile şi sugestiile, motiv pentru care se va insista în a le fi explicat cu răbdare sensul noilor realităţi la care trebuie să se alinieze.

Persoanele cu temperament melancolic manifestă o rezonanţă emoţional-afectivă crescută, fiind timizi şi impresionabili. Sunt îndeobşte oameni liniştiţi şi calmi, aparent nehotărâţi, ezitanţi în exprimarea opiniilor şi intenţiilor. Pentru a se integra noilor cerinţe social-juridice ori comportamentale, deseori apelează la consilierea funcţionarului public, vădind un interes crescut în cunoaşterea noutăţilor juridic-legislative.

În raport cu persoanele melancolice, funcţionarii publici trebuie să acţioneze cu răbdare, delicateţe şi tact, riscând în sens contrar ca melancolicii să devină refractari şi suspicioşi. Indiferent de tipologia temperamentală a cetăţenilor aflaţi în contact cu funcţionarul public, acesta din urmă nu va recurge niciodată la argumente cu caracter negativ: argumentul poziţiei personale, argumentul autorităţii, argumentul ameninţării, argumentul aluziei, argumentul insultei.

În exerciţiul contactului interpersonal, funcţionarul public va apela la argumente cu caracter pozitiv: explicaţia, comparaţia, analogia, diverse structuri de raţionament (dilema, inducţia, deducţia, paradoxul, reducerea la absurd, alternativa) practica demonstrând că, dublate de ton, gestică şi toleranţă, aceastea garantează moralitatea relaţiilor interpersonale.

11.3.3. Determinanţi psihologici ţinând de caracter

Nimic nu este mai greu de cunoscut decât constituţia unui individ dat.

Caracterul exprimă profilul psiho-moral relativ constant al personalităţii şi profilează câteva cerinţe în faţa strategiei persuasive a funcţionarului public.

În acest sens întâlnim:

a) **omul dificil** – nu trebuie contrazise părerile sale, trebuie ascultate, este pretenţios şi schimbător, se hotărăşte greu şi revine paradoxal asupra propriilor hotărâri. Din discursul său, trebuie evidenţiate inadvertenţele flagrante care ulterior evidenţiate logic trebuie să-i fie prezentate persuasiv prin procedeele explicaţiei, reducerii la absurd, comparaţiei;

b) **omul a-tot-ştiutor** – este tipul care se consideră competent în legătură cu orice problemă şi este doritor să facă în orice împrejurare dovada acestei competenţe. În raport cu acesta, funcţionarul public va acorda o strategie persuasivă din care să rezulte raportul formal cu opiniile sale folosind însă orice prilej de a-l dirija către spiritul şi cadrul legal corespunzător;

c) **omul nehotărât** – chibzuieşte îndelung până să accepte o idee, un sfat, o nouă cerinţă sau normă. Este foarte atent la valoarea de adevăr a acestora şi la modul de argumentare al funcţionarului public, va insista îndeosebi asupra valorii sociale şi individuale, a comportamentului şi nu asupra obligativităţii unui anumit tip de comportament.

d) **omul impulsiv** – prezintă note distincte caracterial, caracterizate prin decizii subite în raport cu caracterul de noutate al unei împrejurări sociale, care-l vizează. De regulă, se regăseşte în sfera caracterului dificil, nu trebuie contrazis, dar vom avea grijă să-i evidenţiem prin comparaţie demersuri similare, al căror final a fost dezatruos;

e) **omul entuziast** – este puternic impresionat de tot ceea ce e spectaculos şi nou, inclusiv de norma juridică pe care găsind-o ordonatoare o respectă şi o compară, susţinând-o argumentat. În general, îşi construieşte conduite adaptive corect adecvate demersului social. Funcţionarul public va tolera acest entuziasm în comportamente de durată.

11.3.4. Aspecte psihologice particulare ale contactului dintre funcţionarul public şi publice (grupuri sau mulţimi)

Anticiparea politicii publice şi pedepsirii reduce pierderea datorată infracţiunilor şi astfel măreşte bunăstarea socială descurajând pe unii infractori.

Noţiunea de publice, grup sau mulţime pune în discuţie comportamentul care se subordonează legităţilor desprinse din studiul psihologiei mulţimilor.

Individul uman se comportă în mod diferit în mulţime faţă de situaţiile în care se găseşte izolat.

Gustave Le Bon în lucrarea sa „Psihologia mulţimilor“, face o distincţie clară între mulţimea de oameni, în sensul obişnuit al cuvântului, şi mulţimea psihologică. În mod uzual, **noţiunea de mulţime, desemnează o adunare de oameni, de indivizi oarecare, indiferent de naţionalitate, profesiune, sex, sau de împrejurări şi care se unesc întâmplător.** Mulţimea psihologică se creează în jurul unor întâmplări sau evenimente deosebite, care catalizează motivaţiile participanţilor uniţi afectiv în efuziuni emoţionale comune.

Într-o astfel de mulţime psihologică, indivizii umani îşi pierd personalitatea conştientă, iar sentimentele şi ideile tuturor se orientează în aceeaşi direcţie. Aglomerarea respectivă de oameni, devine o mulţime structurală sau o m ulţime psihologică. Ea constituie o fiinţă unică supusă legii unităţii mentale a mulţimilor.

Trăsături psihologice distincte ale individului uman aflat în mulţime

Datorită „sufletului colectiv“ al mulţimii, Gustave Le Bon, preciza că: aptitudinile intelectuale, individuale ale oamenilor se şterg, distincţia dispare. Eterogenul se confundă în omogen, însuşirile inconştiente domină, mulţimile acumulează mediocritate, conducându-se după instincte, creându-se aşa-zisul spirit de turmă (în cazul mitingurilor, când rolul funcţionarilor publici este important datorându-se în special unirii eforturilor dintre toţi funcţionarii publici – poliţie, justiţie, procuratură, primării, etc. – în vederea aplicării legilor şi a respectării acestora de către toţi cetăţenii).

Individul dintr-o mulţime încearcă graţie numărului, sentimentul unei puteri invincibile, care îi permite să nu cedeze unor insistenţe, pe care izolat fiind, ar fi fost nevoit să şi le înfrâneze. Mulţimea fiind anonimă, face ca sentimentul responsabilităţii, ca factor inhibant în acţiunile contrare legii, să dispară.

În cadrul mulţimii apare contagiunea mentală pe baza căreia individul se subordonează interesului colectiv cu mare uşurinţă. Sugestibilitatea determină la indivizi caracteristicile psihologice ale grupului de referinţă (agresivitate, umor, veselie) pe care izolat individul nu le-ar fi putut dezvolta. În timp ce anumite facultăţi sunt anihilate altele pot fi exaltate, exagerate prin reciprocitate şi imitaţie, sugestia fiind aceeaşi pentru toţi indivizii.

Se poate conchide că cel puţin sub raport intelectual mulţimea este inferioară omului izolat. Impulsive, iritabile, cu o modalitate adesea contradictorie, mulţimile nu au o voinţă statornică, tocmai pentru faptul că nu au o gândire proprie. Simplitatea şi exagerarea sentimentelor mulţimilor, constituie motivele care le apără de îndoieli şi incertitudini, iar sugestibilitatea exagerată le împinge ades la acţiuni extreme.

Pentru individul component al mulţimii psihologice nu există „imposibil", certitudinea invulnerabilităţii şi impresie forţei de moment generând acte şi sentimente de contagiune, imposibile pentru individul izolat.

Aflaţi în contact cu mulţimile în exerciţiul aplicării legii, funcţionarii publici întâmpină serioase obstacole în calea derulării fireşti a unor relaţii normale, civilizate cu indivizi care le compun.

Iată de ce cunoştinţele de psihologie sunt un argument în plus care dau o bază solidă pregătirii profesionale şi experienţei funcţionarului public în excitarea atribuţiilor sale, ce trebuie să decurgă firesc, normal şi legal.

11.4. Concluzii

Etica funcţionarilor publici cuprinde şi studiază o serie de valori morale cu specificitatea lor, integritatea personalităţii de pe poziţia acţiunii de asigurare a ordinii de drept. Ea are în vedere relaţiile profesionale interumane, datoria profesională şi responsabilitatea, normele, principiile, atitudinile şi îndatoririle ce stau la baza activităţii funcţionarilor.

Cerinţele moralei funcţionarilor publici sunt cuprinse în jurământ, în regulamente, ordine şi instrucţiuni, ca parte componentă a condiţiei acţiunii de asigurare a ordinii şi liniştii publice, de înfăptuire a justiţiei.

Morala funcţionarului public este definită ca o formă a conştiinţei sociale care reflectă şi fixează ansamblul sentimentelor, deprinderilor, convingerilor, atitudinilor, principiilor şi normelor care privesc raporturile dintre individ şi colectiv (familie, naţiune, stat, societate), care se manifestă în fapte, în modul de comportare a individului în toate ipostazele vieţii.

Înţelegerea adaptării unei conduite corecte faţă de colectivitate, de semeni, nu este impusă din afară, ci decurge dintr-un impuls interior al individului.

Simţul moral nu este înnăscut. Normele morale devin un impuls interior al omului datorită educaţiei, însuşirii exigenţelor, moravurilor, obiceiurilor, deprinderilor promovate de societate.

Impulsul interior de a-l ajuta, respecta și „saluta" pe semenul tău, există doar dacă ai învățat acest lucru și ai o anumită convingere cu privire la necesitatea respectării lui. Însuși obiectul muncii funcționarului public îl constituie faptele și comportamentele oamenilor în diferite ipostaze.

Din cele mai vechi timpuri și până în zilele noastre, gânditorii au fost preocupați și viitorul omului, de opoziția dintre bine și rău, căutând să elaboreze norme și principii de comportare morală, întemeiate pe bunul simț, care să-i conducă spre o viață profundă și demnă, pe calea adevărului și fericirii.

Raportarea binelui la socialul și naturalul lumii înconjurătoare are caracter strict individual și se exprimă prin conduita internă (trăirea subiectivă), și prin conduită externă (comportamentul obiectiv).

Conduita umană a individului în raport cu mediul său de relație cuprinde gama tuturor manifestărilor comportamentelor adaptative.

Nici un om nu are o conduită în afara unui scop, mediu, interes, la baza demersului oricărei conduite cu finalitate juridică stând gândurile, sentimentele, atitudinile și faptele individuale.

Motivația conduitei umane presupune concordanța dintre factorul extern stimulativ și cel intern subiectiv energizator, găsindu-și exprimarea în pregătirea pentru acțiune și creșterea receptivității în raport cu stimularea externă.

Exigențele psihologice care se impun exercitării profesionale a actului administrativ, se deosebesc astfel:

a) **sub raport intelectual** – rezistența de a activa în regim de solicitare psihofiziologică crescută și risc profesional:

- știința și arta relațiilor cu comunitatea, arta persuasiunii și convingerii, arta vorbirii retorice, arta politeții de expresie mimico-gesticulară;
- capacitatea de a soluționa sub aspect eficient, prompt și legal, problematici socio-umane care se derulează presant și în condiții mari de risc.

b) **sub aspectul moral-volitiv** – conduita funcționarului public se va oglindi în integritatea caracterială (onestitate, modestie, virtute etc.).

Conduita funcționarului public trebuie să-și găsească exprimarea în sentimentul de datorie împlinită, prin concordanța deplină între satisfacerea, în cadrul legal, a tuturor solicitărilor cetățeanului și sentimentele sale de a le fi dus la îndeplinire conform obligațiilor care îi revin.

Motivația funcționarului public este energizată de sentimentul profund de a fi folositor semenilor săi, de a apăra adevărul și de a înfăptui justiția statului de drept. Supusă unui continuu proces de dezvoltare, diversificare, specializare și perfecționare, conduita funcționarului public este mereu perfectabilă, fapt care trebuie interiorizat de către acesta, ca una dintre exigențele sale motivaționale.

---

1. Autorii înțeleg conotațiile **„psihologiei judiciare"** din perspectiva obiectului, ca sferă de extensie a realității studiate: act infracțional, privare de libertate, psihologie a cuplului penal victimă-agresor etc., în timp ce **„psihologia juridică"** s-ar referi, în sens restrâns, exclusiv la: martor-mărturie, interogatoriu, judecată, duel judiciar, psihologia apărării, prima înglobând-o pe cea din urmă.

CONSIDERAŢII FINALE

Autorii găsesc de cuviinţă să mulţumească acelora care au făcut posibilă finalizarea demersului de faţă.

Răspunzând provocării de a aduce acasă „psihologia judiciară"[1] risipită în varii refugii ale domeniilor cunoaşterii, nu putem să nu ne exprimăm gratitudinea faţă de cei care, în momente de regretabilă obtuzitate, i-au oferit acesteia un generos „azil intelectual":

- prof. dr. Rodica Stănoiu – ministru de justiţie – gazdă generoasă a elementului psihologic în eforturile de explorare criminologică a fenomenului infracţional;
- prof. dr. Valeriu Stoica – (ex) ministrul justiţiei – pentru introducerea psihologiei judiciare ca disciplină distinctă în programa auditorilor de justiţie ai Institutului Naţional de Magistratură;
- prof. dr. Ion Neagu şi prof. dr. Constantin Mitrache – în ale căror întreprinderi pe terenul dreptului, elementul psihologic este de o remarcabilă permanenţă şi acuitate;
- prof. dr. Emilian Stancu – elemente de tactică criminalistică cu observaţii psihologice de mare fineţe;
- prof. dr. Iancu Tănăsescu – excelente trimiteri psihologice asupra laturii subiective a infracţiunii pe terenul penalului;
- prof. dr. Aurel Ciopraga – tactică criminalistică excelând în psihologia martorului şi sondarea vinovăţiei.

Şi nu în ultimul rând, distinşilor mei colegi: prof. univ. dr. Nicolae Mitrofan şi lector univ. avocat Zdrenghea Voicu, citaţi selectiv în prezenta operă.

Un loc aparte în conturarea liniilor directoare ale tratatului l-au avut ideile excelenţilor noştri studenţi, care au finalizat lucrări de licenţă în psihologie judiciară.

Tuturor le mulţumim!

CAZUL RÎMARU – Carte document

Autor: Comisarul Traian Tandin

pret 99.000 lei

Carte-document – prezintă drumul sinuos parcurs de poliţişti pentru identificarea şi prinderea criminalului care a îngrozit, în 1971, populaţia capitalei, precum şi abordarea psihologică a comportamentului deviant al criminalului. Romanul este însoţit de fotografii-document, care nu au mai fost publicate până în prezent.

SOLDAŢII ULTIMEI ŞANSE

Autor: Ion Aramă

pret 99.000 lei

O carte extrem de bine documentată despre controversatele evenimente de la 23 august 1944 şi participarea armatei române la cel de-Al Doilea Război Mondial.

VÂNĂTOARE DE HOŢI – Cine-roman policier

Autor: Tudorel Butoi-Severin

pret 99.000 lei

Cazuistică exemplificativă rezolvată cu ajutorul poligrafului (mijloc tehnic de identificare a comportamentului simulat) de către cel mai bun psiholog-criminalist român. Cartea se adresează în principal studenţilor şi specialiştilor din domeniul psihologiei judiciare.

PREŢUL TĂCERII

Confesiunile criminalistului Andrei Zavera

Autor: Olimpian Ungherea

pret 99.000 lei

Senzaţionale cazuri de crimă din lumea interlopă de lux a Bucureştiului.

EXISTĂ
ȘI FEMEI
CARE MINT?!

EXISTĂ ȘI FEMEI CARE MINT?!

Autor: Tudor Negoiță

pret 99.000 lei

O cuceritoare carte SF în care mafiei interplanetare îi vine de hac un inspector de poliție cibernetic, excelent pregătit, incoruptibil și incapabil, ca orice android, să mintă.

NICOLAE ROTARU
FRATE
CU
DRACU'

FRATE CU DRACU'

Autor: Nicolae Rotaru

pret 89.000 lei

Un roman inedit, scris de un autor prolific al genului, un „oștean al limbii române cu șanse de a-i fura bastonul de mareșal" (Nichita Stănescu).

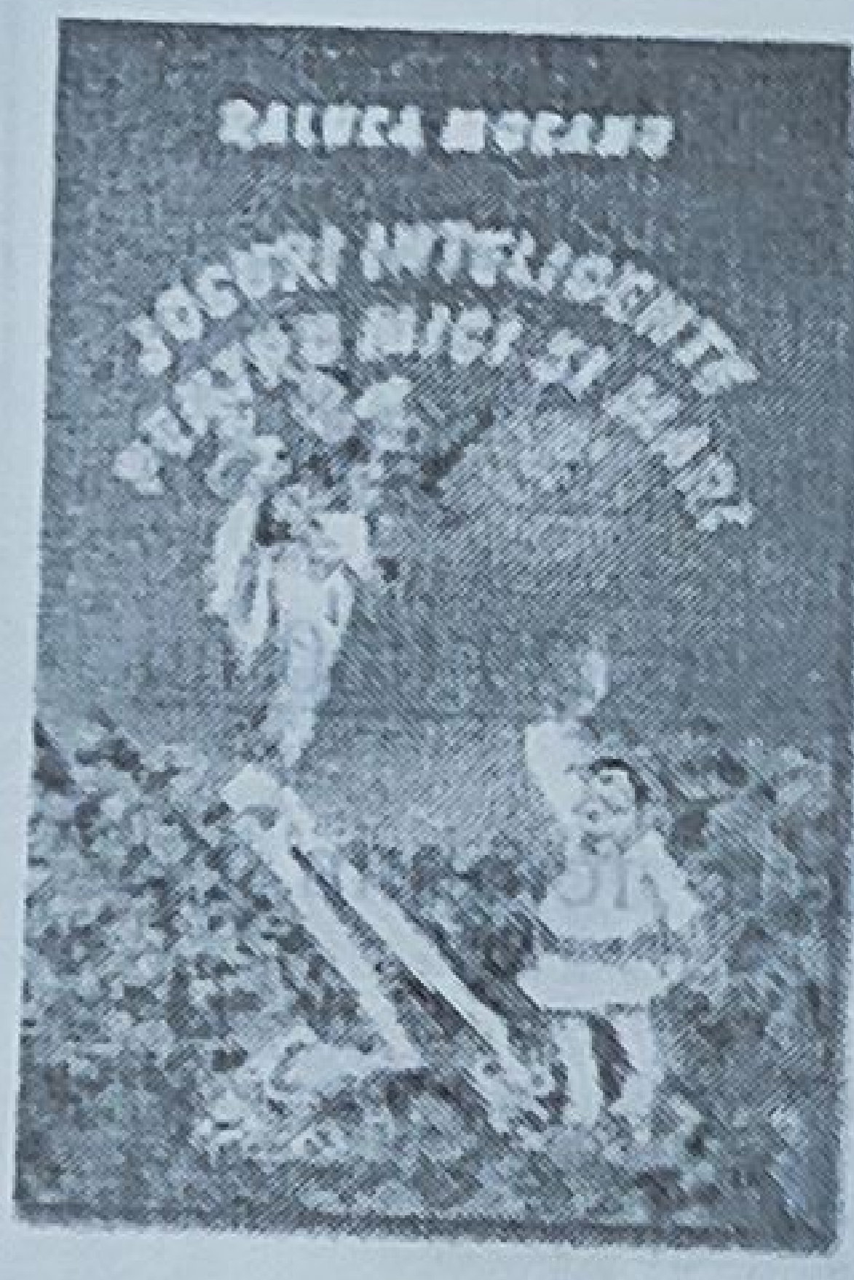
RALUCA MOCANU
JOCURI INTELIGENTE PENTRU MICI ȘI MARI

JOCURI INTELIGENTE PENTRU MICI ȘI MARI

Autor: Raluca Mocanu

pret 35.000 lei

Povești ilustrate prin rebusuri și labirinturi ce stimulează memoria și dezvoltă gândirea logică.

Dan Gîju
PUMNUL
DE
FIER

PUMNUL DE FIER

Autor: Dan Gîju

pret 149.000 lei

KURSK, cea mai mare bătălie de tancuri din istorie, relatată de Gheorghe Cojocea, fost *leutnant* în Wehrmacht.

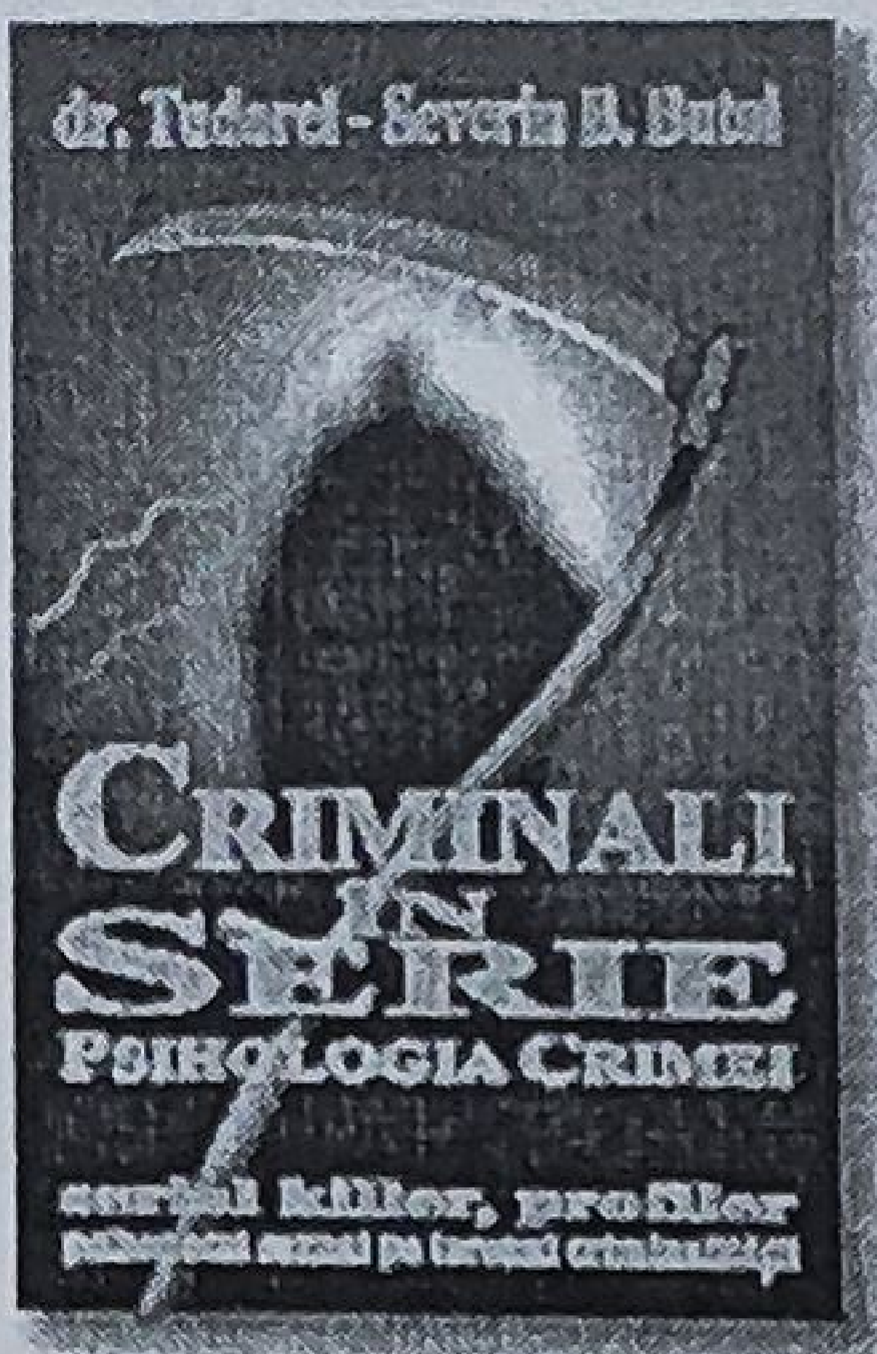
dr. Tudorel - Severin B. Butoi
CRIMINALI ÎN SERIE
PSIHOLOGIA CRIMEI
serial killer, profiler

CRIMINALI ÎN SERIE

– psihologia crimei –

Autor: Tudorel Butoi-Severin

pret 129.000 lei

Lucrarea se adresează în primul rând studenţilor dar şi specialiştilor (psihologilor, medicilor legişti, poliţiştilor, magistraţilor, avocaţilor, criminologilor), pentru studierea comportamentului deviant şi în special al psihopatului sexual pe terenul criminalităţii.

OLIMPIAN UNGHEREA
AGONIA
ANDREI ZAVERA

AGONIA

Autor: Olimpian Ungherea

pret 99.000 lei

Afaceri criminale celebre dezvăluite din cronica neagră a Bucureştilor.

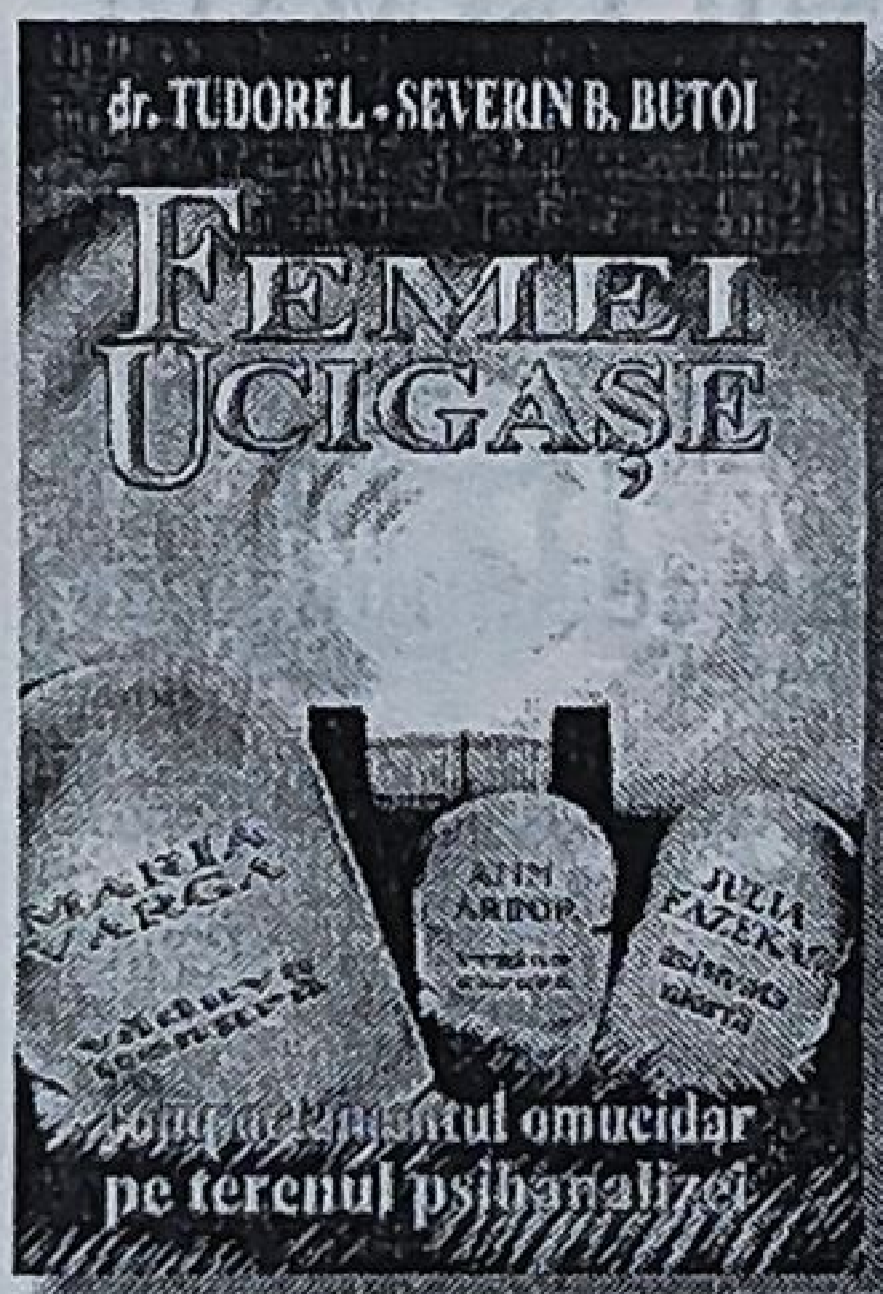
dr. TUDOREL - SEVERIN B. BUTOI
FEMEI UCIGAŞE
MARIA VARGA
JULIA FAZEKAS
comportamentul omucidar pe terenul psihanalizei

FEMEI UCIGAŞE

Psihanaliza crimei

Autor: Tudorel Butoi-Severin

pret 129.000 lei

Introspecţie în comportamentul omucidar feminin pe terenul psihanalizei.

NU SE TIMBREAZĂ

CORESPONDENŢĂ
RĂSPUNS
C.R.
SE TAXEAZĂ LA DESTINAŢIE

PHOBOS®
PUBLISHING HOUSE
WORD KEEPER

Bucureşti, Bd. Iuliu Maniu nr. 152A, bl. K, sc. A, ap. 10, sector 6
Tel./Fax; (021) 769.68.72; 434.38.16;
editura_phobos@post.ro • editura_phobos@yahoo.com

TALON DE COMANDĂ

Depuneţi talonul de comandă, completat conform dorinţei dumneavoastră, în cea mai apropiată cutie poştală!

• NU AVEŢI NEVOIE DE TIMBRU •
• TALONUL POATE FI FOTOCOPIAT •

EXPEDITOR: (vă rugăm să completaţi cât mai citeţ posibil)

Numele şi adresa (persoană fizică) ____________________

Telefon ____________ **E-mail** ____________ **Profesia** ____________

Numele şi adresa (persoană juridică) ____________________

Cod fiscal ____________________
Telefon ____________ **E-mail** ____________________
Numele persoanei de contact ____________________

Plata va fi achitată de: ☐ (persoană fizică) ☐ (persoană juridică)

DESTINATAR
EDITURA PHOBOS
Bucureşti, O.P. 76, C.P. 101

Livrarea se va face în limita stocului disponibil, iar plata ramburs (la primirea coletului poştal)
Taxele poştale de expediţie sunt suportate de editură

18.04.2006 subl. dat. la cotoz

REDUCERE 15 %

pentru orice carte comandată pe adresa editurii

Titlu/Autor	Preţ (lei)	Număr exemplare comandate
CAZUL RÎMARU – Traian Tandin	99 000	
SOLDAŢII ULTIMEI ŞANSE – Ion Aramă	99 000	
VÂNĂTOARE DE HOŢI – Tudorel Butoi	99 000	
PREŢUL TĂCERII – Olimpian Ungherea	99 000	
EXISTĂ ŞI FEMEI CARE MINT?! – Tudor Negoiţă	99 000	
FRATE CU DRACU – Nicolae Rotaru	89 000	
JOCURI INTELIGENTE PENTRU MICI ŞI MARI – Raluca Mocanu	49 000	
TRATAT UNIVERSITAR DE PSIHOLOGIE JUDICIARĂ – Tudorel Butoi-Severin	250 000	
AGONIA – Olimpian Ungherea	99 000	
FEMEI UCIGAŞE – Tudorel Butoi-Severin	129 000	
PUMNUL DE FIER – Dan Gîju	149 000	
CRIMINALI ÎN SERIE – Tudorel Butoi-Severin	129 000	

REDUCERE 15 %

pentru orice carte comandată pe adresa editurii

Conf. univ. dr. Tudorel Butoi

psiholog criminalist
specialist în psihologie judiciară

- titularul cursurilor de psihologie judiciară și deviantă specială ale Facultăților de Drept și respectiv Sociologie-Psihologie, Universitatea Spiru Haret.
- licențiat în psihologie, licențiat în drept, curs postuniversitar în științe penale-criminalistică.
- doctor în psihologie judiciară.
- specializări în laboratoarele de criminalistică din Rijeka, Splitz, Zagreb și Belgrad.
- consacrat în domeniile psihologiei judiciare și criminalisticii cu remarcabile contribuții pe teritoriul științelor penale, medicinei legale și criminologiei.
- membership APA-SVA (Asociația Experților Americani în Tehnica Poligraf).
- prim-expert în tehnica poligraf.
- conferențiar al Aulei Questura di Roma și al Universității Sapienza-Italia 2000 – în tehnicile "profiler-serial killers".
- consultanță și expertiză judiciar-psihologică.
- peste 30 de ani de experiență în domeniul psihologiei criminaliste, ca șef al Laboratorului de Detecție a Comportamentelor Simulate – Serviciul Criminalistic – Poliția Capitalei.

Operă scrisă

Psihanaliza crimei – Femeia asasin, Editura Știință și Tehnică, București 1996.
Crima sub lupa detectorului, Editura Șansa, București, 1997.
Vânătoare de hoți, Editura Phobos, București, 2002.
Psihologia interogatoriului judiciar; Editura Enmar, 2003.
Criminali în serie, Editura Phobos, București, 2003.
Psihologie judiciară – curs universitar; Editura Fundației România de Mâine, București, 2003.
Peste 120 de articole, comunicări și contribuții de coautor în lucrări de specialitate.

Asistent univ. Teodora Ioana Butoi

avocat apărător
Baroul București

- seminarizează disciplinele: psihologie judiciară și procedură penală valorificând problematica spețelor reale prin analize de caz.
- preocupată predilect de valorificarea *elementului psihologic* pe terenul "duelului judiciar" acuzare-apărare.
- pledează pentru interdisciplinaritatea dreptului cu domenii conexe: medicină legală, psihologie, logică, criminalistică, investigație poligraf, psihanaliză etc.

"numai o apărare temeinică, profesionistă, asigură legalitatea și acuratețea actului de dreptate, înlăturând abuzurile și erorile judiciare"

Operă scrisă

Testimoniabilitatea în mărturia minorului – a IX-a sesiune a cadrelor didactice, Editura Europolis, 2003.
Circumstanțe psihologice de invalidare a mărturiilor cu caracter autoincriminatoriu – a X-a sesiune a cadrelor didactice, Editura Europolis, 2003.
Infracțiunea premeditată – psihopatul sexual, Revista de Criminalistică, Nr. 4, 2003.
Psihologie judiciară – curs universitar; Editura Fundației România de Mâine, București, 2003.
Argumente psihologice vizând formarea convingerii intime a judecătorului. Simpozion Criminalistic, București, 2003.
Peste 30 de articole, comunicări și contribuții de coautor în lucrări de specialitate.

973-85820-9-1
9789738582095

PHOBOS®
PUBLISHING HOUSE
WORD KEEPER